

Susanne Søholt

Gjennom nåløyet

- en sammenligning av tilpasninger til
boligmarkedet blant hushold med
pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn

Gjennom nåløyet

Andre publikasjoner fra NIBR:

NIBR-rapport 2007:8

Bostedsløse i små og mellomstore kommuner
Strategier i arbeidet med å forebygge og bekjempe bostedsløshet

NIBR-rapport 2006:14

Innvandrerorganisasjoner i Norge
Utforming, aktiviteter og politisk deltakelse

Samarbeidsrapport NIBR/KRUS/Byggforsk 2006

Løslatt og hjemløs
Bolig og bostedsløshet etter fengselsopphold

Rapportene koster kr 250,-, og kan bestilles fra NIBR:
Postboks 44, Blindern,
0313 Oslo
Tlf. 22 95 88 00
Faks 22 60 77 74
E-post til berit.willumsen@nibr.no
Porto kommer i tillegg til de oppgitte prisene

Susanne Søholt

Gjennom nåløyet

- en sammenlikning av tilpasninger til
boligmarkedet blant hushold med pakistansk,
tamilsk og somalisk bakgrunn

NIBR-rapport 2007:11

Tittel: **Gjennom nåløyet**
- en sammenligning av tilpasninger til boligmarkedet blant hushold med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn

Forfatter: Susanne Søholt

NIBR-rapport: 2007:11
ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-7071-676-0

Prosjektnummer: O-2463
Prosjektnavn: Etniske minoriteter og strategier på boligmarkedet

Oppdragsgiver: Norges forskningsråd, program for Bolig og levekår.
Prosjektleder: Susanne Søholt

Referat: Rapporten omhandler hva slags fremgangsmåter og strategier som utvikles i etniske miljøer over tid for å ta hånd om egen boligsituasjon, og hvordan strategiene varierer mellom tre grupper. På et overordnet nivå handler rapporten om møtet mellom innvandrere og det norske samfunnet og hva dette møtet fører med seg for dem som kommer og for samfunnet, innenfor et begrenset tema som bolig.

Sammendrag: Engelsk

Dato: Mai 2007

Antall sider: 427

Pris: Kr 300.-

Utgever: Norsk institutt for by- og regionforskning
Gaustadalléen 21, Postboks 44 Blindern
0313 OSLO
Telefon: (+47) 22 95 88 00
Telefaks: (+47) 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no

Vår hjemmeside: <http://www.nibr.no>

Trykk: Nordberg A.S.
Org. nr. NO 970205284 MVA
© NIBR 2007

Forord

Denne rapporten er Susanne Søholts avhandling skrevet for dr. polit. graden ved det Samfunnsvitenskapelig fakultet ved Universitet i Oslo. Arbeidet med avhandlingen ble slutført ved Norsk institutt for by- og regionalforskning.

Tema for avhandlingen er dagsaktuelt og går inn i debattene om utviklingen av det multietniske samfunnet, innenfor et begrenset temaområde som bolig. Avhandlingen bidrar til å gi nærmere innsyn i på hvilke måter minoritetsbefolkningen selv anstrenger seg for å bli del av boligmarkedet. Dessuten diskuteres hvordan vilkår i politikk og boligmarked påvirker betingelsene i boligmarkedet, og hvordan hushold på tross av begrensninger finner frem til muligheter for å ordne egen boligsituasjon. Et viktig aspekt som diskuteres i avhandlingen er på hvilke måter etnisk tilhørighet gir muligheter eller begrensninger i forhold til det enkelte husholds handlingsmuligheter i boligmarkedet.

NIBR mener at tema, diskusjonene og funnene har interesse for et større publikum, og har derfor valgt å trykke avhandlingen i vår rapport serie.

Oslo, mai 2007

Berit Nordahl
Forskningsleder

Avhandlingen har også blitt publisert av Unipub i serie for doktoravhandling forsvart ved det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitet i Oslo. No.63.

Forord

Arbeidet med denne avhandlingen har gått i bølger siden våren 2001. Bølgene har både vært kjennetegnet av variasjon i intensive datainn-samlings- og skriveperioder, tvil og tro i arbeidets gang og andre oppgaver. På mange måter har tenkningen pågått over en mye lengre tidsperiode, fordi jeg i lang tid har vært opptatt av møtet mellom immigranter og det norske samfunnet og hva det fører med seg for de som kommer og for samfunnet. Arbeidet med avhandlingen ga meg anledning til fordype meg i dette tema, innenfor et begrenset område.

Avhandlingen har vært finansiert av Norges forskningsråd, program for Bolig og levekår og ble gjennomført ved avdeling for Bolig, bygd miljø og samfunn ved Norges byggforskningsinstitutt. Fordi avdelingen flyttet til NIBR 1. april 2006, ble avhandlingen sluttført her. Jeg vil likevel få lov til å takke Byggforsk for at de ga meg rom til å ta en pause fra oppdragsforskningen over såpass lang tid.

Jeg har valgt å gjennomføre en kvalitativ studie hvor jeg har vært avhengig av at mennesker med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn har vært villige til å snakke med meg om deres erfaringer og opplevelser på boligmarkedet. Jeg takker alle for at de gjorde dette mulig. Jeg takker spesielt Somalisk kvinneforening og psykolog Kari M. Bakke som samarbeidet om utforming av spørreskjema overfor den somaliske gruppen og deltok i intervjuing. Jeg takker også informanter fra boligutbydersiden, både privat utleiende og i kommunen. En spesiell takk til de kommunale boligkonsulentene for samarbeid, både i form av samtaler om deres erfaringer med å skaffe boliger til hushold fra de tre gruppene og med å finne frem til informanter.

Interesse fra andre og veiledning har vært av uvurderlig betydning i prosessen. Her vil jeg spesielt trekke frem mine to veiledere. Professor Per Kristen Mydske ved Institutt for statsvitenskap ved Universitet i Oslo har tålmodig og interessert tatt i mot meg for å diskutere veivalg og innfallsvinkler, når jeg trengte det. Dessuten har både han og professor Ivar Bleiklie ved institutt for administrasjon- og organisasjonsvitenskap ved Universitet i Bergen gitt nødvendige og verdifulle kommentarer ved

gjennomlesing av manuskriptet underveis. Stor takk til begge to. Kollegene på Byggeforsk har sørget for et stimulerende sosialt miljø i prosessen og har støttet meg ved å dele sin kunnskap på tilgrensende områder. Forsker Svein Blom i Statistisk sentralbyrå har alltid vært åpen for spørsmål, og har bidratt med utvalgt tabellmateriale. Det har jeg satt umåtelig pris på.

Også familiens og venners interesse og oppmuntring har betydd mye, særlig når jeg over så lang tid har vært på sosialt sparebluss. Jeg vil spesielt trekke frem Siri og Karen som i innspurten stilte opp med tid og praktisk hjelp.

Men først og fremst vil jeg takke Tor og Balder, som har klart seg utmerket uten min tilstedeværelse, som støttet ved å være til stede og som har akseptert mitt periodevis, relativt snevre interessefelt.

Oslo, juli 2006

Susanne Søholt

Innhold

Forord.....	1
Forord.....	2
Tabelloversikt	11
Figuroversikt.....	12
Summary	13
Del I	21
1 Innledning	22
1.1 Forskning om etniske minoriteter og bolig	26
1.1.1 Mobilitet og boligkarrierer	28
1.1.2 Boligstrategier	29
1.2 Min tilnærming til feltet	31
1.2.1 Problemstillinger	32
1.3 Ord og begreper	36
1.4 Organisering av avhandlingen.....	38
2 Teoretiske perspektiver	40
2.1 Boligstrategier sett i lys av tilgjengelighetsperspektivet.....	42
2.2 Nærmere om ytre forhold som påvirker handlingsbetingelsene.....	47
2.2.1 Politikk som kontekst for håndtering av boligmarkedet	47
2.2.2 Markedet som kontekst for boligstrategier	49
2.2.3 Etnisitet og boligstrategier.....	50
2.3 Boligstrategier sett i lys av aktørperspektiver	55
2.3.1 Myten om den rasjonelle aktør / det økonomiske mennesket.....	55
2.3.2 ”Opplevelse av sammenheng”.....	58
2.3.3 Teori om rasjonelle valg – universell eller kulturavhengig?.....	59
2.4 Konstruksjon av idealtyper av strategier	62
2.5 Oppsummering og forventninger	63
2.5.1 Forventninger om sammenheng mellom det som skal forklares og det som forklarer.....	64
3 Design og metodisk tilnærming	67

3.1	Metodisk mangfold.....	68
3.2	Utvalgsundersøkelse.....	69
3.2.1	Valg av etniske grupper.....	70
3.2.2	Komparativ tilnærming	71
3.2.3	Sammenligning over tid	73
3.2.4	Sammenligning majoritet – minoriteter.....	73
3.2.5	Krysskulturelle utfordringer	75
3.3	Kvalitativ tilnærming	76
3.3.1	Med samtalen som utgangspunkt	76
3.3.2	Kunnskap skapes gjennom deltakelse i informantenes virkelighet.....	77
3.3.3	Fortolkning med utgangspunkt i erfaringsgrunnlag	79
3.3.4	Felles språk en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning for samtale intervjuer	80
3.3.5	Bruk av sitater	81
3.4	Flere datakilder og metoder for å finne informanter	81
3.4.1	Snøballmetoden	82
3.4.2	Informanter gjennom boligkontorene.....	82
3.4.3	Nærmere om utvalg av informanter blant boligsøkerne	83
3.4.4	Datainnsamling blant hushold med pakistansk og tamilsk opprinnelse.....	84
3.4.5	Datainnsamling blant hushold med somalisk opprinnelse	85
3.4.6	Betydningen av informantenes kjønn.....	86
3.5	Informanter blant kommunale og private boligutbydere	87
3.6	Statistikk og offentlige dokumenter	87
3.7	Datainnsamling i flere perioder	88
3.8	Forskerens troverdighet.....	88
3.9	Oppsummering	90
Del II	92
4	Presentasjon av de tre etniske gruppene.....	93
4.1	Den pakistanske gruppen.....	95
4.1.1	Hvorfor reiste pakistanerne fra Pakistan til Norge?	95
4.1.2	Hvordan havnet pakistanerne i Norge	96
4.2	Den tamilske gruppen.....	97
4.2.1	Hvorfor forlot tamilene Sri Lanka?	98
4.2.2	Hvordan havnet tamilene i Norge?.....	99
4.3	Den somaliske gruppen	100
4.3.1	Hvorfor forlot somalierne Somalia?.....	100
4.3.2	Hvordan havnet somalierne i Norge?.....	101
4.4	De tre gruppene som del av den etniske minoritetsbefolkningen.....	102

4.5	Oppsummering	103
5	Oppnådde resultater på boligmarkedet.....	105
5.1	Boligsituasjonen sett utenfra; Sammenligning av sentrale boforhold mellom personer av norsk, pakistansk, srilankisk og somalisk bakgrunn	106
5.1.1	Likheter og ulikheter i forhold til eie og leie.....	106
5.1.2	Forskjeller innen eiersektoren	109
5.1.3	Forskjeller innen leiesektoren.....	109
5.1.4	Forskjeller i bolig- og husholdsstørrelse	111
5.2	Boligsituasjonen sett innenfra; Informantenes erfaringer	112
5.2.1	Boligsituasjonen til informanthushold av pakistansk bakgrunn.....	114
5.2.2	Boligsituasjonen til informanthushold av tamilsk bakgrunn.....	117
5.2.3	Boligsituasjonen til informanthushold av somalisk bakgrunn.....	122
5.3	Oppsummering	129
5.3.1	Lokalisering og trivsel i bomiljø på tvers av gruppene	131
6	Strategier	134
6.1	Strategi og verdigrunnlag	135
6.2	Strategi og mål.....	135
6.3	Strategi og virkemidler	139
6.4	Strategi og handling.....	140
6.5	Strategi og tid	140
6.6	En typologi av strategier.....	141
6.6.1	Tilpasningsstrategier	142
6.6.2	Proaktive strategier.....	143
6.6.3	Reproduserende strategier	143
6.6.4	Reaktive handlingsmåter	144
6.6.5	Ingen strategier	145
6.7	Tilgjengelighetsstruktur innen ulike segment av boligmarkedet.....	146
7	Identifiserte boligstrategier i den pakistanske gruppen	151
7.1	Tilpasningsstrategier	151
7.1.1	Tilpasning gjennom kombinasjon av ulike mål og virkemidler	152
7.1.2	Tilpasning gjennom familiegjenforening	155
7.1.3	Tilpasning til det kommunale leieboligmarkedet	156
7.1.4	Tilpasning til boligsosiale virkemidler	157
7.1.5	Tilpasning til eierboligmarkedet.....	158
7.1.6	Verditilpasning som påvirket boligmål og strategier ...	159

7.2	Proaktive strategier.....	160
7.2.1	Forberedende strategier	160
7.2.2	Kombinasjon av kortsiktige og langsiktige mål	162
7.3	Reproduserende strategier	163
7.3.1	Vane	163
7.3.2	Pragmatiske strategier	164
7.3.3	Sosiale normer som rettesnor for strategier.....	166
7.4	Reaktive handlingsmåter	167
7.5	Ingen strategier	167
7.6	Hovedtendenser i strategiutforming i den pakistanske gruppen.....	168
7.6.1	Hovedtendens – tilpasning – men økt variasjon i strategier over tid.....	168
7.6.2	Kjennetegn ved vellykkete strategier blant de pakistanske informantene	169
7.6.3	Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier blant de pakistanske informantene	169
7.6.4	Strategienes hensiktsmessighet	170
8	Identifiserte boligstrategier i den tamilske gruppen	171
8.1	Tilpasningsstrategier blant de tamilske informantene ..	171
8.1.1	Tilpasning gjennom utdanning.....	171
8.1.2	Tilpasning gjennom arbeid.....	172
8.1.3	Tilpasning gjennom nettverk.....	173
8.1.4	Tilpasning til leiemarkedet gjennom annonser.....	175
8.1.5	Tilpasning til boligmarkedet gjennom kjøp	175
8.1.6	Tilpasning gjennom kommunen.....	177
8.2	Proaktive boligstrategier.....	178
8.2.1	Forberedende strategier	179
8.2.2	Styrking av sosiokulturell kompetanse.....	179
8.2.3	Proaktiv ved kombinasjon av sparing og kompetanse om mekanismer i boligmarkedet	180
8.2.4	Prokativ taktikk	180
8.2.5	Proaktiv planlegging.....	181
8.3	Reproduserende og pragmatiske strategier.....	182
8.4	Ingen strategier	183
8.5	Hovedtendenser i strategiutforming i den tamilske gruppen.....	183
8.5.1	Hovedtendens – tilpasning	183
8.5.2	På vei mot mer proaktive strategier.....	184
8.5.3	Kjennetegn ved vellykkete strategier	184
8.5.4	Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier	185
8.5.5	Strategienes hensiktsmessighet	185
9	Identifiserte boligstrategier i den somaliske gruppen.....	187

9.1	Å måtte handle uten å forstå.....	188
9.1.1	Reproduserende strategier	189
9.1.2	Reaktive strategier.....	191
9.2	Tilpasningsstrategier	192
9.2.1	Tilpasning til kommunal boligbistand.....	193
9.2.2	Tilpasning til det private leiemarkedet.....	195
9.2.3	Tilpasning til eiermarkedet.....	196
9.3	Proaktive strategier.....	198
9.4	Ingen strategier	199
9.5	Hovedtendenser i strategi utforming i den somaliske gruppen.....	200
9.5.1	Parallele hovedtendenser – reproduserende skikker sammen med tilpasning til kommunal boligbistand	200
9.5.2	Tilpasning til strategier som gir innpass på eiermarkedet	201
9.5.3	Kjennetegn ved vellykkete strategier	202
9.5.4	Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier	202
9.5.5	Strategienes hensiktsmessighet	203
10	Sammenligning av boligstrategier i de tre gruppene.....	204
10.1	Variasjon og sammenfall i resultat og strategibruk	205
10.2	Sammenvevning av strategier over tid	207
10.3	Kjennetegn ved vellykkete strategier på tvers av gruppene	210
10.4	Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier på tvers av gruppene	211
10.5	Oppsummering – slo forventningene til?	212
Del III	216
Analyse – fire synsvinkler	216
11	Første synsvinkel - politikk som betingelse for boligstrategier.....	218
11.1	Innvandringspolitikken innvirkning på muligheter på boligmarkedet	220
11.2	Velferdspolitikken som ramme for politikkutforming overfor etniske minoriteter	223
11.3	Boligpolitikken som betingelse for boligstrategier	224
11.4	Integreringspolitikk, byfornyelse og avregulering av borettslagssystemet.....	225
11.4.1	Selskapet for innvandrerboliger - positiv særbehandling for å lette tilgjengeligheten til bolig for etniske minoriteter.....	225
11.4.2	Byfornyelsen - positiv særbehandling av beboere i indre by – like formelle muligheter for minoriteter og majoritet.....	227

11.4.3	Avregulering – like muligheter for majoritet og minoriteter	228
11.4.4	Omfordeling – positiv særbehandling til fordel for økonomisk vanskeligstilte	229
11.5	Oppsummering	231
12	Andre synsvinkel – boligmarkedskonteksten som betingelse for boligstrategier	233
12.1	Ulike boligregimer – ulike tilgjengelighetsstrukturer	235
12.2	Det første regimet - ”Regulert boligfordeling”	237
12.2.1	Åpninger og stengsler i den regulerte boligfordelingsstrukturen.....	237
12.2.2	Offentlige initiativ som senket tersklene for tilgang til eid bolig.....	240
12.2.3	Strategitilnærming betinget av tilgjengelighetsstrukturen.....	241
12.3	Det andre regimet – ”Fritt marked”	242
12.3.1	Åpninger og stengsler i den frie markedsstrukturen.....	244
12.3.2	Å komme i posisjon – i markedet.....	244
12.3.3	Mange aktører på utleiersiden	246
12.3.4	Valg av leietakere – private utleiere	247
12.3.5	Valg av leietakere - boligkooperasjonen	251
12.3.6	Valg av leietakere - kommunen.....	253
12.3.7	Forhold som influerte tilgjengeligheten til eid bolig.....	256
12.3.8	Offentlige ordninger for å styrke fattige som boligkonsumenter	258
12.3.9	Push og pull faktorer som påvirker minoritetenes preferanser for eierbolig	260
12.4	Oppsummering	261
13	Tredje synsvinkel – Etnisk tilhørighet og struktur som betingelse for boligstrategier.....	263
13.1	Situasjonelle kjennetegn ved etnisk tilhørighet.....	265
13.2	”Etnisk bagasje”	265
13.3	Etniske nettverk og tilgjengelighet til bolig	270
13.3.1	Nettverk og informasjon.....	271
13.3.2	Nettverk som sikkerhetsnett	272
13.3.3	Nettverk og boligformidling.....	272
13.3.4	Nettverk og økonomi.....	274
13.3.5	Grad av inkludering.....	276
13.3.6	Sammenheng mellom boligstrategier og kjennetegn ved nettverk	278
13.4	Etnisk kapital.....	279
13.4.1	Etnisk kapital - utdanning.....	279
13.4.2	Etnisk kapital – arbeid og inntekt.....	281

13.4.3	Etnisk kapital – botid.....	288
13.5	Økonomiske forpliktelser og begrensninger	291
13.5.1	Økonomiske forpliktelser til familie	291
13.5.2	Tilbakebetaling av penger til flukt	293
13.5.3	Islam, boliglån og kontant betaling	293
13.5.4	To - hjems strategi.....	295
13.6	Oppsummering	297
14	Fjerde synsvinkel – individuelle forhold ved husholdene som betingelse for boligstrategier	299
14.1	Opplevelse av sammenheng og mening	301
14.2	Verdimangfold, komplekse handlingssituasjoner og boligstrategier.....	303
14.3	Nyttemaksimering og boligstrategier	305
14.4	Andre verdihensyn og boligstrategier	306
14.5	Andre faktorer som påvirket individuelle bolig- strategier.....	310
14.5.1	Mål som individuell ressurs	311
14.5.2	Informasjon og samfunnsforståelse.....	314
14.5.3	Oppmerksomhet	316
14.5.4	Tid	317
14.6	Oppsummering	319
15	Politikk, marked, etnisk tilhørighet og individuelle forholds betydning for utforming av boligstrategier	322
15.1	Tro på endring – betingelse for strategier.....	327
15.2	Faktorenes relative betydning.....	329
15.3	Perspektivene i retrospektiv	331
16	De empiriske funn: Implikasjoner for integrasjon og velferd?	337
16.1	Integrering og bolig, er det noen sammenheng?.....	338
16.2	Boligens betydning i et velferds- og integrerings- perspektiv	339
16.3	Boligstrategienes betydning for integrering	339
16.4	Bolig, integrering og velferd	345
	Litteratur	348
	Vedlegg 1 Vedlegg til kapitel 3.3.	369
	Vedlegg 2 Til kapitel 3.4.5	372
	Vedlegg 3 Til kapitel 5.1.1.1:	388
	Vedlegg 4 Til kapitel 5.1.1.2:	389
	Vedlegg 5 Til kapitel 5.1.2:	390
	Vedlegg 6 Til kapitel 5.5.1.5:	393

Tabelloversikt

Tabell 3.1	Antall og fordeling av informanter i de tre etniske gruppene, fordelt på metode for å finne informanter.....	83
Tabell 4.1	Ankomstår, årsak til oppholdstillatelse og statsborgerskap for informantene i de tre gruppene	94
Tabell 6.1	Matrise for typologi av strategier.	142
Tabell 6.2	Tilgjengelighetsstruktur på leiemarkedet. Kriterier knyttet til registrerings-, ressurs- og kompetanse og effektivitetsterskelen blant ulike kategorier av utleiere.	148
Tabell 6.3	Tilgjengelighetsstruktur på kjøpemarkedet. Kriterier knyttet til registrerings-, ressurs- og kompetanse og effektivitetsterskelen blant ulike kategorier av selgere.	149
Tabell 10.1	Fordeling av anvendte hovedtyper av boligstrategier blant informanthushold av pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn.....	206
Tabell 12.1	Kategorier av utleiere i forhold til etnisk bakgrunn og type utleier. Type boliger som leies ut av ulike kategorier av utleiere.	247
Tabell 13.1	Boligformidling og boligressurser innen og på tvers av de tre etniske gruppene.	273
Tabell 13.2	Arbeidstakerandel for personer etter landbakgrunn og kjønn. 16 – 74 år. 2001.....	281
Tabell 13.3	Inntektsregnskap for husholdninger* i Oslo hvor hovedinntektstaker** er førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan, Sri Lanka eller Somalia. Gjennomsnitt 2001. Kroner.	285
Tabell 13.4	Gruppert inntekt etter skatt for husholdninger* i Oslo hvor hovedinntektstaker** er førstegenerasjon fra Pakistan, Sri Lanka og Somalia. 2001. Prosent.	286
Tabell 13.5	Yrkesinntekt og sosialhjelp for husholdninger* i Oslo i 2001 hvor hovedinntektstaker** er førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan, Sri Lanka eller Somalia. Etter hovedinntektstakers første år for opphold i Norge.*** Gjennomsnitt. Kroner. Antall nyankomne hovedinntektstakere pr. år.....	289

Figuroversikt

Figur 1.1	Analysemodell for sammenheng mellom det som skal identifiseres (type strategier og resultat) og analyseres, og det som kan bidra til å analysere valg av strategier og resultat.	34
Figur 5.1	Fordeling i forhold til eie- leie blant innbyggere i Oslo etter landbakgrunn. 16 – 70 år. 1996 og 2001. Prosent.	108
Figur 5.2	Fordeling av type bolig blant de pakistanske informantene i forhold til ulike former for eie (blått) – leie (rødt).	114
Figur 5.3	Fordeling av type bolig blant de tamilske informantene i forhold til ulike former for eie (blått) – leie (rødt).	118
Figur 5.4	Fordeling av type bolig blant de somaliske informantene i forhold til ulike former for eie (blått) – leie og låne (rødt).	123
Figur 6.1	Dimensjoner som kan inngå i boligsmål, i tillegg til å skaffe seg et sted å bo.	138
Figur 10.1	Sammenvevning og variasjon i bruk av boligstrategier blant informanthushold med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn over tid. Årstallene henspeiler til perioden for ankomst av informanter i de tre gruppene.	207
Figur 11.1	Den politiske konteksten som betingelse for utforming av individuelle boligstrategier	219
Figur 12.1	Boligmarkedskonteksten som betingelse for utforming av boligstrategier	234
Figur 12.2	Hovedendringer i boligmarkedet i Oslo i perioden 1970 – 2001. 2001 er valgt fordi Folke- og bolig-tellingen ble gjennomført dette året.	236
Figur 13.1	Etnisk tilhørighet og struktur som betingelse for utforming av boligstrategier på husholdsnivå	264
Figur 14.1	Forhold ved individuelle hushold som betingelse for utforming av boligstrategier.	299
Figur 16.1	342

Summary

Susanne Søholt

Through the eye of the needle

– a comparative analysis of housing strategies among Pakistani, Tamil and Somali households in Oslo (1970-2003)

NIBR Report 2007:11

The theme of this thesis is about the relations between ethnic minorities and the housing market. More precisely, housing strategies of three ethnic minority groups (Pakistanis, Tamils and Somalis) living in Oslo are identified, compared and analysed. Why different types of strategies and housing results occurred in and across groups are analysed through four perspectives; policy, conditions in the housing market, ethnic belonging and structure in the ethnic group as well as individual household conditions.

Housing results of the three immigrant groups as a whole and of the informants are evaluated as an expression for the minorities' practical access to housing in Oslo, in relation to the informants' aspirations and in relation to political objectives on housing distribution. The statistics are compared with the situation of the majority living in Oslo, showing that the majority are better off regarding housing than the minorities, and that there are substantial differences between the minority groups (Population and housing census 2001, Statistics Norway). The minorities live more often in cramped dwellings, they live more often in blocks, and they are more often tenants than the majority. When they own their flat they are more often living in cooperatives than the majority, and they live either in the city centre east, or in the suburbs north and east of the town. All in all the suburbs offers good housing conditions and outdoor areas, so living here can be a result of choice as well as a result of difficulties in entering other neighbourhoods. The study of housing careers and the statistics over time shows mobility patterns among the minorities towards more home-ownership, which is the common and political desirable tenure in Norway. The Tamils had achieved the same level of home-ownership as the majority, while it seems like the Pakistanis had reached their percentage of home-ownership at some lower level.

However, the minorities did not own the same as the majority regarding size, type of house, type of ownership and localization. The Somalis had the same increase in home-ownership in per cent as the Tamils; even though a majority of 70 per cent lived in rentals in 2001. Overall there was a high percentage of home-ownership in relation to level of income, meaning that the minorities were striving to adjust to the structures in the housing market and to take care of their own housing situation.

Ideal types of housing strategies

My main interest was to find out about *how* households in the three minority groups managed their housing situation and *why* they did as they did. Overview of housing results was a method to evaluate whether the strategies were effective, given the minorities situation. A set of ideal types of strategies was worked out on the basis of a combination of different theoretical perspectives and empirical knowledge of the housing situation of the three groups. The ideal types were built on theory of access and action based theories related to future, past and present. The ideal types were labelled *adjustment* strategies, *proactive* strategies, *reproducing* strategies and *reactive* strategies. With these ideal types the empirical findings could be compared and contrasted. It made it possible to find patterns of similarities and differences in and between the ethnic groups.

Agent in structure perspective

My understanding of the meeting between the ethnic minorities and the housing market is the agent in structure perspective. A theory of access perspective helped to analyse actual structures of importance for developing individual housing strategies. Theory of rationality helped to identify and highlight factors influencing on the households capability to manage their housing situation, but gave less contribution in relation to how external conditions influenced on experienced choice. Terms of action among minorities, as among others, will in any case depend on *subjective interpretations* of possibilities and limitations arising out of own resources, housing policy and other relevant political areas, of structures in the housing market and of norms, expectations and resources accessible through the ethnic community. The subjective interpretations will vary and be different from the more objective reality, in the same way as households will have other housing objectives than the housing policy. I have interpreted rationality as an instrumental approach which takes it more or less for granted that people act inside societies they are familiar with. To better grasp the situation of immigrants of different kinds, I have included an alternative approach, formulated by Antonovsky, focusing on comprehensibility, manageability and meaningfulness. As a supplement, this approach was useful to understand terms of action for people crossing borders, shifting contexts and living conditions.

Theory of access, different kinds of individual action theories and patterns of strategies in and between groups had to be related to specific contexts to make sense, as mentioned in the first paragraph. The time dimension played together with all these conditions. Relevant policies changed over time, the structures and mechanisms in the housing market changed and the structure and the resource profile of the ethnic group changed. Aspirations and resources of the individual household also changed with time of staying and with historical time, as the relations between all these four factors. In sum these changes were interwoven in a no planned way, making it fruitful to apply a “becoming” approach. This approach doesn’t take ethnicity for granted, or how patterns of housing preferences, strategies and results will develop in and between groups.

Patterns of variation in housing strategies in and among ethnic groups

The analysis showed that the three groups developed different kinds of adjustment strategies and that this set of strategies; together with reproducing strategies were common for all newcomers, independent of housing policy and structures in the housing market at the time of arrival. Thereafter proactive strategies became prevalent among Pakistanis and Tamils, but were less frequent among Somalis. All the groups employed reproducing strategies, alone or in combinations with other strategies. However, the content of these strategies differed, because what they reproduced was different. *Pragmatic*, reproducing strategies became common among Pakistanis and Tamils, while reproducing strategies based on *habit* were only found among households of Pakistani and Somali background. Reproducing strategies based on *social norms* existed in all the three groups, even though more rarely among the Tamils. And, reactive strategies were most pronounced among the Somalis. None of the households were totally without strategies, but some of the Somalis had resigned because what they had tried had not succeeded. The resignation made them reduce their strategies to adjust to municipal housing assistance.

The patterns between groups differed over time and between households with different resources and different preferences. The patterns of strategies reflected a combination of the households’ phase of integration connected to the development of the housing market. For example, among Pakistanis with good economy and possibilities for choice, there was one group who experienced this situation as a safe point of departure for choosing more traditional lifestyles, living in extended families in spacious detached houses. Others chose lifestyles more like the majority, living in nuclear families in terrace houses. And there were combinations with spacious houses with room for many generations, while at the same time the house could be split in different separate flats for renting. In this way the parents were prepared for children choosing their own life style. Somalis preferred roomy flats,

while Tamils had a favour for single houses in green areas or for living close to ethnic services, if they had the economy to choose.

Successful strategies were often combined of elements from proactive and reproducing strategies. Combinations of planning, goal oriented action and practices derived from own culture often gave successful results. The reason might be that this set of strategies are an expression for agents capable to handle and adjust to new circumstances, at the same time as they did not reject their own history, but turned it around to an asset to reach or uphold goals. Further, those who had clear objectives obtained more, regardless of tenure and market segment. Clear objectives contributed to creativeness and efforts in finding out how to succeed, whether the household had resources and positive choices or experienced limited possibilities. Last, all groups benefited from in-group solidarity and traditions for help and assistance. This was a way to prevent homelessness, to get extra finance and to get a place to stay when other possibilities seemed closed.

Less successful strategies were characterised by lack of information and risks connected to external conditions, lack of control and lack of success when copying the majority's strategies in the rental market. An additional handicap was connected to ethnicity. Limitations related to ethnicity were exemplified in the Pakistani community. The preference for two homes, one in Norway and one in Pakistan slowed down the process of a satisfactory housing establishment in Norway, for those with a limited economy. The same circumstances occurred for those in all three groups who supported their families living outside Norway. The benefit of this strategy was that it upheld social networks and bonds over time and across borders, giving the migrants possibilities to return, if possible and desirable in the future.

The importance of the context perspectives

To get more insight into why strategies and housing results differed in and between groups, the findings were analysed in relation to the before mentioned context perspectives of analysis. By using four different angles, my ambition was to try to highlight how these perspectives worked individually and together. In this way, the impact of ethnicity was balanced against other alternative explanations. In my interpretation, the differences in the patterns were related to the relations between the households as agents in the housing market and these four perspectives. Neither of them could alone explain patterns of housing strategies in and between groups.

Even though this work is not about testing of hypothesis, I started out with some expectations of how the four perspectives could influence housing strategies. The intention was to guide the exploration and analysis of the empirical work.

If *housing policy* was decisive for housing strategies, strategies should change with policy. This was not entirely the case. As mentioned, adjustment and reproducing strategies were common for all newcomers, independent of time of arrival. However, in the first period, called the “Regulation period”, adjustment strategies were widespread, while more proactive strategies were more common in the latest period, called the “Market period”. This was concurrent with policy intentions, as the housing market went through a change in the direction of more ownership and more distribution of housing through the market. In the first period the Pakistanis (the only present) had problems to meet the access criterions related to seniority and waiting lists. In the last period when the ordinary market was formally open to everybody, households with limited purchasing power had problems to meet the price level. Because time of staying meant acquiring of experiences and resources, Pakistanis had more variations in preferences and strategies in the 1990’s than the Somalis.

Another expectation was that mechanisms in the housing *market* would open for differential treatment and thereby development of individual adjustment strategies. Differential treatment and discretion was common in the private market in both periods, especially in the rental sector. Independent of background the households had to adjust to where they saw openings and possibilities. Important though, increased economic and socio-cultural competence among the households reduced the negative market mechanisms. For disadvantaged people it was the opposite. Having a visible minority background seemed to make it even more difficult to find an ordinary home in the private renting market. Negative experiences in the private renting market had on the other hand encouraged solidarity and assistance in and between ethnic communities. A surplus of accommodation could be rented out in group and across groups. Especially the Somalis benefited from a surplus of housing in the Pakistani group.

A third expectation was that *ethnicity* would influence preferences, strategies and housing results. As mentioned before, this was especially the case regarding the content of reproducing strategies. Apart from that, Tamils trusted other Tamils, and homes were often changed inside the community. Pragmatism was widespread among Pakistanis and Tamils, meaning for example that the practise with dowry and economic saving systems were continued in Norway, if convenient. On the other hand, the Somalis knew how to use reactive strategies, as a strategy to act goal oriented, when the time limits were short. Size, structure and resources in the ethnic group were important for in group assistance. Resources were factors like information and knowledge of how the housing market worked, money, surplus housing and values like solidarity. Solidarity was a necessary condition to make individual resources become an asset on group level.

As a contrast to the ethnic perspective, I expected variations inside the single ethnic group by including *individual conditions*. This meant that I did not assume that having a special ethnic background would determine patterns of action. Ethnicity was one individual condition among others. Even though there were more similarities inside than across ethnic groups, there were also differences. Sometimes the housing and lifestyle preferences were conflicting with social trends in the ethnic community. Other times the differences were connected to preferences for locality, for type of neighbourhood and house, or for degree of autonomy related to housing.

The analysis showed that individual conditions were vital for having strategies and for type of and engagement in housing strategies. An individual belief that one had possibilities to make changes in one's own housing situation was decisive, regardless of norms in the ethnic community, housing policy and market conditions. The motivation was based on values and conditions in everyday life that was experienced as meaningful to strive for, together with socio-economic and socio-cultural resources. Then, ethnic belonging could of course influence what was perceived as meaningful. And, ethnic belonging could both strengthen and weaken a household's resources in relation to housing. Ethnic belonging had different consequences dependent on ethnicity, social class and individual inclination to follow norms and traditions related to the ethnic community. It seems like individual conditions had most importance in the Tamil community, because group characteristics underpinned belief in individual possibilities. At the same time the group was adaptable to external conditions in the Norwegian society. Pakistanis and Somalis with similar values developed similar adjustment strategies. Tamils benefited from a combination of education, work and housing in their overall adjustment strategies to the Norwegian society. Important though is that both Pakistanis and Somalis in disadvantaged situations, succeeded with substantial positive changes in their housing situation, because I would say, they believed in and looked for possibilities to change their situation to something better.

One explanation for the high degree of home-ownership among Tamils was the difficult access to the ordinary renting market, combined with the high level of rents in this market. The level of rents pushed the group into the owners market. The Somalis on the other hand, had to find solutions first and foremost inside the rental market because they could not afford to buy in the same extent as the Tamils.

The empirical findings; Implications for integration

Knowledge of housing strategies among ethnic minorities is of importance for understanding practical integration and implications of integration strategies for the minorities themselves, and for society.

Information from the three studied groups revealed that the minorities considered having a satisfying home as important for their welfare in Norway. This was in line with political objectives. The increasing percentage of home-owners has been interpreted as an expression for the minorities' *striving to become structurally integrated* in the housing market in Oslo. Not because they always favoured ownership per se, but because ownership was the way to have influence and control over one's housing situation, when living in Oslo. In this way the structure in the housing market influenced the preferences. Becoming homeowners and integrated in the basic structures in the housing market had vital implications. First; by becoming home-owners, the minorities became integrated in the common processes for wealth accumulation in Norway. In Oslo, under the existing economic conditions, wealth-accumulation through home-ownership is more effective than through income and is of greater importance for housing careers. Such wealth-accumulation equalized the possibilities for children of minority background to inherit their parents in the same way as children of majority background. Second; as home-owners the minorities could decide for themselves if and when they wanted to move, as long as they managed the day-to-day housing expenses. For the minorities it was of importance to have a possibility to make a positive housing career, without experiencing social mobility. Unlike the majority, there were no automatic positive connection between education, work, housing and social class. Third; home-ownership gave a feeling of safety, even if the economy was tight. Home-owners felt safer and therefore freer to choose e.g. traditional lifestyles, among other things because they knew they could not be evicted. Home-ownership did not immunise against harassment, but ownership gave more protection against unreasonable complaints. Fourth: home-ownership gave an experience of capacity and capability in the Norwegian society which could give appreciation and influence on self-esteem. It influenced empowerment, while renting over long time could lead to disempowerment, socially and economically, because of the structures in the renting market. The experienced capability motivated for being active in other fields, like employment, education and sometimes neighbourhood. Often it could give a feeling of being included and accepted in the country of immigration.

As shown, arguments for the minorities' integration in the basic structures of the housing market can be related to their own situation. It gives better housing welfare, more opportunities and it might encourage engagement in other arenas. Plus, as home-owners the minorities had access to the broader housing market, much on the same terms as the majority. Being home-owners equalized minorities and majority, as discrimination was more incidental in this segment of the housing market. Better housing welfare and equal terms are vital for the future and support of the multiethnic welfare state, which depend on all citizens being active. On the other hand, if the

minority population is not absorbed into the education, work and housing market on equal conditions and as independent agents, there is a risk for utterly stigmatising and political changes in the direction of unequal welfare terms for different groups of people, as has happened to some extent in Denmark. Unacceptable differences in housing and levels of living between ethnic groups could stigmatise the minorities, because the differences could be said to be due to characteristics of the minorities themselves. Besides, the majority, the media and politicians might evaluate that the minorities get more than they deserve of the welfare services. Such evaluations could lead to the conclusion that people of different origins have different worth and therefore deserve different treatment, something which could legitimate unequal distribution of welfare following ethnic or coloured lines. This is not in line with central Norwegian political objectives, nor with Human Rights. An alternative could be to work for political solutions supporting the minorities own efforts to cope with the main expectations in the Norwegian society, which is that every household should be self-reliant. This would be congruent with the empirical findings.

Del I

Ansats

Vinje: Eg kjende med meg sjølv. Eftersom eg lærde til, fekk eg lyst til at fara ut or bygdi, til Amerika, eller kor det bar, berre ikki vera heime, der eg ingenting fann at gjera for meg. Ut, ut, om det so bar til avgrunns! Utvandring skader ikke, og selv om den skader, må man vel sette menneskets lykke over statens ve og vel og ikke som i gamle dager la den enkelte mann være til og ofre seg for staten. Hver mann må søke sin lykke der hvor han tror han kan finne den, det er menneskelig og frisinnet. Bli Norge folketomt, så skjer det fordi alt har sin naturlige gang, fordi folket tror å finne et bedre hjem, og da er det uforstand å endre på byttelaget. (Semmingsen 1942:459-460)

1 Innledning

Tema for denne avhandlingen er knyttet til relasjonen mellom innbyggere med etnisk minoritetsbakgrunn og boligmarkedet. Det dreier seg om hvordan boligmarkedet oppleves og håndteres av minoritetene, sett i lys av politiske målsettinger om integrering av den etniske minoritetsbefolkningen på boligmarkedet.¹ Mer presist skal jeg identifisere, analysere og sammenligne hva slags *strategier* som utvikles for å skaffe bolig, eller forbedre egen boligsituasjon og hva strategiene fører til, blant boligsøkere med opprinnelse fra Pakistan, Sri Lanka og Somalia, innenfor et avgrenset boligmarked som Oslo.² Boligresultatene vil bli vurdert i forhold til politiske målsettinger om boligfordeling, og hva som oppleves som tilfredsstillende blant informanthusholdene innen de tre etniske gruppene.³ Strategiene skal deretter analyseres i forhold til faktorer knyttet til forhold i det norske samfunnet, i forhold til etnisk bakgrunn og i forhold til individuelle husholds aspirasjoner.

Tilnærmingen kan bidra til å belyse hvordan boligmarkedet fungerer for den etniske minoritetsbefolkningen. Ved å fokusere på betingelser for innflytelse

¹ I etnisk minoritetsbakgrunn, inkluderer jeg innvandrere og deres etterkommere som har bakgrunn fra Asia inkludert Tyrkia, Afrika og Sør-Amerika, uavhengig av om de er født i utlandet eller i Norge. Mens innvandrer- og innvandrerbakgrunn handler om relasjon til opprinnelsesland og om migrasjon, handler det å ha minoritetsbakgrunn i første rekke om relasjon til majoriteten i det landet en faktisk oppholder seg. Når det er relevant å spesifisere innvandrer- eller minoritetsbakgrunn, knyttes dette til egen, foreldres eller besteforeldres fødeland. I sosial sammenheng relaterer innvandrer- og minoritetsbakgrunn til historie, skikker og seder i opprinnelsesland.

² I teksten vil jeg benytte betegnelsene pakistaner, tamil og somalier når jeg skriver om personer med slik bakgrunn, der det er relevant. Dette har ingenting med om vedkommende har blitt norsk statsborger og således er en norsk borger. Betegnelser knyttet til bakgrunn er relevant fordi hele avhandlingen handler om å sammenligne tre grupper av innbyggere hvor bakgrunn, operasjonalisert som foreldres eller eget fødeland er den sentrale sammenligningsvariabelen.

³ Med hushold menes de personene som til enhver tid bor sammen i samme bolig. Et hushold kan bestå av en person, en kjernefamilie, eller for eksempel flere familier. Hushold er ikke statiske, men vil endre seg over tid og gjennom livsfaser.

som faktor i strategiutformingen, kommer det frem underliggende vilkår for tilgjengeligheten til de ulike segmentene av boligmarkedet for minoritetsbefolkningen generelt og for utvalgte etniske grupper spesielt (Schaffer og Huang 1975). På et overordnet nivå gir denne type empiriske studier av etniske minoriteters muligheter og begrensninger på en viktig samfunnsarena, insitament til å diskutere dilemmaer knyttet til velferdsstaten, hva gjelder inkludering av nye innbyggergrupper. Vilkår for tilgjengelighet til boligmarkedet står i relasjon til intensjoner og praksiser i og for et norsk, flerkulturelt samfunn. Lignende problemstillinger knyttet til nyankomnes og minoriteters tilgjengelighet til sentrale samfunnsarenaer, er et tema som vil ha kontinuerlig aktualitet ettersom mobilitet innenfor EU og fra andre deler av verden etter all sannsynlighet vil vedvare. Samtidig viser erfaring at det skjer endringer i hvilke nasjonale grupper som kommer og på hvilket grunnlag. Studien kan bidra til å øke kunnskapen om hva ulike innvandrede grupper selv gjør for å tilpasse seg et nytt samfunn.

Et kjennetegn ved innvandrede, etniske minoriteter, er at de har flyttet fra en samfunnskontekst til en annen i vår historiske samtid. Dette gir en unik anledning til å studere hvordan mennesker med erfaring fra andre samfunnssystemer og andre virkelighetsoppfatninger tilpasser seg et nytt samfunn. Det gir som bieffekt innsyn i hvordan tilgjengeligheten til sentrale goder som bolig er tilpasset ulike utgangspunkt blant innbyggerne. Som befolkningsgruppe har og er innvandrede minoriteter i ferd med å skape seg et nytt liv innenfor et samfunnssystem som de ikke hadde erfaring med fra tidligere. Både ved permanent og midlertidig migrasjon, vil migrasjonen få betydning for utviklingen av vertssamfunnet. Politiske målsettinger og praksiser knyttet til innvandring og integrasjon i mottakerlandene og i forhold til konkrete levekårsområder som bolig, vil påvirke hvordan innvanderne klarer seg og for hva slags samfunn som utvikler seg som en følge av innvandringen (St. meld. nr. 17 (1996-97); St.meld. nr. 49 (2003-204); St.meld. nr. 49 (1997-98); St. meld. nr. 23 (2003-2004)). Likeledes vil innvandrernes og flyktningenes virkelighetsoppfatninger, erfaringer, kompetanse, vilje og interesse for å håndtere egen livs- og boligsituasjon i Norge påvirke hvordan de som hushold og grupper blir del av det alminnelige samfunnet, og mer spesifikt av boligmarkedet. Den etniske minoritetsbefolkningens boligsituasjon vil være et uttrykk for tilgjengeligheten til det alminnelige boligmarkedet for denne delen av befolkningen. Ved å studere praksis innen en flik av denne virkeligheten, kan en få innspill til å vurdere hvorvidt en har lyktes med å legge til rette for et inkluderende, multietnisk samfunn på et mer generelt nivå.

Den faktiske innvandringen, offentlig debatt og den politiske ideologien knyttet til det flerkulturelle samfunnet (St.meld.nr.17 1996-97; St.meld. nr. 49 (2003-204)), har medført at tilhørighet og strategier for tilpasning blant innvandrerbefolkningen og blant majoritetsbefolkningen hele tiden er på

dagsorden, om enn med skiftende fokus. Integrering og tilpasning foregår ved politiske grep og ved at enkeltmennesker og hushold forsøker å finne plass for seg i samfunnsstrukturen. De mange enkelthusholdenes håndtering av egen boligsituasjon inngår som vesentlig element i integreringsprosessen. Innvandrene og deres etterkommere må finne ut av hvordan og hvilke tidligere lærte skikker, verdier og sosiale normer det kan bygges videre på og som eventuelt kan transformeres for å styrke dem i deres nye liv. Dette gjelder både generelt og på spesifikke områder som bolig, utdanning, kultur og religion m.m. Når mennesker flytter fra et land til et annet, kan de ikke blindt overføre livsførselen fra opprinnelseslandet, blant annet fordi forskjellige samfunn har forskjellige handlingsbetingelser. Fordi mennesker i forskjellige land har forskjellig erfarings- og verdibakgrunn, kan immigranter heller ikke automatisk tilpasse seg vertsbefolkningens praksiser. For å overleve vil de likevel være nødt til å forsøke å tilegne seg det som er nødvendig for leve i det nye samfunnet.⁴ Samtidig må de forsøke å skape praksiser som er hensiktsmessige for dem, og knyttet til deres doble identitet som innvandrers-norske; f.eks. pakistansk-norske, tamilsk-norske eller somalisk-norske innbyggere. Dette er en prosess som foregår over alt i verden hvor det er innvandring, men som får ulike utslag på grunn av kombinasjonen av ulike samfunn, samfunnskulturer og politikk for innvandring og integrering, ulike innvandringsgrupper og kombinasjon av disse, og variasjon i individuelle strategier for tilpasning. Denne type prosesser ble allerede beskrevet av sosiologene Thomas og Znaniecki (1918-1920/1996) i forbindelse med polakkenes utvandring til USA ved begynnelsen av det 20. århundre.⁵ Ved siden av å beskrive og analysere polakkenes tilpasning i det amerikanske samfunnet, var Thomas og Znanieckis store bidrag nettopp å sette fokus på at polsk-amerikanerne skapte noe nytt. I stedet for å fokusere på hva polakkene "var", la de vekt på hva som var i ferd med å vokse frem. Ved bruk av begrepet "becoming" fikk de et verktøy for å forstå de sosiale prosessene som oppsto da polakkene etablerte seg i USA. "Becoming" assosierer til noe som skal bli, uten at man

⁴ Med overleve menes ikke her kategorisk å leve eller dø. Det handler snarere om å overleve sosialt i betydningen å kunne leve meningsfylte og tilfredsstillende liv.

⁵ Thomas og Znaniecki var blant de første sosiologene som studerte migrasjon og immigranternes sosiale og kulturelle organisasjon, publisert i fem-bindts verket *The Polish Peasant in Europe and America* (1918-1920). Ved å studere polakkenes innvandring til USA så de på det kulturelle bidraget som polakkene ga til den amerikanske kulturen, samtidig som de forsøkte å forstå immigrantenes kultur på dens egne premisser. Et viktig bidrag var at de var opptatt av hvordan 'det polske' ble transformert i møtet med det amerikanske samfunnet. Polakkene ble ikke amerikanere, men noe annerledes og unikt, de ble polsk-amerikanere med sin egen kultur, verdier og institusjoner. Polsk-amerikanerne kopierte ikke bare kulturen de delte i Polen, men endret den slik at den ble formålstjenelig i en amerikansk kontekst.

på forhånd kan utsi hvordan dette vil ta form. "Becoming" perspektivet hadde betydning både for forståelsen av polsk-amerikanernes tilpasning til det amerikanske samfunnet, og for forståelsen av hvordan det amerikanske samfunnet endret seg som et resultat av innvandring og møtet med hva innvandrene brakte med seg.

En lignende måte å forstå etniske grupper finner vi igjen hos antropologen Fredrik Barth (Barth 1969, 1994). Han har vært opptatt av å se på etnisitet som dynamisk, fleksibelt og foranderlig, som noe som skapes i relasjon til omgivelsene. Han har lagt vekt på at de karakteristiske trekkene ved etniske grupper produseres under spesifikke, samhandlingsmessige, historiske, økonomiske og politiske omstendigheter. De er med andre ord betinget av lokale situasjoner og er ikke primordiale, opprinnelige og fundamentale (Barth 1994:175). Dette tolker jeg dit hen at for eksempel de karakteristiske trekkene ved pakistansk kultur i Gurjat i Pakistan, kan være forskjellige om enn kanskje gjenkjennelige, fra karakteristiske trekk ved den pakistansk-norske befolkningen i Oslo, selv om mange kommer fra nettopp dette området. Barth har gitt uttrykk for at etniske grupper må forstås som om de har tøyelige, kulturelle former og tøyelige grenser. Grensene er ikke fastlåste, men bevegelige. Ved å holde fast på begrepet grenser, opprettholder han likevel at det kan være forskjeller mellom etniske grupper, og at individer er del av grupper. Hva som konstituerer etniske grupper, og hva som karakteriserer de ulike gruppene vil imidlertid være situasjonelt. Andre har nedtonet vektleggingen av gruppetilhørighet og fokusert på behovet for verken å låse individet fast i etniske eller andre identiteter (Maalouf 1999; Gray 2000). Begrunnelsen er at mennesker som individer har forskjellige livsmål og situasjonelle tilhørigheter, noe som blir underkommunisert ved å gi etnisk identitet primat. Det er likevel en illusjon å tro at individet som individ er helt fritt til å velge tilhørighet(er). Tilhørighet(er) (bevisst eller ubevisst) erverves gjennom erfaring, sosiale forpliktelser, tanker, følelser og omgivelser (Eriksen 2004: 64), og inngår som resonans i den enkeltes handlingsvalg. Hvordan tilhørighetene gjenspeiles i praksis og handlingsvalg vil imidlertid variere mellom hushold innen og på tvers av etniske grupper. Eventuelle fellesskap i sosiale normer, skikker og praksiser blir således ikke en *a priori* forutsetning for å forstå hvordan grupper av befolkningen med samme opphavsland håndterer boligmarkedet i Oslo, men et eventuelt funn.⁶

⁶ En alternativ tilnærming kunne være mer essensialistisk, som tilskriver sosiale fenomen opprinnelse utenom det sosiale, vanligvis i biologiske eller psykologiske forhold som ikke kan forandres. Anvendt på etniske grupper kunne det medføre at en tilla gruppene uforanderlige egenskaper. Det essensialistiske perspektivet hevdes å underkommunisere forskjeller innad i grupper (Korsnes m.fl. (1997) Sosiologisk leksikon).

På bakgrunn av denne type argumenter kan en ikke med utgangspunkt i opphavsland ta for gitt hvordan ulike immigrantgrupper og hushold innen gruppene, vil tilpasse seg og ta del i samfunnet, og hvordan tilpasningsprosessen kan bidra til omforming av det samme samfunnet. Det handler om prosesser i etablerte strukturer og hvor resultatet ikke er definert på forhånd. Det dreier seg om en transformasjonsprosess som både tar utgangspunkt i norske, politiske verdier, normer og praksiser, og hva immigrantene og deres etterkommere samt etnisk norske bringer med seg, gjennom egen livsførsel og gjennom hva som oppleves å være viktig for et meningsfylt liv. Med utgangspunkt i et dynamisk perspektiv på etnisitet, hvor etnisitet er betinget av samhandlingsmessige, historiske, økonomiske og politiske omstendigheter kan en studie av immigrantgruppers boligstrategier og tilpasning til det norske samfunnet, samtidig forstås som en refleksjon av det større samfunnet. Studier av immigrantgruppers tilpasningsprosesser til nye samfunn, kan derfor samtidig gi innsyn i det samme samfunnets evne og interesse for omstilling, fleksibilitet og inkludering av nye grupper. Det handler om prosesser og det kvalitative innholdet i utviklingen av et pluralistisk og kulturelt mangfoldig, men samtidig udefinert fremtidig samfunn. Mer presist handler det om å sette lupen på integreringsprosesser på et viktig område for livskvalitet, nemlig immigrantenes tilgjengelighet til en tilfredsstillende boligsituasjon.

1.1 Forskning om etniske minoriteter og bolig

Den generelle forskningen om migrasjon, etnisitet og tilpasning til nye samfunn leder over i mer spesifikke tema om etniske minoriteter og bolig. Før jeg dukker dypere ned i fenomenet boligstrategier blant etniske minoriteter, skal jeg dvele litt ved foreliggende forskning om bolig og innvandrede, etniske minoriteter. Hvor står forskningsfronten i dag, og hvordan plasserer min studie seg i dette bildet?

Forskning om etniske minoriteter og bolig har særlig vært relatert til levekår og boforhold på makronivå. Dernest har det handlet om segregasjon og bokonsentrasjon. Parallelt har det foregått forskning på ekskluderende og inkluderende prosesser i bomiljø. Interessen for å studere mobilitet, boligkarrierer og boligstrategier blant innbyggere med minoritetsbakgrunn har gått i bølger. I Norge var det del av fremmedarbeiderundersøkelsene på 1970 og 1980 tallet og er blitt tatt opp igjen i de senere år (Thambs-Lyche (red.) 1979; Bø 1980; Søholt 2001c). Alle temaene er viktige for å få innsyn i minoritetenes tilgjengelighet til boligmarkedet og for fordeling av boliglevkår blant minoritetsgrupper, og mellom minoritetene og majoritetsbefolkningen. Forskning om levekår og boforhold vektlegger oppnådde levekår i forhold til bolig på undersøkelsestidspunktet (Bø 1980;

Kemeny 1985, 1987; Hansen 1994; Djuve og Hagen 1995; Gulløy, Blom og Ritland, 1997; Özüekren og van Kempen, 1997; Lakey 1997; Blom 1998; Stamsø 1999; Østby 2004). Folke- og boligtellinger er blant annet et eksempel på dette. Et gjennomgående funn har vært at ulikheter mellom minoritetsbefolkningen og majoriteten minsker med økt botid. Dette gjelder på tvers av landegrenser og innen samfunn med ulike måter å organisere boligfordeling og boligmarked på (Salvesen 1979; Blom 1995; Lakey 1997; Friedrichs 1998; Peach 1998). Segregasjonsstudier har bidratt til å belyse hvordan oppnådde boligsituasjoner på aggregert nivå, fordeler seg romlig blant ulike kategorier av befolkningen (bl.a. Wessel 1994, 1997; Blom 1994, 1995, 2002; van Kempen og Özüekren 1998; Murdie og Borgegård 1998; Peach 2005). Peach diskuterer hvordan segregasjonsprosesser får ulike utslag for ulike grupper. For noen grupper bidrar bokonsentrasjon til sosio-økonomisk fremgang, slik som for eksempel for jøder i USA, mens bokonsentrasjon blant afro-amerikanere ikke påviser det samme. Peach viser også hvordan noen grupper relokaliseres ved flytting, mens andre danner nye bosettingsmønstre, noe som kan få betydning for integrasjon (Peach 2005). Både levekårsstudier og forskjellige typer av segregasjonsstudier er viktige i forhold til normative diskusjoner knyttet til det multietniske og mangfoldige Norge. Det kan danne bakgrunn for politiske diskusjoner om hva en eventuelt kan gjøre for å oppnå en mer ønsket fordeling mellom minoriteter og majoritetsbefolkningen. Denne type studier har i hovedsak hatt et utenfra og ovenfra perspektiv. Det er forskernes perspektiver og fortolkninger av hovedsakelig statistiske og andre kvantitative data, vurdert i forhold til gjeldende diskurser om tema, som i stor grad har vært styrende for analysene. Minoritetenes stemme har sjelden vært inkludert i denne typen studier.

Forskningen på ekskluderende og inkluderende prosesser i bomiljø, tilbyr derimot i større grad et nedenfra perspektiv. Denne type studier har ofte hatt en kvalitativ karakter og har bestått av intervju samtaler med de berørte, lokale organisasjoner og beboere av både minoritets- og majoritetsbakgrunn (Søholt 1994, 2001b; Krogh 1994; 1999; Ganapathy og Søholt 2000; Ruud 2001, 2003; Unstad 2001). Dette har åpnet for å inkludere innenfra perspektivet koplet opp mot forskerens utenfra perspektiv. Bomiljøstudier har som begrepet antyder handlet om forhold i bomiljø. I tillegg har det imidlertid ofte handlet om hvordan minoritetene opplever sin boligsituasjon mer generelt, inkludert den konkrete boligen. Således har denne type studier bidratt til å utdype noe av levekårsforskningen knyttet til den etniske minoritetsbefolkningen. Sett nedenfra handler "boliglevekår" om livskvalitet relatert til den konkrete boligsituasjonen. Det innbefatter blant annet den konkrete boligen, naboer, lokalisering og muligheter lokalt. I tillegg har det betydning hvordan omverden oppfatter ens område, konkret eller som kategori av betydningen "vestkanten", "Groruddalen" osv. (Hansen og

Brattbakk 2005). Blant annet svenske forskere har vist hvordan mediaskapte fortellinger av multietniske bomiljø, fortalt gjennom et utenfraperspektiv, har bidratt til å stigmatisere denne type bomiljø og dermed også de som bor der (Ristilammi 1994, Ericsson m.fl. 2002).

Studier av mobilitet og boligkarrierer dreier seg om endringer i husholds boligsituasjoner over tid, ofte koplet til livsfase. Studier av boligstrategier legger derimot vekt på *hvordan* det enkelte hushold har gått frem for å ordne sin boligsituasjon. I forhold til levekårsundersøkelser dreier det seg om å få innsyn i hva slags prosesser som med utgangspunkt i det enkelte hushold, har bidratt til at minoritetsbefolkningen bor som den gjør. Forskning om mobilitet, boligkarrierer og strategier går noen ganger over i hverandre. Mens studier av mobilitet på boligmarkedet kan gjennomføres med både et ovenfra og et nedenfra perspektiv, tar strategistudier i større grad utgangspunkt i minoritetenes egne erfaringer. Ved å få innsyn i minoritetenes egne anstrengelser og opplevelser av muligheter og hindringer i konkrete boligmarkeder, kan slik kunnskap gi innspill til debatten om *hvordan* en kan arbeide for å lette tilgjengeligheten til tilfredsstillende boligsituasjoner for denne delen av befolkningen, dersom boligfordelingen er skjev i forhold til politiske målsettinger.

1.1.1 Mobilitet og boligkarrierer

Studier av mobilitet og boligkarrierer har fått økende oppmerksomhet de siste årene (Magnusson og Özüekren 2002; Tomlins m.fl. 2002; Murdie 2002; Bolt og van Kempen 2002; Bowes m.fl. 2002). I følge Özüekren og van Kempen er studier av boligkarrierer blant minoriteter likevel en mangelvare. De mener at kunnskap om hindringer og ressursmangler vil være viktig for å forklare dårligere boligstandard blant minoritetsbefolkningen enn blant majoriteten. Dernest er de opptatt av at det vil være viktig å avdekke særlige forhold som kan påvirke boligkarrierer blant minoritetene (Özüekren og van Kempen 2002). Dette kan være forhold knyttet til etnisk bakgrunn og til kontekst, og det kan variere innen ulike kontekster.

Studier av boligkarrierer bygger dels på koplinger av ulike registre og dels på egne undersøkelser. De studiene som har vært gjort, har dels sammenlignet boligkarrierer mellom majoritetsbefolkningen og minoritetene (Abramsson m.fl. 2002), sammenlignet forskjellige minoritetsgrupper (Murdie 2002; Bolt og van Kempen 2002), eller trukket frem utvalgte minoritetsgrupper og studert disse for seg (Tomlins m.fl. 2002; Bowes 2002; Magnusson og Özüekren 2002). Fokuset på ulike grupper har fått frem særtrekk, likheter og ulikheter i hva etniske minoritetsgrupper har vært opptatt av i forhold til bolig, og hvordan de har klart seg. Forklaringene på variasjon i boligkarrierer og oppnådd boligstandard knyttes blant annet til

kjennetegn ved det konkrete boligmarkedet, sosio-økonomiske og sosio-kulturelle ressurser på individ/husholdsnivå og til etniske preferanser. Tomlins har blant annet vist at nærhet til etnisk service var mer vesentlig for vietnameseres boligpreferanser i London, enn faktorer knyttet til den konkrete boligen (Tomlins m.fl. 2002). På aggregert nivå viser Bloms studie av innvandreneres bosettingsmønster i Oslo, at "naturalisering" spiller sammen med boligkarrierer. De som har oppnådd norsk statsborgerskap har hatt en tendens til å flytte fra sentrumsbydeler til drabantbyer, noe som generelt har betydd en bedring av boligstandarden. Det har også stort sett betydd en endring fra leie til eierbolig (Blom 2002). Den danske kultursosiologen Børresen har anlagt et annet perspektiv for å forstå minoritetenes valg på boligmarkedet i Danmark. Med utgangspunkt i Bourdieu "innskriver" hun innvandrerene i det sosiale rom. Innvandreneres boligvalg må forstås i sammenheng med innvandreneres inkorporering av de sosiale strukturene. I følge Børresen manifesterer bosettingsmønsteret de sosiale strukturene i det fysiske rom. Innvandrenerne har "valgt" ut fra at de kjenner sin plass i det sosiale så vel som i det fysiske rom (Børresen 2000). Bolt og van Kempen trekker på sin side frem betydningen av tidligere valg og beslutninger i forhold til husholdsdannelse og de første boligvalgene (Bolt og van Kempen 2002). Variasjon i boligkarrierer *innen* samme etniske gruppe (pakistanere) forklarer Bowes med blant annet klasse, kjønn og lokalitet, i tillegg til etnisitet (Bowes 2002). Studier av intra-etnisk mobilitet på boligmarkedet kan dermed bidra til å redusere stereotypiseringen av etniske grupper. Å studere variasjoner i og mellom etniske grupper på boligmarkedet er særlig aktuelt i samfunn som anerkjenner og har en politikk for multikulturalitet, slik som i sær Canada, men også Stor-Britannia og Norge. Vesentlig her er om ulikhetene skyldes preferanser og ressurser, eller manglende tilgjengelighet til deler av boligmarkedet.

1.1.2 Boligstrategier

Det er gjort relativt få studier av strategier på boligmarkedet blant etniske minoriteter. I norsk sammenheng har oppmerksomheten vært rettet mot å kartlegge innvandrerbefolkningens boligsituasjon og offentlige ordninger og strategier som skulle lette minoritetsbefolkningens tilgang til boligmarkedet (Bø 1980; Hansen 1993; Søholt m.fl. 2003). Internasjonale studier konkluderer imidlertid med at etniske minoriteter i langt større grad enn hvit majoritetsbefolkning benytter etniske kilder og kanaler for å finne bolig. Det dreier seg om meglere med samme etniske bakgrunn, nettverk og bekjentskaper (Sarre, Phillips og Skellington 1989; Farley 1996; Teixeira og Murdie 1997; Owuso 1999). I undersøkelsen av fremmedarbeidernes boligsituasjon i Oslo på 1970-tallet, kom det også frem at slekt og kjente var en viktig kanal (Bø 1980). Den viktigste kanalen var imidlertid arbeidsgiver,

mens nesten ingen brukte eiendomsmeidler. Dette kan imidlertid forklares med at fremmedarbeidere på 1970-tallet orienterte seg mot leiemarkedet og ikke eiermarkedet, og på den tiden ble leieboliger i liten grad formidlet gjennom meglere. Sammenligning over tid av undersøkelsen til Bø og levekårsundersøkelsen blant innvandrere viser en mye større spredning på måter å skaffe bolig på for innvandrere på 1990-tallet sammenlignet med 1970-1980 tallet (Bø 1980; Gulløy, Blom og Ritland 1997). Dette skyldes både endringer i boligmarkedet og endringer i innvandrerbefolkningen, både økonomisk og på annen måte.

Strategier og preferanser må sees i sammenheng. Fremgangsmåtene for å skaffe bolig vil være nært knyttet til hva man er på jakt etter, hva man tror er mulig å oppnå og på hvilke måter. Nært knyttet til dette vil være hvilke ressurser en opplever å ha til rådighet som kan omsettes til ens mål om bolig. Dette kom tydelig frem i Kramers studie av inderes boligtilpasning i Drammen og Salvesens studie av pakistaneres boligsituasjon i Bergen på slutten av 1970-tallet (Tambs-Lyche (red.) 1979). Deres studier viste at sammen med ressurser hadde preferanser stor betydning for strategier og for variasjon i oppnådde boforhold over tid. Dette samstemmer med funn fra en undersøkelse i England hvor Sarre fant at de som hadde preferanser og forsøkte å tilfredsstille disse, oppnådde en bedre boligsituasjon enn dem som bare ”tok det de fikk”, enten de ordnet seg selv eller fikk offentlig bistand. Sarre hevdet at strategiene ble utformet i interaksjon mellom individuelle preferanser, og hindringer og muligheter slik de fremsto i strukturene (Sarre m.fl. 1989:179). I en annen studie viste Phillips og Karn hvordan veien til å eie egen bolig, som var et mål, ofte var ukonvensjonell og kostbar, da de som kjøpte første gang hadde ubetydelige valg både når det gjaldt bolig og lokalisering. Egne preferanser, oppfinnsomhet og strategier ble likevel tillagt betydning sammen med økonomiske ressurser, nettverk og kunnskap om markedet (Phillips og Karn 1992:358).

Forskningen har i stor grad dreid seg om å identifisere og dokumentere empirisk hvordan etniske minoriteter har gått frem for å ordne sin boligsituasjon. Studiet av boligkarrierer og strategier har medført en dreining av fokus fra at strukturer og omgivelser bestemmer ens situasjon, til at individer, også minoritetspersoner, er handlende aktører med valgmuligheter, til tross for knappe ressurser og begrensninger i strukturen. I en artikkel fra slutten av 1990-tallet argumenterte Peach for nødvendigheten av å inkludere valg, for å forstå minoritetenes boligsituasjon (Peach 1998). Han hevdet at empiriske studier hadde vist at det var rasjonelt for pakistanere å bo billig og dårlig da de var nyankomne med planer om retur til Pakistan. Dessuten hevdet Peach at bare egne preferanser og valg kunne forklare den høye eierandelen blant pakistanere på 1990-tallet i Storbritannia, gitt gruppens relativt svake økonomi. Likeledes hevdet han at

ulike boligkarrierer mellom synlige minoritetsgrupper ikke kunne forklares med strukturer alene.

1.2 Min tilnærming til feltet

Jeg har valgt å forfølge perspektivene som kombinerer minoritetene som handlende aktører innenfor og som del av strukturer med muligheter og begrensninger. Som Peach er jeg overbevist om at etniske minoriteter i Vesten har valg og foretar valg i forhold til egen boligsituasjon, selv om de kanskje skulle ønsket muligheter til å velge annerledes (Peach 1998).

Ideen bak fokuset på boligstrategier, er at jeg gitt boligkonteksten i Oslo -området, anser det å ha strategier som nødvendig i forhold til individuelle husstanders boligsituasjon. Dette vil i sær være viktig for minoritetene gitt presset boligmarked og antakelser om diskriminering. Diskriminering og generelt knappe ressurser kan fordre større kreativitet blant minoritetene enn blant majoriteten både i forhold til å etablere seg på boligmarkedet, beholde boligen, eller forbedre og tilpasse egen boligsituasjon til den livssituasjon som en befinner seg i.

Strategier forutsetter at aktøren *tror* på muligheten for å endre egen situasjon. En forutsetning for at den enkelte skal tro på muligheter for endring, er at vedkommende opplever sin situasjon som forståelig og håndterbar (Antonovsky 1991). Det innebærer at en har forestillinger om årsakssammenhenger og hva en selv kan gjøre for å endre eller bevare egen boligsituasjon. *"Hvis jeg betaler husleien, kan jeg regne med å ikke bli kastet ut før..."*. Eller, *"hvis jeg sparer sammen med familien så kan vi kanskje klare å kjøpe bolig i løpet av fem år..."* osv. Dersom den enkelte opplever det som meningsfullt å forbedre egen boligsituasjon, kan det bidra til utforming og gjennomføring av boligstrategier. Det innebærer at opplevelse av en viss innflytelse over sammenheng mellom innsatsvariable og resultat vil styrke strategiutformingen. Samtidig er det slik at jeg antar at økt kontroll over egen boligsituasjon inngår i målet om å forbedre egen boligsituasjon. Opplevelse av kontroll over egen boligsituasjon blir dermed både et virkemiddel og et mål for boligstrategiene.

Strategier er intensjonelt og fokuserer på planlegging og handling i nåtid for å oppnå noe i fremtid. Det dreier om å lage mer eller mindre bevisste planer for å unngå eller oppnå noe, for eksempel en trygg boligsituasjon. Med utgangspunkt i tilgang til ressurser og virkemidler, kan man ideelt sett velge å gjøre noe fremfor noe annet for å nå et mål. Hva man vil og hva man velger å gjøre vil blant annet avhenge av hva slags situasjon den enkelte opplever å være i og hvordan en tolker og håndterer omgivelsene. Objektive muligheter og rettigheter vil selvsagt også spille inn.

Det kritiske i utformingen av boligstrategier, er at strategiene må tilpasses et eksisterende boligmarked og at aktøren vil være avhengig av andre aktører som en ikke kjenner de konkrete motivasjonene til, og dermed vanskelig kan forutsi hvordan vil handle. Det betyr at den kanskje største vanskeligheten ved utformingen av strategier for boligforbedring ved siden av tilgang på ressurser, er varierende kunnskap om objektive muligheter og risiko knyttet til mangel på kunnskap om og kontroll med hva andre aktører i boligmarkedet gjør, som del av et aggregert hele. Nyankomne og andre innen den etniske minoritetsbefolkningen kan ha begrensede kunnskaper om boligtilbud, mekanismer i boligmarkedet og hvordan nordmenn som boligaktører opptrer for å fremme egne interesser i et marked, formelt og uformelt. Det betyr at risikoaspektet knyttet til andre aktørers handlinger kan være særlig aktuelt for minoritetsbefolkningen.

I avhandlingen er jeg opptatt av å identifisere boligstrategier og hvordan de utvikles i et lengre tidsspenn. Jeg har en antagelse om at strategiene og det resultat de fører til normalt vil styrkes over tid, noe som kan bidra til å øke husstandenes kontroll og innflytelse over egen boligsituasjon. Det innebærer for eksempel økt innflytelse over valget om en skal bli boende eller flytte (disposisjons- og kontraktsforhold), mulighet til å dekke bokostnadene (økonomi), og mulighet til å velge bomiljø (lokalisering). Økt innflytelse over egen boligsituasjon, styrker igjen valg- og strategimuligheter. Det innebærer at en lettere kan foreta valg som ikke medfører uønskede økonomiske og sosiale tap, for eksempel ved å flytte hyppig. Ved å studere boligstrategier over tid, vil jeg samtidig få frem et bilde av boligresultater over tid, dvs. boligkarrierer.

1.2.1 Problemstillinger

Hovedproblemstillingen i avhandlingen dreier seg om å identifisere, sammenligne og analysere hva som betinger boligstrategier og boligresultat, innen og på tvers av tre etniske grupper som av ulike grunner har flyttet fra sitt opphavsland til Norge og Oslo i perioden 1970 - 2003.

Bolig er et privatisert gode i det norske samfunn og ansvaret for boliganskaffelse ligger på det enkelte hushold, så fremt en er i stand til å klare seg selv. Å fokusere på boligstrategier blant etniske minoriteter innebærer å sette lys på hva norske forhold betyr som handlingsramme for individuelle hushold, vurdert opp mot etnisk bakgrunn, når de skal forbedre egen boligsituasjon. Dessuten bidrar det til å belyse hva som kreves av det enkelte hushold for å håndtere boligmarkedet på en for seg tilfredsstillende måte. Boligstrategier blant individuelle hushold setter lys på hva som er tilgjengelig for hvem og hva som kreves av informasjon, ferdigheter og sosio-økonomiske ressurser for å forbedre egen boligsituasjon. Ved å studere

boligstrategier og strategiernes resultat, kan jeg belyse prosesser og vilkår for integrering på boligfeltet, i det norske samfunnet og blant etniske minoriteter. Det handler om å få innsyn i hvordan ulike grupper av befolkningen håndterer egen boligsituasjon. Fokuset er på hva de vil, prøver, gjør og hvordan det virker.

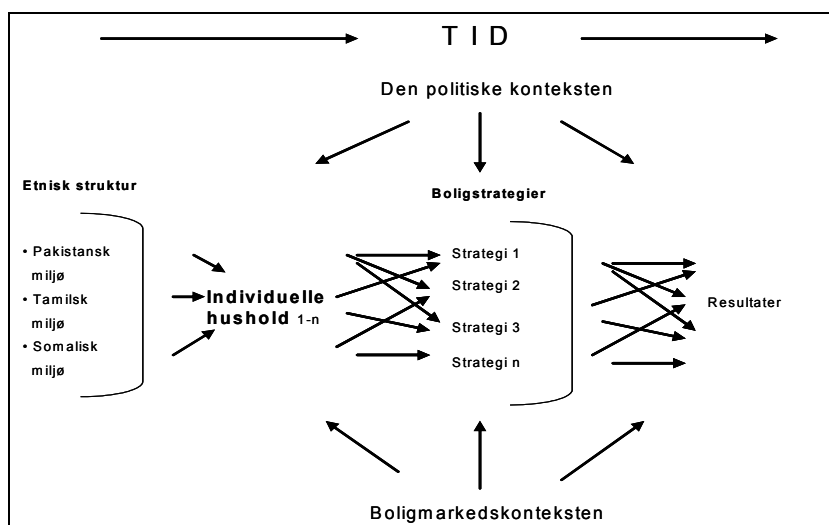
Jeg skal studere boligstrategier i et koplet aktør- og strukturperspektiv. Å bare studere strategier i et aktørperspektiv kan gi inntrykk av at ”alt er opp til den enkelte”, og at omgivelsene ikke har betydning for hva en gjør og får til. På den annen side, å studere boligstrategier som om den enkelte aktør ikke har handlingsvalg, ville også være meningsløst. Aktører opererer innen kontekster og strukturer og er gjennom sin handling med på å opprettholde, og eventuelt endre de samme strukturene. Viktig i denne sammenheng er at strukturer ikke er abstrakte, men situasjonelle og knyttet til konkrete kontekster.

Boligstrategier blant minoritetene vil derfor bli studert innenfor rammene av eksisterende strukturer i det norske samfunn, og innen et konkret geografisk område. Når det gjelder forhold i det norske samfunnet som kan bidra til å betinge boligstrategier, har jeg valgt å fokusere på institusjonelle forhold som velferds-, bolig- og innvandringspolitikk og boligmarked. Geografisk område som er valgt er Oslo-området. Verken politikk, forvaltning eller boligmarked i Oslo-området er statisk, gitt tidsdimensjonen som strekker seg over en 30-års periode (1970 – 2003). Det betyr at de ytre vilkårene for å skaffe, forbedre eller beholde bolig i år 2003 har endret seg siden 1970. Boligmassen og fordeling av disposisjonsforhold (eie og leie) var også forskjellig. Uavhengig av hva slags vilkår det var på boligmarkedet til en hver tid, vil vesentlige spørsmål i avhandlingen være hvordan samfunnsmessige strukturer påvirket den enkelte aktørs (boligsøkende med minoritetsbakgrunn) handlingsrom, hvorvidt etnisk bakgrunn og tilhørighet var utslagsgivende, eller om den enkelte objektivt sett og subjektivt erfart, hadde valg. Jeg har valgt å belyse de tre minoritetsgruppene håndtering av boligmarkedet i forhold til de fire nevnte synsvinklene; politikk, boligmarked, etnisk bakgrunn og individuelle forhold. Til sammen kan de fire synsvinklene gi et sammensatt bilde av hva som kan betinge minoritetenes håndtering av egen boligsituasjon i et gitt boligmarked.

Mer presist er avhandlingens hovedspørsmål:

Hva slags typer av boligstrategier kan identifiseres i de tre etniske gruppene? I hvilken grad og på hvilken måte er det sammenfall eller variasjon i forekomsten av de ulike strategitypene i de tre gruppene? Og, hva slags resultater har strategiene ført til? Problemstillingene kan illustreres i figuren nedenfor.

Figur 1.1 *Analysemodell for sammenheng mellom det som skal identifiseres (type strategier og resultat) og analyseres, og det som kan bidra til å analysere valg av strategier og resultat.*



Modellen viser hvordan de fire synsvinklene utfyller hverandre i forhold til å belyse variasjon og sammenfall i boligstrategier og resultater innen og på tvers av etniske grupper. Gitt at strategier forutsetter handlende aktører, har jeg valgt individuelle hushold, enten de består av en eller flere personer, som undersøkelsesenhet for å få innsyn i de tre minoritetsgruppenes håndtering av boligmarkedet.⁷

Delproblemstillinger knyttet til de fire synsvinklene;

Hvordan har ytre forhold i det norske samfunnet skapt handlingsmuligheter og betingelser for håndtering av egen boligsituasjon blant de tre minoritetsgruppene? På hvilken måte kan for eksempel den til en hver tid gjeldende *politikk* bidra til å belyse handlingsbetingelser for utforming av boligsmål og strategier blant etniske minoriteter? Og, på hvilken måte kan *markedsstrukturer og mekanismer* betinge hva slags muligheter og begrensninger som har oppstått når hushold med varierende etnisk minoritetsbakgrunn har søkt å forbedre egen boligsituasjon? Dessuten, hva skyldes eventuell variasjon mellom gruppene, gitt at de samfunnsmessige kontekstene objektivt sett var de samme for dem som oppholdt seg i Oslo i den samme perioden?

⁷ Ved å velge hushold som undersøkelsesenhet, får jeg ikke med evt. konflikter innen husholdet i forhold til bolig.

Det er et åpent spørsmål om det å ha minoritetsbakgrunn har påvirket strategiene. Er det for eksempel slik at markedet reagerer likt uavhengig av etnisk bakgrunn, eller er det slik at markedet differensierer mellom etniske bakgrunner? Og, omvendt, er det slik at hushold med ulik etnisk bakgrunn har forskjellig ”etnisk bagasje” og forskjellig ressurs- og kompetanseprofil som får betydning i forhold til boligsmål? Har gruppene forskjellige spilleregler som styrer søking etter løsninger i uvante situasjoner, som kan relateres til bakgrunn? Hvordan går de frem for å håndtere egen boligsituasjon, og hvor godt lykkes de? Hvilken betydning har for eksempel variasjon i årsak til ankomst blant de tre gruppene, botid, kjennetegn ved etnisk struktur og nettverk, og relasjoner til opphavslandet for håndtering av boligsituasjonen?

Etnisk tilhørighet og individuelle forhold er utenfra sett, tett vevd sammen. Når jeg skal vurdere hvordan individuelle forhold og valg kan betinge variasjon i håndtering av egen boligsituasjon, vil jeg være opptatt av forhold som ikke kan avleses så lett på gruppenivå. Dette vil være forhold som hadde betydning for hvordan individuelle hushold evnet å takle og eventuelt dra nytte av muligheter og begrensninger i kontekstene, gitt at hvordan den enkelte *oppfattet* sine handlingsbetingelser var vesentlig for strategiutformingen. Dessuten vil hva slags verdier husholdene eventuelt var opptatt av å ivareta enten ved hjelp av eller på tross av boligsituasjonen ha betydning. Hva var det som drev dem til å handle som de gjorde? Forhold knyttet til det å lage og gjennomføre strategier kan betinge variasjon mellom hushold av samme etniske tilhørighet og sammenfall på tvers av grupper. Relevant her er forhold som type og intensitet i husholds individuelle mål, forståelse av omgivelser, handlingsbetingelser og valg m.m.

Som vist i figur 1.1 antar jeg at det ikke er noen automatisk sammenheng mellom type strategi og type resultat. Modellen viser dessuten bare et trinn i boligstrategiprosessen. I prinsippet kan denne prosessen gjentas et utall antall ganger innenfor et livsløp. Det impliserer at anvendte strategier kan endres over tid, ettersom resultatet av første steg vil danne utgangspunktet for senere preferanser og strategier. Og likeledes etter som forhold i kontekstene og i det etniske miljøet vil endre seg over tid. En beskrivelse og analyse av kontekstene kan gi innsyn i mer objektive muligheter og begrensninger, og bidra til å belyse kjennetegn ved og forekomst av de identifiserte strategiene og boligresultatene. Dette vil dels dreie seg om årsaksbetingelser knyttet til forhold i det norske samfunnet og i den etniske gruppen, og dels formålsbetingelser, ut fra hva husholdene som handlende aktører ønsket å oppnå med sine valg og handlinger.

Ut fra en forestilling om at innvandrere tilpasser seg det norske samfunnet samtidig som de gjennom sin tilstedeværelse påvirker de samme strukturene som de handler innenfor, kunne modellen hatt piler i begge retninger hva

gjelder påvirkning mellom kontekster, hushold og etniske grupper. Fokus for min studie er imidlertid hva som påvirker strategiutforming og boligresultat blant hushold med etnisk minoritetsbakgrunn. Endringsprosesser i kontekstene som følge av demografiske og sosiokulturelle endringer knyttet til innvandring, vil derfor ikke bli studert for seg, men inngå som en del av kompleksiteten i samtidige kontekster.

På et overordnet nivå handler studiet av boligstrategier om hva minoritetsbefolkningen gjør for å tilpasse seg boligmarkedet over tid. Det handler om å studere hvordan og hvorvidt etniske minoriteter integreres strukturelt i boligmarkedet, innenfor rammen av det norske samfunnet, vurdert opp mot etnisk bakgrunn og kjennetegn ved husholdet.

Det er ikke gitt hvordan en skal vurdere hvorvidt fremgangsmåtene for boliganskaffelse som de tre etniske gruppene utvikler, kan oppfattes som tilfredsstillende. Jeg har valgt å diskutere fremgangsmåter og resultater i forhold til informantenes egne vurderinger av hva de får til, og i forhold til fordelingspolitiske målsettinger på bolig- og integrasjonsområdet. De politiske målsettingene er ikke nødvendigvis sammenfallende, ei heller ensbetydende og er knyttet til diskusjoner om resultatlikhet, like muligheter og autonomi.

1.3 Ord og begreper

Denne avhandlingen kan være et bidrag i den politiske debatten som dreier seg om utvikling av det multietniske, det flerkulturelle og det interkulturelle Norge. Eller, kanskje noen heller vil foretrekke å kalle det for det mangfoldige Norge slik det er gjort i den siste stortingsmeldingen om tema (St.meld.49 (2003-2004)? Begreper brukes både deskriptivt og normativt om prosessene og målene for tilpasning mellom minoritets- og majoritetsbefolkning og for hvordan ulike grupper av befolkningen benevnes. Hovedaktørene i denne avhandlingen er innvandrere og deres etterkommere av ulike bakgrunner. Benevnelsen av denne gruppen av befolkningen har endret seg siden 1970-tallet. Endringen i begrepsbruk avspeiler både politiske ideologier, endringer i faktisk årsak til ankomst, og hvordan majoritetssamfunnet betrakter innvandrerbefolkningen og relasjonen mellom majoritet og minoritetene.

På 1970-tallet var både arbeidsinnvandrere, fremmedarbeider og innvandrere brukte begrep. Vekten på det "fremmede" signaliserte kulturell avstand mellom etniske nordmenn og innvandrere. De som kom var annerledes, eller hadde en annen kultur enn hva nordmenn var vant med. Valget av adjektiv la vekt på det som var forskjellig, i stedet for det som eventuelt var likt. Det kan se ut som denne oppfatningen av annerledeshet har holdt seg, og også

har påvirket innvandrerbefolkningens oppfatning av seg selv. I nesten alle intervjuer jeg har gjort med innbyggere av innvandrerbakgrunn, i denne og tidligere undersøkelser, har personene omtalt seg selv og andre i samme situasjon som utlendinger (Søholt 1994; 1996; 1997; 2001a; 2001b). Eller de har referert til sin nasjonale opprinnelse. Dette gjaldt uansett statsborgerskap og oppholdstid. Fra personer som har levd lenge i Norge og opplever seg som integrert i samfunnet, eller som er oppvokst i Norge, har det på den annen side kommet frem en tretthet over aldri å bli kvitt innvandrerstempelet.

Når jeg fokuserer på årsak til ankomst er både arbeidsinnvandrer, asylsøker, flyktning, student og familiegjenforente relevante begrep. Begrepene er myndighetenes måte å kategorisere ulike grupper av innvandrere på. Begrepene spiller både på årsak til ankomst og hensikt med oppholdet, og politikken som regulerer adgangen til Norge. Asylsøkere som har fått opphold på humanitært grunnlag kaller jeg for enkelthets skyld for flyktninger. For innvandrere selv kan det imidlertid godt være overlapp mellom kategoriene. I teksten har jeg derfor flere steder funnet det hensiktsmessig å bruke begrepet innvandrerflyktning (Assal 2003). I noen sammenhenger har det også vært relevant å bruke begrepene studentflyktning og studentarbeidsinnvandrer.

I en del sammenhenger i teksten har det vært relevant å henvise til bakgrunn, gitt at jeg sammenligner boligstrategier mellom tre etniske grupper. Jeg har da både relatert til opphavsland og brukt betegnelser som pakistaner, tamil og somalier. I noen tilfelle har jeg brukt den doble identitetstilskrivelsen, slik som pakistansk-norsk.

I stedet for å skrive om nordmenn og innvandrere, har jeg foretrukket begrepsparet majoritet og minoriteter, eventuelt etniske minoriteter. En viktig grunn er at svært mange av informantene var norske statsborgere. En annen viktig grunn er at jeg ikke har sammenlignet boligstrategier mellom innbyggere med forskjellig statsborgerskap, men mellom innbyggere med forskjellig etnisk bakgrunn. Dessuten, statsborgerskapet påvirker i liten grad de sosiale rettighetene knyttet til lovlig opphold. I en del tilfelle har jeg skrevet om synlige minoriteter der det er relevant i forhold til relasjonen mellom majoritet og minoritetene. Jeg har unnlatt å bruke kategorien ikke vestlig innvandrer, da jeg mener det er lite heldig å beskrive mennesker ut fra hva de ikke er. Det kan gi inntrykk av at de mangler noe, eller burde vært noe annet. Unntak er der hvor jeg henviser til andre, og da særlig til statistikk.

Noen steder har det vært relevant å fremheve at personene, husholdene og gruppene med minoritetsbakgrunn har flyttet fra et samfunn til et annet. For å gripe denne situasjonen har jeg anvendt begrepet immigrant.

Dette er noen av begrepene i avhandlingen som retter seg mot hovedaktørene og som brukes for å betegne hvem de er, og hvilke prosesser og situasjoner de befinner seg i. Andre sentrale begreper blir definert underveis i teksten.

1.4 Organisering av avhandlingen

Avhandlingen er organisert i tre deler og 16 kapitler. Første del tar for seg ansats og metodisk og teoretisk innfallsvinkel for å belyse problemstillingene. Annen del er hovedsakelig empirisk og belyser de tre etniske gruppenes oppnådde boligsituasjon og strategier. Tredje del er viet analyse og konklusjoner, samt hva slags implikasjoner funnene kan ha for integrering.

Del I - Ansats

I første kapittel argumenterer jeg for hvorfor jeg mener det er viktig å studere hvordan etniske minoritetsgrupper tilpasser seg boligmarkedet. Mitt hovedanliggende er knyttet til utviklingen av Norge som et komplekst og multietnisk samfunn, hvor det er et uttalt politisk mål at sosiale skillelinjer ikke skal følge etnisk bakgrunn. Studiet av den innvandrede, etniske minoritetsbefolkningens egne anstrengelser for å tilpasse seg en sentral velferdsarena som bolig, er en måte å få tilbakemelding på om samfunnssystemet, slik det er ”skrudd sammen”, bidrar til å inspirere og gjøre det mulig for minoritetsbefolkningen til å ta hånd om egen situasjon innen boligmarkedet. I dette kapitlet presenteres også problemstillingene. I kapittel 2 har jeg tatt for meg teoretiske perspektiver som kan bidra til å belyse de fire analysevinklene som jeg har valgt for å få mer innsyn i minoritetenes betingelser for å skaffe seg en tilfredsstillende boligsituasjon, og tilpasse seg boligmarkedet i Oslo. Kapitlet avsluttes med forventninger til materialet. I kapittel 3 presenterer jeg designet for undersøkelsen, metodisk tilnærming og kilder.

Del II - Empiri

I kapittel 4 beskriver jeg de tre utvalgene i forhold til hvem de er, og hvorfor og når de kom til Norge. I kapittel 5 presenterer jeg en oversikt over hva de tre minoritetsgruppene har oppnådd på boligmarkedet i Oslo, og hva informantene i de tre gruppene har oppnådd. De tre etniske gruppenes boligresultat i Oslo sammenlignes i forhold til hverandre, og i forhold til majoritetsbefolkningen. Den konkrete, oppnådde boligsituasjonen er tenkt som et utgangspunkt og bakteppe for å presentere og analysere de identifiserte boligstrategiene innen og på tvers av grupper. I en viss forstand kan en si at boligsituasjonen er et uttrykk for hvor vellykkete strategiene har vært, sett i relasjon til de enkeltes ressursgrunnlag, og innenfor de

eksisterende strukturene på boligmarkedet. I kapitel 6 diskuterer jeg fenomenet strategier og presenterer et sett av idealtyper. Deretter presenteres de identifiserte strategiene innen hver av gruppene i kapitlene 7,8 og 9. Del II avsluttes med kapitel 10 som omfatter en sammenligning av strategibruk på tvers av de tre gruppene, samt en vurdering av hvorvidt forventningene som ble presentert i kapitel 2 ble oppfylt.

Del III – Analyse

Hovdetyngden av del III dreier seg om å analysere oppnådde boligresultater og i sær strategiutforming. I kapitel 11 og 12 analyserer jeg boligresultat og strategier i forhold til institusjonelle trekk ved politikk og marked. I kapitel 13 fokuserer jeg på hvordan etnisk tilhørighet og struktur i den etniske gruppen kan betinge boligresultat og strategier. I kapitel 14 flytter jeg blikket til hvordan kjennetegn ved husholdet kan bidra til å betinge boligpreferanser og hvordan hushold håndterer egen boligsituasjon. I kapitel 15 diskuterer jeg de fire synsvinklene i sammenheng og gjør en vurdering av faktorenes relative betydning. Kapitlet inneholder også en vurdering av hvorvidt de anvendte perspektivene var fruktbare for å få innsyn i problemstillingene. Siste kapitel er viet refleksjoner rundt spørsmålene bolig, integrering og velferd, basert på de empiriske funn.

2 Teoretiske perspektiver

Hva slags teoritilfang kan bidra til å belyse analysemodellen som ble presentert som del av problemstillingene i forrige kapitel? Hvilke teoretiske perspektiver kan bringe meg et skritt videre i forhold til å forstå mer av hvordan etniske minoriteter tilpasser seg det norske samfunnet, i mitt tilfelle i forhold til boligmarkedet? Individuelle strategier kan forstås som hvordan de handlende aktørene oppfatter *tilgjengeligheten* til godet bolig, og hvordan de handler på bakgrunn av de subjektive oppfatningene. En teoretisk tilnærming som kan bidra til å tydeliggjøre betingelser for tilgjengeligheten til godet bolig for hushold i de tre etniske gruppene, synes relevant. Jeg har derfor valgt å ta utgangspunkt i Schaffers og Huangs teori om tilgjengelighet til goder (Schaffer og Huang 1975).⁸ I analysemodellen (figur 1) fremgår hvilke strukturer som fremstår som relevante for å kunne analysere tilgjengelighet til bolig. Jeg er imidlertid ikke bare opptatt av hvordan strukturer betinger tilgjengelighet, men også av hvordan aktører håndterer strukturer for å nå sine mål. Jeg vil derfor undersøke tilgjengeligheten til bolig i et aktør i struktur perspektiv. For å komme nærmere hva som betinger utforming og valg av boligstrategier sett fra aktørenes synspunkt, har jeg tatt utgangspunkt i rasjonalitetsteori. Med rasjonalitetsteori i bakhånd, får jeg innspill til å belyse hva som påvirker de valgene som aktørene foretar i forhold til egen boligsituasjon. Neste skritt er å fortolke handlingsvalgene inn i en strategisammenheng.

Intensjonelle handlinger foregår ikke i et vakuum, men i en kontekst. Når jeg skal studere husholds individuelle boligstrategier i et konkret samfunn innenfor en bestemt tidsepoke må jeg derfor tydeliggjøre de strukturene som utgjør handlingsbetingelsene for aktørene. Strukturene, eller mønstrene av indirekte og direkte relasjoner som aktørene inngår i og må forholde seg til,

⁸ I artikkelen 'Distribution and the Theory of Access' fra 1975, presenterer Schaffer og Huang sin teori om tilgjengelighet til knappe goder. Teorien baserer seg i hovedsak på studier av omfordelingsprogrammer i utviklingsland, særlig landbruksprogrammer rettet mot småbønder i India. Selv om teorien har sitt utspring i utviklingsland og i en annen historisk epoke, fremstår de sentrale elementene i teorien som relevante for å analysere muligheter og barrierer for ulike grupper innen ulike fordelingssystemer, og i ulike kontekster.

utgjør både begrensninger og muligheter og kan betinge konkrete handlingsvalg. Strukturer er imidlertid ikke statiske og deterministiske. Strukturer blir opprettholdt, videreført, transformert og endret over tid, avhengig av normer og verdier i det aktuelle samfunn, politiske ideer og reguleringer. Dessuten av hvordan aktører som individer, hushold, grupper og institusjoner vurderer, forholder seg til og handler som del av de samme strukturene. For i det hele tatt å ha en struktur på boligmarkedet må det finnes kategorier av boligsøkere og boligutbydere. I tillegg består boligstrukturen av finansierer, politikktutformere og iverksettere. Etniske minoriteters handlingsrom i forhold til å håndtere egen boligsituasjon vil være knyttet til *subjektive oppfatninger* av muligheter og begrensninger som springer ut av *boligpolitikken* og tilgrensende politikkområder, av strukturer i *boligmarkedet* og av normer og forventninger i den *etniske gruppen*. De subjektive oppfatningene av muligheter og begrensninger vil variere, og være forskjellige fra den mer objektive virkeligheten. Det er viktig å understreke at hushold ikke handler ut fra en objektiv virkelighet, men ut fra hvordan individer i husholdet fortolker virkeligheten, hva de vil og hva de tror er mulig, på bakgrunn av hva de mener de vet. Rasjonalitetsteori kan bidra til å identifisere og belyse den enkeltes valg av strategier, men har mindre å tilby i forhold til hvordan omgivelsene spiller inn på individuelle valg. For å fange dette aspektet har jeg som nevnt valgt å benytte perspektiver hentet fra teori om tilgjengelighet til goder. Hva som kommer først av aktør og struktur vil være et analytisk valg.

Minoritetenes migrasjon og tilpasning til en ny samfunnskontekst er et vesentlig perspektiv i denne avhandlingen. Jeg har derfor valgt å starte den teoretiske gjennomgangen på struktur siden. Første del av kapitlet vil omhandle hvordan jeg forstår tilgjengelighetsperspektivet relatert til boligmarkedet. Jeg vil deretter gå nærmere inn på hvordan kjennetegn ved kontekstvariablene politikk og marked kan påvirke handlingsbetingelsene for aktørene i undersøkelsen, hushold av minoritetsbakgrunn. Så diskuterer jeg hva slags betydning etnisitet kan ha i forhold til handlingsmuligheter, boligpreferanser og valg av boligstrategier. Dernest skifter jeg ståsted og diskuterer forskjellige perspektiv for å forstå individuell handling innenfor en multikulturell ramme. På bakgrunn av diskusjonene om relasjonen mellom ytre samfunnsmessige forhold, etnisitet og ulike måter å forstå individuell handling, har jeg deretter konstruert et sett av idealtyper for strategisk handling, tilpasset mitt materiale. Helt til slutt har jeg formulert noen forventninger om sammenhenger mellom idealtypene for strategisk handling og betingelser knyttet til de fire synsvinklene som ble presentert i analysemodellen (figur 1.1).

2.1 Boligstrategier sett i lys av tilgjengelighetsperspektivet

Ved å flytte blikket til boligstrukturen i et bestemt samfunn og i en bestemt historisk periode, stiller jeg spørsmål ved hva det var ved denne som påvirket strategivalg og boligresultat blant minoritetsbefolkningen. Var det for eksempel slik at relasjonen mellom aktører på boligutbydersiden og boligsøkersiden var strukturert på en slik måte at det fikk konsekvenser for boligfordeling generelt, og for hvordan minoritetene håndterte egen boligsituasjon spesielt? Kriterier, prosedyrer og prosesser knyttet til boligfordeling får betydning for hvor lett eller vanskelig det enkelte hushold vil oppleve tilgjengeligheten til en tilfredsstillende boligsituasjon.

Ut fra min kjennskap til boligmarkedet og dets submarkeder, mener jeg at tilgjengelighetsteori, med utgangspunkt i arbeidet til Schaffer og Huang, kan gi analytiske perspektiver som kan bidra til å øke innsikten i ytre omgivers innflytelse på individuelle husholds strategier (Schaffer og Huang 1975). Tilgjengelighetsteori handler om at det er en sammenheng mellom hvordan forholdet mellom boligmarkedet og den enkelte boligsøker er strukturert, hvordan boliger fordeles (prosesser og prosedyrer) og fordelingsresultat. Schaffer og Huang var opptatt av at tilgjengelighet til goder og fordeling kan skje på minst to måter, via markedet og via administrative fordelingsystemer. Innen den norske boligsektoren går marked og administrative fordelingsystemer imidlertid over i hverandre. Det private boligmarkedet, boligsamvirket og det statlige og kommunale boligsystemet virker dels parallelt og dels samtidig og innvevd i hverandre. Intensjonen er at offentlige fordelingsmekanismer til fordel for vanskeligstilte skal tre i kraft når markedet, inkludert boligsamvirket svikter hva gjelder boligfordeling. Blant annet av denne grunn blir egenskaper ved tilgjengelighetsstrukturen til både private, boligkooperative og offentlige, boligsosiale fordelingsystemer vesentlige for boligsøkere, og da spesielt for vanskeligstilte og/eller stigmatiserte grupper. Kjennetegn ved strukturen på boligmarkedet og tilgjengeligheten til denne, vil påvirke hva slags fremgangsmåter og beslutninger som er mulige for ulike grupper av boligsøkere. Den overordnende strukturen vil også betinge muligheter og begrensninger for representanter av ulike kategorier av boligutbydere. Dessuten vil både lokalisering, mengde, kvalitet og pris på det som skal fordeles ha betydning for tilgjengelighetsstruktur og kriterier for fordeling. Jo større knapphet, jo høyere pris i det private markedet og jo strengere kriterier for å bli prioritert i det private leiemarkedet og i det kommunale systemet.

Når jeg skal studere sammenhengen mellom tilgjengelighetsstruktur og boligstrategier blant etniske minoriteter, vil det i første rekke dreie seg om

slik denne strukturen fremstår gjennom erfaringene og oppfatningene til minoritetene. Samtidig vil jeg beskrive og analysere strukturene med et mer objektivt blikk for å kunne belyse ”strategifeltet” fra flere synsvinkler. Sett utenfra, var det muligheter til å velge varierende boligsmål og gå frem på forskjellige måter, eller var situasjonen låst? Uavhengig av om en vektlegger et nedenfra eller et ovenfra perspektiv, vil tilgjengelighetsteoriens to begrepssett, tilgjengelighetsstrukturen (terskel, kø, skranke) og de regelsettene som konstituerer elementene i strukturen være relevante (ibid.). For å få mer innsikt i hvordan strukturen og regelsettene kan ha betydning for fordeling, har senere forskning lagt vekt på tre forklaringsfaktorer. Det handler om egenskaper ved brukerne, trekk ved fordelingsystemet og selve samhandlingsrelasjonen (Bleiklie, Dahl Jacobsen og Thorsvik 1997; Bleiklie 1997). Dette antyder en vridning av fokus fra prosesser og sekvenser knyttet til administrative fordelingsystemer, til mer vekt på hva brukeren må mestre for å oppnå et gode. I denne avhandlingen hvor fokuset er på boligstrategier blant brukere av kommunale eller private boligjenester, vil dette siste perspektivet være hovedinnfallsvinkel. Et slikt perspektiv innebærer blant annet at sekvenser og prosedyrer i fordelingsystemet vil tillegges ulik vekt blant brukere med ulike kjennetegn.

Som en følge av å legge større vekt på brukerperspektivet, har Jacobsen m.fl. videreutviklet begrepssettet som inngår i tilgjengelighetsstrukturen (Jacobsen, Jensen og Aarseth 1982). I en artikkel om fordelingspolitikken forvaltning har forfatterne reformulert de tre tersklene til registreringsterskel (terskel), kompetanseterskel (skranke) og en effektivitetsterskel. Disse forskerne var opptatt av å studere tilgjengelighetsstrukturen innen offentlig virksomhet. Da jeg skal studere tilgjengelighet til både det kommunale og det private boligmarkedet, har jeg valgt å utvide kompetanseterskelen til en ressurs- og kompetanseterskel for bedre å fange opp vilkår i det private boligmarkedet. Med disse tersklene får jeg en innfallsvinkel til å kartlegge og analysere hva som kreves i forhold til å bli registrert som boligsøker innen de ulike segmentene på boligmarkedet, hva som er utslagsgivende når boligsøkeren skal forhandle med boligutbyder og hva slags normer som har betydning for beslutninger innen de ulike delmarkedene. Ved å gripe an materialet ved hjelp av et tilgjengelighetsperspektiv, vil jeg forhåpentligvis få frem kunnskap om hvordan de ulike tersklene kan påvirke strategiutforming innenfor ulike delmarkeder. Fokuset er likevel hele tiden på hvordan de boligsøkende opplever og erfarer tilgjengeligheten til boligmarkedet, og hvordan det påvirker hva de gjør for å skaffe seg bolig, gitt egne ressurser og oppfatninger, og strukturen på boligmarkedet.

Nedenfor følger en presisering og utdyping av hvordan jeg vil forsøke å anvende de tre terskelbegrepene i mitt materiale.

Registreringsterskelen fremstår som en begrepsmessig presisering av Schaffers og Huangs terskel. Det viktigste ved registreringsterskelen, er at den boligsøkende selv må ta initiativ, oppsøke og melde sin boliginteresse overfor aktuelle representanter for boligutbydersiden. Dette kan være kritisk i seg selv blant marginaliserte grupper. Det krever at de vet hvor og på hvilken måte de skal henvende seg, og at de eventuelt kan dokumentere problem, alternativt betalingsevne. Registreringsterskelen er relevant både på det private boligmarkedet, i boligsamvirket og i det kommunale systemet. Den kan være en utfordring fordi det gjelder ulike kriterier innen de ulike segmentene av boligmarkedet. På det private kjøpemarkedet hjelper det å gi inntrykk av å være kapabel og beherske systemet i tillegg til å ha tilstrekkelig økonomi. For å bli registrert som potensiell kjøper på det private markedet og i boligsamvirket må en melde sin interesse til en megler og eventuelt legge inn bud. På det private utleiemarkedet er det helt opp til den enkelte utleier hva som legges vekt på ved henvendelser og prioritering av leietakere. Studier av diskriminering på dette delmarkedet tyder blant annet på at synlig etnisk minoritetsbakgrunn kan bidra til at en ikke blir registrert som interessent (Djuve og Hagen 1995; Gulløy m. fl. 1997; Søholt 1999; Utlendingsdirektoratet 2000; 2003). For å bli registrert som søker i det kommunale systemet må en fremheve at en ikke har evnet å skaffe seg eller beholde bolig på det private markedet, og samtidig oppfylle bestemte kriterier.⁹

Ressurs- og kompetanseterskelen legger vekt på hva slags ressurser som kreves av boligsøkeren i samhandlingsrelasjonen mellom boligsøker og boligutbyder. Hva skal til for å vinne oppmerksomhet og interesse hos boligutbyder? Denne terskelen er relevant både innen det private og det offentlige boligsystemet, men vil gi seg ulike utslag fordi ulike kjennetegn og kvaliteter ved søkerne etterspørres, og fordi systemene har ulike formål og virkemåter. I ressurs- og kompetansebegrepet slik jeg bruker det, inngår både materielle og sosiokulturelle ressurser, begge deler vesentlige for å kunne håndtere boligmarkedet og posisjonere seg overfor boligutbyder. Mens økonomisk evne styrker ens posisjon på det private markedet, diskvalifiserer det i forhold til kommunal bistand. I sosiokulturelle ressurser inngår blant annet ressurser knyttet til etnisk bakgrunn. Har den enkelte noe i sin "etniske bagasje" som kan lette eller vanskeliggjøre samhandlingen med aktører på boligutbydersiden?

I komplekse system innen det offentlige, for eksempel der hvor en virksomhet har flere mål, kan interessekonflikter mellom søkerens forventninger og saksbehandlerens interesser inngå som en del av systemet. Ressurs- og kompetanseterskelen handler således om at søkeren må være i

⁹ Jfr. Byrådssak 1356/03, Oslo kommune om nytt regelverk for tildeling av kommunal bolig, gjeldende fra 01.01.2004.

stand til å formidle sin situasjon og sitt problem på en slik måte at tjenesteyteren eller hjelperen, ut fra sine forutsetninger, kan forstå hva som er problemet og hvordan vedkommende kan hjelpes. Når det gjelder etniske minoriteter, vil språkkompetanse være en kritisk faktor, i tillegg til å forstå sosiale koder og normer. Jo flinkere søkeren er til å kople egne problemer og behov med kompetanse på forvaltningsapparatets virkemåte, jo større sjans for positivt utfall. I en artikkel hevder Elster at behovet for kommunikasjonsressurser og strategisk argumentasjonsevne hos dem som etterspør et gode eller en tjeneste er vesentlig for utfall (Elster 1992). Dette blir spesielt viktig i de tilfelle hvor forholdet mellom tjenesteyter og klient er tett og skjønnsutøvelsen omfattende, basert på tjenesteyters vurdering av situasjonen. I praksis fører dette ofte til at viktige avgjørelser blir truffet som et mer eller mindre direkte resultat av møtet mellom tjenesteyter og klient (Bleiklie m.fl. 1997:313). Slike situasjoner kjennetegner både kommunale boligkontor, utleiebyråer og private boligutbydere. Bleiklie understreker betydningen av at boligsøker kan ha nytte av å opptre aktivt og taktisk i forhold til egne interesser. Saksbehandlere kan på sin side velge å beskytte seg mot aggressive klienter ved å sørge for at de blir prioritert, eller de kan ta i bruk deler av regelverket mot uønskede brukere for å skyve dem ut (Bleiklie m. fl. 1997:319). Frykt for å bli kalt for rasist, kan for eksempel fremkalle slike reaksjoner. Hvis beslutningsansvaret derimot ikke ligger på den enkelte saksbehandler i førstelinjen, kan taktisk opptreden i samhandlingssituasjonen mellom klient og saksbehandler få mindre effekt (Crozier 1964/1973: 189, 190). Ved fordeling av ytelser med klare kriterier og regler, og der klientene er kjent med vilkårene for fordeling, vil argumentasjonsevne og kommunikasjonsressurser være mindre viktig for tildeling (Schaffer og Huang 1975:28; Johnsen 1982:211). Dette innebærer at et husholds *erfarings tid* i Norge kan være vesentlig i forhold til boligfordeling etter skjønn, fordi en kan anta at nyankomne vil styrke sine kommunikasjonsressurser over tid. Ved fordeling av ytelser etter klare kriterier og regler kan tid derimot ha mindre betydning for fordelingsresultat, såfremt den som søker et gode har evnet å registrere sitt behov og sin interesse.

Effektivitetsterskelen dreier seg ikke direkte om relasjonen mellom boligsøker og boligutbyder, men om hvilken handlingslogikk som ligger til grunn for fordelingsapparatets beslutninger. Med fordelingsapparat tenker jeg her på både private, boligkooperative og offentlige boligutbydere og finansinstitusjoner. Boligutbydere av etnisk minoritetsbakgrunn inngår som del av det private fordelingsapparatet. Deres beslutninger om prioriteringskriterier påvirker også fordelingen på boligmarkedet. Effektivitetsterskelen dreier seg om hvilke hensyn som veier tyngst ved fordeling av en bestemt ytelse eller et gode. Handler det om vennetjenester, opprettholdelse av nettverk, profitt, medlemskap, å løse et problem, behov,

skikkethet, venteliste eller er det snakk om et lotteri? I forhold til boliglån vil for eksempel en privat banks mål være å tjene på utlån. Husbankens formål med det samme vil være å bidra til omfordeling til fordel for vanskeligstilte, samtidig som banken får dekket sine utgifter. Rasjonale bak lån i nettverk er derimot knyttet til forventninger om gjensidig hjelp. Avhengig av slike institusjoners egne interesser, vil derfor tilgjengeligheten til hjelpemidler variere blant boligsøkere.

Når det gjelder boligsosiale virkemidler innen det offentlige er det en allmenn forventning om at handlingslogikken tar utgangspunkt i klientenes problemkompleks, gitt en stadig sterkere politisk målsetting om å målrette virkemidlene mot de mest vanskeligstilte.¹⁰ Imidlertid er klienters problemer ofte standardisert til kriterier som må tilfredsstilles for å bli omfattet av offentlige ordninger. Dessuten har det offentlige ofte sammensatte, tvetydige og ikke alltid overensstemmende mål, noe som tilsier at handlingslogikken kan være relatert til flere hensyn enn behov, som for eksempel budsjettmål eller konvensjoner for handling i den aktuelle tjenesteforvaltningen (Eckhoff og Jacobsen 1960; Elster 1992). Der hvor det er snakk om skjønn kan i tillegg tjenesteyters forestillinger om rimelig fordeling spille inn. Også på det private markedet kan andre normer enn forventet spille inn ved vurdering og fordeling av boliger for utleie og salg. I tillegg til profitt kan for eksempel hensyn som ro og orden, nabopreferanser, ønsket stil i nabolaget m.m. spille inn. Både i det offentlige og i det private markedet vil størrelsen på utbudet i forhold til etterspørselen, virke inn på hvilke prioriteringshensyn som blir tillagt vekt i fordelingsprosessen. Dette får i sin tur betydning for hvem som får eller klarer å skaffe seg hva, dvs. for fordelingsprofilen.

De tre tersklene blir aktualisert og materialisert gjennom aktørenes anstrengelser for å forbedre eller beholde egen boligsituasjon. Registreringsterskelen gjør seg i første rekke gjeldende i boligmarkedet. For vanskeligstilte spiller også de kommunale etatene som kontrollerer tilgangen til boligsosiale virkemidler, inkludert bolig, en viktig rolle i forhold til om en blir akseptert som boligsøker. Overordnet marked og forvaltningen ligger politikken som regulerer struktur og til dels kriterier for fordeling av bolig i markedet, og til vanskeligstilte.

Ressurs- og kompetanseterskelen handler derimot om kjennetegn ved det enkelte hushold og hva slags ressurser husholdet ev. klarer å mobilisere gjennom sitt nettverk. Det dreier seg blant annet om økonomiske og sosiokulturelle ressurser som kan fremme boligmulighetene til husholdet. Struktur i det enkelte etniske miljø vil derfor ha betydning. Ressurs- og kompetanseterskelen dreier seg ikke utelukkende om kjennetegn ved det

¹⁰ NOU 2002:2 Boligmarkedene og boligpolitikken, St.meld.nr. 23 (2003-2004) Om boligpolitikken.

enkelte hushold, men om hvordan husholdet klarer å ta i bruk egne og miljøets ressurser for å etablere en samhandlingsrelasjon med boligutbydere som kan fremme husholdets boliginteresser.

Effektivitetsterskelen går igjen tilbake til politikk, forvaltning og marked. Denne terskelen relaterer seg bare i begrenset grad mot de konkrete boligsøkende. Det handler snarere om hva slags formål og hensyn som styrer beslutningene blant boligutbydere. På den måten definerer effektivitetsterskelen hvilke grupper som er definert inn eller ut av ulike delmarkeder og på hvilke vilkår.

I virkelighetens verden kan de tre tersklene ofte gli over i hverandre. I analytisk sammenheng kan det derimot være hensiktsmessig å skille fordi det tydeliggjør at opprettholdelse av eller endring av boligsituasjon er en prosess hvor det inngår et sett av utfordringer. Den enkeltes totale ressursituasjon vil være avgjørende for hvorvidt prosessen oppleves som en hinderløype, eller som et sett av ukompliserte handlinger som det ikke reflekteres over. I fortsettelsen bruker jeg tilgjengelighetsteorien hovedsakelig som et analyseperspektiv, snarere enn som et verktøy for å analysere de enkelte variablene som inngår i tilgjengelighetsstrukturen.

2.2 Nærmere om ytre forhold som påvirker handlingsbetingelsene

I de neste avsnittene skal jeg gå nærmere inn på faktorer som kan betinge tilgjengeligheten til boligmarkedet for etniske minoriteter. Det dreier seg om betingelsene som ble presentert i analysemodellen (figur 1), nærmere bestemt politiske forhold, inkludert forvaltningen, boligmarkedet og etnisk struktur. På hvilken måte har politikk og marked påvirket minoritetenes handlingsbetingelser på boligmarkedet?¹¹ Og spiller etnisk tilhørighet og struktur noen rolle i forhold til boligpreferanser og muligheter?

2.2.1 Politikk som kontekst for håndtering av boligmarkedet

Sett utenfra, på hvilken måte har politiske ideer, målsettinger og beslutninger bidratt til å gjøre det lettere eller vanskeligere for minoritetene på boligmarkedet i perioden 1970 – 2003? Har boligmarkedet lukket eller åpnet seg, og i tilfelle på hvilken måte har dette spilt inn på minoritetenes muligheter? Den politiske konteksten som jeg vil referere til i teksten, vil

¹¹ Disse forholdenes betydning for tilgjengeligheten til boligmarkedet blir nærmere analysert i avhandlingens Del III.

stort sett dreie seg om politiske intensjoner slik de er dokumentert på nasjonalt og kommunalt nivå (lover, stortingsmeldinger, kommunale vedtak m.m.). Både velferds-, integrerings- og boligpolitikken begrenser og skaper muligheter på boligmarkedet for minoritetsbefolkningen. Den generelle velferdspolitikken har hatt som intensjon å inkludere alle, integreringspolitikken har hatt som overordnet intensjon å likestille minoritetenes muligheter med majoritetens, og boligpolitikken har grovt endret seg fra ventelister og medlemskap til større omsetning av boliger i et åpent marked. Innvandringspolitikken har derimot ikke hatt som formål å inkludere og likestille, men å sile og begrense hvem som får opphold i Norge. Ulike innvandringskategorier har gitt ulike vilkår for opphold og dermed for muligheter på boligmarkedet i etableringsfasen. Ytterligere har politiske endringer over tid påvirket betydningen av tidspunkt for ankomst og muligheter for boligkarrierer. Boligpolitiske beslutninger med betydning for folks boligsituasjon, avgjøres likevel ikke bare på politisk nivå, men også gjennom løpende beslutninger blant offentlige og private aktører på boligutbydersiden. Slike beslutninger er med på å påvirke folks oppfatninger av eget mulighetsrom på boligmarkedet. For eksempel har det vært et overordnet politisk mål å bistå vanskeligstilte til en tilfredsstillende boligsituasjon. Dette forhindrer imidlertid ikke at beslutninger på lavere nivå kan ekskludere boligsøkere som selv mener de ikke klarer å skaffe seg bolig på egen hånd. Eller de kan bli avvist på det private kjøpemarkedet til tross for tilstrekkelig kapital og høyeste bud. Til sammen blir slike løpende beslutninger et uttrykk for muligheter og begrensninger i den aktuelle konteksten som boligsøkerne forholder seg til, og et uttrykk for den faktiske boligpolitikken, uavhengig av den politiske retorikken. Dette argumentet er hentet fra Lipsky som hevder at innbyggernes erfaringer med det kommunale hjelpeapparatet på mange måter ble en representasjon av og et uttrykk for regjeringens og kommunens politikk innenfor sentrale velferdsområder, som for eksempel bolig og integrering (Lipsky 1980:xvi). Det handler på mange måter om "hvem som får hva, når og hvordan" i praksis, slik Lasswell i 1930-årene definerte det vesentlige innholdet i politikk (Lasswell 1936/1950). Hovedpoenget hans var kampen om innflytelse over fordelinger og verdier i samfunnet. I et slikt perspektiv blir det viktig å avklare hva slags verdier og intensjoner som ligger til grunn for den faktiske fordelingspolitikken, hvor den avgjøres og hva som kan påvirke utfall. For eksempel vil hva slags forventninger det settes til minoritetsbefolkningens boligsituasjon, og hva slags forventninger minoritetsbefolkningen fanger opp som mulige for seg få betydning. Lipskys argument viser at det ikke er tilstrekkelig å studere tilgjengelighet til goder utelukkende i et ovenfra perspektiv gjennom politiske dokumenter og beslutninger. Studier av den intensjonelle politikken gir *en* synsvinkel for å forstå fordeling av goder. Det gir et perspektiv på de objektive rammene slik de er formulert gjennom politikken. For å få mer innsyn i den faktiske fordelingen, vil det også være

hensiktsmessig å inkludere perspektiver og erfaringer fra boligutbyder- og boligsøkersiden. Gitt at godet bolig ikke er en rettighet, men noe den enkelte selv er ansvarlig for, vil det være viktig å utfylle perspektivet med empiriske studier basert på målgruppens egne erfaringer. ”Hvem klarer å skaffe seg hva og hvordan”, gitt slik minoritetene har oppfattet egne muligheter i forhold til bolig. Det gir anledning til å vurdere hvorvidt det er samsvar mellom politiske intensjoner og praktiske muligheter. Er tilgjengeligheten til bolig tilstrekkelig til at også marginale grupper kan greie å ordne seg en tilfredsstillende boligsituasjon, med eller uten offentlig hjelp?

2.2.2 Markedet som kontekst for boligstrategier

Mitt siktemål er som nevnt å få en større forståelse av hvordan etniske minoriteter håndterer boligmarkedet og hva de får til, enten de benytter seg av offentlig bistand eller ikke. Innsikt i strukturer, mekanismer og terskler i boligmarkedet vil dermed være vesentlig for å kunne forklare minoritetenes tilgjengelighet til og strategier for å ordne seg på boligmarkedet. Kjennetegn ved markedet og relasjonen mellom markedet og den enkelte aktør, vil ha avgjørende betydning for hvor lett eller komplisert boligmarkedet oppleves av boligsøkende. I tillegg til betalingsevne og vilje til å prioritere bolig, vil boligsøkende med etnisk minoritetsbakgrunn være avhengige av hvordan de slipper til på de ulike segmentene av boligmarkedet. Høye terskler innen et segment, vil naturlig nok føre til høyere etterspørsel innen segment med lavere terskler for denne boligsøkergruppen. Hovedsegmentene vil utgjøre selveierboliger, borettslagsboliger og private og kommunale utleieboliger. I tillegg vil lokalitet ha betydning for reell tilgjengelighet. Til forskjell fra aktørene i boligmarkedet er selve boligmassen immobil, men likevel under stadig forandring gitt aldring og avgang av boliger, samtidig med nybygging, forbedringer og transformasjoner av eksisterende bygningsmasse og bo- og bymiljø.

Boligmarkedet består av institusjoner og enkeltpersoner på boligutbydersiden og av enkeltpersoner og hushold på boligsøkersiden, og samhandling mellom disse. For å få bedre grep om boligstrategier, kan det være nyttig å skille mellom nødvendige og nyttige relasjoner som del av strukturen på boligmarkedet (Sayer 2000). For å skaffe bolig må den boligsøkende opprette en relasjon med boligutbyder. Dette er en helt nødvendig relasjon. Uten den ene kategorien av boligaktører, blir den andre irrelevant. Boligutbyder vil bestå av ulike empiriske kategorier knyttet til bolig- og eiendomsmarkedet i Oslo slik som boligselgere (enkeltindivider, boligselskaper, meglere) og boligutleiere (enkeltutleiere, kommersielle utleieselskaper, meglere, kommunen). I tillegg til boligutbydere av majoritetsbakgrunn, finnes det en økende andel boligutbydere med minoritetsbakgrunn. I Norge formidles ikke boliger via offentlige

boligformidlingskontor, men i et åpent marked. Det innebærer at en boligsøker i prinsippet må forholde seg til et ukjent antall av boligutbydere med boliger i ulike priskategorier, med ulike kjennetegn og som kan omsettes på et hvilket som helst tidspunkt. Det innebærer begrenset tid til vurdering og sammenligning. En så flytende og løs organisering av boligtransaksjoner innebærer risiko for både utbyder og søker, og i sær for dem som er ukjente med systemet, språket og de kontekstuelle kodene.

I tillegg til det jeg har kalt for nødvendige relasjoner på boligmarkedet finnes det nyttige relasjoner. Nyttige relasjoner som har betydning for å forstå boligstrategier, er forholdet mellom boligsøker og arbeidsmarkedet, mellom boligsøker og utlånsinstitusjoner og formelle og private nettverk. Disse relasjonene er ikke absolutt nødvendige i forhold til å beholde, skaffe eller forbedre boligsituasjonen, men tilgjengeligheten til slike relasjoner forstått som mulige ressurser, kan gjøre boliganskaffelsen lettere eller vanskeligere. Kjennetegn ved aktørene som inngår i relasjonene kan ha betydning for opplevde handlingsmuligheter og for resultat innenfor en bestemt struktur. Det kan for eksempel ha betydning om både boligutbyder og boligsøker har minoritetsbakgrunn, ev. samme minoritetsbakgrunn.

Boligtransaksjoner i Norge er bare delvis regulert. Det gir stort slingsmonn i forhold til å kunne velge hvem man ønsker å inngå i bytterelasjoner med. Etterspørselen etter rimelige, alminnelige boliger i Oslo har vært større enn tilbudet i hele den perioden jeg er opptatt av (1970-2003). Det innebærer at boligutbydere har vært i en maktposisjon i forhold til både pris og hvem de ville inngå i boligbytter med. I sær har dette vært tilfellet på leiemarkedet hvor det ikke har vært noen effektiv lovregulering for å sikre likebehandling av boligsøkere med majoritets- og synlig minoritetsbakgrunn. Relasjonen mellom majoritet og etniske minoriteter blir derfor en vesentlig betingelse for hvordan praksisen utspiller seg på boligmarkedet for etniske minoriteter.

2.2.3 Etnisitet og boligstrategier

Når jeg skal sammenligne strategier på boligmarkedet mellom tre grupper med etnisk minoritetsbakgrunn, blir det vesentlig å spørre om slik bakgrunn har betydning for strategiutformingen. Flere spørsmål er aktuelle her. For det første, har den konkrete, etniske *minoritetsbakgrunnen* betydning på den måten at folk har ting i sin "etniske bagasje" som påvirker preferanser, ressurser og fremgangsmåter for å skaffe bolig? Dessuten, er det slik at etnisk kapital forstått som nettverk, utdanning, arbeidsdeltakelse og botid i de enkelte miljøene varierer og dermed gir ulike muligheter på boligmarkedet? Og til slutt, er det slik at det å ha etnisk minoritetsbakgrunn generelt eller spesielt påvirker hva slags muligheter minoritetene har til å

skaffe seg bolig. Det vil si, påvirker det å ha minoritetsbakgrunn tilgjengeligheten til boligmarkedet? Det siste handler om hvorvidt etnisk minoritetsbakgrunn har betydning i forhold til boligpolitiske og andre virkemidler, og om det påvirker den konkrete samhandlingen mellom boligsøker og boligutbyder. Hvis så er tilfelle, hvordan har det betydning for muligheter til å skaffe seg en tilfredsstillende boligsituasjon?

Etnisk ”bagasje” og kapital

Det finnes en omfattende litteratur om etnisitet og etniske minoriteter (bl.a. Hechter 1978; Barth 1969; Gaasholt 1992, Johnson 2000; Eriksen 2004). Denne vil jeg i liten grad komme inn på. Jeg vil derimot fokusere på det jeg oppfatter som vesentlig ved etnisk tilhørighet som kan ha betydning for håndtering av boligmarkedet. Det vil si, har minoritetene noe med seg fra sin sosio-kulturelle bakgrunn som enten letter eller vanskeliggjør boliganskaffelsesprosessen i Norge? Og, opplever de å være i situasjoner hvor det er legitimt å hente frem og bygge videre på kompetanse og praksiser fra opphavslandet for å ordne boligsituasjonen i Norge? Dessuten, har miljøene evnet å dra nytte av etniske nettverk og å skaffe seg ytterligere ressurser og kompetanse i Norge som kan ha betydning for tilpasningen til boligmarkedet?

Innvandrede, etniske minoriteter kan ha (minst) to forventninger eller mål. De kan forvente å bli integrert i innvanderlandet og å få utvikle sine individuelle livskarrierer, og de kan forvente å få mulighet til å opprettholde eget språk, egen kultur og religion. Å vedlikeholde eller videreutvikle etnisk egenart kan for eksempel dreie seg om å opprettholde og videreutvikle praksiser og verdier i miljøet, og å organisere seg slik at de kan opprettholde et gruppefelleskap, til tross for migrasjon og diaspora. Praksiser og kulturelle verdier opprettholdes nettopp gjennom praksis, blant annet ved selvorganisering og gjennom transnasjonale bånd med familie, slekt, venner og organisasjoner, og ved å holde seg oppdatert om forhold i opphavslandet (Broin 1994). Spørsmålet for meg blir om det finnes preferanser, praksiser og verdier i de tre etniske gruppene som kommer til uttrykk i håndtering av boligmarkedet og som kan knyttes til etnisk bakgrunn. Finnes det for eksempel preferanser i forhold til husholdssammensetning og rollefordeling i hushold som får betydning for muligheter og handlinger i forhold til egen boligsituasjon? Finnes det praksiser for boliganskaffelse som blir søkt videreført, enten fordi det oppleves som den riktige måten å gjøre det på, eller fordi det oppleves som hensiktsmessig? Og, finnes det for eksempel tradisjoner og praksiser i miljøene for gjensidige forpliktelser som igjen kan påvirke den enkeltes muligheter på boligmarkedet i Oslo? Til sammen inngår disse faktorene som del av den enkeltes ressursgrunnlag, i forhold til å skulle skaffe seg en ønsket boligsituasjon.

Like viktig som å hente frem det jeg har kalt for ”etnisk bagasje”, vil være å synliggjøre det jeg har kalt for etnisk kapital, slik som kompetanse- og ressursprofil i de tre etniske miljøene. Dette kan være kompetanse og ressurser som er bygget opp i Norge eller som de har hatt med seg. Utdanning vil være et slikt eksempel og som går utover etnisitet. Deltakelse i arbeidsmarkedet i Norge, sammen med lønnsnivå vil være en annen innfallsvinkel. Individuell og den enkelte gruppens botid vil likeledes spille en rolle i forhold til muligheter til å lære norsk språk og ta til seg samfunnets og boligmarkedets funksjonsmåte. Dessuten vil gruppens samlede ressursgrunnlag kunne styrke det enkelte hushold, dersom husholdet inngår i etniske nettverk.

Etnisitet som relasjon

Når det gjelder etniske minoriteters posisjon og muligheter i boligmarkedet vil dette påvirkes av egne ressurser og hvordan de selv ønsker å fremstå. Like viktig er hvordan majoritetssamfunnet, forstått som offentlige og private institusjoner, ledende opinionsdannere og enkeltindivider, forstår, forholder seg til og lager politikk i forhold minoritetsbefolkningen. Relasjonen minoritet – majoritet får dermed betydning for minoritetenes tilgjengelighet til boligmarkedet.

Majoritetens oppfatning av minoritetene, henger blant annet sammen med hva slags representasjoner av minoritetene som er levende blant majoriteten.¹² Representasjoner handler om hvordan fortolkningstradisjoner blant majoriteten fremstiller “de andre”, i dette tilfellet innbyggere med synlig, etnisk minoritetsbakgrunn. Utgangspunktet for representasjoner er ikke nødvendigvis den faktiske virkeligheten blant minoritetene, men hvordan de blir oppfattet og satt inn i en samfunnsmessig sammenheng av majoriteten. Dette kan i sin tur påvirke minoritetenes selvoppfatninger og dermed hvordan de forholder seg til majoriteten, enten de velger en usynlighetsstrategi, likegyldighet i forhold til majoriteten, innordning,

¹² I boka *Social Science in Question* diskuterer Smith representasjon i forhold til språk og kultur. Representasjoner er i følge Smith relevant fordi språket påvirker samfunnsforskningen. Det handler om hvordan tegn blir gitt mening innenfor den kulturelle kontekst som tolkeren er en del av. Smith bygger på Barthes (1967, 1973) som er sentral på dette området. Han har vært opptatt av hvordan myter blir generert gjennom kulturer. Myter er her ikke forstått som legender og folklore, men til den evnen som et ord, en lyd, et objekt eller et bilde har til å generere meninger for dem som er mottakere av uttrykket. Barthes har i ulike sammenhenger belyst hvordan trekk ved hverdagslivet bærer i seg en rikdom av meninger som vi knapt nok er bevisst. Både semiologi og fenomenologi er opptatt av produksjon av mening i hverdagslivet. Begge retningene understreker betydningen av å lage forbindelser mellom kunnskapen som blir konstruert og menneskene som blir studert (Smith 1998: 240-246).

konfrontasjon, atskillelse, eller variasjoner og sammenblandinger av disse (hooks 1992; Broin 1994). Representasjoner av "andre" er ikke noe som er forbeholdt majoriteten, det foregår i like stor grad blant minoritetene. Representasjoner av majoriteten har imidlertid ikke de samme implikasjonene, nettopp fordi majoriteten er majoritet, og har makt til å fortolke og definere hva som er akseptert som sannhet, i offentligheten, og i direkte møter mellom institusjoner (f.eks. boligutbydere og arbeidsgivere) og individer, og individer i mellom (Bråten 1981: 104-105, Gullestad 2002:100).¹³ Representasjoner kan bygge på fremstillinger av historien, på fortellinger i litteraturen og på det bildet som formidles av minoritetene i media, enten de befinner seg i Norge eller i opprinnelseslandet.^{14 15}

Majoritetsbefolkningens fortolkninger virker inn på kategoriseringen av minoritetene. Erfaringsmessig er det lett å stigmatisere personer og grupper som oppfattes å skille seg fra normalbefolkningen. Sosiologen Ottar Brox stadfester at stereotyper er noe alle mennesker benytter for å sortere sine omgivelser, slik at en kan orientere seg i tilværelsen (Brox 1991:123). I følge antropologen Haugen er det bare når kategoriseringen er koplet til mistenkeliggjøring og nedvurdering og når oppfatningene spres til andre, at slik kategorisering blir en uheldig virksomhet (Haugen 1988:89), for eksempel ved å avvise boligsøkere fordi de har minoritetsbakgrunn. Brox hevder at stereotyper vedlikeholdes, forsterkes eller avkrefte gjennom aktiv samhandling og at individet bestemmer selv om det vil ta stereotypiene til seg eller avvise dem (Brox 1991:126). Når det gjelder etniske minoriteter dannes oppfatningene av dem som gruppe, som oftest på bakgrunn av en kopling av synlige, fysiske kjennetegn som personene ikke kan gjøre noe med, slik som hudfarge, hår og kjønn.¹⁶ Tett knyttet opp til disse

¹³ Et interessant eksempel fra vår egen tid, er konflikten mellom forfatteren Åsne Seierstad og 'Bokhandleren i Kabul', hvor hovedpersonen i boken, nemlig bokhandleren selv, mot all forventning, protesterte på hvordan han og hans familie ble representert offentlig i vesten, ved bruk av vestlige modeller for tolkning av individ, familie og hverdagsliv. Jfr. Åsne Seierstad (2002): *Bokhandleren i Kabul; et familiedrama*. Cappelen forlag, Oslo.

¹⁴ Edward W. Said i intervju med Anne Beezer og Peter Osborne i *Radical Philosophy*. Gjengitt i Viswanathan G (red.) (2001): *Power, Politics and Culture. Interviews with Edward W. Said*. S. 220. Vintage Books, New York.

¹⁵ Amin Maalouf (1998) forteller f.eks. i sin bok om Korstogene en annen historie enn den som er formidlet i vestlige historiebøker. Hans utgangspunkt er hvordan korstogene ble oppfattet i Midt-Østen og hvordan de påvirket samfunnsforholdene der. Det er en historie om korstogene sett innenfra, fra dem som ble erobret, mens de vestlige fremstillingene av det samme fremstiller seierherrene og deres erobringer.

¹⁶ I en avhandling om intellektuelle flyktningers tilpasningsstrategier i det norske samfunnet skriver Ytrehus at "De fleste informantene opplever at de blir betraktet som fremmede som er her på majoritetens nåde, og at de blir mer eller mindre

kjennetegnene er navn, antatt religiøs tilknytning, morsmål og klesdrakt. Alle disse signalene, og sammenkoplingen av dem bidrar til å konstruere en "annerledeshet" som har sitt opphav i hva slags mening majoriteten tillegger de ulike kjennetegnene (Al-Araki 1997; Hulchanski 1997). I vår historiske samtid og i den vestlige verden får sosial konstruksjon av etniske minoriteter, på bakgrunn av fysiske kjennetegn, oftest et negativt stempel. Det kan skyldes at representasjoner av mennesker fra Midt-Østen, Asia og Afrika har nedfelt seg som ubevisst kunnskap med et negativt fortegn i vesten.¹⁷ Mytene og representasjonene knyttet til den etniske gruppen kan få forrang fremfor individuelt opparbeidete ressurser som utdanning, språk, livsstil, arbeidsmarkedstilknytning og inntekt. Det kan gi seg utslag i alle prosesser hvor minoritetspersoner samhandler med majoriteten. Boliganskaffelse er bare et eksempel. Den canadiske filosofen Charles Taylor er opptatt av hvordan kategorisering av personer basert på gruppekjennetegn, skyver den universelle identiteten som menneske og person til side og på den måten frarøver individer muligheten til gjensidig respekt og likeverdige muligheter.

If members of groups are *publicly* identified with the dominant characteristics, practices, and values of their group, one might wonder whether our particular identities - as English or French Canadians, men or women, Asian - Americans, African - Americans, or Native Americans, Christians, Jews, or Muslims - will take public precedence over our more universal identity as **persons**, deserving of mutual respect, civil and political liberties, and decent life chances simply by virtue of our equal humanity. (Charles Taylor, 1992:9) (min utheving)

Kategorisering og de meninger og assosiasjoner som knyttes til kategoriseringene, kan således få betydning for minoritetenes muligheter på boligmarkedet, ved at det kan påvirke praksisen til majoriteten. I den grad minoritetene adopterer majoritetens kategorisering, kan det også påvirke minoritetenes egne aspirasjoner og praksis (Broin 1994; Gressgård 2004: 87). På den måten kan kategorisering og stereotypier påvirke minoritetenes anstrengelser og faktiske tilgjengelighet til boligmarkedet.

ekskludert på grunnlag av utseende. Forskjeller i utseende blir tolket som en betydningsbærende forskjell" (Ytrefhus 2004).

¹⁷ Tvedt (2002) skriver f.eks. om hvordan Orienten i det 19. årh. ble fremstilt som Vestens motstykke, som tilbakeliggende, kaotisk, fatalistisk og despotisk. I de siste tiårene har land i andre verdensdeler blitt fremstilt som "utviklingsland" til forskjell fra det utviklede vesten. Intensjonen bak er knyttet til modernisering, og at "de" skal utvikle seg til å bli som "vi".

Ovenfor har jeg argumentert for hvordan tilgjengelighetsteori kan bidra til å belyse minoriteters anstrengelser for å ordne egen boligsituasjon. Dessuten har jeg forsøkt å vise hvordan ytre forhold som politikk og kjennetegn ved boligmarkedet påvirker handlingsrommet og dermed også boligpreferanser, valg av individuelle husholds boligstrategier og boligresultater. Aspekter ved etnisk bakgrunn kan på sin side både ha betydning i forhold til den enkeltes ressursgrunnlag og spille en rolle i relasjonen mellom markedet og boligsøker. I neste avsnitt skal jeg konsentrere meg om husholdet som aktør (boligsøker), både som del av og innenfor strukturer. Aktørperspektivet åpner for at det enkelte hushold har individuelle preferanser og foretar valg mellom alternativer, innenfor de strukturene som eksisterer i relasjon til boligmarkedet.

2.3 Boligstrategier sett i lys av aktørperspektiver

Strukturer fratar ikke hushold deres handlingsmuligheter, men de spiller inn på hva slags retning handlingene kan ta. Hvordan strukturer påvirker handlingsvalg, vil avhenge av den enkelte aktør. Hva oppleves som viktig å få til? Hvordan opplever det enkelte hushold sin handlingssituasjon? Opplever husholdet å ha ressurser som hjelper det til å orientere seg og handle på boligmarkedet, eller er det snarer slik at det opplever villrede, i forhold til hva som er mulig å forvente og i forhold til hva en kan gjøre?

For å understreke at etniske minoriteter som andre, handler intensjonelt og velger mellom alternativer, har jeg tatt utgangspunkt i et rasjonalitetsperspektiv. Rasjonalitetsteori, og i sær teorien om rasjonelle valg, har som premiss at en både kan forutsi og forklare menneskelig adferd fra et teoretisk utgangspunkt. Tilnærmingen tilbyr et syn på mennesket, som et intensjonelt og aktivt handlende individ. Utgangspunktet er en forståelse av at enhver vil forsøke å maksimere egen nytte, i forhold til hva de ønsker å få til. Ved første blick passer dette mitt prosjekt, som dreier seg om å identifisere på hvilke måter hushold med minoritetsbakgrunn engasjerer seg for å ordne sin boligsituasjon, og hvor økonomi er sentralt. Er det slik at deres handlinger på boligmarkedet i overveiende grad er styrt av et økonomisk nytteperspektiv, eller spiller også andre hensyn inn?

2.3.1 Myten om den rasjonelle aktør / det økonomiske mennesket

Boligstrategier handler om å gjøre noe for å beholde eller endre egen boligsituasjon. Det dreier seg om formålsrettet handling. I følge Weber dreier formålsrasjonalitet seg om å vurdere eller beregne hvilke handlinger

som best og mest effektivt fører til oppnåelse av definerte mål (Weber 1947/1964; Israel 1973: 100; Elster 1989: 24-25). Best og mest effektivt kan forstås som at en bruker akkurat passe med tid, til å innhente akkurat passe med informasjon, til å kunne rangere et sett av alternativer i forhold til hverandre og på bakgrunn av rangeringen, fatte en optimal beslutning i forhold til et på forhånd definert mål.¹⁸

Boliganskaffelse i norsk sammenheng, og i sær i Oslo, har for de aller fleste etter hvert blitt en kostbar prosess, uavhengig av om en kjøper eller leier. Det innebærer at det ikke er urimelig å anta at de fleste vil forsøke å skaffe seg mest mulig bolig i forhold til egne preferanser, for de midlene de har til rådighet. Det gjør det rimelig å anta at i sammenhenger som boliganskaffelse, hvor mye penger er involvert, vil mennesket, i rollen som boligaktør, handle nyttemaksimerende, i følge teorien om rasjonelle valg. Teorien kan dermed predikere motivasjonen bak handlingene. Det innebærer at en som forsker har en modell å tolke menneskelig handling ut i fra. En handling eller et handlingsmønster kan dermed bli forstått som mer eller mindre rasjonelt ut fra et premiss om menneskets vesen. Filosofen Dagfinn Føllesdal modifiserer dette premisset noe. Han hevder at i stedet for å ta for gitt at alle mennesker handler rasjonelt, så ønsker de å handle rasjonelt. “Man is a rational animal in the sense that *man has rationality as a norm*” (Føllesdal 1982:316). Føllesdal påpeker videre at mennesket kan forandre sitt handlingsmønster til å bli mer rasjonelt hvis det får mer relevant informasjon og veiledning som blir forstått. Premisset om kalkulerende atferd i forhold til egen nytte holdes altså fortsatt oppe som et ideal, selv om Føllesdal presiserer at det ikke alltid slår til praksis. I forhold til å skulle vurdere å kalkulere alternativer opp i mot hverandre, både når det gjelder midler og mål, krever dette at det som sammenlignes kan rangeres etter samme målestokk. Mange, blant annet filosofen John Gray, hevder at dette kravet er vanskelig å tilfredsstillende i mange valgsituasjoner i det virkelige liv, fordi det vi etterstreber er verdier i seg, og ikke bare virkemidler for å oppnå noe annet (Gray 2000). Gray mener likevel at valg er rasjonelle, men at det dreier seg om radikale valg, hvor en vurderer kvalitativt hva som er mest gagnelig i den konkrete situasjonen, uten å rangere alternativene i forhold til hverandre på en skala, fordi det er umulig når alternativene er uforenlige og ikke sammenlignbare (inkommensurable). For eksempel kan det for en uforstående være vanskelig å forstå at en opprinnelig flyktningfamilie velger rasjonelt når de velger å flytte fra en tilfredsstillende boligsituasjon i en distriktskommune til en usikker fremtid i en større by. I slike situasjoner vil andre hensyn enn trygg bolig være avgjørende for det subjektive valget. Det

¹⁸ Jeg har valgt en enkel fremstilling av best og mest effektiv her. Det er imidlertid skrevet svært mye om ulike perspektiver på og aspekter ved rasjonalitetsteori, men det går utenfor mitt tema. Videre i teksten kommer jeg imidlertid inn på kritikk av rasjonell handling forstått som en universell teori.

handler ikke om at familien bodde i en dårlig bolig, men at andre forhold ble vurdert som viktigere. Og, å sammenligne trygg bolig i en distriktskommune opp mot andre mål og verdier som for eksempel tro på mulighet for arbeid, og dermed mulighet for å leve et selvstendig liv, opp mot mulighet til å ivareta sosiale verdier gjennom vennskap og kontakt med kjente på en felles skala, ville frata hver av disse verdiene deres egenart og dermed på mange måter også det som gjør dem verdifulle (Nussbaum 2001:294-297). Eksempelene viser at det kan være uklart eller sammensatt hva folk ønsker å oppnå med sine handlinger. Dessuten, selv om de har klare preferanser, kan eventuelle begrensninger i å fortolke informasjon og omgivelser redusere mulighetene for å oppdage de mest effektive måtene å nå målene på.

I en artikkel om rasjonalitet og det moderne samfunn, hevder den australske statsviteren Barry Hindess, at ideen om at mennesker er formålsrasjonelle aktører, er en innebygget komponent i vestlig, sosial tenkning (Hindess 1991:216). Han påstår at ideen både figurerer implisitt i moderne samfunns funksjonsmåte, og i vår streben etter å forstå hvordan samfunnet fungerer. Han er imidlertid opptatt av at forståelsen av mennesket som rasjonell aktør kun er en (normativ) ide, og ikke en empirisk beskrivelse av hva som motiverer menneskelig handling (ibid.). Dette er en påminning til forskningen om å utvide forståelsesrammen for å forklare ulike valg og menneskelig handling. Et slikt syn kan spores tilbake til Herbert A. Simon som argumenterer for hvilken betydning det har for forskning om politikk å utvide perspektivet til å omhandle mer enn ideen om det økonomiske mennesket. Han trekker frem to forhold. For det første at kognitiv psykologi har vist at premissene om full oversikt som er innebygd i rasjonalitetsteorien ikke er holdbare. Mennesket har begrenset evne til å håndtere informasjon, og alt kan ikke få oppmerksomhet samtidig. Dessuten, vi lever og handler i et ekstremt informasjonsrikt samfunn hvor informasjonen må filtreres gjennom individet, før den kan omsettes i handling. I følge Simon innebærer dette at bare en liten del av en mangefasettert virkelighet blir vurdert før en beslutning fattes (Simon 1985:303). Målet blir dermed ikke å streve for et objektivt sett optimalt resultat, men et tilstrekkelig tilfredsstillende resultat, gitt situasjonen slik den oppfattes av aktøren. Filtrering av informasjon betyr også at det ikke nødvendigvis er sammenfall mellom aktørens oppfatning av virkeligheten, og hva som eventuelt oppfattes som å være optimalt. Kunnskap om en aktørs oppfatning av virkeligheten og konteksten som vedkommende inngår i, blir dermed en innfallsport til å fortolke hvorfor vedkommende handlet som han/hun gjorde i spesifikke situasjoner. Simon avviser ikke rasjonalitetsteorien, men tar ikke premissene knyttet til teori om rasjonelle valg for gitt. I stedet for å si at mennesket er eller har som norm å handle nyttemaksimerende /rasjonelt, tar han utgangspunkt i at mennesket handler rasjonelt gitt kognitive begrensninger og subjektiv oppfatning av

virkeligheten. Dette ligger nær det Weber kaller for subjektiv rasjonalitet (Israel 1973:100).

Dersom synet om begrenset rasjonalitet er gyldig, hevder Simon at det fjerner en hver illusjon om at en anvendelse av rasjonalitetsprinsipper kan frita forskere fra empiriske studier på mikro og makro nivå (Simon 1985:303). Han hevder at det bare er på bakgrunn av empiriske studier at det er mulig å predikere hvilke av et utall av fornuftige begrunnelser som aktører slutter seg til i sitt handlingsvalg. Dersom jeg skal følge opp dette perspektivet innebærer det at jeg må være åpen for flere forståelsesmodeller enn økonomisk nyttemaksimering når jeg skal studere hva som beveger boligsøkende med minoritetsbakgrunn i bolig håndteringsprosessen. Det innebærer at andre insentiver og motivasjoner kan være fornuftige, i den grad de samstemmer med hva aktøren opplever som meningsfylt, med hva som er verdt å streve for, og opplevde handlingsmuligheter. I tillegg til økonomisk formålsrasjonalitet, kan det være et alternativ å inkludere Webers andre idealtyper for handling (Weber 1947/1964). Det dreier seg om verdirasjonelle handlinger, tradisjonell handling og affektiv eller handlinger med utgangspunkt i følelser. Verdirasjonelle handlinger kan ha som utgangspunkt at det viktigste er å handle i tråd med verdioppfatninger, uavhengig av konsekvenser. Eller det kan være slik at en ønsker å fremme spesielle verdier ved hjelp av en handling eller et handlingsmønster. Verdirasjonellitet kan således knyttes til både mål og virkemidler og det kan kombineres med formålsrasjonalitet. Tradisjonell handling henviser til at en anvender tidligere generasjoners praksiser og skikker for å nå sedvanebestemte mål. Affektiv handling er basert på følelser uten planlagt relasjon til konsekvenser.

2.3.2 ”Opplevelse av sammenheng”

En alternativ tilnærming til å få innsyn i hva som beveger hushold til å utvikle eksplisitte preferanser og handle på boligmarkedet, er å ta utgangspunkt i Antonovskys sosialpsykologiske tilnærming basert på ”opplevelse av sammenheng” (Antonovsky 1991:38).¹⁹ Han vektlegger elementene *meningsfull, begripelig og håndterlig* for å forstå hvordan mennesker evner å ta hånd om egen livssituasjon. Meningsfullhet er en

¹⁹ Antonovsky (1923) er professor i medisinsk sosiologi og har vært opptatt av hva som gjør at folk holder seg mentalt friske, til tross for at de utsettes for tilværelsens mange utfordringer og til dels grusomheter, slik som krig, konsentrasjonsleir m.m. På bakgrunn av empiriske studier har han kommet frem til at det som ligger i begrepet ”følelse av sammenheng”, er avgjørende for opplevelse av egen helse. ”Opplevelse av sammenheng” består av komponentene håndterbarhet, begripelighet og meningsfullhet.

dimensjon som kan utfylle teorien om rasjonelle valg fordi det vektlegges at handling ikke bare kan forstås instrumentelt, men i relasjon til hva den handlende oppfatter som meningsfullt. Begripelighet legger vekt på at manglende innsikt i sammenhengen mellom egne ressurser, boligsmål, handlinger og resultater gjør handling på boligmarkedet uforutsigbar. Håndterbarhet innebærer at den enkelte opplever å ha eller å ha tilgang til de ressursene som er nødvendige for å handle. En styrke ved denne tilnærmingen er at den åpner for variasjon i hva som kan oppleves som meningsfullt og verdt å anstrenge seg for. Det er ikke gitt på forhånd. Dessuten er det en tilnærming som tar høyde for det situasjonelle, noe som har betydning for migranter som er kjennetegnet av at de flytter mellom kontekster.

Mitt formål er å utforske og identifisere boligstrategier blant tre grupper av innvandrede, etniske minoriteter som bor i Oslo. I avsnittet nedenfor vil jeg derfor bevege meg litt utenfor den vestlige kulturkrets for å få innspill til alternative måter å forstå hva som beveger mennesker til å handle.

2.3.3 Teori om rasjonelle valg – universell eller kulturavhengig?

Som Hindess påpeker har teorien om rasjonelle valg gjennomslagskraft i vestlige samfunn, inkludert Norge (Hindess 1991). Det er grunn til å stille spørsmål ved om ikke premissene og innholdet i teorien kan være etnosentrisk. Ikke i den forstand at den gjør forskjell på mennesker med opprinnelse i ulike deler av verden. Tvert i mot. Ved å ta som utgangspunkt at *alle* mennesker handler nyttemaksimerende, bidrar teorien til å understreke at mennesket qua menneske er utstyrt med de samme evner og muligheter til å forholde seg rasjonelt i sin virkelighet, uavhengig av herkomst. Innbyggere med minoritetsbakgrunn blir således ut fra et teoretisk premiss, likestilt med innbyggere med majoritetsbakgrunn.

Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om ikke premisset om det rasjonelle, logiske mennesket er sterkt verdiladet heller enn et universelt fenomen (Smith 1998:172). Teorien som sådan stiller ikke spørsmål ved om den oppleves som relevant i alle kulturer, i alle kontekster og innenfor enhver tidsepoke. Med utgangspunkt i poesi, prosa, politiske taler og musikk, har den finske semiotikeren Henri Broms analysert tankemodeller som har sitt utspring i Midt-Østen (Broms 1982).²⁰ Ved hjelp av symboler og

²⁰ Semiotikk; studiet av betydningsproduksjon som inkluderer studiet av lingvistikk og ikke-lingvistisk kommunikasjon, inkludert symboler. Semiotikken består av systemer som skiller seg fra hverandre ved strukturelle egenskaper som

uttrykksformer forsøkte han å forstå muligheter for kommunikasjon, samhandling og sameksistens mellom stater og personer med ulik kulturbakgrunn. Broms påpeker tre forhold som vesentlige for å forstå orientalsk tenkning. Det handler om forståelse av *tid*, av *individet* og av synet på hva som ansees som legitim *kunnskap*.

I vestlig tenkning er tidsforståelse og årsakssammenheng nøye knyttet sammen. Dette er bare mulig når *tid* forstås som lineær og irreversibel. Av det følger fortid, nåtid og fremtid, noe som er en forutsetning for planlegging og utforming av strategier. Det som gjøres i nåtid vil være et virkemiddel for å oppnå noe i fremtid. I planleggingsøyemed vil dermed fremtid få betoning fremfor nåtid. Tiden er forstått som kronologisk, og tiden *går*. Denne tidsforståelsen har i følge Broms gjort sitt inntog i Midt-Østen, men må konkurrere med en sterk følelse av syklisk tid som kan oppfattes som noe som roterer rundt og rundt i en sirkel. Gjentakelse og rytme er viktige stikkord i syklisk tid, og den er i stor grad fortidsorientert. Fremtiden sees ikke som et valg blant ulike alternativer, selv om neste syklus ikke nødvendigvis behøver å bli identisk med den forrige. I dette perspektivet er tid relatert til sykluser og tiden *kommer*. Livssyklusen er et eksempel. Professor Dahl i interkulturell kommunikasjon operer med en tredje form for tidsoppfatning som kan kalles hendelsestid og som er relevant for å forstå relevansen av strategitenkning (Dahl 2000). Det handler om en subjektiv opplevelse av tid. Tid er når noe skjer, det er hendelser som gir opplevelser av tid. En slik tid kan ikke måles, bare erfares. Det er hendelsen som setter i gang aktiviteten, det dreier seg ikke om fremtidsrettet planlegging. For eksempel innebærer det at en først begynner å lete etter ny bolig den dagen en blir kastet ut. En slik tidsforståelse setter menneskelige relasjoner i sentrum og har en sterk nåtidsfokusering. Abstrakte avtaler i fremtid får liten relevans. Denne formen for tidsforståelse er i følge Dahl særlig fremtredende på det afrikanske kontinent. Tiden verken kommer eller går, den *oppleves* i øyeblikket. De ulike tidsmetaforene finnes i alle samfunn, men i Vesten er samfunnet strukturert etter den lineære, kronologiske tidsforståelsen. Tidsforståelsene blir et inntak til å forstå og analysere hvordan mennesker med ulik oppfatning av tid, kan tilpasse seg et samfunn som i det ytre er basert på lineær tidsforståelse.

Overført til strategier på boligmarkedet i Oslo forutsetter alle virkemidler knyttet til det å skaffe bolig en lineær tidsforståelse. Det ligger i virkemidlets natur at det skal bidra til en endret situasjon i fremtid. Hvis en derimot tar utgangspunkt i at det å bo, og ordne eller skape et hjem er en gjentakende hendelse og situasjon, kan dette knyttes til en syklisk tidsforståelse. Å ordne et hjem for husholdet er ikke spesifikt for situasjonen i Norge. Det er en

analog/digital, lineær/syklisk, situasjonsbundet/situasjonsfri. Kilder: Sosiologisk leksikon og Macmillan Dictionary of Anthropology.

kjent erfaring i alle land og på tvers av generasjoner. Det nye er konteksten og strukturene hjemmet inngår i. Hvorvidt en baserer seg på måter å skaffe bolig på som en kjente til fra tidligere, eller hvorvidt en tilpasser seg alminnelige måter å skaffe bolig på i den nye konteksten vil avhenge av interesser, kunnskap og ferdigheter om alternative muligheter og økonomiske ressurser. Hvis en derimot forholder seg til det å bo som tidløst, eller som nåtid med permanens, vil behovet for å gjøre noe først oppstå når det skjer ting som forstyrrer nåtiden, slik som for eksempel utkastelse. Reaksjonen på en hendelse vil frembringe et intensjonelt taktisk og strategisk handlingsforløp, sammenknepent i tid. Når en har oppnådd det en ønsket, vil en være tilbake i nåtid.

Individets plass i orientalske tankemodeller er nærmest usynlig. I en bok om islamsk filosofi fra 1970, mangler begreper som individualitet, selvet og personlighet.²¹ Fokuset er på enhet og forening. I ulike kontekster som familie, jobb osv. aksepteres ikke personlige valg. Det viktige er snarere å delta i, gå sammen med eller bli medlem av en familie, en sosial gruppe, en klan, eller en overordnet enhet som en nasjon (Broms 1982:51). Hele dette paradigmat for kunnskaps- og verdensanskuelse står i kontrast til avhandlingens tema som har et fokus på individet som en planleggende og handlende aktør på egne eller husholdets vegne. I den grad tankemodeller som dette har betydning i forhold til boligstrategier, vil det være i forhold til hva en ønsker å ivareta gjennom boliganskaffelsen, noe som igjen kan påvirke konkrete mål og virkemidler. Er det for eksempel slik at en kjernefamilie bare planlegger boligsituasjonen for seg selv, eller er den utvidete familien og deler av slekten inkludert i strategiene, enten de bor i Norge, i opphavslandet eller annet sted? Og, hva kan slike holdninger og praksiser bety for den enkeltes levekår i forhold til bolig, og for blant annet bruk av offentlige og private boligtenester?

I en bok om krysskulturelle studier viser sosiologen Verhoeven til nok et annet paradigme for tenkning som dreier seg om hva som ansees som *akseptert kunnskap*, eksemplifisert gjennom et møte mellom en amerikansk etnolog og en hinduistisk Swami (Verhoeven 2000:15).²² Hinduen var utdannet i vestlig vitenskapsteori, men aksepterte ikke den vestlige, rasjonelle tenkningen som veien til sannhet. I Swami tradisjonen ble

²¹ Fakhry M (1970): History of Islamic Philosophy, sitert i Broms (1982): *The Middle Eastern Thinking as Expressed in Language and Style*. Helsinki School of Economics.

²² Verhoeven viser til en studie av Thomas hvor han diskuterer sannhetskonseptet og menneskeverdskonseptet i Veda kulturen i India. Thomas L E (1995): 'Openness in Research: when researcher and informant's world views are incommensurable.' I Maso I, P A Atkinson, S Delamont og J C Verhoeven (red.) *Openness in Research. The Tension between Self and Other*, s. 98-115. Van Gorcum, Assen.

sannheten ansett som evig kunnskap og absolutt autoritær. Den kunne ikke læres gjennom logisk tenkning og refleksjon, men ble overført via tradisjon. Swamien hadde også det syn at bare en Brahman var et fullstendig menneske, noe som innebar at han ikke respekterte den amerikanske forskeren som likeverdig. Hvis lignende oppfatninger finnes blant minoriteter i Norge, kan det for eksempel innebære at bare synsmåter og informasjon fra det enkelte oppfatter som autoritetspersoner blir vurdert som aktuelle og holdbare. Det betyr for eksempel at en religiøs leders oppfatning av hvordan en bør håndtere boligmarkedet, kan ha større gjennomslagskraft enn for eksempel informasjon fra Husbanken. Eller det kan bety at for eksempel informasjon fra kvinner innen offentlige og private tjenester blir tillagt mindre vekt enn fra menn, fordi kvinner ikke har status som kunnskapsbærere i mange samfunn.

Disse synspunktene forsterker argumentene fra teorien om begrenset rasjonalitet om at en er avhengig av empiriske undersøkelser for å kunne utsi noe om motivasjoner og begrunnelser for handling i individuelle hushold. Bare empiriske undersøkelser kan gi kunnskap om hvorvidt hushold med ulik opprinnelse og erfaringskultur har lignende eller ulike motivasjoner, preferanser og handlingsstrategier for å forbedre egen boligsituasjon.

2.4 Konstruksjon av idealtyper av strategier

Diskusjonen ovenfor om ulike former for rasjonalitet og hva som kan motivere til handling, sammen med ulike tidsforståelser, ulike former for kunnskapsproduksjon og forståelsen av individ, har inspirert til å utforme et sett av idealtyper for strategisk handling. Strategisk handling slik jeg bruker det handler i stor grad om hvordan den handlende aktør tilrettelegger handling ut fra egne mål og dennes oppfatning av omgivelsene, og koplet opp mot dimensjonene tid og rom. Idealtypene blir kort presentert her for å bli diskutert nærmere i kapittel 6 som omhandler strategier. I sum utgjør de forskjellige strategitypene et sett av mulige handlingsmåter for tilpasning til et liv i et nytt samfunn.

For det første handler det om strategier som er basert på *fremtidstenkning* og som forutsetter en *lineær tidsforståelse*. I en slik modell vil en ha mer eller mindre klare forestillinger, eller preferanser, om at en handling skal føre til et ønsket resultat, eller bidra til å gjøre andre handlinger mulig. I denne kategorien av strategier finnes både *tilpasningsstrategier* og *proaktive strategier*. Tilpasningsstrategier handler grovt om at aktøren løpende tilpasser egne forventninger (mål) og virkemidler til konteksten, gitt individuelle ressurser og oppfatning av egen situasjon og muligheter. Proaktive strategier forutsetter tydeligere mål, større oversikt over egne

muligheter og mer offensiv handling enn tilpasningsstrategier. I slike strategier inngår planlegging og vurdering av virkemidler og innsats i forhold til å nå et fremtidig mål. Begge disse strategiene forutsetter at aktøren aktivt tilegner seg kunnskap om muligheter for handling innenfor de konkrete og aktuelle boligkontekstene. Når det gjelder proaktive strategier, handler dette om at aktøren prøver å utnytte strukturene på boligmarkedet i størst mulig grad til egen fordel.

For det andre handler det om strategier som er *tilbakeskuende* og som tar *utgangspunkt i fortiden*, for å oppnå noe i fremtid. Dette handler om gjentakelser og en til dels syklisk forståelse av tid. Dette har jeg kalt for *reproduserende strategier*. Aktørene tar utgangspunkt i fremgangsmåter for å beholde eller endre boligsituasjonen som de kjenner til fra før. Det er snakk om gjentakelser av kjente handlingsmønstre og/eller tradisjoner. En slik strategisk tilnærming tar mindre hensyn til de konkrete strukturene som en skal handle innenfor. Utgangspunktet er hva en selv behersker eller hva som oppleves som forventet fremgangsmåte.

For det tredje dreier det seg om strategier eller handlinger som tar utgangspunkt i behovet for å gjøre noe i *nåtid*. Dette har jeg kalt for *reaktive strategier*. Det dreier seg om mer eller mindre intuitive handlingsmåter, tettepakket i tid og rom, som en reaksjon på en hendelse, eller en mulighet for endring. Handlingen er ikke basert på forutgående planlegging, men på behov eller mulighet for å gjøre noe raskt med egen boligsituasjon. Innenfor en slik tilnærming vil det ikke være gitt hvordan aktøren velger å forholde seg til de omgivende strukturer.

2.5 Oppsummering og forventninger

I dette kapitlet om teoretiske tilnærminger har jeg forsøkt å vise hvordan problemstillingene om etniske minoriteters egne tilpasninger til boligmarkedet kan belyses i et aktør -strukturperspektiv.

Handlingsperspektivet ivaretas innenfor et sosial-psykologisk og et begrenset rasjonalitetsperspektiv, mens kontekstens betydning vil bli analysert innenfor et tilgjengelighetsperspektiv. I analysemodellen har jeg konkretisert hvilke faktorer jeg har valgt å legge inn i tilgjengelighetsstrukturen. Det dreier seg om politiske forhold, inkludert forvaltningen, boligmarkedet med dets ulike aktører og materielle kjennetegn, og faktorer knyttet til etnisk struktur. Den handlende aktør vil i mitt tilfelle være individuelle hushold av de tre nevnte minoritetsbakgrunnene, slik de blir fremstilt av den enkelte informant.

Styrken i å kople et aktør- og tilgjengelighetsperspektiv, er at det kan bidra til å belyse hvordan en og samme hovedstruktur kan tilby ulike

handlingsalternativer. Handlingsalternativene vil være avhengig av hva den enkelte aktørs faktiske ressurser er, hva den enkelte aktør vil, og hvordan den enkelte oppfatter egen situasjon og handlingsrom. Strukturen bestemmer ikke handlingsmønstrene, men har implisitte muligheter og begrensninger som kan utløses avhengig av aktørens valg av hvordan de vil håndtere egen situasjon i strukturen. Sett utenfra, blir empiriske undersøkelser av hvordan hushold opplever og forholder seg til egen boligsituasjon, dermed samtidig en studie av hvordan godet bolig fordeles blant etniske minoriteter innenfor et konkret boligmarked.

2.5.1 Forventninger om sammenheng mellom det som skal forklares og det som forklarer

En av hensiktene med avhandlingen er å *utforske* et empirisk felt som det finnes begrenset kunnskap om. Det handler ikke om spesifikk, statistisk hypoteseprøving, men om å identifisere og analysere betingelser for likheter og variasjon mellom tre etniske minoritetsgruppers egne tilpasninger til boligmarkedet i Oslo. Jeg vil likevel avslutte dette kapitlet med noen åpne forventninger om mulige sammenhenger mellom det som skal identifiseres og analyseres (boligstrategier og boligresultat), og de fire synsvinklene jeg har valgt for å analysere boligstrategier og resultat blant de tre minoritetsgruppene. Hva slags forventninger gir de ulike synsvinklene til hvordan minoritetshushold og grupper går frem for å håndtere boligmarkedet og for hvor godt de lykkes?

De valgte synsvinklene ble presentert i analysemodellen i kapitel 1, og omfatter kjennetegn ved ytre betingelser som politikk og marked, ved etnisk struktur og ved husholdene.

Første sett av forventninger; Like politiske rammebetingelser legger grunnlag for like boligstrategier blant dem som oppholder seg i Oslo på samme tid

Norsk politikk på velferds-, bolig- og integrasjonsområdet har i overveiende grad vært lik for alle uavhengig av etnisk bakgrunn. Eventuelle kriterier for forskjellsbehandling har vært knyttet til økonomi og til sosialmedisinske kriterier. Politikken har imidlertid endret seg over tid. Dersom det er slik at ytre rammebetingelser er bestemmende for boligresultat, uavhengig av kjennetegn ved individuelle hushold, kunne en forvente at de som var i landet på samme tid, valgte like boligstrategier. Eller en kunne forvente at individuelle strategier hadde begrenset betydning for resultat. Slik sett skulle en forvente at strategiutforming og boforhold minoriteter i mellom, ikke varierte mellom dem som oppholdt seg i Oslo samtidig. En alternativ forventning ville være at individuelle strategier og boligresultat hang mer

sammen med lengden på husholdets oppholdstid, sett i relasjon til kjennetegn ved boligmarkedet. Dessuten, gitt at funksjonsmåten i det norske samfunnet forutsetter planlegging av hva en ønsker skal skje i fremtid, vil det være rimelig å forvente en utstrakt bruk av tilpasnings- og proaktive strategier, uavhengig av etnisk bakgrunn.

Andre sett av forventninger; Markedsmekanismer åpner for forskjellsbehandling, og legger dermed til rette for utvikling av individuelle tilpasningsstrategier basert på opplevde hindringer og muligheter

Boligmarkedet fungerer i kraft av seg selv og ikke alltid i tråd med politiske intensjoner. Dersom forskjellsbehandling skjer og oppleves som et hinder i boligsøkeprosessen, forventer jeg at minoritetene må tilpasse sine preferanser og strategier i forhold til der de ser åpninger og muligheter. Dersom negativ forskjellsbehandling ikke oppleves som noe problem, forventer jeg derimot større rom for proaktivitet gitt det enkelte husholds preferanser og ressurser. Det er nærliggende å anta at proaktivitet gir større sannsynlighet for å nå individuelle boligsmål enn andre fremgangsmåter.

Tredje sett av forventninger; Etnisitet påvirker preferanser, boligstrategier og resultater

Sammenligning av tre etniske grupper gir en forventning om at etnisitet spiller sammen med preferanser, strategivalg og boligresultater. Spørsmålet er på hvilken måte. Jeg forventer at hva minoritetene har i sin etniske bagasje er forskjellig og påvirker på forskjellig måte hvordan de tilpasser seg det norske samfunnet. Mer konkret antar jeg at de ulike gruppene kan ha medbrakte preferanser og fremgangsmåter for boliganskaffelse som kan influere på hva de gjør for ordne egen boligsituasjon. Antakelig vil det være slik at de som av ulike grunner opplever avstand til norske miljøer og hvordan samfunnet fungerer, vil benytte seg av mer reproduserende boligstrategier. De vil se seg tilbake på hva som ble opplevd som en akseptabel boligsituasjon i opphavslandet og hvordan en skaffet seg dette. Sosial tilhørighet og referanser vil i større grad være til eget etniske miljø, enn til det norske.

Fjerde sett av forventninger; Individuelle valg innebærer variasjon i preferanser, strategier og resultater innen den etniske gruppen

Gitt at jeg har som utgangspunkt at det er individuelle aktører som handler og ikke grupper, forventer jeg variasjon i både boligpreferanser, strategier og resultat innen hver etniske gruppe. Den sosiokulturelle konteksten som den enkelte er født inn i, gir en kontekst å handle ut i fra, men determinerer ikke fremtidige handlingsvalg. Hushold kan i prinsippet velge å følge forventninger i eget miljø eller velge annerledes.

Valg forutsetter opplevd mulighetsrom. Jeg antar at det vil være et gjennomgående trekk at nyankomne innvandrere bruker noe tid på å finne ut av og tilpasse seg en for dem ny boligkontekst. Jeg forventer at materielle ressurser, erfaringer og oversikt styrkes med oppholdstid. Det betyr at jeg antar at flere vil handle formålsrettet og proaktivt over tid, uavhengig av bakgrunn. Dersom individuelle preferanser er knyttet til eget etniske miljø vil det være sannsynlig at en også anvender strategier som tar opp i seg elementer fra egen bakgrunn. Dersom individuelle preferanser er knyttet til det å skape seg et nytt liv i et nytt samfunn, vil det derimot være større sannsynlighet for at en anvender strategier som er knyttet til livsformen i dette samfunnet, slik som tilpasning og proaktivitet basert på individuelle husholds behov.

Individuelle hushold som ikke opplever å ha oversikt og ressurser til å ordne egen boligsituasjon, forventer jeg at enten opptrer reaktivt, eller finner løsninger innen eget etniske miljø. Dessuten antar jeg at reaktive strategier forekommer hyppigst blant dem som ikke har erfaring med å handle i nåtid for å oppnå noe annet i fremtid.

Tidligere forskning har vist at ulikheter i boforhold mellom majoritet og minoriteter reduseres over tid (Mododd 1997; Friedrich 1998; Peach 1998; Blom 2002). Jeg antar at dette også gjelder for de tre gruppene jeg studerer. Ut fra en antakelse om at oppholdstid korresponderer positivt med tilegnelse av erfaringer og kunnskap om det nye samfunnets virkemåte, antar jeg at det vil forekomme variasjon i strategier over tid og at den enkeltes handlingsrom vil øke. Slik variasjon kan blant annet ha utgangspunkt i pragmatisme i forhold til hvordan en går frem for å styrke egen måloppnåelse. Men, gitt at jeg antar at husholdene i de tre gruppene har forskjellig ”etnisk bagasje”, forventer jeg ikke å finne parallelle preferanser, eller samme variasjon i strategier over tid mellom de tre gruppene.

3 Design og metodisk tilnærming

Ideene til denne undersøkelsen bygger på flere års arbeid med problemstillinger knyttet til etniske minoriteter og bolig. Det startet da jeg intervjuet familier av innvandrerbakgrunn som ble omfattet av byfornyelsen på 1970- og 1980-tallet. Ville de fortsette å bo i indre by, eller ville de benytte anledningen til å få erstatningsleilighet, for eksempel i en drabantby i Oslo vest eller Oslo nord? Eller opplevde de det som tryggere å flytte til en kommunal leilighet? Eller ville de prøve å finne en annen billig bolig slik at de fortsatt kunne sende penger hjem, gitt at forestillingen var at de bare var i Norge for en periode? Valgene har fått konsekvenser for senere boligpreferanser og strategier. Siden den gang har jeg blant annet vært ansvarlig for et faglig utviklingsprogram for flerkulturelle boligområder. Dette programmet tok utgangspunkt i multietniske boligområder og la på bordet et bredt innsyn i hvordan det oppleves å være del av multietniske bomiljø, sett med norske og andre øyne. Tilleggs kunnskap som er ervervet gjennom dette arbeidet var kjennskap til hvordan mennesker og familier med varierende bakgrunner tilpasset seg og stadig tilpasser seg et liv i heterogene, multietniske nabolag. Vesentlig i denne sammenheng var at det åpnet blikket i forhold til at slike tilpasningsstrategier blant etniske minoriteter er forskjellige. Og, at mennesker fra samme land kan ha helt ulike erfaringer og preferanser. Familiene jeg har møtt har for eksempel vært opptatt av trygge forhold for barna. Avhengig av hvordan den enkelte vurderte egen situasjon, ble dette omtolket til trygge lekeforhold fri fra biler, rusmisbrukere og skeptiske blikk, til norske venner, til skolegang og oppvekst i opphavslandet. Et annet innblikk var at for eksempel oppvekst i fjellområder, ga gjenkjennelse i drabantbyer i utkanten av Oslo. Fjellene fra opphavslandet kunne ikke sammenlignes med åsene rundt Oslo. Men, den friske luften og nærheten til natur var gjenkjennelig og virket inn på boligpreferanser. Hvor fører så disse refleksjonene meg hen? For meg handler det om hvordan jeg nærmer meg stoffet. Aktørtilnærmingen som ble presentert i forrige kapittel gjør veien kort til å velge et metodisk opplegg som får frem det enkelte husholds erfaringer, tanker og fortellinger om valg i forhold til egen boligsituasjon. Dette vil ligge til grunn for analyse innen og på tvers av de tre etniske gruppernes strategivalg og boligresultat. For å forstå betingelsene for handling i et videre perspektiv, gitt av struktur i de etniske gruppene og

av institusjonelle forhold i det norske samfunnet, vil jeg i tillegg hente frem en annen type kunnskap. Det dreier seg om kunnskap knyttet til de tre etniske gruppene og om mer objektiv kunnskap om politikk og boligmarked. Til sammen vil dette gjøre det mulig å belyse boligstrategier og resultat blant de tre etniske gruppene fra flere synsvinkler. Dette er hovedgrepet for å hente frem empiri som kan ligge til grunn for analysene. Videre i kapitlet vil jeg gjennomgå mer detaljert de metodiske perspektivene som er anlagt for gjennomføringen av studien.

3.1 Metodisk mangfold

Jeg har valgt å kople flere metodiske perspektiver for å identifisere, analysere og forstå boligstrategier blant etniske minoriteter. Det dreier seg både om et *nedenfra* og *ovenfra* perspektiv, og et *innenfra* og *utenfra* perspektiv.

Ovenfra perspektivet, dvs. hva slags politikk og ordninger som er utviklet for å legge til rette for at innbyggere kan ta vare på sin boligsituasjon, legger på mange måter premissene for formuleringen av et *nedenfra* perspektiv. *Nedenfra* perspektivet må ta utgangspunkt i hvordan politikken påvirker situasjonen for de boligsøkende. På den annen side, de boligsøkende responderer ikke på politikken, men forholder seg til sitt problem, uavhengig av deres kunnskap om intensjoner og virkemidler i boligpolitikken. De boligsøkende er ikke opptatt av å bidra til en rimelig boligfordeling, men hvordan de selv skal kunne skaffe seg og beholde en boligsituasjon som de er tilfredse med og har råd til. Det er altså ikke gitt noen empirisk kopling mellom *ovenfra* og *nedenfra* perspektivet. Politiske intensjoner og samfunnsmessige ordninger vil likevel danne bakgrunnsbetingelser som inngår i de boligsøkendes mulighetsrom.

For å belyse *nedenfra* perspektivet har jeg valgt å ta utgangspunkt i de etniske minoritetenes erfaringer på boligmarkedet. Deres oppfatning av og erfaringer med boligmarkedet og gjeldende politikk og rettigheter, kan påvirke hva de gjør og hvordan de forholder seg til sitt problem. Omvendt tar *ovenfra* perspektivet utgangspunkt i institusjonelle strukturer og vurderer hvordan disse kan påvirke handlingsvalg blant aktørene på boligmarkedet. Ved hjelp av innsyn i den politiske og markedsmessige konteksten kan forhold som har vanskeliggjort eller lettet den konkrete boliganskaffelsen og dermed strategiutformingen, bli belyst. Et mellomstående er den etniske gruppen. Med utgangspunkt i struktur i den enkelte gruppen kan en med et *utenfra* perspektiv vurdere betingelser for muligheter og begrensninger på boligmarkedet for hushold i den samme gruppen. Med et mer *innenfra* orientert perspektiv kan en i tillegg få innsyn i hva slags og hvordan normer

og praksiser i det etniske miljøet betinger håndtering og muligheter på boligmarkedet.

Et innenfra perspektiv handler om å forsøke å forstå ut fra informantenes referanseramme, enten det dreier seg om hushold av etnisk minoritetsbakgrunn, eller private og kommunale boligutbydere. Et utenfra perspektiv dreier seg om å velge et utenforstående blikk for å forstå andres handlinger. Hvis jeg for eksempel hadde valgt å studere boligstrategier blant minoritetsbefolkningen med utgangspunkt i statistikk og data fra kreditinstitusjoner og fra hjelpeapparatet, ville tolkningene ikke bygget på de handlende aktørenes egne fortolkninger, men på utenforliggende data og andres tolkninger. Som forsker dreier utenfra perspektivet seg også om å være seg bevisst at en aldri kan “ta på seg de utforskede sko”, og fortolke deres verden slik de selv gjør. Utenfra perspektivet vil derfor alltid være til stede, selv om en inkluderer flere tilnæringer. Fordelen med å inkludere innenfra perspektivet er at det gir en bestrebelse på å få tilgang til informantenes egne fortolkninger av de situasjonene de står oppe i. Ulike aktørgruppers egne fortolkninger av handlingsbetingelser på boligmarkedet, kan hjelpe forsker til å bibeholde kompleksiteten i analysene av den virkelige verden.

3.2 Utvalgsundersøkelse

For å få mer innsikt i etniske minoritetsgrupper og deres tilpasningsstrategier og tilgjengelighet til boligmarkedet, har jeg valgt å gjennomføre en sammenlignende utvalgsundersøkelse. Utvalgene består av et begrenset antall hushold innenfor den enkelte minoritetsgruppe (se 3.4). Det kunne vært nærliggende å anvende en sammenlignende casestudie fordi ideen bak casestudier bygger på at samfunn, grupper og personer har særtrekk og ulike handlingsvilkår, i relasjon til de kontekstene de inngår i. Dette er tilfelle for etniske minoritetsgrupper. Utvalgsriteriet for utvalgene er etnisk opprinnelse, noe som i seg selv likevel ikke er tilstrekkelig for å si at et begrenset antall hushold med lik etnisk opprinnelse utgjør en gruppe og et sosialt system.²³ Selv om jeg ikke definerer mine utvalg som case, har jeg likevel valgt å låne forståelses- og tilnæringsmåter fra kvalitativ casemetodikk. Et argument for et slikt perspektiv er at jeg i hovedsak har en eksplorerende studie, hvor intensjonen er å få mer kunnskap om *hvordan* hushold med tre ulike minoritetsbakgrunner i Oslo-området håndterer

²³ Heller ikke etnisk gruppe, forstått som innbyggere med samme opprinnelige fødeland utgjør noen gruppe, forstått som et sosialt system. Det dreier seg snarere om en måte å kategorisere befolkningen på. Jeg bruker likevel begrepet gruppe i teksten når jeg relaterer til en gruppe av innbyggere med en spesiell etnisk bakgrunn.

boligmarkedet og *hvordan* dette kan forklares. Kvalitative casestudier handler om at man forsøker å forstå et menneske, en gruppe eller et samfunn på dets egne premisser. Metoden innebærer blant annet å skaffe seg innsikt i hendelser, verdier og interesser som ligger til grunn for konkrete aktørers handlinger og oppfatninger. Hensikten er å forstå hva slags mening aktørene selv legger i det de gjør (Brox 1989, Patton 1990). Tilnærmingen egner seg derfor for mitt formål. Fellestrekk med casestudier er også at det handler om empiriske undersøkelser hvor et samtidig fenomen blir studert innenfor dets reelle kontekst. Grensene mellom fenomenet (boligstrategier) og konteksten er ikke opplagte og det må brukes flere, ulike datakilder for å belyse fenomenet (Yin 1989:23). Sosiologen Burgess fortolker Yins definisjon hva gjelder datakilder til også å omfatte ulike metoder for datainnsamling (Burgess 2000: 45). Han er opptatt av at en kombinasjon av ulike kilder og metodiske fremgangsmåter vil øke muligheten for å få en bred innsikt i det enkelte case. I min undersøkelse gjøres dette blant annet ved å belyse og analysere boligresultater og boligstrategier ved hjelp av fire forskjellige synsvinkler; politikk, boligmarked, etnisk tilhørighet og struktur i den etniske gruppen, samt individuelle faktorer.

3.2.1 Valg av etniske grupper

Valget av de tre konkrete minoritetsgruppene er gjort ut fra flere hensyn. Jeg ønsket en viss størrelse på gruppene, grupper med en viss botid, og grupper med forskjellige karrierer i boligmarkedet så langt. Dessuten ønsket jeg å velge grupper som var dokumentert i forhold til bolig. For å få til dette valgte jeg blant dem som var med i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse blant innvandrere fra 1996 (Gulløy m.fl. 1997). Oslo ble valgt som studieområde fordi den største konsentrasjonen av innbyggere med etnisk minoritetsbakgrunn i Norge bodde her (38 prosent 1.1.2001, Statistisk sentralbyrå 2002 a). Også et flertall av de tre valgte gruppene bodde i Oslo. Og ikke minst, Oslo hadde det mest pressede boligmarkedet (Barlindhaug og Dyb 2003), forstått som at en måtte være mest kreativ for å finne bolig hvis en hadde begrensede økonomiske ressurser. Dette betydde at Oslo på flere måter utgjorde en spesiell kontekst, til forskjell fra andre kommuner i Norge.

Utvalgene omfatter hushold med pakistansk, tamilsk og somalisk opprinnelse. Mennesker som er født og oppvokst i Norge og som opplever seg selv som norske eller flerkulturelle i forhold til etnisitet, blir i undersøkelsen kategorisert som pakistaner, tamil eller somalier, etter foreldres fødeland. Etnisitet anvendes som et ordnende begrep for å kunne sammenligne strategiutforming på boligmarkedet mellom tre grupper av befolkningen.

Det er husholdenes erfaringer av relevans for utforming av boligstrategier som er det som skal undersøkes. Med hushold som undersøkelsesenheter, åpnes det for å lete etter forskjeller og likheter innen og på tvers av de tre utvalgene. I en casetilnærming kunne imidlertid hvert hushold, og hver person i det enkelte hushold utgjøre egne case. Ved å legge vekt på livshistorier kunne jeg fått belyst hva som bidro til deres ulike fremgangsmåter og boligsituasjoner. I en studie av intellektuelle flyktnings tilpasningsstrategier i eksil er nettopp dette gjort (Ytrehus 2004). Her presenterer forskeren tre case som hver består av en person. Det gir anledning til å gå dybden og få frem vendepunkter i livet som har hatt betydning for tilpasning i eksil. Jeg har imidlertid ønsket å få frem mer typiske trekk ved boligstrategier blant etniske minoritetsgrupper og har derfor valgt noe større utvalg, selv om tilnærmingen fortsatt er kvalitativ. Som en konsekvens av dette har jeg ikke valgt å presentere livshistorier. Jeg har i stedet forsøkt å identifisere og gruppere ulike måter å håndtere boligmarkedet på blant informantene, ordnet etter etnisk bakgrunn.

3.2.2 Komparativ tilnærming

Denne studien har flere ledd. Første trinn handler om å kartlegge og sammenligne oppnådde boligresultater mellom de tre minoritetsgruppene og i forhold til den etnisk norske befolkningen, og *utvalgene* i mellom. Neste trinn er å identifisere og sammenligne hvordan *utvalgene* har håndtert egen boligsituasjon for å oppnå de dokumenterte boligresultatene. For å gjøre dette har jeg valgt å analysere empiriske fremgangsmåter opp mot et sett av konstruerte idealtyper for boligstrategier. Deretter skal jeg analysere hva som betinger forskjeller og likheter i mønstre for boligresultat, og i sær for boligstrategier innen og på tvers av etniske grupper og utvalg. Ved å velge tre utvalg basert på etnisitet og sammenligne disse, får jeg flere eksempler på det samme fenomenet, boligstrategier blant etniske minoriteter (Ragin 1994:102). Når jeg har valgt de tre etniske gruppene, har jeg som ved casestudier valgt grupper ut fra prinsipper om likheter og forskjeller, og kombinasjoner av likheter og forskjeller ved ulike aspekter i relasjon til minoritetsgruppene. Hvis målet er å formulere generelle hypoteser, kan det være hensiktsmessig å velge like grupper som er mest mulig forskjellige på ytre kontekstvariable (Andersen 1997). Et eksempel ville være å sammenligne en etnisk gruppes håndtering av boligmarkedet i ulike land. Hvis mønsteret for boligstrategier var relativt likt på tvers av landene, kan det styrke antakelsen om at etnisitet er avgjørende for handlingsmønstret. Dersom målet er å få særlig innsikt i ulike gruppers handlingsvilkår og sammenligne hva som kan forklare dette, kan det være hensiktsmessig å velge grupper som er mest mulig like på ytre kontekstvariable. Hvis handlingsmønstret på tvers av gruppene er relativt likt, kan det tyde på at

etnisitet i denne sammenheng har liten betydning. Dersom handlingsmønsteret varierer kan det derimot tyde på at etnisitet har betydning, eller at ytre betingelser virker ulikt for forskjellige grupper. De tre valgte gruppene er utenfra sett like i den forstand at de har forholdt seg til det samme boligmarkedet (Oslo) og de samme generelle ytre betingelsene på samme tidspunkt. Et kompliserende forhold var imidlertid at de ytre betingelsene, eller kontekstene, naturlig nok endret seg over tid og således skapte ulike forutsetninger og betingelser for boliganskaffelse på forskjellige tidspunkt for de samme aktørene, og forskjellige betingelser for aktører i samme gruppe med ulik boansiennitet.

Felles betingelser var også at de tre etniske gruppene hadde innvandret til Norge i løpet av de siste 30 årene i det 20. århundre. Gruppene hadde synlig minoritetsbakgrunn og de hadde annen erfarings- og kompetansebakgrunn enn majoritetsbefolkningen. Det foretas sammenligninger både mellom grupper og over tid. Ved sammenligninger mellom grupper vil det som varierer være forhold som kan relateres til etnisitet og dels til hushold. Ved sammenligning over tid innen samme gruppe, vil det som varierer i hovedsak være knyttet til de ytre omgivelsene, samtidig som selvsagt også oppfatninger, praksiser og ressurser innen hushold og etnisk miljø vil endre seg over tid. Endring av de ytre betingelsene var mest fremtredende for den pakistanske gruppen som hadde lengst boansiennitet, og som dermed hadde hatt mulighet til å oppleve endringene i boligmarkedet fra 1970 tallet til årtusenskiftet.

Gruppene var innbyrdes forskjellige i det som ble nevnt som et fellestrekk over, at de hadde annen erfarings- og kompetansebakgrunn enn majoriteten. Dette var også forskjellig gruppene i mellom. De hadde opprinnelige morsmål som de ikke behersket seg i mellom og som var ukjente for majoritetsbefolkningen, og de var ukjente med norsk språk ved ankomst. De kom fra samfunn som var ukjente med offentlige velferdssystemer og som var kjennetegnet av andre betingelser for boliganskaffelse, for solidaritet og bistand og andre måter å organisere hverdagslivet på, enn hva som var alminnelig i Norge, og dette var innbyrdes forskjellig. De tre minoritetsgruppene hadde som nevnt til felles å være immigranter, og de var både forskjellige og like i forhold til årsak til og motivasjon for migrasjon og grunnlag for oppholdstillatelse. På undersøkelsestidspunktet hadde grupper og hushold forskjellig tilknytning til arbeidsmarkedet, forskjellig situasjon på boligmarkedet og ulikt antall år i Norge. Fordi de som grupper etablerte seg i Norge på forskjellige tidspunkt, var karakteristika ved det norske samfunnet i forhold til arbeids-, boligmarked og politikk for integrering ved tidspunkt for ankomst til Norge forskjellig. Til sammen betydde dette at husholdene i utvalgene kunne ha både like og ulike erfaringer i møtet med det norske samfunnet, med norske institusjoner og representanter for disse. Hensikten med å velge utvalg som både var like (ytre omgivelser) og

forskjellige (etnisk gruppe, samme gruppe på forskjellig tidspunkt) var å få bredest mulig innsyn i hvordan boligmarkedet artet seg for hushold med minoritetsbakgrunn.

I følge Platt beholder hvert case sin individualitet i en komparativ casestudie på en slik måte at de ikke blir redusert til de variable som er felles for de tre casene (Platt 1988:2). Dette aspektet har vært viktig å i vareta for meg, for at jeg skulle fange hva som hadde betydning for den enkelte gruppens handlingsvilkår på boligmarkedet. På lignende måte har jeg vært opptatt av at de samme variablene kunne bety forskjellig for forskjellige etniske grupper og for hushold innen samme etniske gruppe (Ragin 1987: 49). Det gir anledning til å gå både i bredden og i dybden innenfor undersøkelsens tema og teoretiske angrepsvinkel. Ved komparative studier hvor en er opptatt av å studere et felles fenomen, som for eksempel boligstrategier, er det nettopp viktig at en er åpen for at det som kan variere både er ulike forklaringsvariable og utslag på de variable som er felles.

3.2.3 Sammenligning over tid

Det må tas et forbehold når det gjelder sammenligning av de tre utvalgenes boligstrategier over tid. En sak er at kontekstene, forstått som politikk og marked har endret seg i perioden 1970 – 2003. Dette er nedfelt i sentrale boligpolitiske dokumenter og kan hentes frem. En annen sak er at informanter som kom tidlig i perioden vil ha et annet bilde nå av hvordan det var for 30 år siden, enn da de sto midt oppe i det. Både hva de husker og på hvilken måte de husker, vil ha endret seg. Hvis de i dag opplever å ha det bedre, kan de vurdere de tidligere erfaringene som mindre viktig, fordi de har kommet seg videre. Andre informanter, som for eksempel en del av somaliene, som fortsatt er i etableringsfasen, vet ikke hvordan det vil gå med dem i fremtiden og vil naturligvis vurdere dagens situasjon som det sentrale. Det innebærer at sammenligning av den første perioden i de tre gruppernes tilpasning til boligmarkedet vil bygge på ulike vurderinger av etableringsperioden. For å supplere intervjuene har jeg derfor benyttet meg av eksisterende materiale om de tre gruppernes levekår og boligsituasjon, før og nå.

3.2.4 Sammenligning majoritet – minoriteter

Tema for avhandlingen er å identifisere og sammenligne hvordan tre etniske grupper har håndtert boligmarkedet i Oslo. En begrunnelse for valg av tema var ulik fordeling på boligmarkedet mellom majoritet og minoriteter generelt, og de tre minoritetsgruppene imellom. Preferanser, muligheter, fremgangsmåter og resultat på boligmarkedet vil ofte henge sammen. Som en del av situasjonsbeskrivelsen på boligmarkedet for de tre gruppene, har

jeg derfor valgt å inkludere majoriteten, innbyggere av norsk bakgrunn. Det gir et bilde av den generelle boligsituasjonen for flertallet av innbyggerne i Oslo, og kan dermed fungere som en empirisk målestokk for hva de tre minoritetsgruppene har oppnådd. Det er imidlertid viktig å skille mellom empirisk fordeling blant majoriteten og hva som er tilfredsstillende boforhold blant befolkningen.

Når det gjelder *håndtering* av boligmarkedet, er majoriteten derimot utelatt. Jeg har tre hovedbegrunnelser for dette. For det første, kunnskap om hvordan minoritetsgrupper håndterer boligmarkedet er mangelfull. For eksempel har Oslo kommune hatt liten oversikt over hvordan vanskeligstilte med minoritetsbakgrunn løser sine boligproblem når de får avslag på kommunal bolig (Øistensen 1998). Mitt inntrykk er at kunnskapsmangelen ikke oppleves å være like prekær i forhold til majoritetsbefolkningen, selv om vi ikke har tilstrekkelig kunnskap om omfang, endringer og kombinasjoner av ulike fremgangsmåter (Langsether m.fl. 2003; Langsether 2003, Langsether og Medby 2004). Å få mer kunnskap om dette ville krevd omfattende spørreundersøkelser og ikke avgrensede, kvalitative utvalgsstudier.

For det andre, et design hvor tre minoritetsgrupper ble vurdert opp mot majoritetsbefolkningen, kunne ført til at majoritetsbefolkningen ble vurdert som det normale. I et slikt opplegg ville problemstillingen lett bli i hvilken grad boligstrategiene i de tre andre gruppene falt sammen med, eller avvek fra mønsteret i majoritetsbefolkningen og forklaringer på dette. Majoritetsbefolkningen ville bli normen som de tre andre skulle sammenlignes med.

For det tredje, en slik sammenligning måtte bygge på systematiske sosioøkonomiske utvalg innen de fire gruppene. Dette ville være mulig å få til blant majoritetsbefolkningen, men være vanskeligere i minoritetsgruppene, blant annet på grunn av varierende antall individer/hushold i ulike sosioøkonomiske strata innen de ulike etniske gruppene. De fordeler seg rett og slett ikke likt på sosioøkonomiske variable, noe som ville gjøre det vanskelig å finne frem til sammenlignbare, representative utvalg. Samtidig ville det vært vanskelig å finne frem til individer/hushold å intervjuer hvis jeg skulle begrense meg til utvalgte sosiale lag, med unntak av vanskeligstilte som kunne fanges opp gjennom det kommunale hjelpeapparatet. På den annen side er det et åpent spørsmål om hvor fruktbart det ville være å sammenligne vanskeligstilte på tvers av etniske grupper, fordi de også på denne variabelen scorer ulikt. Dette gjelder både årsak til å være vanskeligstilt og omfang. Mens somaliske husstander er vanskeligstilte i sær fordi de er fattige, fordi de kan være mange i husstanden og kan være usikre på det norske samfunnets virkemåte, har norske vanskeligstilte andre problemer. For eksempel hadde tre av fire norskfødte bostedløse rusproblemer i 2003, mens bare en av fire blant ikke-vestlig fødte

hadde rusproblem (Hansen m.fl. 2004). Hvis en skulle velge å sammenligne vanskeligstilte blant majoriteten og blant etniske grupper, måtte jeg dessuten valgt bort tamilene, fordi Oslo kommune hadde kjennskap til svært få tamiler i denne kategorien.

På bakgrunn av disse tre begrunnelsene har jeg derfor begrenset meg til en sammenlignende kvalitativ undersøkelse blant tre etniske minoritetsgrupper. Ved at ingen av de tre gruppene skiller seg ut som å være en norm for de andre, hjelper dette designet til å holde fokus på en utforskende strategi. Jeg er opptatt av å identifisere og analysere hvordan informanthushold i de tre gruppene har håndtert boligmarkedet, gitt opplevde muligheter og begrensninger. Sammenligningen vil dreie seg om identifisering og analyser av fellestrekk og ulikheter i strategier og boligresultat, og en analyse av hva som kan forklare de identifiserte mønstrene. Hovedhensikten med den valgte komparative undersøkelsen har både vært å forstå og forklare de enkelte gruppenes særlige situasjon og handlingsmuligheter i relasjon til bolig, og hvordan de varierer seg i mellom. Dernest har det vært en antakelse at eventuelle felles mønster på tvers av utvalg kan øke robustheten i funnene. Ulike mønstre på tvers av utvalgene kan på den annen side styrke antakelsen om at etnisitet har betydning og at det betyr forskjellig for forskjellige grupper. På den annen side vil vektleggingen av flere synsvinkler enn etnisitet bidra til å balansere betydningen av etnisitet, i forhold til andre betingelser for håndtering av egen boligsituasjon. Som det fremgår av dette har min hovedtilnærming vært mer induktiv enn deduktiv, og mer utforskende enn generaliserende.

3.2.5 Krysskulturelle utfordringer

Undersøkelsen er krysskulturell, noe som stiller flere utfordringer i forhold til gjennomføring. Det krysskulturelle henspeiler på at undersøkelsen består av tre grupper av informanter som har opprinnelse i tre ulike deler av verden. Implisitt i dette ligger at gruppene kan ha ulik verdensanskuelse og tankemønster, kultur- og erfaringsbakgrunn, ulike opprinnelige morsmål og til dels ulik religiøs tilknytning.²⁴ I tillegg deler ikke jeg som forsker nødvendigvis kulturfellesskap med noen av gruppene om enn kanskje med noen av informantene. Krysskulturelle studier kan omfatte studier av etniske grupper forskjellige fra forskerens tilknytning, men også studier av ulike delkulturer innenfor ens eget samfunn (Verhoeven 2000:3). I mitt tilfelle er det krysskulturelle perspektivet særlig knyttet til fortidens eventuelle føringer på dagens livsførsel blant informantene. Det handler om en

²⁴ I begrepet *verdensanskuelse* ligger innbygget at man både betrakter og reflekterer omverdenen, noe som innebærer at endring i verdensanskuelse, bl.a. på grunn av migrasjon er mulig, noe som igjen kan påvirke endring i handlingsmønster.

kombinasjon av krysskulturelle studier på tvers av etnisitet og ulike sosiale grupper innen det samme samfunnet. Fordi selv om informantene fra de tre gruppene har ulik kulturell og nasjonal opprinnelse, så lever de innenfor det samme geografiske området, i det samme boligmarkedet, og i det samme samfunnet. De er utsatt for den samme velferds- bolig- og integreringspolitikken og det offisielle språket er det samme for informanter og for forsker. Hvorvidt man behersker språket og det felles samfunnets koder og normer vil imidlertid variere. Dette innebærer at grad av kulturell ulikhet mellom gruppene og mellom informantene og forsker vil variere (ibid.:3). Krysskulturelle studier reiser utfordringer i forhold til språk og i forhold til fortolkning og mening (Pole og Burgess 2000:x). Dette kommer jeg tilbake til nedenfor.

3.3 Kvalitativ tilnærming

Hele denne undersøkelsen bærer preg av en kvalitativ tilnærming, med utgangspunkt i et ønske om å få mer innsikt i og forstå hvordan etniske minoriteter opplever og håndterer boligmarkedet. Jeg har hovedsakelig vært opptatt av å utforske et lite kjent fenomen, og ikke av omfang, frekvensfordelinger og generaliseringer. Jeg har med andre ord ikke vært opptatt av å få frem standardiserte svar, bygget på min forforståelse, men å utvide innsikten til å omfatte forståelser og praksiser slik det erfarer blant etniske minoriteter. I følge Schütz er en innfallsport til å forstå sosial praksis at forskeren forsøker å tolke handlingsmønstre i henhold til aktørenes subjektive oppfatninger, så fremt handlingsmønstrene er åpne for forskerens fortolkninger. Schütz' begrunnelse for en slik tilnærming til sosial praksis, er knyttet til koplingen mellom metode og valid kunnskap (Schütz 1972:40). Med Schütz' premiss om å forsøke å tolke handlingsmønstre med utgangspunkt i det subjektive, vil forståelsen av en gruppes handlinger, for eksempel i forhold til boligmarkedet, være basert på en analyse av enkelthusholds handlinger og fortolkninger av egne motivasjoner og handlinger. Dette gjør samtaleintervjuet til en kritisk faktor i datainnsamlingen (samtaleguide, se vedlegg 3.3).

3.3.1 Med samtalen som utgangspunkt

Å studere andre gjennom samtaleintervjuer, handler om å gå inn i en relasjon med den eller de det skal frembringes kunnskap om. Når det gjelder personer med innvandrers- eller flyktningbakgrunn fra Pakistan, Somalia og Sri-Lanka som bor i Norge, fremstår jeg som en del av majoritetskulturen. Forholdet majoritet – minoritet kan påvirke relasjonen mellom meg og informanten. En annen ulempe er at jeg kan bli tatt for en representant for myndighetene.

Hvordan jeg som representant for majoriteten klarer å kommunisere respekt og verdighet vil være avgjørende for utfallet av samtalene. Etablering av en "vi-situasjon", til forskjell fra en "jeg" og "du" eller "den andre" situasjon, kan være avgjørende for informasjonstilgangen og muligheten til å forstå og fortolke det som informanten formidler. Mulighet til forstå avhenger både av gjensidig respekt og evne til å fortolke informantenes fortellinger, symbolsystemer og verdensanskuelse. Det siste var langt det vanskeligste. Gjensidighet og gjenkjennelse mellom forsker og informant var mulig fordi vi hadde felles erfaring med å være menneske, noe som kan overskride eventuelle ulikheter i måter å forstå verden på (Verhoeven 2000:17-18). Da intervjuene handlet om hvordan en har fått til og prøver å få til den praktiske hverdagen i forhold til bolig i Oslo, vil det også i forhold til tema være gjenkjennelser. Jeg som forsker og informantene bodde i den samme byen og opererte i det samme boligmarkedet. Forskjellene var knyttet til våre individuelle boligsmål, ressurser, opplevelse av muligheter og til hvordan omgivelsene reagerer på oss som individer.

Samtalene som ble skapt mellom meg og informantene påvirket min forståelse og lå til grunn for min senere analyse av tema. Samtalene med informantene var derfor kritiske elementer i forskningsprosessen og krevde sensitivitet. Hvert møte med en informant var et møte mellom to fremmede mennesker hvor jeg på kort tid måtte forsøke å etablere en relasjon som ble opplevd som så meningsfull for informanten at hun ble interessert i å fortelle sin bolighistorie. Eksempel på mening for informantene, kunne være mulighet til å reflektere høyt og sette egne erfaringer inn i en forståelig sammenheng ved hjelp av en interessert utenforstående. Et annet eksempel var mulighet til å spørre om noe de lurte på, eller be om råd. På grunn av min tilknytning til Norges byggforskningsinstitutt fikk jeg naturlig nok flere spørsmål av teknisk karakter i forhold til informantenes bolig. Jeg ble også bedt om å hjelpe for å skaffe dem en bedre boligsituasjon. For at samtalene skulle oppleves som meningsfulle for den enkelte informant, forsøkte jeg å løfte frem de temaene som var relevante for den enkelte. Det betydde at jeg stilte forskjellige spørsmål og oppfølgingsspørsmål, men over samme tema, til ulike informanter. Ettersom jeg fikk mer innsikt i problemstillingene betydde det også at nye spørsmål kom til, mens andre ble trukket fra.

3.3.2 Kunnskap skapes gjennom deltakelse i informantenes virkelighet

Molander er opptatt av hvordan den vitenskapelige kunnskapsproduksjonen står i fare for å bli både uansvarlig og uetisk hvis man ikke tar de "utforskede med som deltakere" (Molander 1996). I denne sammenhengen understreker han betydningen av at forskeren må være nær og oppmerksom på det han studerer, underforstått at forskeren må være *i* den verden han studerer. Det

innebærer at forsker – utforsket inngår i en gjensidig relasjon hvor begge er deltakere. Relasjonen er likevel ikke symmetrisk, samtalen mellom forsker og utforsket ledes av forskerens spørsmål basert på dennes interessefelt.

Et annet viktig forhold bidrar til å understreke at relasjonen ikke er symmetrisk. Mens forskeren har teoretisk interesse av tema og er interessert i informanten bare i den grad denne kan bidra til å belyse forskningstema, handler det for informanten om dennes liv (Schütz 1972: 36). Forskeren tar ikke del i dennes bekymringer, håp og anstrengelser for f.eks. å skaffe bolig i det virkelige livet. I relasjonen står forskerens teoretiske interesse over informantens akutte behov. Selv om forsker ikke har praktisk hjelp som mål eller oppgave, vil det som oftest likevel være vesentlig å kunne sannsynliggjøre for informanten at deltakelse i forskningsprosjektet på sikt kan være nyttig for andre i lignende situasjoner.

Molandere tilnærming er at kunnskap bygges sammen med andre mennesker. I den sammenheng vil det derfor være vesentlig at informanten er villig til å inngå i en forskningsrelatert samtale, slik at en på bakgrunn av dennes erfaringer og refleksjoner kan få tilgang til og konstruere ny kunnskap. Innenfor Molandere forståelsesramme vil jeg som forsker være medprodusent av den erfaringen som informanten presenterer. Utgangspunktet er min forforståelse, bevisst eller ubevisst, og de spørsmålene dette leder frem til. Den utforskede reaksjoner og svar kan enten støtte opp om, være likegyldig til eller i kontrast til min forståelse, noe som vil bringe kunnskapsprosessen fremover og avsløre om jeg for eksempel har ubevisste forforståelser i forhold til forskningstema. Når man tar mål av seg å studere sosiale handlinger innenfor et miljø som man ikke selv er del av, er det spesielt viktig å være klar over at en kan ha mange ”tattforgittheter” som kan prege forskningsarbeidet. ”Tattforgitthetene” kan for eksempel gi seg i utslag i at en enten forventer at de utforskede har eller ønsker å ha samme preferanse- og handlingsmønster som det jeg selv antar som alminnelig eller ønskelig, eller de kan gi seg utslag i at jeg forventer at informantene har helt andre preferanser eller handlinger fordi de tilhører en annen kultur. Et eksempel fra forskning om innvandrere kan være at en tror at alle flyktninger fra Afrika var fattige og bodde i stråhytter i hjemlandet, og at en hver boligstandard de møter her er bedre enn hva de hadde før. En slik innstilling vil være med på å farge en forskers tolkninger og analyser av hva informantene forteller om deres boliginteresser her.

Et annet poeng når en benytter samtaler som datakilde, er at de svarene informantene kommer med er avhengige av at forskeren har klart å kommunisere både hva undersøkelsen og de enkelte spørsmålene går ut på. ”Vi er således en del av betingelsene for hva vi får vite. Vi er personer og som sådan deltakere” i bevisstgjøringen og frembringelsen av erfaringer og tanker fra informanten (Fog 1994: 145). Schütz på sin side diskuterer

hvordan vi må være forsiktige med å tro at vi tolker begreper på samme måte som våre informanter. Basert på William James begrepsteori, minner han om hvordan hvert ord i en setning oppleves ikke bare som et ord, men som en mening som det blir gitt i den spesielle konteksten. Et begreps mening i en dynamisk sammenheng kan være annerledes enn dets statiske mening uten tilknytning til en kontekst (Schütz 1943: 133-134). Det vil også være slik at individer gir begreper ulikt meningsinnhold, noe en må være spesielt oppmerksom på når forsker og informanter kommer fra forskjellige sosiale og kulturelle miljø og har forskjellig kunnskaps- og erfaringsgrunnlag. I følge Kymlicka innebærer å forstå et språk, å forstå historien som konstituerer vokabularet (Kymlicka 1997: 34). For eksempel forstår jeg med begrepet borettslag det sosiale miljøet hvor jeg vokste opp, dernest en måte å organisere boligforsyning og fordeling på, jeg tenker på bolig- og byggstandard og til dels på lokalisering i Oslo. Jeg assosierer til regler og boligfinansiering, både for bebyggelsen og for mulighet til boligøkonomisk støtte. I noen av mine boligsamtaler med somaliske kvinner fremsto borettslag derimot et mer eller mindre tomt begrep. De hadde foreløpig ikke fått erfaring å fylle det med.

3.3.3 Fortolkning med utgangspunkt i erfaringsgrunnlag

I de konkrete samtalene med informantene forsøkte jeg å hente frem og konstruere informantens historie, slik den ble opplevd i forhold til å bo og fremfor alt å skaffe bolig i den tiden de hadde vært i Norge og spesielt i Osloregionen. Selv om jeg var opptatt av boliganskaffelse i Oslo-området, var det nødvendig å få frem hele den kronologiske bolighistorien. For informantene var det meningsløst å bare fokusere på boliganskaffelse i Oslo, fordi hva de hadde gjort tidligere ble forklaringer på hva de gjorde senere. For å få innsyn i hvordan informantene som hadde innvandret, opplevde sin boligsituasjon i Norge, spurte jeg også om hvordan de hadde bodd og hvordan man skaffet bolig i opprinnelseslandet.

Samtalene fant hovedsakelig sted i informantenes hjem, noe som ga viktig tilleggsinformasjon. Min vurdering av informantens boligsituasjon og hvordan informanten levde materielt og sosialt, ble farget av hvordan jeg intuitivt vurderte boligsituasjonen, i tillegg til informantens egen vurdering. På de korte besøkene fikk jeg oppleve litt av husholdets sosiale liv, hvordan de behandlet fremmede (meg), på hvilken måte naboer og venner kom på besøk, og hvordan nettverk ble opprettholdt ved hjelp av telefon. Utslagsgivende for min vurdering av det jeg opplevde i hjemmene, utover samtalene, var min egen erfaring, kunnskaps- og verdigrunnlag som ga føringer på hvordan jeg verdsatte de ulike tingene jeg observerte. Ved at jeg var til stede, kunne jeg i enkelte tilfelle spørre informantene om deres vurdering av det jeg observerte. I mitt tilfelle gjaldt det særlig

familiesammensetning og rolle- og ansvarsfordeling i husholdet. Dessuten var bruk av TV, hva de var opptatt av i forhold til egne barn og relasjoner til de som kom innom ting som ble tatt opp der det var relevant. Når jeg intervjuet i hjem blant mennesker med ulik etnisk opprinnelse, ble det også slik at jeg automatisk samlet inntrykk og kategoriserte i forhold til gruppen.

3.3.4 Felles språk en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning for samtale intervjuer

Når en skal intervjuer flyktninger og innbyggere med minoritetsbakgrunn, er første tanke om en snakker felles språk. Kan forskeren de språkene som informantene behersker, eller kan informantene forskerens språk? Jeg snakker verken urdu, punjabi, somali eller tamil så jeg er i utgangspunktet avhengig av at informantene kan kommunisere på et språk jeg forstår. I tillegg til felles språk handler det om mulighet til å forstå hverandre på tvers av erfarings- og kunnskapsbakgrunn, meningsoppfatninger, skikker og sosiale normer. Det handler om å ha noen felles referanserammer. Selv på samme språk kan ord og begreper ha ulikt meningsinnhold og gi ulike assosiasjoner hos mennesker med forskjellig erfaringsverden. En av informantene med tamilsk bakgrunn begrunnet for eksempel hvorfor han foretrakk tamilsk utleier nettopp med dette. De skjønnte hverandre utover det at de hadde felles språkbakgrunn. Informanten var ikke usikker på om han plutselig kunne bli kastet ut, slik han var med nordmenn. Dette til tross for at informanten snakket godt norsk og var aktiv i forhold til å lære seg norske koder og kommunikasjonsformer.

Selv om kultur- og erfaringsbakgrunn har betydning for forståelse, kommer man likevel ikke unna nødvendigheten av kunne snakke sammen på et felles språk. Hvis ikke må man i prinsippet bruke tolk. Min erfaring med å bruke tolk er at det gjør intervjuet mindre fleksibelt og flytende. Brekke har beskrevet hvor vanskelig det er å bruke tolk, blant annet hvordan alt det uformelle snakket som skal løse opp situasjonen blir helt absurd når det ikke skjer spontant (Brekke 1997). En annen fare er at det er tolken som blir sentral fordi både forsker og informant vil se på denne for å sikre seg at budskapet når frem. Dessuten har verken informant eller forsker kontroll med at det en sier blir oversatt og forstått slik hensikten var. Blant annet av disse grunner har jeg ikke brukt tolk. Informantene av pakistansk og tamilsk bakgrunn snakket stort sett tilstrekkelig norsk til at vi kunne samtale. I et tilfelle deltok en venninne av informanten som medtolk og samtalepartner. I andre tilfelle deltok flere familiemedlemmer i samtalen. Når det gjaldt intervjuer blant informanter med somalisk bakgrunn, har jeg hatt en somalisk medintervjuer når vi har intervjuet etter spørreskjema, i tillegg til at spørreskjema var på både somali og norsk. Den somaliske medintervjueren tok seg av det uformelle snakket, spurte om løst og fast og bidro til at

informantene følte seg trygge i situasjonen. Måten hun småsnakket med informantene gjennom hele intervjuet gjorde også meg trygg. Jeg kunne konsentrere meg om tema, mens hun innimellom våre spørsmål, kom med personlige bemerkninger og spørsmål som gjorde stemningen avslappet. I de oppfølgende intervjuene med somaliere plukket jeg ut informanter som kunne nok norsk til at vi kunne kommunisere meningsfullt. I forhold til å bruke tolk er min erfaring at flyktninger og andre med minoritetsbakgrunn ofte kan mer norsk enn de selv tror. Det handler mye om å få anledning til å praktisere og ikke bli møtt med utålmodighet og misbilligelse for at de ikke snakker godt nok norsk.

3.3.5 Bruk av sitater

Ingen av intervjuene er tatt opp med båndopptaker. De ble skrevet ned. Beslutningen om dette henger sammen med at flere av dem jeg hadde kontakt med i den innledende fasen var skeptiske til båndopptaker. De følte seg tryggere uten. Fra min side var det viktig å senke tersklene for motvilje mot å delta i undersøkelsen så jeg valgte derfor å skrive. Konsekvensen er at notatene og dermed sitatene, ikke er ordrette kopier av det som ble sagt, men tilnærmet i min språkdrakt. Noen ganger er sitatene slik de fremkommer i teksten redigert for å komprimere et poeng eller tydeliggjøre en mening. Sitatene er imidlertid ikke redigert på tvers av informanter. Hensikten med bruken av sitater er tosidig. Det handler for det første om å gjøre informantenes erfaringer synlige, da de er en viktig del av kildematerialet analysene bygger på. Dessuten har jeg brukt sitater for å underbygge min egen argumentasjon og formål med teksten. For å unngå feiltolkning av informantenes utsagn, ble den første utgaven av undersøkelsen sendt til kommentar blant nøkkelinformanter i de tre gruppene.

3.4 Flere datakilder og metoder for å finne informanter

Datainnsamlingen i denne komparative undersøkelsen omfatter en kombinasjon av ulike kilder og metoder. Intervjumaterialet er koplet med statistikk og offentlige dokumenter over politiske intensjoner på bolig- og integrasjonsområdet. Husholdenes erfaringer er oppsummert og sammenlignet innen hvert utvalg og utvalgene er sammenlignet på tvers. I tillegg er de blitt perspektivert ved hjelp av erfaringer fra boligutbydersiden. Hensikten har vært å få et bredt datatilfang for å kunne identifisere, beskrive og analysere strategier og boligresultat blant hushold med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn.

Det er to hovedutvalg av informanter i undersøkelsen. For det første dreier det seg om hushold av pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn, dette er den viktigste gruppen. For det andre dreier det seg om boligutbydere. Hovedgruppen av hushold omfatter alle kategorier hva gjelder hvor godt eller dårlig de har klart seg på boligmarkedet og hvordan de har kommet seg dit. Disse er funnet frem til gjennom nettverk, også kalt "snøballmetoden" og gjennom kommunen. Den andre gruppen av informanter omfatter et lite utvalg private og kommunale boligutbydere. Disse ble valgt ut fra min kjennskap til boligmarkedet. Ingen av informantgruppene er dermed valgt ut fra statistisk, representative hensyn. Hensikten var å finne frem til informanter som kunne belyse problemstillingene.

3.4.1 Snøballmetoden

Snøballmetoden dreier seg om at en finner frem til informanter via nettverk. Metoden egner seg når en skal intervju i miljøer som det ikke er lett å få tilgang til, og hvis man skal inn i spesielle miljøer som man må ha kjennskap til for å komme inn i. Når det gjelder flyktninger og andre med etnisk minoritetsbakgrunn, kan en del være skeptiske til å bli intervjuet. Dette kan skyldes manglende interesse, eller usikkerhet med hensyn til å delta i et forskningsprosjekt. De verken vet eller har kontroll med hvordan materialet blir brukt, eller om det blir levert til andre (Lien 1986:24). Det kan også skyldes tidligere opplevelser med intervjuer, for eksempel hos politiet, i Utlendingsdirektoratet eller på sosialkontor. Slike intervjuer er ofte preget av mistenksomhet (Fuglerud 1999). Blant annet av slike grunner besluttet jeg å benytte meg av nettverk for å finne informanter. På bakgrunn av kontakter i miljøene har jeg nøstet meg fra den ene informanten til den andre. Jeg har startet med noen jeg kjente, og ba dem om å henvise meg videre til andre. Metoden forutsatte at den første informanten fikk tillit til meg som forsker og bruken av materialet.

I alle tre gruppene var det opprinnelig planlagt å plukke ut informanter etter hvor godt de hadde lyktes på boligmarkedet, samt ulike husholdstyper. Det viste seg at dette ikke var så lett. Når en finner frem til informanter gjennom nettverk har en tilgjengelig de som siste informant kjenner og de av dem som vil la seg intervju. De endelige utvalgene er beskrevet nærmere i Del II.

3.4.2 Informanter gjennom boligkontorene

For å få fatt i *vanskeligstilte* innen de tre gruppene, ble det sommer/ høst 2003 tatt kontakt med boligkontorene i et par bydeler i Oslo for å få tilgang til deres klienter. De aktuelle bydelene ble valgt ut på grunnlag av antall innbyggere med de aktuelle etniske bakgrunnene. Antakelsen var at det var størst sannsynlighet for å finne klienter der det bodde en relativt høy andel

innbyggere med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn. Klienter blir imidlertid ikke registrert etter etnisk bakgrunn. Dessuten viste det seg at bakgrunn var irrelevant for saksbehandlerne i deres arbeid. For å finne klienter med de aktuelle bakgrunnene gikk bolig/sosialkontorene derfor igjennom sine klientlister og tok ut de som de trodde hadde riktig bakgrunn. Å gjette på opprinnelse på bakgrunn av navn var ikke utelukkende enkelt, og det ble en del feiltreff. Et utvalg av disse ble kontaktet av boligkontoret for å høre om de ville delta i undersøkelsen. De som var positive tok direkte kontakt med meg. Resultatet ble intervjuer med fem klienter med pakistansk bakgrunn, fem klienter med tamilsk bakgrunn og seks klienter med somalisk bakgrunn.²⁵

3.4.3 Nærmere om utvalg av informanter blant boligsøkerne

Informantene er som nevnt funnet frem til gjennom to ulike metoder; snøballmetoden og kommunen. Antall og fordeling er vist i tabellen under.

Tabell 3.1 *Antall og fordeling av informanter i de tre etniske gruppene, fordelt på metode for å finne informanter.*

	Pakistansk opprinnelse	Tamilsk opprinnelse	Somalisk opprinnelse	Alle
Snøballmetoden (1999)	13	14	102*	129
Kommunen (2003)	5	5	6	16
Totalt	18	19	108	145

* 12 av de 102 husholdene har deltatt i oppfølgende intervjusamtaler.

Samtaler ved hjelp av snøballmetoden ble gjennomført høsten 1999 og vinteren 2000. Informanter som ble funnet frem til gjennom kommunen ble intervjuet sommeren 2003.

²⁵ Det er gitt tillatelse til å innhente klientopplysninger fra Rådet for taushetsbelagte opplysninger, under forutsetning av at klientene var anonyme for meg inntil de hadde bekreftet positiv deltakelse i undersøkelsen.

3.4.4 Datainnsamling blant hushold med pakistansk og tamilsk opprinnelse

Blant hushold med tamilsk og pakistansk bakgrunn, startet jeg med å kontakte personer jeg kjente. Jeg ønsket imidlertid å komme i kontakt med nye hushold, og ikke nødvendigvis intervju personer og hushold jeg hadde intervjuet i andre sammenhenger tidligere. Når det gjaldt pakistanere startet jeg i et kvinnemiljø som jeg kjente til fra før. Dette åpnet for noen intervjuer og en av kvinnene bisto med å finne ny informant. Det var imidlertid få kvinner som jeg ikke kjente fra før, som ville intervjues.

I tillegg til kvinnemiljøet ble det derfor tatt kontakt med andre miljøer som jeg hadde hatt kontakt med tidligere. Disse miljøene bestod i hovedsak av menn og førte videre til mannlige informanter. Det ble også tatt kontakt med informanter som jeg ikke kjente. Anonymitet og vellykket tilpasning i Norge bidro åpenbart til å redusere skepsisen til ”å bli forsket på”. Dessuten virket det som noen følte lettelse ved å få fortelle sin historie og begrunne hvorfor de hadde valgt som de hadde gjort. Det ble tatt skriftlig kontakt med noen pakistanske foreninger, uten at disse henvendelsene førte frem.

I det tamilske miljøet hadde jeg kun en bekjent. I tillegg til ham og de han henviste videre til, tok jeg kontakt med en tamilsk forening. Gjennom foreningen fikk jeg en håndfull informanter. En tredje innfallsport var gjennom en norsk slektning som kjente noen tamiler som hadde flyttet fra Nord-Norge til Oslo-området. Fremgangsmåten medførte at jeg fikk innpass i ulike miljøer. Informantene hadde variert bakgrunn. Det var stor spredning i forhold til utdanning og arbeidstilknytning innen ulike næringer. Det som kjennetegnet det tamilske miljøet i forhold til datainnsamlingen, var at mange var skeptiske til å henvise videre til andre. Ingen ga fra seg navn på noen, men tok først selv kontakt for å høre om bekjente var interesserte i å delta i undersøkelsen. Det var en måte å forsikre hverandre om at de ikke hadde fortalt noe om andre tamiler til utenforstående. Det innebar at de fleste jeg intervjuet selv tok kontakt med meg, etter å ha blitt forespurt av en de kjente. En grunn til skepsisen kan være at det har vært en del uro i det tamilske miljøet i forbindelse med oppholdstillatelser. I perioder har flere blitt sendt ut av landet på kort varsel. Selv om de jeg intervjuet i all hovedsak var norske statsborgere, var flere usikre på myndighetene i forhold til egen trygghet. Mange hadde opplevd at venner og kjente ble sendt ut av landet, uten at deres situasjon var vesentlig annerledes enn deres egen.

3.4.5 Datainnsamling blant hushold med somalisk opprinnelse

Datainnsamlingen i de tre gruppene er foretatt dels etter samme mønster og dels ulikt. For den somaliske gruppen er det foretatt en mer omfattende innsamling enn for den pakistanske og den tamilske gruppen. Det er både en kunnskapsmessig og en praktisk årsak til dette. Det er for det første mitt inntrykk at kunnskapen om somaliere og deres tilpasning til Norge er mindre enn for f.eks. pakistanere. Dessuten er det mitt inntrykk at det offentlige opplever denne gruppen som vanskelig å få inn både på arbeidsmarkedet og på boligmarkedet. Behovet for kunnskap om hvordan somaliere opplever og forholder seg til boligmarkedet vil derfor være nyttig for å kunne bistå gruppen. Dernest lå det til rette for samarbeid med Somalisk kvinneforening om datainnsamling da foreningen skulle gjennomføre en undersøkelse av somalieres boligsituasjon i Oslo. Foreningen hadde bestemt seg for å intervju 100 hushold.²⁶ For meg var det viktig å samarbeide med foreningen for å få tilgang til miljøet.

Det ble derfor besluttet å bruke spørreskjema til 100 husstander, fulgt opp av utdypende intervjuer av et mindre utvalg.²⁷ Spørreskjemaet var på både norsk og somalisk (se vedlegg 3.4.5). Det var ikke ressurser i prosjektet til å gå like omfattende frem i de to andre gruppene. Utforming av spørreskjema, oversettelse og innsamling av data skjedde i samarbeid med Somalisk kvinneforening og en psykolog fra Høgskolen i Telemark, som skulle bistå kvinneforeningen. Dette innbar et tett samarbeid høsten 1998. Det ble brukt mange timer fordelt på 10 kvelder for å komme frem til en felles forståelse av boligproblematikken og hva det skulle spørres om. Dessuten fikk kvinnene opplæring i intervjuing. Planen var at ti kvinner skulle foreta intervjuer etter spørreskjema av 100 hushold. De ti kvinnene skulle intervju ti hushold hver, med utgangspunkt i eget nettverk. Da ikke alle kunne delta likevel, eller ikke kjente så mange, samtidig som det ble opplevd som vanskelig å motivere til deltakelse i undersøkelsen da det ikke førte til bedre boligsituasjon for dem som deltok, samarbeidet vi også om selve innsamlingen av data. Vi to som hadde norsk bakgrunn, intervjuet sammen

²⁶ Hensikten med undersøkelsen fra den somaliske kvinneforeningens side var å øke somaliernes innsikt i og evne til å handle på boligmarkedet, for at de skulle få større kontroll med egne liv. Samtidig var det et ønske at offentliggjøring av gruppens boligsituasjon skulle føre til politisk handling til fordel for vanskeligstilte på boligmarkedet, inkludert vanskeligstilte med somalisk bakgrunn.

²⁷ Nærmere beskrivelse av samarbeidet med Somalisk kvinneforening og erfaringene med å intervju i det somaliske miljøet er beskrevet i eget notat (Søholt, 2000).

med somaliske kvinner, eller to somaliske kvinner intervjuet sammen. I løpet av våren 1999 var intervjuene gjennomført.

På bakgrunn av hva som kom frem i spørreskjemaene, ble et utvalg av de somaliske husholdene fulgt opp med åpne samtaleintervjuer. I intervjuene ble det utdypet nærmere hvordan de hadde gått frem for å skaffe bolig, hvilke hindringer de hadde møtt, hva som hadde hjulpet dem osv. Det var også sentralt å fokusere på hva de opplevde som viktig i forhold til egen boligsituasjon og etablering på boligmarkedet, sett i relasjon til arbeid, utdanning, nettverk og forestillinger om egen fremtid.

Ved å knytte meg opp til Somalisk kvinneforening med bruk av kvinnelige, somaliske intervjuere, ble det samtidig lagt føringer på hvem som kunne intervjues. Kjønnrelasjonene i det somaliske miljøet er slik at kvinnene bare kunne intervju kvinner. Kvinnene hevdet at de ikke kunne snakke med fremmede menn, selv om det var i forbindelse med en undersøkelse.²⁸ Det innebar at vi i tillegg til familier intervjuet enslige kvinner og kvinner som hadde forsørgeransvar for barn. Bare unntaksvis ble menn intervjuet som representanter for husholdet, men i noen tilfelle deltok både mann og kone.

3.4.6 Betydningen av informantenes kjønn

Blant informantene som jeg fant frem til gjennom snøballmetoden, var fordelingen av informantenes kjønn ulik i de tre gruppene. Blant somalierne var 89 prosent av informantene kvinner. Blant pakistanerne var kvinneandelen 46 prosent og blant tamilene 29 prosent. Informantenes kjønn var i utgangspunktet av underordnet betydning. Det som var vesentlig var å snakke med informanter som hadde tilstrekkelig kunnskap om husholdets boligsituasjon, økonomi og boligkarriere så langt. Det viste seg likevel gjennom intervjuene at kjønn hadde betydning i forhold til boligsituasjon, rollefordeling i hjemmet og kunnskap om husholdets boliganstrengelser. Blant somalierne hadde kvinnene i de fleste tilfelle hovedansvaret for hjem og barn, og det var også dem som i hovedsak mottok offentlige støtteordninger. Disse kvinnene hadde god oversikt over økonomi og boligsituasjon. I de tilfelle hvor mannen var yrkesaktiv og familiens inntekt i hovedsak stammet fra hans arbeidsinnsats, hadde kvinnene mindre oversikt, bortsett fra i de tilfelle hvor de også var yrkesaktive.

Noe av det samme bildet gjaldt for de to andre gruppene. I de tilfelle hvor det var kvinnen som hadde hovedansvaret for husholdningen, som f.eks. skilte og enslige, så hadde de oversikten over boligsituasjonen. Men, her var

²⁸ Dette bekreftes i en avhandling om 'Homemaking challenges' blant somaliere og sudanesere i Norge. Forskeren var her selv mann og fant det vanskelig å ta kontakt med somaliske kvinner (Assal 2003).

det også slik at en del av de gifte kvinnene som ikke selv var yrkesaktive hadde god oversikt over boligsituasjon og pengestrømmer i familiene.

Valget av hvem som skulle intervjues ble i hovedsak foretatt i det enkelte hushold. De fant selv ut hvem som passet best og som hadde tid til å bli intervjuet. I en del tilfelle deltok begge ektefeller. Dette var gunstig for intervjuene fordi ektefellene ofte utfylte hverandre.

Det er likevel en gruppe som er nesten fraværende i studien, nemlig enslige menn i voksen alder. I undersøkelsen er det med noen få enslige kvinner med pakistansk bakgrunn, og en mann. Blant tamilene er det med fire enslige kvinner / aleneforeldre og to enslige menn. Den ene var student og den andre hadde kone og barn i hjemlandet. Ellers var alle de andre gift. Det var heller ikke med noen skilte somaliske menn, men flere kvinner. Hvordan enslige, somaliske menns boligsituasjon arter seg, har jeg dermed ikke fått innsyn i. Hovedtrekkene for sivilstand blant informantene, fulgte i stor grad hovedtrekkene i Statistisk sentralbyrås statistikk over skilsmissefrekvens blant de tre gruppene (Vassenden 1997: 75).

3.5 Informanter blant kommunale og private boligutbydere

Intervjuer av private og kommunale boligutbydere bidro til å belyse minoritetenes handlingsbetingelser på boligmarkedet fra en annen synsvinkel. Fem kommunale saksbehandlere fra det samme boligkontoret som informantene, ble derfor intervjuet i 2003.

I 2004 ble det foretatt intervjuer med representanter for det private utleiemarkedet. Dette var en privat utleier av norsk bakgrunn, en privat utleier av pakistansk bakgrunn og representanter for utleievirksomheten til OBOS og USBL. I tillegg har jeg fra en tidligere sammenheng informasjon fra en kvinnelig, pakistansk utleier. Hensikten med å intervju representanter for kommunen og private utleieryttere var å få innsyn i hvordan ulike aktører i leiemarkedet vurderte boligsøkere med de tre etniske bakgrunnene. Det var en måte å få innsyn i hva slags terskler boligsøkende med etnisk minoritetsbakgrunn måtte forholde seg til i sin søken etter leiebolig.

3.6 Statistikk og offentlige dokumenter

Statistikk om bosettingsmønster, boligsituasjon, husholdstørrelse og husholdøkonomi for de tre etniske gruppene har vært benyttet for å sette informasjonen fra intervjuene inn i en større sammenheng. Dette omfatter de

nevnte levekårsdata fra 1996 og data fra Folke- og bolig tellingen fra 2001. Til sammen vil disse to datasettene gi mulighet til å vise et bilde av endring over tid på viktige boligvariable for de tre valgte etniske gruppene. I tillegg er det benyttet inntektsstatistikk for husholdninger fra 2001, relatert til etnisk bakgrunn. Det gir innsikt i økonomisk evne blant husholdningene på gruppenivå, og vil være en vesentlig betingelse for boligstrategier. Denne type aggregerte data kan imidlertid ikke forklare individuelle husholds motivasjoner og strategier i forhold til egne boligvalg. Derfor er denne type data koplet med kvalitative intervjuer.

Ovenfra perspektivet er belyst gjennom dokumentasjon over politiske målsettinger, virkemidler og hvordan boligmarkedet er organisert. I tillegg ble det som nevnt foretatt intervjuer med aktører på boligutbydersiden. Hensikten har vært å få et bredest mulig datatilfang for å kunne beskrive og analysere hva som betinger strategier og situasjon på boligmarkedet blant innbyggere med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn.

3.7 Datainnsamling i flere perioder

Undersøkelsen har pågått over lengre tid, i to perioder. De første intervjuene av boligsøkere etter snøballmetoden ble foretatt i 1999, og rapportert i 2001. Dette utgjør hovedtyngden av intervjuene. Neste runde med intervjuer av vanskeligstilte boligsøkere ble foretatt i 2003. Årsaken til det lange spennet er at avhandlingen har vært organisert i to prosjekter i Forskningsrådet, og at det har tatt tid å få de nødvendige tillatelser til å intervju klienter basert på materiale i mapper på boligkontorene. Intervjuene fra 1999 ligger i tid omtrent midt i mellom data fra Levekårsundersøkelsen fra 1996 og fra Folke- og bolig tellingen 2001.

Intervjuer med ansatte i kommunen ble foretatt i 2003. Intervjuer med andre boligutbydere ble foretatt i 2004. En ulempe med tidsspennet er selvsagt at boligmarkedet og de offentlige virkemidlene har endret seg noe i perioden. Kontinuerlig endring av konteksten, uavhengig av forskningsinteressen, er imidlertid det som kjenner seg ut i studier av fenomener i deres virkelige kontekst.

3.8 Forskerens troverdighet

”En eldre mann og en jordmor forteller ikke alt hva de har sett og hørt fra andre. De viser ansvar overfor dem som har vist dem tillit.” (Somalisk ordtak)

Dette ordtaket kan stå som et slags forskningsetisk utropstegn ved studier av sosialt stigmatiserte og sårbare grupper. I åpne samtaleintervjuer hjemme hos folk ligger det i sakens natur at en ofte får vite om interessante ting som en gjerne vil gå videre med, men som ligger utenfor undersøkelsens tema og utenfor “kontrakten” mellom forsker og informant. Så også i denne undersøkelsen. Jeg har derfor bestrebet meg på å begrense fremstillingen til det som jeg vurderer som relevant. Dessuten har jeg forsøkt, så langt det har vært mulig, å forklare de konkrete handlingene med utgangspunkt i informantenes perspektiv, eller slik de opplevde egen situasjon og handlingsmuligheter. Som en teoretisk innfallsport til å forholde meg anstendig til informantene og ikke bidra til stigmatisering, har jeg forsøkt å benytte meg av det som kalles for “barmhjertighetsprinsippet” (Davidson 1984:196-197).

Barmhjertighetsprinsippet går ut på at vi antar at en aktør som vi ikke skjønner handlingene til, handler konsistent i forhold til hva hun selv tror på og hvordan hun oppfatter virkeligheten (ibid.). I forhold til mennesker med immigrantbakgrunn opplever jeg at dette vil være en fruktbar tilnærming, fordi jeg ikke vet i utgangspunktet hvilke typer vurderinger og begrunnelser som spiller inn ved beslutninger i forhold til bolig. Barmhjertighetsprinsippet handler dermed om forskeretikk og om vilkår for kunnskapsproduksjon ved studier av aktører forskeren ikke kjenner referanserammene til.

Gilje og Grimen (1995: 196,197) har utledet fire betydninger av barmhjertighetsprinsippet som har betydning for samfunnsforskning generelt, og jeg vil hevde spesielt når en forsker på sårbare grupper. Den første betydning er av moralsk karakter. Ved å ta som utgangspunkt at de som studeres handler fornuftig i forhold til deres oppfatning av verden, så bidrar det til en viss grad å ivareta respekten for andre personer og deres oppfatninger. Den andre betydningen henger sammen med denne og handler om at barmhjertighetsprinsippet tvinger forskeren til intellektuell åpenhet. Dette gjelder både premisser og tolkninger. Det innebærer at forskeren må anstrenge seg for å forstå handlinger som kan synes ufornuftige, før en ev. konkluderer med at de er det. En tredje betydning av barmhjertighetsprinsippet er metodisk. Utgangspunktet er at hvis vi ønsker å forstå hvordan et gitt samfunn fungerer, er det lite fruktbart å ta som premiss at individenes tanker og handlinger ikke er fornuftige. Et bedre utgangspunkt er å gå ut i fra at en har å gjøre med fornuftige individer og se hvor langt en kommer med denne antagelsen i forhold til å skulle gjøre rede for hvordan samfunnet eller i mitt tilfelle, hvordan grupper av befolkningen innretter seg i et gitt samfunn. Det siste punktet er også metodisk, og går på hvordan en kan skille mellom gode og dårlige tolkninger. Fortsatt i følge Gilje og Grimen, bør en foretrekke tolkninger av personer og grupper som er slik at de fremstår som mest mulig fornuftig.

Alle disse fire betydningene av barmhjertighetsprinsippet er av betydning ved studier av etniske minoritetsgrupper. Ved studiet av minoriteter er det lett å falle i den fellen at en holder majoritetens normer og atferd opp som et foretrukket mønster, og vurderer minoritetenes tilpasning til samfunnsarenaer i forhold til hvor nært eller fjernt de kommer nettopp majoriteten. Det blir en moralsk tilnærming basert på forskernes referanserammer, i stedet for en tilnærming som bygger på intellektuell åpenhet. Ved å ha som premiss at individene handler fornuftig, åpner en opp for ny kunnskap om hvordan aktører, gitt deres oppfatning av situasjonen, handler i spesifikke situasjoner, som for eksempel i forhold til bolig. Denne tilnærmingen gir samtidig en åpning for å nyansere handlingsmønstre mellom og på tvers av etniske grupper. Det dreier seg om å bevege seg i retning av å individualisere i stedet for å generalisere etniske minoriteters håndtering av boligmarkedet.

Faren ved en ukritisk anvendelse av barmhjertighetsprinsippet er at en kan fremstå som et ukritisk talerør for dem det forskes på. Dvs. at en ukritisk godtar alt som blir fortalt som subjektivt fornuftig og at det blir satt likhetstegn mellom subjektivt opplevd fornuftige handlinger og gode/riktige handlinger. Forskerens oppgave må i stedet være å nyansere mellom subjektive oppfatninger av og erfaringer i virkeligheten, og hva som snarere kan sies å være objektive handlingsbetingelser og muligheter i konkrete kontekster, samt hva som kan bidra til å underbygge forståelsen av undersøkelsens tema.

Et eksempel kan illustrere dette. Den somaliske kvinnegruppen som jeg samarbeidet med leste igjennom et notat jeg skrev om vårt samarbeid tidlig i prosessen. De reagerte på et sitat av et ordtak jeg hadde med. De mente det var noe de hadde sagt utenom intervjusituasjonen og ønsket å stryke det. Det var utenfor "kontrakten", sett fra deres side. Det var imidlertid et somalisk ordtak som hadde gitt meg et inntak til å forstå noe av deres tenkesett og som jeg mente ikke ville være skadelig for dem, men derimot opplysende for nordmenn. Etter en diskusjon hvor også andre etnisk norske som kvinnene hadde tillit til ble involvert, fikk jeg forståelse for å bruke ordtaket.

3.9 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist hvordan jeg vil gå frem for å identifisere og sammenligne etniske minoritetsgruppers egne tilpasninger til boligmarkedet. Hovedtilnærmingen er en komparativ, kvalitativ studie innenfor et krysskulturelt perspektiv. Gitt at grupper og kulturer ikke handler, men snarere har karakter av sosial tilhørighetsramme for individer og hushold, har en metode for å få frem erfaringer innen og på tvers av de tre etniske

gruppene vært å ta utgangspunkt i hushold. Det har gitt muligheter for sammenligninger innen og på tvers av grupper. En stor del av kapitlet er viet refleksjoner over hvordan jeg som forsker har nærmet meg feltet. Den store utfordringen har vært den krysskulturelle fortolkningen. Har jeg lyktes med å snakke med og spørre informantene på en slik måte at jeg har fått svar på det jeg ønsket å få vite noe om? Dessuten, har jeg forstått budskapet i informasjonen på en måte som yter informantene rettferdighet? Stadige bekymringer fra informantene om muligheter for stigmatisering, samt ”barmhjertighetsprinsippet” slik det er utviklet av Davidson (1984), har bidratt til at jeg har bestrebet meg på å ta denne utfordringen seriøst. En annen utfordring har vært å forsøke å gjennomføre en standardisert, komparativ systematikk av et materiale som ikke er standardisert og hvor gruppene fremsto som innbyrdes forskjellige. Jeg har tolket min egen oppgave som å trekke frem det jeg opplevde som relevant for husholdene innen de tre gruppene, i forhold deres boligsituasjon og håndtering av boligmarkedet. Dette er begrunnelsen for noe avvik i den sammenlignende beskrivelsen av de tre gruppene.

For å ikke havne i fella om at boligfeltet *er* slik det fremstilles av minoritetene, har jeg lagt vekt på å få frem flere synsvinkler for å forstå tilpasning til og tilgjengelighet til boligmarkedet blant etniske minoriteter. Viktig her er boligutbydernes synsvinkler, og hva slags betingelser for handling som produseres gjennom politiske intensjoner og beslutninger, samt markedsmekanismer. En annen viktig faktor er hva slags struktur som kjennetegner den etniske gruppen som det enkelte hushold inngår i. Men først skal jeg i neste del presentere de tre utvalgene, hva de har fått til på boligmarkedet og hvilke typer av strategier de har utviklet for å tilpasse seg boligmarkedet.

Del II

Empiri

Del I er å regne som en ansats. De teoretiske og metodiske perspektivene handler om hvordan jeg har tenkt å nærme meg det empiriske feltet for å belyse problemstillingene. Del II er sentrert om det empiriske materialet som skal ligge til grunn for analysene i Del III. Valget av en kvalitativ tilnærming koplet opp mot statistisk materiale om oppnådd boligsituasjon, innebærer at informantenes erfaringer og opplevelser fra håndtering av egen boligsituasjon står sentralt. Intensjonen med den kvalitative tilnærmingen er å fange ulike fenomener som kan belyse hvordan og hvorfor hushold i det pakistanske, tamilske og somaliske miljøet i Oslo har ordnet sin boligsituasjon som de har gjort. De empiriske beskrivelsene er ikke ordnet som individuelle historier, men etter de konstruerte idealtypene for boligstrategier som ble presentert kort i avsnitt 2.4, og som presenteres mer utførlig i kapittel 6. Før jeg beskriver mangfold og variasjoner i boligstrategier blant de tre gruppene, presenterer jeg informantgruppene og hva de har fått til på boligmarkedet. Dessuten gis et innblikk i hvordan informantene selv vurderte hva de fikk til. Ved å presentere boligresultat før innsats, får man et raskt innblikk i hvorvidt de egne anstrengelsene og strategiene var hensiktsmessige. Da blir spørsmålet – var det dette de var opptatt av å få til? Og, hvordan fikk de det faktisk til, gitt deres varierende sosiale- og innvandrersituasjon?

4 Presentasjon av de tre etniske gruppene

I dette kapitlet skal jeg gi en kort beskrivelse av bakgrunnen til informantene i de tre utvalgene. Hensikten er å belyse forhold ved etnisk bakgrunn slik som årsak til ankomst til Norge, hvor lenge de enkelte etniske gruppene har vært i Norge og hvor omfattende gruppene har blitt. Kan en ut fra antall og lokalisering anta at det har utviklet seg etniske miljøer, eller er det snarere snakk om en sum enkeltindivider og familier? Med slik informasjon åpnes det for spørsmål om det kan spores noen sammenheng mellom årsak til ankomst, struktur i den etniske gruppen og håndtering av boligmarkedet.

Beskrivelsene av utvalgene er ordnet kronologisk etter hvor lenge gruppene har vært i Norge. Den pakistanske gruppen har erfaringer fra det norske samfunnet som strekker seg over en 30-års periode, mens den tamilske gruppen har 15 – 20 års erfaring og den somaliske gruppen 10 - 15 års erfaring på det meste. Innen alle gruppene er det imidlertid slik at det hele tiden kommer nye personer til Norge, etter hvert for det meste på familiegjenforening. Det innebærer at gruppene hele tiden er i bevegelse sosialt og i forhold til integrering. Etter som tiden går vil stadig flere personer i gruppene ha opparbeidet tilhørighet til Norge, samtidig som nyankomne og moderne kommunikasjonsmidler bidrar til å opprettholde transnasjonale, familiære bånd.

I tabell 4.1 presenteres informantene i undersøkelsen. Som nevnt tidligere er informantene funnet frem til gjennom nettverk. Score på de ulike variablene er dermed tilfeldig og ikke representativt for de tre innvandrerpopulasjonene i Norge. Tidsrammene for de ulike kategoriene forteller imidlertid om hvilke muligheter for oppholdstillatelse som har vært i perioden.

Det er informantene som personer som står oppført i lista nedenfor. De fleste informantene er imidlertid del av flerpersonshushold, som på den måten blir en sammenstilling av ulike kategorier for oppholdstillatelse. For eksempel arbeidsinnvandrere som er familiegjenforent med ektefelle og barn, samt barn født i Norge. Eller det kan dreie seg om en asylsøker med oppholdstillatelse som er blitt familiegjenforent med ektefelle og gamle foreldre. Ved å

intervjue en arbeidsinnvandrere som i dag er pensjonist, kan det dermed komme frem informasjon om hvordan barna har ordnet seg på boligmarkedet. Eller, blant tamilene og somalierne som ikke har like stor generasjonsspredning i Norge som den pakistanske gruppen, kom det noen ganger frem opplysninger om hvordan søsken og foreldre har ordnet seg, og hvordan hjelp og bistand ordnes på tvers av landegrensene.

Tabell 4.1 *Ankomstår, årsak til oppholdstillatelse og statsborgerskap for informantene i de tre gruppene*

Opprinnelsesland	Ankomstår	Årsak til oppholdstillatelse	Antall	Statsborgerskap på intervju-tidspkt.*
Pakistan Totalt 18	1968 - 1972	Arbeidsinnvandrere	5	Norske
	1974 - 1977	Fam.gjenforening, koner, barn	4	Norske
	1976	Student	1	Norsk
	1977	Født i Norge	1	Norsk
	1978 - 1990	Fam.gjenforening, barn, menn og koner	7	6 norske, 1 pakistansk
Sri Lanka Totalt 19	1980	Arbeidsinnvandrere	1	Singalesisk
	1982	Asylsøker	1	Norsk
	1983- 1987	Studenter	6	Norske
	1987 - 1992	Asylsøkere	8	7 norske, 1 singaleser
	1991-1995	Familiegjenforening	2	Norske
	2000	Asylsøker	1	Singalesisk
Somalia* Totalt 108	1985-1989	Asylsøkere	13	**
		Familiegjenforening	2	
	1990-1994	Asylsøkere	33	
		Familiegjenforening	25	
	1995-1999	Asylsøkere	11	
		Familiegjenforening	22	
	2000-2003	Asylsøker	1	
Familiegjenforening		1		
Totalt antall informanter			145	

*Da det somaliske utvalget teller 108 personer, er disse av plasshensyn gruppert i fire tidsperioder.

** Blant somalierne ble det ikke spurt om statsborgerskap ved intervjuene i 1999. Norsk statsborgerskap for denne gruppen var bare aktuelt for dem som hadde fått oppholdstillatelse før 1992. Ved intervju i 2003 hadde fire av seks norsk statsborgerskap.

De tre gruppenes situasjon i Norge er ulik. Beskrivelsene vil derfor ikke ha identisk struktur og innhold, selv om det vil være felles hovedpunkter.

4.1 Den pakistanske gruppen

Pakistanerne begynte å komme til Norge som arbeidsinnvandrere på slutten av 1960-tallet. Arbeidsinnvandringen fortsatte inntil innvandringsstoppen i 1975. Arbeidsinnvandrerne besto i hovedsak av unge, arbeidsvillige menn som var ønsket på arbeidsmarkedet. Rundt tusenårsskiftet nærmet de seg pensjonsalderen eller var alt blitt pensjonister. De som fikk innreisestillatelse til Norge senere, fikk enten dispensasjon fra innvandringsstoppen, eller de fikk innreise- og oppholdstillatelse for familiegjenforening. Dette gjelder de aller fleste. Svært få innbyggere med pakistansk opprinnelse kom til Norge som studenter eller har fått politisk asyl. I den første perioden besto familiegjenforeningen for det meste av koner og etter hvert barn. Nyere familiegjenforening omfattet særlig innflytting av ektefeller for etablering av nye ekteskap blant barna til arbeidsinnvandrerne. Dette dreide seg om begge kjønn, noe som også informantene er et uttrykk for. Av informanter ble det hevdet at den fortsatte familiegjenforeningen gjennom ekteskapsablering, var et uttrykk for fattigdom og usikkerhet i Pakistan. Til forskjell fra Norge ble det hevdet at det pakistanske samfunnssystemet ikke fungerte, noe som resulterte i at folk var redde, deprimerte og engstelige for å miste det de hadde.

I 2003 bodde det 25 546 mennesker med pakistansk opprinnelse i Norge. Nesten 11 000 av dem var født i Norge.²⁹ To av tre innbyggere med pakistansk opprinnelse i Norge, bodde i Oslo.^{30 31}

4.1.1 Hvorfor reiste pakistanerne fra Pakistan til Norge?

Arbeidsutvandring var ikke et nytt fenomen i Pakistan på 1970-tallet. Det har i flere perioder og på ulike måter vært et virkemiddel for å skaffe seg noe å leve av (Aase 1991:36-40). I perioden mellom 1880 og første verdenskrig hadde folk flyttet internt i Pakistan blant annet på grunn av knapphet på land kombinert med befolkningspress. En annen type migrasjon ble styrt av behovet for arbeidskraft i det britiske imperium. I tillegg har folk fra Punjab,

²⁹ (Lie 2004)

³⁰ Statistisk sentralbyrå. Tabell 13 Innvandrerbefolkninga.
<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2003-06-05-13.html>.

³¹ Pr. 1.1.2006 bodde det 27.675 personer av pakistansk bakgrunn i Norge. 19.751 personer, eller 71 prosent bodde i Oslo. Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk tabell 1 og 11.

hvor de fleste pakistanske innvandrere i Norge kommer fra, hatt lang tradisjon for å jobbe utenfor sine opprinnelige områder, blant annet gjennom å engasjere seg i transport og handel. Den moderne migrasjonen til Europa på 1960-tallet startet med sjømenn fra Punjab som seilte på britiske skip etter annen verdenskrig og slo seg ned i Stor-Britannia. Sammen med byggingen av et damanlegg på grensen til Kashmir som førte til omfattende forflyttinger av befolkningen, bidro disse hendelsene til omfattende migrasjon til Stor-Britannia. Migrasjon ble en egen næringsvei, gjennom at det ble opprettet agentkontorer i Punjab, som inntil 1975 formidlet arbeid og bolig i Vest-Europa. Senere gikk arbeidsmigrasjonen mot de oljerike Gulf-statene. Migrasjon ble en del av hverdagslivet og en del av de langsiktige familiestrategiene. Aase skriver at i områder med omfattende internasjonal arbeidsmigrasjon var det følgende tre temaer som gikk igjen i menns samtaler; avlinger og været, nasjonal politikk og blant annet lønnsnivået i Norge (Aase 1991:40). Aase skriver videre at arbeidsmigrasjon ble del av den punjabske, kollektive måten å forholde seg til arbeidsledighet på. Det ble en løsningsstrategi når det ikke var mulig å finne tilfredsstillende arbeids- og livsvilkår hjemme.

4.1.2 Hvordan havnet pakistanerne i Norge

Langt de fleste pakistanere som reiste til Vest-Europa som arbeidsutvandrere, reiste til Storbritannia. Som tidligere koloni hadde de kjennskap til språket og kulturen, og antallet gjorde også at mange hadde nettverk der. At en del kom til Norge handlet i hovedsak om at det var behov for arbeidskraft i industrien og at dette var formidlet i Pakistan. Før innvandringsstoppen var pakistanerne attraktiv arbeidskraft og bosatte seg der jobbene var, i første rekke i Oslo-området. De som har kommet etter innvandringsstoppen har i hovedsak kommet på familiegjenforening.

Pakistanernes hovedintensjon med migrasjonen var å bidra til å bedre materielle kår for familien. De som emigrerte kom imidlertid fra ulike kår. Blant informantene kom noen fra økonomisk velstående familier hvor det var forventet at sønnene gikk inn i familiebedriften. Noen hadde universitetsutdanning, spesielt i juss og økonomi. De dro fra Pakistan fordi det var vanskelig å få arbeid, til tross for utdanning.³² En reiste til vesten for å fortsette utdanningen og fortalte at han var den første utenlandsstudenten som tok dr. grad ved Universitetet i Oslo. Begrunnelsene for å reise var en blanding av håp om arbeid i vesten, nysgjerrighet etter å se nye steder og

³² Inntil 1970 fikk bare pakistanere som hadde betalt skatt pass, noe som utelukket småbønder (Aase 1991). Dette kan være en grunn til at det blant de tidlige arbeidsinnvandrere i mitt utvalg var personer fra middelklassefamilier og med høy utdanning.

større innflytelse over hvordan de ville leve sine liv. Begrunnelsene var til forveksling lik begrunnelsene til norske utvandrere som dro til Amerika på 1900 tallet (Semningsen 1942). Da pakistanerne utvandret var det imidlertid Europa og ikke Amerika som var målet. At pakistanerne endte opp i Norge var for mange en tilfeldighet.

Jeg valgte å reiste til Norge (1976) fordi det var gratis å studere her. Jeg visste ingenting om landet, bortsett fra at det var kaldt. Men jeg hadde ikke drømt om at det var 25 kuldegrader, som det var da jeg kom på flyplassen i sandaler. Hadde jeg visst det hadde jeg reist et annet sted. (Pakistansk mann)

Jeg var yngste sønn og ønsket ikke å arbeide i familiebedriften, så jeg reiste til Karachi for å finne jobb der. Det fant jeg ikke, så da jeg fikk brev fra en venn i Norge om jobbmuligheter, kjøpte jeg flybillett med en gang. (Pakistansk mann)

De som kom for familiegjening hadde andre forventninger. De reiste fra Pakistan for å bo sammen med ektefelle eller foreldre i et fremmed land. De valgte ikke selv bestemmelsesstedet.

Kombinasjonen av jobbmuligheter, reiselyst og familiegjening førte etter hvert mange til Norge. Lenge var planen at de bare skulle være i Norge midlertidig for å tjene penger og så reise hjem igjen. Som vi vet har det ikke gått slik. De aller fleste har blitt boende og barn og barnebarn vokser opp i Norge som norske statsborgere. For pakistansk-norske selv har imidlertid den imaginære friheten til å reise og flytte hjem hatt betydning for eget syn på oppholdet i Norge. Det har for mange blitt et både og i stedet for enten eller. Dette skiller arbeidsinnvandrere fra flyktningene, som i langt mindre grad har hatt mulighet til å velge å flytte tilbake til hjemlandet.

4.2 Den tamilske gruppen

Tamilene kom til Norge først som studenter, så som asylsøkere og deretter på familiegjening. Men, det var først etter at borgerkrigen var i gang, i annen halvdel av 1980 – tallet, at det begynte å komme et visst antall. Da de fleste intervjuene ble foretatt i 1999/ 2000 bodde det rundt 9 000 srilankesere i Norge. I 2003 var antallet steget til litt over 12 000 personer.³³ Rundt 2 700 av dem var født i Norge. En av to srilankesere i Norge bodde i Oslo i 2003 (Lie 2004:69). De aller fleste opprinnelige srilankeserne i Norge er tamiler

³³ Pr. 1.1.2006 bodde 12.560 personer av srilankisk bakgrunn i Norge. 7.112 personer eller 57 prosent bodde i Oslo. Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk, innvandrerbefolkningen tabell 1 og 11.

som kommer fra en liten middel- og øvre middelklasse fra noen landsbyer i nærheten av Jaffna (Fuglerud 1999: 86). Blant informantene fantes det også bønder fra innlandet. Asylsøkerne som har fått oppholdstillatelse ble som hovedregel bosatt av Utlendingsdirektoratet i en kommune.

4.2.1 Hvorfor forlot tamilene Sri Lanka?

Borgerkrigen og opptakten til denne, utløste utvandringen og flukten av tamiler fra Sri Lanka. Borgerkrigen har en lang forhistorie. Landet hadde vært koloni siden 1600 tallet og befolkningen var kulturelt mangfoldig og blandet. I kampen for selvstendighet vokste det frem interne konflikter knyttet til etnisitet (Fuglerud 2000). Singaleserne var i flertall og fikk regjeringsmakt og i 1972 skiftet landet navn til Sri Lanka. Tamilene utgjorde bare 18 prosent av befolkningen. Mens singaleserne hovedsakelig var buddhister, var tamilene hovedsakelig hinduer (CIA 2003). Blant informantene i undersøkelsen finnes det også katolikker og baptister. Tamiler hadde i flere hundre år gått på misjonsskoler og var dermed ikke ukjente med ulike varianter av kristendommen.

Etter frigjøringen fra Stor-Britannia i 1948 ble tamilene utsatt for marginalisering og formell diskriminering på flere områder. Det gjaldt språk, utdanning, tilgang til offentlige stillinger og til dels statsborgerskap. En million tamiler med indisk opprinnelse mistet sin statstilhørighet etter frigjøringen (Rønnfeldt 1996). I 1956 ble engelsk erstattet av singalesisk som offisielt språk. Det fikk betydning for tamilene som var ansatt i offentlig sektor.³⁴ Tamiler i offentlige stillinger måtte avlegge språktester og de som nektet eller ikke besto, mistet jobben. Kravet om språktest er senere fraveket. Det ble innført kvoter for tamiler innen offentlige stillinger og høyere utdanning. En av informantene fortalte at de måtte betale penger under bordet for å komme inn på høyere utdanning utenom kvoten. Blant annet den utstrakte forskjellsbehandlingen av tamiler bidro til ønsket om en egen tamilsk stat.

Borgerkrigen førte til at unge tamiler, som srilankiske statsborgere ble innkalt til militæret, noe som innebar at de måtte slåss mot sine egne. Mange valgte i stedet å flykte.

³⁴ I følge informantene er tamilsk og singalesisk helt forskjellige språk, og de skjønner ikke hverandre. Engelsk som før var offisielt språk, kunne imidlertid alle, det hadde de lært på skolen. Beslutningen om at singalesisk skulle være offisielt språk, innebar at den ene gruppen, tamilene, måtte lære seg et helt nytt språk.

4.2.2 Hvordan havnet tamilene i Norge?

Studentmigrasjonen fra Sri Lanka til Norge var del av et større mønster for migrasjon til vestlige land. Det var i hovedsak ungdom fra middelklassen som dro, på jakt etter utdanning. I Norge begynte mange tamiler på folkehøgskoler, og fortsatte i det ordinære utdanningssystemet. På 1980-tallet var tamilene den største gruppen utenlandsstudenter på folkehøgskolene. På den måten ble de kjent med distrikts-Norge og fikk et spredt geografisk nettverk (Fuglerud, 1999). Muligheten til å begynne på folkehøgskole var en *måte å flykte på* som var lovlig inntil sent på 1980-tallet. Flere av studentene i utvalget har hevdet at hvis de hadde kunnet velge, ville de valgt Storbritannia. De kunne språket, kjente til landet og hadde flere forbindelser dit enn til Norge. At det ble Norge var for mange en ren tilfeldighet. En som måtte flykte etter fengselsopphold på grunn av krigen, sa han dro til Colombo (hovedstaden på Sri Lanka) og meldte seg på et reisebyrå.

Jeg ba om første billett til Vest-Europa. Etter en måneds venting fikk jeg billett til Norge.
(Ung mann, flyktning)

Borgerkrigen førte til en strøm av flyktninger internt og ut fra Sri Lanka. Bare to av informantene kom til Norge før borgerkrigen var et faktum. Det er usikkert hvor mange som flyktet til utlandet på grunn av krigen. I følge CIA bodde 65 000 i flyktningeleire i India og 40 000 utenfor leirene. Dessuten flyktet minst 200 000 til vestlige land.³⁵ Utvandringen har ført til at tamiler i Norge har familie, slekt og venner spredd over store deler av verden. Situasjonen på Sri Lanka er fortsatt uavklart, noe som påvirker situasjonen til tamilene i Norge (2006).

Forhold knyttet til borgerkrigen har gjort det vanskelig for mange å vende tilbake til Sri Lanka. For det første ble det hevdet at militæret så på alle tamiler som "tigre", dvs at de tilhørte geriljabevegelsen Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE). Det har ført til at tamiler, uavhengig av hva de selv mener om tigrene, blir definert som del av bevegelsen og dermed lovlig mål for militæret. Blant tamilene selv er det imidlertid flere ulike grupperinger. Konflikter gruppene imellom har gjort det umulig for mange å reise tilbake. Som en av informantene sa, vi har mistet alt, og "geriljaen spiser sine egne". Resultatet av fredsforhandlingene vil være avgjørende for hvorvidt og på hvilke vilkår tamiler kan vende tilbake til Sri Lanka.³⁶

³⁵ CIA (2003) 'The World Factbook' – Sri Lanka.

³⁶ Resultatet av fredsforhandlingene var fortsatt usikkert sommeren 2006.

4.3 Den somaliske gruppen

De aller fleste somaliere i Norge har kommet som flyktninger på grunn av borgerkrig i eget land, eller på familiegjenforening med folk som har flyktet. Bare få somaliere kom til Norge før borgerkrigen. Det kommer fortsatt flyktninger og familiemedlemmer til flyktninger. Pr. 1.1.2003 bodde det i alt 14 006 personer med somalisk bakgrunn i Norge. Av disse var nesten 3000 født i Norge.^{37 38}

I 2003 hadde somalierne som gruppe inntil 15 års botid i landet. Alle som fikk innvilget opphold som flyktninger eller på humanitært grunnlag, hadde mulighet til å bli bosatt i en kommune etter samarbeid mellom Utlendingsdirektoratet og den enkelte kommune. Av ulike grunner sørget en del for den første bosettingen selv. Tidligere var somalierne den flyktninggruppen hvor flest ble bosatt utenfor Oslo (Djuve og Hagen 1995). De som kom på familiegjenforening blant informantene, flyttet som hovedregel rett til sin familie fra transittmottaket på Tanum i Bærum. Ca. 7 av 10 som ble bosatt utenfor Oslo, flyttet senere til Oslo (ibid.: 74). Denne type flytting førte til at 45 prosent, eller rundt 6 300 innbyggere med somalisk bakgrunn i Norge, bodde i Oslo i 2003 (Lie 2003:48). I mitt utvalg dreide det seg om 42 hushold av et utvalg på 108 hushold.

4.3.1 Hvorfor forlot somalierne Somalia?

Somalia ble egen stat i 1960 etter å ha vært delt mellom fem kolonimakter (Højdaahl, 2000). Deler av Somalia er fortsatt en del av Kenya og Etiopia og grensespørsmålene er fortsatt ikke avklart (Ssereo 2003). På slutten av 1970-tallet ble det voldelig uro og borgerkrigen ble intensivert fra 1989. Til forskjell fra Sri Lanka handler det ikke om en politisk krig mellom definerte grupper med uttalte mål. Somalia ble utsatt for strider mellom klaner og lokale "warlords" som etter hvert utviklet seg til voldelige gjenger. Bakgrunnen for kampene og den somaliske statens sammenbrudd, kan knyttes til fattigdom, krig om knappe ressurser, økende urbanisering og stor avstand mellom det tradisjonelle klansystemet og oppbyggingen av en moderne stat. Dessuten var den nye staten kjennetegnet av å være svært undertrykkende. Etter at staten brøt sammen, har gjenger kontrollert hver sine områder. Gjengene angrep hvor som helst og hvem som helst. Det handlet mye om å spre frykt og terror, vold, ran og overtakelse av eiendom. Innbyggerne flyktet spontant, dvs. at mange bare løp av gårde i redsel.

³⁷ Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/emner/02/01/10innvbef/main.html>

³⁸ Pr. 1.1.2006 bodde 18.015 innbyggere av somalisk bakgrunn i Norge. 8.040 personer eller 45 prosent bodde i Oslo. Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk, innvandrerbefolkningen.

Mange havnet i flyktningleire i Kenya. Uavhengig av bakgrunn ble alle her klassifisert som flyktninger, dvs. definert som uten kvalifikasjoner og verdighet (Farah, 2000). Hadde de reist til Kenya på egenhånd før krigen, hadde de blitt tatt i mot ut fra hvilken posisjon de hadde, som handelsmenn, professorer, offentlig ansatte osv.

Somalia har vært lammet som stat og har ikke hatt regjering på mange år. I annen halvdel av år 2000 ble det valgt en overgangsregjering. Nye fredssamtaler foregikk i Kenya i 2003 samtidig som kampene fortsatte i Mogadishu og i de sørlige områdene av Somalia (CIA 2003).

4.3.2 Hvordan havnet somalierne i Norge?

De fleste somaliske flyktningene havnet først i flyktningleire i nabolandene Kenya, Etiopia og Tanzania. Andre ble plassert i transittleire lenger unna, som f.eks. i Tyrkia. En del hadde med seg pass, andre hadde ikke. De som var unge og som flyktet på 1990-tallet, hadde ofte ikke pass, da de hadde levd i et land uten regjering og offentlig styre.

Det fortelles at det måtte skaffes nye pass for å komme ut av flyktningleirene, bl.a. fordi det krevdes visum for å reise med somalisk pass. I flyktningleirene og andre steder var det meglere som ordnet nye pass og billetter. Flyktningene kom dit det var mulig å oppdrive billetter. En av informantene fortalte at de kunne velge mellom å reise videre til USA, Canada eller Europa. Europa var billigst. Og, Europa var lik Norge da det ble aktuelt for henne å reise. For dette betalte hun rundt \$1200 for meglervirksomheten pluss drøye \$ 3000 for flybilletten. Fordi det var tilfeldig hvor meglerne hadde billetter til, havnet hennes familie i flere land. Hun har søsken i Sverige, England, USA og Canada. Hadde hun kunnet velge selv, ville hun valgt Sverige eller England. De som kom senere, kom på familiegjensforening og har således bare fulgt etter de som kom som flyktninger. En informant som ikke hadde sittet i flyktningleir fortalte at familien flyktet i redsel p.g.a. tilfeldig vold og drap. De betalte en sjåfør det meste de hadde i gull og han kjørte dem til en flyplass i Etiopia. Derfra fikk de fly til Norge. Bestemmelsesstedet var for dem tilfeldig og ukjent. Det som var viktig var å komme bort.

Blant dem som kunne påvirke hvor de skulle reise, hadde overleverte historier fra flyktninger som allerede hadde kommet seg til Europa eller andre steder, innflytelse på valgene. Historier om muligheter på bolig- og arbeidsmarkedet og type velferdssystem hadde betydning. Det samme hadde kriterier for oppholdstillatelse og kriterier for statsborgerskap.

Somalierne i utvalget begynte å komme til Norge i 1985, men de fleste kom etter 1990. Litt over halvparten kom i første halvdel av nittitallet. Det

innebærer at mange har vært relativt kort tid i Norge. De kom i en periode da presset på boligmarkedet økte, spesielt i Oslo.

4.4 De tre gruppene som del av den etniske minoritetsbefolkningen

De tre etniske gruppene som jeg har valgt å studere, inngår i den større minoritetsbefolkningen i Norge. Det er sannsynlig at veksten i og karakteren på innvandrerbefolkningen, har påvirket relasjonen mellom majoritet og minoriteter. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at det norske samfunnet har gjennomgått en omfattende endring i perioden 1970 - 2000 i forhold til befolkningssammensetning. I 1970 var det ca. 59 000 innbyggere med innvandrerbakgrunn i Norge, hvorav bare 3 500 hadde bakgrunn fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika samt Tyrkia. Tretti år senere, i år 2000, besto denne delen av innvandrerbefolkningen av 140 000 personer og i 2003 av 180 000 personer. I 1970 representerte denne befolkningsgruppen 0,1 prosent av totalbefolkningen, mens den i 2003 representerte 3,6 prosent av totalbefolkningen i Norge.³⁹ Når det gjelder andel av den totale innvandrerbefolkningen, har andelen fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom – Amerika samt Tyrkia steget fra seks til 54 prosent i samme periode. Det innebærer at det har skjedd en forskyvning i innvandrerbakgrunn fra vestlige land, til land som bygger på andre prinsipper for styring og organisering enn hva vi er kjent med Norge. I 2003 var de tre etniske gruppene blant de 12 største innvandrergruppene med opprinnelse utenfor vestlige land (Lie 2004). Den pakistanske gruppen var foreløpig den største gruppen.

Oslo er den kommunen som fremstår som mest attraktiv for innvandrerbefolkningen. Hele 44 prosent av befolkningen med opprinnelse fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom – Amerika og Tyrkia bodde i Oslo i 2002 (SSB 2002 b), hvor de utgjorde 15 prosent av befolkningen. Når det gjelder de tre gruppene som inngår i avhandlingen er tendensen enda sterkere. 70 prosent av pakistanerne i Norge, 52 prosent av tamilene og 45 prosent av somalierne bodde i Oslo ved inngangen til år 2003.⁴⁰ Både for samfunnet som helhet, for politikkkutforming og for viktige samfunnsarenaer som utdanning, arbeid og bolig har innvandringen hatt betydning kvantitativt, og ikke minst kvalitativt. Samtidig som det har vært forsøk på å styre

³⁹ Statistisk sentralbyrå. Tabell 7 Folkemengde etter landbakgrunn. 1970 – 2003. Utenlandsk bakgrunn gjeld innvandrerbefolkningen. Innvandrere er personer som selv er født i utlandet eller som har to utenlandsfødte foreldre.

<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2003-06-05-07.html>

⁴⁰ Statistisk sentralbyrå. Tabell 13 Innvandrerbefolkninga.

<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2003-06-05-13.html>.

utviklingen politisk både hva gjelder adgangsbegrensninger og integrering av dem som har fått innvilget lovlig opphold (St. meld. nr. 39 (1974-73); 107 (1975-76); 39 (1987-88); 61 (1989-90); 17 (1994-95); 17 (1996-97); NOU 2001: 20), er det først i ettertid mulig å spore hvordan denne befolkningsendringen har bidratt til å transformere samfunnet (Kjeldstadli 2003). I forhold til bolig gjelder dette på lokalsamfunnsnivå, for eksempel hva gjelder forhold mellom naboer, deltakelse i lokale organisasjoner, preferanser og bruk av nabolagskvaliteter og lokale tjenester (Søholt 1994; Krogh 1994, 1999; Ganapathy og Søholt 2000; Ruud 2001, 2003). Det berører ulik fordeling av kjøpekraft i ulike grupper av befolkningen og dermed ulik tilgjengelighet til de ulike boligmarkedene, noe som har fått betydning for bokonsentrasjon (Blom 1995, 2002; Wessel 1997).

4.5 Oppsummering

Presentasjonen av utvalgene viser både fellestrekk og variasjon i forhold til kjennetegn som kan ha betydning for husholdenes muligheter til å håndtere egen boligsituasjon. Felles for alle første ankommende i hvert hushold, var at de kom til et samfunn og et boligsystem som de ikke kjente til fra før. Felles var også at de måtte bygge opp husholdets økonomi fra bunnen av.

For pakistanere og tamiler, mer enn for somaliere, besto de første ankommende i hovedsak av enslige menn. Blant somaliere og i noen tilfelle blant tamiler, var derimot de første ankommende like gjerne kvinner. Blant somaliere dreide det seg ofte om kvinner med mindreårige barn. Dette hadde betydning for muligheter til å engasjere seg i arbeidsmarkedet og dermed for muligheter på boligmarkedet.

De tre gruppene kom til Norge på ulike tidspunkt og av ulike årsaker. Mens de første pakistanerne kom som arbeidsinnvandrere, kom tamilene som studenter og asylsøkere, mens somaliene kom først og fremst som asylsøkere. Etter de første ankomstene har folk kommet på familiegjenforening i alle de tre gruppene. Poenget med å trekke frem årsak til ankomst, var at det ga ulike rettigheter ved opphold i Norge, noe som kunne påvirke sjansene på boligmarkedet.

Den pakistanske gruppen har lengst oppholdstid i Norge av de tre gruppene. Som gruppe har de vært i Norge siden 1970-tallet. Somaliene har kortest oppholdstid. Det innebærer at de som individer, hushold og grupper har etablert seg på et boligmarked med ulike kjennetegn, blant annet i forhold til pris og tilgjengelighet til leie-, borettslags- og eiermarkedet.

De tre etniske gruppene jeg studerer, er tre av 200 opprinnelige nasjonaliteter som bodde i Norge på begynnelsen av 2000-tallet (Lie 2004).

Kombinasjonen av den enkelte gruppes oppholdstid, størrelse og lokalisering i Oslo, kan ha betydning for utvikling av etniske miljøer. Karakter og struktur på de etniske miljøene hver for seg og i relasjon til hverandre, kan påvirke det enkelte husholds ressurser og opplevelse av muligheter i forhold til egen boligsituasjon.

I neste kapittel skal jeg begynne med å presentere slutten av historien, konkretisert i hva de tre gruppene har fått til på boligmarkedet. Deretter stiller jeg spørsmålet; Hvordan fikk de det nå til? Hva gjorde de og hvordan gikk de frem for å ende opp med et slikt boligresultat?

5 Oppnådde resultater på boligmarkedet

”Et godt sted å bo er en viktig forutsetning for integrering og deltakelse i samfunnet, og utgjør sammen med arbeid og helse grunnleggende elementer i velferdsstaten. En god bolig er grunnlaget for en anstendig menneskelig tilværelse,Det er derfor av avgjørende betydning for folks livskvalitet og samfunnets velferd at flest mulig får mulighet til å bo trygt og godt”(St.meld.23 (2003-2004) Om boligpolitikken).⁴¹

Før jeg går nærmere inn på hvordan hushold av pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn har gått frem for å tilpasse seg det norske boligmarkedet, skal jeg vise kort hva de har fått til. Hvordan bodde de tre etniske gruppene i Oslo-området? Hvordan samstemte deres boligsituasjoner med mer overordnede boligpolitiske målsetninger, og hvordan vurderte de selv egen boligsituasjon?

⁴¹ Jeg bruker her den siste stortingsmeldingen om boligpolitikken for å hente frem boligpolitiske mål for boligfordeling, selv om den kom etter de faktiske resultatene jeg henviser til. Jeg mener dette er mulig da de boligpolitiske målene i denne meldingen ikke avviker vesentlig fra forrige melding. Underliggende er at en trygg bolig er en eid bolig. Likevel legges det i siste melding mer opp til at det er den enkelte husstand som i siste instans vurderer hva som er godt nok. Offentlige normer for eksempel for trangboddhet, fravikes. St.meld.23 (2003-2004) Om boligpolitikken. Politikken betydning for boligstrategier og resultater diskuteres nærmere i kapitel 11.

5.1 Boligsituasjonen sett utenfra; Sammenligning av sentrale boforhold mellom personer av norsk, pakistansk, srilankisk og somalisk bakgrunn

Folke- og boligtellinger fra 2001 gjør det mulig å sammenligne sentrale boforhold mellom grupper av befolkningen etter landbakgrunn, inkludert etniske nordmenn. Sammen med levekårsundersøkelsen fra 1996, gjør folke- og boligtellinger fra 2001 det mulig å sammenligne endringer i disposisjonsforhold over tid, og mellom de tre etniske gruppene. Sammenligningene nedenfor vil omfatte dimensjoner i forhold til variablene eie – leie, og husholdsstørrelse i forhold til boligstørrelse.

5.1.1 Likheter og ulikheter i forhold til eie og leie

Norge er et eierland hva gjelder bolig. I den offentlige debatten fremstår det å eie egen bolig som et tegn på selvstendighet. Det handler både om selvstendighet fra det offentlige i forhold til å skaffe boligen, og om innflytelse over egen boligsituasjon. Så fremt en klarer å betale bokostnadene og oppfører seg innenfor rimelighetens grenser, bestemmer husholdet selv om og når det eventuelt vil flytte. Dokumentasjon av disposisjonsforhold til bolig blant ulike etniske grupper kan derfor leses som et uttrykk for sosio-strukturell integrasjon blant de enkelte gruppene.^{42 43} Fordeling av disposisjonsforhold til bolig mellom etniske grupper i befolkningen, kan også sette på dagsorden hvorvidt det boligpolitiske målet om at alle skal eie egen bolig er realistisk, og i tilfelle på hvilke vilkår. Og, det kan åpne for spørsmål om det er slik at det er en forutsetning for å bo trygt at en eier egen bolig. I et annet perspektiv kan denne type dokumentasjon tolkes som et uttrykk for likheter og ulikheter i gruppers tilgjengelighet til det alminnelige boligmarkedet. Det gir inspirasjon til å utforske nærmere hvordan kjennetegn ved hushold og eventuelt gruppe, slår ut for håndtering av boligmarkedet, sett i sammenheng med strukturelle forhold og relasjonen mellom majoritet og minoriteter. Dokumentasjon av

⁴² Med begrepet disposisjonsforhold menes hvordan hushold disponerer egen bolig i forhold til om de eier eller leier boligen, eventuelt hvordan de eier eller leier. Forskning på disposisjonsforhold (tenure) har en solid tradisjon innen internasjonal boligforskning.

⁴³ Med sosio-strukturell integrasjon menes i hvilken grad grupper av innbyggere er del av arbeids-, utdannings- og boligmarkedet, dvs. i hvilken grad og på hvilken måte de er del av dominerende strukturer innen viktige livsarenaer i velferdsstaten og i stand til å forsørge seg selv (Brand m.fl. 2002:9).

ulikhet i disposisjonsforhold i boligmarkedet kan være et signal om ekskluderende prosesser i boligmarkedet, manglende ressurser blant de boligsøkende, eller ulike preferanser mellom gruppene. Ulikhet i fordeling av boligstørrelser i forhold til husholdsstørrelser og etniske grupper, kan være et uttrykk for ulik økonomisk evne, eller for ulike prioriteringer.

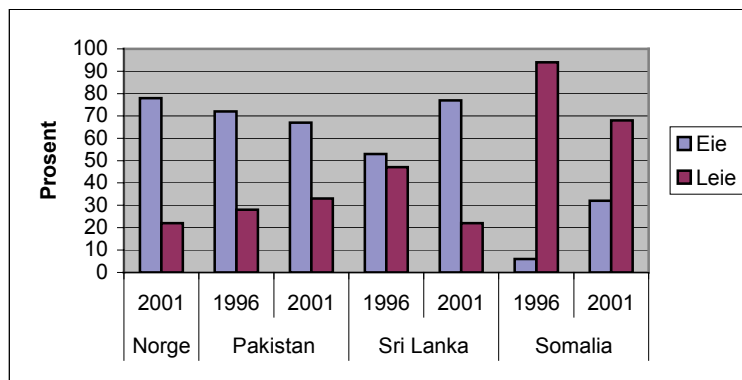
Folke- og bolig tellingen for 2001 viste at hovedtendensen når det gjaldt eie – leie, var at en lavere andel blant de tre minoritetsgruppene eide egen bolig på landsbasis enn i Oslo, til tross for at boligmarkedet i Oslo var det mest kapitalintensive. Dette var omvendt av situasjonen for nordmenn.⁴⁴

Sammenligningene i dette kapitlet vil dreie seg om forholdet mellom de tre minoritetsgruppene og majoriteten på boligmarkedet i Oslo. Figur 5.1 viser hvor stor andeler blant innbyggere med norsk, pakistansk, srilankisk og somalisk bakgrunn som eide egen bolig i 1996 og i 2001.⁴⁵

⁴⁴ Folke- og bolig tellingen 2001, tabell 9 og 10. Statistisk sentralbyrå.

⁴⁵ I avsnitt 5.1 sammenligner jeg oppnådde boforhold i forhold til landbakgrunn slik det fremkommer i Folke- og bolig tellingen fra 2001. Tamiler kommer fra Sri Lanka og blir i dette avsnittet slått sammen med andre innvandrere herfra. Hovedmengden innflyttere fra Sri Lanka er tamilske flyktninger, men gruppen skiller ikke ut spesifikt i statistikker som bygger på kategorier i forhold til landbakgrunn.

Figur 5.1 *Fordeling i forhold til eie- leie blant innbyggere i Oslo etter landbakgrunn. 16 – 70 år. 1996 og 2001. Prosent.*



Kilder: Levekår blant innvandrere 1996 og Folke- og boligtellingsen 2001. Statistisk sentralbyrå.^{46 47}

Det foreligger ikke levekårsdata fra 1996 for nordmenn.

Figur 5.1 viser at den vanlige disposisjonsformen til bolig blant de fire etniske gruppene var eierbolig, bortsett fra blant somaliene. Tre av fire personer blant tamiler og nordmenn bodde i eid bolig i 2001. I den pakistanske gruppen bodde to av tre personer i eid bolig, mens det samme var tilfelle for en av tre personer i den somaliske gruppen. Det kanskje mest interessante i denne figuren er imidlertid utviklingstrenden i femårsperioden som viser endringer over tid og forskjeller mellom grupper. Det mest slående her er mobiliteten i retning av eierbolig blant tamiler og somaliere. På fem år bodde 25 prosent flere personer av somalisk og tamilsk bakgrunn i eid bolig. Overgangen til eiermarkedet kunne ikke ha skjedd uten at gruppene samtidig styrket sin posisjon i arbeidsmarkedet. Overraskende blant pakistanere var at eierandelen ser ut til å ha gått ned med ca. fem prosentpoeng i perioden 1996 til 2001. Dersom endringen er signifikant, er det usikkert hva dette skyldes.⁴⁸ Det kan dreie seg om større aldersspredning i den pakistanske befolkningen og at unge flytter ut og starter i leid bolig. Det kan også skyldes etablering i

⁴⁶ Jeg takker Svein Blom og Espen Andersen i Statistisk Sentralbyrå for å ha bistått med å gjøre tallene fra Levekår blant innvandrere 1996 og fra Folke- og boligtellingsen 2001 sammenlignbare.

⁴⁷ Levekårsundersøkelsen blant innvandrere var en landsrepresentativ utvalgsundersøkelse fra 1996 som omfattet åtte grupper av befolkningen med innvandrerbakgrunn. Folke- og boligtellingsen dekker hele befolkningen.

⁴⁸ Levekår blant innvandrere 1996 s. 7, tabell 2 viser størrelsen på standardavviket og gir dermed mulighet til å beregne hvorvidt tallene er signifikante. Endringen fra 1996-2001 er signifikant blant innbyggere med opprinnelse fra Sri Lanka og Somalia, men er mer usikker blant innbyggere med opprinnelse i Pakistan.

store husholdninger som består av flere familieenheter, hvor en står som eier og de andre som leietakere, gitt at 15 prosent av innbyggerne med pakistansk opprinnelse bodde i slike husholdninger i 2001.⁴⁹ Eller, det kan skyldes fattigdom grunnet relativt lav arbeidsdeltakelse og lave inntekter i gruppen, kombinert med høye boligpriser (se også kapitel 13).

5.1.2 Forskjeller innen eiersektoren

I forhold til å eie egen bolig, var det en vesentlig forskjell mellom nordmenn og de tre andre gruppene i 2001. Flere nordmenn bodde i selveierbolig enn i borettslagsbolig i Oslo, mens det var omvendt for personer i de tre minoritetsgruppene (se vedlegg figur 5a). Blant tamilene og somalierne, hvor det skjedde en manifest bevegelse fra leie- til eierbolig i perioden 1996 - 2001, var det noen flere som flyttet inn i borettslagsbolig enn i selveierbolig. Til forskjell fra pakistanere virker det ikke som at dette representerer et mønster i boligkarriere fra borettslagsbolig til selveierbolig, men at det var mer tilfeldig hvilken type eierbolig man kjøpte. Dette hang antakelig sammen med at område var mer avgjørende for pris enn type eierform (NOU 2002:2). Nedgangen i andel borettsseiere i den pakistanske gruppen i perioden 1996 - 2001, kan derimot skyldes at personer av pakistansk bakgrunn begynte å kjøpe bolig da borettslagsboliger var rimeligere enn selveierboliger. Kjøp av nye eierboliger i denne gruppen, hang antakelig sammen med innflytting i større boliger og egne hus. Den høye borettslagsandelen generelt blant minoritetsbefolkningen som kom frem gjennom Folke- og bolig tellingen i 2001, kan ha sammenheng med sammenfall mellom priser, lokalisering, blokkbebyggelse og organisering i borettslag (Blom 2002:56; OBOS 2003). Tallene i seg selv sier imidlertid ingenting om *hvorfor* minoritetsbefolkningen bodde her, om det var her de slapp til, eller om det var her de ønsket å bo.

5.1.3 Forskjeller innen leiesektoren

Å bo til leie regnes vanligvis for å være mindre trygt enn å eie egen bolig. I tillegg er det ulike kategorier av utleiere og leieforhold som varierer i forhold til botrygghet.⁵⁰ Hvem man leier av og på hvilke vilkår vil derfor få betydning for bokvalitet. Levekårsundersøkelsen fra 1996 og Folke- og bolig tellingen fra 2001 opererer med ulike kategorier under leie, og kan derfor ikke sammenlignes direkte. De ulike kategoriene er blant annet et

⁴⁹ Folke- og bolig tellingen, Tabell 1: Folkemengde, etter husholdningstype og innvandrerbefolkningens landbakgrunn. 3. november 2001. <http://www.ssb.no/fobinv/tab-2002-09-09-01.html>.

⁵⁰ Med botrygghet mener jeg her juridisk og økonomisk forutsigbarhet, samt mulighet til å påvirke leieforholdets varighet.

uttrykk for strukturendringer i boligmarkedet. I informantgruppen fra 1999 var for eksempel 20 prosent av somalierne uten egen bolig, uten at de dermed bodde på gata. Denne kategorien ble verken fanget opp i levekårsundersøkelsen eller i Folke- og boligtellingsen, men noe skjules antakelig i kategorien andre vilkår. Både blant leietakere med pakistansk og somalisk bakgrunn var det relativt høye andeler som bodde på andre vilkår og fremleie/ lån av bolig i 1996, rundt 10-11 prosent. Det er rimelig å tolke både fremleie og andre vilkår som usikre og sjeldent tilfredsstillende leievilkår. I 2001 var det dobbelt så store andeler med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn som leide på andre vilkår enn nordmenn. For alle grupper var imidlertid prosenten relativt lav.

Den største forskjellen på leiemarkedet mellom de fire etniske gruppene går mellom den somaliske gruppen og de tre andre gruppene (se vedlegg figur 5b). To av tre somaliere i Oslo, mellom 16 og 70 år, bodde til leie i 2001. Dette tolker jeg som et uttrykk for relativt lav strukturell integrasjon i boligmarkedet i Oslo. Som gruppe hadde somalierne størst andel innen alle de ulike segmentene av leiemarkedet.⁵¹ I 2001 var den generelle tendensen at leietakere blant nordmenn og tamiler leide hyppigst av privatpersoner, mens somaliere og pakistanere leide hyppigst av kommunen. I forhold til å leie av boligselskap var andelen lav for alle grupper, men høyest for somalierne.

Etter hvert som kommunale boliger mer og mer har blitt et midlertidig tilbud til marginaliserte grupper, betyr høye andeler av bestemte etniske grupper at de samme gruppene har store vanskeligheter med å finne bolig på egen hånd.⁵² Den relativt høye andelen kommunale leietakere blant pakistanere (13 prosent) i 2001, er en indikasjon på at selv om de fleste pakistanere bodde i eid bolig, så var det en anelig gruppe som ikke gjorde det og som hadde behov for og hadde fått kommunal, boligsosial bistand.⁵³ I den somaliske gruppen bodde en av tre personer i kommunal bolig. Dette var like mange som bodde i eid bolig. Den høye andelen i kommunal bolig kan skyldes to forhold. For det første at somaliere som hadde fått opphold som flyktninger og blitt førstegangsbo-satt i Oslo, var en prioritert gruppe til kommunal bolig. For det andre kan det skyldes at somaliere som i prinsippet etter hvert skal klare seg selv på boligmarkedet, ikke hadde lyktes i å skaffe bolig på egen hånd i tilstrekkelig omfang. Både blant pakistanere og

⁵¹ Segmenter på leiemarkedet som kommer frem gjennom Folke- og boligtellingsen fra 2001 er tjenestebolig, kommunal bolig, boligselskap, private utleiende (personer) og andre vilkår.

⁵² Fra 2004 har byrådet i Oslo vedtatt at det er de mest vanskeligstilte som skal tildeles kommunal bolig. Byrådssak 1356/03.

⁵³ Folke- og boligtellingsen fra 2001 viste at bare 2,3 prosent av den etnisk norske befolkningen i Oslo, mellom 16 og 70 år, bodde i kommunal bolig. Tilsvarende tall for den tamilske gruppen var 4,1 prosent.

somaliere kan kommunal leie skyldes manglende økonomi, men også diskriminering i det private markedet. I levekårsstudien fra 1996 kom det frem at ca. 60 prosent av utvalget med somalisk bakgrunn mente de var blitt nektet å kjøpe eller leie en bolig på grunn av sin bakgrunn (Gulløy m.fl. 1997: 33).

Fordelingen innen leiemarkedet gir indikasjoner på sammensetningen av dette segmentet i boligmarkedet, og hvor tilgjengelig ulike deler av leiemarkedet er for ulike grupper av befolkningen. Jo flere som befinner seg i usikre kategorier og i kommunale boliger, kan leses som et uttrykk for at de ikke slipper til i de mer stabile segmentene av leiemarkedet.

Dokumentasjon av disposisjonsforhold blant innbyggere etter landbakgrunn, gir informasjon om hvordan gruppene scorer i forhold til om de eier eller leier den boligen de bor i, og på hvilken måte. Denne statistikken gir imidlertid begrenset informasjon om boligøkonomi og boligstandard. Det er ikke nødvendigvis slik at det å eie betyr at en bor tilfredsstillende.

5.1.4 Forskjeller i bolig- og husholdsstørrelse

Antall personer i et hushold påvirker boligbehov.⁵⁴ Husholdsstørrelse varierte mellom gruppene etter landbakgrunn, uten at dette samsvarte med fordeling av boligstørrelse. Folke- og bolig tellingen fra 2001 viste ikke samsvar mellom hushold- og boligstørrelse (se vedlegg figur 5c, 5d, 5e, 5f, 5g). Alle de tre gruppene med minoritetsbakgrunn hadde mye høyere andel hushold med mange personer enn nordmenn, selv om det var store forskjeller gruppene i mellom. I 2001 talte den pakistanske gruppen høyest andel hushold med fem eller flere personer.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere fra 1996 viste at trangboddhet var viktigste årsak til flytteplaner. To av tre pakistanere og en av tre blant tamiler og somaliere som hadde flytteplaner, begrunnet dette med at eksisterende bolig var for liten.

Trangboddhet skyldes en kombinasjon av husholdsstørrelse, leilighetssammensetningen i et område og økonomi. I Norge har det tidligere vært vurdert at man bodde trangt om det bodde mer enn en person pr. rom i en bolig.⁵⁵ Folke- og bolig tellingen fra 2001 viste at det var størst negativt

⁵⁴ Det er viktig i denne sammenheng å være klar over at det er forskjell på et hushold og en familie. Et hushold består av de personene som bor sammen i samme bolig uavhengig av familietilknytning. Rundt 15 prosent av de store husholdene av pakistansk bakgrunn besto av flere familier. (Folke- og bolig tellingen 2001).

⁵⁵ I følge Boforholdsundersøkelsen fra 1995 (BU95), bodde en trangt dersom det bodde flere enn en person pr. antall rom. Dersom det bodde to eller flere pr. antall rom bodde en svært trangt. Dette var ingen regel som styrte fordeling av bolig, men

avvik mellom antall personer i husholdet, og antall rom i boligen i den somaliske gruppen. Hushold av norsk bakgrunn hadde ikke overraskende best plass, mens hushold av både pakistansk og tamilsk bakgrunn bodde trangt, men ikke så trangt som den somaliske gruppen.

Når det gjelder store boliger, så viser Folke- og boligtellingsen fra 2001 at hushold med innvandrerbakgrunn, sjelden bor i boliger med fem rom eller mer til tross for at de har de største husholdene. Det gjør derimot nordmenn. Hushold av pakistansk bakgrunn har imidlertid begynt å skaffe slike boliger. Flere av informantene var eksempel på det. Blant hushold av tamilsk bakgrunn har det også skjedd en liten bevegelse mot boliger på fire og fem rom, mens denne tendensen er svakere blant somaliere.

Folke- og boligtellingsen fra 2001 gir innsyn i objektive boforhold som kan telles, måles og sammenlignes. Sammenligninger mellom majoriteten og de tre minoritetsgruppene viste at majoriteten eide oftere egen bolig og var sjelden trangbodd. Dette var motsatt av situasjonen for minoritetene. Unntak var innbyggere av srilankisk bakgrunn som eide egen bolig like ofte som majoriteten, men de eide ikke det samme. Sammenligninger av data fra Levekårsundersøkelsen blant innvandrere i 1996 med Folke- og boligtellingsen fra 2001, fikk frem endringer i disposisjonsforhold over tid blant minoritetene. Ikke overraskende økte eierandelen i alle gruppene med økt botid i Norge. Boligsituasjonen til ulike etniske grupper, inkludert majoriteten, vurdert utenfra får frem hovedlinjer i boforhold blant befolkningen, relatert til etnisk bakgrunn. Slik innsikt er nødvendig i forhold for å vurdere om en har lykket med hovedintensjonene i boligpolitikken. I tillegg vil det være ønskelig med minoritetenes vurderinger av egen boligsituasjon. I neste avsnitt spør jeg derfor informanthusholdene om hva de har fått til og hvordan de vurderer det de har oppnådd.

5.2 Boligsituasjonen sett innenfra; Informantenes erfaringer

I dette avsnittet skal jeg skifte perspektiv fra statistikk til erfaringsnære vurderinger av hva informanthusholdene har fått til på boligmarkedet. Opplevde for eksempel informantene det som en velferdsreduksjon å bo trangt, eller betydde andre forhold mer?

en norm for å vurdere faktiske boligforhold blant befolkningen. Fra 1.1.2004 gjelder ny forskrift i Oslo kommune hvor det uttrykkes at en må påregne en viss trangboddhet i kommunale boliger. Store husstander må f.eks. påregne at 3-4 barn deler soverom. Byrådssak 1356/03.

Hvordan informantene trivdes med egen boligsituasjon, var avhengig av hvordan erfaringer og forventninger stemte med opplevde muligheter på boligmarkedet i Oslo. Sitatene nedenfor er uttrykk for dette.

Da jeg kom til Oslo i 1974 for å bo sammen med mannen min, delte han to rom med en annen mann og hans kone. Leiligheten hadde ikke bad og toalettet var i kjelleren. Det var kaldt. Jeg kunne ikke norsk og forstod ingenting. Jeg var redd. Da jeg ble gravid reiste jeg tilbake til Pakistan og sa til mannen min at jeg ikke ville komme til Norge før han hadde klart å finne en egen leilighet. (Pakistansk kvinne)

Hjemme på Sri Lanka bodde både jeg og kona i enebolig. Jeg vokste opp i et stort hus med hage og gjerde rundt. Vi tilhørte "upper middle class", men ikke høyeste kaste. Nå leier vi en liten 3-roms leilighet med lite lys. Jeg og barna deler et rom til kombinert kontor/lekerom. Det er ikke ideelt for meg, for jeg prøver å studere ved siden av jobben. Å leie påvirker trivselen negativt. Mens jeg har vært i Norge har jeg flyttet 13 ganger. Jeg vil gjerne eie leiligheten jeg bor i. Jeg vil vite at jeg kan henge opp et bilde på veggen og vite at det kan bli hengende der. (Tamilsk mann)

Før bodde vi i en mindre bolig som vi også eide, men den var for liten. Nå (1999), for første gang siden jeg kom til Norge på slutten av 80-tallet har vi valgt selv! Vi har valgt boligområde og bolig. Det er en helt ny og overveldende opplevelse. Vi har skaffet så stort hus at jeg til og med kan ha et rom for meg selv. Jeg kan gå inn på rommet mitt og låse døra. Nabolaget er også hyggelig, vi er som en stor familie. Der vi bodde før var det derimot en del rasisme. De likte ikke utlendinger. Her er det helt annerledes og jeg trives veldig godt. (Somalisk kvinne og flyktning, familie på seks med fire barn)

De neste avsnittene inneholder en beskrivelse av hvordan informant-husholdene innen de tre etniske gruppene bodde på intervjutidspunktet i 1999 og i 2003, og hva de var opptatt av i forhold til egen boligsituasjon. Boligsituasjonen på intervjutidspunktet var et resultat av en forutgående prosess med varierende antall boligskifter. Samtidig var hva husholdene hadde oppnådd så langt, et utgangspunkt for videre handling på boligmarkedet. Bolighistoriene viser at etablering på boligmarkedet mer må forstås som en langvarig prosess, enn som en hendelse.

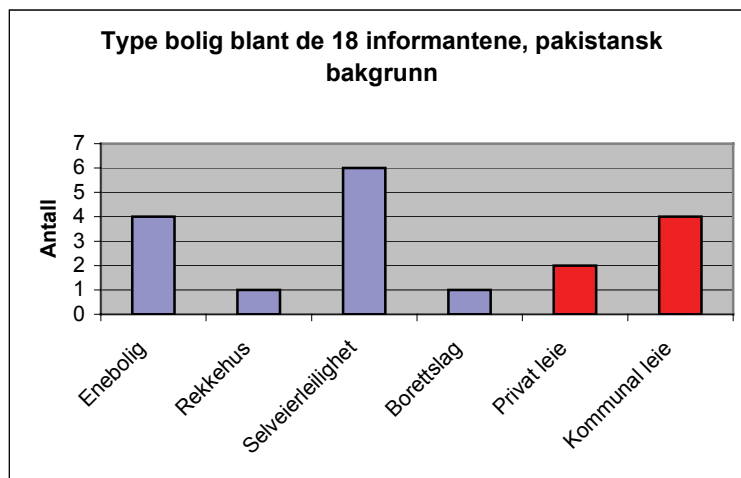
Historiene til de tre gruppene er ikke kopier av hverandre. Beskrivelsene vil derfor være noe ulike, selv om de er bygget over samme lest.

5.2.1 Boligsituasjonen til informanthushold av pakistansk bakgrunn

Jeg var heldig. Jeg kom for å gifte meg med min brors kone (broren var død) og flyttet inn sammen henne og min andre bror og hans kone. Leiligheten er mer enn stor nok. Jeg trives her nå. Men da jeg kom ble jeg skuffet. Jeg trodde at folk som hadde god råd bodde i fine hus, i egne hus slik som på Holmenkollen. Men slik var det ikke, brødrene min bodde i en "fuglekasse" (blokk). Jeg trodde Norge var et "Lille paradys" før jeg kom, men det var det ikke, det var bare et annet land. For folk som kommer fra landsbygda er det kanskje et paradys, men hvis du kommer fra byene har du sett dette før. (Pakistansk mann som kom på familieegjenforening)

Den pakistanske gruppens relativt lange oppholdstid i Norge har hatt betydning for hvordan de har håndtert boligmarkedet og hva de har fått til. Hovedtendensen har vært en bevegelse på boligmarkedet fra hybler, pensjonater og bedriftsboliger, til leiligheter i private gårder og kommunen, til borettslag og for mange videre til selveier, enten i leilighet eller i eget hus.

Figur 5.2 *Fordeling av type bolig blant de pakistanske informantene i forhold til ulike former for eie (blått) – leie (rødt).*



Kilde: Informantintervjuer: 13 i 1999, 5 i 2003.

Av de 18 pakistanske husholdene, bodde 12 i eid bolig på intervju-tidspunktet. Eierandelen var omtrent den samme som for gruppen som

helhet, men blant informantene var det flere som var selveiere og flere som bodde i større boliger. Fire hushold bodde i eget hus, mens to andre hushold var i ferd med å bygge egne hus i utkanten av Oslo. En nygift familie som bodde i selveierbolig, bodde hjemme på barnerommet til kvinnen, så egentlig var de inneboende hos hennes foreldre mens de lette etter egen bolig. Et år etter intervjuet kjøpte de en 2-roms selveierleilighet i sentrum hvor de fortsatt bor. Bare en familie bodde i borettslagsleilighet. Familien bodde trangt i Oslo sentrum og flyttet rett etter intervjuet til en større og nyere borettslagsbolig i nærheten. Familien var opptatt av å bli boende i området, fordi det var her de var kjent og følte seg hjemme. Spesielt faren var opptatt av dette. Han mente at som nyinnflyttet pakistaner i et fremmed område, ville ikke de norske vite om familien var nyankommen, om de kunne norsk osv. Det ville ta lang tid å bli inkludert og akseptert. Det orket han ikke, han ville ta vare på *godet* det var å bli respektert av menneskene i nabolaget, selv om det økonomisk kostet noe mer å flytte til større bolig i sentrum enn i utkanten av byen. To av husholdene leide bolig privat. Den ene hadde fått hjelp av kommunen til å finne boligen og hadde tidsbestemt kontrakt. Den andre var en enslig, ung kvinne som leide et rom hos en annen pakistansk familie. Dette var ifølge henne selv uakseptabelt i det pakistanske miljøet, og ble derfor holdt hemmelig. Fire av familiene leide av kommunen. Tre av dem bodde i relativt nybygde leiligheter, mens en familie bodde i en gammel gård. To av familiene som leide kommunalt var trangbodd. Sammenlignet med familien som leide privat, var det god standard på de kommunale leilighetene. Bare en av de kommunale leietakerne hadde tidsbestemt kontrakt, noe som skyldtes at han hadde "arvet" kontrakten fra faren. De andre hadde 5-års kontrakter som de regnet med å få fornyet.

Hvor i Oslo-området bodde de pakistanske informantene?

De pakistanske informanthusholdene fordelte seg geografisk på seks bydeler og tre omegnskommuner. Fordelingen fulgte hovedmønsteret for den pakistanske befolkningen i Oslo, ved at informantene bodde i sentrum øst og i drabantbyene i Oslo nord og Søndre Nordstrand.⁵⁶ Av de tre husholdene som bodde i enebolig utenfor Oslo, bodde et hushold i et middelklasse område i en nabokommune sør for byen, et hushold i en kommune med relativt høyt antall innvandrere nord for Oslo og et hushold i en landkommune nord for Oslo med få innbyggere med opphav i Asia, Afrika og Sør-Amerika. To av husholdene som bodde i enebolig utenfor Oslo, bodde i etablerte småhusområder, mens den tredje bodde i et nyetablert

⁵⁶ I følge befolkningsstatistikk fra Oslo kommune bodde det i 2001 17634 innbyggere av pakistansk opprinnelse i byen, fordelt på alle Oslos bydeler (Oslo kommune 2002). De fire bydelene med høyest antall innbyggere av pakistansk opphav, var Søndre Nordstrand (3328), Furuset (2178), Gamle Oslo (2175) og Stovner (1860).

område på grensen til Oslo. Ingen av de tre husholdene hadde andre innvandrere som naboer. Alle som bodde i omegnskommunene hadde sitt daglige virke i Oslo, og de bodde tidligere innenfor byens grenser.

Ingen av husholdene som bodde i småhus fortalte at de var opptatt av at det skulle bo andre med innvandrerbakgrunn, eller pakistansk bakgrunn i samme område. Det endelige valget av bolig hadde mer dreid seg om boligen passet for familien og økonomien, og om kommunikasjon til Oslo. Dessuten hadde det dreid seg om å finne en bolig i et miljø som de selv syntes passet med slik de selv plasserte seg på "klassevariabelen". I en tidligere studie fra multietniske bomiljø i Oslo, ble det tydelig uttrykt at mennesker med samme opphavsland ikke nødvendigvis hadde mye felles. I sær for mennesker fra middelklassen, ble felles interesser og kunnskapsnivå hevdet å være viktigere enn felles landbakgrunn (Søholt 1994).

Vi liker oss her, det er fredelig og trygt og det er et godt naboskap. Da vi flyttet inn for 11 år siden kan det hende at noen av naboene ikke likte det, men ingen sa noe. Etter hvert har vi fått bedre kontakt og nå er det gode forhold. For eksempel når kona skal bake eplekake kan hun bare gå over gjerdet til naboen og hente epler. (Pakistansk ektepar i omegnskommune med svært liten andel innbyggere av innvandrerbakgrunn)

Andre foretrakk å bo sentralt. En kvinne uttalte at hun ikke kunne tenke seg å bo i hus i utkanten av byen, selv om mannen hennes gjerne ville det. Hvis de skulle flytte ville hun flytte i byen, til en bygård med heis. Som en del andre kvinner av pakistansk bakgrunn har uttalt foretrakk hun å bo sentralt med nærhet til et stort utvalg av pakistanske forretninger i nærmiljøet, gangavstand til venninner, Oslo City og ulike aktiviteter som hun likte å delta i (Ganapathy og Søholt 2000). Dessuten var det sentralt i forhold til offentlig kommunikasjon. Et par år senere hadde denne familien likevel flyttet inn i en romslig enebolig i utkanten av Oslo. Der bodde foreldrene sammen med deres voksne sønner og deres familier. Samtidig hadde de bygget hus i Pakistan med plass til hele storfamilien.

Tilfredshet med oppnådd boligsituasjon

Både informanthusholdene som eide egen bolig og de som leide kommunalt, opplevde at de bodde trygt. De kommunale leietakerne fryktet ikke for at ikke ville få fornyet kontrakten. Et annet forhold var at de kommunale leietakerne, bortsett fra et hushold, bodde i relativt nye og moderne boliger med heis, noe som ble opplevd som attraktivt. En lite tilfredsstillende side ved de kommunale boligene var bomiljøet. Det var preget av ustabilitet, uro, utagerende naboer og hærverk. Det var ikke miljøer som oppfordret til nabokontakt. Det var heller ikke miljøer som ble opplevd som bra for barn. Dessuten var det liten tro på at det hjalp å klage til kommunen, eller gjøre

noe selv for å bedre bomiljøet. Som innvandrere ble det opplevd som vanskelig å få legitimitet som initiativtaker til lokale forbedringsprosesser. Den ene familien som leide privat opplevde imidlertid verken botrygghet i forhold til kontrakt, økonomi eller naboskap. Det eneste som ble opplevd som relativt trygt for denne familien i forhold til bolig, var en god relasjon til sosialkonsulenten. Familien følte at hun prøvde å hjelpe dem så godt som mulig. Drømmen var å få en kommunal bolig.

Både blant borettslavere og selveiere var det hushold som bodde trangt og som ønsket seg større bolig. For dem som bodde trangt var det økonomien som hindret dem i å skaffe noe større. De hadde derimot ingen ønsker om å skifte miljø.

Inntrykket var at de husholdene som hadde skaffet seg romslige hus, eller som var på vei til å gjøre det, var kommet til veis ende i sin boligkarriere i Norge. Det var ikke mer de kunne ønske seg enn et stort hus med plass til dem de ønsket å bo sammen med. Mens noen var likegyldige til miljøet rundt så fremt det var funksjonelt, var andre opptatt av at det passet i forhold til barnas fritidsaktiviteter. Dessuten var noen opptatt av at de hadde bygget hus i områder som var i ferd med å bli mer attraktive både i forhold til virksomheter og aktivitetsliv, og i forhold til prisutvikling. På en måte opplevde de det som inspirerende å få være med på å utvikle et område.

Når det gjaldt områdepreferanser delte den pakistanske gruppen seg grovt i to. Mange foretrakk sentrum, mens andre foretrakk ytre by. De som foretrakk ytre by, foretrakk også å bo i egne hus. Sentrum ble foretrukket fordi det var nettopp det, det var sentralt. Sentrum var rikt på tilbud og service og enkelt i forhold til kommunikasjon. Et ung familie foretrakk for eksempel en moderne 2-roms leilighet sentralt, fremfor en større leilighet i ytre by. En grunn var at det var her kvinnen i familien var vokst opp og hadde tilhørighet. Hun hadde familie i nærheten og moren kunne enkelt være barnevakt. Et annet poeng for denne kvinnen var at med så korte avstander var det unødvendig å bo sammen i storfamilie. Hun og hennes søster kunne leve sine egne familieliv, ha sin egen livsstil og samtidig ha tett kontakt med foreldrene uten å måtte bo sammen med dem.

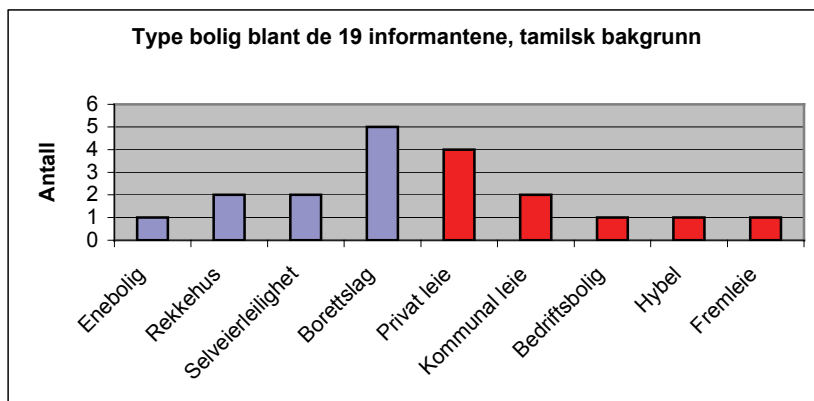
5.2.2 Boligsituasjonen til informanthushold av tamilsk bakgrunn

Vi bor i en 2-roms leilighet nå, og det er for lite for en familie på tre. Dessuten ønsker vi oss flere barn. Vi har svigerfar på besøk fra Sri Lanka og kanskje skal han bli i Norge. Da må han bo her hos oss som han gjør nå. Før har vi hatt besøk av søster mi som bor med familie i Frankrike. Det ble veldig trangt. Jeg

har søkt etableringslån i Husbanken, men har fått avslag med den begrunnelse at boligen vi har er stor nok og at jeg har misligholdt lån tidligere. Det er urettferdig. Da ble jeg rådet til å kjøpe bolig med lån fra Sifbo/Husbanken mens jeg var skoleelev.

Tamilene har som gruppe ikke vært like lenge i Norge som pakistanerne og boligkarrieren er annerledes. De tamilske husholdenes boligkarrierer kan grovt oppsummeres i to løp. Det ene handlet om etablering i distrikts-Norge, enten i fiskeindustrien, eller på folkehøgskole eller kombinasjoner av dette. Etter opparbeidete språkkunnskaper og sparing av penger flyttet de til Oslo-området. Det andre løpet handlet om dem som etablerte seg i Oslo-området med en gang. Som nyankomne startet de i ulike former for bokollektiver. Begge gruppene bodde deretter på fremleie og leie i det tamilske miljøet og en del kom etter hvert inn på eiermarkedet. Et kjennetegn ved de tamilske informantene var at de flyttet ofte, og hyppigere enn informantene i de to andre gruppene. Figuren under viser en lavere eierandel blant informantene enn blant gruppen som helhet, vist i avsnitt 5.1.1.

Figur 5.3 *Fordeling av type bolig blant de tamilske informantene i forhold til ulike former for eie (blått) – leie (rødt).*



Kilde: Informantintervjuer: 14 i 1999, 5 i 2003.

Av 19 husstander, eide ti egen bolig, enten selveierbolig eller i borettslag. Av selveierne bodde en familie i enebolig og to familier i rekkehus i nabokommuner til Oslo, mens to familier bodde i mindre selveierboliger i byen. Alle de fem familiene som bodde i borettslag, bodde i blokk i de eldste drabantbyene. Seks husstander bodde til leie privat, hvorav en bodde på fremleie hos en annen tamil med utflytting i løpet av et par måneder. To

leide av andre tamiler i en drabantby, bare en leide av en norsk utleier. En leide bedriftsbolig og så på dette som bra for henne. Hun var uten forpliktelser og kunne flytte tilbake til Sri Lanka hvis det ble fred.

Jeg er ikke interessert i å være medlem i OBOS, selv om alle sier at jeg kaster pengene ut av vinduet når jeg bor her. Jeg vil gjerne kjøpe *denne* leiligheten, men har ikke fått svar fra Kirkens Bymisjon som er eier. Jeg kunne kjøpt leilighet i naboblokka som eies av OBOS, men jeg liker ikke leilighetene der. Kjøkkenet er lite og en del av stua. Her kan jeg lukke døra til kjøkkenet så det ikke kommer matlukt ut i hele leiligheten. Dessuten er det så vanskelig å få leie ut i OBOS. (Tamilsk kvinne som bor i bedriftsbolig)

To familier leide av kommunen. Den ene bodde trangt og har senere kjøpt seg en romslig selveierbolig i samme område. Den andre familien bodde i en kommunal gjennomgangsbolig med korttidskontrakt. En av informantene var student og bodde i studenthybel. Når det gjaldt boligstørrelse, bodde ni av de nitten husholdningene trangt, dvs. at det var mer enn en person pr. rom i boligen.

Hvor i Oslo-området bodde de tamilske informantene?

Mer enn de pakistanske informantene, var en del av tamilene opptatt av å bo i områder uten for mange innvandrere og andre tamiler, uten at det var slik i praksis. De var ikke i og for seg i mot andre innvandrere, men de ønsket at barna deres skulle vokse opp med norske venner og gå på skole med norske barn. Det ville gjøre det lettere å lære aksentfri norsk og unngå diskriminering på grunn av manglende språk i arbeidslivet. En årsak til vektleggingen av aksentfri norsk, kan være minnet om språkdiskriminering og dermed utestengning fra offentlige stillinger på Sri Lanka. En av informantene hadde derfor søkt datteren sin over på en skole med stort sett bare norske barn. Skepsis mot andre tamiler i samme strøk ble begrunnet med blant annet politisk uenighet, noe mange ikke ønsket å forholde seg til. Dessuten var det noen som opplevde for mye sosial kontroll internt i de tamilske nettverkene. De ønsket å leve sitt eget liv i Norge, og hadde ikke behov for at "nettverket" skulle ha full informasjon om deres bevegelser og bekjenskaper. Andre syntes det var greitt med tamiler i nabolaget, men de hadde ikke tid til å ha kontakt med dem. Andre igjen opplevde at det var gunstig med tamiler i samme område. Det var en måte å bygge sterke nettverk på som en kunne søke støtte fra.

Som de pakistanske informanthusholdene, bodde tamilene hovedsakelig i drabantbyene, men også i sentrum.⁵⁷ Men de bodde oftere i de gamle drabantbyene, enn i de nye. Seks av husholdene bodde i Groruddalen, hvor det tamilske tempelet ligger. Fem hushold bodde i nabolag og blokker med relativt mange tamiler og andre med innvandrerbakgrunn. Tre hushold bodde i bydel Helsfyr-Sinsen. Her bodde et av husholdene i et borettslag hvor en av de andre familiene var ferd med å flytte inn og hvor det også bodde andre tamiler. Blant dem som bodde i Gamle Oslo, bodde et hushold i et område med mange innvandrere, men ingen tamiler. Her etterlyste moren andre barn med tamilsk bakgrunn. De tre andre bodde i nærheten av området på Grønland hvor det tamilske næringslivet var lokalisert. For den ene familien var dette viktig ved valg av bosted. De var ikke opptatt av å ha tamiler som naboer, men de ønsket nærhet til de tamilske butikkene for å gjøre hverdagslivet enkelt. Av de fire familiene som hadde bosatt seg i Oslos nabokommuner, bodde en familie i et blokkområde med noen andre innvandrere, mens de tre andre bodde i rekkehus og eneboligområder med hovedsakelig nordmenn.

Tilfredshet med oppnådd boligsituasjon

Tilfredshet med egen boligsituasjon kan knyttes både til den konkrete boligen, lokalisering, nabolaget og økonomi. Bortsett fra tre-fire hushold, virket det som de fleste tamilske husholdene hadde oversikt og kontroll med sin økonomiske situasjon. Begrensete inntekter sammen med høye boutgifter, krevde økonomisk styring. Et par familier hadde en noe høyere boligstandard, men uten at dette hadde medført urimelige boutgifter. En familie hadde f.eks. kjøpt bolig med utleiemulighet for å ha litt ekstra til å nedbetale lån. Trangboddhet var vanskeligere. Det gjorde det vanskelig å få ro til å studere, krevde mye av familiens evne til å innrette seg med hverandre og reduserte muligheten til å ta i mot gamle foreldre.

Betydningen av relasjon til naboer og bomiljø varierte blant de tamilske husholdene. Mange ga inntrykk av at de ikke hadde noe forhold til nabolaget, de angikk ikke nabolaget og nabolaget angikk ikke dem. Som en uttrykte, vi tenker ikke på at vi skal bli integrert, men at vi skal få til det vi ønsker, og da er vi aktive i samfunnet ut fra våre egne behov. Likevel, når nabolaget gikk dem i mot ble også tamilene opptatt av det lokale. Trakassering av enkeltpersoner og av tamilske miljøer i borettslag førte til ønsker om å flytte. Ikke bare fra den konkrete boligen, men ut av hele

⁵⁷ I følge befolkningsstatistikk fra Oslo kommune bodde det i 2001 5232 innbyggere av tamilsk opprinnelse i byen, fordelt på alle Oslos bydeler. De fire bydelene hvor det bodde flest tamiler var Grorud (902), Bjerke (848), Stovner (763) og Furuset (542) (Oslo kommune 2002: 28).

boligkooperasjonen for å slippe muligheten til trakassering og uønsket atferd fra naboer og styrer i borettslag. I et borettslag med flere tamilske andelseiere uttalte en norsk kvinne til en av informantene:

Det er bra at dere ikke trives her, for da kanskje dere flytter!
Hvis dere trives her blir det flere og flere og det må være en grense!

Negative reaksjoner på en selv og familien i det nære bomiljøet ble opplevd som deprimerende. Det var et savn å ikke bli møtt med forståelse. Tamilene var vant med diskriminering fra Sri Lanka. Når de ble møtt med trakassering og negative sanksjoner fra nordmenn, kunne det gjenkalle og forsterke dårlige opplevelser fra hjemlandet. Det kunne gi en følelse av å ikke være velkommen noe sted og var et dårlig utgangspunkt for å ønske sosial kontakt med nordmenn.

Jeg føler det som et overgrep fra borettslaget å nekte oss TV-sendinger hjemmefra når vi vil bekoste kabler og felles parabol selv. Styret bare avviser oss hele tiden. (Tamil som bor i borettslag med mange tamilske andelseiere)

Betegnelsen overgrep for å bli nektet muligheter for å se tamilske TV-sendinger, kan knyttes til at tamil-tv kan oppfattes som et ledd i en trygghets- og hjemliggjøringsprosess. Det å kunne uttrykke og møte respekt for sine tamilske sider, ville ha betydning for opplevelse av aksept og følelse av å være inkludert i majoritetssamfunnet. Det faller sammen med synspunkter om at integrering på individnivå handler om flere forhold. Det handler både om individuell identitetsutvikling og om samfunnsdeltakelse, ikke enten eller, men noen ganger etter hverandre i tid (Broin 1994; hooks 1992).

En av informantene fortalte om en episode om betydningen av å bli møtt med en positiv åpenhet av naboer. Han fortalte om en norsk nabofamilie som hadde flytteplaner, men som lot være å flytte fordi det hadde utviklet seg så gode naboforhold dem i mellom. Det var første gang informanten hadde opplevd noe lignende i Norge. Etter denne opplevelsen fikk han et nytt syn på naboer. Å bety noe for naboene og at ungene fikk etablere egne nettverk, ble en viktig dimensjon i livet hans. Andre fortalte lignende historier om kontakt med nære naboer som hadde betydning for hvordan de trivdes i boligen og i Norge. For eksempel kom det frem at noen savnet miljøet i Nord-Norge. Der hadde de både norske og tamilske venner. Der kunne de gå innom på kaffe uten å ringe på forhånd. I Oslo hadde ingen tid.

Et spesielt forhold særpreget de tamilske informantene til forskjell fra de to andre gruppene. De ble sjenert av støy. Det gjaldt særlig trafikkstøy, i tillegg til støy og bråk fra naboer og fra gata. Flere oppga å ha flyttet på grunn av

støy, mens andre ønsket å flytte på grunn av trafikkstøy. De hadde bodd og bodde ved siden av svært trafikkerte veier og parkeringsplasser for tungtrafikk, og hadde problemer med å sove. De drømte om å flytte til roligere områder.

Vi plages av trafikkstøy og får ikke sove. Det er vanskelig for meg når jeg har to jobber og trenger å være uthvilt. Dessuten er det dyrt å leie her. Så nå har vi kjøpt en litt mindre leilighet inn mot et grøntområde. Vi er blitt vant til å flytte mye så vi har ikke kjøpt store ting. Bare sofaen er stor, men den kan deles i tre. Det andre vi har, er lett å bære med seg. (Tamilsk familie med to små barn)

At ikke flere flyttet bort fra støyplagene var knyttet til mangel på kjennskap til roligere områder som de hadde råd til, og behov for å bo i nærheten av arbeid. En familie i utvalget bodde imidlertid i eget hus litt utenfor byen. Informanten fortalte at hun alltid gledet seg når hun kjørte gjennom skogen fra Oslo. Der var det vakkert og rolig, noe som for denne familien betydde mer enn kort vei til jobben. Kanskje kan det negative forholdet til støy knyttes til at de aller fleste informantene bodde i separate hus i landsbyer og i utkanten av større byer på Sri Lanka. De hadde stort sett bodd i grønne områder uten mye trafikk og uten for mange mennesker og var rett og slett ikke vant med støy. Fravær av støy som erfaring ble ikke vektlagt av informantene med pakistansk og somalisk bakgrunn.

5.2.3 Boligsituasjonen til informanthushold av somalisk bakgrunn

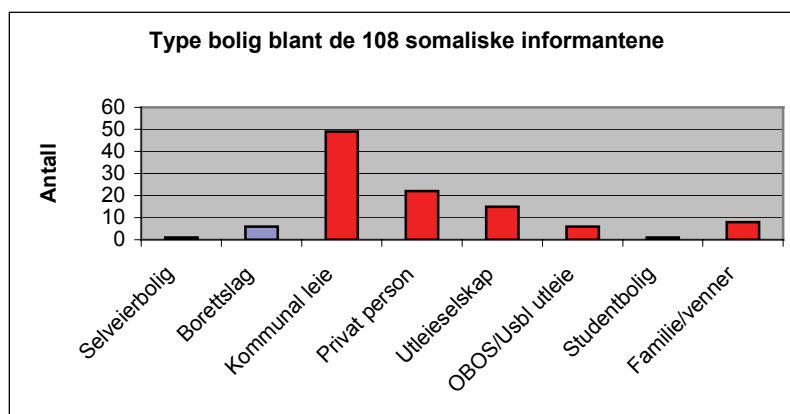
Jeg er fattig og må prioritere. Det viktigste er å ha et sted å bo. Deretter klær. Det er ikke bra å bo på gata eller hos venninner. Man trenger et fast sted å bo. Det viktigste ved en bolig er å vite at jeg kan bo der så lenge jeg vil og at jeg vet om betingelsene for å bo her. Det er viktigere enn høy standard. Denne boligen jeg bor i nå deler jeg med en annen familie som jeg egentlig ikke kjenner og det er usikkert hvor lenge vi kan bo her. Derfor vil jeg gjerne flytte. Jeg ønsker en bolig for meg selv og mannen min som jeg har søkt familieforening for. Et sted hvor vi kan bo trygt. (Ung kvinne, somalisk opphav)

93 av de 108 somaliske husholdene bodde til leie på intervjutidspunktet. Det var en høyere leieandel enn hva som kom frem i Folke- og bolig tellingen fra 2001. Bare et av informanthusholdene bodde i selveierbolig, mens seks

familier bodde i borettslagsbolig.⁵⁸ Åtte hushold bodde hos venner eller familie. Blant dem som bodde i kommunal eller privat utleiebolig, bodde 13 hushold på hospits. Slår vi sammen de som bodde hos andre og de som bodde på hospits, var i realiteten 22 hushold, eller litt mer enn et av fem hushold, uten fast bosted i 1999. I 2003 bodde ingen av de nye informantene på hospits.

Beskrivelsen av boligsituasjonen til de somaliske informantene er noe mer omfattende enn for de to andre gruppene. Dette henger sammen med at utvalget er langt større, datagrunnlaget mer omfattende og at det kom frem forskjellige vilkår for vanskeligstilte med somalisk bakgrunn, i tillegg til en liten gruppe som hadde klart seg bra. Datamaterialet ga anledning til å nyansere disse vilkårene, samt hvordan de selv opplevde situasjonen.

Figur 5.4 *Fordeling av type bolig blant de somaliske informantene i forhold til ulike former for eie (blått) – leie og låne (rødt).*



Kilde: Informantintervjuer: 102 i 1999, 6 i 2003.

Litt over halvparten av leietakerne leide av utleiere som kan kategoriseres som seriøse, slik som kommunen (49) boligkooperasjonen (6) og Studentsamskipnaden (1). Kontraktsforholdene var kjent og man ble ikke sagt opp på vilkårlig grunnlag. Flere av informantene som leide av kommunen, tok det for gitt at kontrakten kunne videreføres. Kommunale leietakere bodde på hospits, i hybelhus, i kommunale gårder og i kommunale leiligheter i selveier- og borettslagseiendommer. Noen få hadde person med funksjonshemming i husstanden og hadde tilpasset bolig. Andre ventet på tilpasset bolig. De som leide av USBL mente de kunne fornye kontrakten i inntil seks år. Familien som leide av OBOS hadde derimot en kontrakt som

⁵⁸ I avsnitt 3.4.5 er det somaliske utvalget nærmere beskrevet.

ikke kunne fornyes videre, og måtte flytte i løpet av kort tid. Andre utleiery var kommersielle utleieselskap (15) og privatpersoner (22). Når det gjaldt privatpersoner som utleiery, hadde tretten utenlandsk bakgrunn. Syv hadde pakistansk bakgrunn og en tamilsk bakgrunn. Dette sammenfaller med funn fra utvalgene i disse to gruppene. Blant de pakistanske informantene var det flere som hadde begynt å investere i boligmarkedet for å leie ut inntil de hadde behov for boligene selv. En del av de somaliske informantene opplevde at det ikke var mulig å få leie av andre enn de som selv hadde utenlandsk bakgrunn. Utleiery med innvandrerbakgrunn var ikke like skeptiske som nordmenn til å leie ut til boligsøkere av somalisk bakgrunn.

Kortvarige leieforhold

Strukturene på leiemarkedet hadde stor betydning for boligsituasjonen til somalierne. Dette gjaldt både tilgang til leiemarkedet, kontraktsforhold, kostnader, boligstandard og geografisk fordeling av tilgjengelige utleieboliger for denne gruppen i Oslo-området.

Vi er nomader. Vi er vant til å flytte. Men når vi er nomader har vi vårt eget telt og vi flytter når vi vil. Her blir vi tvunget til å være nomader fordi vi ikke får noe stabilt sted å bo. Det er vanskelig i et moderne land og med et moderne liv å flytte hele tiden, det gjør både utdanning og arbeid vanskeligere. Dessuten blir man også en nomade i relasjoner. Vanskelig å bygge opp relasjoner når man bare er kort tid på et sted. (Ungt ektepar)

Bare seks av 93 leietakere opplyste at de hadde leiekontrakt uten tidsbegrensning. Alle de andre hadde tidsbegrensete kontrakter og kontrollerte ikke selv hvor lenge de kunne bo i leiligheten. Tretten hushold bodde uten skriftlig kontrakt og bare fem av disse hadde muntlig avtale. Det innebar stor usikkerhet og bekymring i forhold til fremtiden.

Vi håper at vi kan få bo her lenge. Kontrakten er på to år. Vi har fått et godt forhold til eieren, men vi vet ikke om vi får fornyet kontrakten, men vi tror ikke at han vil kaste oss ut. Men, jeg er også engstelig for ham som eier leiligheten, får vi ny kontrakt eller sier han nei? (Alenemor med tre barn som leide av en pakistaner)

Bare 25 av de 108 husholdene hadde en leiekontrakt som varte i 3 år eller mer. Blant dem som bodde på mer kortvarige kontrakter var det en av fire som ikke visste hvor lenge de kunne bo i boligen. Dessuten var det 43 hushold som ønsket å flytte raskt, noe som kunne tyde på at de ikke hadde en tilfredsstillende boligsituasjon. Dette kan skyldes ulike forhold, blant annet trangboddhet, lav standard eller forhold til utleier:

Før var utleieren (pakistansk) bare hyggelig. Han hjalp meg med praktiske ting og det var ingen problemer. Så en dag ville han kaste meg ut. Jeg sa ok, jeg skal gå på sosialkontoret. Så ombestemte han seg og sa at jeg kunne fortsette å bo her hvis jeg betalte mer. Men, at hvis jeg ble boende, så fikk jeg ikke lov å ha overnattingsbesøk av barna mine, heller ikke hvis jeg blir syk. Hvis jeg finner noe annet vil jeg flytte med en gang. Jeg ønsker å finne et sted hvor jeg kan bo trygt resten av livet. Jeg vil gjerne bo i dette området for her bor datteren min og andre somaliere som jeg kjenner. (Eldre kvinne og tidligere nomade, leide sokkeletasje i rekkehus)

Å bo på korte, tidsbestemte kontrakter blir et problem når det ikke er selvvalgt og det samtidig er vanskelig å finne noe annet. Det kan innebære at en må flytte, uten å ha noe å flytte til. I slike situasjoner havnet noen på hospits, andre hos familie eller venner. Over tid, og hvis det gjentar seg, medfører det en vanskelig livssituasjon, spesielt for barnefamilier. En av informantene sa hun måtte fornye kontrakten hver måned. De fikk bare bo i leiligheten til de fant noe annet. En annen fortalte at familien ble sagt opp etter to måneder, selv om de hadde kontrakt for seks måneder. Et tredje hushold fortalte at kontrakten hadde gått ut og ikke var fornyet. Familien var blitt lovet en større leilighet i gården av utleier, men den ble leid ut til noen andre. Familien hadde ingen oversikt over hvilke rettigheter de hadde i forhold til husleieloven. Deres håp var at de kunne fortsette å bo i leiligheten til de klarte å finne noe annet som var større.

De fleste opplevde det som et problem å bo midlertidig. De kunne ikke slå seg til ro eller planlegge på sikt. Den usikre kortsiktigheten i leiekontraktene medførte en følelse av å ikke ha sluppet helt inn i Norge, selv om de hadde oppholdstillatelse.

Vi bor til låns på ubestemt tid. Det er ikke vi som bestemmer hvor lenge vi kan bo her. Når som helst kan vi få beskjed om å flytte. En somalier som bor i Sverige i 5 år føler seg som svensk. En somalier som bor i Norge i 10 år føler seg som somalier. Dette henger ikke sammen med arbeidsmarkedet, men at i Sverige får vi en stabil leiebolig. Vi får på en måte slippe inn i det svenske hus. Somaliere som må flytte rundt på det private leiemarkedet opplever ikke å ha fått flytte inn i det norske hus. (Ung mann i heltids jobb, som flyttet rundt på det private leiemarkedet)

Hvordan en oppfatter situasjonen henger nøye sammen med hva slags erfaringer en har gjort seg på boligmarkedet. En kvinne som flyttet til Oslo i 1993, hadde til 1999 ikke hatt selvstendig bolig, men bodd hos venner eller

på hospits. Hun hadde ansvaret for en mindreårig gutt og ønsket derfor en stabil boligsituasjon. I løpet av 1999 hadde gutten gått på tre skoler i Oslo. Høsten 1999 klarte hun å finne en liten hybelleilighet på 25 m² i et hybelbygg i sentrum. Dette var første gang hun hadde sin egen bolig i Oslo, og hun opplevde det som en lettelse og begynnelsen på en ordning av tilværelsen. Hun hadde klart å finne et alternativ til hospits. Hun behøvde ikke lenger å dusje om natta for å få varmt vann. Hun behøvde ikke å stå i kø for å lage mat eller gå på do. Strøket var hyggelig og gutten gikk på skole i nærheten. Hun hadde egen kontrakt på leiligheten. Samtidig var hun redd. Det var en del bråk i huset og det bodde narkomane i etasjen under. Hun likte ikke å gå i oppgangen og fulgte alltid gutten ut og inn av huset. Men, de hadde sitt eget sted å bo og kunne låse døra, som var av stål.

Hjemløse på hospits

Tretten av informantene bodde på hospits, alene eller sammen med sine familier (1999). Hospits-beboerne fordelte seg på et privat hospits i Oslo sentrum og et kommunalt botreningsenter for flyktninger. Flere av informantene hadde bodd begge stedene. Felles for stedene var at det var trangt, det var få fellesrom og det var kø for å lage mat og gå på badet. På det private hospisset var det ikke uterom, slik at det var vanskelig for barn å få lekt. Foreldrene fortalte at barna ofte var syke og at de krøp på gulvet mellom bena til de voksne i et røykfyllt fellesrom. Syv familier delte fellesrom som bad og kjøkken. På det private hospisset bodde det ikke bare flyktninger. Det bodde også narkomane der, noe som bekymret småbarnsforeldrene.

På det kommunale botreningsenteret for flyktninger bodde det bare flyktninger og andre med innvandrerbakgrunn. Da intervjuene ble foretatt var den største gruppen beboere somaliere. Botreningsenteret hadde en liten lekeplass for barna, barnehage og lekserom med flere datamaskiner. Det var også fellesrom i tilknytning til hyblene. Senteret var primært for nyankomne flyktninger, og flyktninger som kom på familiegjenforening til personer som ikke hadde en ordnet bosituasjon. Blant informantene var det to som var nyankomne til Norge. De fire andre hadde bodd flere andre steder og bodde her på grunn av boligmangel. Nestleder ved senteret opplevde at nyankomne flyktninger var motiverte og positivt innstilte. De følte seg trygge etter opphold i flyktningleir og opplevde den materielle standarden som bra. De som hadde bodd andre steder i Oslo eller Norge var ikke like positive. De hadde ikke lyktes med å etablere seg og var på mange måter tilbake til utgangspunktet. Informantene hevdet at de følte seg kontrollert. Alle hadde plikter i forhold til felles renhold, men de opplevde at reglene var for rigide i forhold til at de hadde oppgaver utenfor senteret. For eksempel måtte en del av mødrene følge barna sine til ulike skoler i byen, noe som kolliderte med plikter i bygget. I følge beboerne måtte en også søke for å få lov til å

oppholde seg andre steder. Hvis en var borte fra senteret mer enn et visst antall netter uten å ha sagt i fra, ble en kastet ut og tingene en hadde ble plassert på lager. De som hadde vært lenge i Norge opplevde derfor at det for dem var bedre å bo på privat hospits. Der kunne de komme og gå som de ville uten at noen brydde seg.

Trangboddhet

De somaliske husholdene talte inntil 11 personer, men det var ingen som bodde i boliger med mer enn seks rom. Ca. tre av fire av de somaliske husholdene som ble intervjuet var trangbodd, ifølge tidligere normer for trangboddhet.⁵⁹ Hvor trangt de bodde varierte. Men, blant en drøy tredel bodde det mer enn to personer pr. rom.⁶⁰ Blant de som ikke bodde trangt, finner vi de få som hadde kjøpt bolig selv.

Blant de som bodde svært trangt, eller det som også kalles for overbefolket, var det f.eks. et hushold på ni personer som bodde på tre rom. Et hushold på 11 personer bodde på fire rom. De fleste mente at de hadde for liten plass, spesielt i forhold til barna. En reaksjon som gikk igjen, var forundringen over at det ble bygget så små boliger i Norge, i verdens rikeste land! Informantene fortalte om romslige hus hjemme i Somalia, hvor de store barna hadde hvert sitt rom. De behøvde ikke å flytte når de ble store. I Norge opplevde de at mange somaliske ungdommer flyttet ut fordi det var for trangt hjemme. En fortalte at det ikke var plass til henne hjemme. Hun sov på stua, eller av og til på rommet til søstrene. Da hun ble 18 år ville hun flytte og bo for seg selv. Moren opplevde det annerledes. Hun syntes rekkehuset med fire rom var stort nok, selv om det var mange barn. Barna flyttet ut etter hvert og da ble det passe. De var vant til å bo mange sammen.

Det ble fortalt at det at ungdommer flyttet hjemmefra, var et nytt fenomen som hadde oppstått i Norge. Det skjedde pga ulike forhold som opptrådte samtidig. Det handlet for det første om trangboddhet og fattigdom, men også om press på å være selvstendig og ta ansvar for seg selv. Det var en rollemodell som ungdommene lærte fra norsk ungdom. Problemet var at presset og behovet for å flytte hjemmefra kolliderte med mulighetene på bolig- og arbeidsmarkedet. Det var lite å flytte til som de kunne betale for.

⁵⁹ Både Sunnhetsforskriftene for Oslo kommune og Husbanken har hatt normer for antall personer pr. rom. Sunnhetsforskriftene ble opphevet sommeren 2003. Husbankens retningslinjer var en person pr. oppholdsrom.

⁶⁰ 7.5.2003 vedtok bystyret ny forskrift om tildeling av kommunal bolig. I denne går det frem at en må påregne en viss trangboddhet i kommunale boliger. Store husstander må f.eks. påregne at 3-4 barn deler soverom.

Boligsituasjonen slik den ble opplevd av dem som eide egen bolig

Alle som eide egen bolig hadde bodd til leie før og sammenlignet med dette. Den største forandringen de merket var at de bestemte selv. De bestemte selv hvor lenge de ville bo der de bodde. Ingen kunne kaste dem ut. Dessuten hadde alle som hadde kjøpt, skaffet seg forholdsvis romslige boliger. En begrunnelse for hvorfor de trivdes var nettopp dette, at de opplevde å ha nok plass og bodde trygt. Et kjennetegn på trivsel, var at de som eide egen bolig ikke flyttet. De bodde stabilt og ungene deres hadde fått venner i området og gikk på den lokale skolen. Et annet kjennetegn var at de deltok i nabolaget. De følte seg sosialt inkludert og noen deltok derfor på dugnader. To av boligeierne bodde i blokk i borettslag i Groruddalen. De andre bodde i rekkehus i bydel Søndre Nordstrand.

Bokostnader

Å ha kontroll med bokostnadene og klare å betale boutgiftene er vesentlig i forhold til botrygghet og trivsel. Blant de syv boligeierne var tre gjeldfrie. I 1999 da de fleste intervjuene ble gjennomført, var det litt dyrere å eie enn å leie, når det relateres til månedlige boutgifter. Gjennomsnittlig bokostnad for en 4-roms eid bolig var ca. kr. 7 500 pr. måned, mens gjennomsnittsleie for en leiebolig med samme antall rom var i underkant av kr. 6 500 pr. måned. Gjennomsnittsleie i 1999 lå mellom kr. 5 000 og kr. 10 000. for alle boligstørrelsene (Se vedlegg figur 5h). 5-roms boligene hadde høyest gjennomsnittspris, mens de minste boligene hadde høyest maksimalpris. De som betalte mest, bodde på privat hospits (1999). For de som bodde på det kommunale botreningsenter ble det betalt rundt kr. 10-12 000 i måneden (1999). Tallene viser at det var liten sammenheng mellom bokostnader og inntekter. De aller fleste hadde behov for kommunal, økonomisk støtte til boutgiftene, selv om noen hadde yrkesinntekt.

Hvor i Oslo-området bodde de somaliske informantene?

De somaliske informanthusholdene bodde hovedsakelig i sentrum øst og i nye drabantbyer.⁶¹ En firedel bodde i Gamle Oslo og nesten en firedel i bydel Søndre Nordstrand. Resten bodde spredt rundt, fordelt på 14 bydeler. To bodde i Oslos nabokommuner. Fra den somaliske gruppen kom det frem få synspunkter på betydningen av status i forhold til hvor i Oslo en bodde. De fleste var mer opptatt av at boligen var stor nok og at de kunne få en mer stabil boligsituasjon. Dessuten var småbarnsmødrene opptatt av å bo i nærheten av skoler og barnehager slik at hverdagslivet ikke ble for vanskelig. Halvparten av informantene hadde flyttet fra en annen kommune

⁶¹ I 2001 bodde det 4780 innbyggere av somalisk bakgrunn i Oslo. De fire bydelene hvor det bodde flest somaliere var Gamle Oslo (730), Søndre Nordstrand (647), Furuset (425) og Stovner (395) (Oslo kommune 2002:28).

til Oslo. Dette hadde antakelig betydning når noen la vekt på at det ikke betydde så mye hvor i Oslo de bodde så lenge det var tilgjengelig med offentlig kommunikasjon. Det viktigste var at de bodde i Oslo. De behøvde ikke å bo i samme nærmiljø, når de kunne besøke hverandre med T-banen. Eldre og funksjonshemmede i denne gruppen var imidlertid opptatt av å bo i lett tilgjengelig gangavstand til sitt nettverk, butikker og offentlige tjenester som de var avhengige av.

Tilfredshet med oppnådd boligsituasjon

Bortsett fra boligeierne og de få som var tilkjent handikapeilighet av kommunen, samt noen kommunale leietakere, var de somaliske informanthusholdene lite tilfredse med oppnådd boligsituasjon. De hadde løs tilknytning til boligmarkedet, de bodde trangt, på usikre kontrakter og de bodde dyrt, noe som gjorde de fleste avhengige av økonomisk bolighjelp. Hyppige flyttinger fratok dem muligheten til å slå seg til ro. Dette fikk blant annet konsekvenser for barns skolegang og voksnes mulighet til å engasjere seg i virksomhet som kunne lette tilgjengeligheten til arbeidsmarkedet. De erfarte forholdene på det private leiemarkedet var av en slik karakter at kommunal bolig ble vurdert som relativt attraktivt og trygt. Dessuten, for dem som hadde middelklassebakgrunn ble det opplevd som et savn å ikke kunne vise klasses tilhørighet gjennom hvordan de bodde. Det handlet ikke om å bo i store villaer, men om å bo anstendig og ikke sammen med de mest marginaliserte i det norske samfunnet. Uansett klassebakgrunn var de fleste opptatt av å ha det ordentlig inne. Om boligene var små eller store, trangbodde eller ikke, møblert eller ikke, var det stort sett orden i de hjemmene jeg var på besøk. Blant dem som hadde økonomisk anledning til det, var det status å ha skinnmøbler, samtidig som det var praktisk med mange små barn. Når de ikke kunne vise klasses tilhørighet utad, var inventar en annen måte å gjøre dette på, og som ga en viss selvrespekt.

5.3 Oppsummering

Dette kapitlet har omfattet statistiske sammenligninger av sentrale boforhold mellom majoriteten og de tre minoritetsgruppene, og sammenligninger av hva informanthusholdene oppnådde på boligmarkedet. De to perspektivene gir innblikk i hovedtrendene på boligmarkedet innen og mellom de respektive etniske gruppene, og i hvorvidt informanthusholdene var tilfredse med den boligsituasjonen de hadde oppnådd. Inkludering av informantenes perspektiv ga innsyn i hvordan tilfredshet med egen boligsituasjon korresponderte med boligen i relasjon til sosialt bomiljø og geografisk lokalisering.

Den statistiske sammenligningen av sentrale boforhold viste to viktige forhold. For det første, personer av srilankisk og pakistansk bakgrunn bodde i eid bolig i omtrent samme omfang som nordmenn, når de bodde i Oslo. I den somaliske gruppen bodde derimot de fleste i leiebolig. Relativt høye andeler blant pakistanere og somaliere som bodde i kommunal bolig, er tegn på at relativt mange i disse gruppene slet på boligmarkedet, gitt at det bare var de mest vanskeligstilte som ble prioritert til slik hjelp. Til tross for store ulikheter i oppnådd boligsituasjon blant somaliere og srilankere, økte eierandelen omtrent like mye i perioden 1996 – 2001 blant de to gruppene. For srilankerne var tendensen i retning av høyere andel eierskap et uttrykk for at gruppen befestet seg på eiermarkedet. For den somaliske gruppen kan det leses som et tegn på at også denne gruppen anstrengte seg for å bli del av eiermarkedet. Dette til tross for stigende boligpriser på 1990 - tallet og begynnelsen av det 21. århundre.

For det andre, når det gjaldt boligstørrelser så var den overveiende trenden at alle bodde trangt, men at den somaliske gruppen bodde trangest. For pakistanere og srilankere viser kombinasjonen av eierskap og trangboddhet, at til tross for deltakelse i de alminnelige strukturene på boligmarkedet, så hadde de ikke råd til å kjøpe stor nok bolig til husholdet. Gjennom å eie hadde de utenfra sett oppnådd innflytelse over egen boligsituasjon i forhold til disposisjon av boligen, men de hadde i mindre grad oppnådd å legge til rette for å kunne leve godt i den boligen de eide. Bortsett fra den tredelen som bodde i eid bolig blant somaliere, hadde majoriteten i denne gruppen verken klart å bli del av det alminnelige boligmarkedet, eller skaffet seg en tilfredsstillende bolig hva gjaldt størrelse.

De objektive bosituasjonene til informantene skilte seg ikke vesentlig fra hva som kom frem i Folke- og bolig tellingen fra 2001. Fordelingen på disposisjonsforhold var imidlertid ikke lik for den tamilske gruppen, noe som blant annet henger sammen med at jeg ikke har trukket statistiske utvalg.⁶² Blant de pakistanske informantene var det dessuten flere som bodde i selveierbolig enn i folke – og bolig tellingen. Det var også relativt flere som bodde i store boliger og i flerfamiliehus. Oppnådde boligsituasjoner som ble vurdert som tilfredsstillende varierte mellom kommunale leieboliger, borettslagsboliger i drabantbyene, eierboliger av varierende standard og egne hus. Private leieboliger ble sjelden opplevd som tilfredsstillende.

Å eie egen bolig bidro til opplevelse av botrygghet og selvstendighet. Vissheten om at de selv bestemte om de ville flytte eller ikke, hadde stor betydning for opplevelse av å ha innflytelse over egen situasjon. Å kunne treffe egne valg med hensyn på bolig, ga noen en opplevelse av å ha sluppet til i det norske samfunnet, selv om de ikke kunne velge fritt. Det var også en

⁶² Se kapittel 3.4 for utvalg av informanthushold.

gjennomgående oppfatning blant dem som hadde egen inntekt at det var mer økonomisk gunstig å eie egen bolig enn å leie.

Å leie av kommunen ble opplevd som tryggere enn å leie privat. Kommunale leietakere fryktet ikke vilkårlige utkastelser og trodde at de ville få fornyet leiekontrakten. De hadde også større tillit til at de ville få bostøtte i kommunal bolig. De som leide privat bolig flyttet ofte. En grunn var fraværet av trygghet og forutsigbarhet i forhold til botid i den enkelte boligen. Blant tamiler flyttet både leietakere og boligeiere hyppig, og de skiftet mellom disposisjonsformene. Den hyppige flyttingen blant boligeierne skyldtes for svak økonomi til å kjøpe tilfredsstillende boliger. Flytting medførte dermed ikke nødvendigvis en forbedret boligsituasjon.

Trangboddhet ble opplevd som negativt, uavhengig av bakgrunn. Det var ikke tilfredsstillende å bo så tett at voksne som utdannet seg ikke hadde et sted å studere, at barna ikke hadde rolig sted å gjøre lekser, ikke hadde plass til lek, eller at mange måtte sove på samme soverom. Det var et problem om ungdom av forskjellig kjønn måtte sove på samme rom.

Trangboddhet, flyktighet og bokostnader som ikke sto i forhold til inntektene, ble ikke forbundet med en god og trygg boligsituasjon. Blant de fleste som hadde etablert seg i eierbolig, slik som de fleste pakistanske husholdene, de få somaliske eierne og en del av tamilene, var det imidlertid en utbredt oppfatning om at de hadde sluppet til på det alminnelige boligmarkedet. De pakistanske storfamiliene i egne hus hadde på mange måter oppnådd sine drømmer, mens tamilene og især somalierne fortsatt var på vei.

Hvis vi bare ser på oppnådde boligresultater, var det vanskeligere for etniske minoriteter enn for majoriteten å etablere seg i en tilfredsstillende boligsituasjon, innenfor gjeldende politikk og markedsforhold. Det kan skyldes at boligpolitikken overfor vanskeligstilte ikke traff minoritetene godt nok, utsilingsmekanismer i markedet, ulik ressurs- og kompetanseprofil og ulike prioriteringer blant minoriteter og majoritet. I del III vil jeg diskutere nærmere hvordan disse betingelsene påvirket mulighetene på boligmarkedet for de tre minoritetsgruppene.

5.3.1 Lokalisering og trivsel i bomiljø på tvers av gruppene

Jeg har tidligere vært inne på at en tilfredsstillende boligsituasjon ofte omfatter noe mer enn den konkrete boligen. For mange påvirket også lokalisering og relasjonen til miljøet rundt hvordan de trivdes. Informantene, som minoritetsbefolkningen generelt i Oslo, bodde i overveiende grad i drabantbyene i nord, øst og syd og i sentrum øst. Bortsett fra dem som bodde

i egne hus i utkanten av Oslo, bodde de fleste relativt tett og var derfor sårbare i forhold til hvorvidt de ble inkludert i, eller avvist fra det bomiljøet de var en del av.

Informantene var i utgangspunktet lite opptatt av det sosiale bomiljøet. Men, hvis de opplevde skepsis, mistenksomhet og trakassering ble det en viktig faktor i livet deres. Det ble opplevd som belastende og sårende å ikke bli akseptert. Denne type opplevelser hadde informanter innen alle gruppene, men det kan virke som tamilene ble mest berørt. Opplevelsen av å ikke bli likt og respektert der de bodde, betydde for noen tilbaketrekking og mishag mot å delta på fellesarrangementer som generalforsamlinger og dugnader. Noen av informantene ønsket å flytte på grunn av denne type erfaringer. De ønsket å flytte til selveierbolig, helst eget hus, hvor det var mindre anledning til trakassering og hvor de hadde større innflytelse over egen boligsituasjon. Dessuten var dette en boligform som mange var vant med fra opprinnelseslandet. Informanter som hadde opplevd å ikke bli sett eller inkludert i sitt bomiljø, opplevde ikke noe tap av fellesskap ved å flytte til eget hus, men kanskje snarere en mulighet til å gjenvinne selvrespekt.

Blant informantene kom det frem ulike synspunkter på det å bo i områder med andre innvandrere. En del tamiler og pakistanere hevdet synspunkter om at en ikke var opptatt av å bo i områder med mange innvandrere og folk fra egen gruppe. For tamiler var det snarere motsatt. Her var flere opptatt av at få eller ingen innvandrere i nabolaget ga status. Utsagn som at “*i vår oppgang bor det ingen andre innvandrere*” var et uttrykk for at de bodde fint. Tamilene har imidlertid et ordtak om det fåfengte i å tro at en kan bli noe annet enn det en er: “*Selv om en spurv flyr aldri så høyt, kan den aldri bli en ørn!*” på norsk uttrykt som “*skomaker, bli ved din lest*”. Noen tamiler ga uttrykk for å vite hvor det ga status å bo i Oslo-området. Men, når de selv ikke kunne velge på øverste hylle, var det viktigere å ha enebolig hvor som helst, enn å bo i blokk i Asker, som en uttalte. Hvilke statussymboler som var utslagsgivende, var avhengig av hvilke miljøer den enkelte refererte seg til. De som inngikk i etniske nettverk og sammenlignet seg med andre fra samme gruppe, la større vekt på symboler som hadde betydning i det etniske miljøet, enn symboler som hadde status i norske miljøer. Blant somaliene var hovedtendensen at de ønsket å bo i barnevennlige drabantbyer med en etnisk blandet befolkning. Eller de ønsket å bo i Oslos nabokommuner. Nesten ingen var opptatt av at det skulle bo flere somaliere i samme boligområde. For ca. en tredel spilte det ingen rolle hvem som bodde i området, hva gjaldt etnisk opprinnelse.

Det er et paradoks at majoriteten blant de tre minoritetsgruppene og nesten halvparten av minoritetsbefolkningen i Norge, velger å bo i Oslo hvor en finner de høyeste boligprisene. Det er heller ingen automatikk i at det er de boligene minoritetene etterspør som er ledige og som de slipper til i.

Mangelen på samsvar mellom boligbehov, ledige boliger og økonomisk evne, gir signal om at det er andre forhold enn bolig som trekker mennesker med etnisk minoritetsbakgrunn til Oslo. Det er snarere slik at på tross av høye boligpriser blir folk boende eller flytter til Oslo fordi det er andre ting knyttet til denne byen som har betydning for at de skal kunne leve et meningsfylt liv i Norge.

Boligresultatene som er presentert i dette kapitlet, er for informant-husholdene et tilfeldig stoppested i deres boligkarrierer. Hvorvidt de vil fortsette å bevege seg vil blant annet avhenge av hvorvidt oppnådd boligsituasjon så langt samstemmer med behov, forventninger, opplevde muligheter og ressurser. Lite tilfredsstillende boligsituasjoner kan for noen være insitant til å anstrenge seg for å forbedre boligsituasjonen på sikt. Dette forutsetter imidlertid at de har erfaring for, eller tro på at de selv kan påvirke egen situasjon. I de neste kapitlene er dette tema. Da skal jeg ved hjelp av informantenes fortellinger gå i dybden på hvordan de har strevd og gått frem for å få til de boligresultatene som er presentert over.

6 Strategier

Å studere boligstrategier blant ulike grupper av etniske minoriteter, handler om å studere hvordan tidligere innvandrere og flyktninger innretter seg på boligmarkedet etter at de har lyktes med første del av sine individuelle strategier, nemlig å klare å utvandre eller flykte til et annet land og få lovlig opphold. Når jeg fokuserer på strategier og variasjon mellom og innen grupper, er det på bakgrunn av hypotesen som kom frem i analysemodellen i første kapittel, om at det kan være flere og ulike måter å gå frem på for å skaffe godet bolig, og at disse ikke er gitt utelukkende av samfunnsmessige strukturer eller av etnisk tilhørighet. Hovedanliggendet ved boligstrategier er å komme i kontakt med relevante boligutbydere, og deretter opprettholde relasjonen hvis ønskelig. Hvilke kategorier av boligutbydere som vil være relevante for det enkelte hushold, vil være avhengig av individuelle bolig mål og ressursgrunnlag blant boligsøkerne.

Boligstrategier må sees i sammenheng med boligresultat. Studier av hvordan folk håndterer boligmarkedet vil være lite fruktbart hvis det ikke samtidig relateres til hva de får til. Dessuten vil hva de får til på et gitt tidspunkt, være avgjørende for hvordan de velger å håndtere fremtidig boligsituasjon. I forrige kapittel trakk jeg frem *hva* de tre informantgruppene hadde fått til. I dette kapitlet vil hovedfokus være på *hvordan* de fikk det til.

I dette kapitlet skal jeg gå nærmere inn på hvordan noen faktorer som inngår i strategiutforming, blir anvendt i denne undersøkelsen. Så skal jeg hente opp idealtypene for boligstrategier som ble presentert i avslutningen av kapittel 2, og utdype disse nærmere. Deretter vil jeg i de tre påfølgende kapitlene beskrive og analysere erfaringer fra pakistaneres, tamilers og somalieres håndtering av og opplevelse av boligmarkedet i Oslo. Materialet vil bli systematisert i forhold til idealtypene for strategiutforming. Det vil gi et systematisk grunnlag for å sammenligne strategibruk innen og på tvers av grupper. Siste del av siste kapittel i del II avsluttes med et tilbakeblikk på forventningene som ble stilt i kapittel 2.

6.1 Strategi og verdigrunnlag

Strategi kan forstås instrumentelt, som noe en gjør for å oppnå konkrete mål. Det konkrete målet bunner imidlertid ofte i mer eller mindre bevisste verdioppfatninger. Det kan derfor være relevant med noen innledende betraktninger om hvorfor man i det hele tatt skal anstrenge seg for å skaffe eller beholde en bolig. Jeg har valgt å se bolig i en velferdssammenheng. Det å ha et sted å bo betraktes vanligvis som et grunnleggende behov innen velferdsforskning, slik det også ble uttrykt i den siste boligmeldingen (Allardt 1975: 28 og 36; St.meld.nr. 23 (2003-2004)). I følge Allardt er velferd en tilstand der menneskene har mulighet til å få sine sentrale behov dekket (ibid.:17). Utover fysiske, funksjonelle behov, vil boligen som hjem være sterkt knyttet til tilfredstillende av andre behov, slik som mulighet til privatliv, følelse av trygghet, mulighet for livsutfoldelse og autonomi. Et viktig aspekt er boligens betydning for mulighet til å delta på andre samfunnsarenaer, slik som utdanning og arbeid. Dessuten er det antatt at bolig og hjem er vesentlig for å kunne utvikle og opprettholde løse og nære relasjoner, dvs. for å kunne ha et sosialt liv. Jeg skal ikke gå nærmere inn på diskusjonen av betydningen av bolig og hjem her. Jeg vil bare understreke at de verdiene individene og husholdene selv tillegger bolig og hjem, vil påvirke konkrete mål og hvor mye og på hvilken måte de strever for å få dekket sine behov og nå sine mål.

6.2 Strategi og mål

Strategier handler om å forsøke å virkeliggjøre mål. Hva en ønsker å få til og hvordan en planlegger å gå frem påvirker hverandre gjensidig. Betingelser og forhold som kan påvirke den enkeltes oppfatning av egne muligheter kan likevel være og forbli uklare, og utenfor den enkeltes kontroll (Friedman 1987:24), uten at behovet for handling reduseres. Å handle, eller utforme strategier for handling på boligmarkedet i forhold til ønsket om boligforbedring, eller å beholde boligen, forutsetter imidlertid at den enkelte aktør ser for seg alternative muligheter til tross for usikkerhet og manglende oversikt. Det innebærer at en forventer at et alternativ vil være bedre og mer tilfredsstillende, eller mindre negativt enn et annet. Målenes ambisjonsnivå vil påvirke hvor omfattende og krevende strategier som er nødvendig. Målene kan være ladet med forventninger om erfaringer som målene skal resultere i (Gray 2000: 59). Innholdet i målene kan stamme fra verdier, praksiser og sosiale normer i den etniske gruppen enkeltaktørene er en del av, og skikker fra opprinnelseslandet. Målene kan også være inspirert av verdier og praksiser en er blitt kjent med i Norge, kunnskap om muligheter på boligmarkedet i Norge, eller en sammenblanding av disse. Mål kan være

positive, forstått som at de omfatter noe en ønsker å oppnå, eller negative, forstått som at de omhandler situasjoner en ønsker å komme bort fra eller ikke ende opp i.

Innen boligforskning har det tradisjonelt vært antatt at folk i hovedsak handler på boligmarkedet på bakgrunn av behov og positive preferanser, det vil si hva de ønsker å oppnå. Kanskje er det like relevant å forstå vurderingene og handlingene på boligmarkedet, på bakgrunn av hva minoritetene ikke vil oppnå eller ende ut med, eller hva slags ulemper de vil forsøke å redusere. Dette kalles for negative mål (set of negative constraints) (Popper 1962; Simon 1964:7; Brox 1995). Dette perspektivet er kanskje særlig relevant blant etniske minoriteter fordi de som gruppe og individer både har liten kontroll over strukturene på boligmarkedet, og ofte kan ha begrenset betalingsevne. Ingen, uavhengig av bakgrunn, vil normalt forsøke å skaffe en bolig de vet de ikke har råd til, selv om de ideelt sett ønsker seg hus med hage. Ingen vil heller forsøke å skaffe bolig i et område hvor det ikke finnes arbeid eller tilbud til barn, hvis en har barn, hvis de har valgmuligheter. Og, mange ønsker heller ikke en bolig som fører til at en mister kontakt med familien sin. Andre vil flytte fra ubehagelige situasjoner, f.eks. trakassering i bomiljø. For flyktninger som har tidligere erfaringer med å rømme fra krig, vold og andre uholdbare situasjoner er dette en gjenkjennelig strategi. Det handler mer om å rømme fra noe, enn at en har planlagt hva en skal til. I andre situasjoner handler det kanskje verken om å rømme fra noe, eller om direkte planlegging, men snarere om hva en får til, skritt for skritt, gitt den situasjonen en befinner seg i. Dette kalles også inkrementalistisk planlegging og handler om at "veien blir til mens man går", etter som man høster og tilpasser seg nye erfaringer (Popper 1962: 157-168; Lindblom 1959).

Kombinasjonen av positive og negative mål er et uttrykk for hvordan boligen kan inngå som en meningsfull komponent i den enkeltes liv. Boligens relevans vil på mange måter være avhengig av hvorvidt den korresponderer positivt med andre viktige livsarenaer. Dette innebærer at det kan inngå flere mål i strategier for å skaffe eller forbedre en boligsituasjon. Det er mange forhold som må tas i betraktning og som inngår i beslutningene samtidig. Delmål, eller parallelle mål som en søker å unngå eller oppnå ved boligforbedring, kan best forstås som et sett av begrensninger som påvirker en mer eller mindre bevisst utforming av strategier. Det innebærer at vurderinger og handlinger i forhold til boligforbedring tar utgangspunkt både i begrensninger og hva en ønsker å oppnå. Hva som til slutt får betydning ved de endelige beslutningene som fører til en bolig, vil blant annet være avhengig av hvilke aktører som var involvert og hva som fikk oppmerksomhet da beslutningen ble tatt (March og Olsen 1986).

Mål i forhold til bolig kan variere i forhold til vektlegging av selvstendighet. Det kan være variasjon i ønsker om å oppnå en mest mulig autonom boligsituasjon med stor innflytelse og kontroll, og i hvordan aktører fortolker muligheter for autonomi innenfor ulike segment av boligmarkedet. Mål kan også variere i forhold til om de er enkle eller sammensatte, tydelige eller uklare. Ofte er mål knyttet til en blanding av noen eller alle disse variantene, noe som kan gjøre det vanskelig å bedømme hvorvidt en boligsituasjon vil være mer tilfredsstillende enn en annen. Dette fordi delmålene som kan knyttes til to eller flere boligsituasjoner ikke er sammenlignbare. Tre boligsituasjoner med omtrent samme kostnadsnivå kan for eksempel variere i forhold til delmål om nærhet til ønsket nettverk, godt og trygt skoletilbud til barna, og mulighet for fremleie. Lite fokuserte mål eller fravær av mål kan skyldes at første generasjons innvandrere i prinsippet må lære gjennom erfaring hva som er bra for dem i forhold til bolig i Norge. Dette skyldes at de befinner seg i en samfunnskontekst som er basert på andre verdier, boligstandarder og måter å ordne ens familie- og boligsituasjon på, enn hva de var kjent med fra opprinnelseslandet.

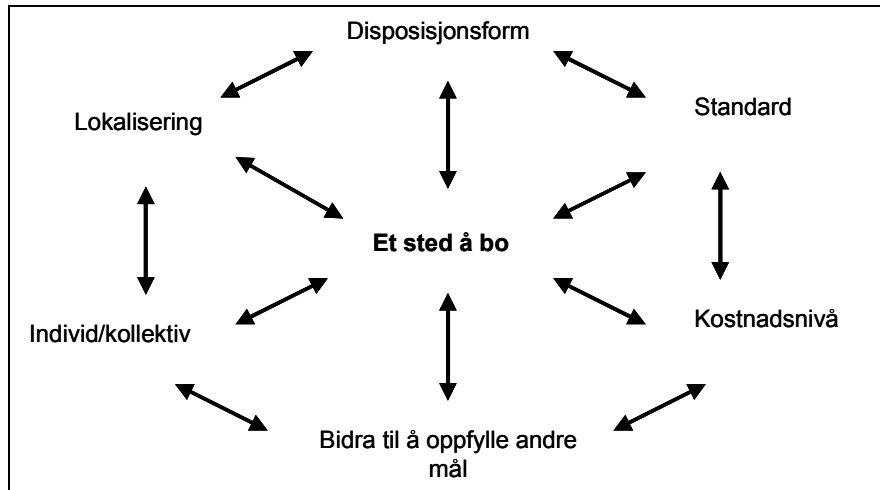
Enkle mål er enkle i den forstand at de handler om *en* ting. I forhold til å skaffe bolig kan det for eksempel si at målet er å skaffe bolig til den familien en faktisk bor sammen med. Hvor den ligger, kostnadsnivå og for eksempel størrelse kan være underordnet. Eller det kan handle om at en ønsker å skaffe en bolig en har råd til uten å be om hjelp fra det offentlige. I slike tilfelle blir det å klare bokostnadene det viktigste, og viktigere enn for eksempel standard og lokalisering. Sammensatte mål i forhold til bolig kan innebære at boligen skal tilfredsstillere flere mål samtidig og som ikke nødvendigvis følger av eller bygger på hverandre. Det kan for eksempel omhandle at en ønsker å skaffe bolig til familien, inkludert de som det er søkt familiegjennforening for og som en ennå ikke vet om får innreise- og oppholdstillatelse i Norge. Det kan innebære at en ønsker at boligen i tillegg til å huse familien, skal være et uttrykk for familiens status sett i relasjon til status i opprinnelseslandet, eller ønske om status i Norge. Sammensatte mål i forhold til bolig kan også inkludere et ønske om at boligen og dens lokalisering skal bidra til lettere integrering i det norske samfunnet. Eller, at boligen og lokaliseringen skal bidra til at en kan opprettholde og styrke nettverk innen familie, slekt, bekjentskapskrets eller etniske gruppe.

Hvorvidt målene er entydige eller sammensatte, gir føringer på utformingen av strategier for å nå målene. Utydelige mål, grunnet manglende oversikt over muligheter, vanskelighet med eller manglende interesse for å prioritere mellom delmål, eller manglende tro på at en har innflytelse på egen boligsituasjon kan bidra til at eventuell strategiutforming også blir utydelig og lite handlingsorientert. Skiftende mål over kort tidsrom, eller problemer med å prioritere hva som er viktig i forhold til bolig kan gjøre det vanskelig

å utforme handlingsretninger. Omvendt, hvis en vet hva en vil oppnå er det lettere å utforme strategier eller handlingsforløp.

Dimensjonene som er diskutert ovenfor som omfatter innhold i mål, er oppsummert i figuren under.

Figur 6.1 *Dimensjoner som kan inngå i boligsmål, i tillegg til å skaffe seg et sted å bo.*



Nærmere om dimensjonene i modellen:

Et sted å bo; dette kjennetegner en situasjon hvor det vesentlige er å få tak over hodet, å ha en bolig til forskjell fra å være uten egen bolig.

Kostnadsnivå; dette handler om at det er et uttalt mål å finne en bolig som er innenfor en definert kostnadsramme. *Standard* er knyttet til at en har målsetninger om at boligen f. eks skal ha en viss størrelse, ønsket standard på kjøkken og bad, type bebyggelse, balkong, hage osv. *Disposisjonsform* dreier seg om målsetninger i forhold til om en vil leie eller eie og eventuelt mer spesifikt, type leieforhold og eierforhold. *Lokalisering* er knyttet til geografi. Hvor boligen skal ligge, for eksempel i spesielle sosiale miljø, i sentrum eller i drabantby, eller i bestemte kommuner osv. Denne dimensjonen omhandler også hvorvidt boligålet inkluderer bolig i opprinnelseslandet. *Individ / kollektiv* handler om hvem som inngår i boligstrategiene og på hvilken måte. Det kan være en person eller en kjernefamilie, eller en større familiehusholdning i forhold til en konkret boligsituasjon. Det kan også være at boligstrategiene ikke er knyttet til en konkret bolig, men til prosessen med å skaffe bolig til de som inngår i den familieenheten man definerer seg i forhold til. *Bidra til å oppfylle andre mål*; dette handler om andre delmål, blant annet knyttet til kollektive goder, som

en håper skal oppfylles gjennom en konkret bolig. For eksempel god skole for barna, norske lekekamerater for barna, kort vei til jobben, mulighet til å opprettholde kontakt med familie, integrasjon i nabolaget for eksempel i norsk miljø eller i egen etnisk gruppe, kort vei til etniske eller religiøse møtesteder, kort vei til etnisk service, fritidsaktiviteter osv.

Som nevnt tidligere antar jeg at ønsker om å oppnå bestemte mål styrker strategiutformingen. Jeg tar for gitt at alle informantene har et mål om å ha et sted å bo, enten det er knyttet til å anskaffe bolig, beholde eller forbedre ens boligsituasjon. Alle disse tre situasjonene kaller jeg for boligforbedring. Det er ikke slik at aktørene endrer mål fra for eksempel bolig til bil. Slike målendringer er bare aktuelt når boligen er sikret. Da kan en prioritere bil foran bedre eller større bolig, men ikke i stedet for bolig. Hvor mye bolig, hva slags bolig, lokalisering og hvem som inkluderes i boligålet vil imidlertid variere og påvirke interesse og intensitet i strategiutforming og gjennomføring.

Virkelighetens verden er kompleks og sammensatt. For førstegenerasjonsinnvandrere og flyktninger vil det antakelig være slik at de konkrete boligålene endrer seg over tid ettersom de gjennom erfaring får økt kjennskap til og innsikt i hva som er tilgjengelig på boligmarkedet i Norge og i Oslo, samt vilkår ved ulike delmarkeder, sett i relasjon til egne økonomiske ressurser og minoritetsposisjon. Når det gjelder målendring over tid, er det sannsynlig at det finner sted en bevegelse fra mål om å ha et sted å bo for de en regner i ens husstand, til mer sofistikerte mål. Sofistikerte mål kan knyttes til lokalisering, standard og delmål som skal bidra til å oppfylle andre personlige mål.

6.3 Strategi og virkemidler

For å nå et mål, må man vite hvordan man kommer seg dit og hva som kreves. Kjøp eller leie av bolig forutsetter at boligsøker opplever boligkonteksten som så forståelig at en vet eller klarer å finne ut av, hvordan en bør gå frem for å komme i kontakt med boligutbydere, og hva slags virkemidler som trengs for å iverksette en boligtransaksjon eller beholde boligen. Det handler om tilgang på informasjon om ledige boliger, for eksempel gjennom annonser og internett, ev. oversettelse av boligannonser, anledning til og ev. hjelp til å gå på visning, evne til å fylle ut skjemaer og skaffe nødvendig dokumentasjon, og selvsagt kjøpekraft. Kritisk for boligsøkerne er derfor at de forstår hva som trengs av virkemidler og at de har de ressursene som er nødvendige for å skaffe virkemidlene selv, eller ved hjelp av nettverk.

6.4 Strategi og handling

For at en strategi skal bli mer enn en plan, forutsettes det at aktøren foretar valg, beslutter og handler. I denne avhandlingen blir disse handlingene identifisert gjennom en analyse av hva informantene fortalte at de hadde gjort i forhold til sin boligsituasjon. Det betydde at det ble tydeliggjort hvordan tidligere boligvalg og situasjoner la føringer på senere muligheter på boligmarkedet. Fremtidsstrategiene fremkom gjennom hvordan de tenkte seg sin boligfremtid.

Uansett verdigrunnlag handler strategier og fremtidsplanlegging om en tenkt sammenheng mellom innsats og resultat. Dvs. at en person har forestillinger om at handling X vil føre til mål Y, alternativt at handling Z, Æ eller Å også kan føre til Y eller noe annet som tilfredsstillende lignende behov som Y. Eller det kan være slik at en aktør tenker at handling A, B, og C kan muliggjøre X, som igjen kan føre til målet Y. Å skaffe bolig handler både om forberedende strategier for å styrke egen oversikt og posisjon overfor boligutbydersiden, og om de valg, beslutninger og handlinger som må foretas ved en konkret boliganskaffelse.

Hvordan den enkelte strever for å nå sine mål, vil hele tiden være relatert til forskjellige kontekster som hver enkelt inngår i. Separate og forskjellige kontekster møtes i individet og fremstår med ulike forventninger. I tillegg til egne mål, kan det sosiale nettverket i Norge og transnasjonalt ha sine normer og forventninger om hva som er en passende boligsituasjon og akseptabel måte å skaffe boligen på. Samtidig vil normer i storsamfunnet legge føringer på hva som oppleves som akseptabelt sett utenfra, både hva gjelder boligsituasjon og anskaffelsesmåter. Kompleksiteten i kontekster og forventninger vil påvirke beslutnings- og handlingssituasjonen i forhold til boliganskaffelsesprosessen.

6.5 Strategi og tid

Analysemodellen i første kapittel har med tid som faktor for å forstå boligstrategier og boligresultat. Tid spiller inn på flere og ulike måter. Som fenomen kan tid relateres til alle de fire synsvinklene jeg har valgt som betingelser for å analysere hva minoritetene oppnår på boligmarkedet og hvordan de går frem. En dimensjon er historisk tid. Det innebærer at forhold i ytre betingelser og kontekster vil påvirke handlingsbetingelser og boligresultater på et hvert historisk tidspunkt. En annen dimensjon ved tid som jeg vil trekke frem her, er individuell og den enkelte gruppes oppholdstid eller ansiennitet i Norge. Som vist i andre undersøkelser har individuell botid ikke overraskende betydning for integrasjon (Salvesen 1979; Blom 1995; Lakey

1997; Friedrichs 1998; Peach 1998). Det betyr at en kan forvente at nyankomne innvandrere tilegner seg erfaringer og informasjon om sitt nye samfunn over tid. Slike erfaringer og informasjon kan styrke den enkeltes oversikt over alternativer og handlingsmuligheter. Dessuten kan en forvente at den enkelte vil styrke sine materielle ressurser over tid, blant annet gjennom arbeidsdeltakelse. På lignende måte kan en etnisk gruppe som har lang botid ha bygget seg opp mer kollektiv erfaring om muligheter og begrensninger i innvanderlandet enn nyankomne grupper. Grupper med lang oppholdstid kan også ha hatt tid til å bygge opp ressurser som enkeltmedlemmer kan nyte godt. I et slikt perspektiv vil tidsdimensjonen være vesentlig for boligsmål, boligstrategier og boligresultat. En tredje dimensjon ved tid kan knyttes til livsfase. Mennesker og hushold som skifter samfunns-kontekst på grunn av migrasjon, i prinsippet uavhengig av livsfase, må etablere og reetablere seg i forhold til bolig når som helst i livsløpet. Når kombinasjonen av livsfase og ankomst bryter med alminnelige mønster for etablering, kan det by på særlige utfordringer i forhold til boliganskaffelse. En fjerde dimensjon ved tid er knyttet til beslutningssituasjonene som inngår i boligstrategier. Det dreier seg om hvorvidt det enkelte hushold hadde, subjektivt opplevd, tilstrekkelig tid til å områ seg ved endring av boligsituasjonen.

6.6 En typologi av strategier

I kapitel 2 presenterte jeg et sett av idealtyper for strategisk handling som bygger på en blanding av min teoretiske tilnærming og kjennskap til feltet. Idealtypene for strategisk handling var basert på fremtidstenkning, på tilbakeskuing eller på behovet for å gjøre noe i nåtid. Før jeg går nærmere inn på de enkelte idealtypene vil jeg dvele litt ved hva som kjennetegner typologier og hvordan jeg vil anvende dem.

I følge Weber er typologier å betrakte som teoretiske idealtyper og generaliseringer, og ikke rene empiriske beskrivelser av virkeligheten (Weber 1947/1964). Idealtyper er enkle og overdrevne kategorier som gjør det mulig å sammenligne og kontrastere empirisk materiale (Smith 1998: 146). Idealtyper som sådan har ikke normative elementer. Det er snarere et begrepsmessig verktøy som antyder mulige forklaringsmåter på empiriske handlinger. Informantenes erfaringer og fremgangsmåter i den virkelige verden er komplekse og har ofte elementer fra flere av idealtypene, noe beskrivelsene nedenfor vil bære preg av. Typologien vil derfor bli brukt som en fortolkningsramme og et verktøy som kan bidra til å strukturere de empiriske erfaringene. Hver av strategitypene vil ha flere dimensjoner som avspeiler empiriske erfaringer og muligheter.

Informantene representerer levde liv og har en bolig*historie* i Norge. Historiene belyser hvordan hushold har skiftet handlingsmønster over tid, og til tider kombinert ulike strategier, blant annet avhengig av hvordan de oppfattet muligheter og begrensninger i forhold til egne mål og innenfor den historiske samfunnskonteksten de var del av. Rekkefølge og kombinasjon av handlingsmønstre varierte mellom hushold, mellom grupper og over tid. En ulempe ved å typologisere fremgangsmåtene og behandle dem hver for seg, er at sammenhengene i bolighistoriene blir redusert. Bruk av sitater håper jeg vil bøte på dette. Fordelen med å bruke idealtyper er at det kan bidra til å gi oversikt og systematikk, noe som kan lette en sammenligning av boligstrategier innen og på tvers av de tre etniske gruppene.

I tabell 6.1 er de fire idealtypene for boligstrategier satt opp i en matrise fordelt på de tre etniske gruppene. En femte mulighet var at aktørene/husholdene ikke hadde strategier for egen boligsituasjon.

Tabell 6.1 *Matrise for typologi av strategier.*

Opphavsland	Idealtyper av strategier				
	Tilpasningsstrategier	Proaktive strategier	Reproduserende strategier	Reaktive Strategier	Ingen strategier
Pakistan					
Sri Lanka					
Somalia					

Nedenfor vil jeg beskrive nærmere hvordan jeg forstår de ulike idealtypene for strategisk handling, relatert til boligmarkedet.

6.6.1 Tilpasningsstrategier

På et overordnet nivå handler alle formene for boligstrategier om tilpasning til det norske boligmarkedet. Med *idealtypen* tilpasningsstrategier, forstår jeg aktører som tilpasser sine boligsmål og måter å skaffe bolig på til den samfunnskonteksten de er en del av, gitt egne ressurser og slik de til en hver tid opplever situasjonen. Det innebærer at i en tilpasningsstrategi vil både mål, virkemidler og fremgangsmåter være elementer som kan utsettes for tilpasning i forhold til boligforbedring. Tilpasningsstrategier handler ikke nødvendigvis om å adoptere nordmenns mål og fremgangsmåter i forhold til boligforbedring, men om å finne frem til måter som er egnet i den bolig- og samfunnsstrukturen som minoritetshusholdene inngår i. I begrepet tilpasning ligger innebygd en prosessforståelse hvor aktørene må finne ut av hva som er egnede fremgangsmåter. Aktørene kan ha en formening om hva de vil oppnå, men behøver ikke ha tilstrekkelig oversikt, tilstrekkelige økonomiske

og sosiokulturelle ressurser, eller interesse til å drive aktiv, målrettet forberedende planlegging og handling på vei mot et boligsmål. Det er snarere slik at aktøren gjennom prøving og feiling tilpasser delmål, virkemidler og handlinger, ettersom muligheter og eventuelt begrensninger oppstår underveis (Etzioni 1973). Innenfor en tilpasningsstrategi kan det godt forekomme endringer og forskyvninger underveis av delmål knyttet til bolig, men ikke om en skal ha en bolig eller ikke. Målendringer kan blant annet skyldes empirisk læring om hva som kan være en mulig tilfredsstillende boligsituasjon, gitt den geografiske og sosiale konteksten (minoritet i Oslo-området) og aktørens ressursgrunnlag.

6.6.2 Proaktive strategier

Proaktiv atferd finner vi blant aktører som er tydelig målfokuserte og som med utgangspunkt i et mål planlegger hva de må gjøre i nåtid *for å* nå et mål i fremtid. Det handler om at man bevisst eller ubevisst stiller seg spørsmålet om hva som må gjøres nå og fremover for å lykkes med mål Y om et år, to år, tre år osv. I denne tilnærmingen inngår dermed *aktivt forberedende* strategier som skal bidra til at en kan komme i en reel forhandlingsituasjon overfor boligutbyder. De forberedende strategiene kan omhandle alt fra å styrke ens økonomiske evne, styrke ens sosiokulturelle kompetanse i forhold til å håndtere boligmarkedet, og utvikle og styrke nyttige allianser og nettverk. De forberedende strategiene blir virkemidler i hovedstrategien som omhandler det å skaffe, beholde eller forbedre ens boligsituasjon.

For å kunne forholde seg proaktivt må en ha en opplevelse av å ha en viss oversikt og innflytelse over egen situasjon og handlingsmuligheter. Opplevelse av innflytelse over egen situasjon er en forutsetning for å kunne planlegge fremover i tid. Opplevelse av muligheter behøver imidlertid ikke å samstemme med faktiske muligheter. Opplevelse av muligheter kan være et uttrykk for *ønske* om muligheter til å påvirke egen boligsituasjon i ønsket retning. Og viktig i denne sammenheng, det er *opplevelsen av muligheter* som aktiverer en aktør til å planlegge og handle.

6.6.3 Reproduserende strategier

Reproduserende strategier tar utgangspunkt i strategier for boliganskaffelse som aktøren kjenner til fra før. Man ser seg tilbake, enten på egne erfaringer eller på erfaringer og skikker som de har fått overført fra andre, for eksempel fra foreldre, eller sosialt miljø som en forholder seg til. Det handler om et handlingsmønster som kan begrunnes ut fra vane, pragmatikk eller sosial norm.

Vanehandlingen er et uttrykk for at en handler slik man pleier å handle i det sosiale miljøet en referer seg til. For første generasjon blant innvandrere kan det å gjøre noe slik man gjorde det i opprinnelseslandet, gjenskape en form for trygghet. Man gjentar et kjent handlingsmønster som virket før, for en selv eller for familien. Alternativt kan det være et uttrykk for at en ikke vet om andre måter å skaffe bolig på, eller at en ikke har reflektert over hvorvidt vanen er funksjonell i den sammenhengen som aktøren befinner seg i.

Den *pragmatiske* innstillingen handler om at aktøren har vurdert overførte erfaringer, eller skikker for måter å skaffe bolig på og funnet frem til at hele, eller deler av fremgangsmåten kan være hensiktsmessig i situasjonen vedkommende befinner seg i. Denne formen for reproduserende strategi vil derfor også være proaktiv.

Et handlingsmønster som vektlegger *sosiale normers* legitimitet, er derimot mindre pragmatisk. Her er det vesentlige at en går frem på riktig måte, gitt de sosiale normene i det miljøet en referer seg til. Det handler blant annet om reprodusering av sosiale forpliktelser. Et slikt handlingsmønster er verdi-basert og kan relateres til sinnelagsetikk, til forskjell fra et handlingsmønster som er basert på mest mulig nytte eller funksjonalitet i forhold til et resultatmål.

Reproduserende strategier kan peke tilbake på skikker og tradisjoner i opprinnelseslandet og/eller erfaringer aktøren og aktørens referansemiljø har høstet i Norge. Selv om denne type strategier tar utgangspunkt i tidligere erfaringer, skikker eller sosiale normer er det ikke dermed gitt at strategiene er rene kopier av tidligere måter å skaffe bolig på. Hvorvidt denne formen for strategier er hensiktsmessige, vil i stor grad være avhengig av om de passer inn i konteksten.

6.6.4 Reaktive handlingsmåter

Et reaktivt handlingsmønster kjennetegnes av aktører som verken ser seg tilbake for å bruke fortidens løsninger og fremgangsmåter på dagens utfordringer, eller ser fremover for å planlegge hvordan de kan endre nåtidens situasjon eller sikre at nåtidens situasjon ikke forverres. Dette er aktører som reagerer når noe skjer. Med utgangspunkt i en hendelse reagerer de og forsøker å finne en mer eller mindre spontan løsning som kan bidra til en mer tilfredsstillende (bolig)situasjon. Det er hendelsen som setter i gang aktiviteter og handlinger, ikke forestillinger om hva som må gjøres i nåtid for å oppnå en ønsket fremtid. En slik tidsforståelse har en sterk nåtidsorientering og planlegging fremstår som irrelevant.

6.6.5 Ingen strategier

I tillegg til idealtyper for boligstrategier, har jeg åpnet for muligheten for at noen hushold ikke har boligstrategier. Dette handler i første rekke om aktører som aldri har hatt, eller er blitt avlært å tro på at de har mulighet til å endre egen situasjon. Det innebærer at de ikke har forestillinger om at deres situasjon kunne vært annerledes, grunnet egen handling. Dette er personer som er kjennetegnet av å være konsentrert om nåtid, hvor fortiden er blokkert samtidig som de er avlært å ha forestillinger om fremtiden. I følge Beiser er dette en tilstand som rammer en del flyktninger i flyktningleire, og i en del tilfelle også etter at de har fått oppholdstillatelse og er bosatt i et nytt land (Beiser 1987).⁶³ Frykt for sorg og depresjon gjør at fortiden blir blokkert ut, samtidig som den ikke blir ansett som relevant i forhold til nåtiden. Når det gjelder mangel på fremtidstro, viser Beiser til ulike måter å forklare dette på. For det første viser han til flyktninger som har sittet i leire over lengre tid. De har levd i konstant usikkerhet uten mulighet til å påvirke egen situasjon, noe som lærte dem en overlevelsesstrategi som var fokusert på nåtiden. Både fortid og fremtid var for risikabelt å trekke mentalt inn i nåtiden. Inkludert i dette bildet var en usikkerhet i forhold til om de fortsatt levde i morgen, neste uke osv., noe som bidro til å gjøre fremtidsplanlegging irrelevant. En annen variant var flyktninger som ikke blokkerte ut fortiden, men husket hvordan de hadde det før. De sammenlignet nåtiden med da de hadde det best i fortiden, og ikke med da de var på flukt. Sammenligningen mellom nåtid og da de hadde det best, var for noen så deprimerende at de ikke så noen hensikt i å se fremover, fordi de aldri ville komme i nærheten av det de hadde hatt før. Elster har diskutert lignende forhold. Han har blant annet vært opptatt av hvorvidt et godt minne setter standard for fremtidige forventninger (Elster 1989:63). Dersom det er slik at ingenting kommer opp mot fortiden og gode minner, kan det oppleves som lite inspirerende å streve for noe en tror en ikke kan få.

Asylsøkere som sitter i mottak kan oppleve en lignende situasjon som flyktninger i leire. De har på en eller en annen måte vært aktive i forhold til å komme til Norge som asylsøkere, men må deretter sitte i mottak på ubestemt tid og vente på avgjørelse om opphold eller avslag. Avgjørelsene tas av andre, og etter retningslinjer som asylsøkerne verken har bestemt eller kan påvirke. I venteperioden fratas de i stor grad mulighet for initiativ og aktivitet i forhold til det som er viktig for dem, å få opphold. I følge en studie av asylsøkere i Sverige kunne langvarig opphold i asylmottak styrke nåtidsfokuseringen. Asylsøkerne kunne erfare retningsløs tid, gitt at de ikke

⁶³ Beisers (1987) undersøkelse bygger på intervjuer med flyktninger fra Sør-øst Asia, fra forskningsprosjektet 'Settlement of Southeast Asian Refugees in Canada: Psychological, Social, Employment and Economic Aspects'.

visste, eller hadde den minste innflytelse på om de ville få opphold eller bli sendt ut av landet (Brekke 2004:28). Det er ikke gitt at denne erfaringen med lært inaktivitet og lært opplevelse av at de har liten eller ingen påvirkning på endring av egen situasjon utover flyktningshistorien, vil være et godt utgangspunkt for integrering. Integrering på “norsk”, forutsetter aktivitet, selvstendighet og selvberging. Muligheter og impulser fra omgivelsene kan imidlertid påvirke hvordan de mestrer overgangen til en mer selvstendig livssituasjon. Disse personene behøver dermed ikke være låst i en ikke-handlende situasjon.

Denne formen for mangel på strategier reduserer aktørenes muligheter til å bygge videre på, eller transformere tidligere erfaringer for boligforbedring. Det fratar dem også det insitamentet som følger av å planlegge for fremtiden. Tap av fremtidstro og dermed manglende planlegging, må ikke forveksles med dem som handler reaktivt på grunn av en tidsforståelse som prioriterer nåtid.

6.7 Tilgjengelighetsstruktur innen ulike segment av boligmarkedet

Ovenfor har jeg gått igjennom et sett av idealtypiske strategier for å håndtere boligmarkedet. Hva slags strategier som blir utformet og valgt av det enkelte hushold for å nå boligsmål, vil blant annet være avhengig av tilgjengelighetsstrukturen i boligmarkedet og slik denne oppleves av aktørene i boligmarkedet. Tilgjengelighetsstrukturen påvirkes av lover og reguleringer og gjennom boligutbyderes kriterier og prioriteringer i forhold til å inngå boligtransaksjoner. Sett i et slikt lys, er det for eksempel like lett eller vanskelig å skaffe leiebolig gjennom kommunen som gjennom OBOS, og får man samme type bolig og bomiljø? Eller er det slik at det er like lett eller vanskelig å skaffe seg en leiebolig på det private markedet uavhengig av etnisk bakgrunn? Og hva er det som spiller inn ved kjøp av bolig? Er det snakk om objektive kriterier som tilgang på kapital, evne til å håndtere budprosessen, ansiennitet, eller det snakk om skjønnsvurderinger i relasjonen mellom boligsøker og boligutbyder?

Tabell 6.2 og 6.3 viser skjematiske oppstillinger av kriterier knyttet til registrerings-, ressurs- og kompetanse-, og effektivitetsterskelen innen forskjellige delmarkeder av boligmarkedet. Betydningen av tersklene vil variere med objektive kjennetegn ved det enkelte hushold og hvordan husholdet opplever egen handlingssituasjon. Mens det for en nyankommen flyktning vil være relativt vanskelig å slippe til på kjøpemarkedet, kan for eksempel et hushold med samme etniske opphav, men som har vært i Norge i lengre tid, ha tilegnet seg kompetanse og økonomiske ressurser til å kjøpe

egen bolig. Eller, et hushold som til tross for lang botid i Norge ikke har lyktes med å skaffe seg nødvendige ressurser og oversikt over boligmarkedet må forholde seg til etniske nettverk for å få et sted å bo. Andre delmarkedene kan fremstå som ugjennomtrengelige for den enkelte boligsøker.

Tabell 6.2 *Tilgjengelighetsstruktur på leiemarkedet. Kriterier knyttet til registrerings-, ressurs- og kompetanse og effektivitetsterskelen blant ulike kategorier av utleiere.*

LEIE	Forberedelser	Registerings- terskel	Ressurs- og kompetanse-terskel	Effektivitets-terskel
Privat utleie; - annonser	Lese aviser, internett, Eventuelt lære seg norsk til å kunne lese annonser	Telefon Visning Forutsetter muntlig kommu- nikasjon	Evne til å markedsføre seg selv som interessant leietaker	Skikkethet i forhold til utleiers personlige preferanser, sympatier og antipatier
Privat utleie; - direkte kontakt - norske utleiere, ikke fremmedskep sis	Få vite om konkrete utleiere Annonser Nettverk	Oppsøke	Evne til å markedsføre seg selv som interessant leietaker	Skikkethet i forhold til utleiers preferanser: - betale - ro og orden - plikter - passe fordeling innvandrere/ norske - hensyn til naboskap
Utleie gjennom nettverk		Kjennskap Samme situasjon	Kan betale Bekjent Kan ikke betale	- Tjene penger - Hjelp til selvhjelp - Bytte av tjenester
OBOS utleie (Kriterier 2004)	Melde seg inn i bbl. Årlig medlemsavgift. Tilgang til internett hvor boligene er annonsert.	Medlem pluss registrere seg som interessent	Venteliste Kjente kriterier	Ansiennitet Betalingsevne
USBL utleie (Kriterier 2004)	Få vite om	Søke etter annonser; internett og Aftenposten	Kriterier: Husbankens retningslinjer for lån til vanskeligstilte Må melde seg inn i USBL ved tildeling	Husbankens kriterier. Så skjønn: - bomiljø - unngå trangboddhet
Kommunal bolig		Botid Oppsøke Dokumentere problem	Dokumentere situasjon: - inntekt - husstand - bolig/kontrakt - folkeregister	Etter 1975; sosialmedisinske kriterier Budsjetttrammer Kopling av kriterier og skjønn ved prioritering blant prioriterte
Studentbolig		Studieplass	Studieplass og etter hvert studieprogresjon betalingsevne	Lette muligheter for studieprogresjon

Tabell 6.3 *Tilgjengelighetsstruktur på kjøpemarkedet. Kriterier knyttet til registrerings-, ressurs- og kompetanse og effektivitetsterskelen blant ulike kategorier av selgere.*

KJØP	Forberedelser	Registrerings- terskel	Ressurs- og kompetanse terskel	Effektivitets- terskel
Boligsamvirke Kjøp	Etter 1984: Få vite om ledige boliger; nettverk, annonser, internett, boligsamvirke, meglere Skaffe inntekt, skaffe oversikt over mulig finansiering, ev. lån i nettverk	Medlem / melde seg inn Medlm. avgift	Før 1984; Ansiennitet, venteliste og kapital til innskudd (regulert og lavt). Etter 1984: Håndtere bud- prosess Ordne finansiering / permanent inntekt for lån	Rettferdig fordeling av boliger til medlemmene. Med marked, rettferdig og effektiv fordeling av boliger til medlemmer.
Privat marked Kjøp	Samme informasjonskanaler Samme finansiering	Melde interesse; - visning - bud - kontakte megler/ selger	Håndtere bud- prosess Ordne finansiering / permanent inntekt for lån	Selgers preferanser: - høyeste bud? - skikkethet? - sympatier /antipatier?
Privat marked Kjøp i nettverk	Informasjon gjennom nettverk Samme finansiering	Melde interesse	Betalingsevne Forstår hverandre Trygt	Selgers preferanser: Høyere pris? Trygt

Den skjematiske tilgjengelighetsstrukturen for leie- og kjøpemarkedet som fremkommer i tabell 6.2 og tabell 6.3 vil fungere som et bakteppe i den videre beskrivelse og analyse av de påviste strategiene.

I de tre neste kapitlene skal jeg identifisere, beskrive og analysere empiriske boligstrategier blant informantene i de tre etniske gruppene, med utgangspunkt i de idealtypiske handlingsmåtene. Hensikten er å avdekke mønster innen og variasjon på tvers av gruppene. Med dette som utgangspunkt vil jeg deretter sammenligne strategiene mellom gruppene. Viktig her vil være om det er noe tyngdepunkt innen hver gruppe, og hva slags mønster som fremstår i forhold til likheter og ulikheter.

Identifiseringen av boligstrategiene bidrar til å belyse hvordan hushold innen de tre gruppene har tilpasset seg vilkårene på boligmarkedet i Oslo i perioden 1970-2003. I del III vil jeg gå et skritt lenger og analysere hvordan tilgjengelighetsstruktur på bakgrunn av politikk og boligmarked, etnisk tilhørighet og individuelle egenskaper betinger likhet og variasjon i boligstrategier på tvers av grupper.

For alle informantene, uavhengig av bakgrunn og motivasjon for å komme til Norge, er bolig imidlertid bare en del av det overordnede målet om å skape seg en ny fremtid, enten i Norge eller et annet sted. Betydningen av og arbeidet for *bolig* i Norge vil dermed variere med de overordnede livsmålene og således påvirke ambisjoner og engasjement i forhold til bolig.

7 Identifiserte boligstrategier i den pakistanske gruppen

I dette kapitlet skal jeg identifisere boligstrategier blant informanter med pakistansk bakgrunn. Den pakistanske gruppen generelt, og de fleste av informantene med pakistansk opprinnelse, har lang fartstid i Norge. Det betyr at flere over tid har endret målsetting med hensyn på bolig. Mens det i den første perioden dreide seg om å ha et sted å sove og etter hvert et sted å ha plass til kone og barn, har behov, ønsker og preferanser for noen utviklet seg til å inneholde ambisiøse standard- og lokaliseringskrav. I tillegg skal boligen i noen tilfelle tilfredsstillende andre krav knyttet til for eksempel familienærhet, status, nærhet til service og tjenester osv. Målendring i forhold til boligsituasjon i Norge har på mange vis fulgt en endring av oppfatning av hvor og hvordan en vil bo i fremtiden, i Pakistan eller i Norge. Mange hadde og noen har fortsatt en tohjemstrategi, med et enkelt hjem i Norge kombinert med et velstående hjem i Pakistan. Mentalt var de i Pakistan, mens de fysisk var i Norge. Ettersom fremtiden i Pakistan hele tiden ble fremskutt, og barn og barnebarn vokste opp i Norge bleknet drømmen om Pakistan. Slektninger var døde, og barn og barnebarn foretrakk Norge. Det var ikke lenger så mye å flytte hjem til. Det var en drøm bygget på minner. Den vedvarende drømmen om et annet sted hadde imidlertid stor tiltrekningskraft og fikk betydning for organiseringen av livet i Norge og for kontakten med opphavslandet.

7.1 Tilpasningsstrategier

Det virker rimelig å starte med tilpasningsstrategier når jeg skal bevege meg inn på hvordan informantene i den pakistanske gruppen har håndtert boligmarkedet. Tilpasningsstrategier for å håndtere boligmarkedet har kjennetegnet tre grupper av informanter i deres første periode i Norge. Det dreier seg om nyankomne arbeidsinnvandrere, menn som har kommet på familiegjenforening og studentinnvandring. Dessuten har tilpasning til ulike

delmarkeder vært en anvendt strategi uansett årsak til ankomst og botid i Norge.

7.1.1 Tilpasning gjennom kombinasjon av ulike mål og virkemidler

Kombinasjonsstrategier i den første perioden handlet om en tilpassingsprosess hvor det overordnede målet var å få innpass på bolig- og især arbeidsmarkedet. Tilpasningen var i forhold til eksisterende åpninger på boligmarkedet, gitt arbeidsinnvandrernes økonomiske situasjon, forestillinger om oppholdet og strukturer i boligmarkedet.

Arbeidsinnvandrene blant informantene kom i perioden 1968 til 1972. For dem var arbeid hovedmålet og årsaken til at de kom til Norge. Arbeid var nøkkelen til oppholdstillatelse og arbeidsgiverne ble etter hvert forpliktet til å skaffe bolig det første året. Arbeid ble dermed en måte å skaffe bolig på. Det var ingen krav til boligstandard. De fleste bodde dårlig og ofte flere sammen på et rom (Bø 1980, Brochman 2003). Informantene arbeidet på store industriarbeidsplasser i Oslo-området som Kværner, Spikerverket, i Posten og i hotell og restaurantbransjen. Flere hadde jobber hvor det var lite behov for norsk kunnskaper. Det betydde at en del heller ikke lærte seg norsk, noe som gjorde det vanskelig å opparbeide seg selvstendig kunnskap om hvordan det norske samfunnet fungerte. Blant arbeidsinnvandrene fra denne perioden var hensikten å reise ut og jobbe for en periode, for å tjene penger til å forbedre egen og familiens materielle levestandard i Pakistan. Et par av informantene reiste imidlertid fordi de ønsket å se verden og leve et annet liv enn hva som var forventet i Pakistan. Disse informantene hadde motivasjon for å utvandre utover det å skaffe penger, og var mer engasjert i å lære norsk og bli kjent med samfunnet enn det noen av de mer tradisjonelle arbeidsutvandrene var.

For flere av arbeidsinnvandrere tok det lang tid før de omgjorde sine planer og aksepterte at de ikke kom til å flytte tilbake til Pakistan på permanent basis. Samtidig ble boligproblemet raskt akutt. Dårlig bostandard sammen med familiegjengforening med ektefeller og etter hvert barn, medførte behov for bedre bolig. Boligen skulle ikke lenger bare huse en midlertidig arbeidsinnvandrer med behov for overnatting, men også vedkommendes familie. Den skulle gi rom for familieliv på en noe mer permanent basis selv om forestillingen om hjemvending sto fast i mange år. I den første perioden var kunnskapen og oversikten over muligheter på boligmarkedet begrenset. Informasjon ble i første rekke utvekslet innad i det pakistanske miljøet og blant arbeidskamerater.

Til tross for manglende språk- og samfunnskunnskap og et stramt boligmarked, greide informantene å skaffe seg bolig etter den første

bedriftsboligen. Ulike tilpasningsstrategier ble fulgt i den første perioden. Det dreide seg om å søke ny jobb hvor det fulgte med bolig, å søke bolig med plikter, å flytte sammen og å få kjennskap til muligheter gjennom nettverk.

Da jeg kom til Norge på begynnelsen av 1970-tallet fikk jeg en hybel som hørte til fabrikken hvor jeg jobbet. Det var et rom, utedo og lang vei til vaskemuligheter. Etter et år kom kona og jeg spurte arbeidsgiver om å få leie noe større. Vi fikk leie et lite hus med to rom, kjøkken og stue. Men, da kona ble gravid måtte vi flytte, for arbeidsgiveren likte ikke barn. Det var ikke lett å finne bolig så jeg søkte etter en annen jobb hvor jeg visste at de hadde boliger å leie ut. Jeg fikk jobben og boligen, men det betydde at vi måtte gå ned i standard. Vi bodde på et rom og kjøkken i to år. Jeg la inn dusjkabinett. Vi delte klaskedo med naboen. Situasjonen var ikke tilfredsstillende og jeg spurte en kamerat om han visste om noe bedre. Det gjorde han og han satte meg i kontakt med en dame som skulle flytte. Jeg fikk leie leiligheten hvis jeg betalte 16 000 kroner "under bordet". Jeg hadde spart så jeg klarte det. Det var mye penger i 1976, men det var en stor leilighet som hadde bad og wc. (Pakistansk forretningsmann)

Strategiene som fremkommer i sitatet viser hvordan aktøren benyttet strategier som var tilpasset de mulighetene som fremsto. Aktøren hadde i utgangspunktet liten innflytelse over omgivelsene, men styrket sin økonomiske forhandlingsevne ved å spare penger slik at han kunne betale "under bordet" for en leiekontrakt i det private leiemarkedet, når muligheten bød seg.⁶⁴ En annen informant som også hadde betalt penger under bordet var ikke klar over at dette var penger som han ikke automatisk fikk igjen. Han opplevde det derfor som et økonomisk tap. De pakistanske arbeidsinnvandrerne hadde et forhandlingskort i den første perioden som hjalp dem på boligmarkedet. Det var bedriftenes behov for ufaglært arbeidskraft i industri og serviceyrker. Som vilkår for å stille seg til disposisjon som arbeidskraft, satte noen av informantene som forutsetning at de fikk bedriftsbolig. Ulempen var at disse bedriftsboligene som oftest hadde lav standard (Brochmann 2003:145).

⁶⁴ Inn til byfornyelsen (1976 – 1985) endret eierstrukturen i indre by fra private leiegårder til beboereide gårder, var det alminnelig med tidsbestemte leiekontrakter. Det betydde at en leietaker hadde kontrakt for resten av livet såfremt han ikke forsømte seg. Denne type kontrakter ble omsatt "svart" på leiemarkedet både direkte fra gårdeier og fra en leieboer til en annen. Beløpene varierte og var i stor grad avhengig av etterspørselen.

Et alternativ til bedriftsbolig for dem som hadde begrenset tilgang til det alminnelige boligmarkedet, var å søke etter andre boliger som var lite attraktive, slik som bolig med arbeidsplikter. Få av informantene benyttet denne strategien, men en fortalte at dette var familiens eneste mulighet til å finne bolig i Oslo. Før det bodde de i en kjellerleilighet i Ytre Enebakk hvor de mistriivdes. Kvinnen i familien var hjemmевærende og lurte på hva hun hadde gjort som medførte en slik straff som å ende opp i en kjellerleilighet i Ytre Enebakk. Behovet for endring var stort, og eneste alternativ familien fant var å leie en portnerbolig i Oslo. Med boligen fulgte forpliktelse til å feie og måke foran fem blokker. Dette var tungt arbeid og ikke en ønsket situasjon. Det var likevel bedre enn der de bodde før, og ekteparet hadde ikke andre muligheter på det tidspunktet.

En tredje strategi var å bo sammen. Ofte var dette tilfellet for dem som bodde i bedriftsbolig, men det var også en måte å skaffe bolig på det private leiemarkedet. Når man var flere ble det færre boliger som måtte skaffes, en kunne dele på utgiftene og sende mer penger hjem til familien i Pakistan. Flere delmål ble oppnådd med samme strategi. Informantene bodde sammen med arbeidskamerater, bekjente og slekt. I noen tilfelle bodde også familier som ikke var i slekt sammen. Dette var en ikke ønsket situasjon, men nødvendig for å få et sted å bo som de hadde råd til.

Jeg var 16 år da jeg kom i 1974 og flyttet inn på rommet til far i en tjenestebolig i en villa på Gjelleråsen. Det var mange rom der og mange pakistanere bodde der som jobbet på fabrikken. Vi delte kjøkken og bad. Vi bodde der til 1976 da en av de andre brødrene mine kom. Da hele familien kom fikk far leie en firmaleilighet i Bjerregårdsgate. Der bodde vi syv personer på 3 rom. Da jeg etter hvert fikk min kone på familiegjengenforening, og vi fikk et barn, bodde vi ni personer i leiligheten. (Pakistansk mann)

Sitatet er et eksempel på hvordan kombinasjonen av firmabolig, å bo sammen med arbeidskamerater, familiegjengenforening og samboskap i storfamilier var en måte å håndtere boligproblemet på, på 1970-tallet. Sitatet viser også hvordan det å få familien til Norge var viktigere enn å ha opparbeidet en passende boligsituasjon. Det kom etter hvert.

En fjerde kombinasjonsstrategi var å søke studentbolig. Dette var bare aktuelt for den ene pakistanske informanten som kom til Norge som student. Han bodde på studenthybel i 6 år, inntil 1982. Fordelen var at boligen var trygg så lenge han studerte og at han kom inn i et norsk miljø. Han lærte seg både språket, samfunnsforhold og fikk tilgang til å lære sosiale koder. Kombinert med gjennomførte studier, var det et godt utgangspunkt for å orientere seg inn på boligmarkedet på egenhånd.

Kombinasjonsstrategier knyttet til ankomstperioden var særlig aktuelt når menn kom alene til Norge for å arbeide eller studere. Da hadde de anledning til å starte i midlertidige boliger og bruke noe tid på å finne frem til boligsituasjoner som var mer tilpasset familier. Flere fikk imidlertid familiegjengenforening med barn og koner før boligsituasjonen var ordnet. Familiegjengenforening ble således en sterk pådriver for å bedre boligforholdene. Fordi planen for de fleste var å være i Norge midlertidig, var det uaktuelt å planlegge å kjøpe bolig på 1970-tallet.

7.1.2 Tilpasning gjennom familiegjengenforening

Menn som kom på familiegjengenforening til ektefeller i Norge hadde til felles at de begynte sin boligtilværelse i Norge i allerede etablerte familier. For dem som kom som unge og nygifte og som flyttet inn i svigerfamilien, betydde dette et brudd med tradisjonene. Etter pakistansk skikk skal ektemannens familie ha ansvar for boliganskaffelse og svært ofte flytter svigerdatter inn i og blir tilhørende svigerfamilien. I utvalget har to unge menn flyttet inn i sin kones familie. Å bo hos svigerfamilien var imidlertid ikke tilfredsstillende over tid, verken av hensyn til plass eller sosialt. Det var imidlertid hensiktsmessig i en periode. De to som giftet seg med kvinner som hadde vokst opp i Norge fikk tilgang til språk, nettverk og kunnskap om muligheter på arbeids- og boligmarkedet. Det medførte at søkeperioden for å bli delaktige i arbeidslivet og på boligmarkedet ble målrettet. Det betydde at de unge familiene, inkludert mennene, relativt raskt kom i arbeid, fikk oversikt over boligmarkedet og lånemuligheter, og skaffet seg innpass på eierboligmarkedet. De to eksempelfamiliene etablerte seg på eiermarkedet på 1990-tallet og på begynnelsen av 2000-tallet. I denne perioden var kravet til boligkapital så stort at det var nødvendig at begge ektefellene hadde lønnsarbeid, for at de skulle få og klare å betjene boliglån.

Et annet eksempel på tilpasning til boligmarkedet gjennom familiegjengenforening gjelder en mann som giftet seg med sin avdøde brors tidligere kone. Også han flyttet inn i en etablert boligsituasjon, men ble snart familieoverhode. Da hans avdøde bror hadde bodd sammen med en annen bror og dennes familie, var boligen gjeldfri og han behøvde ikke å betale bokostnader før også den andre broren døde. Han var tatt opp i brødrenes drosjevirkosomhet og overtok etter hvert drosjeløyve fra den ene broren. I løpet av 15 år hadde han spart så mye at husholdet, som besto av tre voksne og fire hjemmeboende barn, kunne kjøpe tomt og bygge romslig hus i utkanten av Oslo. Gjennom å bli loyet inn i det norske samfunnet gjennom familienettverk ble han raskt selvforsørgende og inneforstått med samfunnets virkemåte. Reproduksjon av skikker i forhold til ekteskap og husholdsdannelse, medførte med andre ord en rask tilpasning til det alminnelige boligmarkedet.

Kvinner og barn som kom på familiejenforening hadde derimot ikke boliganskaffelse som sin oppgave. Det var snarere slik at deres ankomst førte til behov for større og eventuelt mer permanent bolig. I slike situasjoner påvirket kvinnene ofte valg, hvis det var valgmuligheter. Dvs. at de hadde innflytelse på boligvalg gjennom preferanser, noe som igjen påvirket strategiutforming.

7.1.3 Tilpasning til det kommunale leieboligmarkedet

Tilpasning til det kommunale boligmarkedet er ikke et politisk mål. Politisk er målet tvert i mot at flest mulig skal klare seg på egenhånd. Det er likevel et alternativ for dem som av ulike grunner ikke klarer å skaffe seg en tilfredsstillende boligsituasjon. Noen blir imidlertid avhengig av det kommunale boligmarkedet, noen ganger fremskyndet av kommunen selv. En opprinnelig arbeidsinnvandrer som hadde bodd mange år i bedriftsbolig, og et par år i et overfylt rekkehus med barn og deres familier, søkte kommunal bolig i 1983 da han ble uføretrygdet. Det var kø og lang ventetid, men han og kona fikk leilighet etter hvert. Da kona ble bevegelseshemmet søkte de kommunen om en lettstelt leilighet i lav etasje. Kommunen anbefalte dem å kjøpe ny bolig i byfornyelsesområdet på Grønland. De fikk lån fra kommunen, men klarte ikke å dekke kostnadene og måtte selge med tap. Før de fikk ny kommunal bolig, bodde de midlertidig hos sine barn. De fikk etter hvert handikapp-tilpasset bolig, men mistrivdes på grunn av mye skygge og søkte om å få bytte. De ønsket seg til Grønland hvor de visste om passende handikappboliger og hvor de hadde familie som kunne hjelpe dem. Konkrete mål i forhold til kommunal bolig bidro til at familien til slutt fikk den type bolig og bomiljø de ønsket.

Kommunal bolig er et alternativ for dem som av ulike grunner ikke klarer å skaffe egen bolig. En av informantene hadde som mål å sørge for seg og familien, selv om han hadde begrenset innsikt i hvordan han skulle få det til. Personlig konkurs på grunn av arbeidsledighet, kombinert med manglende kunnskap om bolig- og kreditmarkedets funksjonsmåte førte imidlertid til at han og familien havnet i ulike, lite tilfredsstillende boligsituasjoner. På intervjuet bodde imidlertid familien i en tilfredsstillende kommunal bolig. Med en boliggjeld på litt over 300.000 kroner etter to tvangsauksjoner, hadde mannen skjønt at han aldri ville klare å skaffe enda en eierbolig. I stedet for å fortsette å jobbe 10 timer i døgnet og bli uføretrygdet som 50-åring, hadde han derfor valgt å jobbe noe redusert. På den måten tjente familien lite nok til at de fikk kommunal bostøtte, slik at de hadde råd til å bo i den kommunale boligen. Å være innenfor kriteriene for kommunal bolig opplevde han som den mest stabile boligsituasjonen han kunne oppnå. Da han ikke klarte å håndtere eierboligmarkedet til tross for høy arbeidsinnsats

og sparing, tilpasset han sin økonomi til å passe egen helse og kriteriene for kommunal bolig.

7.1.4 Tilpasning til boligsosiale virkemidler

Dette handler i stor grad om å bli kjent med og få vite om hva som finnes av boligsosiale virkemidler og vilkår for å bli prioritert. Kommunal bolig som er beskrevet ovenfor er et slikt virkemiddel. Andre virkemidler er kommunal og statlig bostøtte, sosialhjelp til bolig og etableringslån. En strategi i forhold til å få del i slike virkemidler er å oppsøke kommunen når en møter boligproblemer en selv ikke klarer å håndtere. To av informantene hadde vært i situasjoner hvor de ikke klarte å tilbakebetale boliglån på grunn av enten arbeidsledighet eller sykdom. Den ene fikk hjelp fra sosialkontoret til å fryse lånet midlertidig, samt sosialhjelp til livsopphold. Resultatet var at familien kunne beholde boligen og fortsette å nedbetale lånet da informanten ble uføretrygdet. Da ble familien også berettiget bostøtte, noe de fikk informasjon om og hjelp til å søke gjennom sosialkontoret. Den andre informanten visste derimot ikke at han kunne få hjelp på sosialkontoret og gikk dermed konkurs. Da han etter hvert kom inn i sosialkontorets system, tok det imidlertid mange år før den kommunale bistanden ble effektiv, forstått som at den bidro til at husstanden bodde tilfredsstillende. I dette tilfellet foreslo sosialkontoret først at han skulle ta opp nytt lån for å kjøpe bolig, noe han opplevde som meningsløst når han allerede skyldte banken penger fra tidligere tvangsauksjon av bolig. Hans egen strategi overfor sosialkontoret var at kontoret måtte dekke husleia direkte i stedet for å utbetale et større beløp hver tredje måned. Store beløp oppfattet familien hans som om de hadde penger å bruke fritt, uavhengig av boustgifter og andre faste utgifter. Når sosialkontoret betalte husleia direkte hjalp de ham til å styre økonomien, noe som var nødvendig for å klare utgiftene og beholde den kommunale boligen.

To andre familier som tidligere hadde hatt økonomiske problemer, hadde tatt opp midlertidig banklån for å klare seg. De ville ikke gå på sosialkontoret. De hadde ingen ønsker om å bli del av hjelpeapparatet. På intervjuetidspunktet var mannen i den ene familien ødelagt i ryggen etter hardt kroppsarbeid på fabrikk i mange år og ventet på vernet arbeidsplass. Arbeidsledighetstrygden var forsinket og han fikk beskjed om å gå på sosialkontoret. Han nektet, han ville ikke være nødt til å tigge om de pengene han hadde krav på. Resultatet var at familien ved å redusere forbruket til bare å omfatte det mest nødvendige, klarte å beholde selveierboligen sin.

Tilpasning til boligsosiale økonomiske virkemidler for dem som var berettiget, var et toegget sverd. Det forutsatte kjennskap til ordningene, et

velfungerende og løsningsorientert hjelpeapparat, og at den vanskeligstilte var interessert i å bli hjulpet på denne måten. Det viste seg at alle ikke var det, selv om de hadde behov.

7.1.5 Tilpasning til eierboligmarkedet

På eiermarkedet har det over tid skjedd en tilpasning til den norske situasjonen som både gjelder preferanser knyttet til eierform, virkemidler og fremgangsmåter for å skaffe boligen. Det vil selvsagt være variasjon innen den delen av befolkningen som har pakistansk opprinnelse, men det har vært en overveiende trend i retning av eierbolig (se kap.5). Anskaffelsen har skjedd på ulike måter. Her trekker jeg frem strategier som er tilnærmet det som oppfattes som alminnelig i en norsk sammenheng. Blant informantene var annonser og meglere den alminnelige fremgangsmåten for å finne aktuelle boliger, i tillegg til nettverk. Gjennom nettverk fikk informanter vite om aktuelle områder, mens de gjennom annonser og megler fant ledige leiligheter i de samme områdene. Nettverket besto av familie, venner, kjente og kolleger. I forhold til kolleger var type arbeidsplass og type jobb avgjørende for hvorvidt nettverket hadde utelukkende pakistansk opprinnelse, var minoritetsblandet eller inkluderte nordmenn. En implikasjon er at egenskaper ved nettverket påvirket hvor og i hva slags boligområde det ble lett etter bolig.

For å kjøpe eierbolig lånte en del av informantene kapital i offentlige og private institusjoner. Disse var i prinsippet åpne for alle innbyggere, så fremt de tilfredstilte visse økonomiske kriterier. Et par hushold søkte og fikk innvilget etableringslån fra Husbanken. Et hushold søkte lån gjennom Sibos tidlige på 1980-tallet og et annet hushold fikk lån gjennom kommunen i 2000.⁶⁵ Egenkapitalen ble finansiert dels ved oppsparte midler og dels ved tilleggs lån i privat bank. Andre lånte nødvendig kapital utelukkende i privat kreditinstitusjon. Det stilte krav til tilbakebetalingsevne. Tilbakebetalingssevne koples vanligvis til permanent eller forutsigbar inntekt eller trygd. Noe som igjen impliserer at en tilpasning til eiermarkedet samtidig var et uttrykk for at aktørene var en del av det alminnelige arbeidsmarkedet. En betingelse for lån var i tillegg sikkerhet i form av kausjonister. De som hadde nær familie i inntektsgivende arbeid benyttet denne. Noen benyttet Sibos som garantist, og andre benyttet venner. Av informanter ble det hevdet at folk som levde av lønnsarbeid ikke hadde anledning til å hjelpe hverandre

⁶⁵ Sibos; Selskapet for innvandrerboliger, senere Sibos, Selskapet for innvandrer- og flyktningeboliger 1976-1992. Statlig selskap opprettet av Kommunal- og arbeidsdepartementet for å lette tilgjengeligheten til det alminnelige boligmarkedet for innvandrere og flyktninger.

økonomisk i forhold til bolig. De kunne imidlertid bruke hverandre som kausjonister.

En annen form for tilpasning til eiermarkedet viser flere av boligkarrierene. Det dreide seg om en bevegelse fra bedriftsbolig til privat leiebolig, til borettslagsbolig i blokk, til rekkehus, til eget hus eller selveierleilighet. Noen hadde gjennomført hele rekka, andre hadde tatt noen av trinnene, mens andre igjen var underveis. Hvorvidt de var underveis eller ved veis ende i boligkarrieren hang sammen med om aktørene hadde fremtidige boligsmål, eller om de hadde nådd en situasjon de var tilfredse med.

Tilpasning til eierboligmarkedet gjaldt også forståelsen av eierboligen som et investeringsobjekt og som formue det kunne lånes på. Næringsdrivende kunne dermed ta opp lån på næringen med sikkerhet i boligen. Den økonomiske koplingen mellom bolig og næring økte risikoen for å miste hjemmet. Dette var tilfellet for et av informanthusholdene. Lignende tendenser er funnet blant fattige, pakistanske næringsdrivende i Stor-Britannia (Bowes m.fl. 1998 vi).

Når det gjaldt boligkarriere, hadde noen av informantene tilpasset seg den norske normen som innebar å hente ut gevinst ved hver boligtransaksjon, for å benytte det som delinvestering i ny bolig. Dette tolker jeg som et uttrykk for en bevisst holdning til det økonomiske aspektet ved boligtransaksjoner, og en aksept av boligen som virkemiddel for formuesakkumulering.

7.1.6 Verditalpasning som påvirket boligsmål og strategier

Verdier danner ofte utgangspunkt for hva slags mål en setter seg. Blant de pakistanske informantene kom det frem en sterk familietilhørighet som inkluderte flere generasjoner i Norge og transnasjonalt, og som hadde implikasjoner for fremtidige boligsmål. Alle fulgte imidlertid ikke denne trenden. En familie skilte seg tydelig ut ved å ha valgt en mer ”norsk” holdning til familie og forholdet mellom generasjoner. Det ga seg blant annet uttrykk ved at foreldrene *ikke* ønsket at barna skulle bo hjemme etter at de giftet seg. Dette gjaldt både for sønn og datter. Foreldrene så gjerne at de bodde i nærheten, men ikke så nær at de hele tiden kunne følge med på hverandre. For foreldrene hadde dette betydning at de hadde skaffet seg en enebolig som var passe til en alminnelig kjernefamilie med to barn, uten plass til storfamilie. Det betydde at foreldrene kunne velge om de ville fortsette å bo i enebolig etter at barna var flyttet ut, eller om de heller ville kjøpe en moderne, lettstelt leilighet med terrasse og heis. Mannen i familien hadde slike drømmer. Familien hadde skiftet verditalhørighet fra å se på storfamilien som utgangspunktet for fremtidsplaner, til det individuelle husholdet. Foreldrene og de halv voksne barna lagde seg fremtidsplaner uavhengig av hverandre. Lignende prosesser fant sted blant noen andre

informanter. Unge eldre med god økonomi vurderte hyttekjøp og utenlandsreiser som en mulighet for pensjonisttilværelsen, fremfor å vie all oppmerksomhet, tid og økonomi til slekt og etterkommere.

Omvendt hadde noen fortsatt preferanser for eller opplevde forpliktelse til å ta vare på eller bygge nytt i hus i Pakistan. Dette skjedde parallelt med boligetablering i Norge. Denne forpliktelsen hadde både en sosial og en økonomisk side. Hus i Pakistan bidro til å opprettholde sosiale nettverk, samtidig som det bidro til å redusere det økonomiske handlingsrommet på boligmarkedet i Norge. Det fungerte som et sted å bo når pakistansk-norske var på ferie i hjemlandet og det ble hjem for klimaflyktende pensjonister om vinteren. Og, det eksisterte som en drøm for å vende tilbake som vellykket ”norgesfarer”.

7.2 Proaktive strategier

Proaktive strategier fant jeg blant aktører som trodde og etter hvert fikk erfaring for at de kunne påvirke egen situasjon. Proaktive strategier forekom blant noen nyankomne og blant informanter som gjennom erfaring med det norske samfunnet hadde lært seg at de kunne planlegge for en mer ønsket boligfremtid. Noen av strategiene hadde fellestrekk med tilpasningsstrategier, men skilte seg ved at aktøren taktisk hadde vurdert hva som var hensiktsmessig å gjøre i nåtid for å oppnå noe i fremtid. Handlingene var ikke tilfeldige. Det dreide seg om en prosess hvor delmål aktivt ble virkemidler for å oppnå et fremtidig gode. Delmål inngikk dermed ofte som ledd i forberedende strategier.

7.2.1 Forberedende strategier

Som et ledd i å være proaktiv, inngikk ulike forberedende strategier. Blant de pakistanske informantene inngikk følgende forberedende strategier: søking og innhenting av informasjon og kunnskap for å styrke egen kompetanse, styrking av egne økonomiske ressurser, og andre måter å styrke forhandlingsevnen overfor boligutbydere på.

Når det gjaldt å styrke egen kompetanse i forhold til å være aktiv på boligmarkedet brukte informanter aktivt eget nettverk for å hente ut andres erfaringer og vurderinger av muligheter. Det dreide seg om direkte overføring av erfaringer og informasjon om hvor en kunne hente mer informasjon, slik som for eksempel i Sibbo/Sifbo og i boligkooperasjonen. Det omhandlet også praktiske forhold som kunnskap om ulike områder og områdefasiliteter, meglere som andre hadde hatt god eller dårlig erfaring med og informasjon om ledige boliger, eller boliger som var på salg, måter å

finansiere kjøp på, rettigheter knyttet til ulike måter å leie og eie bolig på osv. Hvorvidt en kjøpte borettslagsleilighet eller selveierbolig var for eksempel avgjørende for muligheter for fremleie av leiligheten. Til sammen var dette typer av informasjon som bidro til å gi en større oversikt over muligheter, og hvordan en kunne gå frem i forhold til endring av bolig- og formuesituasjon.

Mer indirekte strategier for å styrke egen kompetanse på boligfeltet, var å lære seg norsk, følge med i media og forsøke å få norsk bekjentskapskrets. Det var en måte å få indirekte tilgang til språklige og atferdsmessige koder som hadde betydning for håndtering av boligmarkedet. Noen av informantene var bevisste på dette, som et ledd i en overordnet strategi for å takle det norske samfunnet på en måte som fremmet deres interesser.

Hvis du har penger har du makt. Folk selger for å få penger.
Kan du i tillegg språket og kjenner regelverket går det bra.
(Forretningsmann, pakistansk opprinnelse)

Å styrke egen økonomi for å kunne være aktiv på boligmarkedet, handlet i første rekke om å komme inn på arbeidsmarkedet. Dernest dreide det seg om å skaffe seg fast jobb i ordnete forhold for å opparbeide seg kreditverdighet. Fordi mange havnet i lavinntektsgrupper, handlet det også om intensiv jobbing, ofte i flere jobber samtidig. I den pakistanske gruppen, blant dem som kom på 1970-tallet, var hovedstrategien at mannen i familien hadde to jobber, fremfor at kona gikk ut i arbeidslivet. Det var imidlertid unntak. I familier med middelklassetilhørighet jobbet noen av kvinnene, samt i et par tilfelle hvor familien hadde større økonomiske behov enn hva mannen klarte å skaffe. I familier med hjemmeboende, unge menn hadde også disse gått tidlig inn i inntektsgivende arbeid for å styrke husholdsøkonomien. For å komme ut av lavinntektsfellen, startet noen av informantene egen næring innen restaurant- og kolonialektoren, mens en tredje initierte gründervirksomhet innen offentlig helsetjenesteutvikling overfor etniske minoriteter. Vedkommende som startet restaurantvirksomhet bygget videre på handelserfaringer fra familien i Pakistan. Med et slikt utgangspunkt, kombinert med interesse for å lære nødvendige strukturer og kjøreregler innen næringssektoren i Norge, lyktes han med å bygge opp flere restauranter og selge med gevinst. Vellykket næringsvirksomhet bidro til at han hadde økonomiske midler og forbindelser til å bygge romslig enebolig med plass til storfamilien. For å sikre at boligen ikke måtte innløses ved eventuell konkurs i næringsvirksomheten, var eiendomsretten til boligen overført på kona. I motsetning til den tidligere nevnte risikostrategien med å låne på boligen for å sikre næringen, var dette et eksempel på en økonomisk overlevelsesstrategi.

En annen måte å styrke egen økonomi på, var ved en kombinasjon av stram styring av husholdsøkonomien, bevisst lavt forbruk, og sparing når det var mulig. Bevisst lavt forbruk har vært et kjennetegn ved pakistansk miljø og har vært en medvirkende årsak til at gruppen som sådan klarte relativt høye boutgifter på lave inntekter.

En tredje dimensjon ved forberedende strategier, har vært å planlegge å komme i best mulig forhandlingsposisjon overfor en fremtidig boligutbyder, som boligkooperasjonen. Mens flere har gitt uttrykk for at det var bortkastete penger å melde seg inn i et boligbyggelag, så andre på dette som et av flere virkemidler og alternative veier for å forbedre sin boligsituasjon. Med medlemskap og ansiennitet visste de at de hadde fortrinnsrett fremfor dem som ikke hadde ansiennitet eller hadde lavere ansiennitet, ved like høyt bud.

7.2.2 Kombinasjon av kortsiktige og langsiktige mål

En informant som kom på familiegenforening til kone i 1988 var fra første stund opptatt av å komme seg inn i en arbeids- og boligsituasjon han vurderte som passende. Kona var oppvokst i Norge og jobbet som lærer. Han var oppvokst i en akademisk familie i et annet vesteuropeisk land og hadde forventninger til hva slags liv han ville leve i Norge. Mangel på kapital gjorde det imidlertid umulig å kjøpe bolig, så boligkarrieren startet med tilfeldige leieforhold. Vedkommende fikk imidlertid kunnskap om at dersom han tok hjelpepleierutdanning og ble ansatt i Oslo kommune, kunne de få leie personalbolig. Utdanningen ble gjennomført på under et år, og familien fikk som planlagt leie personalbolig. Samtidig meldte familien seg inn i OBOS, da de var bevisste på at personalbolig bare var et skritt på veien. De oppsøkte etter hvert Sifbo og fikk garanti for lån. Med jobb i kommunen fikk familien boliglån i den kommunale pensjonskassa, og med OBOS medlemskap fikk de kjøpt en 3-roms leilighet. For å nedbetale lånet og spare til større bolig som passet til en barnefamilie, jobbet begge de voksne. Mannen jobbet ofte overtid og jobbet om natta da barna var små for å spare utgifter til barnehage. Da boligprisene begynte å stige etter nærmere 10 år i OBOS leiligheten, så familien mulighet for å selge med gevinst slik at de kunne kjøpe rekkehus, tomannsbolig eller enebolig. Familien var i løpende kontakt med banken om lånemuligheter, undersøkte markedet og gikk på visninger i rundt et år. I 1999 endte familien opp med å kjøpe en enebolig til 2 millioner kroner i et etablert villastrøk. Boligen var på drøye 200 m² og hadde ca. 1 mål hage. De leide ut 70 m² og fikk dekket mesteparten av lånekostnadene. Familien opplevde at de gjennom aktiv planlegging, kombinert med aktiv søking etter muligheter og intensiv arbeidsinnsats, hadde lyktes i sitt langsiktige prosjekt om å skaffe en sosialt og arealmessig passende bolig til en kostnad de hadde råd til. Med den nye eneboligen fikk de en langt romsligere økonomi enn i OBOS-leiligheten. Det beste var

likevel at foreldrene ikke lenger behøvde å arbeide overtid, men kunne bruke mer tid med barna.

7.3 Reproduserende strategier

Reproduserende strategier kan basere seg på vane, pragmatikk og sosiale normer. Det innebærer at det både kan være fremgangsmåten og verdigrunnlaget som ligger til grunn for handlemåten. Hvorvidt en fremgangsmåte kan karakteriseres som pragmatisk eller vanestyrkt, vil være avhengig av om det er koplet refleksjon og vurdering til fremgangsmåten.

7.3.1 Vane

Informanter har hevdet at Pakistan har en kontantøkonomi. Det innebærer at man betaler kontant når man kjøper noe. Dette gjelder også bolig. For noen var det så viktig å betale boligen mest mulig kontant at andre behov ble tilsidesatt. Å låne var ukjent og dermed usikkert. Og det var for noen usikkert hvorvidt man eide egen bolig når den var betalt med lån. Kontant betaling hadde de derimot erfaring med. Fra egen erfaring innebar kontant betaling at når noe var betalt så hadde de eiendoms- og disposisjonsretten. Få av informantene kjøpte bolig kontant, men flere hadde betalt høye beløp kontant. I mange tilfelle fremsto kontant betaling som så sentralt at det ble førende for hvordan boliganskaffelse ble håndtert.

Vanemessig handling på boligmarkedet kan knyttes til fremgangsmåter fra opprinnelseslandet eller til innlærte eller overførte erfaringer for boliganskaffelse i Norge. En av informantene hadde overtatt leiekontrakt til kommunal bolig fra sin far. Da faren døde i 2001, oppfordret boligbedriften ham til å søke i eget navn. Han fikk overta kontrakten og leiligheten på samme vilkår som sin far, dvs. at kontrakten var tidsbestemt, noe informanten satte pris på. På intervjuet hadde han behov for større bolig og hadde søkt kommunen om bytte. Han hadde ikke vurdert det private leiemarkedet eller mulighetene for bistand til å kjøpe bolig. Nesten hele hans boligerfaring i Norge var knyttet til det kommunale boligmarkedet og han hadde verken oversikt eller interesse av noe annet. Koplet med dårlig helse og utsikter til uføretrygd var det i realiteten kanskje også en av få muligheter til en stabil bosituasjon.

7.3.2 Pragmatiske strategier

Denne gruppen av strategier har mye til felles med proaktive strategier. De tas imidlertid med her fordi de bygger på tidligere erfaringer og skikker som er funnet hensiktsmessige i aktørenes aktuelle boligsituasjon.

For å kjøpe bolig trengs kapital. Ovenfor har jeg nevnt at det å betale kontant fremsto som viktig for flere av informantene. En måte å skaffe kapital på var gjennom lukkede og forpliktende sparinger. Dette var en måte å spare på som var velkjent fra Pakistan. Det innebar at et fast antall familiemedlemmer sparte et avtalt beløp hver måned, for eksempel kr. 5000. Hver måned fikk en person utbetalt hele beløpet. Spareringen måtte holde på inntil alle hadde fått utbetalt sitt beløp. For at det ikke skulle ta for lang tid før alle hadde fått et beløp utbetalt, ble det sagt at 12 deltakere var passe. Da ville det gå et år mellom hver gang samme person fikk utbetalt sitt beløp. Samtidig var det en passe periode for å inngå avtaler om økonomiske forpliktelser. Det ble hevdet at dette var en egnet måte å spare på i Norge også, som alternativ til banken. Den sosiale forpliktelsen som var knyttet til deltakelsen gjorde at en ikke kunne bruke de samme pengene på forbruk, noe som ville være lettere om en sparte individuelt i banken. Systemet forutsatte full oppslutning, og nye medlemmer som ikke tilhørte familien, måtte ha garantister. På en måte kan systemet betraktes som at en låner rentefritt i sparingen, med fast nedbetaling av avdrag. Den forpliktende sparingen innebar at deltakerne fikk midler som kunne brukes i boligsammenheng, til depositum, egenkapital, eller til kjøp av møbler.

En annen skikk fra Pakistan som ble overført til Norge var at storfamilien hadde ansvar for hverandre i boligsammenheng. Dette ga seg utslag i at en bodde sammen i storfamilier og at en hjalp hverandre med boliganskaffelse på tvers av generasjoner uten å bo sammen. Det siste er jo ikke så ulikt norsk verdigrunnlag og praksis, men det ga seg ulike uttrykksformer.

Å bo flere sammen på tvers av generasjoner var for noen både en foretrukken livsform og en måte å skaffe en romslig bolig av høy standard. Blant informantene var det fem hushold som enten bodde sammen i storhusholdning, eller som holdt på å skaffe seg en bolig hvor det var mulig. For fire av husholdene bidro storfamilien inn i boliganskaffelsen. En husstand var atypisk, her var det familien i Pakistan som bidro økonomisk til at boligdrømmen skulle bli mulig for den delen av familien som bodde i Norge. For de tre andre familiene var det familien i Norge som bidro. Hver enkelt familie-enhet i storfamilien hadde moderat inntekt som i seg selv ikke var tilstrekkelig til mer enn en moderat bolig. Derfor var boligøkonomisk samarbeid mellom familieenhetene både en videreføring av skikker og en strategi for å heve boligstandarden. I et tilfelle samarbeidet far (tidligere arbeidsinnvandrere) med sine fire voksne sønner om boligforbedring. De

hadde felles økonomi som far som familieoverhode styrte. Far tok opp lån til ny, romslig enebolig som sønnene kausjonerte for. Sammen nedbetalte de lånet. I et annet tilfelle hadde far hatt romslig nok økonomi til boliganskaffelsen, mens sønnene som var i arbeid bidro i den økonomiske driften av storhusholdet. I et tredje tilfelle var det økonomien til tre brødre og deres familier som gjorde overgang til romslig enebolig mulig. Felles for alle som hadde skaffet seg eller var på vei til å skaffe seg romslige storfamiliehus, var at de tenkte pragmatisk i forhold til muligheten til å beholde huset i fremtiden. Førstegenerasjons foreldre var oppmerksomme på at deres barn som var oppvokst i Norge, kanskje ville velge å bo på en annen måte etter hvert. Hvis slike situasjoner skulle oppstå, hadde de vært forutseende nok til å skaffe hus som kunne deles opp i flere enheter for utleie.

Familieforpliktelsen til å hjelpe og inkludere hverandre på tvers av generasjoner ga seg ikke bare utslag i felles husholdning, men også i at en fant frem til ordninger for å bistå hverandre. Et eksempel kan belyse dette. En familie på seks bodde trangt i en liten 3-roms borettslagsleilighet som de hadde fått kjøpt da leiligheten deres ble byfornyhet av Sibo på begynnelsen av 1980-tallet. Familien ønsket større plass. Far var uføretrygdet og mor var hjemmeværende. Eldste sønn var i ferd med å få praksisplass. Boligen var nedbetalt. Til tross for stor familie og liten inntekt hadde far klart å spare kr. 300 000 som kunne brukes til ny bolig. Familien solgte boligen sin og kjøpte en ny og romslig leilighet de var godt fornøyd med (1999/2000). De lånte kr. 500 000. Planen var at far skulle nedbetale lånet så raskt som mulig, helst på fem år. Sønnen skulle betale husleia med det han tjente på praksisplass. Når sønnen etter hvert fikk høyere lønn, skulle han hjelpe far med nedbetalingen av lånet. Deretter skulle far og sønn spare sammen til bolig til sønnen. Sønnen regnet med å bo hjemme til han fikk barn. Det var det noen år til, han ville verken gifte seg eller ha barn ennå. Denne måten å ordne økonomien på hviler på en oppfatning om at det er familien som er enheten en har ansvar for, og ikke individet. Sønnen uttrykte det slik: *“Du skjønner, vi tenker at vi er ett, vi er ikke oppdelte”*, underforstått slik som nordmenn som setter individet i fokus.

En annen måte familieforpliktelsene ga seg utslag på, var der hvor foreldre kjøpte boliger til barna. Boligene ble kjøpt når foreldrene hadde råd til det og/eller når prisene var lave. Leiligheter som ble kjøpt før det var behov, ble leid ut. For foreldregenerasjonen hadde det derfor stor betydning å ha kunnskap om ulike vilkår ved ulike eierformer. Noen var uheldige ved at de kjøpte borettslagsbolig med begrensninger i fremleieretten. Å hjelpe barna inn på boligmarkedet var ikke bare et uttrykk for ønske om å gjøre det lettere for barna. Det var også knyttet til pakistansk skikk. Det ble fortalt at foreldrene generelt hadde ansvar for å skaffe bolig til sønnene når de giftet seg. De kunne fortsette å bo hjemme med sine nye familier, eller få egen

bolig. Overført til Norge opplevde også foreldre å ha ansvar for å skaffe bolig til døtrene hvis de giftet seg med en mann som ikke selv bodde i landet. En mor sa: *“Vi har tre døtre og har ikke råd til å skaffe tre boliger. Det kan bety at det kan bli vanskelig å finne ektefeller til dem i Pakistan.”* Flere hevdet at det var blitt praksis i Norge at det var den familien som bodde i Norge som fikk hovedansvaret for boliganskaffelsen. Blant informantene var det eksempel på norskfødt datter som giftet seg med fetter fra Pakistan. Paret bodde først på hennes pikeværelse i 1-2 år, før hun fikk kr. 100 000 i medgift, eller forskudd på arv som hun selv kalte det, som ble brukt til egenkapital på boliglån. Hans familie var fattig og hadde ingenting å bidra med. Hvis begge familiene derimot bodde i Norge, hjalp begge to til hvis mannens familie ikke hadde god råd. I de tilfelle hvor skikken med boliganskaffelse til barna ble videreført, betydde det at barna startet sitt voksenliv uten boliglån, hvis foreldrene hadde råd til det. Forpliktelsen til å legge til rette for barnas fremtid gjaldt i første rekke eldste sønn, så de andre sønnene og i Norge, og så til en viss grad døtrene. Blant foreldre som ikke hadde råd til å investere i bolig til egne barn, var et alternativ å melde dem inn i OBOS. Da ivaretok de forpliktelsen med virkemidler som var tilgjengelig i det norske samfunnet.

7.3.3 Sosiale normer som rettesnor for strategier

Fra materialet fremkommer det relativt få strategier som har sitt utgangspunkt i sosiale normer, utover det som er allerede er beskrevet under reproduserende strategier. Blant ikke-muslimer er det imidlertid en oppfatning av at muslimer, med utgangspunkt i sin religion, ikke kan låne penger og tilbakebetale med renter. Kontantøkonomien kan være et uttrykk for dette. En av informantene hevdet imidlertid at det å låne rentefritt av hverandre i familienettverket, ikke hadde med religion å gjøre, men det var en skikk for å hjelpe hverandre i familien. Praksisen i Norge var å låne det en trengte i banken etter at en hadde lånt i egen familie.

Det var imidlertid en annen skikk som ble fremhevet, selv om den ikke var utbredt i bruk. Det ble hevdet at de som hadde råd til det burde ha så god plass at det var mulig å være gjestfri. Med dette som utgangspunkt hadde en av familiene tatt inn en annen familie som var uten bolig. Familien uten bolig bestod av mor og tre barn. De fikk overta et barnerom. Deretter skaffet mannen i vertsfamilien en bolig som de kunne leie. Denne normen om gjestfrihet gjelder ikke de som selv er på boligjakt, men de som er etablert og har mulighet til å hjelpe andre. Vertsfamilien fikk ingen økonomisk nytte av å ta inn den andre familien, de ble tvert i mot trangbodd. Men, det gjorde dem godt å kunne hjelpe andre som var i en vanskelig situasjon. Det var en måte å vedlikeholde bånd til en familie de ønsket å opprettholde kontakt med over tid.

Skikken med å kjøpe ekstraboliger til barna og leie dem ut inntil barna skulle flytte inn, spilte sammen med skikken om å være gjestfri. Ekstraboligene kunne leies ut til andre i familien eller i bekjentskapskretsen som var i bolignød. På den måten gagnet det både ens egne interesser og interessen av å holde ved like et nettverk basert på gjensidige, sosiale bånd og forpliktelser. De som hadde vanskeligheter på boligmarkedet, visste på den annen side at den moralske plikten til å hjelpe kunne gagne dem når de ikke hadde andre muligheter.

7.4 Reaktive handlingsmåter

Å handle reaktivt var ikke fremtredende blant de pakistanske informantene. I en situasjon var det imidlertid det som skjedde. Det var når en av informantene mistet jobben og gikk konkurs. Selv om han hadde betalt over halvparten av boligen kontant, førte fraværet av arbeidsinntekt til at han ikke klarte å betale renter og avdrag på det resterende boliglånet. Han hadde ingen alternative strategier rede for å takle situasjonen og leiligheten ble solgt på tvangsauksjon. Han ble uten bolig, uten arbeid og med gjeld. Da han fikk mulighet til ny vaskejobb med tilbud om å bo gratis i en vaskekjeller gjorde han det. Det var en reaktiv handlingsmåte, tilpasset hans situasjon. Boligsituasjonen var imidlertid ikke tilpasset en alminnelig boligsituasjon i Norge. Han bodde i vaskekjelleren i to år og fulgte deretter den strategien han kjente til, nemlig å spare. Sparing som strategi var imidlertid ikke tilstrekkelig når inntekten var lav. Det gjorde det mulig å kjøpe en liten borettslagsleilighet (40 m²), men den ble overfylt da han samtidig fikk familiegjenforening med kone og fem barn. Borettslaget ville ha dem ut og banken overtok igjen leiligheten. Dette eksemplet på reaktiv handling skyldtes ikke tidsfokusering på nåtid, men at vedkommende ikke hadde oversikt over alternative handlingsmuligheter.

7.5 Ingen strategier

Blant de pakistanske informantene var det ingen hushold som var preget av total mangel på tro på at de selv kunne endre eller beholde egen situasjon. Dette kan henge sammen med *gruppens* frivillige utvandring på jakt etter bedre livsvilkår. Som gruppe var pakistanerne fremtidsorientert, selv om enkelthushold hadde det vanskelig og ikke hadde fått til bolig- og livssituasjoner som de syntes var tilfredsstillende. For eksempel var det en barnløs enke som i sin tid hadde kommet på familiegjenforening. Å være igjen i et fremmed land uten familie ble opplevd som ensomt og relativt meningsløst. Det var likevel ikke så meningsløst at hun ikke klarte å opprettholde en god materiell boligsituasjon.

7.6 Hovedtendenser i strategiutforming i den pakistanske gruppen

Den pakistanske gruppen har en relativt lang bolighistorie i Norge. Intensjonen med oppholdet har endret seg i perioden, fra å være et midlertidig arbeidsopphold til å bli permanent. Dette påvirket både mål og strategier for bolig- og familieetablering.

7.6.1 Hovedtendens – tilpasning – men økt variasjon i strategier over tid

Uavhengig av tidspunkt for ankomst, har informanter av pakistansk bakgrunn hatt tilpasning som sin hovedstrategi på boligmarkedet. Det har dreid seg om ulike varianter av og til dels kombinasjoner av tilpasningsstrategier, ofte koplet med reproduserende og proaktive strategier. Nyttige virkemidler var forpliktende nettverk og økonomisk bevissthet.

Tilpasningsstrategiene har dreid seg om tilpasning til eksisterende muligheter og åpninger i boligmarkedet, gitt egen økonomiske og sosiale situasjon. Først dreide det seg om varierende former for private og kommunale leieforhold, ofte av dårlig standard og ofte sammen med andre. Deretter har trenden vært en tilpasning til det alminnelige boligmarkedet, det vil si til eierboliger.

En annen form for tilpasning har vært tilpasning til alminnelige virkemidler for boliganskaffelse. Det gjelder i første rekke tilpasning til private og offentlige kredittinstitusjoner, noe som også har åpnet muligheten for statlig bostøtte. På lignende måte har de som har hatt vanskelig for å håndtere boligmarkedet tilfredsstillende på egen hånd, etter hvert blitt kjent med og tilpasset seg kriterier og prosedyrer for boligsosial bistand.

Over tid har tilpasning av *egne* verdier, skikker og praksiser for boliganskaffelse til det norske boligmarkedet blitt mer tydelig. Det dreier seg om ansvar og måter å skaffe og finansiere bolig på, om husholdsdannelser, om boformer og dermed også om type boliger. Mens arbeidsinnvandrere i den første perioden bodde sammen av nød i små og dårlige boliger, valgte en del etter hvert å bo sammen i storhusholdninger i store boliger med høy standard. Etter som miljøet fikk større oversikt over muligheter, har det vokst frem en pragmatisk kombinasjon av tilpasnings-, proaktive og reproduserende strategier.

Andre har fulgt strategier som forbindes mer med et markedsstyrt boligmarked i et liberalt samfunn. De har vært opptatt av å fremme egne mål gjennom taktiske vurderinger av hva som lønner seg økonomisk i forhold til

hva de vil oppnå. Det innebærer at de har bygget opp kompetanse og ferdigheter i å håndtere boligmarkedet på en for dem gunstig, økonomisk måte.

7.6.2 Kjennetegn ved vellykkete strategier blant de pakistanske informantene

To vellykkede strategiforløp er identifisert blant informantene. For det første er vellykket håndtering av boligmarkedet kjennetegnet av en langvarig prosess preget av prøving og feiling for tilpasning til eksisterende struktur og betingelser i boligmarkedet. Samtidig har miljøet bygget opp erfaring i hvordan hver enkelt mer aktivt kan utnytte boligmarkedet til egen fordel. Over tid er skikker og tradisjoner for boliganskaffelse i Pakistan trukket inn for å øke valg- og handlingsmuligheter på boligmarkedet. En forklaring på at tradisjonelle fremgangsmåter var vellykket, var at de sluttet opp om verdier som anses som attraktive i deler av det pakistanske miljøet, samtidig som de var funksjonelle i boligmarkedet. De vellykkete boligstrategiene bidro dermed både til å realisere bolig mål og til å ivareta viktige verdier.

For det andre har det vært vellykket å kombinere planlegging med sterk målstyring av egne økonomiske handlinger sammen med løpende taktiske vurderinger av egne muligheter. Blant disse informantene var det vesentlige å få mest mulig av ønsket bolig til lavest mulig pris. Økonomiske og taktiske vurderinger har derfor ikke kommet i konflikt med andre verdier.

7.6.3 Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier blant de pakistanske informantene

Tohjemsstrategien har helt klart forsinket arbeidet for en tilfredsstillende boligsituasjon i Norge. Samtidig har dette vært et mål for mange i en lang periode som de på mange måter har lyktes med. De har både klart å skaffe en bolig i Norge og et hus i Pakistan, ofte av høy standard.⁶⁶ Dette var viktig i en periode, selv om permanent tilbakeflytting til Pakistan fremsto som uaktuelt på intervju tidspunktet. For noen av informantene som hadde nådd pensjonsalder, fungerte imidlertid huset i Pakistan på samme måte som hus i Spania for etnisk norske pensjonister. De bodde i Pakistan i vintermånedene og i Norge om sommeren.

En fremgangsmåte som har fungert negativt var imidlertid store økonomiske investeringer i eierbolig ved hjelp av lån, uten at en kjente til mekanismene i kreditmarkedet, uten å ha kjennskap til rettigheter og offentlige

⁶⁶ Se f.eks. Aftenposten 28.04. 1996: *Der nærmeste nabo bor på Tøyen*, en artikkel om norsk-pakistaneres husprosjekter i landsbyen de kom fra.

hjelpeordninger, og uten å kunne norsk språk. Det betydde handling uten å kjenne til mulige konsekvenser. Kombinert med uønskede, eksterne hendelser, slik som arbeidsledighet, førte dette til tap av bolig og gjeld. Strategien var for usikker når økonomiske buffere mot uheldige omstendigheter ikke var innebygd, og det offentlige hjelpeapparatet ikke var oppsøkende. På den annen side, det er usikkert hvorvidt aktørene hadde andre valg.

7.6.4 Strategienes hensiktsmessighet

Boligsituasjonen på intervjuetidspunktet kan vurderes som et mål på om de utprøvde strategiene hadde fungert tilfredsstillende.

Av 18 hushold var 15 stort sett fornøyde med egen boligsituasjon, uavhengig av om de bodde til leie, i borettslag eller i selveierbolig. Årsaken til at svært ulike boligsituasjoner ble opplevd som tilfredsstillende må knyttes til sammenfall av livssituasjon, egne ambisjoner og opplevelse av muligheter. I sum og *over tid* kan det derfor konkluderes med at strategiene i forhold til bolig i overveiende grad har vært hensiktsmessige, selv om det var unntak og selv om noen var uheldige underveis. Boligprosessen informantene, deres familier og det pakistansk-norske miljøet har vært igjennom i Norge, viser at gruppen har beveget seg fra en marginal og utsatt posisjon på 1970-tallet til å ha blitt del av det alminnelige boligmarkedet ved årtusenskiftet. Ambisjonene og fremgangsmåtene har tatt opp i seg og transformert elementer fra egen bakgrunn og fra norsk samfunn. Resultat er høy grad av integrering i de økonomiske strukturene på boligmarkedet.

Informantene i den pakistanske gruppen hadde motivasjoner og målsettinger for hva de ville oppnå. De var handlingsorienterte i forhold til å forbedre egen og familiens livssituasjon. Mulighetene til å lage seg strategier for hvordan de kunne lykkes, økte med oversikt over det norske samfunnet, styrking av egen ressursbank, styrking av ressursgrunnlaget i det pakistansk-norske miljøet, og gjenfinning av egne skikker som var hensiktsmessige på boligmarkedet i Oslo.

8 Identifiserte boligstrategier i den tamilske gruppen

Tamilene har vært kortere tid i Norge enn pakistanerne, og har en annen bolighistorie. De første tamilene begynte å komme til Norge på begynnelsen av 1980-tallet, noen år før dereguleringen av borettslagsmarkedet. Mens de første pakistanerne kom som arbeidsinnvandrere, kom tamilene som studenter, så som flyktninger og etter hvert på familiegjenforening. Felles med pakistanerne var at de første tamilene som kom, stort sett var enslige menn, men også noen kvinner. Som enslige, uten ansvar for barn, hadde de mulighet til å bruke noe tid på å etablere seg i Norge. Karakteristisk for tamilene var at deres hovedprioritet var utdanning og arbeid, mens bolig var underordnet i den første perioden.

8.1 Tilpasningsstrategier blant de tamilske informantene

De identifiserte strategiene for å skaffe bolig blant informanter av tamilsk opprinnelse dreier seg på mange og varierte måter i hovedsak om tilpasning. Tilpasning til muligheter på det aktuelle boligmarkedet og tilpasning til individuell økonomi og livssituasjon.

8.1.1 Tilpasning gjennom utdanning

Tamilene som kom som studenter begynte ofte på folkehøgskoler hvor de fikk studenthybel eller internatbolig. Det betydde at de det første året ikke behøvde å bekymre seg for boligsituasjonen, men kunne konsentrere seg om utdanningen og om å lære norsk. Oppholdstillatelsen var knyttet til utdanning, så det betydde at de i prinsippet måtte ha studieprogresjon for å få være i Norge, noe som innebar fortsatt mulighet for studentbolig av et eller annet slag. Dette lettet boligsøkeprosessen. Informasjon om tilbudet var lett

tilgjengelig og tilfeldig skjønn i forhold til opprinnelse var ikke del av tildelingskriteriene.

8.1.2 Tilpasning gjennom arbeid

Uansett om tamilene kom som studenter eller asylsøkere som senere fikk oppholdstillatelse, var de opptatt av å jobbe. Dersom flyktingene ikke fant seg arbeid i den kommunen de ble bosatt, flyttet de til områder med arbeidsmuligheter. Informasjon om muligheter gikk innad i det tamilske miljøet. Flyttingen til fiskeindustrien i Nord-Norge var et eksempel. Blant informantene kom det frem at jobb i fiskeindustrien ga mulighet til å spare, blant annet på grunn av lavere levekostnader enn i Oslo. I fiskeindustrien var det dessuten muligheter for bolig. De av informantene som hadde jobbet flere år i fiskeindustrien bodde hele tiden i bedriftsboliger, en hadde endog gjort boligkarriere innen bedriftsboligsystemet. Tilfeldigheter førte til at familien oppnådde en svært gunstig boligsituasjon.

Jeg fikk hybel på fiskebruket da jeg kom. Etter en stund kom familien og vi hadde behov for større plass. Da fikk vi leie et hus med seks rom pluss en hybel av bedriften til en rimelig pris. Da bedriften gikk konkurs fikk vi tilbud om å kjøpe huset for 175 000 og overta husbanklånet. Det var billig, selv i Båtsfjord. Hybel leiligheten leide vi ut til en annen tamil. Vi bodde i Båtsfjord i mange år og fikk anledning til å spare. (Tamil som kom blant de første flyktingene fra Sri Lanka)

Noen av informantene fikk etter hvert tolkejobber i kommunene. I distrikter med behov for arbeidskraft og tolkekompetanse fikk informantene tilbud om bolig fra kommunene. Etter hvert fikk noen av tolkene innvilget oppholdstillatelse som spesialister. Alle informantene bodde i Oslo og omegn på intervju tidspunktet og også her hadde noen skaffet seg bedriftsbolig. To hadde personalbolig i tilknytning til sykehus og sykehjem. Den ene hadde gjort karriere fra hybel til 3-roms bolig, og hadde bodd i den samme bedriftsboligblokk så lenge hun hadde vært i Norge, dvs. i nesten 20 år. For henne var dette en tilfredsstillende boligsituasjon. Hun hadde skaffet seg et hjem med plass til gjester og bodde nær jobben. Hun behøvde verken å bruke tid eller penger på arbeidsreiser. En tredje informant skaffet seg en kommunal jobb som besto i å være inneboende leder for et kollektiv med mindreårige asylsøkere. Så lenge hun hadde jobben, bodde hun trygt. En fjerde var mer taktisk. Han var på leting etter både bolig og jobb og fant ut at med jobb i kommunen kunne han søke personalbolig. Problemet hans oppsto da han ønsket å skifte til jobb utenfor kommunen. For ham selv var det greit å begynne på ny boligjakt, men det var en belastning å utsette familien for ny boligjakt fordi han ønsket seg ny jobb.

8.1.3 Tilpasning gjennom nettverk

Nettverk var og er en viktig innfallsport til å få et sted å bo blant tamilene. Den utstrakte bruken av nettverk skyldtes en utbredt gjensidig forståelse om at man bistår hverandre. Det handlet om informasjon, utveksling av erfaringer, kopling av folk som kunne ha nytte av hverandre, økonomisk støtte og utleie og salg av boliger. Nettverk som strategi for tilpasning til boligmarkedet ga ulike utslag.

Mange nyankomne og studenter som flyttet ut av folkehøgskole ble gjennom nettverk loset rett inn i en slags bokollektiver med andre tamiler. Andre valgte selv hvem de ville bo sammen med. Nettverk var blitt etablert på asylmottak og noen kjente hverandre fra Sri Lanka. Ofte var det slik at tre eller fire kamerater bodde sammen og delte alle oppgaver og utgifter. De leide leilighet, eller kjøpte sammen dersom de ikke klarte å finne noe på leiemarkedet. Å bo i kollektiv innebar at de som bodde sammen måtte finne en måte ordne økonomiske og praktiske oppgaver seg i mellom som ikke medførte konflikter. Hvis ikke ville det være vanskelig å opprettholde boligsituasjonen, som alle var avhengige av. For noen var perioden i kollektiv en periode med utvikling av vennskap og samhold. Andre opplevde det mer som en dyd av nødvendighet. Sitatene nedenfor viser at informantene fant frem til ordninger seg i mellom som de hadde oversikt og kontroll over. Når det gjaldt selve boligsituasjonen var de imidlertid helt avhengig av utleier.

Jeg hadde en kusine som hadde kommet til Norge på 1970-tallet og som hadde et bra utviklet nettverk. Hun ordnet sånn at jeg fikk flytte inn i et kollektiv med tre andre tamilske menn. Vi bodde sammen i to år. Jeg opplevde det som kunstig å bo sammen med noen jeg ikke kjente, men jeg hadde ingen andre muligheter. Noen år senere flyttet jeg i kollektiv med noen venner og søstra mi. Det var en helt annen opplevelse. Vi leide en leilighet av en annen tamil og bodde sammen i to år. Vi kjente ikke utleieren, men vi forsto hverandre og kunne snakke sammen. Det ga en trygghetsfølelse å leie av en tamil.

En venn kjøpte en leilighet i en liten by i nærheten av Oslo. Jeg og en kamerat flyttet inn og vi tre bodde sammen i to år. Jeg betalte kr. 1800 pr. måned til kameraten min. Utover dette delte vi alle utgifter og oppgaver i huset. Hver måned gjorde vi opp oss i mellom.

En venn som hadde en 4-roms leilighet i en drabantby i Oslo skulle flytte til India og spurte om jeg ville leie. Han sa jeg kunne bo der så lenge jeg ville. Jeg gikk sammen med tre slektninger som var studenter som meg, slik at vi kunne leie

sammen. Vi bodde opprinnelig på hybler alle sammen. De som bodde i sentrum var plaget av mye bråk og ville gjerne flytte. Vi flyttet sammen og følte oss som en familie. Vi delte kostnadene og betalte kr. 1300 hver i husleie (1986). Kort tid etter fikk vi beskjed fra India om at eieren kom tilbake fordi barna ble syke av varmen i India. På den tiden var det vanskelig å få noe sted å bo i Oslo. Vi prøvde å leie, men fikk alltid beskjed om at boligen var leid ut. Vi satte inn egen annonse, men fikk ingen svar. Da bestemte vi oss for å kjøpe bolig sammen. Jeg kjøpte i mitt navn. De andre tre lånte meg kr. 50 000 hver. Jeg fikk låne litt av en bror i Tyskland, 300 000 fra Sifbo og resten fra banken hvor jeg hadde konto. Leiligheten kostet kr. 650 000. Vi lagde et system oss i mellom slik at hvis noen ville flytte ut, så skulle de få pengene sine tilbake, uten renter. Hvis vi ikke hadde vært venner og stolt på hverandre, hadde det ikke gått. Vi snakket mye om hvordan vi skulle ordne opp oss i mellom for å unngå konflikter.

Sitatene viser at nettverk hadde betydning både i forhold til å finne andre å bo sammen med og i forhold til å finne boliger. Når det gjaldt å finne bolig, hadde de fleste av informantene skaffet seg bolig gjennom nettverk, ofte flere ganger. De både leide og kjøpte av hverandre. Det virket som det var en oppfatning i det tamilske miljøet om at bolig var et vanskelig tilgjengelig gode man måtte ta vare på. Det ga seg utslag i at de som disponerte en bolig de ikke trengte, heller fremleide den enn å si opp leiekontrakten eller selge, hvis de hadde anledning. Alle husholdene i utvalget som fikk økonomisk bolighjelp fra kommunen, bortsett fra en, leide av tamiler som hadde investert i ekstralboliger. I et tilfelle kjøpte en informant en leilighet *for å* hjelpe andre i bolignød. Hun hadde aldri tenkt å flytte dit selv og leide ut for selvkost. Etter 10 år syntes hun imidlertid det ble for mye ansvar å være utleier så hun solgte leiligheten, til en tamil. Hun bisto imidlertid på annen måte ved å leie ut rom i leiligheten til unge tamiler på boligjakt.

En av informantene fikk gjennom nettverk leie hybelleilighet hos en norsk familie på vestkanten i Oslo. En venn jobbet som vaskehjelp i familien fikk vite at hybelen var ledig og formidlet kontakt. Leietakeren ble kjent med familien og tilbrakte mye tid med eldste generasjon. Blant informantene har det kommet frem tre tilfeller hvor gjensidig kontakt mellom tamilske og norske beboere har oppstått som en effekt av bolig og naboskap.

8.1.4 Tilpasning til leiemarkedet gjennom annonser

Å leie bolig var aktuelt for tamilene i deres første år i Norge. De hadde begrenset økonomi og var mobile i forhold til arbeid og utdanning. Få hadde oversikt over hvor lenge de ville bo på et sted. Eierbolig var derfor uaktuelt.

I Oslo-området er den alminnelige måten å skaffe leiebolig gjennom annonser. Tamilene prøvde også dette, men bare en av informantene lyktes med å få leie bolig av en fremmed, norsk boligutleier ved å svare på annonser. To av informantene forsøkte å annonsere selv. I det ene tilfellet sto det at utenlandske studenter ønsket å leie bolig. De fikk ingen svar. I det andre tilfellet var det fokusert på at en småbarnsfamilie ansatt i en statsbedrift ønsket å leie bolig. De fikk et svar og fikk leie bolig som de senere har fått fornyet kontrakten på. For denne familien var det første gang de henvendte seg til det norske markedet. Det var første gang i løpet av 15 år at de opplevde at det ikke var tilgjengelige boliger i det tamilske miljøet. Vanskelighetene med å slippe til i det alminnelige leiemarkedet medførte at tamilene måtte finne frem til andre strategier enn annonser for å få disponere bolig. Å leie gjennom nettverk var som nevnt en strategi, men den var ikke tilstrekkelig. Å kjøpe egen bolig ble derimot et alternativ til leiebolig i pressområdene.

8.1.5 Tilpasning til boligmarkedet gjennom kjøp

Kjøp av bolig var en fremgangsmåte blant informantene for å få innpass på boligmarkedet i Oslo. De som hadde erfaringer fra distriktene hadde ikke kjøpt boliger der, fordi det ikke var nødvendig, det var mulig å leie. I Oslo-området var det derimot vanskelig å finne tilfredsstillende boligforhold på leiemarkedet utenfor det tamilske nettverket. Etter som informantene bodde i Norge i lengre tid og etablerte familier, ble tilfredsstillende boforhold viktigere. Dette gjaldt både kontraktsforhold, areal, lokalisering og kostnader. Gitt at det alminnelige boligmarkedet i Oslo besto hovedsakelig av eierboliger, fremsto kjøp av bolig dermed som et alternativ til leie, selv om det egentlig var for dyrt. Det som særpreget kjøpskarrierene var at de ikke fulgte det som vanligvis assosieres som en alminnelig boligkarriere; fra leiebolig til eierbolig og deretter eventuelt til bedre eierbolig tilpasset livssituasjonen (Medby m.fl. 2003). Blant flere av informantene dreide det seg om flyttekjeder hvor en flyttet frem og tilbake mellom leie- og eierbolig, og mellom eierboliger uten at det var knyttet standardheving til flyttingene. Flytting innen Oslo-området ble av noen begrunnet med negative mål, dvs. at de flyttet bort fra ubehagelige situasjoner mer enn at de flyttet til noe de ønsket seg mer av. Hyppige flyttinger mellom eierboliger vil samlet sett for

de fleste være dysfunksjonelt, gitt økonomiske og sosiale transaksjonskostnader ved hvert boligsifte.⁶⁷

At tilpassning til eierbolig var del av en prosess med prøving og feilig viser to eksempler. I det ene tilfellet dreide det seg om en mann som i en periode tjente godt og ble anbefalt av banken å kjøpe bolig. Han fikk banklån, kjøpte bolig, men hadde liten innsikt i vilkårene for lån. I stedet for å overholde låneforpliktelsene brukte han penger på høyt forbruk og måtte etter hvert selge leiligheten på tvangsauksjon. I det andre tilfellet anbefalte kommunen en enslig skoleelev på 18 år å kjøpe bolig med husbanklån formidlet via SIFBO. Dette var i 1986 da prisene var på topp. Den unge mannen klarte ikke låneforpliktelsene selv om han sluttet skolen, begynte å jobbe og leide ut til andre tamiler. Konsekvensen var tvangsauksjon, 10 år med gjeld og økonomiske bekymringer, før Husbanken til slutt slettet gjelden.⁶⁸ Fordi leiemarkedet var vanskelig tilgjengelig, hadde han klart å skaffe en ny eierbolig før gjelden var slettet. Gjelda bidro imidlertid til at den nye eierboligen var mindre enn familien hadde behov for, og den lå tett på trafikkstøy.

Kapital til boligkjøp ble i hovedsak skaffet gjennom lønn fra egen arbeidsinnsats, sparing, lån i banken og fra nettverk. Bare den ene informantene nevnt ovenfor hadde husbanklån. De andre hadde lånt i privat kreditinstitusjon. I følge en av informantene var fraværet av søknader om etableringslån i Husbanken et resultat av at tamilene i Oslo hadde liten kontakt med flyktning-, sosial- og boligkontor. Uten slik kontakt fikk de ikke informasjon om slike muligheter. Det var ikke fordi de nødvendigvis tjente for mye for husbanklån.

Akkurat som blant pakistanerne var lån i nettverket rentefritt. I de fleste tilfellene gjaldt det lån til deler av egenkapitalen. Det ble lånt penger fra

⁶⁷ Boligkarriere har en normativ assosiasjon knyttet til en forventning om at boligsituasjonen på en eller annen måte blir bedre over tid. En annen måte å snakke om boligkarriere er å knytte det til boligkonsum over tid. Begrepet er empirisk relatert og er dermed egnet for å få tak i hvordan folk faktisk forholder seg på boligmarkedet. I begrepet konsum ligger det imidlertid en føring på bolig forstått som en forbruksvare, som ikke er tilstrekkelig til å fange opp hvorfor folk flytter. Boligens betydning som *hjem* som skal dekke grunnleggende behov for privatliv, og gjøre det mulig å delta på andre samfunnsarenaer som utdanning, arbeid og annen samfunnsdeltakelse.

⁶⁸ I 1986 fikk Sifbo fullmakt fra Husbanken til å fullfinansiere tidligere asylsøkeres kjøp av bolig. Dette i forståelse med at kommunene skulle støtte opp med betjening av lånet via utbetalinger fra sosialkontorene. Da det ble fall i boligprisene og omlegging av refusjonsordningene med staten fra 1991, avtok kommunenes villighet til å støtte betjeningen av lånene sterkt (St.meld.nr.29, 1993-94, s.45). Dette gikk utover den enkelte låntaker.

familie, enten denne bodde i Norge eller andre steder i verden, og fra nære bekjente. Lån i nettverk var fleksibelt, men begrenset av hvilke økonomiske ressurser som fantes i eget nettverk. Flexibiliteten ga seg uttrykk i at de for eksempel hadde muligheter til å hjelpe hverandre økonomisk når de fikk utbetalt feriepenger.

Ingen av informantene hadde meldt seg inn i boligkooperasjonen i forkant av boligkjøp. De ble imidlertid medlem ved kjøp og opplevde at de stilte noe sterkere ved senere kjøp på grunn av ansiennitet og forkjøpsrett. Måten det ble fortalt på av en av informantene ga inntrykk av at han dermed opplevde å være inkludert i denne delen av boligmarkedet, på samme vilkår som innfødte nordmenn. Han ga uttrykk for både en slags lettelse og en slags begunstiging ved å ha erobret denne delen av boligmarkedet. En av informantene hadde fått overført medlemskap fra en onkel ved kjøp av bolig.

Uansett motivasjon for å kjøpe bolig, innebar kjøp en tilpasning til hva som var tilgjengelig på boligmarkedet i Oslo, og hvordan boligmarkedet fungerte. Ved å kjøpe bolig ble tamilene en del av de samme strukturene for formuesutvikling som befolkningen generelt. Folke- og boligtellingsen fra 2001 viste at tamiler eide egen bolig i samme omfang som nordmenn i Oslo-området. Tendensen blant tamilene til å eie egen bolig (Fob 2001) var et uttrykk for to forhold. For det første at tamilene som gruppe hadde kommet i en økonomisk posisjon som muliggjorde boligkjøp. For det andre var det et uttrykk for fravær av et tilstrekkelig attraktivt og tilgjengelig leiemarked.

8.1.6 Tilpasning gjennom kommunen

En av fire tamiler i Oslo bodde i leiebolig (FoB 2001). Noen av disse fikk bistand gjennom kommunen. Blant informantene bodde to hushold i kommunal bolig på intervjuetidspunktet (1999 og 2003). Den ene familien hadde søkt kommunen om større bolig uten å lykkes. Da det dukket opp en passende selveierbolig i samme område, la de inn bud og fikk tilslag. Familien vil klare seg uten boligsosial støtte. Men for å klare å betale månedlige boutgifter på kr. 15 000 (2001), måtte mannen jobbe dobbelt samtidig som kona hadde jobb og ansvar for barna. Den andre familien, som besto av mor og tre barn regnet med å måtte trenge økonomisk boligbistand fra kommunen i lang tid fremover. Det avgjørende var imidlertid hvorvidt kvinnen i familien fikk jobb slik at hun kunne brødfø familien. To andre av de tamilske husholdene leide privat av andre tamiler, men med økonomisk støtte fra kommunen. Begge husholdene bodde opprinnelig i en distriktskommune hvor de trivdes og var del av miljøet. Ettersom andre tamiler flyttet på grunn av manglende arbeidsmuligheter og voksne barn giftet seg og flyttet til Oslo, flyttet de etter. Den ene familien hadde bare en minimal uførepensjon og var helt avhengig av økonomisk støtte. Sosialkontoret

betalte husleia direkte for dem, noe de satte pris på. I det andre tilfellet dreide det seg om en aleneboende kvinne som fikk statlig bostøtte og sosialhjelp for å klare husleia på kr. 7000. Selv klarte hun å betale kr. 2000 av en liten uføretrygd. Hun bodde alene i en 3-roms bolig og vurderte å leie ut et rom for å redusere kostnadene. Et annet alternativ var at utleier leide ut det ekstra rommet for å redusere hennes husleie.

I tillegg til leietakerne var det en borettslagseier som fikk økonomisk sosialhjelp fra kommunen for å dekke bokostnadene. Det dreide seg om en skilt kvinne med varierende inntekt. I stedet for at sosialkontoret ba henne skaffe en rimeligere bolig, fikk hun sosialhjelp ved behov. Dette bidro til at hun ble i stand til å ivareta en tilfredsstillende boligsituasjon for seg og sin sønn, samt hennes far som hadde kommet på familiegjengenforening.

Den økonomiske bistanden fra stat og kommune til leietakerne, bidro til at de kunne etablere og opprettholde en akseptabel boligsituasjon. Ingen bodde i luksus. De som leide privat bodde tett på trafikkstøy, men leilighetene og området var ellers akseptabelt. En av familiene som var pensjonister, ønsket seg et lite hus. De hadde drevet gård på Sri Lanka og savnet et nærere forhold til jorda. Men, de innså at de ikke kunne søke om hus fra kommunen så lenge de bodde i Oslo, og resignerte med å uttale: *“You know, beggars can’t choose”*. Vedkommende var opptatt av å forholde seg slik til sosialkontoret at de ikke ble opplevd som kravstore. De som bodde til leie og fikk økonomisk bistand var trygge på den kommunale hjelpen. De var imidlertid mer usikre på hvor lenge de kunne bo i boligen. Det hadde de ingen innflytelse på utover kontraktperioden på tre år. De var avhengige av om og eventuelt når eierne skulle flytte til Oslo. De stolte imidlertid på at kommunen ville hjelpe dem med bolig om de måtte flytte.

Kommunen som strategi for innpassing på boligmarkedet handler om at en presenterer egne behov med håp om at kommunen kan bistå enten med bolig, med økonomisk bistand eller begge deler. En forutsetning er at ens behov og ressursituasjon passer inn i kriteriene for tildeling. En av informantene hadde benyttet denne strategien og fått avslag. Han var nyankommen, kunne ikke norsk og boligkontoret benyttet ikke tolk. Han hadde søkt om å få familiegjengenforening med kone og barn og søkte om en bolig som passet til familien. Uten boligbistand fra kommunen var han henvist til å fremleie midlertidig av andre tamiler, så langt i kortvarige og usikre leieforhold og til en så høy pris at det var umulig å spare.

8.2 Proaktive boligstrategier

Jeg har lært mye om boligmarkedet etter hvert. Blitt kaldblodig i siste omgang. Jeg har til og med begynt å spøke med å kjøpe

en leilighet for å leie ut og tjene penger! Jeg så nettopp en 4-roms selveier på Linderud til 900 000. Det kunne kanskje vært noe? (Tamilsk mann i 30-åra, veletablert på boligmarkedet)

For å være proaktiv må en ha en opplevelse av å kunne påvirke egen situasjon. Det innebærer en viss oversikt over omgivelsene og hvordan en kan handle for å endre egen situasjon i ønsket retning. Blant de tamilske informantene kom det frem et bilde av en gruppe som var i ferd med å etablere seg og få mer innflytelse over egen boligsituasjon. Mange var opptatt med forberedende strategier.

8.2.1 Forberedende strategier

Å styrke egen økonomi ser ut til å ha vært hovedstrategien i den tamilske gruppen. For de aller fleste handlet det om arbeid og ofte flere jobber samtidig. Det var en gjennomgående forståelse i miljøet at autonomi var knyttet til økonomisk handlingsrom innenfor etablerte og legale økonomiske strukturer. Blant informantene var det derfor utbredt å foretrekke ”hvitt” fremfor ”svart” arbeid, blant annet fordi det ga økonomiske rettigheter. En annen dimensjon ved å styrke eget økonomisk handlingsrom var knyttet til sparing og bankforbindelser. Som en uttalte, *“hvis jeg ikke har spart så spør banken etter kausjonister når jeg skal kjøpe bolig”*, underforstått at det ikke var så lett å finne kausjonister blant andre tamiler som befant seg i en lignende etableringssituasjon.

8.2.2 Styrking av sosiokulturell kompetanse

Ved siden av å styrke egen økonomi, var tamilene opptatt av å styrke egen kompetanse i forhold til det norske samfunnet. Dette var en generell strategi, ikke spesielt i forhold til bolig. Å lære seg norsk inngikk i denne strategien. Foreldre var for eksempel svært opptatt av at deres barn måtte lære seg flytende norsk slik at de kunne velge høyere utdanning og få innpass i det kvalifiserte arbeidslivet, noe som igjen ville styrke deres valgmuligheter på boligmarkedet. Motivasjonen for å styrke den sosiokulturelle kompetansen var knyttet til at det åpnet muligheter for at de kunne nå sine egne mål. En uttrykte at det ikke var knyttet til spørsmål om å bli integrert. Gitt at tamilene var i Norge så var de også en del av samfunnet, hvor de samtidig fulgte egne mål og gjorde de pliktene som fulgte med å bo i Norge.

Som en del av den sosiokulturelle kompetansen inngikk kunnskap om vilkår på de ulike boligmarkedene. Mye lærdom var høstet gjennom prøving og feiling, samt utveksling av erfaringer i nettverket. Dette bidro til at noen som ønsket å stå fritt i forhold til utleie, for eksempel ikke planla å flytte inn i boligkooperasjonen. Andre som så fordeler med boligkooperasjonen,

inkluderte derimot boligkooperasjonen i egne fremtidsplaner fordi det ga en opplevelse av trygghet og likebehandling når en først var innenfor. På lignende måte hadde flere av informantene klare oppfatninger om at de *ikke* ønsket seg en situasjon hvor de var avhengige av kommunen og økonomisk sosialhjelp. Årsaken var at det begrenset deres handlingsrom. Selv for dem som hadde lite penger, var det et utstrakt mål og en selvfølge at de selv skulle disponere egen økonomi.

8.2.3 Proaktiv ved kombinasjon av sparing og kompetanse om mekanismer i boligmarkedet

De fleste av informantene med tamilsk bakgrunn var på intervjuetidspunktet (1999) i en tilpasningsprosess til boligmarkedet, både hva gjaldt muligheter, egen livssituasjon og økonomi. Noen hadde imidlertid prøvd seg frem med mer proaktive strategier.

Et av husholdene bodde i en enebolig med utleiemulighet i en omegnskommune til Oslo. Dette var ikke tilfeldig. Mannen i husholdet kom til Norge i 1985 og bodde i den samme studentboligen helt til han kjøpte eneboligen i 1993. Han hadde studert økonomi og fikk jobb som passet. Hele tiden hadde han spart. Studiene ga ham god oversikt over det norske systemet. Som de fleste andre tamilene i utvalget foretrakk han landlige omgivelser. Når han skulle flytte ut av studentboligen var han opptatt av å skaffe eierbolig som helst var en enebolig med utleiemulighet slik at han kunne redusere bokostnadene. I tillegg ville han bo landlig og lette derfor i områder som ikke var av de mest attraktive for å få mest mulig for pengene. Han giftet seg med en tamilsk kvinne som han traff i Norge og som hadde gjort egen karriere på arbeidsmarkedet. Hennes sparepenger gikk inn i boligen. Sparing over lang tid sammen med planlegging bidro til at aktøren lyktes med sitt boligsmål. Den romslige eneboligen sammen med stabil arbeidsinntekt, gjorde det samtidig mulig å realisere drømmen om familiegjenforening med gamle foreldre.

8.2.4 Proaktiv taktikk

I en artikkel om makt og taktikk i internasjonale forhandlinger, definerer Habeeb taktisk makt blant svake stater som deres evne til å nå egne mål via egne ressurser, uten å ha strukturell makt (Habeeb 1988). Det er stor forskjell på stater og individer som aktører. Fellestrekk i denne situasjonen er imidlertid minoritetssituasjonen og behovet for å få til noe, selv om man ikke er i en maktsituasjon. Denne forståelsen av taktisk makt kan være et inntak til å skjønne hvordan individer og hushold av etnisk minoritetsbakgrunn, til tross for relativt lav score på vesentlige faktorer som

økonomi og oversikt over det norske boligsystemet, likevel over tid klarte å ordne seg akseptable boligsituasjoner. En familie bodde i et romslig rekkehus i en omegnskommune på intervjudispunktet. Mannen og informanten i familien hadde en brokete utdannings-, arbeids- og boligkarriere i Norge. Ettersom han lærte gjennom erfaring ble han imidlertid mer målorientert og satset på høyskoleutdanning, noe også hans kone gjorde. Han hadde i stor grad evnet å snu mange situasjoner til egen fordel. De bodde opprinnelig i distrikts-Norge, men flyttet til Oslo for å studere. De hadde spart kr. 150 000 for å dekke leiebolig i tre år. Planen var så å flytte tilbake til distriktskommunen de kom fra. Under oppholdet endret de imidlertid planer. De vurderte det som mer gunstig å kjøpe bolig enn å leie i Oslo, og begynte å lese annonser. De valgte en liten annonse uten megler og avtalte visning. De likte boligen og ble raskt enige med eier om pris. Informanten begynte deretter å vurdere om de hadde bydd for mye, og fikk i etterkant forhandlet seg ned med kr. 15 000. Han sa selv at han ikke hadde erfaring med boligkjøp og prøvde seg frem. Boligen lå i en trafikkert gate sentralt i Oslo, så da familien fikk barn ville de flytte. Prisene hadde steget så de regnet med å tjene på å selge boligen. De hadde klare preferanser om hva de selv ville flytte til og få for en million kroner. Det dreide seg om lokalisering, standard, parkering, helst enebolig og plass nok til å ta i mot gjester. De undersøkte markedet, hadde noen uheldige erfaringer og endte opp med rekkehuset. Også her forsøkte mannen i familien å prute. Til tross for pruting, ble huset litt dyrere enn familien hadde planlagt. De valgte å leie ut byboligen i et år, akkurat så lenge at de slapp å betale skatt. De leide ut for kr. 9000 pr. måned og solgte med god fortjeneste. Resultatet var at de på få år hadde klart å skaffe seg en gjeldfri, romslig rekkehusbolig i et etablert boligområde litt utenfor Oslo. De hadde lyktes ved å forholde seg aktivt og taktisk til prisstigningen på boligmarkedet, selv om de hadde begrenset forhåndskunnskap om kjøp og salg av boliger. De hadde imidlertid evnet å lære seg akkurat det de trengte for å kunne opptre taktisk til egen fordel.

8.2.5 Proaktiv planlegging

Det er nevnt tidligere at det virket som flere i det tamilske miljøet opplevde bolig som et knapt og verdifullt gode som man ikke gjorde seg av med. Tamiler som hadde hatt mulighet til å spare, kjøpte ekstrabolig som en slags forsikring. I materialet gjaldt dette særlig tamiler som hadde jobbet intensivt i Nord Norge og levd relativt billig der. De investerte i bolig i Oslo når prisene var lave. Det åpnet muligheter for dem til å flytte til Oslo hvis de skulle miste jobben nordpå, finne mer attraktivt arbeid i Oslo, eller av andre grunner ønsket å flytte sørover. I mellomtiden leide de ut ekstraboligene til andre tamiler. En av informantene fortalte at han hadde kjøpt naboileiligheten

hvor han bodde i Oslo. Denne leide han ut til en annen familie av innvandrerbakgrunn. På sikt var planen med ekstraboligen å ha den som en hjelp for barna når de en gang skulle etablere seg. Drømmen hans i 2004 var å kjøpe et rekkehus hvor det var plass til familien med tre barn. Men, for å oppnå dette ville han ikke selge de to 3-roms boligene han alt eide. Fremtidsplanen var å klare å kjøpe rekkehuset i tillegg til de to leilighetene. Planene var utviklet og halvveis realisert etter seks år i fiskeindustrien og ti år som rengjøringsarbeider i Oslo.

8.3 Reproduserende og pragmatiske strategier

Det har vært avdekket to strategier blant de tamilske informantene som kan knyttes til reprodusering av skikker. Begge tilfelle handler om at aktører har vurdert hvorvidt skikken er egnet til å fremme ens interesser i den nye konteksten i det norske samfunnet.

På lignende måte som i det pakistanske miljøet, hadde tamiler tradisjon for å spare sammen i lukkede sparinger. Til forskjell fra å spare individuelt i banken, ble det lagt vekt på det positive ved den sosiale kontrollen som var knyttet til slike sparinger. En som hadde vært med i en sparing med 20 personer, var bundet til å spare kr. 5000 hver måned i 20 måneder (1998). Dette ga en utbetaling til hver deltaker på kr. 100 000, noe som var verdifullt i forhold til egenkapital ved boliglån. Akkurat som i det pakistanske miljøet ble det hevdet at individuell sparing ikke var like effektivt på grunn av fravær av sosial kontroll. Forskjellen fra det pakistanske miljøet var at det blant tamilene ikke dreide seg om familieringer, men om kamerater og bekjente som inngikk i en forpliktende spareordning. Dette var en tilpasning til situasjonen i Norge, hvor få hadde så stor familie at de kunne danne slike sparinger.

En annen skikk som ble fremhevet i forbindelse med bolig, var medgift ved inngåelse av ekteskap. Det ble fortalt at "Tigrener" på Sri Lanka hadde forbudt medgift blant tamilene, men at det var mulig å fortsette skikken utenfor Sri Lanka. Fordi foreldre var opptatt av å få døtrene sine gift ut av Sri Lanka på grunn av krigen, så var de villige til å betale medgift. En av informantene som dro til Sri Lanka for å finne ektefelle fikk på denne måten utbetalt kr. 100 000 som gikk rett til egenkapital ved kjøp av bolig. Det var ulike meninger om medgift. Noen så på det som nyttig bistand til etablering i et nytt land, mens andre var motstandere av å videreføre skikken med å få betalt for ektefelle.

8.4 Ingen strategier

Det tamilske miljøet var preget av handlingsevne. De som kom til folkehøgskoler som studenter, behøvde imidlertid ikke å utvikle boligstrategier i den første perioden. Folkehøgskolene hadde internat eller ordnet med hybler på det private markedet. Også de som gikk på videregående skole i distrikts-Norge hadde lett tilgang på hybler. En lignende situasjon opplevde asylsøkerne. Etter at de fikk oppholdstillatelse var det Utlendingsdirektoratet sammen med en kommune som var ansvarlig for bosettingen. I stedet for at denne første perioden bidro til en opplæring i at “det offentlige ordner opp”, virker det som den fungerte som en konsolideringsperiode. Studentene og de nylig bosatte fikk anledning til å finne ut av hvilke muligheter de hadde i Norge, uten at de samtidig måtte skaffe seg bolig. Det fremkom ikke eksempler på tamilske informanter som ikke hadde strategier. Situasjonen var snarere slik at noen ikke behøvde å ha uttalte boligstrategier i perioder, fordi andre instanser ordnet dette.

8.5 Hovedtendenser i strategiutforming i den tamilske gruppen

Blant de tamilske informantene hadde oppholdstillatelse, arbeid og utdanning første prioritet. Boligpreferansene og strategiene vokste frem etter hvert som folk etablerte seg og fikk innsyn i hvordan de kunne håndtere norske forhold.

8.5.1 Hovedtendens – tilpasning

Hovedtyngden av identifiserte strategier blant tamilene, har jeg karakterisert som tilpasningsstrategier. Tilpasningsstrategiene har hatt ulike dimensjoner. Det dreide seg om tilpasning til ulike segment av boligmarkedet som studentboliger, bedrifts- og personalboliger, kommunale og private utleieboliger og eierboliger, enten i borettslag eller selveier. I praksis betydde det tilpasning til de ulike kriteriene som regulerer adgangen til og mulighetene for å beholde bolig innen de ulike segmentene på boligmarkedet. Over tid har det dreid seg om en tilpasning til det segmentet av boligmarkedet som er mest tilgjengelig og alminnelig i Oslo-området, nemlig eierboliger.

Dernest har det dreid seg om tilpasning til bruk av alminnelige virkemidler for å skaffe eierbolig. Det gjelder kollektive virkemidler som er åpne for alle som tilfredsstillter kriteriene, i sær lån i private kreditinstitusjoner.

En alternativ hovedstrategi, som ble anvendt for å få innpass på alle segment av boligmarkedet var nettverk i det tamilske miljøet. Gjennom nettverk ble det etablert nyttige relasjoner for informasjon om hindringer og muligheter, konkrete boliger å leie eller kjøpe og hvordan en kunne skaffe kapital, blant annet med lån i nettverket. Et kjennetegn ved tilpasningsstrategiene var at selv om det handlet om prøving og feiling på bakgrunn av opplevde muligheter, så var de målfokuserte i forhold til en intensjon om bedring av egen livssituasjon.

8.5.2 På vei mot mer proaktive strategier

Proaktive strategier som inkluderer bevisst fremtidsplanlegging fremstår som et underliggende premiss i det tamilske miljøet, men uten at det har slått fullt til når det gjelder bolig. Blant informantene var likevel de fleste opptatt av det jeg har kalt for økonomiske, forberedende strategier. Økonomi og tilegnelse av sosiokulturell kompetanse ble betraktet som en nøkkel inn i det samfunnet hvor de ønsket, og på sett og vis var tvunget til å gjennomføre sine livsprosjekter.

I direkte boliganskaffelsessammenheng ble proaktive strategier anvendt ved planlegging av fremtidig, ønsket boligsituasjon og ved taktiske fremgangsmåter i kjøp/ salg situasjoner. Nær knyttet til proaktive strategier, var pragmatisk anvendelse av skikker for kapitalakkumulering. Dette var imidlertid ikke utbredt.

8.5.3 Kjennetegn ved vellykkete strategier

Vellykkete strategier blant tamilene kjennetegnes av at de passet overens med eksterne forhold som aktørene selv ikke hadde kontroll over. Det dreide seg om en blanding av strategisk handling og “just in time”. Flere faktorer bidro til vellykkete strategier, forstått som at handlingene ikke førte til negative, uønskede resultat.

For det første dreide det seg om en kombinasjon og tilpasning av mål og økonomiske muligheter, parallelt med styrking av egen ressursbank med henblikk på fremtidige handlinger på boligmarkedet. Det har vært en slags “muddling through” på vei mot en bedre boligsituasjon. Styrking av den økonomiske ressursbanken skjedde på tradisjonelt vis ved arbeidsintensivitet, høy økonomisk bevissthet, og i noen tilfelle ved pragmatisk utnyttelse og tilpasning av skikker fra Sri Lanka.

For det andre har det vært tilfeller hvor tydelig målfokusering sammen med bevisst planlegging og handling har vært vellykket. Boligforbedring ble

mulig ved hjelp av formuesakkumulering gjennom boliginvesteringer, snarere enn ved økning i lønnsinntekt.

Viktig i denne sammenheng var at vellykkete boligstrategier blant tamilene handlet for de fleste om en rekke av strategier som opptrådte parallelt og etter hverandre i tid. Boligetablering fremsto mer som en prosess enn en enkelt hendelse.

8.5.4 Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier

Av det som fremkommer i materialet, var det i sær en strategi som fremsto som lite vellykket. På lignende måte som blant pakistanske informanter, dreide det seg om kjøp av bolig uten at kjøperen hadde oversikt over risikoen knyttet til lånet, i sær kostnader og vilkår for tilbakebetaling. I et tilfelle førte dette til at vedkommende levde over evne inntil han gikk drastisk ned i lønn og boligen ble solgt på tvangsauksjon. I et annet tilfelle handlet det om en skoleelev som ble rådet til å kjøpe bolig med lån fra Sifbo/Husbanken. I begge tilfelle ble boligene solgt på tvangsauksjon og de tidligere boligeierne ble sittende med stor boliggjeld samtidig som de måtte skaffe ny bolig til familien.

8.5.5 Strategienes hensiktsmessighet

Under halvparten av de tamilske informantene (8 av 19) hadde ved hjelp strategiene oppnådd en boligsituasjon som de selv var fornøyde med. De som var tilfredse med egen boligsituasjon eide egen bolig, bortsett fra en som bodde i personalbolig. En av husstandene bodde trangt, men var likevel fornøyd fordi familien ikke opplevde det som problematisk å forbedre situasjonen på sikt. Blant dem som ikke var fornøyde, var det selveiere som bodde trangt, borettslaver som hadde usikker økonomi og husstander som var slitne av usikkerhet ved å bo til leie og stadige flyttinger. Å ikke ha et langsiktig disposisjonsforhold til boligen, førte på sett og vis til at de ble fratatt mulighet til å etablere et hjem der de bodde.

Til forskjell fra den pakistanske gruppen, virker det som den tamilske gruppen fortsatt var i en etableringsprosess på boligmarkedet, selv om de fleste var boligeiere. Dette tilsier at tamilene som gruppe er del av de økonomiske strukturene på boligmarkedet, og kan benytte dette som virkemiddel i deres fremtidige streben for å oppnå en for dem mer tilfredsstillende boligsituasjon. Sammen med engasjement for oppbygging av erfaringer og kompetanse om de forskjellige boligmarkedenes funksjonsmåte, vil de over tid kunne handle mer målrettet og med ønsket resultat.

Boligstrategier er ikke statisk og materialet viser at til tross for uhell har informanter klart å snu rundt på egen situasjon. Avhengig av situasjon og opplevelse av muligheter har strategier blitt utviklet og endret for å nå mål om boligforbedring. Fordi det har vært et utbredt mål å klare seg uten offentlig hjelp, har mange vært bevisste på nødvendigheten av å kombinere økonomisk satsing med styrking av sosiokulturell kompetanse og nettverk. Til sammen har det vært en måte å styrke egne muligheter til å forholde seg til et boligmarked i kontinuerlig forvandling.

9 Identifiserte boligstrategier i den somaliske gruppen

Blant de tre gruppene som er med i undersøkelsen, har den somaliske gruppen kortest botid i Norge. Informantene som er med i undersøkelsen kom til Norge i perioden 1985 til 2003, med en hovedvekt på 1990-tallet. De aller fleste kom som asylsøkere eller på familiegjenforening med asylsøkere som hadde fått oppholdstillatelse på humanitært grunnlag. De fleste som fikk oppholdstillatelse *ble* bosatt i en kommune etter samarbeid mellom Utlendingsdirektoratet og kommunesektoren. Mange måtte imidlertid vente lenge på bosetting og en del skaffet seg i mellomtiden bolig selv (Bersaas og Steen 2000). De som kom på familiegjenforening flyttet som hovedregel rett til sin familie etter et kort opphold på transittmottaket på Tanum i Bærum.

Somalierne var tidligere den flyktningegruppen som oftest ble bosatt utenfor Oslo (Djuve og Hagen 1995). I følge Djuve og Hagen flyttet senere syv av ti til Oslo. Blant informantene hadde nesten 40 prosent flyttet fra en annen kommune til Oslo. I de aller fleste tilfelle betydde det at de måtte ordne seg med bolig på egenhånd.

Et annet kjennetegn ved somalierne, som skiller dem fra den pakistanske og tamilske gruppen, er at de første som kom ikke bare var enslige menn, men like gjerne enslige kvinner, kvinner med barn, eller mindreårige alene. Dette innebar at utfordringene i forhold til boligetablering både på husholds- og gruppenivå var annerledes enn i de to andre gruppene.

En særlig utfordring for mange boligsøkere i den somaliske gruppen, var at de måtte forsøke å finne bolig uten å ha arbeidsinntekt. De måtte tilpasse seg et boligmarked som de egentlig ikke hadde råd til. Boligbehovet var større enn evnen til å dekke kostnadene.

9.1 Å måtte handle uten å forstå

“Nimaan waxa jooga garani waxa soo socda ma garto”

Den som ikke kan forstå nåtiden, kan heller ikke forstå fremtiden (Somalisk ordtak)⁶⁹

Sitatet over er betegnende for situasjonen til mange av informantene i deres første periode i Norge. De hadde varierende muligheter for å forstå logikken i det norske samfunnet og de systemene de måtte innordne seg i. Å forstå samfunnsstrukturer som en er avhengig av, i dette tilfellet strukturer på bolig- og inntektsmarkedet, er en forutsetning for å kunne planlegge å handle effektivt for å bedre sin boligsituasjon (Antonovsky 1991). Mangelen på erfaring med byråkratiske systemer, skriftlig kommunikasjon og kjennskap til vilkår og kriterier ved det norske boligsystemet, sammen med fravær av norsk nettverk, forsinket en nødvendig gjennomtrengning inn i “det norske” (Søholt 2000; Engebrigtsen og Farstad 2004:24).

En av informantene lagde sin egen strategi for å trenge inn i det norske. Hun engasjerte seg med en gang på asylmottaket og hjalp til. Hun ble raskt tolk for andre somaliere. Senere, da hun hadde flyttet ut, observerte hun hva nordmenn gjorde. Hun så at norske damer tidlig om morgnen dro av gårde med barna sine til barnehagen. Hun så at barna ble hentet på ettermiddagen. Hun observerte at det så ut som barna trivdes. Hun fant ut at kvinnene jobbet i mellomtiden. Hun tenkte at hvis de klarer det så kan jeg også klare det. Hun skaffet seg jobb i barnehage og fikk sine egne barn i barnehage. Gjennom å omgås og snakke med kollegene i barnehagen og være åpen for informasjon, fikk hun innsyn i hvordan alminnelige nordmenn skaffet seg bolig og hvordan de bodde. Etter opphold på to asylmottak og åtte flyttinger i løpet av syv år, kjøpte hun borettslagsleilighet med etableringslån. Hun observerte at naboene pusset opp hele tiden, og fant ut at det både var for å ha det hyggelig og for at leiligheten ikke skulle synke i verdi. Hun begynte også å pusse opp etter hva hun hadde råd til. Det ga henne en følelse av å styrke kontrollen over eget liv og det ga større valgmuligheter på boligmarkedet. Hun kunne tillate seg å drømme om et hus i mer landlige omgivelser. Hun mente imidlertid at hun trengte bil for å bo i utkanten av Oslo. Derfor hadde hun begynt å ta kjøretimer.

Kvinnens strategi var å kopiere de i sine omgivelser som hun opplevde som vellykket, for at hun selv skulle oppnå noe av det samme som dem. Hun forsto ikke alltid hvorfor de andre handlet som de gjorde, men hun tilegnet seg forståelse etter som hun selv praktiserte det hun hadde observert. Fordi atferdskopieringen hadde ført henne inn i et arbeidsliv med norske kolleger,

⁶⁹ Somalisk ordtak hentet fra boken ”From the Soul of Nomads”, Proverbs and Sayings of the Somalis av Abduraham Aden (1995).

fikk hun anledning til å spørre om det som ikke lot seg tolke direkte ut fra handlingen.

9.1.1 Reproduserende strategier

Når man ikke forstår de strukturene en er del av og ikke har økonomiske midler til å gjøre det man vil, uavhengig av om man forstår eller ikke, er en strategi å se seg tilbake på hva man gjorde før i lignende situasjoner. Før, var her først og fremst tiden i Somalia. Uten midler og med liten eller ingen innflytelse over egen boligsituasjon, var en strategi å benytte seg av den somaliske gjestfriheten. 40 prosent av informantene, ofte med familier, hadde bodd hos familie, slekt, venner og bekjente fordi de ikke hadde hatt egen bolig. Flere av informantene hadde både vært inneboende gjester hos andre og åpnet sine hjem for husløse bekjente.

Vi hjelper hverandre! Vi kan bo hos hverandre hvis det er krise og det har det vært ofte. Sist da jeg fødte bodde det for eksempel en husløs venninne her med tre barn. Det var bra for meg. Hun tok seg av de andre barna mine, ryddet osv.

Der jeg bor nå bor de rike somalierne! I 2 år har jeg bodd her i rekkehuset. Jeg har bodd seks forskjellige steder før og en gang måtte jeg ta med barna og bo hos venner. Veldig ofte bor det husløse venner hos oss, det har vi heldigvis plass til. Det jeg er opptatt av er at de oppfører seg slik at vi ikke får klager. For eksempel må det være stille fra kl. 22 om kvelden. (Somalisk kvinne og borettsleder)

Å bo hos andre var et utbredt fenomen og forekom i mange og ulike former. Det dreide seg om å bare komme for å ha et sted å sove, det var husløse familier med barn som flyttet midlertidig inn til andre familier, og det var midlertidige besøk som utviklet seg til "vinn-vinn" situasjoner for begge parter, både vert og gjest. En kvinne med hovedansvar for en familie på to voksne og fire barn og som nettopp hadde blitt skaffet en 3-roms bolig av Oslo kommune, tok for eksempel med en gang inn en annen kvinne med barn. Hun mente at hun var forpliktet til å hjelpe. De bodde sammen i tre måneder inntil gjestefamilien fant egen bolig. I et annet tilfelle flyttet en kvinne med barn inn til en annen enslig kvinne med et barn som bodde i en 2-roms leilighet. Vertinnen hadde full jobb og fant ut at felleshusholdningen tjente dem begge. Gjesten tok ansvar for hennes datter mens hun var på jobb. Hun slapp å bekymre seg og ha dårlig samvittighet, og var trygg på at datteren ble fulgt opp og fikk mat. Det gjorde det lettere for henne å jobbe. I et tredje tilfelle flyttet et ektepar uten barn inn til en slektning. De hadde inntekt og kunne betale for seg, og bidro dermed til å bedre økonomien for vertsfamilien som besto av en alenemor med fire barn og en slektning.

I følge den somaliske forfatteren Nuruddin Farah er “gjest” og “vert” nøkkelbegreper blant somaliere (Farah 2000:169). Blant informantene var det noe de kunne utøve på sin måte og blant hverandre når de bodde i eksil. Sosialantropologen Assal beskriver hvordan gjestfrihet er koplet til spontanitet i Somalia (Assal 2003:156). Jeg tolker det slik at gjestfriheten innebærer en forventning om at man kan komme på besøk uten å være invitert, og som gjest være inkludert i vertsfamiliens husholdning. Skikken har antakelig blitt aktualisert i eksilsituasjoner hvor relativt mange ikke har hatt andre alternativer for å klare seg. Å være gjestfri, og å forvente deling og gjestfrihet fra andre, uavhengig av hvor mye eller lite en har selv, samstemmer med flere somaliske ordtak om at gode handlinger overfor andre, vil komme til nytte for en selv.⁷⁰ Jeg tolker ordtakene dit hen at når man er gavmild, vil en selv få hjelp når man trenger det. Det å ha mulighet til å være gjestfri ivaretar dermed viktige verdier blant somaliere, samtidig som det bidrar til å bygge opp nyttige relasjoner og styrke ens egen ressursbank. Likevel, selv om mange var gjestfrie og hadde benyttet seg av andres gjestfrihet, var noen skeptiske. Det ble hevdet at man ikke kunne forvente at andre skulle ordne opp for en. De fleste hadde det vanskelig, mange bodde trangt og folk hadde behov for privatliv. Det ble hevdet at en forutsetning for å bo hos andre, var at man bare var der for å sove og ikke okkuperte huset og familielivet til vertsfamilien.

Et annet eksempel på reproduserende strategier er nært knyttet til gjestfrihet. Det dreide seg om utstrakt lån av penger i nettverket. Å låne penger til hverandre var noe som ble hevdet å være alminnelig i Somalia. Fravær av banksystem som en følge av krigen gjorde det nødvendig. En av dem som hadde etableringslån til bolig, fortalte for eksempel at det var det eneste lånet hun hadde i banken. Lån fra venner og bekjente gjorde det mulig å kjøpe møbler og hvitevarer. Fordi det somaliske miljøet generelt hadde lite penger, dreide det seg om å låne mindre beløp fra flere. De lånte pengene var imidlertid svært viktige. En av de få som hadde kjøpt bolig, hadde for eksempel lagt inn høyere bud enn hun hadde penger til. Resten regnet hun med å få låne av venner og bekjente. Andre lånte til depositum, til uforutsette utgifter osv.

Et tredje eksempel på reproduserende strategier henger sammen med de to første. Det handlet om å hjelpe hverandre på andre måter i forhold til bolig. Det ble fortalt at fordi de ikke kunne hjelpe hverandre økonomisk, formidlet de aktivt informasjon i nettverket og hjalp hverandre med å lete etter bolig. Nesten halvparten av de 108 informantene hadde fått hjelp av familie og venner i leting etter bolig. For eksempel gikk en kvinne aktivt rundt i strøket

⁷⁰ Eksempler på ordtak fritt oversatt fra engelsk: Nestekjærlighet og velgjerninger vil ikke ruinere den som gir. Det gode du samler til andre, vil falle tilbake på deg selv. Den som gir skal få. Abdurahman Aden (1995).

hun bodde og spurte etter ledige boliger for å hjelpe andre. En som snakket norsk oppsøkte norske, kommersielle utleiere for å spørre etter bolig på vegne av venninner og hjalp til ved inngåelse av avtaler. Andre spurte for seg i moskeen og på andre samlingssteder om noen visste om ledige boliger som de kunne formidle videre.

Å se seg tilbake på hva som hadde fungert før, for å løse problemer og overføre strategiene til nåtiden, fremsto som en måte å håndtere boligsituasjonen på når en verken hadde oversikt, eller økonomiske ressurser til å ta aktivt del i boligmarkedet. Dette handlet ikke om en pragmatisk reproduksjon av skikker, fordi det forutsetter en vurdering av om skikken er egnet, men mer om en blanding av vane og sosial norm. Skikken eller strategien ble videreført fordi den representerte en kjent praksis, fordi fremgangsmåten var sosialt akseptert i det somaliske miljøet og fordi en ikke hadde oversikt over alternativer.

9.1.2 Reaktive strategier

Å handle reaktivt dreier seg om å handle når en uønsket situasjon eller mulighet oppstår. Behovet for handling oppstår først når noe skjer. Det er en reaksjon på en kommunikasjon med et budskap, og ikke en forberedende handling i forhold til en ønsket fremtid. Denne handlingsmåten har særlig kommet frem blant de somaliske informantene. En begrunnelse for et slikt forholdningssett kom frem i den første kontakten med gruppen. Da jeg ønsket å planlegge møter med noen ukers tidshorisont, ble dette avvist fordi de ikke visste om de levde om tre uker. Jeg måtte heller ringe når det nærmet seg. Med den somaliske erfaringen på nært hold, preget av en uforutsigbar borgerkrig gjennom mange år, var dette en plausibel virkelighetsforståelse. I et slikt perspektiv var det fornuftig å la være å planlegge fordi en ikke kunne vite hvordan ens situasjon ville være frem i tid. Alt og ingenting kunne skje – ”Enshallah!” (hvis Gud vil).

En av leietakerne som bodde uten kontrakt, fortalte for eksempel at hennes strategi *var å ikke gjøre noe* overfor utleier for å få avtale. Hun ville heller ikke lage seg alternative strategier, før det var nødvendig, dvs. før hun fikk oppsigelse. Hun hadde erfaring for at denne strategien fungerte. Sist gang hun ble kastet ut på en ukes varsel fordi leiligheten skulle selges, hadde hun klaget sin nød til den lokale kjøpmannen, som så kjøpte en bolig hun kunne leie, og hvor hun fortsatt bodde.

En annen historie handlet om en kvinne som ble avvist av en utleier med norsk bakgrunn. Hun var interessert i leiligheten og fikk en norsk venninne til å gå sammen med henne på visning. Venninnen fikk tilslaget og ved underskriving av kontrakten skrev den somaliske kvinnen under i stedet for den norske. Hun fikk beholde leiligheten.

De to historiene viser hvordan en kombinasjon av situasjonsbetinget pågangsmot og evne til å tenke løsningsorientert i øyeblikket førte til ønsket resultat, nemlig bolig. Når handlingssituasjonen var preget av mangel på økonomiske og kunnskapsmessige ressurser hos aktøren, kombinert med medfødte egenskaper som svart hud og afrikansk tilhørighet, noe som har vist seg å ha negative konnotasjoner i det norske samfunnet, vil handlingsrommet på boligmarkedet være begrenset. I slike situasjoner kan reaktive handlingsformer være egnete, fordi de fokuserer på mulighetene i øyeblikket.

Et bilde fra Nuruddin Farahs bok "Voices from the Somali Diaspora", kan bidra til å tydeliggjøre en form for reaktiv handlingsmåte (Farah 2000:173). Han trekker frem hvordan egenskaper ved den somaliske psyken som var vanlig blant nomader, kan dukke opp igjen blant flyktninger i diaspora. Nomadene møttes ved vannhullet etter å ha vært borte fra sosialt liv i månedsvis. Der utvekslet de nyheter og erfaringer som la grunnlag for individuelle beslutninger. Hva slags informasjon de ville få ved vannhullet, var uvisst bortsett fra det som gjaldt forutsigbare ting som beiteforhold og lignende. Type og kvalitet på beslutningene ville derfor være avhengig av den enkeltes behov for å ta avgjørelser, samt hvilke muligheter den enkelte så, ut fra hva han fikk vite. Nomadesituasjonen, hvor en var avskåret fra sosialt liv i lange perioder, ga ikke grunnlag for en systematisk informasjonsinnhenting som forberedelse på og planlegging av en beslutning. En videreført tolkning av denne måten å fatte beslutninger på, er at somaliere som har en mental tilknytning til nomadetilværelsen har bygget opp kompetanse i å fatte beslutninger basert på oppsamlete behov og eventuelt ønskemål, koplet til en reaksjon på hendelser og informasjon tettepakket i tid. Dette henger sammen med en opplevelse av tid som nåtidsorientert, når noe skjer, til forskjell fra tid forstått lineært, noe som er en forutsetning for tradisjonell planlegging. Overført til diaspora, i situasjoner hvor den enkelte kan mangle oversikt og ressurser til å planlegge for en ønsket boligsituasjon, kan reaktive handlingsmåter fremstå som et alternativ som de hadde erfaring med. Det betyr at de hentet frem ferdigheter i å være løsningsorienterte ut fra en blanding av behov og ønsker, satt inn i situasjoner hvor de opplevde handlingsmuligheter.

9.2 Tilpasningsstrategier

Tilpasningsstrategier blant somaliere har i sær dreid seg om tilpasning til ulike segmenter av leiemarkedet og i noen grad til eiermarkedet. Tilpasning til leiemarkedet har handlet om tilpasning til kommunal boligbistand. Betingelsene for å få del i eiermarkedet innebar at tilpasning til dette segmentet for de fleste også betydde en forutgående inkludering i

arbeidsmarkedet. Dessuten var det skjedd en tilpasning til og anvending av alminnelige virkemidler for å kjøpe bolig, slik som lån.

9.2.1 Tilpasning til kommunal boligbistand

Dårlig økonomi sammen med manglende innpass på det private leiemarkedet, gjorde at mange hadde henvendt seg til kommunen for å få hjelp til bolig. Det dreide seg både om å få leie kommunal bolig og få bistand til å leie privat. 49 av de 108 husholdene i undersøkelsen bodde i kommunal bolig på intervju tidspunktet (1999), og hadde dermed tilfredsstillende kravene til å bli prioritert som vanskeligstilt. Flere hadde søkt. 35 hushold hadde fått kommunal garanti til husleia for å leie privat og ni hushold hadde fått kommunalt lån til depositum. Blant de som bodde i kommunal bolig fremsto dette ofte som eneste mulighet. De forestilte seg ikke at de ville klare å skaffe noe annet som var tilfredsstillende, hvis det ikke skulle skje underverker i forhold til deres situasjon på arbeidsmarkedet. Å være inne i det kommunale systemet betydde evne til å fremstille sitt behov på en slik måte at kommunen reagerte positivt på søknaden. Noen opplevde at kvinner nådde bedre frem overfor saksbehandlerne enn menn. En kvinne som var i jobb og hadde en arbeidsledig mann beklagde seg over dette. *”Hvorfor hører kommunen mer på meg enn på mannen min? Jeg må ta meg fri fra jobben for å gå på boligkontoret, mens han har tid!”* Fordi det å bedre boligsituasjonen var vesentlig for familien, valgte de at hun tok seg fri og ble trukket i lønn, i stedet for at mannen oppsøkte kommunen.

Boligbehovene som somalierne oppsøkte kommunen med var knyttet til det å få bolig, beholde bolig, bytte til større bolig og få økonomisk bistand. Det som stresset dem var at de ikke kunne gjøre annet enn å fremstille sitt behov og sitt ønske, søke, eventuelt mase og vente.

Jeg bor på en hybel på litt over 10 m² og må dele bad og kjøkken med mange andre, de fleste andre somaliske kvinner. Jeg har ikke noe særlig kontakt med dem, og spiser alltid inne på rommet. I fjor søkte jeg om å få bytte til en hybel med eget kjøkken, egen do og dusj. Jeg har ikke fått svar ennå, bare et brev hvor det står at jeg står på venteliste. Jeg har ikke prøvd å finne bolig selv. Jeg vet ikke hvordan jeg skulle gjøre det, jeg har jo ingen penger. (Ung kvinne, 3 år i Norge)

Å vente i uvisshet uten å kunne gjøre noe for å påvirke ens egen fremtid, ble opplevd som deprimerende. Andre hadde myndigheten, kunnskap om mulighetene og fattet avgjørelsene. Søkerne opplevde få muligheter til å påvirke utfall, utover å lære seg hva som hadde betydning ved avgjørelser og å avslå tilbud som i for liten grad samstemte med opplevde behov. Avslag på

tilbud var imidlertid risikofylt fordi de ikke kunne vite om de ville få et nytt tilbud.

Vi har akkurat fått tilbud fra boligkontoret om en større leilighet i 4.etasje, i en gård uten heis. Vi har sagt nei takk på grunn av etasjen. Det var to grunner til det. For det første så har kona mi født alle barna med keisersnitt og får vondt i magen når hun går i trapper. Og når hun bærer tungt. For det andre gikk vinduene helt ned til gulvet. Det var ikke barnesikring og vi var engstelige for at barna skulle falle ut. Vi har fire gutter og orker ikke å passe på dem hele tiden inne. Vi venter på at kommunen skal finne en annen leilighet. (Somalisk familiefar)

Etter et par måneder fikk familien et nytt tilbud fra kommunen. Tilbudet var en 4-roms leilighet i en gård med heis. Dette tilfredstilte familiens behov og de takket ja.

Noen få hadde søkt om å endre sin posisjon fra leietaker til eier. Det vil si at de hadde søkt om etableringslån. Dette handlet om det samme, at noen andre vurderte ens situasjon og hva en kunne klare økonomisk uten å rådføre seg med familien i tilstrekkelig grad.

Vi har søkt om å få kommunal bostøtte til husleia som er på kr. 9500, men har fått avslag fordi vi tjener for mye! Så søkte vi om å få etableringslån til å kjøpe leilighet. Gjerne den vi bor i nå som er en kommunal leilighet i en selveiergård. Vi fikk avslag på det også, fordi de mente at vi tjener for lite! Vi er for fattige til å få lån! Vi klarer å betale kr. 9 500 nå uten støtte, hvis vi får lån blir vi berettiget bostøtte, hvor er logikken? Dessuten tar de ikke hensyn til hva vi tjener nå, men ligningen fra 2001. De sa vi måtte komme tilbake i 2004 for da ville de bruke ligningen fra 2002 hvor inntekten var bedre. Men jeg skal jo betale med det jeg tjener nå, ikke det jeg tjente for to år tilbake! (Somalisk kvinne i arbeid med fem barn og ektefelle som for tiden var arbeidsledig med dagpenger)

I andre tilfelle var det omvendt. Kommunen anbefalte folk å kjøpe bolig, uten å ta høyde for at det å *klare å beholde boligen* var avhengig av at en hadde jobb også i fremtiden. Kommunen støttet folk økonomisk slik at de kunne betale husleie, men ga ikke støtte til renter og avdrag på lån.

En del av dem som oppsøkte kommunen for bolighjelp fikk beskjed om at kommunen kunne betale husleia, men at de selv måtte finne boligen. Det ble opplevd som en enorm utfordring, fordi ingen hadde lært dem *hvordan* en skaffet seg bolig og hvordan boligmarkedet fungerte. Dette var spesielt vanskelig for dem som ikke behersket norsk språk. De kunne verken lese

annonser eller ringe til utleiery på egen hånd. Noen klarte det ikke og brukte advokat til å presse sosialkontoret til å gi dem praktisk boligbelp.

Sosialkontoret bare lekte med mor. De sa hun måtte finne en bolig å kjøpe og når hun fant en sa de at den var for dyr. Så fant hun en som var mye billigere, men da sa de at tiden var gått ut for lånet. Vi fikk ikke hjelp derfra til å finne bolig. Sosialkontoret hadde heller ikke tolk, så mor hadde med en somalisk tidligere nabo som hjalp oss. Det var først da vi fikk advokaten vår til å skrive til sosialkontoret at de hjalp oss. (Tenåringsdatter i familie hvor mor ikke snakket norsk)

Vi har aldri tenkt på *hva slags bolig* vi ønsker oss i Norge. Vi har bare tenkt at vi ønsker oss et sted å bo. Situasjonen har ikke vært slik at det har vært noe å tenke på. Hvis jeg får en jobb, kan jeg kanskje tenke på det. Men ikke nå. (Mor, aleneforsørger for flere barn)

Sitatet over viser at informanthusholdet ikke ble handlingslammet når de fikk krav fra kommunen som de ikke kunne tilfredsstille. De valgte å gå veien om en nyttig relasjon, nemlig advokaten. Fordi det var så viktig å lykkes, ble det utviklet individuelle strategier for hvordan en best kunne nå frem med sine behov og få dem ivarettatt. Det varierte mellom erfaringer som at kvinner ble møtt med større gehør enn menn, aktivering av hensiktsmessige relasjoner, ufin språkbruk og sinne. Andre opplevde ikke andre muligheter enn å oppføre seg ordentlig og presentere sine behov, grunnet en opplevelse av å være fratatt all mulighet til å ta ansvar for seg selv. Håpet var at behov og god oppførsel ville påvirke de byråkratiske beslutningssystemene positivt. Forestillingen om at strategier for å nå frem i kommunen hadde betydning, viser at samhandlingsrelasjonen mellom den vanskeligstilte og hjelpeapparatet ble tillagt vekt, i tillegg til kriterietilfredsstillelse. Dette samstemmer med tidligere funn (Lien 1986; Bleiklie 1997).

9.2.2 Tilpasning til det private leiemarkedet

Selv om det var vanskelig å finne bolig på det private leiemarkedet, var det mange som bodde til leie privat. Ofte hadde de riktignok fått bistand fra kommunen til å finne boligen, mens de andre ganger hadde fått hjelp via nettverk. Noen få hadde fått hjelp av norske bekjente og bare en håndfull hadde lyktes med å skaffe seg bolig gjennom annonser. Leievilkårene var variable, både i forhold til standard, kontraktsvarighet og pris. Somaliernes opplevde, ugunstige situasjon på boligmarkedet, gjorde at få klagde. Oppfatningen var at klager i forhold til utleier ville ha et sannsynlig utfall, nemlig utkastelse. Å tilpasse seg det private leiemarkedet betydde derfor for

de fleste å akseptere de vilkårene utleier satte. Det var en utbredt oppfatning om at lovverket bare kunne hjelpe dem som hadde alternativer.

Jeg har leid den samme leiligheten i 12 år. Utleier sier jeg kan bo der til han skal selge og det har jeg opplevd som en trygghet. Jeg har imidlertid bare fått korttidskontrakter som har variert mellom 3 måneder, 6 måneder og et år. Hver gang har han hevet leia. Jeg begynte å betale kr. 4.700 og betaler nå 9.600. Til sammen har jeg betalt ca. 1.1 million kroner i husleie på de årene. Utleier har aldri brukt noe av pengene på vedlikehold eller oppussing. He was clever to milk me! Jeg lurer på om jeg får tilbake depositumet når jeg flytter?

Sitatet er et uttrykk for manglende oversikt og innflytelse over egen boligsituasjon. Vedkommende var svært usikker på rettigheter og muligheter i det eksisterende leieforholdet og hadde ikke overskudd til å gå i konflikt. Blant annet fordi tilsvarende usikkerhet og manglende sosio-strukturell integrering også gjorde seg gjeldende i forhold til det kvalifiserte arbeidsmarkedet. Å få arbeid som samsvarte med kvalifikasjoner var for ham viktigere enn boligsituasjonen.

9.2.3 Tilpasning til eiermarkedet

Som gruppe hadde somalierne lav eierandel, samtidig som det i perioden 1996 – 2001 var en stor bevegelse i retning av eierbolig (se avsnitt 5.5). Informantene hadde skaffet seg eierbolig på ulike måter. Noen tok initiativ selv, mens andre fikk bistand fra Sifbo eller kommunen. To av husstandene fikk med hjelp av kommunen kjøpt bolig på begynnelsen av 1990-tallet. Dette var nybygde boliger i borettslag og som på grunn av markedssituasjonen den gang var vanskelige å selge. De somaliske husholdene var vanskeligstilte og fikk kjøpt boligene svært billig (Ca. kr. 25 000 i 1993). Til kjøpet var knyttet en kontrakt med kommunen om at de ville få overta boligene etter 10 år. Husstandene var i 2001 gjeldfrie, var berettiget bostøtte på vanlige vilkår og ble med denne ordningen i stand til å *etablere seg* i en trygg og tilfredsstillende boligsituasjon.

Å kjøpe bolig betyr for de fleste å ta opp lån. Det er blitt hevdet at somaliere, på grunn av religion er motvillige til å ta opp lån som skal tilbakebetales med renter. En av informantene som var usikker på dette hadde kontaktet en religiøs nabo av pakistansk opprinnelse for å få hans syn. Han fortalte at han hadde lån på egen bolig og at hun kunne gjøre det samme. Han mente at i følge Koranen måtte man innordne seg etter skikkene i det landet man bodde, slik at man klarte seg. Ingen av boligeierne som hadde tatt opp lån, uttrykte bekymringer i forhold til egen religion. Samtaler med unge

somaliere i 2003 la imidlertid for dagen en bekymring for lån, grunnet religiøse kodekser.

Seks av dem som eide egen bolig hadde enten søkt og fått etableringslån gjennom kommunen eller Sifbo, en husstand hadde finansiert med banklån og overskudd fra salg av tidligere eierbolig og en med forsikring etter mannens død. Tre husstander hadde spart til egenkapital, mens de resterende hadde lånt av venner.

En av dem som til slutt fikk etableringslån i kommunen fortalte følgende historie om prosessen.

Jeg bodde til leie i en liten 2-roms leilighet og betalte kr. 6 500 i husleie, det syntes jeg var for dumt så jeg søkte kommunen om etableringslån. Jeg fikk avslag og skjelte ut saksbehandleren. Kalte ham for rasist og sånne ting. Jeg ble oppgitt, sa opp leiligheten og reiste til London med barna for å bo hos søstera mi. Jeg hadde hørt at det var lettere å finne bolig der. Men, det var vanskeligere å ha barn der, så jeg reiste tilbake til Norge etter noen måneder. Da jeg kom tilbake lå det brev og ventet på meg. Avslaget på lånet var omgjort. Da jeg så brevet var det bare 10 dager igjen før lånetilsagnet ble trukket tilbake. Jeg skaffet meg en jobb i barnehage, kjøpte mobiltelefon, meldte meg inn i OBOS, leste boligannonser og fikk en venninne til å passe barna så jeg kunne gå på visning. Jeg la inn bud på denne leiligheten. Det var seks nordmenn, en pakistaner og meg på lista til megleren. De norske hadde ikke ordnet med lån så jeg konkurrerte bare med pakistaneren. Jeg la inn litt høyere bud enn taksten og vant! Da megleren sendte melding til borettslaget og de skulle godkjenne meg som ny andelseier var jeg nervøs. Tenk om de ikke godkjente meg? Det gikk bra. Nå er jeg andelseier og føler for første gang at jeg har valgmuligheter på boligmarkedet. Jeg kan bo her eller selge, akkurat som jeg vil selv!

Fremgangsmåten var preget av en blanding av spontan reaksjon på avslag på lån, nytt tilbud om boliglån og handlingsevne. Ved positivt tilsagn, visste informanten hva hun skulle gjøre for å lykkes og hun fikk det til. Hun var også relativt sikker på at hun ville få hjelp i nettverket til barnepass og til å betale egenandelen. Lånetilsagnet hadde gitt henne en handlingsmulighet og hun tok kontroll over egen situasjon. Opplevelsen av å ha fått større kontroll over eget liv var gjennomgående blant dem som eide egen bolig. Dessuten hadde de ved hjelp av etableringslånet klart å skaffe seg tilfredsstillende boligsituasjoner slik at flytting ikke lenger var en nødvendighet, men en mulighet.

Vedkommende som hadde fått bistand til å kjøpe bolig gjennom Sifbo på slutten av 1980-tallet, hadde mistet jobben, leiligheten ble solgt på tvangsauksjon og han satt igjen med en gjeld på en halv million. Gjelda ble først strøket i 2002. Sosialkontoret hadde bistått med husleie, men ville ikke hjelpe til å tilbakebetale lånet. Opplevelsen med purringer på ubetalte regninger som han ikke kunne betale, over lang tid, var så ydmykende og deprimerende at vedkommende aldri ville inn på eiermarkedet igjen, selv om han kom tilbake til arbeidslivet. Da det samtidig var vanskelig å få arbeid tilpasset egne kvalifikasjoner, valgte vedkommende til slutt å brenne alle broer i Norge og reise tilbake til Somalia. *“I give up, I lost my chance in Norway!”*

9.3 Proaktive strategier

Proaktive strategier blant somalierne var ikke utbredt. En måte å tolke dette på er at mange ikke hadde oversikt over sammenhengene mellom og betingelsene innen utdannings-, arbeids- og boligmarkedet og egen mulige rolle i dette. Dessuten hadde de ikke erfaring med planlegging over tid for å oppnå noe i fremtid. Bare en oppga for eksempel å ha meldt seg inn i OBOS som en forberedende strategi. Vedkommende meldte seg ut igjen etter noen år, fordi strategien ikke virket, forstått som at han ikke fikk utleiebolog likevel.

To av boligeierne hadde imidlertid lagt planer og spart for å kunne kjøpe bolig i fremtiden. De var del av arbeidsmarkedet. En av dem, som hadde profesjonell lønnsarbeidserfaring fra Somalia hadde tatt til seg hvordan nordmenn så på og forholdt seg til svarte innvandrere. Hun hadde skjønnet at hun ikke ble opplevd som attraktiv arbeidskraft i Norge, og at nordmenn ikke var interessert i å finne ut av hva hun hadde av tidligere kompetanse. Hun innså derfor at hun måtte begynne nederst i arbeidshierarkiet, og jobbe seg oppover til en posisjon. Hun var imidlertid opptatt av at de erfaringene hun og andre hadde, hadde betydning for hvordan de klarte å forholde seg til nye situasjoner. Selv hadde hun satt seg mål, både i forhold til arbeid, bolig og hvordan familien skulle lykkes i sin nye situasjon.

De to familiene som hadde skaffet eierbolig basert på lån betalt med egen inntekt, hadde omsatt og fornyet tidligere utdanning og arbeidserfaring til arbeidsmarkedet. De planla økonomien og klarte derfor å skaffe seg tilfredsstillende og attraktive boligsituasjoner. Den ene familien hadde tenåringsbarn og var opptatt av å videreføre sine erfarte kunnskaper om hvordan det norske samfunnet fungerte, slik at barna ble rustet og i stand til å ta ansvar for egen livssituasjon. På den måten ble barna tidlig loset inn i

forberedende strategier i forhold til sin fremtidige arbeids- og boligsituasjon i Norge.

En av informantene hadde erfart hvordan språkkompetanse fikk betydning for å handle på boligmarkedet. Hun opplevde en enorm forskjell på handlingsmuligheter da hun kunne snakke selv, til forskjell fra da hun brukte tolk. Å bruke tolk hadde hun opplevd som passiviserende, samtidig som hun erfarte at det var vanskelig å få hjelp via tolk. Positiv erfaring med tilegnelse av norsk språk bidro til at hun ble aktiv, oppsøkende og tilegnet seg kompetanse som styrket henne i blant annet boligsituasjonen, som for eksempel i forhold til hva som var vesentlig for å beholde en bolig.

Selv om relativt få av de somaliske informantene fortalte om måter å håndtere boligmarkedet på som jeg har tolket som proaktive, var det kunnskap i miljøet om at det var mulig å lykkes bedre. En fortalte hvordan de kunne få til mer ved å lære av pakistanerne.

Se på pakistanerne! De er flinke, de sparer og de bor sammen, ofte mange. De deler på alle utgiftene. Kvinnene lager mat på omgang, eller de lager mat sammen.

9.4 Ingen strategier

Det er ikke til å komme fra at en del av de somaliske husholdene hadde resignert. De hadde prøvd å skaffe jobb og bolig, men uten særlig suksess. Utveksling av denne type erfaringer mellom somaliske, arbeidsledige menn kunne bidra til at negative bilder av muligheter i Norge ble opprettholdt og forsterket. På grunn av den sterke koplingen mellom arbeid og muligheter på boligmarkedet, bidro det til redusert tro på betydningen av egen handling for å ordne egen boligsituasjon. Resignasjonen, i sær blant mennene, hadde imidlertid ikke ført til total handlingslammelse, men til å benytte kommunen som strategi. En av informantene hadde gitt opp i den forstand at han ikke lenger hadde tro på at han kunne forbedre egen situasjon i Norge, til tross for universitetsutdanning som var godkjent i Norge og til tross for videreutdanning i Norge. Han hadde derfor valgt "exit", å returnere til Somaliland for å prøve seg der. Det er også eksempler på hushold som ikke visste hva de kunne gjøre for å forbedre egen situasjon, men som likevel hadde benyttet seg av reaktive strategier når mulighetene oppsto.

9.5 Hovedtendenser i strategi utforming i den somaliske gruppen

På bakgrunn av intervjuene virker det ikke som det var utbredt i det somaliske miljøet å vite hva en kunne gjøre for endre egen boligsituasjon i ønsket retning. En viktig årsak var fraværet av økonomiske ressurser. En annen vesentlig årsak som har fremkommet var at mange ikke hadde tilegnet seg de riktige “nøkklene” for å forstå hvordan det norske samfunnet fungerte og på hvilket verdigrunnlag. Dette er vesentlig fordi man må forstå de sammenhengene man inngår i for å kunne planlegge og handle i forhold til et ønsket mål. Og, man må forstå verdigrunnlaget i et samfunn for å kunne handle i tråd med dominerende normer i samfunnet. Hvis ikke er det lett å havne opp i ikke tilsiktede konfliktsituasjoner. Til tross for fravær av strategier basert på planlegging, har det imidlertid utviklet seg måter å håndtere egen boligsituasjon på.

9.5.1 Parallele hovedtendenser – reproduserende skikker sammen med tilpasning til kommunal boligbistand

To hovedtendenser peker seg ut blant somalierne. Det handler om reproduserende skikker for å håndtere en vanskelig bosituasjon, og om å tilpasse seg til kommunal boligbistand. En gryende tendens er ulike strategier for å håndtere eiermarkedet.

Det kan virke som opphenting av innlærte løsningsstrategier blant somaliere var et tegn på fravær av alternativer. Mangel på oversikt førte til at de tok i bruk det de kunne, nemlig måter å håndtere livssituasjonen på hvor gjensidig hjelp og støtte til hverandre var sentralt. Det spesielle blant somalierne var at det var en *gjensidig forventning* om hjelp som gikk utover familien, som innebar at det å bo hos hverandre, å låne penger og hjelpe hverandre med bolig ikke nødvendigvis var planlagt. Jeg tolker det som å inngå som god folkeskikk somaliere i mellom.

I en del tilfelle oppsto det koplinger mellom reproduserende strategier og reaktive handlingsmåter. Det dreide seg om når det var måten å fatte beslutninger på som ble reprodusert, og ikke konkrete måter å ordne egen boligsituasjon på. Det dreide seg om evne til å handle intuitivt og løsningsorientert i situasjoner hvor handling var nødvendig for ikke å få en forverret boligsituasjon. Det var et inntrykk at somaliere hadde erfaring for å handle først når det oppsto hendelser som krevde det, slik som for eksempel opphør av et boligforhold.

Parallelt med å ta i bruk tilvante måter å løse problemer på, skjedde det en tilegnelse av hva som krevdes for å komme innenfor kommunal boligbistand. De som ikke lyktes på arbeidsmarkedet måtte anvende flere måter for anskaffelse av bolig enn *markeds*mekanismer og bistand i nettverk. Å selge sine problem og behov til kommunen var en alternativ fremgangsmåte. Også denne fremgangsmåten hadde i speidd videreføring av tidligere erfaringer. De aller fleste somaliere i Norge hadde *blitt bosatt* i en kommune og av en kommune, eller i en familie med slike erfaringer. De hadde lært at kommuner ved første bosetting hadde ansvar for å finne bolig til dem, fordi de var flyktninger. Gjennom eget miljø hadde de videre lært at kommunen har ansvar for å hjelpe vanskeligstilte på boligmarkedet. For dem som ikke hadde tilstrekkelig inntekt til boliganskaffelse, var bistand gjennom kommunen derfor en hovedstrategi.

9.5.2 Tilpasning til strategier som gir innpass på eiermarkedet

Bevegelsen blant somaliske hushold fra leie- til eierbolig, tyder på at det ble utviklet strategier i det somaliske miljøet som hadde som mål at det enkelte hushold skulle tilfredsstillte kriteriene for å slippe inn på eiermarkedet. Det måtte innebære at flere kom i inntektsgivende arbeid slik at de enten fikk etableringslån /startlån, eventuelt boligtilskudd, eller lån i privat kreditinstitusjon. Ettersom flere etablerer seg på eiermarkedet og klarer å beholde boligen, vil erfaringer om hvordan enkelthushold har fått dette til spre seg. Det uttrykte ubehaget knyttet til fravær av innflytelse over egen boligsituasjon, kan presse frem slike strategier. Viktigste forberedende strategi blant informantene var innpass på arbeidsmarkedet. Dette er et allment fenomen, og ikke spesielt for somaliere. Det spesielle for somalierne var at de hadde problemer med å få innpass på alle de sentrale arenaene som hadde betydning for å lykkes i Norge.

Et par av husstandene hadde i samarbeid med kommunen skaffet egnede eierboliger da markedet var dårlig tidlig på 1990-tallet. Husstandene hadde ikke lønnsinntekt, men fikk kjøpt boligene svært billig, ble berettiget bostøtte og fikk salgsbegrensninger de første 10 årene. Til sammen var dette insitamenter som bidro til at familiene fikk en tilfredsstillende boligsituasjon, ble stabile og fikk anledning til å bli del av lokale nettverk og naboskap. I sær var dette viktig for barna, både i forhold til skolegang og i forhold til å kunne etablere vennskap der de bodde. Sånn sett handlet det om boligens betydning i forhold til å kunne være aktiv og delta på andre samfunnsarenaer.

9.5.3 Kjennetegn ved vellykkete strategier

De ulike strategiene som har vært benyttet for å skaffe eierbolig må alle betegnes som vellykkete i forhold til resultat. Dette begrunner jeg med to forhold. For det første at de husholdene det gjelder hadde oppnådd en tilfredstillende bosituasjon, noe som kom til uttrykk ved at de nesten ikke hadde flyttet eller hadde flytteplaner. Dernest at de gjennom eierskap hadde oppnådd et tilleggsgode som var savnet i miljøet, nemlig innflytelse over egen situasjon. Fremgangsmåtene var som blant andre boligsøkere, en kombinasjon av arbeid og lønnsinntekt kombinert med lån og bostøtte. Ressursene de hadde fått kontroll over hadde gjort det mulig å skaffe *store nok* boliger til at de som ønsket det kunne ivareta skikken om grunnleggende gjestfrihet. På den måten bidro boligen til å oppfylle flere sentrale mål.

En annen fremgangsmåte som var betinget vellykket var å presentere sine behov for kommunen og vente på en løsning. Gitt at så mange var i en vanskelig situasjon og tilfredsstilte kommunens kriterier for boligbistand, var dette en relevant fremgangsmåte så fremt man hadde tålmodighet og aksepterte vilkårene knyttet til å være klient. På bakgrunn av intervjuene virket det gjennomgående som mer attraktivt å bo i kommunal leiebolig enn i privat blant vanskeligstilte, blant annet på grunn av økonomiske støtteordninger og intensjonelt, ikke-diskriminerende og forutsigbare kontrakter og rutiner.

En tredje strategi som var vellykket, var å observere andre som lyktes (nordmenn og pakistanere) og kopiere deres adferd så langt det var mulig. Fordelen med denne strategien var at den var handlingsorientert og ikke forutsatte forforståelse av de strukturene handlingene inngikk i og var del av. Handlingen kom forut for eventuell forståelse. Forståelsen kom i etterkant gjennom erfaring med å handle og gjennom det resultatet som handlingen førte til.

9.5.4 Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier

Det som kjennetegnet det somaliske miljøet var fravær av fremtidsrettet planlegging i forhold til bolig, mer enn mislykkete strategier. Tre strategier førte imidlertid ikke frem i forhold til ønsket mål. Det dreide seg for det første om å melde seg inn i OBOS for å få utleiebolig. Etter seks års venting ga vedkommende opp. Å skaffe leiebolig på den alminnelige måten, via annonser, førte også svært sjelden frem. Dernest dreide det seg om en familie som gjorde alt for å klare seg selv økonomisk. De falt imidlertid mellom alle stoler i forhold til økonomiske virkemidler. De fikk verken bostøtte av noe slag, eller lån til kjøp ved hjelp av kommunen. Familien hadde en sterk overbevisning om at man måtte forsøke å klare seg selv hvis

man kunne. Samtidig så de at andre i miljøet som ikke var i arbeid, fikk mer økonomisk støtte enn de som strevde og hadde egen inntekt. Hovedforsørgeren i familien, kvinnen, opplevde det som svært demotiverende å ikke møte et mer løsningsorientert og støttende hjelpeapparat. Hun hadde vanskelig for å akseptere at samfunnet belønnet dem som *ikke* strevde for å klare seg, mens de som strevde ble straffet ved at de ikke fikk bistand til å overstige økonomiske terskler inn på eiermarkedet.

9.5.5 Strategienes hensiktsmessighet

Fremgangsmåtene for å skaffe bolig har ført til at i overkant av 50 prosent av informantene var relativt fornøyde med den fysiske boligen og noen flere var fornøyd med bomiljøet de bodde i. Nesten bare de som eide egen bolig, bodde imidlertid tilfredsstillende på lang sikt og hadde oppnådd det de fleste ønsket seg, å bestemme over egen situasjon. Når det gjaldt den somaliske gruppen kan mangel på forståelse for at boligetablering er en langvarig prosess, over år, spille inn på resultatet. Forberedende strategier var lite fremtredende og står også i motsats til en mer reaktiv handlingsmåte. De reproduserende og reaktive strategiene hadde derimot vist seg hensiktsmessige i forhold til å avverge bostedsløshet, forstått som ikke ha et sted å sove neste natt, som skritt i prosessen mot en mer tilfredsstillende boligsituasjon.

Strategiene, mulighetene og resultatene hadde så langt medført at bare en minoritet blant den somaliske befolkningen hadde blitt integrert i de dominerende, økonomiske strukturene på boligmarkedet.

Den store utfordringen for mange somalisk-norske informanter var å finne det meningsfylt å lage seg strategier for å bygge opp egen ressursbank i forhold til økonomi, norsk språk, sosiale normer og en moderne velferdsstats funksjonsmåte. Interesse for forberedende strategier vil sannsynligvis kreve at flere i miljøet får oppleve at de kan slippe til i det norske samfunnet, slik at enkeltpersoner og miljøet får erfaring for at de selv kan ha innflytelse på egen situasjon. Det kan gi erfaring i tenkning relatert til årsak-virkning, og kan bidra til mer formålsoverrettet planlegging og handling. Kreativiteten og handlingsevnen som har vist seg i pressede situasjoner og når mulighetene bø seg, sammen med ønsket om mer innflytelse over egen situasjon, gir signal om at somaliere som enkeltpersoner og som gruppe over tid kan endre sin relasjon til og rolle i det norske samfunnet. For å lykkes vil det imidlertid være helt vesentlig at samfunnet rundt slipper dem til.

10 Sammenligning av boligstrategier i de tre gruppene

De tre foregående kapitlene har vist at uavhengig av etnisk bakgrunn, så utviklet husholdene av pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn varierte boligstrategier, både i forhold til innhold og i forhold til planleggingshorisont.

Den politiske intensjonen om et integrert, multietnisk samfunn innebærer aktive borgere. I et slikt perspektiv fremstår forekomsten av og mangfoldet i boligstrategiene som en indikasjon på at minoritetene tar tak i de utfordringene de møter på boligmarkedet. Strategiene er et uttrykk for at hushold av de tre nevnte minoritetsbakgrunner har tro på endring av egen boligsituasjon, og for at de selv kan ha innflytelse på at endring kan skje. Det ville vært en politisk fallitt om mangel på håp og fremtidsutsikter var utbredt blant minoritetsbefolkningen. Ingen av informantene i undersøkelsen var preget av så stor håpløshet, resignasjon og inaktivitet i forhold til egen boligsituasjon at de hadde gitt opp å gjøre noe, selv om flere var merket av mismot og ikke evnet å overskue hvordan de skulle klare seg når det aktuelle leieforholdet opphørte. Noen få blant somalierne vurderte imidlertid å reise tilbake til Somalia, fordi de opplevde det som for vanskelig å bli inkludert på alminnelige vilkår i Norge, både hva gjaldt arbeid og bolig. Blant tamilene vurderte noen få å reise videre til land som USA, Canada og Australia, fordi de trodde det var bedre muligheter for dem der. I begge tilfelle gjaldt det folk med høy utdanning og/eller stort engasjement for å ordne egen tilværelse på en for dem tilfredsstillende måte.

Strategitypene jeg har anvendt er idealtypiske og ikke rene empiriske kategorier. Idealtypene er brukt som knagger for å sortere og analysere empirien. I virkelighetens verden varierte det substansielle innholdet i strategiene og var ofte sammenvævd. Samtidig som strategiene varierte over tid og mellom gruppene, var det også fellestrekk ved vellykkete og mindre vellykkete måter å håndtere egen boligsituasjon på. Dette er tema for dette kapitlet. Kapitlet avsluttes med et tilbakeblikk på hvordan det empiriske

materialet har svart til forventningene som ble formulert avslutningsvis i kapitel 2.

10.1 Variasjon og sammenfall i resultat og strategibruk

Når vi i stort skal se på hvordan de tre gruppene lyktes på boligmarkedet på gruppenivå, kan det hevdes at majoriteten av den pakistanske gruppen var etablert på boligmarkedet, den tamilske gruppen var i en etableringsprosess til tross for høy eierandel og den somaliske gruppen var i ferd med å bryte inn på eiermarkedet. Både den pakistanske og den tamilske gruppen hadde ved sin høye eierandel blitt integrert i de økonomiske strukturene på boligmarkedet, forstått som at de tok del i den alminnelige formuesutviklingen knyttet til bolig. Likevel var det en relativt stor minoritet blant pakistanerne som var del av det kommunale boligsystemet, noe som tyder på at denne delen av den pakistanske gruppen av ulike årsaker ikke hadde maktet å håndtere det alminnelige boligmarkedet. Det spesielle med den pakistanske gruppen i forhold til de to andre gruppene, var at gruppen hadde lang oppholdsansiennitet i Norge, og at de intervjuede husholdene som bodde i kommunal bolig også hadde det. Majoriteten blant somalierne var derimot ikke integrert i de økonomiske strukturene på boligmarkedet på samme måte som de to andre gruppene. På den annen side, hovedanliggendet blant somaliske boligeiere var å ha innflytelse og kontroll over egen boligsituasjon. Å eie var en måte å oppnå dette på, ikke et mål i seg selv. Blant leietakerne kom det derfor frem frustrasjon over de manglende mulighetene til å få innflytelse over egen boligsituasjon, når en bodde til leie.

De forskjellige måtene å skaffe bolig på som kom til uttrykk blant de tre gruppene, viser at det er mange og ulike strategier for boliganskaffelse. Selv om det ikke var slik at en bestemt strategi førte til en bestemt type resultat og ingen andre, var det likevel en viss sammenheng. Nesten alle som hadde skaffet seg store og romslige eierboliger, hadde for eksempel ikke klart dette uten en viss planlegging over tid. De benyttet en blanding av tilpasnings- og proaktive strategier. Noen koplet på reproduserende strategier for å styrke egne ressurser eller handlingsmuligheter. Viktig var at de som hadde tydelige mål, fikk til mer enn de som bare skulle ha et sted å bo. Målfokuseringen bidro til å tydeliggjøre hva som krevdes for å nå målet. Dette gjaldt i alle tre gruppene og sammenfaller også med tidligere nevnte funn fra Stor-Britannia (Sarre m.fl. 1989). De fleste som eide egen bolig hadde arbeidsinntekt, mens de fleste som leide av kommunen var uten inntekt, eller hadde lav inntekt, pensjon eller trygd. Et unntak var somaliske hushold som hadde kjøpt bolig med kommunal hjelp på begynnelsen av 1990-tallet da kommunen hadde vanskeligheter med å få solgt nye boliger.

Et annet unntak var dem som hadde solgt boligene sine på tvangsauksjon og satt igjen med stor gjeld. De som leide av kommunen måtte være tilpasningsdyktige til det kommunale systemet. Noen var i tillegg proaktive for å tilpasse egen situasjon slik at de kunne oppnå en mest mulig trygg boligsituasjon ved hjelp av kommunen. De som leide privat benyttet tilpasnings- og reproduserende strategier ved å lete etter boliger gjennom nettverk. De som var inneboende hos andre benyttet også i stor grad reproduserende strategier. Det handlet om realisering av forpliktende relasjoner, og ikke om proaktiv planlegging eller tilpasning til det alminnelige boligmarkedet.

Nedenfor har jeg skjematisk stilt opp hvilke hovedtyper av strategier som forekom i de tre gruppene. Erfarte begrensninger og opplevde muligheter var styrende for hva slags fremgangsmåter som ble prøvd ut.

Tabell 10.1 *Fordeling av anvendte hovedtyper av boligstrategier blant informanthushold av pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn.*

Opphavsland	Tilpasningsstrategier	Pro-aktive strategier	Pragmatiske, reproduserende strategier	Reproduserende strategier - vane	Reproduserende strategier - sosiale Normer	Reaktive strategier	Ingen strategier
Pakistan	x	x	x	(x)	x		
Sri Lanka	x	x	x		(x)		
Somalia	x	(x)		x	x	x	

() betyr at strategien ikke var typisk, men at den forekom.

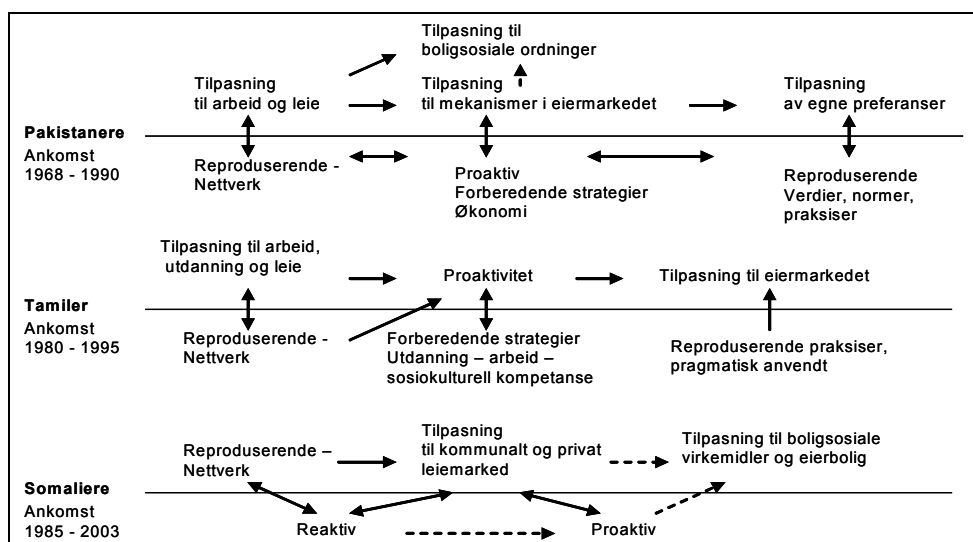
Mønster for anvendte strategier varierte mellom gruppene. Alle tre gruppene benyttet seg av ulike former for tilpasningsstrategier. Proaktive strategier ble benyttet av hushold av pakistansk og tamilsk bakgrunn, men forekom mer sjelden blant somaliske hushold. Pragmatiske, reproduserende strategier var et kjennetegn ved den pakistanske og tamilske gruppen. Reproduserende strategier basert på vane kom imidlertid bare frem blant informanter av pakistansk og somalisk bakgrunn. Reproduserende strategier basert på sosiale normer forekom i alle de tre gruppene, om enn sjeldnere blant tamilene enn blant de to andre gruppene. Reaktive strategier var derimot mest tydelig i den somaliske gruppen. Ingen av informanthusholdene var preget av å være helt uten strategier. Det var imidlertid noen blant de somaliske husholdene som hadde resignert, fordi det de hadde prøvd ikke hadde ført frem. Resignasjonen bidro til at de lagde seg minimumsstrategier for å tilpasse seg kommunal boligbistand.

10.2 Sammenvevning av strategier over tid

I forrige avsnitt viste jeg hvordan de ulike strategitypene fordelte seg mellom de tre etniske gruppene. I dette avsnittet skal jeg gå et skritt videre og vise hvordan strategitypene var vevd sammen og varierte over tid innen og mellom grupper.

I figur 10.1 har jeg fremstilt skjematisk hovedmønstre for kombinasjoner av boligstrategier over tid innen de tre etniske gruppene. Figuren gir ikke forklaringer, men viser ulike mønstre for tilpasning til boligmarkedet. Et underliggende premiss i figuren er at strategimønstrene avspeiler en kombinasjon av det enkelte husholds integrasjonsfase, koplet opp mot fase i utviklingen av boligmarkedet. Vilårene på boligmarkedet endret seg radikalt i perioden 1968-2003. Dette kommer jeg nærmere inn på i kapittel 12.

Figur 10.1 *Sammenvevning og variasjon i bruk av boligstrategier blant informanthushold med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn over tid. Årstallene henspeiler til perioden for ankomst av informanter i de tre gruppene.*



For hver gruppe har jeg markert ankomstperioden for informantene i undersøkelsen. Gitt at botid for det enkelte hushold og for den enkelte gruppen, hadde betydning for muligheter til å fange opp og tilpasse seg det norske samfunnets virkemåte, samt bygge opp egne ressurser, var denne faktoren vesentlig. Det er imidlertid ikke slik at alle husholdene innen hver

gruppe befinner seg i høyre ende av linjen. Linjen viser et forløp hvor årsak til ankomst, botid, ressurser og strategier betinget hvor det enkelte hushold befant seg, koplet opp mot ytre forhold. Årsak til ankomst blant pakistanske informanter var familiegjenforening etter 1972. Det betyr at de som kom, kom til mer og mer etablerte familienettverk med ulike, ervervede erfaringer om hvordan man klarte seg i Norge. Blant tamilene kom informanter fra 1991 og senere også på familiegjenforening. Blant somaliere ankom det derimot fortsatt asylsøkere i 2003. I perioden 1985-2003 hadde 58 av de somaliske informantene ankommet som asylsøkere, mens 50 informanter hadde kommet på familiegjenforening, med en hovedvekt av personer på familiegjenforening i den siste perioden. Stor andel somaliere som var relativt sent ankomne påvirket erfaringskunnskapen i gruppen, på lignende måte som familiegjenforente fra opphavsland i alle gruppene bidro til å opprettholde verdier, skikker og praksiser knyttet til opphavslandet. Erfaringer fra opphavslandet og eventuelt opphold i flyktningleire og asylmottak, kunne dermed hentes frem og bli resirkulert i nettverket, sammen med tilflyt av positive og negative erfaringer fra møter med det norske samfunnet. Det innebar at strategier som inkluderte reproduserende elementer ble holdt ved like over tid på tross av gruppenes økende oppholdsansiennitet. Parallelt ble det utviklet andre strategier for å tilpasse seg til stadige endrede vilkår i boligmarkedet, og for å oppfylle egne preferanser.

Figur 10.1 viser at gruppene anvendte ulike variasjoner av strategier over tid for å få innpass på boligmarkedet. Alle de tre gruppene tok i bruk reproduserende strategier (nettverk) i den første etableringsperioden. Blant pakistanske og tamiler ble reproduserende strategier kombinert med tilpasningsstrategier, mens en kombinasjon av reproduserende og reaktive strategier var mer dominerende blant somaliere, sammen med tilpasning til det kommunale leiemarkedet.

Den pakistanske og den tamilske gruppens hovedprioritering i den første perioden var en kombinasjonstilpasning til arbeids- og leiemarkedet. Blant tamiler skjedde det parallelt en tilpasning til utdanningssystemet og boliger i tilknytning til utdanningsinstitusjoner. Deretter tilpasset den pakistanske og den tamilske gruppen på hver sin måte seg til eiermarkedet. Prosessen over i eiermarkedet gikk raskere i den tamilske gruppen enn i den pakistanske. En del pakistanske hushold kom etter hvert i en økonomisk situasjon hvor de kunne bestemme hva slags bolig de ville bo i, og sammen med hvem. Det muliggjorde en tilpasning av egne verdier, normer og praksiser til eierboligmarkedet. En annen gruppe blant pakistanerne med lav eller ingen lønnsinntekt, tilpasset seg derimot til det kommunale boligsosiale systemet.

Den somaliske gruppen hadde større vanskeligheter med å slippe til og tilpasse seg det alminnelige leiemarkedet. Kjente måter å skaffe bolig på ble

anvendt som hovedstrategi når husholdet ikke hadde tilstrekkelig oversikt over omgivelsene til å handle målrettet, eller når en ikke hadde tilstrekkelige eller relevante ressurser for å slippe til i de alminnelige kanalene for boliganskaffelse. I materialet forekom dette blant somaliere og pakistanere, og i mindre grad blant tamiler. Utstrakt bruk av nettverk og reaktive handlingsmåter var delstrategier blant somaliere for tilpasning til det kommunale og det private leiemarkedet. For noen var tilpasning til det kommunale boligsosiale systemet, sammen med reaktive handlingsmåter, et skritt på veien mot eid bolig. Reaktive strategier blant somaliere ble anvendt for å forhindre bostedsløshet og for å takle uventede og ikke ønskete situasjoner. I noen tilfelle ble det utviklet kreative koplinger av reaktive og proaktive strategier. I slike tilfelle utnyttet de evnen til å handle reaktivt for å oppnå noe, og ikke bare for å unngå noe negativt.

Den somaliske gruppen brukte reproduserende strategier i den første perioden. I den pakistanske gruppen var reproduserende strategier både utbredt ved ankomst og når hushold i gruppen var mer etablert på boligmarkedet. Blant somaliere handlet det reproduserende om å benytte gjestfrihet og flytte inn hos bekjente eller familie, mens en orienterte seg på boligmarkedet. Blant pakistanske hushold ble reproduserende strategier etter hvert anvendt pragmatisk for å nå egne mål på boligmarkedet, ettersom hushold fikk bedre innsikt i boligmarkedets funksjonsmåte og trygghet til å gjenfinne egne skikker. Blant pakistanere var pragmatiske, reproduserende strategier nært knyttet til proaktive strategier. De inngikk i bevisst planlegging av hvordan en skulle få til ønsket boligforbedring. I den pakistanske gruppen var det å bo sammen i storhusholdning en nødløsning i den første perioden, slik det også var det i de to andre gruppene, mens det var en valgt livsform blant en del pakistanske hushold som hadde valgmuligheter i den siste perioden. I alle tre grupper ble proaktive strategier utviklet over tid blant første generasjonsinnvandrere. Blant yngre pakistanere som hadde mesteparten av oppveksten i vestlige land, og blant mer individorienterte tamiler var derimot proaktive måter å forholde seg på del av et implisitt forholdningssett.

I sær den tamilske, men også deler av den pakistanske gruppen var opptatt av det jeg har kalt for forberedende strategier som del av å være proaktiv. Begge gruppene var opptatt av å styrke egen økonomi gjennom arbeid og økonomisk bevissthet. Tamilene var i tillegg fokusert på å styrke egen sosiokulturelle bagasje. Det kom frem en utbredt forestilling om betydningen av å opprettholde egen språk- og kulturkunnskap, og ta utdanning, lære norsk og få innsyn i sosiale koder, for å nå egne mål. Denne tankemåten var også til stede blant pakistanere og i noen grad blant somaliere, men mye mindre tydelig enn blant tamilene. Utregete proaktive strategier var mest fremtredende blant hushold som ønsket å gjøre boligkarriere. Dette gjaldt i

sær hushold av pakistansk og tamilsk bakgrunn, men også noen somaliske hushold var opptatt av og arbeidet målrettet for egen boligkarriere.

10.3 Kjennetegn ved vellykkete strategier på tvers av gruppene

De vellykkete strategiene varierte mellom gruppene, men det var også likhetstrekk. Likhetstrekkene handlet om å tilpasse seg målrettet planlegging og handling, som ligger innebygd i strukturene i det norske samfunnet, og å hente frem og bygge videre på egne praksiser.

For det første, både i den pakistanske og den tamilske gruppen og blant noen somaliere, var det vellykket å prøve seg frem for å bygge opp kunnskap om handlingsmuligheter og vilkår over tid. På denne måten skjedde det en tilpasning til formålsrasjonelle handlingsmåter innenfor en etter hvert markedsfokuseret kontekst. I den pakistanske gruppen ble handlingsmulighetene utvidet ved en pragmatisk påkopling av skikker og tradisjoner for boliganskaffelse. Sett utenfra virket det som det var dem som handlet entydig formålsrasjonelt, og de som kombinerte en slik handlingsmåte med varianter av reproduserende strategier, bygget på sentrale verdier i miljøene, som lyktes best.

For det andre, uavhengig av om husholdene opererte på leie- eller eiermarkedet, fikk de til mer når de hadde tydelige mål. Tydelige mål som husholdene hadde en sterk interesse av å lykkes med, bidro til kombinasjoner av anstrengelser og oppfinnsomhet for å lykkes. Det bidro også til interesse for å finne ut av hva som skulle til for å nå målet. Bieffekten var økt innsyn i norske forhold som igjen kunne styrke dem i andre sammenhenger.

For det tredje, for vanskeligstilte var formålsorientering kombinert med tilpasning til kommunale kriterier hensiktsmessig. Gitt begrensede økonomiske ressurser, var en alternativ strategi å markedsføre sine boligproblemer til kommunen for å skaffe bolig via denne kanalen. Et vilkår for en slik strategi var at husholdene innordnet seg betingelsene for bolig innen dette segmentet av boligmarkedet.

For det fjerde, innen alle de tre gruppene var det vellykket å benytte seg av tradisjoner for bistand og hjelp. Dette var en måte å forhindre bostedsløshet, et virkemiddel for delfinansiering og for å komme inn på boligmarkedet uavhengig av formelt åpne, men i praksis lukkede, allmenne kanaler. Preferanser og skikker for bistand i nettverk og nettverkens karakter og ressursgrunnlag i Norge, medførte imidlertid at bistanden inkluderte ulike grupper og omfattet forskjellige tjenester innen de tre gruppene.

10.4 Kjennetegn ved mindre vellykkete strategier på tvers av gruppene

Negativ score på fire dimensjoner knyttet til strategiutforming, bidro til at strategiene ikke alltid førte frem. Dette gjaldt manglende informasjon og risiko knyttet til ytre omstendigheter, mangel på kontroll over virkemidler, manglende suksess ved å kopiere majoritetsbefolkningens fremgangsmåter på leiemarkedet og begrensninger knyttet til etnisk bakgrunn.

For det første, i alle de tre etniske gruppene forekom det eksempler på aktører som hadde kjøpt bolig uten å kjenne til og ha innflytelse på vilkårene. De hadde investert økonomisk i bolig uten å kjenne til forutsetningene for slik investering, blant annet fordi de ikke hadde andre alternativ for å skaffe seg bolig. Kombinert med uheldige omstendigheter som de ikke hadde kontroll over, slik som redusert markedsverdi på boligen, redusert lønn og arbeidsledighet, medførte det tvangsauksjoner og langvarige gjeldsbelastninger, noe som vanskeliggjorde reetablering i ny bolig. Verken de selv, nettverket eller det offentlige hadde strategier for at de kunne beholde boligen.

For det andre, det var vanskelig å lage strategier for å avansere fra leiebolig til eierbolig for hushold som falt mellom kriteriene for økonomisk bistand til vanskeligstilte på leie- og eierboligmarkedet. Dette fordi det var en annen aktør, kommunen, som kontrollerte virkemidlene (etableringslån og boligtilskudd) for at en slik strategi kunne realiseres. Negativ vurdering i kommunen, samtidig som kommunen ikke viste til alternative handlingsmuligheter, gjorde det vanskelig å utforme individuelle strategier for å nå målet om eierbolig.

For det tredje førte det sjelden frem å satse på det som var alminnelig blant nordmenn når de skulle leie bolig på det private markedet, nemlig annonser og medlemskap i boligkooperasjonen. Dette gjaldt for alle gruppene, men hadde størst utslag blant somalierne fordi de var mest avhengige av det private leiemarkedet. Tilpasning til det private leiemarkedet måtte derfor skje gjennom andre kanaler enn det som var vanlig i Oslo. Når det gjaldt medlemskap i boligkooperasjonen for å få leiebolig ble dette opplevd som mislykket fordi det var flere år med venteliste. Tildelingsprosedyrene er senere endret slik at ventelister ikke lenger forekommer på samme måte.

For det fjerde, tohjemstrategien i det pakistanske miljøet bidro til å forsinke en tilfredsstillende boligetablering i Norge blant dem som hadde begrenset økonomi. Tohjemstrategien forekom ikke i de to andre gruppene.

10.5 Oppsummering – slo forventningene til?

I dette kapitlet har jeg forsøkt å vise hvordan tre minoritetsgrupper, pakistanere, tamiler og somaliere tilpasser seg et nytt samfunn, eksemplifisert ved hvordan de nærmer seg boligmarkedet i Oslo. ”Verktøyet” for å systematisere hvordan tilpasningen har foregått, har vært et sett av idealtypiske strategier. Disse har blitt anvendt for å beskrive, analysere og sammenligne hvordan hushold innen og på tvers av gruppene har håndtert boligmarkedet for å ordne egen boligsituasjon.

Gevinsten ved å fokusere på strategier i tillegg til resultat, er at det setter i fokus hva innvandrere gjør selv for å bli del av et nytt samfunn. Innledningsvis i del II har jeg presisert nærmere hvordan faktorer som individuelle verdier, mål, virkemidler, valg av handlinger og tid inngår i strategier slik jeg forstår fenomenet. De ulike elementene bidro til å gjøre det lettere å vite hva jeg skulle se etter for å fange hva som særpreget boligstrategier blant de tre gruppene. Samtidig kan et slikt begrepssett ha bidratt til at det har blitt vanskeligere å oppdage andre forhold som kan ha spilt inn på strategiutformingen.

Hoveddelen av del II er viet en beskrivelse av hvordan de tre gruppene håndterte boligmarkedet sett i relasjon til de idealtypiske boligstrategiene. Som ventet var det både variasjon og sammenfall mellom gruppene. Jeg har valgt å avslutte del II med et tilbakeblikk på forventningene til materialet som ble presentert i slutten av kapitel 2. Slo forventningene til?

Første sett av forventninger; Like politiske rammebetingelser legger grunnlag for like boligstrategier blant dem som oppholder seg i Norge på samme tid

Dette var ikke tilfelle. Uansett ankomsttid anvendte de tre gruppene reproduserende og tilpasningsstrategier i den første perioden av sitt opphold i Norge. Reproduserende strategier innebar ulikhet, fordi det som ble produsert var forskjellig. Utgangspunktet for de individuelle boligstrategiene var egen erfaring og oversikt over situasjonen på et hvert tidspunkt i boligkarrieren, til dels uavhengig av politiske intensjoner. Det reproduserende var i den første perioden særlig knyttet til informasjon og bistand i eget etnisk miljø. Fordi oppholdstid ga erfaringer og ressurser, betydde det at den pakistanske gruppen hadde større variasjon i preferanser og boligstrategier på 1990-tallet, enn somaliene som på samme tid var nyankomne. Gruppene befant seg ikke i samme fase i sin boligkarriere i Norge. Dette tilsier at andre forhold betydde mer enn politiske rammebetingelser. Imidlertid var det slik at selv om reproduserende strategier var utbredt blant nyankomne uansett ankomsttid, var tilpasningsstrategier mer utbredt tidlig i den historiske perioden, mens proaktive strategier ble mer

utbredt sent i den historiske perioden, og blant hushold med en viss botid. Det var også slik at det å eie egen bolig var en utbredt preferanse sent i perioden, uavhengig av økonomi, mens de som hadde lang oppholdsansiennitet ikke ga uttrykk for å ha vært like opptatt av dette tidlig i perioden.

En beslektet forventning var at de som kom til Norge ville ta til seg den vestlige måten å forholde seg til fremtid på, nemlig planlegging. I et slikt perspektiv forventet jeg at tilpasnings-, og i sær proaktive strategier ville være det alminnelige, uavhengig av etnisk bakgrunn. Det viste seg imidlertid at det var stor variasjon her. Planlegging og handling for at noe ønsket skulle skje i fremtiden måtte i mange tilfelle læres. Den somaliske gruppen skilte seg mest ut i forhold til å legge for dagen begrenset erfaring med langsiktig planlegging. Det kom imidlertid frem utstrakt bruk av formålsorientering ved bruk av reproduserende strategier, i sær blant pakistanere og tamiler. De vurderte taktisk hvorvidt etniske skikker og tradisjoner var hensiktsmessige i forhold til hva de ville oppnå. Blant somaliere var derimot formålsorientering også koplet med reaktive handlingsmåter.

Andre sett av forventninger; Markedsmekanismer åpner for forskjellsbehandling, og legger dermed til rette for utvikling av individuelle tilpasningsstrategier basert på opplevde hindringer og muligheter

I alle gruppene kom det frem opplevelser av negativ utestengning fra boligmarkedet *fordi* de hadde innvandrerbakgrunn. Det ga seg utslag i vanskeligere tilgjengelighet til ønsket boligsituasjon, og tilbud om boliger av lav standard. Den begrensede tilgjengeligheten førte til at det tok lang tid og flere boligbytter for å skaffe en tilfredsstillende boligsituasjon, i sær for tamiler og somaliere. Som forventet førte redusert tilgjengelighet til at husholdene, uavhengig av bakgrunn, måtte tilpasse både boligsmål og fremgangsmåter til der de så åpninger og muligheter.

De negative markedsmekanismene ble redusert om ikke alltid helt nøytralisert, med styrking av husholdets økonomiske og sosiokulturelle kompetanse. Styrking av egne økonomiske og andre ressurser bidro til mye sterkere fokus på proaktive strategier og evne til å håndtere boligmarkedet til egen fordel, selv om noen likevel kunne oppleve å bli satt til side. Fordi det på gruppenivå var sammenfall mellom etnisk tilhørighet og økonomisk evne, var det slik at somalisk tilhørighet oftere sammenfalt med begrensede muligheter, og dermed oftere bruk av reaktive, reproduserende og tilpasningsstrategier enn blant de to andre gruppene. På lignende måte forekom proaktive strategier oftere blant tamiler og i deler av det pakistanske miljøet, fordi de ville og opplevde å ha større innflytelse over egen situasjon i boligmarkedet. Økt tilgjengelighet i boligmarkedet for synlige minoriteter med økonomisk og sosiokulturell kompetanse, kan tyde på at disse faktorene

betydde mer enn minoritetsbakgrunn for tilgang til det alminnelige boligmarkedet. Samtidig kan den begrensede tilgjengeligheten til en tilfredsstillende boligsituasjon for økonomisk vanskeligstilte, være et tegn på at synlig minoritetsbakgrunn er et forsterkende handikap for denne gruppen. Gitt at boligtilbudet til økonomisk vanskeligstilte generelt er begrenset, kan det stilles spørsmål ved om minoritetsbakgrunn svekker ens konkurransemuligheter i dette delmarkedet, bortsett fra til de boligene som ikke er attraktive for majoriteten.

Negativ forskjellsbehandling fremmet på den annen side muligheter som var knyttet til det å ha etnisk minoritetsbakgrunn. Den allmenne erfaringen med forskjellsbehandling blant minoritetsbefolkningen, hadde åpnet for en viss solidaritet innen og på tvers av etniske grupper. Det medførte utstrakt bistand innen eget miljø og til en viss grad på tvers av miljøer. Pakistanere leide for eksempel ofte ut ekstraboliger til boligsøkere med annen minoritetsbakgrunn, for eksempel til somaliere.

Tredje sett av forventninger: Etnisitet påvirker preferanser, strategier og resultater

Denne forventningen stemte både i forhold til preferanser, strategier og resultater. Når det gjaldt strategier handlet dette særlig om variasjon i innholdet i reproduserende strategier som bygget på erfaringer fra opphavslandet. Samarbeid innen familien, på tvers av generasjoner og landegrenser var for eksempel mest utpreget blant pakistanere. Tamilene hadde størst tillit til eget miljø, og både kjøpte og leide bolig internt i miljøet. Pragmatisme i forhold til hva slags fremgangsmåter som egnet seg var mest utpreget blant pakistanere og tamiler. Slik sett var reproduserende strategier som gjensidighet, støtte i familien, medgift m.m. viktige ressurser som kunne aktiveres i boligstrategiprosessen. Somaliere anvendte reaktive strategier eller handlingsmåter, noe som var lite fremtredende i de to andre gruppene. Når det gjaldt mål, hadde en del av de pakistanske husholdene både preferanser for bolig i opphavslandet og felles bolig for storfamilien i Norge. Flere hadde lyktes med dette. Tamilene skilte seg fra de andre ved å ønske seg til landlige og rolige omgivelser. Både tamiler og somaliere ønsket seg av forskjellige årsaker, en autonom boligsituasjon. Blant somaliene var det imidlertid få som hadde oppnådd dette. En viktig preferanse som kom frem blant pakistanske og tamilske kvinner, var et ønske om å bo i nærheten av etnisk service og næringsliv. Det ville lette hverdagslivet. Realisering av en slik preferanse betydde boligetablering i sentrum øst i Oslo.

Fjerde sett av forventninger: Individuelle valg innebærer variasjon i preferanser, strategier og resultater innen den etniske gruppen

Denne forventningen stemte også. Selv om det var likhetstrekk innen den enkelte etniske gruppen, var det også individuell variasjon i preferanser,

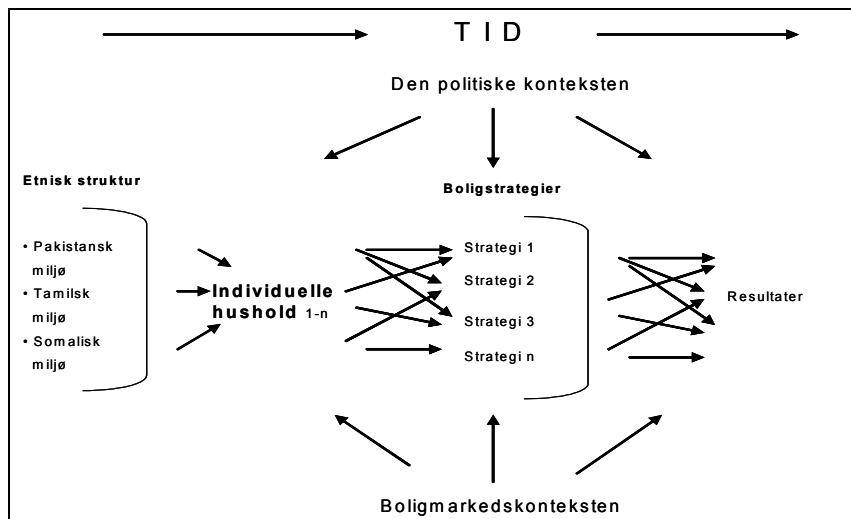
strategier og resultater. I alle gruppene var det hushold som gikk sin egen vei, uavhengig av oppfatninger i de etniske miljøene. De som brøt markant med egen gruppe hadde imidlertid måttet forsvare seg, eller de hadde trukket seg ut av det etniske miljøet. Variasjonen innen det pakistanske miljøet kan knyttes til dimensjonen tradisjonell – moderne, samt til opplevde muligheter. I tamilsk miljø handlet avvik særlig om hvorvidt en gjennom blant annet boligen, valgte å være del av og styrke tamilsk miljø, for eksempel ved å bosette seg i samme område. Det var gjennomgående at opplevelsen av å ha valg på boligmarkedet, økte med økte ressurser. På tvers av gruppene var det en preferanse for en autonom boligsituasjon, hvis en hadde anledning. Dette ble ofte materialisert i eget hus. Preferansene i forhold til det egne huset var imidlertid varierende. I alle de tre gruppene var det slik at de som hadde, eller var på god vei til å lykkes med egne mål i Norge, hadde begrenset forståelse for dem som fulgte etniske skikker på grunn av sosial kontroll, hvis det ikke var hensiktsmessig i forhold til egne boligsmål. På den annen side kom det tydelig frem at det var mye å hente på å alliere seg med eget etniske miljø, både hva gjaldt informasjon, finansiering og konkrete boliger. Dette var i sær viktig for dem som hadde liten oversikt og begrensede ressurser.

I neste del (III) av avhandlingen er oppgaven å diskutere og analysere hvordan betingelser knyttet til de fire synsvinklene som ble presentert i analysemodellen i kapittel 1, kan bidra til å belyse funnene som er presentert under de fire forventningene. Ytre forhold som politikk og boligmarkedet utgjorde betingelser som lå i strukturene og som påvirket muligheter og begrensninger for de enkelte husholdene. Etnisk tilhørighet og struktur i det enkelte etniske miljø og miljøene i mellom, kunne likeledes påvirke hva en ønsket å oppnå og hva som ble opplevd som mulig. Det avgjørende for valg av strategier og grad av anstrengelser var imidlertid knyttet til kjennetegn ved det enkelte hushold. Det var husholdets opplevelse av ytre betingelser, egne ressurser og hva det ville oppnå som i siste instans avgjorde valg av strategier.

Del III

Analyse – fire synsvinkler

Kontekster som utgjør betingelser for handling og dermed påvirker boligstrategier og boligresultat



Hensikten med del III er å analysere resultat og handling på boligmarkedet i Oslo, blant hushold i de tre minoritetsgruppene, med utgangspunkt i fire synsvinkler. De fire synsvinklene ble presentert i analysemodellen i første kapittel og omhandler kontekstene politikk, marked, tilhørighet til og struktur i den etniske gruppen, samt kjennetegn ved det enkelte hushold (se fig.11.1). Hva var det ved de tre kontekstene og ved husholdene som gjorde at hushold innen de tre minoritetsmiljøene valgte noen typer av strategier fremfor andre og oppnådde de resultatene de gjorde? Å analysere boligstrategier og resultat på tvers av tre etniske minoritetsgrupper ved hjelp av fire synsvinkler, innebærer at hver synsvinkel bare kan representere delforklaringer. Til sammen

kan de fire synsvinklene imidlertid bidra til å gi bredere innsyn i handlingsbetingelsene og mulige boligresultat i de tre minoritetsmiljøene på boligmarkedet i Oslo. Viktig i forhold til å forstå strategier er at de ulike kontekstene ikke forutbestemmer handling, men bidrar til å skape begrensninger og muligheter for den som handler.

Hvordan de ulike betingelsene spilte sammen og fikk betydning varierte mellom de etniske gruppene, og mellom individuelle hushold. Når det gjaldt politikk og markedsforhold som kontekster for individuelle boligstrategier og boligresultat, var disse formelt de samme for dem som oppholdt seg i det norske samfunnet og i Oslo på samme tid. Men, som vist i forrige kapittel kan de fungere forskjellig avhengig av etnisk bakgrunn og individuelle ressurser, interesser og aspirasjoner. For å få et nærmere innsyn i hvordan de ulike betingelsene spilte inn på strategiutforming og resultat, vil jeg analysere dem hver for seg, før jeg gjør en oppsummering av hvordan de virket sammen.

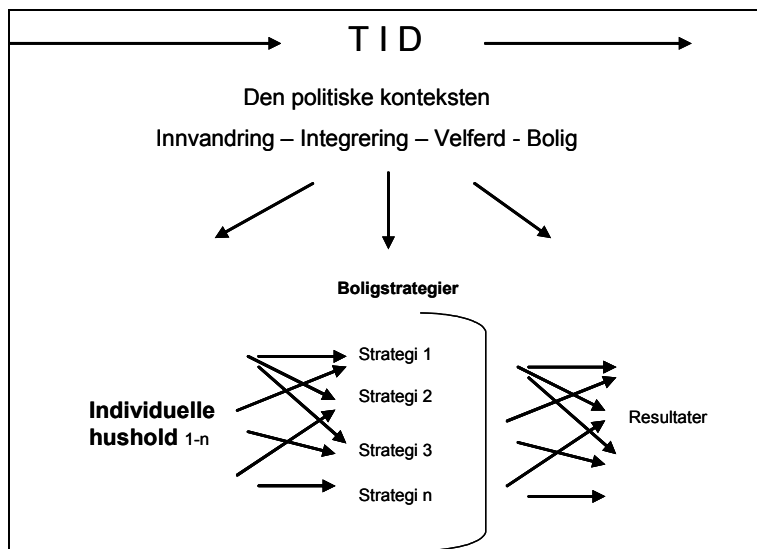
Jeg har valgt å begynne med de mest generelle kontekstene, det som i prinsippet skulle være likt for alle, nemlig politikk og marked, for deretter å snevre inn til det mer spesielle. Det mest omfattende kapitlet vil være en empirisk analyse av hvordan kjennetegn ved etnisk tilhørighet og struktur innenfor det enkelte etniske miljø, og til dels miljøene i mellom, kan betinge individuelle boligstrategier. En begrunnelse for å gå i dybden på betydningen av etnisk tilhørighet, er at en intensjon ved denne avhandlingen nettopp er å sammenligne pakistansk, tamilsk og somalisk miljø i Oslo, i forhold til boligstrategier og resultater. Det siste kapitlet vil omhandle kjennetegn knyttet til de individuelle husholdene som kan bidra til å forklare variasjon og sammenfall innen den enkelte etniske gruppen og på tvers av gruppene.

Før jeg går nærmere inn på de enkelte synsvinklene, vil jeg kommentere tidsdimensjonen. Tidsdimensjonen blir ikke analysert for seg, men i sammenheng med de enkelte synsvinklene. Enten man forstår tid som lineær og som noe som går, eller som syklisk som noe som kommer, så innebærer tidsdimensjonen endring. Jeg studerer ikke boligstrategier på et gitt tidspunkt, men over en periode på omtrent 30 år. Det innebærer at politikken har endret seg, boligmarkedet har endret seg, oppfatninger av og relasjoner i det multietniske samfunnet og de etniske miljøene har endret seg. Det siste gjelder blant annet de enkelte gruppenes oppholdstid i Norge, antall, tetthet, relasjoner og ressurser i miljøene, lokalisering og relasjon til majoritets-samfunnet. På det individuelle nivået vil tidsdimensjonen ha betydning i forhold til hvordan oppholdstid i Norge påvirker erfarings-, ressursgrunnlaget og forventninger, samt selvsagt også hvordan tid betyr aldring, endring av livsfaser og dermed ulike boligbehov. Til slutt vil tidsdimensjonen spille inn i selve beslutningsprosessene knyttet til gjennomføring av boligstrategier.

11 Første synsvinkel - politikk som betingelse for boligstrategier

I dette kapitlet er hensikten å diskutere på hvilke måter ulike politikkområder har dannet betingelser for boligstrategier blant hushold av etnisk minoritetsbakgrunn. Et viktig poeng her er nettopp at politikkområdene utgjør betingelser for handling, til forskjell fra at de determinerer handling og valg av konkrete boligstrategier på individuelt nivå. Kjennetegn ved politikk handler blant annet om å skape *villete betingelser* gjennom regulering av tilgjengeligheten til goder. Politiske beslutninger kan dermed påvirke hvor lett eller vanskelig hushold av minoritetsbakgrunn opplever muligheter til å bli integrert i boligmarkedet. Eller som også ofte skjer, begrenset tilgjengelighet til boligmarkedet kan være resultat av uforutsette og uønskede konsekvenser av politiske beslutninger. For å fange tilgjengelighetsstrukturen på boligmarkedet vil det ikke være tilstrekkelig å fordype seg i boligpolitikkenes intensjoner og virkemidler. Også politikkområder som omfattet innvandring, integrering og velferd spilte inn, uavhengig av om minoritetene kjente til politikkenes innhold. Det var snakk om forskjellige aspektpolitikker som med sine intensjoner og virkemidler påvirket mulighetene på boligmarkedet for minoritetene.

Figur 11.1 *Den politiske konteksten som betingelse for utforming av individuelle boligstrategier*



Tidsdimensjonen i figur 11.1 henspiller på at innholdet i politikken har endret seg i perioden 1970 – 2003, noe fremstillingen vil bære preg av. For boligsøkende med innvandrer- eller flyktningebakgrunn betyr endringene at tidspunkt for ankomst kan ha hatt betydning for muligheter. Når vilkårene har endret seg underveis, innebærer det også at de som har kommet i en periode har møtt nye vilkår senere. Det innebærer at den pakistanske gruppen som har vært lengst i Norge av de tre gruppene som sammenlignes, har erfart andre muligheter og begrensninger over tid enn de to andre gruppene. Pakistanere som kom på 1970-tallet har hatt muligheter som ikke de andre har hatt, fordi mange av dem etter hvert tok del i og spilte på lag med markedsgjøringen av boligsektoren i perioden. Like mye som individuelle boligstrategier, handlet det om at de var til stede på de gunstige tidspunktene.

Intensjonen er ikke å gi en historisk beskrivelse av politikkutviklingen i perioden, men å trekke frem vilkår som har bidratt til å åpne, ev. lukke tilgjengeligheten til ulike deler av boligmarkedet for minoritetsbefolkningen. Et viktig forhold knyttet til relasjonen mellom politiske intensjoner og minoritetenes muligheter, er at det er de opplevde mulighetene som vil fremstå som aktuell politikk (Lipsky 1980). Politikk forstått som lover og vedtak i politiske organer vil derfor utgjøre en mer bakenforliggende og diffus kontekst enn politikken slik den kommer til syne gjennom markedet for de berørte gruppene.

Oppsummeringen av forventningene i forrige kapitel viste at nyankomne uansett ankomsttid og innvandrings- og boligpolitisk regime i stor grad anvendte en kombinasjon av reproduserende og tilpasningsstrategier. Dessuten at strategimangfoldet innen gruppene økte med gruppens oppholdstid. Tilpasningsstrategier var mer utbredt i første periode, mens proaktive strategier ble mer utbredt utover i perioden. Dette gjaldt både for tamiler og pakistanere, selv om oppholdstiden var ulik. Blant somaliere var imidlertid ulike former for tilpasning dominerende. Nedenfor skal vi se om politiske forhold kan bidra til å belyse dette.

11.1 Innvandringspolitikkenes innvirkning på muligheter på boligmarkedet

Personer og informanter fra de tre etniske gruppene kom til det samme landet, men møtte ulike samfunn og inkluderingsvilkår, fordi de kom til Norge på forskjellig tidspunkt og fordi de slapp inn på forskjellig grunnlag. Kategorisering av innvandrere og flyktninger er et innvandringspolitisk grep for å regulere vilkår for innvandring, og vilkår for eventuelt videre opphold i Norge. I forhold til bolig, har dette særlig hatt betydning i etableringsårene. Innvandrere som enkeltpersoner måtte tilpasse seg vilkårene for å slippe inn og få oppholdstillatelse (Heiberg 1998; Bunæs m.fl. 2004). Fordi det er knyttet ulike vilkår til ulike innvandringskategorier, fordi disse har endret seg over tid, og fordi medlemmer i de tre etniske gruppene ikke fordeler seg likt på de ulike kategoriene, er det relevant å trekke inn hvordan innvandringskategori påvirker betingelsene på boligmarkedet. Hovedkategoriene var arbeidsinnvandrere (før 1975), asylsøkere som fikk opphold på humanitært grunnlag, studenter og familiegjenforente med alle disse gruppene (se også tabell 4.1) (Søholt 2001a).

Det som kjennetegnet arbeidsinnvandrerne i forhold til bolig, var at det var en forutsetning for oppholdet at de klarte seg selv. Fordi bedriftene trengte arbeidskraft, fikk mange bedriftsbolig da de kom. I følge antropolog Lien førte kravet om selvforsørging til at pakistanske arbeidsinnvandrere som ønsket familiegjenforening, var utrygge på konsekvensene av å søke sosialhjelp hvis de hadde behov for det. Med rette var de engstelige for at det kunne påvirke søknader om familiegjenforening negativt, fordi det tidligere var krav om underhold og bolig (Lien, 1986). For å sikre egen og familiens rettigheter var mange derfor opptatt av å klare seg uten offentlig hjelp, noe som bidro til at de var årvåke i forhold til åpninger i leiemarkedet. Etterspørselen etter kommunal bolig blant fremmedarbeiderne på 1970-tallet viste derimot et parallelt bilde (Brochmann 2003: 114). Fremmedarbeidere søkte kommunal bolig da kommunen åpnet for dette. Blant etterkommere av arbeidsinnvandrere, blant barn som innvandret i ung alder, og blant kvinner

som var aleneforeldre blant informantene, ble det derimot uttrykt lettelse over at det fantes kommunal bolig hjelp når de ikke selv så andre alternativ.⁷¹ Å være inkludert i gruppen vanskeligstilte som kunne forvente bolig- og annen hjelp ved behov, var en mulighet til å unngå bostedsløshet og til å velge husholdstype. Det ga en trygghet som de ikke opplevde i eget miljø.

Til forskjell fra arbeidsinnvandrerne, ble de som fikk opphold på humanitært grunnlag *bosatt* i en kommune etter avtale mellom Utlendingsdirektoratet og bosettingskommunen, eller de skaffet seg bolig selv da de fikk oppholdstillatelse. Innenfor en 5-årsperiode ble flyktingene regnet som flyktinger med rettigheter i den kommunen de var bosatt. Deretter måtte de klare seg selv, eller innenfor det alminnelige hjelpesystemet. Flyktinger som ble bosatt direkte i Oslo fikk enten tilbud om kommunal bolig eller bolig på det private leiemarkedet, der flyktingen inngikk leieavtale direkte med utleieren. I en periode på 1990-tallet var dette ofte korttidskontrakter, noe som betydde at de etter en tid trengte hjelp igjen (Bersaas og Steen, 2000). Flyktinger som flyttet til Oslo fra en annen kommune fikk ikke automatisk hjelp, verken til livsopphold eller til bolig. For å søke kommunal bolig krevdes botid (3 år), deretter var det venteliste, såfremt de tilfredsstilte kommunens kriterier for å bli vurdert som vanskeligstilte på boligmarkedet. De som ikke hadde noen muligheter for overnatting fikk tilbud om døgnovernatting. Den vanskelige tilgjengeligheten til kommunal bolig, kan bidra til å forklare at mange av de somaliske informanthusholdene benyttet seg av ”gjestfrihet” i eget miljø så lenge de verken hadde penger til å betale på det private markedet, eller slapp til i kommunal bolig.

For studentene var det som for arbeidsinnvandrerne vilkår knyttet til oppholdet. Oppholdstillatelsen forutsatte studieprogresjon, og studietilknytning åpnet for studentbolig. Alle tidligere studenter som er med i undersøkelsen hadde fått innvilget permanent oppholdstillatelse og statsborgerskap. Etter endte studier var de å betrakte som andre innbyggere, uten særfordeler. Fordelen med å komme som student i forhold til å skulle klare seg i Norge var at de var nødt til å styrke sin sosiokulturelle kompetanse, både i forhold til språk og utdanning. Spill-over effekten var nettverk inn i norske miljøer. De fikk dermed inntak til å forstå hvordan samfunnet fungerte, mulighet til å skaffe seg kvalifisert arbeid og inntekt, og ble raskere i stand til å håndtere boligmarkedet.

Nesten halvparten av informantene kom til Norge på familiegjenforening, og flyttet til herboende families bolig ved ankomst til Norge.⁷² Fordi det ikke

⁷¹ Kravet til underhold og bolig ved familiegjenforening ble igjen skjerpet i rundskriv 06/.2003 fra Utlendingsdirektoratet.

⁷² Fra 1.11.2003 innføres det krav om underhold for familiegjenforening mellom ektefeller/samboere der en av partene er under 23 år. Det vurderes også å stramme

var boligkrav ved familiegjening med de nærmeste, og fordi det manglet forskrifter om hvordan boligkravet skulle praktiseres ved gjening med andre, førte familiegjening ofte til trangboddhet.^{73 74}

⁷⁵ *Hvem* som kom hadde stor betydning for muligheter. Arbeidsføre ektefeller kunne bety økte inntekter og større økonomisk handlingsrom på boligmarkedet. Gamle foreldre, ikke yrkesaktive ektefeller og mindreårige barn betydde derimot økte utgifter og reduserte muligheter for å skaffe større bolig på egen hånd. Familiegjening med påfølgende trangboddhet kunne dermed medføre boligstrategier som rettet seg mot kommunal bistand.

Hensikten med denne gjennomgangen har vært å vise at *årsak til ankomst* hadde betydning for hvilke muligheter de ulike innvandrerkategoriene hadde i Norge. Mennesker med samme nasjonale opprinnelse kom til Norge av ulike grunner, noe som påvirket deres livssjanser. Innvandringspolitikken og de innvandringskategoriene som informantene formelt tilhørte, skapte forskjellige utgangsbetingelser for å klare seg i Norge. Det var stor forskjell på å bli tildelt en bolig i en kommune og måtte klare seg selv. På den annen side var det andre forhold ved kategoriene som signaliserte evne til å selvforsørge. Fra en smal boligsynsvinkel var flyktningene best stilt fordi de var berettiget kommunal bolig hjelp når de fikk oppholdstillatelse. Fra en selvforsørgingssynsvinkel var imidlertid arbeidsinnvandrene og de opprinnelige studentene best stilt, fordi oppholdstillatelsen forutsatte engasjement for å bli aktiv deltaker i samfunnet. Familiegjente var imidlertid i stor grad avhengige av herboende familie og familierelasjoner. De hadde ikke egne rettigheter før det var gått en viss tid, normalt tre år. Hva slags muligheter personer innenfor de ulike kategoriene hadde for å klare seg, kan imidlertid ikke sees uavhengig av velferds-, bolig- og integrasjonspolitiske intensjoner og virkemidler i perioden. Konsekvensen av å tilhøre de ulike kategoriene var i første omgang forskjellig boligtilbud blant nyankomne. Dernest måtte alle gruppene tilpasse seg vilkårene på boligmarkedet på det aktuelle tidspunkt.

inn på underholdskravet generelt ved familiegjening, dvs. å redusere mulighetene for dispensasjon.

⁷³ Med 'de nærmeste familiemedlemmer' menes i hovedsak ektefelle og samboer over 18 år (må ha bodd sammen i minst 2 år) og barn. Utlendingsforskriften § 23.

⁷⁴ Med "andre" menes blant annet søker som skal inngå ekteskap med herboende, foreldre over 60 år, søsken. Utlendingsforskriften § 24.

⁷⁵ I retningslinjer fra Utlendingsdirektoratet fra august 2003 står det at kravet er at den herboende har plass til å huse de nye familiemedlemmene. I følge Oppholdsavdelingen i Utlendingsdirektoratet (2003) er det sjelden at direktoratet griper fatt i boligkravet ved oppholdstillatelser. Kontraktsforhold til eksisterende bolig sjekkes av politiet.

11.2 Velferdspolitikken som ramme for politikutforming overfor etniske minoriteter

Arbeidsinnvandrere, flyktninger, studenter og familiegjenforente kom til et samfunn med en omfattende velferdspolitik som i prinsippet inkluderte alle som hadde lovlig opphold i landet, uavhengig av statsborgerskap. Hovedtanken bak velferdspolitikken var universalitet – det vil si at hele befolkningen, eller alle naturlig hjemmehørende i landet var omfattet av ordningene (Hatland m.fl. 2001). Innvandrerne og flyktningene kom dermed til et land med en lang tradisjon for å sikre *alle* innbyggere økonomisk trygghet uavhengig av ytelsesevne og klassebakgrunn (Seip 1981). Ingen av migrantene fra de tre gruppene som er med i denne undersøkelsen kom fra land med offentlig velferdspolitik. Det var en ny erfaring som måtte tilegnes og som selvsagt påvirket strategier for å klare seg i Norge, inkludert på boligmarkedet. Etter hvert har det antakelig også påvirket ønske om familiegjenforening.

Å være prinsipielt inkludert, skapte over tid forventninger blant informanthusholdene om at de skulle være nettopp det. For de som kom til Norge fra 1970 og utover og som fikk lovlig opphold, betydde det at de formelt hadde samme muligheter, rettigheter og plikter som den innfødte befolkningen (St. meld. nr. 17 (1996-97)). Men, de hadde et annet utgangspunkt og tilfredstilte ikke nødvendigvis eksisterende formelle og uformelle kriterier for tilgang til nødvendige goder, slik som bolig. Innen flere praktiske områder som skole, helse, eldreomsorg osv., tok det tid før hensyn til den etniske minoritetsbefolkningens ulike utgangspunkt og behov ble problematisert, satt på dagsorden og forsøkt integrert i tjenestetilbudet (Berg B 1993; Eriksen og Sørheim 1994: 253-259; Søholt 1996; Søholt 1997; Antirasistisk senter/Norsk Folkehjelp 1998; Berg T m.fl. 2003). På hvilken måte slike hensyn er og kan integreres på boligfeltet bør også diskuteres.

I den nåværende debatten om innvandring og velferdsstatens fremtid og tålegrense, er tema nettopp diskusjon av betydningen av ulike utgangspunkt, ulik ytevne og mulighet, ulike behov i relasjon til fordeling og eventuelt ulike fordelingskriterier for ulike grupper (Brochmann 2002). Dreining av den generelle velferdspolitikken i selektiv retning har allerede fått betydning for sårbare gruppers tilgjengelighet til boligmarkedet. Et eksempel er prioritering av de mest vanskeligstilte og de med manglende betalingsevne på boligmarkedet, til fordel for fattige med inntekt. Dette rammer blant annet store hushold med minoritetsbakgrunn som har begrenset inntekt (Barlindhaug og Dyb 2003). Fra gjennomgangen i kapitlene 7, 8 og 9 kom det tydelig frem at de mest vanskeligstilte lagde seg strategier for å tilpasse seg kommunale kriterier, mens fattige med inntekt verken passet inn i de

kommunale kriteriene for boligøkonomisk bistand, eller i de private bankenes kriteriesystem.

11.3 Boligpolitikken som betingelse for boligstrategier

Uansett innvandringsbakgrunn, lå boligpolitikken i bunn og påvirket hva slags spillerom den enkelte hadde for å ordne egen boligsituasjon. Boligpolitikken, enten den er proaktiv eller reaktiv, legger rammene for regulering av boligmarkedet hva gjelder boligforsyning, ivaretagelse av eksisterende boligbebyggelse, kvalitet og standard, organisering, rettigheter, omfordeling, og finansiering. Boligmarkedet er ikke naturlig, i den forstand at det virker og utvikler seg uavhengig av politikk. Ser vi på hele perioden under ett som inngår i avhandlingen, 1970 – 2003, så viser det seg at det har skjedd store boligpolitiske endringer som har hatt betydning for hva slags konkrete boligstrategier som har vært aktuelle på husholdsnivå.

Innvandrerne kom til et land hvor den boligpolitiske intensjonen var at flest mulig skulle eie egen bolig. En slik intensjon stemte ikke overens med arbeidsinnvandrernes perspektiver. De kom for å arbeide i en begrenset periode. De var i utgangspunktet ikke interessert i å investere inntekten i Norge, men i å sende pengene til hjemlandet. Inntil 1980-tallet ble det lagt vekt på generelle boligsubsidier for å legge til rette for rimelige *eierboliger*, blant annet i borettslag, slik at bokostnadene sto i forhold til det alminnelige inntekstnivået. Hensikten var at folk flest skulle ha råd til å bo i egen bolig uten å behøve offentlig støtte til bokostnadene. Utover på 1980- og 1990-tallet dreide politikken til å legge større vekt på å støtte opp om vanskeligstilte *hushold* som boligkonsumenter. Dette skjedde samtidig med en markedsgjøring av boligfordelingen, hvor målet om at alle skulle kunne disponere en god bolig skulle tilpasses fri prisdannelse i bolig- og kredittmarkedet (NOU 2002:2:111). For innvandrere og flyktninger som skulle etablere seg på boligmarkedet, hadde det betydning for muligheter og resultater at det alminnelige boligmarkedet i større og større grad ble et eiermarked med frie priser.

Politikken rettet mot å øke eiermarkedet tok ikke hensyn til nyankomnes boligsituasjon og fremtidsplaner. Dessuten var borettslagsmarkedet inntil midt på 1980-tallet et lukket marked på grunn av lokal medlemsansienitet i boligbyggelagene. Dette synliggjorde at boligpolitikken verken hadde tatt tilstrekkelig hensyn til mobilitet innen landet, eller mellom land. Konsekvensen var at de første arbeidsinnvandrerne lette etter bolig i de mest uregelmterte segmentene av boligmarkedet, slik som bedriftsboliger, fremleie og leiekontrakter som det ble betalt for. Dokumenterte, uverdige

boforhold blant arbeidsinnvandrene, førte imidlertid til politiske initiativ for å bedre situasjonen (St. meld. nr. 107 (1975-76); Bø 1980). Opprettelsen av Selskapet for innvandrerboliger (Sibo) i 1976 var et eksempel på politisk initiativ for å bedre boforholdene for denne delen av befolkningen.

11.4 Integreringspolitikk, byfornyelse og avregulering av borettslagssystemet

Innvandringsstoppen som trådte i kraft fra 1975 ble blant annet begrunnet med behov for å bedre forholdene for vanskeligstilte utlendinger som alt var i landet, samt legge forholdene til rette for fremtidige innvandrere (St. meld. 39 (1973-74). To viktige spørsmål ble tatt opp som fikk betydning for arbeidsinnvandrernes boligbehov og muligheter på boligmarkedet (St.meld. 107 (1975-76). For det første ble familiejenforening ansett som en grunnleggende menneskerettighet som ikke var omfattet av innvandringsstoppen. For det andre tok staten et medansvar for å bedre boforholdene og legge til rette for større tilgjengelighet til familieboliger for innvandrere.

Positiv særbehandling av etniske minoriteter har vært omdiskutert som politisk virkemiddel i Norge. Likevel kan det hevdes at positiv særbehandling har vært et ofte brukt virkemiddel overfor andre kategorier av befolkningen. Hensikten med positiv særbehandling er å nøytralisere ulemper for å oppnå likere muligheter. Prinsipielt kan det hevdes at positiv særbehandling står i motstrid til velferdsstatens grunnlag som bygger på likebehandling og solidaritet mellom alle borgere i et samfunn (Barry 2001). Positiv særbehandling som knyttes til konkrete situasjoner for å redusere ulemper knyttet til fravær av muligheter, vil imidlertid i prinsippet være midlertidige, fordi de vil være overflødige når ulempene er redusert eller fjernet. Positiv særbehandling har i liten grad vært rettet direkte mot etniske minoriteter. Men, fordi ingen bare er en kategori, men inngår i mange og ulike kategorier, avhengig av referanserammen, har minoriteter via andre innfallsporier blitt tilgodesett. Positiv særbehandling rettet mot spesifikke geografiske områder og mot særskilte grupper har derfor hatt betydning for tilgjengeligheten til en tilfredsstillende boligsituasjon for minoritetene.

11.4.1 Selskapet for innvandrerboliger - positiv særbehandling for å lette tilgjengeligheten til bolig for etniske minoriteter

Selskapet for innvandrerboliger (Sibo/Sifbo 1976-1992) skulle bidra til å skaffe boliger til arbeidsinnvandrene og deres familier. Selskapets

hovedoppgaver var å bistå kommuner og boligbyggelag med veiledning om hvordan de kunne lette tilgjengeligheten til det alminnelige boligmarkedet for innvandrerbefolkningen. Like viktig var å tilby veiledning og informasjon til innvandrerbefolkningen selv, om hvordan de med hjelp av generelle og spesielle støtteordninger kunne forbedre egen boligsituasjon. Selskapet gjorde det mulig for innvandrere å kjøpe borettslagsbolig uten forutgående medlemskap og ansiennitet i et boligbyggelag, og uten oppspart kapital. Dette fikk de til ved at selskapet som juridisk person inngikk et betydelig antall medlemskap i ulike boligbyggelag. Medlemskapene ble overført til innvandrere som ønsket å kjøpe borettslagsbolig. Samtidig kunne boligkjøperne søke om etableringslån via Sibø, eller de kunne få garanti for lån i privat bank. Slik garanti gjorde at de slapp å stille med private kausjonister som sikkerhet for boliglånet. En annen fremgangsmåte var at en stor andel av selskapets nybygde borettslagsleiligheter ble byttet i rimeligere bruktboliger. Bruktboligene ble tilbudt hushold av innvandrerbakgrunn. På denne måten fikk boligsøkere med innvandrerbakgrunn tilgang til det alminnelige boligmarkedet for nordmenn; leieboliger med tidsbestemte kontrakter og regulerte husleier, og borettslagsboliger som var reservert medlemmer av boligkooperasjonen. Ved å redusere utsilingsmekanismene knyttet til de ulike tersklene for tilgjengelighet til det alminnelige boligmarkedet, fikk innvandrere tilgang til alminnelige boliger. En av de pakistanske informantene fikk overført medlemskap til boligbyggelag fra Sibø, og slapp dermed inn i borettslagsmarkedet. I følge ham selv var det inngangsbilletten til det alminnelige eiermarkedet. Det var det første skrittet som muliggjorde eget hus på lang sikt.

Målsettingen om at Sibø/Sifbo skulle jobbe for å finne frem til tilfredsstillende tilgjengelighet til boligmarkedet for målgruppen (arbeidsinnvandrere, deretter førstegangsbosetting av asylsøkere), førte til at selskapet ble mye brukt. I den siste perioden av selskapets drift, da prisene på boligmarkedet falt, var dette imidlertid en vanskeligere oppgave. Flere boliger som var formidlet gjennom Sifbo ble solgt med tap og noen på tvangsauksjon.⁷⁶ Noen av informantene som var nyankomne på slutten av 1980-tallet var i denne gruppen. I løpet av en 12 års periode bidro selskapet likevel til at ca. 6700 husstander av innvandrerbakgrunn fikk skaffet seg eierbolig. I tillegg hadde selskapet inngått avtale med Sparebanken om å

⁷⁶ I styresak 90/1990 for Selskapet for innvandrer- og flyktningeboliger ble situasjonen for mange innvandrere som kom til Norge i 1986-87 og fikk offentlig lånebistand til kjøp av bolig i 1987-88 beskrevet: "Mange blir nå kastet ut av den bolig de etter veiledning fra kommunen/Sifbo kjøpte mens boligprisene var på topp. Sifbo alene står trolig foran en størrelsesorden på 500 slike utkastelsessaker." Da det ble fall i boligprisene og omlegging av refusjonsordningen med staten fra 1991, avtok kommunenes villighet til å støtte betjening av slike lån med sosialhjelp sterkt (St.meld.nr.29. 1993-94: 45).

stille garantier til lånesøkere som ikke hadde opparbeidet bankforbindelse. 47,5 millioner ble anvendt til dette formålet (St.meld. nr. 29 (1993-94): kap IX; Søholt 2001a: 38-39).

I sum bidro Sifbo til å redusere økonomiske og oppheve noen juridiske terskler for etniske minoriteters tilgjengelighet til borettslagsmarkedet. Tilbudet var åpent for alle med innvandrerbakgrunn, men gjaldt i praksis bare dem som hadde fått kjennskap til selskapet. Dette er et allment fenomen, at offentlige, selektive tjenester bare kommer til nytte for dem som får kjennskap til dem og selv oppsøker dem. Etter at Sifbo ble nedlagt i 1992 var den politiske intensjonen at flyktninger og andre med etnisk minoritetsbakgrunn skulle få bolighjelp i og av bostedskommunen, på lik linje med alle andre.

11.4.2 Byfornyelsen - positiv særbehandling av beboere i indre by – like formelle muligheter for minoriteter og majoritet

Fra siste halvdel av 1970-tallet og godt ut på 1980-tallet ble sentrum øst i Oslo gjenstand for omfattende byfornyelse. Her bodde mange av arbeidsinnvandrerne, inkludert noen av de pakistanske arbeidsinnvandrerne som er med i undersøkelsen. Målet for byfornyelsen var å bedre boforholdene for eksisterende beboere.⁷⁷ Arbeidsinnvandrerne var inkludert i målgruppen. Bedring av boforholdene besto i fysisk standardheving og endring av eierform til beboere. De opprinnelige leietakerne fikk kjøpe boligene til kostpris. Det betydde at mange av arbeidsinnvandrerne og pakistannerne ved et politisk omfordelingsgrep i forhold til bolig, ble integrert i den alminnelige boligmassen og med samme rettigheter som andre.⁷⁸ De fikk erstatningsleilighet eller Husbanklån til å kjøpe andelsleiligheten i den byfornyeede bygården de alt bodde i, og kommunal saneringsstøtte for å klare de nye bokostnadene. Byfornyelsen bidro dermed til at de pakistanske arbeidsinnvandrerne som bodde til leie i Oslo sentrum, kunne endre boligstrategi fra leie til eie, hvis de ville. Byfornyelsen skjedde uavhengig av den enkeltes ønsker og mange var skeptiske til at beboerne fikk endret sine hjem og ble påført økonomiske belastninger. En del av arbeidsinnvandrerne valgte å fortsette å leie, blant annet fordi de prioriterte å sende penger hjem

⁷⁷ 'Lov om fornyelse av tettbygde strøk', sammen med låne- og tilskuddsordninger i Husbanken for erverv og utbedring av byfornyeseseiendommer, ga kommunen et redskap til å gjennomføre den omfattende byfornyelsen (Hansen og Guttu 2000; 165-170).

⁷⁸ Byfornyelsesprogram del I og II Oslo kommune, bystyresak 427/1977 og 463/1978.

og fordi de trodde oppholdet i Norge var kortvarig.⁷⁹ I et lengre perspektiv kan det imidlertid ikke være tvil om at de som var omfattet av den første perioden av byfornyelsen fikk boligøkonomiske muligheter som de senere har tjent på, gitt markedsvridningen innen boligsektoren.

Handlingsprogrammet for Oslo indre øst (1997-2007) etterfulgte byfornyelsen og forsterket virkningene. Hovedinnsatsen handlet om å oppgradere sosialt, fysisk og kulturelt miljø i bydelene i indre øst, noe som har ført til økt attraktivitet og vekst i boligprisene (Holm og Søholt 2005). Prisøkningen var et gode for de som var boligeiere og som ønsket å flytte ut av området. Omvendt bidro prisveksten til at det ble vanskeligere for lavinntektshushold å etablere seg i bydelene. Fra informantene har det kommet frem at dette både gjaldt etablerte familier som trengte større plass (pakistanere og tamiler), familier som leide kommunal bolig og ønsket å kjøpe boligen (somaliere) og unge par som ønsket å etablere seg i nærmiljøet hvor de hadde vokst opp (pakistanere).

11.4.3 Avregulering – like muligheter for majoritet og minoriteter

På 1980-tallet ble boligmarkedet betydelig avregulert. Oppheving av prisregulering på borettslagsboliger, økninger i maksimalpris på prisregulerte leieboliger sammen med reduksjon av andel regulerte leieboliger til fordel for uregulerte, samt etablering av eierseksjonsloven, førte til nærmest fri prisdannelse i størstedelen av bruktboligmarkedet (St.meld.nr. 34 (1988-89)). Byfornyelsesbeboere og andre borettslagere, kunne selge boligene fritt på markedet. Transaksjonene var hovedsakelig basert på høyeste pris og stilte dermed majoritet og minoriteter likt, så fremt de kunne betale.

Opphevingen av prisreguleringen på borettslagsboliger, reduserte betydningen av ansiennitet for å slippe inn i boligkooperasjonen. Endringene av borettslagsordningen i mer markedsorientert retning bidro til at dette segmentet av boligmarkedet, som er betydelig i Oslo, ble åpnet og gjort tilgjengelig for boligsøkende innvandrere og innflyttere fra andre deler av landet. Fordelen med borettslagsboliger til forskjell fra selveierboliger, var at borettslagene var finansiert gjennom Husbanken, noe som ga boligkjøperen anledning til å søke etableringslån og bostøtte gjennom kommunen, ved behov. Etter hvert gjaldt dette også for brukte selveierboliger. Blant informantene sammenfaller dette med at pakistanere i den første perioden

⁷⁹ Jeg intervjuet beboere som ble omfattet av byfornyelsen i perioden 1978 – 1985 og fikk innsyn i hvilke grupper som valgte fortsatt leie og hvem som valgte å kjøpe egen bolig.

stort sett kjøpte borettslagsboliger som en inngang til eierboligmarkedet. Blant tamiler og somaliere virker det imidlertid mer tilfeldig om de endte opp med borettslags- eller selveierbolig, når de kjøpte bolig. For minoritetsbefolkningen betydde åpningen av borettslagsmarkedet at de fikk flere alternativer å velge i, både i områder, type segment, antall boliger og i forhold til grad av innflytelse over egen situasjon. Baksiden av medaljen var at markedsgjøringen betydde økte priser, noe som fikk konsekvenser for førstegangsetablerende (NOU 2002:2:70). Sammen med markedsleie på utleieboliger og etter hvert gjengs leie i kommunale boliger (2000), betydde det at den økonomiske terskelen innenfor alle segment av boligmarkedet var hevet betraktelig. Politiske vedtak medførte at billige boliger langt på vei ute av markedet. Det var en villet situasjon. Tanken bak var at endringen til markedsleier skulle følges opp av bostøtteordninger som skulle bistå fattige slik at de kunne etterspørre leieboliger. Fra informanter med egen inntekt ble leiemarkedet opplevd som en fattigdomsfelle. Det ble opplevd som så dyrt at det var vanskelig å spare ved siden av for å få mulighet til å kjøpe bolig på sikt. Likevel anstrengte de fleste seg for å bli boligeiere. Det betydde en endring i tilpasningsstrategier rettet mot eiermarkedet. Målet var en stabil og økonomisk forutsigbar boligsituasjon. Blant tamiler resulterte denne strategien i kjøp av de billigste boligene på markedet i den første perioden. Å tilpasse seg vilkårene på eiermarkedet innebar mer vekt på proaktive strategier. Dette var nødvendig fordi den økonomiske inngangsbilletten var så høy at de fleste måtte planlegge økonomien for å lykkes. Selv om det var en politisk intensjon at flest mulig skulle være i stand til å etterspørre en eid bolig, hadde ikke alle økonomiske muligheter til dette. De måtte i stedet rette oppmerksomheten mot leiemarkedet. Sett utenfra hadde ikke leiemarkedet fått samme politiske oppmerksomhet som eiermarkedet. Det var ingen tydelig politikk for et leiemarked hvor folk kunne bo i forutsigbare situasjoner over lang tid. Dette var et uforutsigbart og dyrt segment av boligmarkedet. For økonomisk vanskeligstilte, slik som store deler av det somaliske miljøet og en del av det pakistanske miljøet slo dette ut i tilpasningsstrategier rettet mot kommunale boliger, alternativt det private markedet med kommunal økonomisk støtte.

11.4.4 Omfordeling – positiv særbehandling til fordel for økonomisk vanskeligstilte

Boligmarkedets karakter ble endret som et resultat av markedsgjøringen, friere prisdannelse, lettere tilgang på kreditt og økt boligkapital blant folk flest. Gitt at marked betyr at det er de med kjøpekraft som bestemmer boligfordelingen, tydeliggjorde boligpolitikken for 1990-årene mål knyttet til boligomfordeling. Det ble eksplisitt uttrykt at boligfordelingen skulle være bedre enn formues- og inntektsfordelingen skulle tilsi, både hva gjaldt

mulighet til å skaffe seg egnet bolig og for å utjevne ulikhet i bostøttemulighetsbelastningen (St.meld. 34 (1988-89): 67). Resultatet var boligpolitiske insentiver for å fremme bygging av rimelige, nøkterne boliger og utleieboliger, samt mer målretting av etableringslån og boligtilskudd mot økonomisk vanskeligstilte. Også kriteriene for bostøtte ble etter hvert endret for bedre å fange opp fattige. Behovet for utjevning videreføres i Utjammingsmeldinga fra slutten av 1990-tallet hvor det understrekes at “alle skal ha tilgang til bustader av rimelig og god kvalitet”, og at ”dei materielle ressursane må fordelast på ein betre og meir rettferdig måte enn i dag” (St.meld.nr. 50 (1998-99)).

Ved utarbeiding av boligsosiale handlingsplaner for Oslo kom det frem at husstander med ikke-vestlig bakgrunn utgjorde 43 prosent av de vanskeligstilte. Dette utgjorde ni prosent av den ikke-vestlige befolkningen i Oslo. Nær hver femte, vanskeligstilte husstand hadde barn. Tre firedeler av disse hadde bakgrunn fra ikke-vestlige land (NOU 2002:2). Virkemidlene rettet mot økonomisk vanskeligstilte var i utgangspunktet gunstige for fattige boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn. De var i prinsippet inkludert i ordningene og utgjorde en stor gruppe av vanskeligstilte. Gitt disse ordningene, var det ikke overraskende at fattige informanter på ulike måter forsøkte å ordne sin boligsituasjon med kommunal bistand. For å styrke kommunenes handlingsevne på boligmarkedet overfor vanskeligstilte flyktninger og andre med etnisk minoritetsbakgrunn, fikk kommunene ved lov anledning til å kjøpe inntil 10 prosent av boligene i borettslag og sameier.⁸⁰ Dette var en uttrykt intensjon fra Regjeringen ved innføringen av “10 prosents regelen” (St. meld. nr. 17 (1996-97)). Disse boligene skulle leies ut til vanskeligstilte som kunne bo i alminnelige bomiljø. Et av de somaliske husholdene som bodde i en slik bolig, ønsket å kjøpe boligen. Det ville bedret deres økonomiske situasjon og stabilisere oppvekstvilkårene for barna. Kommunens ordninger for å hjelpe vanskeligstilte hushold fanget imidlertid ikke opp denne familien. De tilfredsstilte ikke de formelle kriteriene for individuelle lån fra Husbanken. Positiv særbehandling var ikke innbakt ved vurdering av individuelle søknader fra minoritetshushold.

Fordeling handler ikke bare om økonomi. Viktig er også hva slags andre kriterier som styrer boligutbyderes valg av boligleiere eller kjøpere. Fravær av diskrimineringsbestemmelser i boliglovene inntil 2004, medførte for eksempel at svært mange av informantene mente seg utestengt fra store deler av leiemarkedet.⁸¹ Kommunens prioritering av vanskeligstilte med sosialmedisinske behov, hadde på den annen side ført til at informanthushold med funksjonshemmede i familien hadde blitt tildelt tilfredsstillende boliger.

⁸⁰ Endringer i Eierseksjonsloven med virkning fra 01.01.1998 og i buretsloven med virkning fra 01.01.1999.

⁸¹ Husleieloven, buretsloven og eierseksjonsloven.

11.5 Oppsummering

Dersom politikken alene skulle betinge strategier og boligresultat, burde det være samsvar mellom politiske intensjoner og individuelle strategier og boligresultat. En slik sammenheng ville også innebære at målene i husholdsstrategiene endret innhold ettersom de boligpolitiske regimene endret seg. Som vi så i kapitel 10, var det ikke slik at de som oppholdt seg i landet på samme tid anvendte de samme strategiene. Det var snarere slik at alle anvendte kombinasjoner av reproduserende og tilpasningsstrategier når de var nyankomne, uansett når de kom og hva slags politikk som var gjeldende. Dessuten var det slik at mangfoldet i strategier økte over tid, ettersom hushold og etniske miljøer opparbeidet seg kunnskap og kompetanse i hva som var mulig på hvilke måter i boligmarkedet. Det kan tolkes som at minoritetene tilpasset seg systematisk til erfaring, slik at de kunne tilpasse seg adekvat til endringer. Dette var fellestrekk i gruppene.

Det var likevel en viss sammenheng mellom politiske innsatser og boligstrategier. Da Oslo kommune endret kriteriene for å søke kommunal bolig midt på 1970-tallet slik at fremmedarbeidere kunne søke, søkte for eksempel en stor andel av vanskeligstilte i denne gruppen slik bolig. De tilpasset seg mulighetene når de oppstod. Likeledes tilpasset den pakistanske gruppen seg til endringene i boligmarkedet fra leie til mer eie, noe som innebar mer proaktive strategier over tid, ofte i kombinasjon med reproduserende eller tilpasningsstrategier. Også den tamilske gruppen innrettet seg relativt raskt i forhold til overordnede politiske mål om at de fleste burde bli boligeiere. I følge informantene skyldtes dette imidlertid mer forhold i markedet ved at de opplevde det som dyrere å leie enn å eie. Kostnadsnivået på leiemarkedet var imidlertid en effekt av en boligpolitikk som fokuserte på omfordeling via markedet. Hovedstrategiene for eierskap blant tamilene var ulike former for proaktivitet, blant annet ved bevisst bruk av forberedende strategier både i forhold til arbeids-, utdannings- og boligmarkedet. Målsettingene og strategiene var i tråd med boligpolitiske intensjoner, selv om de foreløpig ikke hadde oppnådd like gode boligresultater som majoritetsbefolkningen. For den somaliske gruppen ble det vanskeligere. De kom senere til Norge og dermed til et boligmarked med enda høyere inngangsbillett. Vanskelig tilgjengelighet til arbeidsmarkedet medførte at en majoritet av gruppen ble avhengige av kommunal bistand og måtte ordne sin boligsituasjon utenfor eiermarkedet. Til tross for intensjoner om omfordeling, var ikke virkemidlene så langt tilstrekkelige til at gruppen klarte å skaffe seg tilfredsstillende boligsituasjoner. Positivt var likevel at eierandelen økte etter hvert, noe som la til rette for større innflytelse over egen situasjon.

Til tross for boligpolitiske satsinger med positiv særbehandling av ulike utsatte grupper på boligmarkedet (innvandrere, byfornyelsesbeboere, sentrumsbeboere, økonomisk vanskeligstilte), bidro ikke disse ordningene i sum til at minoritetsgruppene klarte å oppnå lignende boligresultat som majoritetsbefolkningen, selv om de hadde positiv betydning for enkelthushold. Flertallet blant pakistanere og tamiler i Oslo eide egen bolig, men flere var trangbodd, hadde lavere boligstandard og bodde i mindre attraktive boligområder enn majoriteten. Fraværet av en politikk for tilfredsstillende boforhold på leiemarkedet var medvirkende til at den somaliske gruppen, som hovedsakelig bodde til leie, opplevde vanskelig tilgjengelighet og måtte alternere mellom reproduserende, reaktive og tilpassende strategier. Å være proaktiv var vanskelig når omgivelsene var uforutsigbare.

Politiske målsettinger, intensjoner og virkemidler har på overordnet nivå bidratt til å gjøre offentlig hva slags kvaliteter ved det multietniske samfunnet som er ønskelig i Norge. Innen boligpolitikken har det dreid seg om en understrekning av at minoritetsbefolkningen som andre bør ha mulighet til å skaffe seg tilfredsstillende boforhold. Dette kan ha påvirket minoritetenes aspirasjoner og dermed strategier. Inkluderende politisk retorikk kan ha oppveid opplevd utestengning på boligmarkedet. Blant dem som så få muligheter ble det likevel uttrykt skepsis mot de boligpolitiske idealene. Ikke fordi idealene ikke var attraktive, men fordi virkeligheten ble opplevd som annerledes. De opplevde ikke å ha tilgang til alle segment av boligmarkedet og rett til de samme virkemidlene som majoritetsbefolkningen, blant annet fordi de ikke fylte kriteriene for de ulike ordningene. Utgangspunktet var forskjellig. Når derimot utgangspunktet ble mer likt, slik som for dem kom seg inn i borettslagsmarkedet ble kriteriene opplevd som mer attraktive. Ansiennitet innen kooperasjonen ble opplevd som et gode fordi det var et objektive kriterium som ikke bidro til uforutsigbar utestengning, og som kunne gi fordeler ved forkjøp. De var innenfor systemet på samme vilkår som andre.

12 Andre synsvinkel – boligmarkedskonteksten som betingelse for boligstrategier

I dette kapitlet er hensikten å hente frem forhold ved *boligmarkedskonteksten* som kunne betinge valg av boligstrategier og boligresultater, blant de tre minoritetsgruppene. Forventningene i forhold til markedskontekstens betydning, var at markedsmekanismene åpnet for forskjellsbehandling fra boligutbydersiden og dermed kreativitet og variasjon i boligstrategier fra boligsøkersiden. Det bidro til at hushold i de tre gruppene tilpasset både mål og fremgangsmåter til antatte eller erfarte åpninger og muligheter i markedet.⁸² Uansett sosioøkonomisk situasjon, var hovedutfordringen for det enkelte minoritetshushold å komme i inngrep med relevante aktører på boligutbydersiden. Karakteren på boligmarkedet og handlingsrommet det ga, ga føringer på hva slags strategier som var egnete for hushold med ulike kjennetegn, innen de konkrete boligmarkedskontekstene.

I figur 12.1 vises at boligmarkedskonteksten vil variere med historisk tid og dermed danne ulike vilkår for utforming av boligstrategier og for mulige boligresultater. På 1970-tallet var det for eksempel relativt mange leieboliger med utedo i Oslo. I 2003 var det derimot færre leieboliger og det fantes nesten ikke boliger med utedo i byen.^{83 84 85} Nyankomne innvandrere fikk derfor helt forskjellige boligtilbud på de to tidspunktene, uavhengig av valg av boligstrategier. Minoritetenes mulige boligsituasjoner var på et hvert

⁸² Se kapittel 2.5.1 og 10.5.

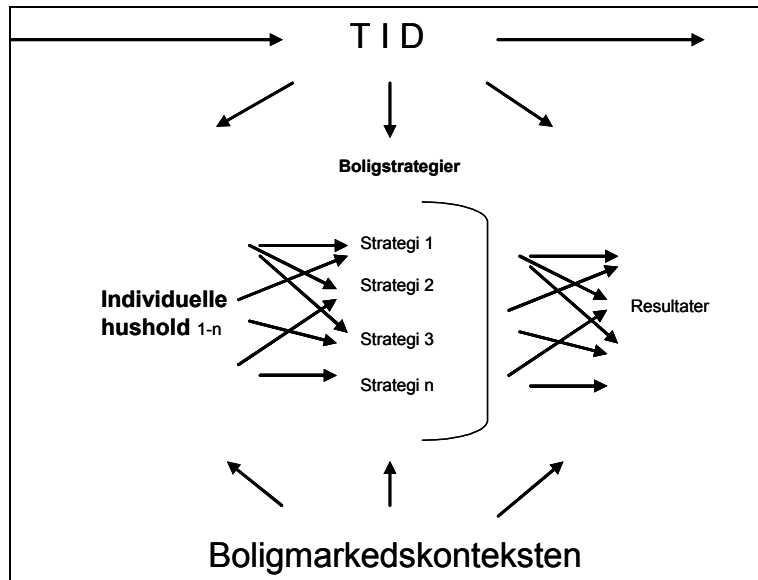
⁸³ I 1970 leide 49 prosent av husholdene i Oslo bolig. I 2001 var andelen 29 prosent (Langsether og Medby, 2004).

⁸⁴ Et sentralt mål med byfornyelsen og ”Do-aksjonen” i Oslo kommune på 1970- og 1980-tallet, var å legge inn bad og toalett i boligene i indre by. Folke- og boligtellingsdata fra 2001 viste at bare 1,4 prosent av boligene i Oslo verken hadde bad eller wc, mens 3,9 prosent av boligene hadde en av delene.

⁸⁵ Se også Hansen m.fl.(1984) som i en rapport skriver om boligstandard og behov for vedlikehold og forbedringer på Tøyen – Grønland i Oslo indre øst.

tidspunkt begrenset av kombinasjonen av egne ressurser, tilgjengelighetsstruktur og den eksisterende boligmassen. Tilbudet var ikke nødvendigvis i samsvar med preferansene.

Figur 12.1 *Boligmarkedskonteksten som betingelse for utforming av boligstrategier*



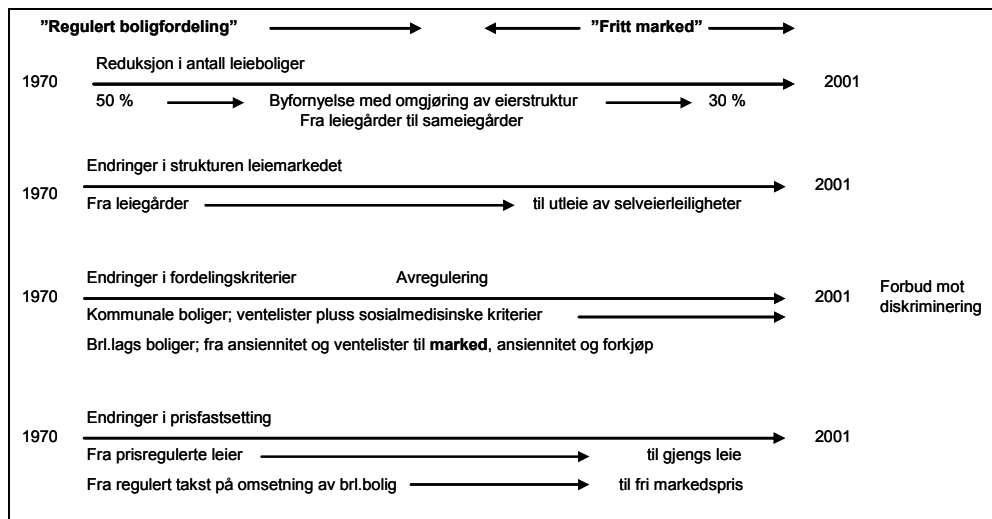
I resten av dette kapitlet er hensikten å diskutere hvordan konkrete boligmarkedskontekster betinget minoritetenes tilgjengelighet til bolig og hva slags boligresultat de kunne oppnå. Fokuset er på åpninger og stengsler innen ulike tidsepoker, og på hva slags hensyn boligutbydersiden la vekt på ved valg av leietaker eller kjøper. Hovedtyngden av kapitlet er viet siste del i perioden, fra midt på 1980-tallet og utover. Dette skyldes både at bare noen av pakistaneerne var til stede i den første perioden, til forskjell fra siste periode, og at siste periode er med på å peke fremover. Sammenhenger i endringer og muligheter gjennom hele epoken kan imidlertid vise hva slags føringer de ulike betingelsene innen de forskjellige markedssegmentene hadde for enkelthusholdenes tilgjengelighet i boligmarkedet og videre boligkarriere. I tabell 6.2 og 6.3 ble det fremstilt en skjematisk oppstilling av kriterier knyttet til registrerings-, ressurs- og kompetanse-, og effektivitetsteskelen innen forskjellige delmarkeder av boligmarkedet. Disse vil ligge som et bakteppe for dette kapitlet.

12.1 Ulike boligregimer – ulike tilgjengelighetsstrukturer

I perioden 1970 – 2003 kan vi ikke snakke om *et* boligmarked i Oslo. Territoriet er det samme, men både boligmassen, andel av eier- og leieboliger og hvordan boliger ble fordelt har forandret seg. De største endringene skjedde fra midten av 1980-tallet. Sett i et lengre tidsperspektiv kan man dele perioden inn i to ulike boligregimer. Det første regimet har jeg kalt for ”Regulert boligfordeling”, det andre for ”Fritt marked”. Hovedforskjellen var at både fordeling av boliger og boligkostnadsnivå hovedsakelig var regulert i den første perioden, mens marked var viktigste virkemiddel for hva som ble bygd, boligfordeling og prisfastsetting i den siste perioden, helt i tråd med politiske intensjoner (se kapitel 11). For boligsøkerne innebar de forskjellige regimene ulike vilkår for tilgjengelighet til en tilfredsstillende boligsituasjon. Blant annet var forholdet mellom boligutbyder og boligsøker strukturert på forskjellige måter i de to regimene. Det betydde at prosedyrene og prosessene for boliganskaffelse var forskjellige innen samme segment, på forskjellig tidspunkt. Dessuten endret boligmassen i seg i perioden, både i forhold til mengde, standard og disposisjonsforhold (Hansen og Guttu 2000). Sammen med tilgjengelighetsstrukturene fikk det betydning for resultat og for hva slags boligstrategier som var aktuelle.

Jeg har valgt å fremstille de fordelingsmessige endringene i boligmarkedet skjematisk i figuren nedenfor. Gitt at endringene følger av politiske beslutninger, vil figuren samtidig oppsummere noen sentrale trekk ved boligpolitikken som ble presentert i forrige kapitel. Her er imidlertid poenget å trekke frem de endringene som hadde betydning for relasjonen mellom boligutbyder og boligsøker, og for tilgjengelighetsstrukturen inn i boligmarkedet.

Figur 12.2 *Hovedendringer i boligmarkedet i Oslo i perioden 1970 – 2001. 2001 er valgt fordi Folke- og boligtellingsen ble gjennomført dette året.*



Det første og regulerte regimet befinner seg på venstre side av figuren, mens det andre som handler om fritt marked befinner til høyre i figuren. Regimene overlapper hverandre i den forstand at hvert regime inneholder delmarkeder hvor det motsatte prinsippet for fordeling var gjeldende. Innen det første regimet var for eksempel fordeling av selveierboliger og private utleieboliger ikke regulert, selv om husleiene kunne være det. Innen for det andre regimet hvor marked var dominerende, var fordeling av kommunale boliger tatt ut av markedet. Boligene ble i stedet fordelt etter kriterier som var politisk besluttet i kommunen. Husleienivået i kommunen var hele tiden regulert, men fra 2001 etter markedsprinsipper.⁸⁶ Uansett når på tidsaksen en befant seg, og uansett hvilket delmarked en rettet seg mot, måtte boligsøker komme i posisjon overfor boligutbyder for å få tilgang til bolig. Boligutbyder var på sin side avhengig av at det fantes boligsøkere for at omsetning og formidling av boliger skulle ha mening. Nedenfor skal jeg gå nærmere inn på hvordan åpninger og stengsler innen de to regimene, og hvordan relasjonene mellom boligutbyder og boligsøker kan bidra til å belyse utestengningsmekanismer og hvordan disse kunne overkommes.

⁸⁶ Oslo kommune innførte gjengs markedsleie fra 1.4.2001 både for nye og for fornyelse av kontrakter. Jfr. Bystyrets budsjettvedtak for 2000.

12.2 Det første regimet - ”Regulert boligfordeling”

Det regulerte regimet og kriteriene for fordeling var ikke laget for innvandrere, men for dem som allerede bodde i Norge. Arbeidsinnvandrerne måtte likevel finne en plass innenfor dette boligfordelingssystemet. Hva slags terskler møtte de, og hva slags konsekvenser fikk tersklene for valgmulighetene på boligmarkedet? Blant de tre minoritetsgruppene som jeg studerer, var det i hovedsak arbeidsinnvandrerne fra Pakistan og de som kom på familiegjenforening med disse i fra 1970 til midt på 1980-tallet som fikk befattning med det regulerte boligfordelingsregimet. I tillegg kom fem av de tamilske informantene til Norge i perioden 1980 – 1984.

I det første regimet var boligmassen i Oslo organisert i kommunale og private utleieboliger, i borettslagsboliger og i ulike former for eierleiligheter, hovedsakelig aksje- og obligasjonsleiligheter og av en mindre andel selveierboliger. En viktig nisje i det private leiemarkedet var bedrifts- og personalboliger. I 1970 var ca. halvparten av boligene i Oslo leieboliger.

Spørsmålet for de nyankomne innvandrerne var hvordan de skulle få innpass på boligmarkedet. Hvilke segment hadde åpninger for dem og hvordan kunne de posisjonere seg overfor boligutbydere? Var det plass for arbeidsinnvandrerne innenfor den regulerte boligfordelingen, eller måtte de lete etter andre innfallsporter til boligmarkedet?

12.2.1 Åpninger og stengsler i den regulerte boligfordelingsstrukturen

På 1970-tallet var de regulerte delene av boligmarkedet nærmest stengt for arbeidsinnvandrerne. Årsaken var enkel. Arbeidsinnvandrerne tilfredstilte ikke de formelle kriteriene for adgang til disse markedene. Allerede registreringsterskelen var en hindring. Dette gjaldt hovedsakelig borettslagsmarkedet og det kommunale leiemarkedet hvor ansiennitet var avgjørende. For i det hele tatt å kunne søke kommunal bolig måtte en ha registrert botid i Oslo på to år, deretter var det venteliste (Bø 1980).⁸⁷ I boligkooperasjonen ble boliger fordelt etter medlemsansiennitet, eller bytte mellom dem som allerede hadde bolig. Det innebar at nyankomne arbeidsinnvandrere måtte vite om tilbudet, melde seg inn i et boligbyggelag i en kommune hvor de ønsket å bo i fremtiden, betale årlig medlemsavgift og vente på tur. I tillegg til kunnskap om ordningen, forutsatte slikt medlemskap at den enkelte hadde planer om langvarig opphold i Norge. Hvis ikke var det en lite egnet strategi. Ventelistene gjorde at strategien heller ikke var egnet

⁸⁷ På et tidspunkt på 1970-tallet hadde boligsjefen i Oslo i følge Brochmann 3800 husstander på venteliste, med en forventet ventetid på åtte år (Brochman 2003:114).

for folk med akutte boligbehov. Arbeidsinnvandrerne måtte derfor forholde seg til de mer uregulerte segmentene av leiemarkedet, innenfor det regulerte boligfordelingsregimet. Mens kommunale boliger var rettet mot dem som falt ut av, og av ulike grunner ikke klarte å håndtere det frie markedet i slutten av perioden, hadde deler av det private leiemarkedet en slik funksjon innen det regulerte boligregimet. Segmenter av det private leiemarkedet fanget opp vanskeligstilte innvandrere som ikke tilfredsstilte kriteriene for kommunal bolig eller for borettslagsbolig.

Registreringsterskelen i det private leiemarkedet

Det private leiemarkedet var til forskjell fra det kommunale lite organisert. Leieboligene ble i hovedsak eid og leid ut av private gårdeiere. Et hvert leie- og fremleieforhold ble inngått etter utleiers skjønn, bortsett fra fremleie av bedriftsboliger, hvor kriteriet var arbeid i bedriften. Dette betydde at arbeidsinnvandrerne måtte komme i kontakt med den enkelte utleier, fremleier eller arbeidsgiver. Nettverk og bekjentskaper ble dermed helt avgjørende for å få informasjon om muligheter generelt og konkrete boliger spesielt, slik at man kunne få registrert sin interesse. Fordi mange av gårdeierne bodde i egen gård, var det også mulig å gå rundt å spørre om å få leie, der det så ledig ut. Registreringsterskelen for de første arbeidsinnvandrerne var imidlertid knyttet til det å få jobb. Fikk de jobb, fikk de også losji. Fra 1974 var arbeidsgiverne forpliktet til å skaffe bolig det første året for nyankomne arbeidsinnvandrere.⁸⁸

Da Oslo kommune i 1975 vedtok å endre kriteriene for å søke kommunal bolig fra ansiennitet og ventelister til sosialmedisinske kriterier og ventelister, betydde det en viss åpning for arbeidsinnvandrere. Flere oppfylte etter hvert kravet til botid og til de sosialmedisinske kriteriene.⁸⁹ Etter to år var 35 prosent av søkerne på boligsjefens liste arbeidsinnvandrere, eller fremmedarbeidere som det ble kalt for den gang (Hansen og Guttu 2000: 189-191). På et tidspunkt var forventet ventetid åtte år (Brochmann 2003:114). Siden det å bli registrert som søker ikke betydde at man fikk bolig, men ble satt på venteliste, måtte man orientere seg mot flere delmarkeder samtidig. For eksempel kunne en bo i en lite tilfredsstillende bedriftsbolig, eller sammen med andre mens man ventet på kommunal bolig, eller til man hadde klart å skaffe seg noe annet som gjorde at man ikke lenger behøvde kommunal bolig. At så mange arbeidsinnvandrere tilfredsstilte kriteriene for å kunne søke kommunal bolig var et tydelig

⁸⁸ Jfr. St.meld. nr. 39 (1973-74) Om innvandringspolitikken. Begrunnelsen for kravet om at arbeidsgiver skulle skaffe bolig var at bolig var et av de største problemene for arbeidsinnvandrere.

⁸⁹ De sosialmedisinske kriteriene som ble innført fra 1975 omfattet at man måtte være uten selvstendig bolig på søketidspunktet, være oppsagt eller bo i sunnhetsskadelig, kondemnabel eller overbefolket bolig.

uttrykk for at arbeidsinnvandrerne ble tilbudt og bodde i dårlige boliger med svake rettigheter, og at de hadde vanskeligheter i forhold til å slippe til i det mer alminnelige leiemarkedet.

Ressurs- og kompetanseterskelen i leiemarkedet

Ressurs- og kompetanseterskelen i det private leiemarkedet handlet særlig om betalingsevne og om å komme i posisjon overfor relevante boligutbydere. Det å ha et ressurssterkt nettverk og mange bekjentskaper var av uvurderlig betydning både i forhold til å få vite om boliger og i forhold til å bli foretrukket som leie- eller fremleietaker. Anbefalinger fra andre kunne bety mye hvis flere var interessert i samme bolig. Betalingsevne bidro til at man kunne betale ”penger under bordet”, eller høyere leier enn den regulerte leia. ”Penger under bordet” var et udokumentert innskudd som man betalte for å få en leiekontrakt, og som man ikke kunne forvente å få tilbake. Å kreve denne type betaling var mulig når etterspørselen var større enn tilbudet, og når boligsøkerne ikke hadde alternativer eller kjente til egne rettigheter. En annen vesentlig ressurs var ens arbeidskraft.

Arbeidsinnvandrere med en viss botid kunne forbedre egen boligsituasjon ved å søke seg til bedrifter som de visste hadde bedre boliger. Det var mulig så lenge det var behov for arbeidskraft. I forhold til det kommunale leiemarkedet var derimot ikke ressurs- og kompetanseterskelen vesentlig. Der var den vesentligste terskelen å tilfredsstille kravene for å bli godkjent som søker.

Undersøkelsen av fremmedarbeidernes boligsituasjon i Oslo fra 1977, bekrefter mønsteret for hvordan informantene skaffet bolig i den første perioden (Bø 1980: 90).⁹⁰ Blant pakistannerne var det over 40 prosent som hadde skaffet bolig gjennom arbeidsgiver, og nesten 30 prosent som hadde skaffet bolig via slekt og venner. Bare 13 prosent hadde fått bolig gjennom kommunen og bare fire prosent gjennom annonser. Dette mønsteret forteller blant annet hvor vanskelig det var for denne gruppen å komme i direkte kontakt med alminnelige boligutbydere på leiemarkedet. De var avhengige av arbeidsgivere, bekjente, venner og etter hvert familie for å få vite om muligheter for boliganskaffelse. Det kan derfor virke som det i stor grad var et vilkår å opparbeide seg nettverk, inkludert arbeidsgivere, for å forbedre egen boligsituasjon. Uten dette mellomledet var det vanskelig å få informasjon om og slippe til ledige leiligheter eller rom, gårdeiere som leide ut til innvandrere, andre arbeidsgivere som tilbød bolig osv. Dette mellomledet var derfor på mange måter både en nødvendig og nyttig relasjon for å komme i kontakt med og bli foretrukket av boligutbydere.

⁹⁰ I undersøkelsen ble 514 personer intervjuet, av hvilke 188 hadde pakistansk bakgrunn.

Effektivitetsterskelen

Effektivitetsterskelen i det regulerte regimet handlet i hovedsak om å regulere køen av boligsøkere på en rettferdig måte. Ideen med boligkooperasjonen var både å bidra til at alminnelige hushold kunne eie sine egne boliger gjennom fellesskap med andre, til selvkost, og at alle medlemmene var likestilte. Derfor kø basert på ansiennitet og i noen tilfelle loddtrekning av boliger. Og fordi systemet bygde på en tankegang om bofasthet og tradisjonell livsfaseutvikling, passet det ikke for nyankomne midt i livet. Systemet var basert på langsiktighet, og ikke på å løse akutte boligbehov for en antatt midlertidig arbeidskraft. Køsystemet i kommunen baserte seg også på langsiktighet, men etter hvert ble det innarbeidet kriterier som bidro til at arbeidsinnvandrere ble inkludert i ordningen. De sosiale kriteriene var i hovedsak knyttet til forhold ved boligen og ikke ved husstanden, noe som antakelig var gunstig for arbeidsinnvandrere siden de ofte bodde i de dårligste boligene (Bø 1980).

I det private leiemarkedet var det etterspørselen som styrte fordelingen. Å skaffe bolig til arbeidsinnvandrere ble et virkemiddel for å skaffe arbeidskraft. Fordi arbeidsinnvandrere hadde stor interesse av å slippe inn i Norge og hadde få alternativ i boligmarkedet, behøvde ikke arbeidsgiverne investere i gode boliger. Den generelt høye etterspørselen i det alminnelige leiemarkedet bidro dessuten til at utleierne ikke var avhengige av arbeidsinnvandrere for å få leid ut. Det var snarere slik at arbeidsinnvandrere bidro til å skape økt etterspørsel etter den dårligste delen av utleieboligene. Det gjorde det mulig å ta penger under bordet og kreve høyere leier enn reguleringen skulle tilsi.

12.2.2 Offentlige initiativ som senket tersklene for tilgang til eid bolig

Selskapet for innvandrerboliger (Sibo 1976-1992) bidro til å endre tilgjengeligheten til borettslagsmarkedet for minoritetsbefolkningen i den første perioden.⁹¹ Som nevnt i forrige kapittel fjernet Sibo registreringsterskelen (medlemsansiennitet) og reduserte ressurs- og kompetanseterskelen ved å innvilge lån til innskudd. Dette var ikke en generell forordning for minoriteter, men en forordning som kunne anvendes for konkrete hushold som oppsøkte Sibo. Terskelen for å oppsøke Sibo var lav. Flere ansatte hadde minoritetsbakgrunn og snakket samme språk som boligsøkerne (Søholt 2005). Gjennom sin virksomhet bidro Sibo til å åpne en regulert del av boligmarkedet for minoritetene, og gjøre denne gruppen kjent

⁹¹ Bø's undersøkelse fra 1977 viste at ingen av de 514 fremmedarbeiderne som ble intervjuet bodde i bolig tilknyttet boligkooperasjonen.

med boligkooperasjonen. I forhold til boligforbedring fungerte Sibø på mange måter som et ressurssterkt nettverk. Selskapet hadde både en veileder- og formidlerrolle. Selskapet bidro med informasjon, leiebølig eller skaffet til veie nødvendige virkemidler som lån, bostøtte og medlemskap i boligbyggelag slik at folk kunne bli borettslavere.

Byfornyelsen (1977-1985) ble gjennomført samtidig som Sibø var virksomt og representerte en parallell kanal for minoritetsbefolkningen inn i borettslagsmarkedet, før den generelle avreguleringen. Uavhengig av interesse og informasjon, ble beboere i byfornyelsesgårder oppsøkt av representant for boligutbyder. Oppgaven var å sørge for at beboerne fikk beholde, eller fikk tilgang til ny, stabil boligsituasjon, selv om de ikke alltid skjønnte på hvilke vilkår. De som derimot på samme tid sto på venteliste til kommunal bolig og ikke bodde i byfornyelsesgård, fikk forlenget ventetiden. I 1983 var andelen som fikk kommunal erstatningsleilighet 40 prosent av rundt 870 tildelte kommunale boliger. I 1986 var andelen økt til 60 prosent (Hansen og Guttu 2000: 247).

Et annet forhold som endret på betingelsene i leiemarkedet og relasjonen mellom gårdeiere og leietakere, var innføringen av eierseksjonsloven i 1983. De som bodde i leiligheter som ble solgt hadde formelt førsterett til å kjøpe boligen. De hadde også juridisk rett til å fortsette å leie boligen selv om den ble solgt til noen andre. Dersom ny eier hadde andre planer kunne leietakere i følge Leierboreforeningen i Oslo imidlertid bli utsatt for ubehageligheter som stadige anmodninger om å flytte (Hustad 1983). Dersom seksjoneringen førte til at leietakerne kjøpte boligene sine, betydde det en trygging av boligsituasjonen. Dersom de ble presset ut, enten pga økonomi eller andre forhold betydde det imidlertid en begrensning av handlingsmulighetene. Byfornyelsen og eierseksjonsloven innledet overgangen til det frie markedet.

12.2.3 Strategitilnærming betinget av tilgjengelighetsstrukturen

Strategitilnærmingen i det regulerte regimet dreide seg om kombinasjoner av tilpasninger til åpninger i leiemarkedet og aktiv bruk av reproduserende strategier. I dette tilfellet var det reproduserende bruk av bistand og hjelp i eget nettverk. Det handlet om reprodusering av sosiale forpliktelser, noe som var kjent fra opphavslandet. Et par av informantene ga selv forklaringer på hvorfor de var så avhengige av hverandre for å få informasjon. Det dreide seg i sær om manglende språk kunnskaper. Arbeidsinnvandrerne fikk stort sett manuelle jobber i fabrikker med svært lite norsk- og annen opplæring. Det ble fortalt at arbeidskameratene ofte var andre pakistanere og at de ikke hadde bruk for å snakke norsk for å utføre jobben. Ulempen på sikt var at flere aldri lærte seg norsk. Dermed kunne de heller ikke skaffe seg

informasjon på egen hånd. En som var pensjonist på intervjudtidspunktet (2003) var for eksempel helt avhengig av sin sønn for å kunne kommunisere. Kombinasjonen av svært begrenset norskundervisning i begynnelsen av oppholdet, sammen med en forestilling om at oppholdet var midlertidig, bidro til at flere i den første gruppen med arbeidsinnvandrere ikke engasjerte seg for å lære norsk. De fikk derfor begrenset informasjon om muligheter i forhold til bolig, og de inngikk avtaler som de ikke alltid hadde oversikt over. Det gjaldt for eksempel mangel på kunnskap om at penger betalt for en leiekontrakt var penger en aldri så igjen. Dessuten at denne type betaling ikke betydde at en kjøpte boligen, bare at en fikk tilgang til å leie. Tilpasning til boligmarkedet skjedde dermed gjennom prøving og feiling, ofte på boligutbydernes premisser.

Mulighetene som åpnet seg midt på 1980-tallet til å eie egen bolig, bidro til at flere etter hvert vurderte dette alternativet. Det førte til at tilpasningsstrategiene inkluderte forberedelser til hvordan en kunne bli boligeier, og hvordan en kunne klare å beholde en bolig med høyere boutgifter. For noen ble dette del av en plan, for andre skjedde det fordi en tilfeldigvis bodde i en leiegård som ble omfattet av byfornyelsen eller kjøpt av Sifbo. Å slippe til i eiermarkedet betydde generelt tilgang til bedre boligstandard, noe som blant annet fikk betydning for familiegjensforening.

12.3 Det andre regimet – ”Fritt marked”

Midten av 1980-tallet markerte et brudd med den styrte og regulerte boligfordelingen. Dette betydde at minoritetene som andre måtte forholde seg til andre prosedyrer og prosesser for å skaffe bolig. Dessuten erstattet økonomi langt på vei ventelistene. Den viktigste endringen kom med avreguleringen av borettslagsmarkedet, som var omfattende i Oslo.⁹² Det betydde at borettslagsboliger etter dette ble omsatt via markedet, til høyeste pris og ev. ansiennitet og forkjøp ved konkurranse mellom medlemmer. Sammen med byfornyelsen og eierseksjonsloven som gjorde det mulig å omgjøre leiegårder og aksje- og obligasjonsgårder til sameiegårder, økte andelen eierleiligheter til fordel for leieleiligheter i Oslo betraktelig. For minoritetsbefolkningen betydde dette flere ting. Antallet boliger som minoritetene formelt og reelt hadde tilgang til økte. Dette var uavhengig av oppholdstid fordi medlemsansiennitet i et boligbyggelag fikk mindre betydning. Nå kunne man i prinsippet melde seg inn samtidig som man kjøpte en borettslagsbolig. Reduksjonen av antall leieboliger fikk dessuten som konsekvens at minoritetene i større grad måtte rette seg mot eiermarkedet. Samtidig skjedde det en strukturendring i leiemarkedet.

⁹² Borettslagsmarkedet ble avregulert fra 1984.

Tradisjonelle gårdeiere som tidligere bodde i egen bygård, ble byttet ut med kommersielle utleiery som eide flere eiendommer, mindre utleiery som eide enkelte eiendommer og ev. enkeltselveierboliger, og personer som eide en eller få boliger som de leide ut for kortere eller lengre perioder. Blant de siste var dem som leide ut sokkelboliger eller deler av egen bolig. Endringen av vilkårene på boligutbydersiden, fikk konsekvenser for boligsøkeprosessen, noe som påvirket utforming av boligstrategier. Blant annet var det vanskeligere å oppsøke utleiery direkte fordi de ikke lenger bodde i leiegården, og fordi boligtransaksjonen ofte ble formidlet gjennom mellomledd som meglere.

Som gruppe hadde pakistanerne erfaring med boligmarkedet fra før avreguleringen. Nyankomne kom på familiegjenforening slik at alle flyttet inn i familier som hadde erfaringer med boligmarkedet og som kunne ha bygget seg opp noe økonomiske ressurser. De to andre gruppene kom først til Norge da fritt marked var den alminnelige boligfordelingsmekanismen. Prisøkning betydde at jo senere en kom til Norge, jo høyere var den økonomiske terskelen inn på boligmarkedet ved boligetablering. I perioden 1995 – 2001 steg husleiene i Oslo med omtrent 100 prosent.⁹³ I 2001 var gjennomsnittlig husleiekraft for en 3-roms bolig i Oslo øst kr. 9000, mens kravet for en ett-roms bolig var kr. 5.400.⁹⁴ I perioden 1991 – 2000 hadde 3-roms borettslagsboliger i Oslo hatt en prisvekst på nærmere 200 prosent og kostet i 2001 i gjennomsnitt 1,1 – 1,2 mill. kroner.⁹⁵ Blant annet kostnadsnivået bidro til at en større andel av minoritetsbefolkningen enn majoritetsbefolkningen bodde til leie, til tross for at tilbudet var redusert og til tross for at minoritetsandelen i Oslo hadde økt. I 2001 bodde en dobbelt så høy andel av minoritetsbefolkningen til leie (42 prosent), som majoritetsbefolkningen (21 prosent).⁹⁶ På samme tid utgjorde minoritetsbefolkningen 16 prosent av befolkningen i Oslo. I 1979 var derimot andelen utenlandske statsborgere bare 3,5 prosent av byens befolkning, mens leieboligene i 1970 utgjorde ca. halvparten av boligtilbudet, mot en tredel i 2001.⁹⁷

⁹³ NOU 2002:2 Boligmarkedene og boligpolitikken.

⁹⁴ Rapport 1.kvartal 2001 om leiekraft i det private boligmarkedet, utgitt av Oslo kommune, Boligvirkemiddelstaten. Rapporten gir oversikt over prisutviklingen på leiemarkedet ved bruk av annonser på utleieboliger. Faktiske leier kan avvike i forhold til kraft i annonser.

⁹⁵ NBBL statistikk. Brukt boligomsetning 2. kvartal 2004.

⁹⁶ Folke- og boligtellingen 2001. Innvandreres boforhold. Oslo. Tabell 36. Statistisk sentralbyrå.

⁹⁷ Sosialt utsyn 1980, Bø 1980 og Langsether og Medby 2004.

12.3.1 Åpninger og stengsler i den frie markedsstrukturen

Avreguleringen medførte som nevnt at alle delmarkeder ble formelt åpne for alle, bortsett fra boliger for spesielle grupper. Inngangsbilletten var pris, noe som sammen med andre objektive kriterier nøytraliserte etnisitet på borettslagsmarkedet, og til en viss grad på selveiermarkedet. Pris bidro likevel til å begrense det reelle tilbudet for hushold med lave eller ingen inntekter. Fordi mesteparten av boligene ble fordelt via markedet medførte det også en endring i selve boligsøkeprosessen. Egenaktivitet ble sentralt for å posisjonere seg overfor boligutbydere. Dessuten innebar fritt marked frihet for partene på selveier- og det private leiemarkedet til å velge hvem man ville eller ikke ville inngå boligtransaksjoner med, noe som begrenset boligtilbudet for minoritetene.

12.3.2 Å komme i posisjon – i markedet

Måten boligmarkedet var strukturert på, la føringer på tersklene for tilgjengelighet og fikk konsekvenser for håndtering av boligsøkeprosessen. Fordi det var aktørene på boligutbydersiden som var avgjørende i de konkrete boligsøkeprosessene, har jeg valgt å legge mest vekt på effektivitetsterskelen i gjennomgangen av markedet. I leiemarkedet spilte boligutbydernes kriterier og skjønn avgjørende betydning for hushold med begrenset økonomi og oppholdstid. På eiermarkedet kunne meglernes og boligselgeres prioriteringer begrense minoritetenes valgmuligheter. Men først noen generelle kommentarer til de tre tersklene.

Registreringsterskelen

Fritt marked som fordelingsprinsipp innebar at boligsøker måtte være aktiv, følge med og ta initiativ for å bli registrert som interessent. Markedsmekanismene støttet opp under strategier som tok inn over seg hvordan markedet fungerte. Tilpasning til markedsmekanismene og proaktive strategier for å nå egne bolig mål lå innebygd i strukturen. Denne type strategier forutsatte kompetente boligsøkere som hadde tilgang til informasjon og visste hvordan de kunne nyttiggjøre seg av den. Det innebar at boligsøkere som ikke var kjent med norsk språk og ikke hadde tilgang til alminnelige informasjonskilder, kunne ha vanskeligheter med å orientere seg og finne arenaer for å melde sin boliginteresse. Dette gjaldt nyankomne, andre som ikke hadde lært seg norsk og personer og hushold som ikke deltok på arenaer for uformell informasjonsutveksling, slik som for eksempel utdanning og arbeidsliv. De som var mest utsatt var enslige kvinner med ansvar for barn. Ved å være utenfor språket, var de også utenfor informasjonsstrømmene i og om samfunnet. Som i det regulerte regimet var

nettverk en vesentlig alternativ informasjonskilde i alle de tre miljøene. Dette utdypes nærmere i kapitel 13.

Kompetanse- og ressursterskelen

Boligfordeling via markedet forutsatte kjøpekraft og kjennskap til hvordan boligtransaksjoner fungerte. Oppgaven var å klare å posisjonere seg slik på boligmarkedet at en ble foretrukket av boligutbydere. Tilstrekkelig økonomi, kompetanse om hvordan boligtransaksjoner fungerte, og kjennskap til lovverket lettet en slik prosess. Dessuten handlet det om at en var villig til å hevde sine rettigheter dersom det oppsto konflikt. Blant informantene var det bare en aktør som i praksis hadde hevdet sin rett da han ble utelatt i siste budrunde ved kjøp av bolig. Andre som hadde lignende opplevelser valgte å undersøke at de ble selektert ut av kjøpsprosessen. Potensielle kjøpere som var på visninger og opplevde at naboer ga uttrykk for mishag over å få innvandrere som naboer, valgte å trekke seg ut av prosessen. Denne type hendelser var et uttrykk for forsøk på uformell utestengning av eiermarkedet, som formelt var åpent for alle som kunne betale. På det kommunale leiemarkedet virket det derimot som om de som søkte kommunal bolig var mer oppsatt på å fremme egne behov og det de mente å ha av rettigheter.

Effektivitetsterskelen

Innenfor rammene av tilbud og etterspørsel var imidlertid boligutbydere i stor grad i posisjon til å regulere tilgjengeligheten slik at de fikk egne mål og prioriteringer oppfylt. Målene kunne dreie seg om økonomiske fordringer, om å opprettholde ro og orden, eller en spesiell sosial sammensetning i et nabolag, eller det kunne dreie seg om å oppfylle politiske målsettinger. En viktig forskjell på eier- og leiemarkedet er at relasjonen mellom boligutbydere og boligsøker er kortvarig på eiermarkedet, mens det dreier seg om en langvarig relasjon på leiemarkedet. En skulle dermed anta at økonomi var det vesentligste ved kjøp og salg av bolig, mens også andre forhold kunne spille inn ved utleie. Et oppslag i Aftenposten i 2005 viste imidlertid noe annet. Der ble det hevdet fra meglerhold at det var relativt utbredt i Oslo vest å ikke selge til kjøpere av minoritetsbakgrunn selv om de la inn høyeste bud. Begrunnelsen var at det var viktigere for selgerne å opprettholde gode naborelasjoner, enn å oppnå høyest mulig pris. (Aftenposten 17.3.2005). At etniske nordmenn ikke ønsket minoriteter inn i sitt bomiljø samsvarte med erfaringer fra noen av informantene. Fenomenet støttes også av det faktum at ingen av de pakistanske informanthusholdene med god økonomi og høy boligstandard bodde på Oslo vest. Ingen av dem hadde heller uttrykt at det var det de egentlig ønsket. Samtidig kan det hende at preferansene ble formet ut i fra hva en antok som mulig og sosialt akseptabelt for seg, i det større samfunnet (Børresen 2000, Gressgård 2004).

Som vist i kapitel 5 varierte leie- og eierandelen mellom de tre etniske gruppene og mellom minoritetene og majoriteten. Nedenfor drøftes særlige forhold på boligutleiersiden som hadde implikasjoner for tilgjengeligheten til de ulike segmentene på leiemarkedet. Jeg har valgt å legge spesielt vekt på hvordan utleierens prioriteringskriterier påvirket minoritetenes muligheter på leiemarkedet i Oslo. En viktig dimensjon her var hvorvidt utleierens ev. fordommer fikk negative konsekvenser for minoritetenes tilgang til en tilfredsstillende leiesituasjon. Deretter diskuterer jeg særlige forhold knyttet til tilgjengelighet til eiermarkedet.

12.3.3 Mange aktører på utleiersiden

Strukturen på leiemarkedet, med mange og ulike kategorier av utleiere, som seg i mellom vektla ulike prosedyrer og kriterier, hadde konsekvenser for minoritetenes tilgjengelighet til leiemarkedet. I de neste avsnittene skal jeg drøfte hvordan forhold knyttet til effektivitetsterskelen blant private utleiere av majoritets- og minoritetsbakgrunn, i boligkooperasjonens utleieboliger og i kommunen ga føringer på minoritetenes muligheter til de enkelte delsegmentene av leiemarkedet. Variasjonen på utleiersiden tilsa forskjellsbehandling på leiemarkedet som helhet. De enkelte utleierens valg av seleksjonskriterier var avgjørende for hvem som fikk bolig. Mens private utleiere sto fritt til å benytte eget skjønn inntil boliglovene fikk bestemmelser mot diskriminering fra 2004, hadde kommunen og boligbyggelagene ulike, men mer eller mindre objektive retningslinjer for prioritering.⁹⁸

Informantene var på intervju tidspunktet involvert i alle kategorier av leie; fra å bo hos venner og familie, fremleie med og uten kontrakt, leie av ekstraboliger av nordmenn og utleiere med egen eller annen etnisk bakgrunn, leie gjennom private og boligkooperative utleieselskap og gjennom kommunen.⁹⁹ Tabellen nedenfor viser variasjon i utleierkategorier og hva slags boliger som ble tilbudt.

⁹⁸ Fra 1.1.2004 hadde alle boliglovene; husleieloven, borettsloven og eierseksjonsloven likelydende bestemmelse mot diskriminering ved valg av boligsøker.

⁹⁹ Siden begynnelsen av 1990-tallet har OBOS og USBL bygget rundt 1200 utleieboliger som leies ut etter bestemte kriterier.

Tabell 12.1 *Kategorier av utleiere i forhold til etnisk bakgrunn og type utleier. Type boliger som leies ut av ulike kategorier av utleiere.*

	Type utleier			
		Kommunen	Kommersielle utleiere	Privatperson
Etnisk bakgrunn utleier	Majoritetsbakgrunn	Boligkomplekser Enkeltboliger i borettslag og selveiergårder Ungbo	Boligkomplekser Enkeltboliger i selveiergårder	Ekstraboliger Sokkelboliger Hybler
	Minoritetsbakgrunn		Bygårder Enkeltboliger i selveiergårder Eneboliger	Ekstraboliger Sokkelboliger
	Samme etniske bakgrunn hos utleier og leietaker			Ekstraboliger Hybler Rom i egen bolig

Alle leietakere forholder seg ikke til alle kategorier av utleiere, men ved søking etter ny leiebolig vil kunnskap om de ulike leiesegmentene, vilkår for tilgang og for å beholde bolig ha betydning for muligheter. Det samme vil kunnskap om hvor og hvordan en finner frem til de ulike utleierne. I praksis betydde dette at boligsøkerne måtte delta i parallelle konkurranser med ulike spilleregler, for å skaffe leiebolig. Muligheter og resultater var blant annet avhengig av økonomiske ressurser, hvor kort tid den enkelte hadde til å skaffe bolig, engasjement og overskudd.

12.3.4 Valg av leietakere – private utleiere

Det private leiemarkedet utgjorde nesten 47 prosent, eller rundt 37 000 av leieboligene i Oslo i 2001.¹⁰⁰ Hva slags vurderinger private utleiere la til grunn ved valg av leietakere var således av stor betydning for minoritetshushold, som enten av økonomiske eller andre årsaker ønsket eller måtte bo til leie. Private utleiere kunne velge leietakere etter egne preferanser og sympatier, i undersøkelsesperioden. Private ekstra- og sokkelboliger kunne trekkes inn og ut av markedet i forhold til eieres økonomi, egne behov for boligen og eventuelt hvem de ønsket å leie ut til (Nordvik m.fl. 2003:49). I følge en undersøkelse av annonsemarkedet for

¹⁰⁰ Folke- og bolig tellingen 2001. 0301 Oslo. Tabell 18. Statistisk sentralbyrå.

leieboliger fra 1997 var ”...den ideelle leietaker sett fra utleiersiden en enslig kvinne, over 25 år og i full jobb. Den minst attraktive leietakeren var en mann med fjern kulturell bakgrunn som var under 25 år og som enten var trygdet, sosialklient eller arbeidsledig” (Lappegård 1997). Begrunnelsene for ikke å velge leietakere med fjern kulturell bakgrunn var i følge rapporten knyttet til negative myter og stigma og ikke til forhold ved konkrete boligsøkere. Når det gjaldt konkrete boligsøkere talte derimot mange barn negativt. Funnene samstemmer med informantenes erfaringer, og med spørreundersøkelsen til bolig- og sosialkontor i Oslos bydeler i 2002 (Søholt 2005). Blant informantene hevdet flere av somalierne at de ble avvist før de hadde fått presentert seg. De opplevde at utleiery avviste dem med en gang *fordi* de var utlendinger og *fordi* de var somaliere. Somalierne selv opplevde bildet av dem til å omfatte forhold som store barnefamilier som ble tolket som negativt, støy og ukyndig bruk av bolig. I et tilfelle ble det fortalt om hvordan utleiery spekulerte i at somaliere og andre utlendinger hadde problemer med å få leie. Slike utleiery tilbød leiekontrakter til boligsøkere som fikk kommunal husleiestøtte, under forutsetning av at leietaker betalte mer enn hva som var avtalt med Oslo kommune. De som ikke hadde andre alternativer måtte godta slike forhold. Også i SMED’s undersøkelse av diskriminering på leiemarkedet i 2003 ble dette fenomenet avdekket.¹⁰¹ En undersøkelse om bostøtte og sosialhjelp konkluderte med at det var et to-prissystem på det private leiemarkedet, med høyere pris for sosialklienter, noe som ofte var tilfelle for leietakere av somalisk bakgrunn (Stamsø og Østerby 2000:39). Tamilene hadde lignende erfaringer som somalierne på leiemarkedet, men ikke like ekstremt. Det kan virke som at de fikk høfligere avslag. Likevel bemerket en tamil at selv flytende, norsk dialekt ikke var tilstrekkelig til å overskride norske utleierens skepsis mot å leie ut til etniske minoriteter. Den vanskelige tilgjengeligheten til det alminnelige leiemarkedet førte til at tamiler, så snart de hadde økonomisk mulighet til det valgte å kjøpe bolig. Tamilene hadde således fluktmuligheter fra leiemarkedet, mens somalierne i større grad måtte finne løsninger innen leiemarkedet.

Selv om majoriteten av de private utleierne hadde majoritetsbakgrunn, fantes det også noen med minoritetsbakgrunn. Blant informantene hadde både pakistanere og tamiler denne rollen. Blant de 50 somaliske husholdene som ble intervjuet og leide av boligselskap eller privatperson i 1999, var det 12 som leide av utleiery med minoritetsbakgrunn. Godt over halvparten hadde pakistansk bakgrunn, hvorav en representerte et større utleieselskap. De andre utleierne hadde bakgrunn fra Sri Lanka, India og Filippinene. I følge

¹⁰¹ SMED, Senter mot etnisk diskriminering. Senteret gjennomførte i 2003 en undersøkelse på leiemarkedet om diskriminering ved hjelp av tester med par med ulik etnisitet, men likhet på alle sosio-økonomiske variable.

Granovetter er det vanskelig å forfølge økonomiske interesser innen eget etniske miljø hvis det er tett og har normer om gjensidig hjelp og forpliktelser (Granovetter 1995). I følge hans argumentasjon skulle det derfor være lettere å drive utleie med fortjeneste overfor leietakere som man ikke hadde forpliktelser for, fordi forventninger om generøsitet ble redusert betraktelig for personer som ikke tilhørte samme etniske gruppe. Dette argumentet vil også gjelde for utleiere av majoritetsbakgrunn, men da snarere i forhold til at det kan være lettere å forholde seg forretningsmessig til leietakere en ikke har noen form for sosiale bånd til, uavhengig av etnisk bakgrunn. Både fordommer som resulterer i utestengning og interetniske preferanser kan dermed få betydning for minoritetenes tilgjengelighet til leieboligmarkedet.

Valg av leietakere - privat utleier av norsk bakgrunn

I tillegg til økonomi, var det kritiske punktet for boligsøkere av minoritetsbakgrunn om de ble foretrukket av utleier. Det dreide seg om utleier hadde fordommer som gjorde at søkere av minoritetsbakgrunn ble valgt bort som relevante leietakere, fordi de hadde minoritetsbakgrunn. En kommersiell, etnisk norsk utleier som leide ut, i følge ham selv leiligheter og hybler under middels standard, sa han valgte leietakere etter skikkethet og ikke etter etnisk bakgrunn.¹⁰² Hvis det var tilstrekkelig etterspørsel, valgte han derimot bort rusmisbrukere, arbeidsledige og sosialklienter, fordi det fulgte mer arbeid med disse gruppene enn folk i jobb. Utleieren var til stede i boligkompleksene hver dag og fikk erfaring med hvem som skikket seg. I forhold til orden og renslighet opplevde han ikke stor forskjell på beboere fra nordiske og andre land. Når det gjaldt de tre gruppene som sammenlignes i denne undersøkelsen hadde utleieren gjort seg følgende observasjoner; de pakistanske leietakerne besto stort sett av selvsikre unge menn som trodde de kunne alt, de somaliske unge mennene var hyggelige og greie, selv om de ikke alltid brukte bad og toalett etter våre forventninger. Somaliske familier var derimot mer veltilpasset. Tamiler var sjelden leietakere hos ham, men de få som hadde bodd der var hyggelige og ukompliserte. En del nordmenn som søkte seg til hans boliger opplevde han derimot som vanskeligere enn de etniske minoritetene. De var ofte sosialt marginaliserte og vanskelige å ha som beboere og nabo i et tett boligkompleks.

Utleieren hadde inntrykk av at hans boliger for mange var første bolig i Oslo etter asylmottak. Fordi boligene var små og hadde lav standard var leiesummene relativt moderate, noe som gjorde boligene til et alternativ for fattige. Dessuten diskriminerte han ikke i forhold til etnisk bakgrunn. Han

¹⁰² Denne beskrivelsen baserer seg på utleierens egen fremstilling. Ingen av mine informanter bodde i boligkomplekset. Utleieren ble valgt som informant fordi jeg hadde observert en høy andel leietakere med minoritetsbakgrunn i boligkomplekset.

forklarte selv at en viktig grunn for dette var at han hadde reist mye og hadde erfaring for å møte og forholde seg til mennesker av mange og ulike bakgrunner. Han var opptatt av å formidle at selv om han og leietakerne ikke kunne snakke samme språk, så lyktes de å kommunisere. Boligsøkerne hadde ofte med en venn som tolk og de fikk med seg kontrakten hjem for å lese før de undertegnet. Selv om utleieren ikke var opptatt av å velge bort boligsøkere med minoritetsbakgrunn, var han opptatt av å ha en passende blanding av nordmenn og utlendinger i boligene. Slike hensyn kom imidlertid etter første prioritet, å få leid ut alle boligene. I løpet av de få årene han hadde eid det siste boligkomplekset, hadde minoritetsandelen gått ned fra 75 til 50 prosent.

I følge utleieren selv var han ikke representativ for etnisk norske utleiere i forhold til ikke å diskriminere etniske minoriteter. Andre kommersielle utleiere han kjente hadde valgt en annen strategi enn ham. Boligkontorene i bydelene formidlet samme erfaring (Søholt 2005). For dem var det vanskelig å skaffe private utleieboliger til klienter med minoritetsbakgrunn, fordi utleierne valgte dem bort. Dette ble oppgitt som en grunn til at det bodde relativt mange med etnisk minoritetsbakgrunn i kommunale boliger. Fordi private utleiere av majoritetsbakgrunn representerte hovedtyngden av leiemarkedet, fremsto de som var åpne for minoritetsbeboere som viktige kanaler inn på leiemarkedet for denne gruppen.

Valg av leietakere - private utleiere av minoritetsbakgrunn

Utleiere av minoritetsbakgrunn tilbød en annen åpning inn i leiemarkedet. Blant somaliske leietakere kom det frem en bevisst oppfatning om at deres situasjon hadde vært mye vanskeligere uten utleiere av minoritetsbakgrunn, og da i sær av pakistansk bakgrunn. Hva som skyldtes at pakistanske utleiere leide ut til somaliere kan variere. En grunn kan være at det var økonomiske normer i det pakistansk/muslimske miljøet som tilsa at en skulle dele sitt overskudd og hjelpe andre. Dersom utleie i eget miljø ble tolket inn i denne normen for hjelp og tilsa ingen eller lavere leie enn en ellers kunne oppnå, ville slik utleie være vanskelig å forene med foretningsdrift. Dessuten, dersom forretningsmessig leie i eget etniske (pakistanske) miljø medførte sosiale sanksjoner som for eksempel fravær av status, var det mer gunstig å leie ut til grupper en ikke hadde forpliktelser overfor. Blant informantene var det slik at de som hadde ekstraboliger, reserverte disse for familiemedlemmer som representerte tette bånd. Når boligene ikke var i bruk av den nære familien, ble de derimot leid ut på forretningsmessige vilkår, blant annet til somaliere. Dette gjaldt særlig boliger som ble leid ut gjennom nettverk. Leietakere til annonserte boliger ble derimot vurdert etter skikkethet. Utleierne var opptatt av referanser, betalingsevne og depositum. Alt sammen var kriterier som bidro til å heve terskelen for innpass og som konsekvens ofte silte bort leietakere med minoritetsbakgrunn, selv om de

hadde betalingsevne. Det kom også frem synspunkter fra en pakistansk utleier med lang fartstid i Norge at hun foretrakk norske leieboere. Begrunnelsen var at nordmenn hadde små husholdninger, de spiste mye ute, brukte mindre olje i matlagingen og fettete dermed ikke ned kjøkkenet på samme måte som pakistanske hushold. Det var i sum lettere med nordmenn fordi de slet mindre på leiligheten, noe som betydde mindre vedlikehold for henne som utleier. En utleier som hadde flere utleie eiendommer fortalte på sin side at han ofte ble forespurt av andre pakistanere om ledige boliger. Han hadde imidlertid leietakere med langsiktige kontrakter og var ikke interessert i å endre på dette for å prioritere leietakere av pakistansk bakgrunn.

I tillegg til at sosiale og økonomiske normer kunne påvirke utleierens valg av leietakere, var det pragmatiske årsaker til at utleiere av pakistansk bakgrunn valgte leietakere av somalisk bakgrunn. For eksempel bodde det pakistanske hushold i eneboliger med sokkelboliger i områder av byen hvor det også bodde mange somaliere, og hvor det var mindre attraktivt for nordmenn å leie. Dessuten hadde noen utleieboliger lav standard og ble ikke valgt av boligsøkere som hadde mer å velge i.

Erfaringene fra det pakistanske miljøet samstemte ikke med erfaringene i det tamilske miljøet. Her kom det frem at tamilene ofte foretrakk hverandre både når det gjaldt leie og kjøp av bolig. En begrunnelse som ble brukt var at det ga trygghet blant begge parter fordi de kjente til hverandres normer, forventninger og sosiale forpliktelser. Slike intra-etniske boligtransaksjoner forekom både mellom bekjente og mellom folk som ikke kjente hverandre. Det kom ikke frem tegn på at leienivå eller salgssum for boliger var lavere enn markedsnivå selv om transaksjonene foregikk i eget miljø. Boligformidling i eget miljø representerte en mulighet til å slippe til på boligmarkedet, til markedspris.

Blant informantene som representerte utleiersiden kom det også frem en viss form for solidaritet med andre (minoriteter) som var i en vanskelig situasjon. Uansett minoritetsbakgrunn, økonomi og posisjon i boligmarkedet, hadde alle informanter i de tre etniske miljøene erfaring med å være minoritet. De hadde selv opplevd hvor vanskelig det kunne være å bli inkludert generelt og spesielt på sentrale velferdsarenaer når man var synlig minoritet. Slik erfaring på utleiersiden medførte i en del tilfelle at leiesøkere med samme eller annen minoritetsbakgrunn ble valgt, under forutsetning av at de kunne betale.

12.3.5 Valg av leietakere - boligkooperasjonen

Både OBOS og USBL startet med utleieboliger på begynnelsen av 1990-tallet da Husbanken fikk egne låneordninger for utleieboliger til ungdom og

vanskeligstilte.¹⁰³ Begge selskapene opplyste at de leide ut til etniske minoriteter og at andelen var økende. USBL anslo at ca. en tredel av leietakerne hadde minoritetsbakgrunn, mens OBOS opplyste at det var leietakere med minoritetsbakgrunn i alle eiendommene, og noen steder opp til 30 prosent. Av de 1200 boligene som boligkooperasjonen hadde for utleie i Oslo i 2004, var dermed mellom 300 - 400 boliger leid ut til hushold med minoritetsbakgrunn. Antallsmessig var ikke dette veldig stort, men det var en viktig del av leiemarkedet fordi tilbudet var organisert og fordi kriteriene for tildeling var kjente. Opprinnelig baserte begge boligbyggelagene seg på medlemskap og ansiennitet pluss øvre aldersgrense på 30 og 35 år for ungdomsboliger. OBOS har fortsatt med denne praksisen og er dermed i realiteten et medlemstilbud. Man kunne imidlertid melde seg inn samtidig som man søkte bolig. Selskapet hadde en enkel søknadsprosedyre. Alle søknader ble lagt inn i en database, og når det var treff, ble søkerne vurdert etter ansiennitet. Søknader ble behandlet fortløpende. Høsten 2005 måtte man imidlertid påregne en viss ventetid, ifølge OBOS' nettsider.

USBLs utleieselskap ble kategorisert som et sosialt boligselskap som ikke kunne favorisere medlemmer. Medlemskap var nødvendig for å bo, men ikke for å søke og bli tildelt bolig. Kriterier for prioritering var Husbankens retningslinjer for vanskeligstilte. En annen fordel for vanskeligstilte var at selskapet ikke hadde lov til å ta mer enn tre måneders depositum og ikke hadde lov til å søke kreditinformasjon om den enkelte boligsøker. Selskapet hadde ikke ventelister, men utlyste ledige boliger og behandlet søknader ca. hver 2. måned. Selskapet hadde erfaring for at *"...bolig på leiemarkedet var ferskvare og at veldig få hadde behov for kø"*. I tillegg til å følge Husbankens retningslinjer var USBL opptatt av å forsøke å legge til rette for levedyktige bomiljø. Det betydde at det ble benyttet skjønn ved valg av leieboere som tilfredsstilte Husbankens retningslinjer. Det kunne innebære at minoritetshushold ikke ble foretrukket i konkrete saker, fordi en mente og hadde erfaring for at minoritetsandelen og/eller barneandelen i et utleiekompleks da ville bli for høy. Verken OBOS eller USBL ville tildele boliger hvis det ble mer enn to personer pr. beboelsesrom. Fordi de fleste utleieboligene var små, betydde dette at det ikke ble tildelt mange boliger til barnerike familier. Det fikk blant annet betydning for somaliere. Fra USBL ble det hevdet at 4-roms boliger ikke egnede seg som utleieboliger. Selskapet mente at de ble så dyre at folk like gjerne kunne kjøpe selv. Da tas ikke i betraktning at fattige, barnerike familier ikke har mulighet til å få kjøpt bolig, verken med eller uten kommunal økonomisk bistand. På leiemarkedet kan de imidlertid få kommunal støtte til boutgiftene. For dem som var langvarig vanskeligstilt, var det en ulempe at boligkooperasjonens leieboliger hadde tidsbegrenset botid.

¹⁰³ Telefonintervjuer ble foretatt sommeren 2004.

I følge OBOS' søknadsprosedyrer og kriterier for prioritering av leietakere, skulle ikke boligforvalternes eventuelle fordommer og erfaringer heftet ved etniske grupper ha betydning for boligtildeling. Både prosedyrer og kriterier var nøytrale i forhold til etnisitet. I USBL gjaldt også etnisitetsnøytrale kriterier, men der ble det brukt skjønn i tillegg som kunne disfavorisere etniske minoriteter. Til tross for innslag av etnisk skjønn, bodde likevel en relativt høy andel beboere med etnisk minoritetsbakgrunn i USBL.

Boligkooperasjonens leieboliger representerte dermed en viktig åpning inn i leiemarkedet for hushold av minoritetsbakgrunn. Tilbudet omfavnet i liten grad store barnefamilier, fordi boligene var små og selskapene hadde normer for å unngå trangboddhet.

De som av ulike grunner, inkludert utestengning ikke klarte å skaffe bolig på det private markedet eller i boligkooperasjonens utleieboliger, måtte søke kommunal bolig.

Blant informantene var det et hushold som tidligere hadde søkt leiebolig i OBOS uten å lykkes, og en familie som bodde i en av OBOS' utleieboliger. På intervjuetidspunktet var kontrakten i ferd med å utløpe og familien på 6 måtte finne ny bolig. Kommunen var eneste alternativ da familien ikke hadde egen inntekt. Det betydde ny tidsbestemt kontrakt, svært begrensete om noen valgmuligheter og usikkerhet i forhold til tidsperspektiv. Eksemplet avdekker fraværet av muligheter for stabile leieforhold for hushold med langvarige vanskeligheter i forhold til bolig.

12.3.6 Valg av leietakere - kommunen

Det kommunale leiemarkedet supplerte det private. I 2001 disponerte Oslo kommune nesten 13 000 boliger og var dermed Norges største utleier. 16 prosent av husholdene som leide bolig i 2001 i Oslo, leide av kommunen (Fob 2001). Kommunen tilbød bare boliger til dem som ikke hadde tilgang til det private leiemarkedet. I følge en boligkonsulent hadde de som søkte kommunal bolig enten prøvd alt annet uten å lykkes, for eksempel fordi de var sosialklienter, eller de hadde ikke hatt oversikt over andre alternativer, eller de mente seg utestengt.¹⁰⁴

Du kan jo bare se på der du selv bor. Der jeg bor varierer det (antall beboere med etnisk minoritetsbakgrunn) fra gård til gård avhengig av hvem som eier gården. Diskriminering og utestengning er der. Sikkert derfor så mange søker seg til kommunen. (Boligkonsulent i bydel, 2003)

¹⁰⁴ Dette avsnittet baserer seg på intervjuer med ansatte ved et boligkontor i Oslo, sommeren 2003.

Gjentatt diskriminering var et kriterium for å være vanskeligstilt (Husbanken 2002). Ansatte ved et boligkontor med stor søknad fra folk med minoritetsbakgrunn opplevde situasjonen til søkerne som svært vanskelig. De levde på sosialhjelp, mange bodde trangt, de hadde ofte fått familiegjenforening uten å ha passende bolig, og de hadde sosialmedisinske plager. Søkerne behøvde ikke å ha en medisinsk diagnose for å kvalifisere til kommunal bolig, men de måtte ha et anselig sosialt problem. Det var summen av vanskeligheter som hadde betydning for å bli kvalifisert. For å bli vurdert måtte alle slike forhold dokumenteres, i tillegg ba boligkontoret ofte om sosialrapport. Kravet om 3 års botid i Oslo (2003), ekskluderte blant annet tilflyttere fra andre kommuner, slik som for eksempel somaliere.

Formelt var det ikke krav til selve samhandlingsprosessen etter at en var registret som søker. Beslutningene om positivt eller negativt vedtak ble avgjort av en vedtaksgruppe satt sammen av folk med ulik kompetanse, på bakgrunn av dokumenterte forhold ved søker. Det betydde at den direkte samhandlingen mellom klient og saksbehandler fikk mindre betydning. De som ikke oppfylte de generelle og formelle kriteriene for å være vanskeligstilt ble ikke vurdert og fikk raskt avslag. Det ble hevdet at det var vanskelig for søkere som ikke var inne i det kommunale hjelpeapparatet fra før å slippe i gjennom. I forhold til vekten av det sosialmedisinske kriteriet, ble det vurdert at bedring i boligsituasjonen måtte antas å ha positiv betydning for den sosialmedisinske situasjonen. De som oppfylte kriteriene ble prioritert etter skjønn, av vedtaksgruppen. De som ble prioritert og fikk positivt vedtak ble deretter satt på en venteliste. Ventetiden ble anslått til 3 år for 4-roms bolig og ned til 4 måneder for 2-roms bolig. 3 års ventetid ble opplevd av saksbehandler som helt uakseptabelt. Selv om nøden var stor blant søkerne, var det en del som takket nei til tilbud. Saksbehandler mente at dette var fordi noen opplevde at tilbudet var for dårlig, andre fordi de hadde ordnet seg i mellomtiden. Kommunen aksepterte til en viss grad preferanser, men understreket at det kunne føre til lengre ventetid. Et problem i forhold til vanskeligstilte med minoritetsbakgrunn, inkludert de tre gruppene, var urealistiske forventninger til hva de kunne kreve i forhold til kommunal bolig. Det kunne gjøre den konkrete søke- og tildelingsprosessen vanskelig og mer tidkrevende enn nødvendig. På den annen side ble det opplevd som et sunnhetstegn at folk hadde forventninger og preferanser i forhold til egen boligsituasjon. Saksbehandlerne inntrykk var imidlertid at mange av søkerne med minoritetsbakgrunn ikke var kjent med at kommunal bolig ofte var et minimums tilbud med dårligere standard enn på det alminnelige boligmarkedet.

I følge saksbehandlerne var kriteriene for å vurdere vanskeligstilte etnisitetsnøytrale. Kriteriet knyttet til etnisk diskriminering forutsatte riktignok at en hadde minoritetsbakgrunn. Utover dette fremholdt saksbehandlerne at etnisk bakgrunn og eventuelle kulturforskjeller ikke ble

aktualisert i saksbehandlingsprosessen. Saksbehandlingen foregikk pr. brev og eventuelt pr. telefon. Saksbehandlerne forholdt seg til navn, personnummer og formelle kriterier. Navn var en pekepinn på annen bakgrunn enn norsk, men det var vanskelig for saksbehandlerne å gjette hvorvidt vedkommende var somalier, iraker eller pakistaner ut fra navn. Som en sa, det er vi ikke trent til.

Til tross for etnisitetsnøytrale kriterier, upersonlig saksbehandling og vedtaksprosedyrer som til en viss grad reduserte betydningen av den direkte samhandlingen mellom klient og saksbehandler, kom det frem at personlig oppmøte hjalp på kommunikasjonen. Da kunne det kommuniseres over dokumentene selv om saksbehandler og klient ikke hadde felles språk. Saksbehandlerne opplevde at de fikk bedre informasjon når de traff klientene, noe som betydde at de konkrete klientene kunne få en bedre fremstilling i vedtaksgruppen. Samtidig opplevde de det som et rettferdighetsproblem at de ikke hadde tid til å snakke med alle. De opplevde et visst ubehag ved at noen fikk bedre saksbehandling og dermed muligens gunstigere resultat, enn andre like kvalifiserte boligsøkere. Denne erfaringen samstemte med erfaringer fra noen av informantene. De opplevde at det hadde betydning hvem i familien som oppsøkte boligkontoret. Andre hadde reflektert over hva slags strategi som ”lønnte” seg i møte med kommunen. Det varierte mellom beskjedenhet, høflighet og takknemlighet til å presentere krav og reagere med sinne på avslag.

Fra boligkontorets side ble det påpekt at det å søke kommunal bolig var en helt annen verden enn å søke bolig på det private markedet. I kommunen måtte søkerne fremstille og dokumentere sin sak og deretter vente, ofte måneder og år. På det private markedet foregikk derimot boligbyttene raskt i tid. Å søke kommunal bolig var basert på å vinne i konkurransen om å være mest vanskeligstilt. Eget initiativ og engasjement ble ikke nødvendigvis premiert. Å søke kommunal bolig ga dermed lite direkte læring i forhold til en forventning om at folk skulle bli mer selvstendige på boligmarkedet over tid. På den annen side uttrykte saksbehandlerne at terskelen for å få kommunal bolig etter hvert var blitt så høy at det ikke var realistisk at leietakerne kom seg videre på det alminnelige boligmarkedet. Erfaringen fra dette boligkontoret var at i løpet av de siste fem årene var det bare tre husstander som hadde flyttet fra kommunal leiebolig til eierbolig i bydelen. En av dem var en somalisk kvinne.

Selv om kriteriene for vurdering ikke var knyttet til etnisitet, hadde de kommunalt ansatte forestillinger om de tre etniske gruppene. Forestillingene baserte seg på inntrykk fra media og konkrete erfaringer. De mest uttrykte forestillingene var knyttet til somaliere. Dette fordi det var svært få av tamilsk bakgrunn som søkte kommunal bolig, og etter hvert også færre med pakistansk bakgrunn. Pakistanere som likevel søkte om kommunal bolig, ble

opplevd å være familier som av en eller annen grunn hadde falt ut, enten på grunn av sykdom, arbeidsledighet, eller for eksempel skilsmisser etter problemer med å omstille seg til forventninger i det norske samfunnet etter importekteskap. Forestillingene om ulike etniske grupper hadde i følge saksbehandlerne ikke betydning for saksbehandlingen, men for hvordan de oppfattet situasjonen og preferansene til søkere med slik bakgrunn. I sum ble det opplevd å være store forskjeller på boligsøkere og beboere av ulik bakgrunn. Det å være vanskeligstilt var forskjellig i de ulike gruppene og forskjellig fra nordmenn. Samtidig ble det hevdet at mange, i sær etterkommere av innvandrere, var langt mer vestlige i holdninger og livsstil enn hva saksbehandlerne forventet seg når de møtte søkere av minoritetsbakgrunn i tradisjonelle, etniske klær. Trekk ved søkerne som kunne tillegges etnisk bakgrunn fremsto dermed ikke som statisk og fastlagt, men bevegelig og foranderlig, mellom individer og hushold, mellom generasjoner og mellom kjønn. En implikasjon av denne erfaringen var at det ville være lite hensiktsmessig å tildele eller avvise søkere til kommunal bolig *fordi* de hadde en spesifikk nasjonal bakgrunn. De ”etniske” kjennetegnene var ikke statiske og var dermed lite egnet som seleksjonskriterier.

Kommunens boliger var formelt tilgjengelige for dem som tilfredsstilte kommunens kriterier for å være vanskeligstilt. Et vilkår var likevel at de tilpasset seg prosedyrer og prosesser i det kommunale fordelingsapparatet. Kriteriene var etnisitetsnøytrale, men tilbudet var ikke tilstrekkelig tilpasset variasjon i hva som gjorde at forskjellige grupper ble vanskeligstilt i forhold til bolig. For eksempel hadde kommunen få boliger som passet til fattige, store barnefamilier, uavhengig av bakgrunn. Bomiljøene i de kommunale eiendommene var også lite gunstige for barn.

12.3.7 Forhold som influerte tilgjengeligheten til eid bolig

Leieboligmarkedet var viktig som innfallsport til boligmarkedet og for langvarig, økonomisk vanskeligstilt. Eiermarkedet utgjorde imidlertid etter hvert langt det største markedet i Oslo med rundt 70 prosent av boligene.¹⁰⁵ Dette markedet var derfor like vesentlig for minoritetene som for majoriteten, i forhold til å kunne skaffe seg en tilfredsstillende boligsituasjon. Å komme i posisjon på eiermarkedet handlet i første rekke om betalingsevne. Andre elementer i tilgjengelighetsstrukturen til borettslags- og selveiermarkedet spilte imidlertid også en rolle for hvor en slapp til.

¹⁰⁵ Eierboligene i Oslo i 2001 utgjorde 70 prosent (188180) av boligene, omtrent likt fordelt på selveier- og borettslagsboliger. Folke- og bolig tellingen 2001. Oslo. Tabell 20. Statistisk sentralbyrå.

Prinsippet om høyeste bud bidro til å redusere etnisitetsdimensjonen i kjøpsalg relasjonen og gjorde det generelt lettere å skaffe eierbolig enn leiebolic, hvis en kunne betale. Ulike muligheter for selgeres skjønnsvurdering i selveier- og borettslagsmarkedet kunne imidlertid påvirke tilgjengeligheten til eierbolig. Mens kriteriene for tilgang til borettslagsbolig var objektive, åpne og etnisitetsnøytrale, kunne selgere av selveierboliger selv avgjøre hvem de ville selge til.^{106 107} Tilgjengeligheten til selveierbolig var dermed preget av skjønn, noe som kunne sette boligkjøper i en underordnet posisjon. Boligens attraktivitet og selgers økonomi, selgers oppfatninger av kjøpere med ulik bakgrunn, som kjøpere, som samfunnsborgere og som potensielle naboer var avgjørende for om minoritetshushold fikk kjøpt konkrete selveierboliger. Dessuten antydte både informanter og boligutbydere at fremmedartede navn på ringeklokkene kunne bidra til å senke prisene generelt i en oppgang, en blokk, i et område. Utestengning basert på antakelser om negative reaksjoner i nabolaget og prisnedgang er et fenomen som er kjent fra bl.a. USA og Stor-Britannia. Dersom slike holdninger er utbredt og får et visst omfang, sammen med tendenser til at etnisk norske flytter ut av områder hvor det flytter inn minoriteter, kan det få segregerende konsekvenser og påvirke hva slags bomiljøer som blir tilgjengelige for minoritetene (Phillips 1985; Yinger 1995; Farley 1996; Wessel 1997). Sammen med pris, kan denne type problemstillinger være en av flere grunner til at minoritetene oftere bor i borettslagsbolig enn i selveierbolig og oftere i drabantbyer i Oslo nord og øst enn i andre bydeler. En annen forklaring kan være at minoritetene verdsetter de kvalitetene som drabantbyene tilbyr.

Utover ulike kriterier for tilgjengelighet til de ulike segmentene av eiermarkedet, var det også forskjellige opplevelser av å bo i henholdsvis borettslags- eller selveierbolig. Flere av informantene vurderte det som attraktivt å bo i boligkooperasjonen, fordi de opplevde det som å være inkludert i det alminnelige boligmarkedet på like vilkår med etniske nordmenn. Andre vurderte selveierbolig som mer praktisk, fordi det ga større handlingsrom for fremleie og mindre rom for trakassering. Selv om det var ulik tilgjengelighet og varierende opplevelser av å bo i borettslags- og selveierbolig, virker det likevel som det blant informantene var relativt tilfeldig om de bodde innen den ene eller den andre eierformen. Dette gjaldt i sær dem som hadde kjøpt bolig de siste årene. For eksempel virket det som betydningen av de objektive kriteriene i boligsamvirket først ble tydelige for informantene etter at de hadde skaffet seg sin første borettslagsbolig. Dette kan skyldes at organisering av boligfordeling gjennom en kooperasjonsform

¹⁰⁶ Som nevnt tidligere i kapitlet fikk alle boliglovene forbud mot diskriminering fra 1.1.2004. Hvordan dette forbudet virker i praksis er ikke evaluert.

¹⁰⁷ Borettslagsboliger måtte ikke selges til høystbydende, men måtte normalt legges ut på forkjøp i borettslaget. Det begrenset selgers mulighet til å prioritere kjøpere.

er et ukjent fenomen for de fleste som kommer til Norge. Dessuten fikk medlemsansiennitet mindre betydning for tilgjengelighet til borettslagsmarkedet etter at pris ble avgjørende. Ansiennitet var viktig for å kunne få førsterett til attraktive boliger, men spilte mindre rolle for å slippe til i andre boliger. Før minoritetene visste hvor i landet de ville etablere seg var også medlemskap i et boligbyggelag lite hensiktsmessig. Medlemskapet var lokalt til konkrete boligbyggelag og gjaldt ikke på nasjonalt nivå. På forespørsel opplyste imidlertid OBOS at de hadde fått inntrykk av at Utlendingsdirektoratet etter hvert oppfordret nyankomne som fikk oppholdstillatelse til å melde seg inn i et boligbyggelag.

Når det gjelder etniske minoriteter som boligkjøpere, viser en undersøkelse fra 1997 at eiendomsmeglere stort sett hadde positive erfaringer med minoriteter som boligkjøpere. De var sikre betalere og stort sett godt orientert (Lunde 1997). Penger var i dette henseende ”fargeblinde”. Det spilte ingen rolle for kredittinstitusjonen hvem lånene ble gitt til, så lenge forpliktelsene ble overholdt. Dette inntrykket stemmer med den somaliske kvinnen som opplevde at det bare var henne og en pakistaner som hadde finansiering i orden da de la inn bud på en leilighet. Det samstemmer også med noen av de andre informantenes historier. De fortalte om langvarige og etablerte forhold til bank, noe som hadde medført at de alltid fikk innvilget lån.

12.3.8 Offentlige ordninger for å styrke fattige som boligkonsumenter

Sett utenfra skulle en anta at generelle, offentlige ordninger (etableringslån, boligtilskudd og bostøtte) for å bistå økonomisk vanskeligstilte inn i eierboligmarkedet var nyttige virkemidler for minoritetsbefolkningen. Hvorvidt boligsøkere med etnisk minoritetsbakgrunn faktisk har søkt og fått innvilget slike ordninger vil likevel variere. Flere terskler er aktuelle her. For det første må potensielle søkere vite om ordningene. Tamilske og somaliske informanter som ikke hadde jevnlig kontakt med flyktning-, sosial- eller boligkontor ga uttrykk for liten kunnskap om slike ordninger, selv om de hadde behov for økonomisk boligbistand. Det ble hevdet at kjennskap til slike muligheter i noen tilfelle kunne ha ført til boligstrategier som hadde inkludert bruk av slike ordninger. Informantene hevdet at informasjon om slike ordninger tilfalt dem som hadde mye kontakt med kommunen, og ikke de som strevde for å klare seg selv. Når det gjaldt søkere til etableringslån, viser en evaluering av ordningen at søkere med etnisk minoritetsbakgrunn hadde nesten dobbelt så stor sjanse til å få søknaden avvist, som søkere med majoritetsbakgrunn (Barlindhaug og Dyb 2003:51). Hovedforklaringen var ikke minoritetsbakgrunn i seg, men andre kjennetegn ved minoritetshushold, slik som store hushold i forhold til inntekt. Minoritetsbakgrunn viste en

tydelig tendens til å falle sammen med lavere inntekt pr. husstandsmedlem. Husholdets betalingssevne ble dermed svekket i forhold til å betjene et boliglån. Både antall barn og eventuelle gamle foreldre som var hentet til Norge hadde dermed negativ innvirkning på sjansen til å få innvilget boliglån. Som et politisk virkemiddel for omfordeling kan det dermed stilles spørsmål ved om ordningen hadde tatt tilstrekkelig hensyn til ulike utgangspunkt blant ulike grupper av vanskeligstilte. Å få innvilget lån, handler om hva långiver, i dette tilfelle Husbanken og kommunen vurderer som tilstrekkelig betalingssevne, gitt ordningens kriterier. Selv om intensjonen med etableringslån var å bistå økonomisk svakstilte inn i eierboligmarkedet, var det samtidig et kriterium at husholdet hadde betalingssevne, slik dette var definert av långiver.

Ovenfor har jeg argumentert for at betalingssevne var det vesentligste for tilgjengelighet til eierboligmarkedet. Dette er riktig, men overskrider ikke andre hindringer i kjøpsprosessen knyttet til ressurs- og kompetanseterskelen. I år 2000 reagerte Boligvirkemiddelstaten i Oslo på at bare rundt 30 prosent av dem som fikk tilsagn om etableringslån kjøpte bolig. Etter nærmere undersøkelser viste det seg at lånene ikke var for små, men at de boligsøkende ikke hadde tilstrekkelig kompetanse og ferdigheter i å takle mekanismene og prosedyrene i kjøpsprosessen. Dette skyldtes en blanding av manglende ferdigheter i norsk og manglende erfaring med boligmarkedet. Også nordmenn falt ut av kjøpsprosessen. Ved hjelp av individuell veiledning og oppfølging lyktes kommunen med å få langt flere til å benytte innvilget etableringslån. Kommunens oppfølging besto blant annet av samtale for å kartlegge individuelle hindringer, oversettelse av standard tilsagnsbrev, informasjon om boligsystemet, hjelpemidler som tegneserier og ordlister med forklaringer for å tilrettelegge for kommunikasjon ved språkvansker, fargelagt kart over Oslo med ulike prisnivåer, visningsassistanse, opplæring i budrunder og blant annet utregning av økonomiske konsekvenser ved ulike alternativer (Søholt m.fl. 2003:78). Når det gjaldt å gå på visning, kom det frem at flere kviet seg fordi de opplevde det som uhøflig å gå inn til fremmede, titte i skap og spørre om skader. Slik oppførsel stemte ikke overens med å være gjest på besøk i et fremmed hjem. Kommunens opplegg for å styrke den enkeltes kompetanse i kjøpsprosessen handlet både om å finne frem til aktuelle boliger og om å styrke den enkelte til å posisjonere seg overfor boligutbyder (megler og selger). Prosjektet tydeliggjorde at boligtransaksjonsprosessen består av mange terskler som både er knyttet til sosiokulturell kompetanse og til økonomisk kreditverdighet. Sosiokulturelle hindringer kan for eksempel være en årsak til at tamiler foretrakk tamiler ved boligtransaksjoner.

De offentlige økonomiske ordningene for å bistå økonomisk vanskeligstilte inn i eiermarkedet hadde en utilsiktet konsekvens som fikk betydning for den enkeltes boligvalg. Låneutmålingen var begrenset slik at boligsøker måtte

lete etter bolig i de rimelige områdene av byen. Resultatet var at de fleste som kjøpte bolig med etableringslån, havnet i drabantbyene i Oslo nord og øst (Barlindhaug og Dyb 2003). På grunn av begrensede ressurser kjøpte låntakerne der de fikk mest for pengene, eller der de fikk kjøpt noe i det hele tatt med de pengene de hadde. Dette var ofte i drabantbyene. Markedsmekanismer og vilkår ved offentlige boligøkonomiske virkemidler, virket dermed sammen til at minoritetsbefolkningen lett havnet i de samme områdene, noe som igjen fikk betydning for utvikling av boligområdenes symbolske status og prisutvikling. Sagt på en annen måte; de offentlige boligøkonomiske virkemidlene overfor vanskeligstilte hadde segregasjonsvridende konsekvenser i markedet og påvirket hva slags bomiljø som var tilgjengelig for dem med begrenset betalingsevne.

12.3.9 Push og pull faktorer som påvirker minoritetenes preferanser for eierbolig

Det har vært og er et hovedmål i boligpolitikken at folk flest skal eie egen bolig. Fra informantene kom det frem at ønsket om å eie egen bolig både skyldtes negative forhold i leiemarkedet og positive assosiasjoner ved å være boligeier.

Kostnadsbevisste informanter, i sær tamiler og pakistanere som tjente for mye til å få økonomisk boligstøtte, fant det mer hensiktsmessig å kjøpe enn å leie bolig, fordi de da bygget opp egen formue i stedet for andres. Dessuten førte opplevelsen av usikkerhet og liten innflytelse på leiemarkedet, til behov for forutsigbarhet og kontroll. Dette var imidlertid ikke ensbetydende med at de hadde *råd* til å kjøpe passende boliger i passende bomiljøer. I sær tamiler, men også pakistanere endte opp med å kjøpe små og relativt rimelige boliger. Lignende erfaringer er dokumentert fra Stor-Britannia. Der har blant annet fattige og sosialt ekskluderte asiater kjøpt billige boliger av dårlig standard, for å få mer hånd om egen situasjon (Karn 1996).

I tillegg til en bevegelse fra leie til eierbolig, skjedde det også en viss valgt bevegelse fra borettslagsbolig til selveierbolig blant informantene. Blant noen tamiler var begrunnelser for å foretrekke selveierbolig basert på erfaringer med trakassering i borettslag. Andre var opptatt av muligheten til å fremleie en selveierbolig på ubegrenset tid, fordi det ikke forhindret et eventuelt lengre opphold i opphavslandet i en tenkt fremtid. Selveie forhindret heller ikke behovet for å kunne fremleie en ekstrabolig, som ble kjøpt med tanke på fremtidig bolig for barn, eller som et investeringsobjekt. Hovedbegrunnelsen for å velge eierbolig var at det ga mer å velge i både i forhold til bolig og bomiljø, det la grunnlag for formuesutvikling og det ga innflytelse og trygghet i forhold til egen boligsituasjon. Dette gjaldt uansett eierform.

12.4 Oppsummering

Boligmarkedet besto av flere delmarkeder, var åpent for forskjellsbehandling blant boligutbydere og variasjon i strategier blant boligsøkerne. Muligheter for forskjellsbehandling, gjorde at hensyn knyttet til effektivitetsterskelen var avgjørende.

Forskjellsbehandling kan forstås på flere måter. Det kan for det første dreie seg om at ulike kategorier av boligutbydere har hver sine kriterier og prosedyrer for å velge leietakere og kjøpere innen samme tidsperiode. En annen tolkning er at samme kategori av boligutbydere har ulike og vekslende kriterier for å velge leietakere og kjøpere på samme tid. En tredje variant kan være at forskjellsbehandlingen foregår i selve samhandlingsprosessen mellom boligutbyder og boligsøkere. Alle disse måtene for forskjellsbehandling var til stede i de to boligregimene, regulert boligfordeling og fritt marked. I begge regimene hadde de ulike kategoriene av boligutbydere hver sine utvalgs-kriterier og prosedyrer. Dessuten, i begge regimene var det slik at kategorien private utleiere hovedsakelig valgte leietakere etter eget skjønn. Skjønnen spilte inn både på hvilke kriterier som ble vektlagt, og i selve samhandlingsprosessen. I det siste regime, i fritt marked, innebar det blant annet at boligutbydere av minoritetsbakgrunn i noen situasjoner valgte leietakere fra egen gruppe eller annen minoritetsbakgrunn. Det vil si at overfor noen boligutbydere var minoritetsbakgrunn ingen hindring. Tاملer i mellom kunne det snarere være en fordel.

Ulike kriterier og prosedyrer blant ulike kategorier av boligutbydere, betydde på den annen side at det var åpent for alternative strategier for boligforbedring. Likevel, tilpasningsstrategier var mest egnet for å nå frem overfor boligutbydere med kjente prioriteringskriterier, slik som kommunen og boligkooperasjonen. Dette gjaldt både i det regulerte regimet og i det frie markedet. I det første regimet var ansiennitetskriteriene i disse to delmarkedene likevel så strenge at det var vanskelig for minoritetene å slippe til. Innen markedssegmentene i de to regimene var tilpasningsstrategier som gikk over i proaktive strategier mest relevant. I det første regime var det imidlertid svært få med minoritetsbakgrunn som opererte på eiermarkedet, slik at tilpasning til det private leiemarkedet var mest aktuelt. Utstrakt bruk av reproduserende strategier, til dels sammen med tilpasningsstrategier i alle de tre gruppene, i deres første fase i Norge, kan tyde på at boligmarkedet, uansett regime var vanskelig tilgjengelig for nyankomne minoriteter.

Endringen fra regulert regime til fritt marked betydde at hele eiermarkedet ble formelt åpnet for alle uavhengig av bakgrunn. Siden endringen også betydde at nesten to tredeler av boligmarkedet i Oslo etter hvert ble eierboliger, fikk dette stor betydning for tilgjengeligheten og mulighetene for en tilfredsstillende boligsituasjon. Betalingsevne erstattet ansiennitet som

avgjørende inngangsbillett. Styrket sosioøkonomisk evne bidro til å øke valgmulighetene og redusere uønsket utestengning. Evne til å håndtere boligmarkedet til egen fordel spilte også inn. Ulempen var at til tross for formell inkludering, så innebar frie markedsprinsipper at partene kunne velge hvem de ville inngå boligtransaksjoner med. Det innebar at minoriteter fortsatt kunne velges bort. Det betydde at høyest mulig pris ikke var det eneste kriterium som var avgjørende for boligutbydere. Opprettholdelse av sosial anseelse i nabolag som ikke ønsket naboer av minoritetsbakgrunn, var blant andre motivasjoner. Til tross for at hele eiermarkedet var formelt åpent for alle, viser et blikk på bosettingsmønsteret at minoritetene hovedsakelig bodde i de delene av Oslo hvor borettslag var den dominerende eierformen. Dette kan både skyldes pris, etnisitetsnøytrale kriterier og valg. Et utslag av markedsfunksjonen på leiemarkedet, var at noen utleiere tok ekstra høy leie av minoriteter som ikke hadde andre alternativ, og som leide privat med kommunal støtte.

Marked som fordelingsmekanisme på boligmarkedet, førte til at økonomi ble mer avgjørende enn ansiennitet ved boligtransaksjoner. God økonomi ga generelt lettere tilgang til *boligmarkedet*, selv om det ikke helt nøytraliserte uønsket forskjellsbehandling i det private markedet. Likevel, styrking av et husholds økonomiske og sosiokulturelle ressurser, bidro til å øke handlingsrommet radikalt, blant annet ved at en fikk tilgang til flere segment av boligmarkedet, til tross for fortsatte muligheter for å møte uønsket utestengning. Ulempen med marked som fordelingsmekanisme var at høyere økonomisk inngangsbillett stengte hushold med lave eller ingen inntekt ute fra det alminnelige boligmarkedet. Dette var spesielt sårbart for minoritetsbefolkningen, fordi denne delen av befolkningen var svakere integrert i arbeidsmarkedet enn majoritetsbefolkningen. Å være avhengig av kommunal, boligøkonomisk støtte avverget bostedsløshet, men ga begrenset handlingsrom for utforming av strategier for å forbedre egen boligsituasjon, så fremt en ikke fikk endret sin situasjon på arbeidsmarkedet vesentlig i positiv, økonomisk retning.

Politikk og marked som betingelser for boligstrategier og resultat kan bidra til å delforklare minoritetenes handlingsmuligheter på boligmarkedet. Hvorvidt etnisk tilhørighet også spilte en rolle for hvordan hushold håndterte egen boligsituasjon og hva de syntes var viktig å oppnå på boligmarkedet, er spørsmål for neste kapitel.

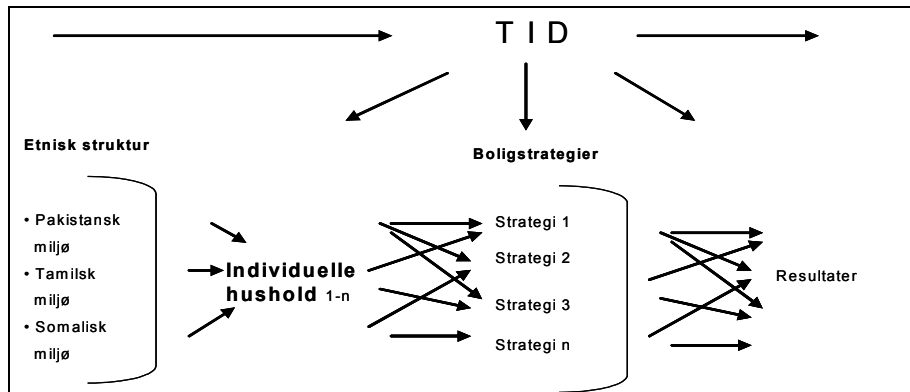
13 Tredje synsvinkel – Etnisk tilhørighet og struktur som betingelse for boligstrategier

Den tredje synsvinkelen for å analysere boligstrategier tar utgangspunkt i den etniske gruppen. Spørsmålet er om variasjonen i boligstrategier blant de tre etniske gruppene som kom frem i kapitlene 7, 8, 9 og 10 kan skyldes betingelser knyttet til etnisk tilhørighet. Min begrunnelse for å bringe inn etnisk tilhørighet og struktur som mulig betingelse for boligstrategier i tillegg til politikk og marked, er knyttet til en forståelse av at individer er født inn i kollektive kulturer som danner meningsfulle kontekster for den enkelte. Kulturkonteksten gir individet en struktur å handle ut i fra og eventuelt innenfor (Taylor 1992; Kymlicka 1997). Implisitt i dette ligger en forståelse av at tankemåter og boligkulturer er lokalt forankret og dermed forskjellige i de tre opphavslandene som inngår i undersøkelsen, og forskjellig fra boligkulturen(e) i Norge (Harding 1994). På hvilken måte de er forskjellige og har felles trekk, og på hvilken måte skikker og praksiser i opphavslandene påvirker strategier og praksis for boliganskaffelse i immigrantsituasjonen, har imidlertid vært lite påaktet.

I dette kapitlet skal jeg diskutere fire dimensjoner knyttet til etnisk tilhørighet og struktur som kan betinge variasjon i boligstrategier på tvers av de tre gruppene. For det første skal jeg hente opp igjen situasjonelle forhold knyttet til de tre minoritetsgruppene som kan ha hatt betydning for håndtering av egen boligsituasjon. Dernest skal jeg diskutere hvordan forhold knyttet til ”etnisk bagasje” virket som betingelse for utforming av boligstrategier. Videre skal jeg analysere betydningen av etniske nettverk, for deretter å analysere betydningen av det jeg har kalt for etnisk kapital, eller opparbeidete, individuelle ressurser slik de kan avleses på gruppenivå. Dette omhandler blant annet utdanning, arbeidsdeltakelse, inntektsnivå og botid. Som en avslutning drøftes økonomiske forpliktelser som fulgte av den spesielle situasjonen som minoritetshusholdene befant seg i.

Figur 13.1 viser at tilhørighet til etnisk miljø og struktur i det etniske miljøet kan betinge boligstrategier og boligresultat blant individuelle hushold.

Figur 13.1 *Etnisk tilhørighet og struktur som betingelse for utforming av boligstrategier på husholdsnivå*



Tid påvirker etnisk miljø og struktur ved endring i antall, aldersfordeling og livsfaser. Botid påvirker individers aspirasjoner og ressursgrunnlag og dermed det samlede erfarings- og ressursgrunnlaget i det enkelte etniske miljøet, noe som igjen kan påvirke den enkeltes muligheter på boligmarkedet.

I kapitel 7, 8, 9 og 10 kom det frem ulike mønstre for strategiutforming blant de tre gruppene. Hva som ble reproduisert og nyprodusert og på hvilken måte varierte. Måtene for forbedring av boligsituasjonen som gruppene anvendte i Norge, og i sær hvis de kopierte de norske måtene, ville for første generasjons innvandrere være for dem nye måter for boliganskaffelse utviklet i møte med det norske. Hva slags og hvordan medbrakte preferanser, verdier, forventninger, skikker og praksiser ble satt sammen med det norske for å skaffe bolig, varierte både mellom gruppene og til dels med hvordan nordmenn tradisjonelt skaffer bolig (Langsether og Medby 2004). Sammen med politikk og markedsbetingelser, kan kjennetegn ved etnisk tilhørighet betinge den enkeltes handlingsrom på boligmarkedet. Som betingelser kan de tre elementene hver for seg belyse muligheter og begrensninger i de strukturene som utgjør den enkeltes handlingsrom. Men, mens politikk- og markedsbetingelsene i prinsippet er like for alle som befinner seg på samme sted til samme tid, vil eventuelle gruppekjennetegn variere med etnisk tilhørighet.

13.1 Situasjonelle kjennetegn ved etnisk tilhørighet

Både forhold ved den etniske tilhørigheten og ved den spesielle situasjonen som minoritetene befant seg i, hadde betydning for engasjement og for hvordan boligsituasjonen ble håndtert.

Forhold knyttet til utvandring kan bidra til å forklare at engasjement for å skape seg en fremtid varierte mellom gruppene. Engasjement for noe nytt var del av drivkraften blant opprinnelige arbeidsinnvandrere og blant en del av tamilene som kom som studentflyktninger. Engasjement innebar aktivitet for å søke etter muligheter, noe som bidro til at tilpasningsprosessen til et nytt samfunnssystem og til arbeids- og boligmarkedet ble vesentlig. Dette til forskjell fra en del flyktninger, blant annet tamiler og somaliere som hadde rømt fra krig og hadde medbrakt en erfaring knyttet til usikkerhet, utrygghet, vold og krig. Til forskjell fra tamilene kom imidlertid flyktninger fra Somalia fra et samfunn i oppløsning og uten legitime myndigheter. Flukt- og krigserfaringer kunne forsinke flyktingenes reorienteringsperiode til handlingskompetente individer i et nytt samfunn. For en del somaliere var det likhetstrekk mellom det å være på flukt i eget land og å være på jakt etter en stabil boligsituasjon i Norge. Begge typer prosesser var preget av uønskete oppbrudd, fremmede mennesker, kortvarige relasjoner og mangel på innflytelse over egen situasjon. Manglende innflytelse og forutsigbarhet kan bidra til å forklare at reaktive strategier og handlingsmåter, kombinert med kreativitet og bruk av kjente virkemidler som gjestfrihet og nettverk, var hensiktsmessige problemløsningsmetoder i det somaliske miljøet.

Felles for alle de tre gruppene var at arbeidsutvandringen og flukten opprinnelig var forestilt som midlertidig. Opparbeiding av økonomisk og sosial tilknytning til utvandrerlandet for de opprinnelige arbeidsmigrantene og etter hvert blant flyktingene, bidro imidlertid til at det midlertidige langsomt ble mer permanent, mentalt og materielt. Det bidro etter hvert til preferanser og boligstrategier som hadde intensjoner om mer stabile og forutsigbare boligsituasjoner.

13.2 ”Etnisk bagasje”

Betydningen av ”etnisk bagasje” var særlig relevant i forhold til reproduserende strategier. Var det mulig å spore gruppespesifikke, boligrelevante erfaringer som stammet fra opphavslandet og som fikk betydning for boligpreferanser og strategier? Med erfaringer tenker jeg her på kollektive erfaringer som man får fra å vokse opp i og bo i en konkret samfunnskontekst. Kollektive erfaringer vil i en slik sammenheng omfatte

oppfatninger, normer, verdier, skikker og praksiser som deles i et større miljø.

Et viktig spørsmål i forhold til minoritetenes boligstrategier, var om forestillingene om hva som var en attraktiv bolig og bosituasjon i opphavlandet, ble forsøkt videreført til det norske boligmarkedet. På sikt kan det få betydning for hva slags boliger som bygges, for bomiljø og for hva slags områder hushold med forskjellig etnisk bakgrunn vil velge å bo i, i Norge. Slike forestillinger kan også bidra til å påvirke hvordan det enkelte hushold vurderer oppnådd boligsituasjon, og hva en eventuelt vil anstrenge seg for å få til. Minner om tidligere, positive bosituasjoner kunne ha to virkninger. Det kunne sette standard for forventninger om hva som var like bra i Norge, eller det kunne omvendt bidra til resignasjon fordi en ikke trodde det var mulig å oppnå noe lignende i Norge (Beiser 1987; Elster 1989). Pakistanere som strevde for og oppnådde å etablere seg i store hus med plass til storfamilien var eksempel på det første. Somaliere som ikke så mulighet for store nok eller selvstendige bosituasjoner var eksempel på det siste. Det var også enkelte tamilske hushold som drømte om en liten åkerlapp, men var henvist til kommunal bolig.

Fra alle tre gruppene kom det frem at den alminnelige boligsituasjonen i hjemlandet var egne hus. Størrelse og standard varierte med klasse, kaste og klan, og selvsagt rikdom og naturgitte forhold, men alle var vant med å bo i hus hvor de selv hadde kontroll. En forskjell var imidlertid hvem som bodde sammen. Blant pakistanere var hovedinntrykket at de fleste bodde i storfamilier. Det innebar at de kunne bo i store hus med mange mennesker, men hvor alle var i familie. Få hadde erfaring med å bo i blokk, som var det alminnelige i Oslo.

Jeg skjønnte ikke at det gikk an å bo sånn oppe på hverandre da jeg kom. Når vi har hus med flere etasjer i Pakistan, så er det den samme familien som har alle etasjene. Å bo i en liten boks inne i en større boks syntes jeg var deprimerende. Nå har jeg begynt å venne meg til det og det er greitt. (Pakistansk kvinne som kom til Norge på familieforening)

I Pakistan fortsatte gifte sønner tradisjonelt å bo hjemme hos foreldrene med kone og barn, hvis det var plass. Dersom familien drev virksomhet av noe slag, fortalte informantene at det var forventet at sønnene gikk inn i denne dersom det var behov. Bolig, arbeid og økonomi var dermed tett vevd sammen. Som vist i kapitel 5 og 7 hadde en del av de pakistanske informantene etter hvert fått økonomisk mulighet til å velge denne typen bosituasjon i Norge. De hadde kjøpt eller fått bygget egne hus med plass til storfamilien.

Tamilene fortalte ikke om erfaringer fra storfamilier på samme måte som pakistanerne. Dog var det ikke uvanlig at gamle foreldre flyttet inn til døtre hvis de hadde behov for pleie. Forpliktelsene var videreført til Norge ved at tamilske kvinner fikk familiegjengforening med gamle foreldre. Foreldrene hadde begrensete økonomiske rettigheter i Norge og var helt avhengige av barnas økonomi og bolig. Dette til forskjell fra pakistanske eldre som ofte hadde bygget opp familiens muligheter i Norge og som hadde egne pensjons- og trygderettigheter.

Tamilene fortalte om en oppvekst i egne hus i landlige omgivelser, eller i landsbyer. Noen var bønder og noen hadde kjøkkenhager. Inntrykket var at flere hadde et nært forhold til jorda som var vanskelig å ivareta i en blokkleilighet.

En del av somalierne hadde bakgrunn som nomader, noe som innebar erfaring gjennom generasjoner med å skape seg et hjem, uten å ha et fast sted å bo. Et kjennetegn ved nomader var at de selv var i posisjon til å bestemme når de skulle flytte videre, til forskjell fra erfaringene de hadde fra leiemarkedet i Oslo. Tidligere fastboende somaliere fortalte også om egne hus. Somaliere som kom fra oljevirkosomhet i Gulf-statene hadde erfaring fra moderne bedriftsleiligheter i boligkomplekser. Også noen av dem som hadde bodd i Mogadishu hadde bodd i leiligheter. Som i en del andre land i Afrika og Asia ble det fortalt at offentlig ansatte fikk bolig, inkludert møbler som en del av kontrakten. Standarden økte med stillingen. Erfaringen med offentlige leieboliger som del av en ansettelseskontrakt, kan kanskje forklare noe av somaliernes preferanse for kommunal bolig. Mens det i Somalia var status å leie offentlig bolig, var det i Norge en boligsituasjon beregnet på de mest vanskeligstilte. Det er likevel ikke gitt at folk som kommer fra en helt annen virkelighet tar innover seg at det er grupper som blir klassifisert i den nederste delen av den sosiale skalaen som blir prioritert til kommunal bolig, mens det i deres opphavsland var omvendt. Schütz hevder at når mennesker møter noe fremmed de ikke har erfaringsmessig mulighet til å forstå i sin rette sammenheng, tolkes det fremmede inn i det kjente med de tolkningsrammene den enkelte har til rådighet (Schütz 1967). I et slikt perspektiv kunne somaliere inntil de fikk nye erfaringer, fortolke kommunal bolig som noe bra og som de ut fra medbrakt erfaring med offentlige boliger, hadde positive forventninger til. Akkurat som dette er et inntak til å forstå at folk som kommer fra en annen del av verden ikke automatisk oppfatter våre systemer slik de er intendert, er det et inntak til å forstå at boligkonsulenter kunne tolke somaliere og andre inn i en ramme av kravstore klienter. For kommunen var somalierne vanskeligstilte klienter, ensbetydende med at de måtte ta til takke med de boligene kommunen hadde til vanskeligstilte. Uavhengig av tidligere status og sosial klasse var bostedsløse flyktninger klienter for kommunen, som andre bostedsløse klienter som søkte kommunal bolig.

Erfaringene fra boligsituasjon i hjemlandet, påvirket boligpreferanser i Norge, om enn på forskjellig måte blant de tre gruppene. En del i det pakistanske miljøet ønsket å bo i store boliger med plass til flere i utkanten av byen, eller å ha to eller tre leiligheter ved siden av hverandre i sentrum. I sær kvinnene ga uttrykk for å sette pris på folkeliv, nærhet til venninner, etnisk service, offentlige tjenester og offentlig transport. Tamiler uttrykte på sin side å bli sjenert av støy og ønsket seg til småhusområder eller omegnskommuner til Oslo. Samtidig som etnisk service i nærområdet ble trukket frem som attraktivt, ble nabolag med høy andel tamiler og andre med minoritetsbakgrunn av flere vurdert negativt. Parallele mål koplet til boligsituasjon var dermed ikke alltid overensstemmende. Blant somaliere var det ikke så klare preferanser i forhold til den fysiske boligen, bortsett fra at den ikke måtte være for liten og at den helst skulle ligge i lav etasje hvis det ikke var heis. Her var flere opptatt av at boligen måtte være trygg, og at de kunne bestemme selv, noe som reflekterte både den selvstendige nomadetilværelsen, krigs- og flyktningssituasjonen og situasjonen på leiemarkedet i Oslo for store deler av gruppen.

Det er liten tvil om at medbrakte boligpreferanser med elementer fra opphavslandet, skikker for husholdsdannelse, boligetablering og boliganskaffelse var et utgangspunkt for oppfatning og håndtering av boligsituasjonen. Reproduserende strategier slik de ble presentert i kapitlene 7, 8 og 9 hadde betydning for hvordan hushold i de tre gruppene lyktes på boligmarkedet. Reprodusering av normer og praksiser hadde ulik viktighet og tok forskjellig form. Mens konvensjoner i det pakistanske miljøet styrket boligmulighetene, kunne praksis i det somaliske miljøet redusere mulighetene på boligmarkedet. Konvensjonen for storfamilier blant pakistanere med flere arbeidsføre menn, kombinert med styrt felles økonomi, styrket husholdets økonomiske handlingsmuligheter og ga således et insitament til å opprettholde skikken. Skikken ble vurdert som nyttig og dermed hadde noen interesse av å reproducere den som ledd i proaktiv planlegging av husholdets boligmuligheter i Norge. At skikken samtidig kunne bidra til å sementere rollefordeling mellom kjønn og generasjoner internt i hushold, kan imidlertid bidra til at den endres.

Praksisen for somaliske husholdsdannelser og endringer i Norge viste andre tendenser. Som et resultat av krigen i Somalia kom mange kvinner alene eller alene med barn som flyktninger til Norge. Å etablere seg i et nytt land med små barn, var langt mer utfordrende enn å komme som enslig voksen. Dessuten hadde ikke kvinnene tradisjon for å være hovedforsørgere. Gitt slike forhold representerte husholdsdannelser blant somaliere mer et brudd med tilvante praksiser, enn en tilpasning slik som blant pakistanerne. Kombinasjonen av store barnefamilier, ofte med en kvinnelig hovedforsørger i en periode, gjorde det vanskelig å etablere seg på arbeidsmarkedet og skaffe en selvstendig boligsituasjon. Dette var en helt

annerledes utgangsposisjon enn hva som var alminnelig blant pakistanske og tamilske hushold.

Familiegjenforening med barn og ektefeller fra opprinnelseslandet var utbredt i de tre gruppene. Blant tamiler skjedde også familiegjenforening med gamle foreldre, i sær kvinnenes. I alle tre gruppene var en konsekvens av familiegjenforening og moderne kommunikasjonsteknologi at tilførsel av gjeldende skikker og praksiser fra opprinnelseslandet var kontinuerlig. For de tre etniske gruppene i undersøkelsen hadde det ulike konsekvenser. Mens Pakistan fremsto som et fattig og kulturelt konservativt land med store sosiale forskjeller, hadde konflikter og borgerkrig medført radikale endringer i de to andre landene. På Sri Lanka førte det til endringer i kjønnsrollemønsteret i retning av at kvinner deltok mer i arbeidslivet og dessuten at medgift var uønsket. Utenfor Sri Lankas grenser ble imidlertid medgift fortsatt benyttet, blant annet som ledd i boligetablering. Blant somaliere var bildet mer utydelig, gitt oppløsning og mangel på legitime myndigheter. Kvinnenes tradisjonelt sterke stilling i hjemmesfæren i Somalia så imidlertid ut til å bli videreført både i og utenfor hjemmet, kanskje fordi et slikt kjønnsrollemønster sammenfalt med ideer i det norske samfunnet.

Tamilene hadde med seg en spesiell erfaring som vanligvis ikke assosieres til etnisk bagasje. De var vant med formell diskriminering i det srilankiske samfunnet og hadde erfaring med å forholde seg til utestengningsmekanismer. Den formelle og offisielle diskrimineringen på Sri Lanka innebar at de hadde erfaring med å ikke stole på myndigheter, de hadde erfaring med å bli vurdert som mindreverdige og de hadde antakelig erfaring med å finne alternative veier for det de ville oppnå. Utdanning i vesten var et eksempel på å omgå begrensninger i utdanningsmuligheter på Sri Lanka. Det kan spekuleres over om erfaringen også hadde lært dem at den negative utestengningen ikke skyldtes personlige forhold, men var del av systemet. Slik kunne frustrasjon og sinne over ulikefordelingen rettes mot systemet i stedet for mot en selv. Erfaringene kan ha gitt et fortrinn i møte med et vestlig samfunn fordi eventuell opplevelse av diskriminering da ikke ville oppleves like mye som en personlig fornedrelse, men som noe som var systembettinget og som til en viss grad kunne omgås. I møte med det retorisk integrasjonsvennlige Norge som hadde politiske intensjoner om ikke-diskriminering ved fordeling av kollektive goder som utdanning, bolig og arbeid, fikk tamilene anledning til å delta på arenaer som de var utestengt fra på Sri Lanka. Erfaringene fra hjemlandet kan ha bidratt til at tamiler raskere gjenkjente diskriminerende prosesser, og hadde måter å forholde seg til fenomenet på som ikke passiviserte dem som gruppe. Møtet med det som ble opplevd som rasistiske holdninger og handlinger i bomiljøer medførte en blanding av tilbaketrekking eller exit og omgåing av problemet. Flytting bidro til endring av nabolag og mulighet til å kjøpe selveierbolig, noe som

ble antatt å være den boligsituasjonen hvor det var minst rom for trakassering.

13.3 Etniske nettverk og tilgjengelighet til bolig

Kapitelene om boligstrategier viste at nettverk var en viktig del av reproduserende strategier i alle de tre gruppene. Sosiale forpliktelser ble reproduisert på bakgrunn av erfaringer fra opphavslandet og ut fra hvordan strukturen i de etniske miljøene i Norge og Oslo la grunnlag for bistand gjennom nettverk. I det følgende skal jeg drøfte hvorvidt det var kjennetegn ved nettverkene som bidro til variasjon, men også fellestrekk, i strategier og boligresultat blant de tre gruppene. Nettverk består av uformelle relasjoner mellom personer eller grupper av personer relatert til familie, slekt, religion, opphavsland, arbeid, fritid eller for eksempel følelsesmessige bånd. Nettverk har særlig betydning for minoriteter fordi en gjennom nettverk kan få tilgang til knappe ressurser, slik som informasjon, kapital og for eksempel bolig. Evne til å dra fordel av å være del av etniske nettverk vil dermed utgjøre en form for sosial kapital for den enkelte og kan spille en stor rolle i forhold til tilgjengelighet til bolig (Portes 1995:12).

Kvaliteten på og ressursgrunlaget i etniske nettverk i eksil vil blant annet være avhengig av antall personer i den etniske gruppen, geografisk konsentrasjon, botid og opparbeidete ressurser. Store og tette nettverk kan ifølge Portes være relativt effektive i å utvikle normative forventninger og håndheve gjensidige forpliktelser (ibid:9). Spareringene i det pakistanske og tamilske miljøet var blant annet eksempler på dette. De tre etniske miljøene varierte i forhold til både størrelse, geografisk konsentrasjon, botid og ressurser. Felles for alle gruppene var imidlertid en konsentrasjon i Oslo over tid og i noen deler av byen. Geografisk nærhet muliggjorde dermed direkte kontakt, opprettholdelse av sosiale forpliktelser og sosial kontroll. Samtidig bidro den teknologiske utviklingen med internett osv. til at en kunne opprettholde gjensidig kontakt med personer og nettverk andre steder i landet, og transnasjonalt.

Når det gjelder etniske nettverk i de tre gruppene i Norge er det viktig å holde fast ved at en etnisk gruppe ikke bare består av *et* nettverk, men mange og ulike, og med ulik karakter. Dessuten var det stor variasjon i deltakelse i nettverk, innen alle gruppene. Noen nettverk var åpne og inkluderende, også for andre med annen etnisk bakgrunn, slik som for eksempel religiøse menigheter. Andre nettverk var små, lukkede og hadde en ekskluderende karakter. Familier var eksempler på slike. Jeg vil diskutere fem dimensjoner ved nettverk som hadde betydning i forhold til bolig i de tre gruppene. Disse

dimensjonene er informasjon, nettverkets betydning som sikkerhetsnett, boligformidling, økonomi, og grad av inkludering.

13.3.1 Nettverk og informasjon

Informasjon var sentralt for å kunne være aktiv på boligmarkedet. Nettverk var for mange en helt vesentlig informasjonskanal, og i den første perioden også ofte den eneste kilden til informasjon. Særlig viktig var denne type informasjon for å få leie bolig. Nesten ingen av informantene fikk leie bolig etter å ha svart på, eller selv satt inn annonser. Mange fikk derimot vite om muligheter gjennom kjente, venner og familie. For dem som ikke kunne lese norsk og forholde seg aktivt til norsk språk, var nettverk eneste alternativ hvis de ikke fikk kommunal bistand. Informasjonen handlet om kunnskap om ledige boliger, og hvor en kunne henvende seg for å finne boliger til leie eller å kjøpe. Etter hvert ble informasjon gjennom nettverk en informasjonskilde i tillegg til annen informasjon. I kjøpssammenheng dreide nettverksinformasjon seg blant annet om i hvilke områder en kunne lete etter bolig. Like viktig var det å få andres erfaringer med boligkontor, banker og meglere.

Bredden i informasjonen var knyttet til arena for informasjonsutveksling. Jo tettere og mer lukkede nettverk, jo mindre informasjon fløt i nettverket (Granovetter 1973). De arenaene som ble fremhevet i undersøkelsen som effektive i forhold til å få vite om boliger var religiøse møtesteder og arbeidsplasser hvor informasjon ble utvekslet, frikoplet fra familie og etnisitet. Vesentlig for hva slags informasjon som ble utvekslet var hva slags erfaringer og andre nettverk arbeidskollegene eller de som deltok i menighetene hadde. På denne type arenaer kunne personer fungere som broer mellom miljøer, for eksempel mellom pakistanere som hadde boliger å leie ut og somaliere som trengte sted å bo. Eller mellom majoritets- og minoritetspersoner, hvor erfaringsbasert kunnskap om boligtyper, boligområder og hvordan en skaffer seg bolig kunne utveksles. På lignende måte fungerte bekjentskap mellom personer med ulik etnisk bakgrunn.

Etniske møtesteder, slik som foreninger, etnisk næringsvirksomhet og kafeer var til forskjell fra menigheter og de fleste arbeidsplasser knyttet til etnisk bakgrunn. Personer med samme bakgrunn oppsøkte slike steder for å treffe andre, snakke eget språk, utveksle informasjon om hva som skjedde i opphavslandet og om hvordan en kunne ordne seg i Norge (Ganapathy og Søholt 2000). I miljøer hvor mange hadde negative erfaringer ble også disse resirkulert og videreført. Det kunne bidra til å opprettholde mismot, til forskjell fra resirkulering av erfaringer fra dem som hadde lyktes. Uansett erfaringenes karakter ga denne typen møtesteder immigrantene muligheter til å reflektere høyt, diskutere og utveksle erfaringer innen en

minoritetskontekst, i forhold til å mestre ulike sider ved livet i eksil, inkludert bolig.

Dette er et eksempel på at informasjon gjennom nettverk er skjev, i den forstand at en får vite om det som de i nettverket vet noe om og vil formidle videre. I tillegg får en ofte vurderinger knyttet til informasjonen. Utveksling av vurderinger blir en form for læring gjennom nettverk. Overførte erfaringer fra andre ble bearbeidet og vurdert sammen med egne erfaringer som så igjen kunne formidles videre. Denne type informasjon innebar ikke objektiv oversikt over boligmarkedet, men var relatert til erfaringene i nettverket. For den enkelte kunne imidlertid informasjonen fremstå som et uttrykk for mulighetsrommet og var således med på å påvirke preferanser, strategier og vurderinger.

13.3.2 Nettverk som sikkerhetsnett

Et grunnlag for forpliktende etniske nettverk i eksil, er identifikasjon med andre personer i minoritetsgruppen og deres behov og mål. Slik identifikasjon kan bidra til at en føler en viss solidaritet med andre i miljøet, som kan utløse bistand og hjelp. For informanter som i perioder hadde problemer med å få et sted å bo, fikk dette betydning. Pakistanske arbeidsinnvandrere delte bolig, tamiler som kom som flyktninger ble loset rett inn i bofelleskap med andre tamiler fra asylmottaket, og blant somaliere var det en utbredt gjestfrihet som fanget opp familie, venner og bekjente som ikke hadde noe sted å bo. Nettverkene hadde således stor betydning i forhold til å avverge at folk måtte bo på hospits, eller være uten overnattingsmuligheter. Blant tamiler hadde nettverkene også en annen funksjon. Folk som bodde i distriktene og ønsket å flytte til hovedstadsområdet, flyttet inn til og bodde hos bekjente mens de orienterte seg på arbeids- og boligmarkedet. Nettverkene fungerte som sikkerhetsnett, parallelt med og som alternativ til offentlige hjelpeordninger. I sum ga det vanskeligstilte utvidet handlingsrom.

13.3.3 Nettverk og boligformidling

Boliginformasjon gjennom nettverk har som sagt vært viktig. I tillegg til informasjon, ble konkrete boliger formidlet, i sær blant tamiler og pakistanere, men også blant somaliere.

En forutsetning for å kunne formidle boliger internt i det etniske nettverket, var at personer og hushold i det etniske miljøet disponerte flere eller større boliger enn de selv trengte. Eller at de aksepterte å bo trangt. Boligformidling var dermed nært knyttet til økonomiske ressurser i gruppene. Den somaliske gruppen skilte seg ut, ved ikke å disponere

ekstraboliger til utleie. Gjestfriheten førte imidlertid til at de tok inn husløse i boligen.

Boligformidling og ressurser innen og mellom de tre etniske gruppene kan illustreres som i tabellen nedenfor.

Tabell 13.1 *Boligformidling og boligressurser innen og på tvers av de tre etniske gruppene.*

Boligutbyder				
		Pakistansk bakgrunn	Tamilsk bakgrunn	Somalisk Bakgrunn
Boligsøker	Pakistansk bakgrunn	Dele bolig Storfamilie Fremleie Utleie		
	Tamilsk bakgrunn		Bofellesskap Innlosjering Fremleie Utleie Kjøp/salg	
	Somalisk bakgrunn	Fremleie Utleie		Innlosjering Bo sammen
	Andre	Fremleie Utleie	Utleie	

Tabellen viser at det i alle de tre miljøene forekom ulike former for leievirksomhet som varierte fra tett samboerskap til utleie til fremmede. Bortsett fra valgte storfamiliekonstellasjoner blant pakistanere, var alle de andre formene for samboerskap fremtvunget av nød. I det pakistanske og tamilske miljøet var det etter hvert økonomiske ressurser til at det kunne investeres i ekstraboliger. Inntil familiene selv hadde behov for boligene ble de leid ut. Pakistanske utleiery fremsto som en viktig utleiergruppe for somaliere, i tillegg til at de leide ut til andre, inkludert pakistanere. I utleiersammenheng fremsto det pakistanske miljøet som en ressurssterk etnisk gruppe, som leide ut til folk i mindre ressurssterke, etniske miljøer. Tabellen viser at de tamilske informantene foretrakk hverandre både som utleiery, som leietakere og ofte når de solgte/kjøpte bolig. Tamilske boligsøkere ga uttrykk for å ha liten tillit til offentlige myndigheter og boligutbydere av majoritetsbakgrunn. De kjente verken til myndighetenes hensikter og begrunnelser, eller til hvordan etniske nordmenn resonerte. En forklaring de selv ga, var at tamiler generelt hadde liten kontakt med

hjelpeapparatet og at mange i det tamilske miljøet i en periode ble sendt ut av landet. I en slik situasjon var det tryggere å forholde seg til sine egne.

I Stor-Britannia har boligformidling gjennom nettverk, kombinert med en opplevelse av diskriminering og dermed særlige behov i minoritetsbefolkningen, ført til etablering av selvhjelpssystemer og uavhengige boligorganisasjoner. I denne forbindelse har "The black voluntary housing movement" spilt en sentral rolle (Harrison 1995). I løpet av en ti-års periode ble det opprettet 62 boligorganisasjoner for svarte og andre etniske minoriteter med en nasjonal felles organisasjon (FBHO Yearbook 1997/98). Blant annet driver somaliere en boligorganisasjon som formidler boliger og boligoppfølging til somaliere og andre flyktninger (Astonbrook housing association, 2004). Mens det i Stor-Britannia har skjedd en politisering og kollektiv organisering av alternative strategier for boliganskaffelse blant etniske minoriteter, finner vi i Norge ingen tilsvarende trekk i forhold til bolig. Opplevelsen av å ikke slippe til i det alminnelige leiemarkedet, sammen med en form for solidaritet med andre med samme eller annen minoritetsbakgrunn har imidlertid ført til utstrakt utveksling av uformell informasjon og tjenester i nettverk innen og på tvers av etniske grupper. Selv om det ikke er utviklet egne boligorganisasjoner, kan det se ut til at det innen det tamilske miljøet ble utviklet et uformelt og nettverksbasert marked for formidling av boliger. Det foreløpige inntrykket er at det intra-etniske boligmarkedet er midlertidig og et skritt på veien mot større strukturell integrering i boligmarkedet. Det kan virke som den generelle tendensen er intra-etnisk boligformidling i en etableringsperiode med utvikling til både intra- og inter-etnisk nettverksformidling over tid, parallelt med at gruppene blir integrert i boligøkonomiske strukturer. Behovet for intra- og inter-etnisk nettverksformidling av bolig vil variere med muligheter i det større og alminnelige boligmarkedet.

13.3.4 Nettverk og økonomi

Jeg har flere steder belyst at penger flyter i nettverkene. Som hovedregel har pengene beveget seg mellom personer og hushold innen det samme etniske nettverket. Penger har gått mellom generasjoner, til søsken, annen familie og venner. Mens det har vært knyttet gjensidige forventninger til pengetransaksjoner i form av rentefrie lån og gaver i Norge, har penger som hovedregel bare gått en vei når det har dreid seg om transnasjonale, etniske nettverk, nemlig som gaver eller tilbakebetalinger ut av landet. Unntak har vært lån og gaver innen familier i diaspora. For dem som bodde i Norge betydde det som hovedregel en tapping av økonomiske ressurser i bytte mot mindre bekymring for familie, opprettholdelse av familiære bånd og sosial inkludering ved eventuell tilbakevending til opphavsland. Utover å støtte opp om medlemmer av samme identitetsfelleskap, kan en motivasjon for

økonomisk bistand i nettverk i følge Portes være knyttet til at det kan gi status (Portes 1995:15).

Finansieringsmuligheter gjennom nettverk i forhold til boliginvesteringer var viktig for informanter innen alle de tre gruppene. Det var både et alternativ til finansiering gjennom alminnelige, offentlige kanaler, et supplement til annen finansiering og en måte å redusere kostnader på ved rentefrie lån. Størrelsen på transaksjoner av penger i nettverk var avhengig av behov og ressurser i nettverket. En måte å kompensere begrensede ressurser blant enkeltpersoner var å låne av mange. Det somaliske miljøet var typisk preget av begrensede midler og mange lånekilder, mens det tamilske og det pakistanske nettverket var økonomisk sterkere. Fra pakistansk hold ble det likevel hevdet at økonomisk bistand i forhold til bolig ikke var relevant blant venner, fordi det var en for stor kostnad for alminnelige lønnsinntakere. Lån, gaver og medgift i familienettverket var likevel et kjent fenomen, selv om det var mer til tilleggsfinansiering enn til fullfinansiering. Lignende forhold kom frem i det tamilske miljøet. En sammenligning av økonomisk bistand i de tre minoritetsmiljøene viste at størrelsen på beløpet varierte med etnisk gruppe og type bolig. Somalierne bodde hovedsakelig til leie og lånte til depositum, inventar og i noen tilfelle til leierestanser. Tamiler og pakistanere på eiermarkedet lånte til egenkapital, både for å få etableringslån og banklån, eller for å få redusert låneandelen. Lån til egenkapital i det somaliske miljøet dreide seg om kr. 40 000, mens det i det pakistanske miljøet ble lånt inntil kr. 4- 500 000 til bolig gjennom nettverk (1999). Fordelen med lån i nettverket var at lånene var rentefrie. Ulempen var at avdragene ikke ble regnet inn i grunnlaget for bostøtte, kort nedbetalingstid og konfliktfylte relasjoner dersom man ikke klarte å betale. Få i miljøene hadde så god råd at lån til andre utenfor den nærmeste familien ble opplevd som ubetinget positivt. Det innebar økonomisk risiko og begrensning for långiver, noe som begrunnet behovet for kort nedbetalingstid. Lignende argumenter ble knyttet til å benytte personer i nettverket som kausjonister. Dersom låntaker ble arbeidsledig, ble kausjonisten ansvarlig. Slike forhold hadde ført til ubehagelige situasjoner og konflikter i etablerte relasjoner. Nettverkens innebygde dynamikk innebar at de som var del av en økonomisk, ressurssterk familie var best stilt i forhold til å få lån og gaver i nettverk. Noe som igjen betydde at økonomisk ressurssterke pakistanere og tamiler fikk mer uttelling både i de formelle og uformelle finansieringssystemene enn somalierne.

I tillegg til gaver og lån mellom enkeltpersoner, familier og hushold var organiserte, forpliktende sparinger blant pakistanere og tamiler en viktig måte å skaffe kapital til boliginvesteringer som depositum, egenkapital, møbler osv. Fra somaliske informanter ble ikke slike organiserte sparinger nevnt, men en sentral person i det somaliske miljøet fortalte i 2005 at slike former for sparing også var utbredt blant somaliere i Oslo. Slik tvungen

sparing med sterk sosial kontroll, bidro til at deltakerne fikk et økonomisk overskudd, eller fikk mulighet til å innløse økonomiske forpliktelser. Spareringene var spesielt viktige for dem som ikke hadde tilgang til eller råd til alminnelige kreditorordninger. En annen fordel var at det innebar en opplæring i og erfaring med betydningen av økonomisk planlegging. Økonomisk planlegging var vesentlig for at husholdene skulle få mer innflytelse over egen boligsituasjon.

13.3.5 Grad av inkludering

Grad av inkludering i nettverkene varierte mellom de tre gruppene. I tillegg til skikker og tradisjoner for nettverk i de etniske miljøene, skyldtes dette blant annet at gruppene hadde kommet til Norge av ulike grunner, hadde ulike alders- og husholdssammensetning samtidig som størrelsen på gruppene var forskjellig. Utstrakt familieforening som i det pakistanske miljøet bygget opp om familie- og slektsnettverk. Store andeler flyktninger bidro på sin side til nettverk basert på blant annet kjennskap fra asylmottak, blandinger av politisk og/eller religiøs tilhørighet, kaste- og klanstilknytning.

Nettverk i det pakistanske miljøet var preget av sterk familietilknytning. Den forpliktende gjensidigheten var innen det som ble definert som familie, til en viss grad uavhengig av landegrenser. Tradisjonelt var dette mannens familie som kvinnen ble del av ved ekteskap. Eventuelle lån skjedde i første rekke blant mannlige slektsledd, mannens fars brødre eller mannens brødre. Det ble hevdet å være skam å låne av kvinnens familie. Hvorvidt dette synet blir opprettholdt i tilfelle hvor det er kvinnens familie som har opphold i Norge er usikkert. Det lukkede pakistanske nettverket handlet om utveksling av økonomiske goder det var knyttet risiko til, slik som rentefrie lån og økonomiske gaver mellom generasjoner, som oftest fra foreldre til barn. Gitt at storfamilien ble opplevd som en enhet, betydde lån, gaver og økonomisk bistand i tilknytning til denne at en på en måte støttet opp om seg selv.

I tillegg til de små og lukkede nettverk var pakistanere del av store nettverk knyttet til slekt, bekjentskaper fra å bo i eksil, fra arbeids- og næringsliv, foreningsliv, moskeer osv. Et eksempel på nettverkens mulige omfang ble fortalt av en ung kvinne som var inngiftet i en norskboende familie. Hun hadde vært i Norge i ca. syv måneder. Som nygifte måtte det unge ekteparet gå på visitter hver fredag, lørdag og søndag. På intervjuetidspunktet hadde hun vært på rundt 75 visitter til andre pakistanere i Oslo området. Hun fortalte at visittene var nyttige fordi hun fikk bred informasjon om hvordan det var å leve i Norge, sett fra et minoritetssynspunkt. Kvinner som derimot levde uten mann, enten fordi de var skilt, enker eller mannen bodde i Pakistan gikk glipp av mye uformell informasjon om muligheter og bistand som fløt i det pakistanske miljøet, fordi de ikke var inkludert. Samme

fenomen ble avdekket blant enslige, pakistanske kvinner i Stor-Britannia (Bowes m.fl. 1998).

Til tross for tradisjoner og praksiser i forhold til opprettholdelse av nettverk, ga imidlertid pakistanske informanter eksempler på endringer i retning av mer passive nettverk. En uttrykte det omtrent slik:

Vi har en ganske stor familie i Oslo og før hadde vi mye kontakt. Men nå har vi blitt mer like nordmenn. Av materialistiske grunner jobber alle hardt og mye for å tjene penger og da får vi ikke tid til å treffe hverandre. Så enkelt er det. (Pakistansk mann, selvstendig næringsdrivende)

I det tamilske miljøet i Oslo-området, som ikke var så aldersblandet og slektskapsorientert som det pakistanske, virket det som nettverkene var mer mellom venner, politisk likesinnede og i forhold til arbeids- og foreningsliv. Asylmottakene hadde i en del tilfelle hatt funksjon som arena for bekjentskap og nettverksbygging, som fortsatte etter bosetting. Nettverkene var løsere og informasjon og boligformidling var tilgjengelig for dem som deltok på arenaer med andre tamiler. Fordi slektene ikke var omfattende i Norge, måtte en i større grad oppsøke tamilske arenaer for å få del i informasjonsflyten. Derimot kom flere fra de samme områdene på Sri Lanka og var i lignende aldersgruppe, noe som kunne medføre re-etablering av bekjenskaper og nettverk ved tilfeldige møter i Norge. Inntrykket fra det tamilske miljøet var at de løse nettverkene i stor grad var åpne. Ufarlig informasjon om muligheter og boliger ble formidlet, samtidig som det kom frem skepsis mot formidling av mer følsom informasjon. Det ble hevdet at det tamilske miljøet var sosialt kontrollerende, og at krefter i deler av miljøet var opptatt av å styrke det tamilske nettverket i Norge. Rent konkret innebar det ønsker om at de for eksempel skulle bo i nærheten av hverandre slik at de hadde flere å søke hjelp fra. En begrunnelse for ikke å delta i nettverk var et ønske om ikke å være del av kontrollerende miljøer, blant annet fordi nettverk kunne være knyttet til politiske grupperinger blant tamiler. Det var derfor et bevisst valg å stå utenfor etniske nettverk og bo i områder med få andre tamiler, eller bare ha omgang med nære venner. Andre hadde ikke interesse eller tid til å delta på tamilske møtesteder og sto på den måten utenfor nettverkene. Dette gjaldt i stor grad enslige kvinner og kvinnelige aleneforsørgere.

Nettverkene blant somalierne var kjønnsdelte, og ble hevdet å være mindre klanorienterte enn i Somalia. Inntrykket fra hovedsakelig kvinner, var åpne og løse nettverk med en sterk forpliktelse til å være gjestfri og dele med andre kvinner som hadde mindre enn en selv. Samtidig levde en del relativt isolert med en begrenset omgangskrets. Begrenset stigmatisering av enslige kvinner, bidro imidlertid til at kvinner kunne ha aktive nettverk seg i mellom

og kunne delta i aktiviteter som tiltak og arbeid, dersom de slapp til og klarte å kombinere aktiviteten med barn. På den måten høstet noen erfaringer som kunne flyte videre i nettverket. Somaliske menn møttes for seg, på kafeer og ute på faste møteplasser. Da det var få mannlige, somaliske informanter med i undersøkelsen, har jeg imidlertid begrenset kunnskap om hva som skjedde på disse møtestedene av relevans for boligstrategier.

13.3.6 Sammenheng mellom boligstrategier og kjennetegn ved nettverk

Nettverk ble benyttet aktivt som ledd i tilpassnings- proaktive og reproduserende strategier. Også de som forholdt seg reaktivt til hendelser i egen boligsituasjon, for eksempel til oppsigelser, benyttet seg av nettverk for å skaffe ny bolig. Det betyr at opprettholdelse av nettverk var av strategisk betydning for fremtidige, uforutsette hendelser. Opprettholdelse av og inkludering i etniske nettverk forutsatte potensiell gjensidighet, tillitsforhold, vilje til å bytte informasjon og tjenester og deltakelse på arenaer hvor en kunne styrke sin nettverkskapital. Nettverk som ressurs og strategi i forhold til bolig er knyttet til det faktum at en etterspør noe i nettverket som en ikke selv har, enten dette er informasjon, ferdigheter, bolig, penger, leietaker eller utleier. Bortsett fra den nære familie som kan være villig til å tilby større pengesummer, betyr dette at effektive nettverk består av individer som besitter ulike kvaliteter og ressurser. De som omgås i tette nettverk vil ofte ha den samme informasjonen, mens de som omgås i miljøer som er annerledes enn en selv, lettere kan få tilgang til informasjon og ressurser som en selv ellers ikke har tilgang til (Granovetter 1973: 1371). I materialet er dette eksemplifisert ved at pakistanere og tamiler som deltok på arenaer hvor det også var etniske nordmenn, endte opp i boligstrøk som var utypiske for hushold med slik bakgrunn. På samme måte, somaliere som deltok på arenaer med andre etniske grupper som var kjennetegnet av større materielle ressurser (pakistanere), fikk lettere tilgang til deres boligressurser. Løse bånd og forbindelser på tvers av etniske miljøer, viste seg dermed å være effektive i forhold til alternativ informasjon om muligheter på boligmarkedet. På lignende måte fungerte nettverkene i forhold til utleie av ekstraboliger. Lån i nettverk og innløsning var imidlertid begrenset til nærere omgangskrets. Det å ha, være del av og vite å dra nytte av nettverk påvirket dermed ens posisjon i tilgjengelighetsstrukturen i forhold til bolig, fordi det kunne spille en nøkkelrolle i et husholds ressurs- og kompetanseprofil.

Nettverk kan fungere som et slags bindeledd og en måte å utnytte erfaringsbasert bistand fra opphavslandet med opparbeidete ressurser slik som utdanning, arbeid og inntekt, innenfor en gruppe. Til sammen vil disse faktorene ha stor betydning for et husholds muligheter på boligmarkedet.

13.4 Etnisk kapital

Opparbeidete individuelle ressurser som varierer i forhold til etnisk *gruppe* har jeg valgt å kalle etnisk kapital og analysere under synsvinkelen etnisk tilhørighet. I denne sammenheng omfatter etnisk kapital både sosiokulturell og sosioøkonomisk kapital. I tillegg kan botid i Norge være et uttrykk for etnisk kapital, fordi tilpasning til og tilegnelse av hva som er nødvendig for å skape seg et tilfredsstillende liv i Norge betinger en viss botid. Etnisk kapital på gruppenivå har og hadde betydning for informanthusholdene, fordi det spilte inn på hva slags ressurser som var tilgjengelige i nettverket, i tillegg til de ressursene som det enkelte hushold disponerte. Slike ressurser på gruppenivå gir signal om hvorvidt gruppen som sådan har lyktes med å etablere seg i Norge, gitt muligheter i den kontekstuelle situasjonen. De sosiokulturelle og sosioøkonomiske ressursene som jeg vil diskutere her, er utdanning, arbeidsdeltakelse, yrkesinntekt og botid.

13.4.1 Etnisk kapital - utdanning

Hvilken sammenheng var det så mellom utdanning og muligheter på boligmarkedet? Utdanning var ingen nødvendig forutsetning for å skaffe seg et sted å bo, men det lettet boliganskaffelsesprosessen fordi det kunne gjøre det lettere å skaffe seg og forstå relevant informasjon og det kunne lette tilgangen til arbeidsmarkedet. Gitt at en viktig inngangsbillett til boligmarkedet var kapital og inntekt, og at utdanning generelt styrker mulighetene på arbeidsmarkedet, kunne en anta en indirekte sammenheng mellom utdanning og boligmuligheter.

Utdanning som individuell og gruppe kapital, handlet både om hva innvandrerne hadde med seg av skolegang og hva de hadde tilegnet seg i Norge. Den enkeltes utdanning inngikk i gruppens sosiale kapital og ressursgrunnlag. For den enkelte person innebar tidligere utdanning erfaring for å lære, noe som var nødvendig i innvandrersituasjonen. Dessuten, ved flytting til et høykompetanseland som Norge, hadde det betydning for integrasjon på gruppenivå om de som kom hadde erfaring med utdanningssamfunn og opplevde utdanning som attraktivt og mulig for dem selv og etterkommerne. Gruppedimensjonen er aktuell hvis en antar at det vil være intragrupperdynamikk i forhold til strategier for å klare seg i et nytt land, på kort og lang sikt.

De tre gruppene kom fra tre ulike samfunn med hensyn på utdanning. Utdanningserfaring på gruppenivå definerer jeg her grovt til andel lese- og skrivekyndige over 15 år i opphavslandet, basert på opplysninger fra CIA, the World Factbook. Det opplyses ikke om andel med høyere utdanning. Tamilene skilte seg positivt fra de to andre gruppene med 92 prosent lese- og

skrivekyndige i 2003. Forskjellen mellom kvinner og menn var bare på 3 prosent i kvinnes favør. En annen fordel for tamiler i eksil i Vest-Europa, var at engelsk inntil 1974 var offisielt språk og fortsatt ofte brukes i offisielle sammenhenger. Det betydde at mange hadde kjennskap til engelsk, noe som kunne lette kommunikasjon med nordmenn og norske institusjoner. I Pakistan var lese- og skrivekyndigheten i 2003 46 prosent, og med stor forskjell mellom kvinner og menn. To av tre menn kunne lese og skrive, mens bare en av tre kvinner var lese og skrivekyndige. I Somalia var lese- og skrivekyndighetsandelen 38 prosent i 2001. Også her var det store forskjeller mellom kvinner og menn. Hver annen mann, men bare hver fjerde kvinne var lese- og skrivekyndige. Krigssituasjonene på Sri Lanka og i Somalia førte dessuten til fravær av og reduserte muligheter for utdanning blant dem som vokste opp mens krigen pågikk.

I immigrantsituasjonen vil lese- og skrivekyndighet, selv om det er på et annet språk, ha betydning for muligheter til å orientere seg og finne frem til relevant informasjon, lære norsk og kunne sette seg inn i norske forhold, inkludert boligmarkedet. Blant tamiler fremsto dessuten utdanning som en viktig forberedende strategi for yrkesmessig og materiell karriere i Norge, inkludert bolig. Utdanning som fenomen var kjent og attraktivt for flere av kastene i hjemlandet. Det ble hevdet at utdanning var en del av den tamilske kulturen. Dessuten at ambisjonene om utdanning hadde spredd seg til kvinner i lavkastene og til bøndene som var høykaste, og som tradisjonelt ikke hadde vært opptatt av utdanning. På Sri Lanka ble det hevdet å være gratis grunnskole for alle. Høyere utdanning var imidlertid et gode som tamiler etter hvert hadde fått begrenset adgang til, grunnet utestengning av srilankiske myndigheter. I Norge var høyere utdanning derimot allment tilgjengelig og tilnærmet gratis. Tall fra Statistisk sentralbyrå bekrefter tamilenes prioritering av utdanning i Norge (Lie 2004). Blant de tre gruppene i Norge, var det høyest andel blant førstegenerasjonsinnvandrere med tamilsk bakgrunn som tok videreutdanning i Norge. En av informantene begrunnet egen satsing på utdanning med at det ga muligheter for yrkesmessig og økonomisk karriere *på sikt*. I de første årene som høyskoleutdannet tjente han imidlertid mindre enn med vaskejobb til tross for at han jobbet mer. Blant tamiler som er vokst opp i Norge lå deltakelsen i høyere utdanning over gjennomsnittet for alle i Norge (ibid.:70). Blant pakistanere var det stor mobilitet i forhold til utdanning mellom generasjonene. Når det gjaldt somaliere hadde 40 prosent videregående skole, enten fra Somalia eller fra Norge. Seks prosent hadde høyere utdanning (ibid.). Dette er helt sammenfallende med utvalget i undersøkelsen. De høyt utdannede var eldre som gikk på universitetet før regimet ble styrtet i 1991. Til forskjell fra den generelle erfaringen i det norske samfunnet om positiv sammenheng mellom utdanning, arbeid og inntekt, var det ikke slik for informanter av somalisk bakgrunn med høy

medbrakt utdanning. De hadde problemer med å få innpass på arbeidsmarkedet og i kvalifiserte stillinger med adekvat lønnsnivå. Tamiler og pakistanere som hadde utdanning fra Norge, opplevde lettere innpass i arbeidsmarkedet og dermed inntekt som kunne brukes til bolig. Selv om ikke medbrakt utdanning førte inn i arbeidsmarkedet, hadde det likevel betydning i forhold til å evne, skaffe og forstå informasjon. Utdanning hadde betydning som kulturell kapital, men virket samtidig desillusjonerende for dem som likevel ikke slapp til i arbeidsmarkedet.

13.4.2 Etnisk kapital – arbeid og inntekt

Om utdanning hadde indirekte betydning i forhold til å skaffe bolig, så hadde deltakelse i arbeidslivet direkte betydning for handlingsrom i forhold til bolig. Jo større inntekt i husholdet, jo større muligheter objektivt sett på boligmarkedet. Og jo flere som hadde arbeid i gruppen, jo større sannsynlighet for økonomisk bistand gjennom nettverk. Gruppens deltakelse i arbeidslivet og inntektsnivå varierte. Nedenfor presenteres en tabell over arbeidstakerandel i de tre gruppene. Gitt at bokostnadsnivået i Oslo området i hovedsak var basert på to-inntektsfamilier, hadde kjønnsdimensjonen i forhold til arbeidsdeltakelse betydning for muligheter på boligmarkedet.

Tabell 13.2 *Arbeidstakerandel for personer etter landbakgrunn og kjønn. 16 – 74 år. 2001.*

	Pakistan	Sri Lanka	Somalia
Menn	49	70	31
Kvinner	26	51	19
Total	38	61	26

Kilde: Lie 2004, Statistisk sentralbyrå.

Yrkesdeltakelsen blant gruppene varierte som i tabellen over. Tamilenes yrkesdeltakelse var den høyeste for alle i Norge i 2001, inkludert etniske nordmenn, noe som blant annet skyldtes aldersfordeling. Somalierne lå i den andre enden av skalaen, og hadde lavest arbeidstakerandel blant flyktninger og i befolkningen som helhet. Til tross for lang oppholdstid i Norge blant pakistanere som gruppe, scoret denne gruppen lavt i forhold til arbeidstakerandeler. En forklaring på tamilenes høye yrkesaktivitet kom fra en av informantene. Hun fortalte at mange tamiler hadde gått på katolske misjonsskoler hvor de var blitt vant til disiplin og høye forventninger til innsats. Dessuten var tamilene vant til å være midlertidige arbeidsutvandrere til Midt-Østen og Saudi Arabia. Forestillingen om arbeidsutvandring hang

ved en del av flyktningene og de jobbet deretter. I Norge reiste de dit det var jobber å få. Noen fortsatte å reise til bedre arbeidsmuligheter og forlot Norge til fordel for Australia, Canada og USA.¹⁰⁸

Den relativt lave yrkesdeltakelsen blant pakistanere, skyldtes blant annet kvinnes lave yrkesdeltakelse, noe som kan forklares med sosiale konvensjoner. Mens noen kvinner av pakistansk bakgrunn fremhevet det som et gode at de slapp å jobbe utenfor hjemmet, og at de var heldige som hadde menn som kunne forsørge dem, mente tamilske kvinnelige informanter at arbeid var en positiv mulighet. Begrunnelser i tillegg til inntekt, var at det både kunne holde vonde tanker unna, og forhindre ensomhet og kjedsomhet. En tamilsk kvinne som var berettiget uføretrygd fortalte for eksempel at hun foreløpig ikke vurderte å pensjonere seg midt i 30-åra, selv om hun ikke klarte å jobbe full tid. Hun hadde glede av å jobbe og omgås andre. Selv om noen pakistanske kvinner satte pris på å ikke jobbe, fortalte andre at de gjerne ville, men måtte ha tillatelse fra mannen for å ta arbeid eller delta i aktiviteter utenfor hjemmet. En fortalte om hvordan hun fikk mulighet til å jobbe, da mannen ble ufør og familien trengte flere inntekter. I de pakistanske storhusholdningene ble kvinnes lave arbeidsdeltakelse kompensert ved at mennene i flere familieenheter hadde jobb, noe som ga husholdet relativt stor økonomisk handlingsevne, selv om hver inntekt kunne være lav. Somaliske kvinners arbeidsdeltakelse var også lav. I følge dem selv skyldtes det ikke så mye konvensjoner om kjønnsrelasjoner i familien, men mer muligheter i arbeidsmarkedet og praktiske begrensninger i forhold til å kombinere barn og arbeid. En av informantene var opptatt av å fremheve at somaliske kvinner skilte seg fra arabiske kvinner ved at de var mer selvstendige.

Mannen min kan ikke si at jeg må være hjemme. Da må han jobbe og tjene penger slik at jeg kan passe barna og studere. Men han har ikke jobb og kan ikke si at jeg skal være hjemme. Heldigvis, vi somaliske kvinner har mye frihet. Dessuten, når jeg har begynt å være ute og oppleve ting og jobbe sammen med andre blir det kjedelig å være hjemme. (Somalisk kvinne og fem-barns mor i arbeid)

Et kjennetegn ved somaliske kvinner spesielt, men også ved kvinner i de to andre gruppene, var at de som var del av arbeidslivet var mer orientert om samfunnet rundt seg, om boligkontor, boligsosiale ordninger, om skole og barnehagemuligheter m.m. I forhold til bolig hadde det betydning ved at de hadde mer informasjon om muligheter og begrensninger og hvordan de

¹⁰⁸ At det er lettere å lykkes økonomisk i USA enn i Norge for innvandrede, etniske minoriteter, er bekreftet i en artikkel om inntektsprofiler for innvandrere til Norge og USA av Barth, Bratsberg og Raaum (2004).

kunne ta seg frem for å få til noe. I tillegg til inntekt, hadde arbeidsdeltakelse dermed også en viktig funksjon i forhold til å skaffe og forstå informasjon.

Somaliske menns lave yrkesdeltakelse kan skyldes flere forhold. Inntrykket fra mannlige informanter var at de strevde for å skaffe jobb, men at arbeidsmarkedet ikke var interessert i dem. Dette gjaldt også universitetsutdannede med gode norskkunnskaper. Manglende suksess på arbeidsmarkedet reduserte troen på muligheten til å klare å ordne egen boligsituasjon. På den måten påvirket manglende innpass på arbeidsmarkedet at tilpasning til kommunens kriterier ble valgt som boligstrategi.

Forhold til sosialhjelp

De som ikke hadde arbeid og som ikke hadde rett på trygd eller dagpenger, måtte leve på sosialhjelp og andre overføringer, eller bistand fra eget miljø. Sosialhjelp ga liten innflytelse over egen boligsituasjon. De fleste av informantene som hadde sosialhjelp som hovedinntektskilde bodde i kommunal bolig eller i privat leiebolig med kommunal husleiestøtte. Det var ulike holdninger til sosialhjelp i miljøene.

I det somaliske miljøet kom det frem kritiske røster i forhold til den lave arbeidsdeltakelsen, både blant menn og kvinner. En begrunnet kritikken med religionen som fremholdt at hvis en var frisk måtte en ikke leve på andre eller på sosial hjelp. Informanten fortalte følgende fra Mohammed i Koranen:

Hvis du er fattig og bare har et teppe må du ikke tigge, men selge teppet, kjøpe en øks og gå i skogen og hugge ved som du så kan selge. For pengene du har tjent kan du kjøpe mat.

Budskapet hennes var at ingen bare måtte sitte hjemme og vente. De måtte anstrenge seg for å klare seg på egen hånd og finne jobb. Dessuten var hun opptatt av at somaliere diskvalifiserte seg på arbeidsmarkedet ved å være passive, fordi det førte til dårligere helse. En annen forklarte den lave arbeidsdeltakelsen og avhengigheten av sosialhjelp med at somaliere måtte begynne nederst yrkeshierarkiet, samtidig som få hadde erfaring med individuell mobilitet. Dersom især mennene trodde at de måtte forbli i dårlig betalte og uverdige arbeidsforhold, kunne det være mer attraktivt med sosialhjelp. Hvis lavstatus jobber derimot ble oppfattet som et første skritt inn i arbeidslivet, ville det bli oppfattet som mer attraktivt.

I det pakistanske miljøet kom det frem motstridende oppfatninger i forhold til å ta i mot sosialhjelp. De som klarte seg bra økonomisk var mest negative og mente det var en skam og lite respektabelt, mens de som var avhengige av slik hjelp oppfattet det som nødvendig bistand. Blant dem som var del av store familier som bodde i Oslo, ble økonomisk hjelp innen storfamilien

trukket frem som et alternativ til sosialhjelp. I et annet tilfelle ble det fortalt hvordan en familie i en kriseperiode hadde foretrukket å ta opp banklån i stedet for å søke sosialhjelp. For de som strevde for å klare seg, var det uakseptabelt at andre arbeidsføre foretrakk sosialhjelp fremfor lavt betalte jobber. Om dette skyldtes budskapet i Koranen som ble henvist til fra den somaliske informant er uvisst. Andre offentlige ordninger som etableringslån, bostøtte og tidligere bistand fra Sifbo ble ikke omtalt som stigmatiserende.

Blant tamiler kan det være en annen forklaring som kan belyse gruppens høye arbeidsaktivitet og motvilje mot å søke sosialhjelp og andre offentlige, økonomiske hjelpeordninger. Sosialantropologen Fuglerud diskuterer hvordan det å gi og ta ikke er nøytrale begreper i hinduistisk tankegang (Fuglerud 1999:124). Det å gi, gir noen mulighet til å utøve dominans, mens det å ta i mot kan være et tegn på akseptert underordning. At det offentlige gir (sosialhjelp, bostøtte osv.), kan således bli oppfattet som en gjenkjennelig teknikk for å utøve en dominans som tamiler opplevde som uønsket (Elster 1989: 58). Å gi med tanke på å påvirke mottakerens atferd er et kjent fenomen, det mest negative eksemplet er korrupsjon. Også offentlig, boligsosial bistand dreier seg om bistand på vilkår. Når man tar i mot, aksepterer man samtidig å følge foreskrevet atferd, f.eks. å flytte ut av kommunal bolig etter noen år, frasi seg økonomisk støtte hvis inntekten øker og ikke fremleie kommunal bolig. Motviljen mot å komme i et underordnet, avhengighetsforhold til kommunen ble uttrykt ved ubehaget ved å måtte tigge og dokumentere behov for sosialhjelp. Dessuten uttalte en informant som hadde hatt det vanskelig økonomisk, at det var bedre å tjene egne penger enn å få sosialhjelp, selv om beløpet kanskje ikke var større. Viktig for ham var at egne penger ga ham full disposisjonsrett, til forskjell fra sosialhjelp. Med sosialhjelp måtte han innordne seg kommunens kriterier for dokumentasjon av egen økonomiske situasjon, og for bruk av pengene. Han fortalte for eksempel at familien prioriterte eid bolig hvor de selv hadde kontroll, som viktigere enn høyt forbruk. Dessuten, lavt, løpende forbruk hadde gjort det mulig for familien å kunne prioritere å besøke nær familie som bodde i USA, Canada og andre land i Europa. Det hadde ikke vært mulig med samme beløp i offentlig hjelp. Egne penger gjorde det mulig å prioritere forbruk etter eget ønske, uavhengig av om myndighetene mente de burde prioritere annerledes. Selv om motstand mot å ta i mot hjelp kan spores tilbake til hinduistisk tankegang, så kom ikke denne holdningen bare til uttrykk blant hinduer. Uavhengig av religiøs tilknytning blant de tamilske informantene (hinduer, katolikker, baptister og buddhister), var det en generell motstand mot å ta imot hjelp som kunne oppleves som og tolkes som underordning. Uavhengig av religion, tolker jeg denne måten å forholde seg på som et trekk ved den tamilske kulturen som tamiler brakte med seg og overførte til eksiltilværelsen, når de skulle bygge seg opp et nytt og helst

selvstendig liv. Vilkår ved blant annet sosialhjelp samstemte ikke med behovet for frihet fra offentlig styring av husholdets handlinger.

Variasjon i inntektsnivå

Uavhengig av årsak til varierende yrkesdeltakelse, vil størrelsen på yrkesinntekten være avgjørende for muligheter på boligmarkedet. Nedenfor presenteres en sammenligning av gjennomsnittlig inntektsnivå blant de tre gruppene i 2001.

Tabell 13.3 *Inntektsregnskap for husholdninger* i Oslo hvor hovedinntektstaker** er førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan, Sri Lanka eller Somalia. Gjennomsnitt 2001. Kroner.*

	I alt	Pakistan	Sri Lanka	Somalia
Yrkesinntekt	222 200	239 500	328 300	100 000
Kapitalinntekt	5 300	8 700	3 700	400
Offentlige overføringer, - hvorav ytelser fra folketrygden	96 100 29 600	103 100 45 400	70 900 10 300	104 000 16 000
Samlet inntekt	323 600	351 300	402 900	204 500
Sum utlignet skatt og negative overføringer	63 600	70 400	91 100	27 700
Inntekt etter skatt	260 000	280 900	311 900	176 800
Antall inntektstakere i husholdningen***	1,9	2,3	1,8	1,3
Antall personer i husholdningen	3,1	3,7	2,9	2,2
Antall observasjoner	8 907	4510	2 009	2 388

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå

* Opplysninger om husholdningssammensetningen er basert på data fra SSBs Folke- og bolig telling 2001.

** Hovedinntektstaker er definert som den person i husholdningen med størst samlet inntekt

*** Basert på hvor mange personer i husholdningen som er oppført med inntekt etter skatt

Tabell 13.3 viser variasjon i husholdsinntekt og dermed i økonomiske muligheter på boligmarkedet mellom gruppene i 2001. I tillegg viser tabellen hvor inntekten kommer fra, om det dreier seg om yrkesinntekt eller offentlige overføringer. Offentlige overføringer som ikke er permanent trygd, gir ikke grunnlag for boliglån, verken i privat bank eller i Husbanken. Slike offentlige overføringer kan blant annet bestå av sosialhjelp og kontantstøtte. Somaliske hushold hadde gjennomsnittlig lavest yrkesinntekt

og høyest andel overføringer, men lav andel trygd, noe som begrenset handlingsmulighetene på eiermarkedet. Inntektsprofilen for gruppen kan imidlertid bidra til å forklare tilpasningsstrategier til kommunale, boligøkonomiske virkemidler, inkludert kommunal bolig. Tamilske hushold hadde ikke uventet høyest husholdsinntekt og lavest andel overføringer. Mer overraskende var det at pakistanske hushold gjennomsnittlig hadde flere inntektstakere pr. hushold, men samtidig lavere husholdsinntekt enn tamilene. Det kan skyldes ulik aldersfordeling, deltidsarbeid og at gruppene slapp til i ulike segment av arbeidsmarkedet. Blant pakistanske informanthushold var det eksempler på fire- fem personer med inntekt, og hushold hvor en var selvstendig næringsdrivende mens en annen fikk etterlattepensjon, eller kombinasjon av trygd og praksisplass og trygd og deltidsarbeid.

Tabell 13.3 viser gjennomsnittsinntekter. I tabell 13.4 presenteres inntektsfordeling mellom og innen de tre gruppene. Det gir et mer nyansert bilde av hvilke inntektssegment grupper av hushold innen de tre etniske gruppene tilhørte, og hva de hadde til disposisjon til livsopphold, inkludert bolig.

Tabell 13.4 *Gruppert inntekt etter skatt for husholdninger* i Oslo hvor hovedinntektstaker** er førstegenerasjon fra Pakistan, Sri Lanka og Somalia. 2001. Prosent.*

Årsinntekt for hushold	I alt N = 8 907	Pakistan N = 4 510		Sri Lanka N = 2 009		Somalia N = 2 388	
	Antall	Prosent	Kumulativ prosent	Prosent	Kumulativ Prosent	Prosent	Kumulativ prosent
Under 150 000	2 571	22	22	19	19	50	50
150 000 - 199 999	1 002	11	33	7	26	16	66
200 000 - 299 999	1 876	25	58	17	43	18	84
300 000 - 399 999	1 763	22	80	25	68	12	96
400 000 - 499 999	1 064	11	91	23	91	4	100
500 000 og over	631	9	100	9	100	1	101

Kilde. Inntektsstatistikk for personer og husholdninger, Statistisk sentralbyrå

* Opplysninger om husholdningssammensetningen er basert på data fra SSBs Folke- og bolig telling 2001.

** Hovedinntektstaker er definert som den person i husholdningen med størst samlet inntekt

Denne tabellen over fordeling av inntektsnivå blant de tre gruppene bekrefter det etablerte bildet. Blant somaliske hushold hadde 50 prosent kr. 150 000 eller mindre i inntekt, mens 57 prosent blant tamilske hushold hadde kr. 300 000 og mer i inntekt. 80 prosent av de pakistanske husholdene hadde derimot inntekt under kr. 400 000, til tross for at gruppen gjennomsnittlig hadde størst hushold og flest personer i arbeid pr. hushold. Og, dobbelt så mange, 22 prosent, av husholdene befant seg i det laveste inntektssegmentet som i det høyeste. Det var imidlertid samme andel blant pakistanere og tamiler som tjente godt, dvs. kr. 500 000 eller mer. Inntektsnivået indikerer generelt begrensede muligheter til å få lån til store boliger, gitt at de koster mer. Hvor stor gjeld utlånsinstitusjoner aksepterer i forhold til inntekt varierer i forhold til husholdstype, total lånebelastning og rentenivå. I følge en evaluering av etableringslån, burde for eksempel ikke en familie på to voksne og to barn med en inntekt på rundt kr. 350 000, låne mer enn 1,14 ganger inntekten. Evalueringen viste at hushold av denne typen imidlertid hadde en lånebelastning på 2,5 ganger inntekten, betydelig høyere enn anbefalt fra Senter for forbruksforskning og Namsmannen (Barlindhaug og Dyb 2003). Med 80 prosent lån, tilsvarer det en bolig med en kjøpsverdi på ca. 1.1 millioner kroner, noe som tilsvarer kjøp av en gjennomsnittlig 3-roms leilighet i blokk i år 2000 (NBBL 2004). Til tross for høy arbeidsdeltakelse blant tamiler ga dermed inntektsnivået begrenset handlingsrom på eierboligmarkedet. Enda mindre økonomisk handlingsrom hadde de to andre gruppene. Det oppnådde resultatet i forhold til disposisjonsform ble vist i kapittel 5.

Tabell 13.3 og 13.4 viser at somaliske hushold hadde færrest arbeidsdeltakere pr. hushold og lavest husholdsinntekt. Lie viser dessuten at nesten 30 prosent av husholdene besto av aleneforeldre med barn, de fleste enslige mødre (Lie 2004). Ifølge Lie hadde denne gruppen lavere yrkesinntekt og lavere samlet inntekt og i gjennomsnitt langt flere barn enn andre enslige mødre (ibid.:51). Det innebar en langt vanskeligere økonomisk situasjon og større utfordringer i forhold til å skaffe bolig enn andre alene forsørgere. Lav inntekt matchet ikke behovet for stor bolig. Forskjellen mellom gruppene i forhold til enslige kvinner med og uten forsørgeransvar, var at det blant pakistanere fremsto som sosialt uakseptabelt å leve uten mann. Tamilske kvinner ble ikke stigmatisert på samme måte, men hadde i praksis sparsomme nettverk. Fravær av menn blant pakistanske og tamilske hushold betydde bortfall og fravær av støttende nettverk og dermed redusert tilgang til informasjon, tjenester, penger og bolig formidlet gjennom nettverk. Kvinnene ble helt avhengige av kommunal bistand både i forhold til økonomi, bolig og i forhold til å finne jobb. De somaliske kvinnene var derimot ikke synlig, sosialt stigmatisert som aleneforeldre. Tvert imot hadde rollen som hovedansvarlig for familien bidratt til at kvinnene fikk handlingsmuligheter og en viss innflytelse over egen situasjon, til tross for at den

praktiske hverdagen var vanskelig. Mange av de somaliske kvinnene var avhengige av kommunal, økonomisk støtte og bistand til bolig, som alternativ til egen inntekt.

13.4.3 Etnisk kapital – botid

Det er en alminnelig hypotese at det er en positiv sammenheng mellom botid og økonomisk integrasjon blant innvandrede, etniske minoriteter (Galster, Metzger og Waite 1999). En slik hypotese forutsetter at bare man tar tiden til hjelp vil nye immigrantgrupper integreres i økonomisk virksomhet og i arbeidslivet. Dette er både sant og ikke sant. Empirisk dokumentasjon fra Norge viser at det er variasjon i ulike gruppers tilpasning til arbeids-, utdannings- og boligmarkedet (Lie 2004). Samtidig viser de store trekkene at alle flyktninginnvandrere drar fordel av økonomiske oppgangstider over tid, men det kan tilføyes, med varierende resultat. Forhold som reduserer betydningen av botid er alder ved ankomst, kjønn og landbakgrunn (Blom 2004).

I forhold til å kunne etablere seg i en trygg boligsituasjon som en selv har kontroll over, vil som nevnt yrkesinntekt over tid ha betydning. Det er bare yrkesinntekt og permanente trygdeoverføringer som gir grunnlag for lån til bolig. Fordi betingelsene på leiemarkedet ikke var slik at leiebolig var attraktivt som permanent bolig, og fordi det var en klar tendens til at hushold med etnisk minoritetsbakgrunn kjøpte bolig hvis de hadde økonomisk anledning, har jeg nedenfor satt opp en tabell som belyser hvorvidt hushold i de tre etniske gruppene styrket sitt økonomiske handlingsrom etter som botiden i Norge økte. Tabellen viser gjennomsnittlig inntekt og sosialhjelp i 2001 blant hushold med de tre utvalgte etniske bakgrunnene, etter hvilket år de kom til Norge. Akkurat som for nordmenn skulle den logiske hypotesen være at yrkesinntekten øker med botid, og dermed med alder, inntil pensjonsalder, og at sosialhjelpen reduseres over tid. Jeg har fremhevet høyeste inntekt og laveste sosialhjelp for hver gruppe for å tydeliggjøre eventuelle mønstre. Hypotesen er jo lengre botid, jo høyere yrkesinntekt, jo større økonomisk selvstendighet på boligmarkedet. Stor avhengighet av sosialhjelp impliserer derimot begrenset økonomisk handlingsrom, både i omfang og i forhold til disponering av økonomiske midler.

Tabell 13.5 *Yrkesinntekt og sosialhjelp for husholdninger* i Oslo i 2001 hvor hovedinntektstaker** er førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan, Sri Lanka eller Somalia. Etter hovedinntektstakers første år for opphold i Norge.*** Gjennomsnitt. Kroner. Antall nyankomne hovedinntektstakere pr. år.*

Opphavsland	Ankomstår							
	Inntektskilde	T.o.m. 1990	1991 - 1992	1993 - 1994	1995 - 1996	1997 - 1998	1999- 2000	2001
Pakistan N = 4 510	Yrkesinntekt	241 300	241 500	266 300	294 000	242 600	214 600	68 200
	Sosialhjelp	8 700	15 600	10 900	4 800	8 400	12 200	3 100
	N	N = 3 602	N = 140	N = 128	N = 156	N = 205	N = 195	N = 84
Sri Lanka N = 2 009	Yrkesinntekt	364 100	322 000	289 400	313 000	274 800	218 900	77 600
	Sosialhjelp	3 300	4 300	4 800	7 700	8 100	9 500	300
	N	N = 1237	N = 214	N = 123	N = 105	N = 152	N = 115	N = 63
Somalia N = 2 388	Yrkesinntekt	123 600	117 700	88 300	82 000	86 600	89 300	59 900
	Sosialhjelp	28 500	34 800	29 900	37 200	52 400	39 700	20 400
	N	N = 593	N = 396	N = 255	N = 203	N = 348	N = 483	N = 110

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå

* Opplysninger om husholds sammensetningen er basert på data fra SSBs Folke- og bolig telling 2001.

** Hovedinntektstaker er definert som den person i husholdningen som har størst samlet inntekt.

*** For personer med første oppholds dato i 2001 vil flere kun ha oppholdt seg i Norge i deler av året.

Tabellen viser at både den tamilske og somaliske gruppen støtter opp om hypotesen om økt inntekt og redusert sosialhjelp over tid. I begge gruppene var det slik at det var dem som hadde bodd lengst i Norge som hadde høyest inntekt i 2001. Høyeste gjennomsnittlige inntekt blant somaliske hushold var imidlertid bare 1/3 av høyeste gjennomsnittlige inntekt blant tamilske hushold, når begge gruppene hadde botid fra 1990 eller tidligere. Dette tilsier at vilkårene på arbeidsmarkedet var forskjellige for de to gruppene.

Tamilene var den gruppen som hadde høyest husholdsinntekt gjennom hele perioden, noe som blant annet skyldtes relativ høy yrkesdeltakelse blant kvinner og generell høy arbeidsvillighet i gruppen. En annen forklaring kan være at de ulike gruppene jobbet i ulike segment av arbeidsmarkedet. I den pakistanske gruppen var det imidlertid ikke slik at det var dem som hadde vært lengst i landet som hadde høyest inntekt. Det kan blant annet skyldes større aldersspredning enn blant de to andre gruppene. Det var både flere pensjonister og flere uføretrygdete blant pakistanerne som hadde vært lengst i Norge. Antakelig er det også slik at en del av de tidlige arbeidsinnvandrerne hadde vanskelig for å finne ny jobb da de store industriarbeidsplassene som hadde sluset dem inn i Norge, ble nedbemannet eller nedlagt (Kværner, Spikerverket, Posten mfl.). Hva som skyldtes at det

var pakistanere som kom til Norge i 1995-1996 som hadde høyest inntekt i 2001, kan være tilfeldig. 1995- 1996 inngikk i en jevn økonomisk oppgangsperiode. Det kan imidlertid spekuleres over om det pakistanske eksempelet kan være et uttrykk for at når gruppene har vært lenge i landet og har opparbeidet større aldersspredning og større sosial variasjon, kan tendensen til positiv samvariasjon mellom botid og økonomisk selvhjulpenhet bli redusert.

Inntektsnivået i de tre gruppene gir en adekvat forklaring på fordelingen av andel boligeiere i de tre gruppene som ble presentert i kapitel 5. Ikke overraskende hadde den tamilske gruppen størst økonomisk anledning til å kjøpe egen bolig, selv om også denne gruppen hadde det trangt økonomisk i forhold til boliglån. Inntektsnivået indikerte at mange måtte klare seg økonomisk uten offentlig støtte selv om de hadde begrenset økonomi.

Tabell 13.5 bekrefter også at den somaliske gruppen skilte seg fra de to andre gruppene ved at gruppen hadde flere nyankomne enn folk som hadde vært lenge i landet. Tallene for nyankomne viste at det fortsatt kom somaliske flyktninger til Norge, i tillegg til folk som kom på familiegjenforening. Det bekrefter igjen at somaliere som gruppe fortsatt var i en etableringsperiode familiemessig og på boligmarkedet og kan bidra til å forklare begrensede økonomiske ressurser i gruppen.

Sammenhengen mellom botid og økonomisk integrasjon kan utvides til å spørre om det også er en selvstendig sammenheng mellom botid og boligsituasjon. Gitt at bolig som hovedregel fordeles gjennom markedet ved hjelp av kapital, vil positiv sammenheng mellom bolig og botid variere med inntektsstørrelse, inntektskilde og tilgang til lån. Fravær av inntekt fra enten arbeid eller trygd og lav inntekt vil dermed øke sannsynligheten for negativ sammenheng mellom botid og boligsituasjon. Lang botid uten arbeid vanskeliggjør etablering i en selvstendig, stabil og trygg bosituasjon. Tidsbestemte leiekontrakter kan ikke karakteriseres som trygge og stabile over et lengre tidsrom. Slike kontrakter innebærer ofte hyppig flytting.

Antagelsen om sammenheng mellom inntekt og bolig har så langt bygget på at det enkelte hushold har prioritert nødvendige midler til bolig. Mange hadde imidlertid økonomiske forpliktelser i forhold til familie og slekt som måtte ivaretas, mer eller mindre uavhengig av inntektsevne. Det innebar at disponibel inntekt til boligformål kunne være mindre enn inntekten skulle tilsi.

13.5 Økonomiske forpliktelser og begrensninger

Penger er vesentlig for å kunne handle på boligmarkedet i Norge, enten en skal leie, kjøpe eller beholde en bolig. Det betyr at økonomiske forpliktelser som går utover det husholdet en faktisk bor sammen med, bidrar til å redusere handlingsmulighetene på boligmarkedet. Informanter i alle de tre gruppene hadde økonomiske forpliktelser til opphavsland og familie, selv om det varierte mellom individer og hushold i de tre gruppene.

Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere fra 1996 (Gulløy, Blom og Ritland 1997; Carling 2004) viste at det ikke var slik at de med god økonomi sendte mer penger enn de med dårlig økonomi.¹⁰⁹ Blant de pakistanske informantene ble dette eksemplifisert ved at de som hadde middelklassebakgrunn ikke hadde så stort press på å sende penger hjem, fordi familien i Pakistan ikke hadde samme behov. I et tilfelle ga god økonomi i familien i Pakistan seg utslag i at personen i Oslo fikk overført penger hjemmefra for å bedre boligsituasjonen i Oslo. Middelklassefamilier fra Sri Lanka og Somalia var i en annen situasjon. Der hadde krigshandlinger og vedvarende uro ødelagt inntektsgrunnlaget for mange av de gjenværende, slik at de var mer avhengige av pengesendelser fra utlandet. Blant familier var det for eksempel litt over 60 prosent som sendte penger til foreldre i opphavslandet, og like mange som hadde hatt vansker med løpende utgifter siste år, som ikke hadde hatt økonomiske vanskeligheter.

13.5.1 Økonomiske forpliktelser til familie

Et mål for pakistanske arbeidsinnvandrere var opprinnelig å bedre de materielle kårerne for seg og sin familie i Pakistan. Dette er allment kjent og pakistanerne i Norge har sendt betydelige beløp til hjemlandet.¹¹⁰ Fordi en får langt mer for pengene i Pakistan enn i Norge, har relativt beskjedne beløp bidratt til å skape en forestilling om at arbeiderne i Norge var rike. For noen som hadde levd nøkternt i Norge og sendt penger hjem, bidro det til urealistiske forventninger om hva slags boligstandard familien kunne forvente ved familiегjenforening i Norge. Inntrykket fra intervjuene var imidlertid at blant opprinnelige arbeidsinnvandrere var det ikke lenger så utbredt å sende penger hjem. Den familien de reiste fra for 30 år siden var ikke lenger den samme og forpliktelsene var redusert. De sendte imidlertid

¹⁰⁹ Levekårsundersøkelsen om ikke-vestlige innvandrere fra 1996 viser blant annet at en høyere andel personer med pakistansk bakgrunn i Norge med dårlig råd sender penger til opphavslandet, enn hushold uten økonomiske problemer (Carling 2004).

¹¹⁰ Aase viste i sin avhandling fra 1991 betydningen av hjemsendingen av penger fra pakistanere i utlandet. Rundt 1,8 millioner pakistanere arbeidet i utlandet i 1985 og rundt 2,5 milliarder dollar ble sendt tilbake i 1989, noe som utgjorde 8,5 % av nasjonalbudsjettet.

penger hvis det var en spesiell anledning, for eksempel bryllup. Fordi mange etter hvert hadde bygget opp store familier i Norge, måtte de også spare til bryllupsfeiring for egne barn i Norge. Unge par sendte imidlertid penger til utvandrerens foreldre hvis de hadde behov.

Krigshandlingene og volden på Sri Lanka og i Somalia førte til oppbrudd og vanskelige situasjoner for dem som ikke hadde flyktet. Folk som før bodde i egne hus, kunne etter krigen bo dyrt til leie i en fremmed by eller i flyktningleire, uten muligheter for inntekt. De var helt avhengige av midler fra familie utenlands. Penger ble sendt regelmessig for å hjelpe foreldre og søsken, uavhengig av inntektskilde. Blant tamiler som hadde søsken spredd over store deler av verden kom det blant annet frem at noen hadde avtalt seg i mellom hvor mye og hvordan de skulle hjelpe dem som var igjen på Sri Lanka, for eksempel foreldre. Et annet utslag av krigen og flukten var at dersom far i familien var død eller blitt uten inntekt, måtte sønner i eksil betale medgift for å få eventuelle søstere gift, før de kunne begynne å planlegge bolig og ekteskap for seg selv (Fuglerud 1999: 98). Blant somaliene kom det frem en tradisjon for forpliktelser i familienettverket som kan illustreres på følgende måte. Dersom en mann tjener penger og klarer seg, må han hjelpe sine brødre slik at de også klarer seg. En tidligere oljearbeider i en av Gulf-statene måtte for eksempel sørge for egen familie som besto av kone og seks barn, pluss sine tre brødre og deres familier i Somalia. Forpliktelsen til å dele med andre gjaldt enten en hadde skaffet bolig selv eller fått hjelp, og enten en tjente penger selv eller fikk offentlig bistand.

Hvis du er tørst og en gir deg et glass vann for å stille tørsten, så har giveren ikke noe med om du deler vannglasset med en annen som heller ikke har noe å drikke.

Ordtaket ble uttalt i en løpet av en diskusjon om det var riktig å sende penger fra Norge til familie i Somalia, dersom en selv levde på sosialhjelp. Norske myndigheter vil mene at sosialhjelpen skal brukes i Norge. Dersom vanskeligstilte har råd til å gi bort deler av sosialhjelpen til familien, kan det hevdes at sosialhjelpsmottakerne klarer seg med mindre enn de får, og at de dermed burde få mindre. De som sendte penger sa imidlertid ikke at de skulle ha mer penger fordi de hjalp andre. For dem var den sosiale forpliktelsen til stede uavhengig av hva de selv fikk, og bidro til å opprettholde et gjensidig, forpliktende, sosialt og økonomisk sikkerhetsnett. Økokrim regnet ut at somaliere hadde sendt 100 millioner kroner årlig til Somalia (Aftenposten 23.04.03). Summen er så vidt jeg vet ikke dokumentert og virker høy, men antyder at somaliere på lave inntekter prioriterte å sende anselige beløp til mottakere i opphavslandet. Overføringer av penger til opphavslandet ble dokumentert i den nevnte levekårsstudien blant innvandrere, og viste at en av tre innvandrere i Norge sendte penger til

familien i 1996. Slike pengeoverføringer er også anselige på verdensbasis (Carling 2004; OECD 2005).¹¹¹ Fenomenet er altså ikke spesielt for de tre gruppene jeg studerer, men allment og er et uttrykk for opprettholdelse av transnasjonale bånd mellom utvandrere og familien i opphavslandet. Bekymringen, omtanken og eventuelt forpliktelsene overfor egen familie fjernes normalt ikke med egne problem og byråkratiske forordninger. Det offentlige kan ikke ta for gitt at offentlige intensjoner med offentlige ordninger på et nivå, er sammenfallende med mottakernes forståelse og nytte av de samme ordningene.

Å sende penger hjem er ikke noe spesielt for innvandrere og flyktninger med etnisk minoritetsbakgrunn i vesten. Det samme gjorde norske utvandrere til Amerika på 1900-tallet. Beløpene som utvandrere sendte hjem til familie og slekt hadde stor betydning for levekårene til fattigfolk. I tillegg ble det sendt reisepenger slik at flere kunne komme seg til Amerika hvor det var arbeidsmuligheter og hvor norske husmenn kunne leve som frie menn (Semmingsen 1942: 421). Sammen med brev bidro pengene til å opprettholde sosiale relasjoner over generasjoner og på tvers av kontinenter. Det gjorde det mulig å utveksle informasjon og erfaringer om livsvilkår og muligheter, den gang som nå. Og det la grunnlag for å skape drømmer og forventninger mellom land og verdensdeler.

13.5.2 Tilbakebetaling av penger til flukt

Fra tamilsk hold kom det også frem andre økonomiske forpliktelser som var knyttet til krig og flukt. Det ble hevdet at flyktninger hadde tatt opp lån på Sri Lanka for å finansiere flukten. Billetter og mellom-menn måtte betales. Lignende ble fortalt av somaliere. Det ble fortalt at folk måtte jobbe 4-5 år for å betale flukten. Deretter måtte tamiler betale til "Tigrener", og eventuelt til familien.

13.5.3 Islam, boliglån og kontant betaling

Både pakistanere og somaliere har islam som hovedreligion. I noen sammenhenger blir det hevdet at muslimer ikke kan låne penger i kreditinstitusjon, fordi religionen ikke tillater at det betales eller tas i mot renter. Det er usikkert hvorvidt dette synet har hatt omfattende praktisk

¹¹¹ OECD rapporten "Migration, Remittances and Development" viser omfanget og betydningen av migranternes pengeoverføringer til opprinnelseslandet. I 2004 overskred slike overføringer størrelsen på utviklingshjelp i flere land. Det internasjonale pengefondet (IMF) estimerte beløpet til en samlet sum av 126 milliarder dollar.

gjennomslag blant pakistanere og somaliere i Norge.¹¹² I en boliggruppe med unge somaliere i Leieboerforeningen i 2005, uttrykte enkelte deltakere skepsis mot å ta opp boliglån. Det er likevel usikkert hvorvidt et slikt syn har hatt gjennomslag utover enkelttilfelle. Det kan imidlertid godt hende at skepsis mot å ta opp boliglån i kreditinstitusjon er til stede, men ikke blitt uttalt, fordi det i Norge ikke finnes alternativer til boliglån ut over å bo til leie, noe som for de fleste er lite tilfredsstillende over tid. På islamsk råds nettsider sies det at det er mulig å ta opp banklån, hvis en ikke har andre alternativer for finansiering. Det hevdes imidlertid at man ikke må ta opp mer lån enn nødvendig, forstått som at man ikke må ta opp lån for å kjøpe en villa hvis man kan kjøpe en billigere leilighet. I Stor-Britannia er det de siste årene utviklet finansielle ordninger i tråd med islamsk Sharia – lovgivning som skal gjøre det mulig for muslimer å kjøpe bolig uten å måtte formelt betale renter. Ordningen går i korthet ut på at banken kjøper boligen og leier den ut til den egentlige kjøperen i en bestemt tidsperiode, for eksempel 25 år. I løpet av denne perioden har kjøper nedbetalt boliglånet gjennom husleie som inkluderer renter og avdrag. Behovet for slike ordninger er akseptert av den britiske regjering, blant annet ved at lovverket er endret slik at muslimske boligkjøpere bare betaler dokumentavgift en gang i stedet for to. (BBC News 18.02.02 og 29.11.02; www.islamicmortgages.com). Ordningene er forløpig dyrere enn alminnelige boliglån og er dermed mest aktuelle for velstående muslimer.

I don't mind paying a lot more for our home through an Islamic mortgage. The monthly payments will be more, but that's not the issue. The issue is we will have the satisfaction of knowing the mortgage is halal (permitted). We're prepared to accept the costs.' (Mr. Taj, BBC News 29.11.2002)

Sitatet og det faktum at muslimer i Stor-Britannia har engasjert seg for å få til måter å bli boligeiere på uten å bryte Sharia lovgivningen, viser at religiøse verdioppfatninger i noen sammenhenger betyr mer enn hva som er økonomisk lønnsomt. Ordningen koster mer og gir ingen fordeler utover å være i overensstemmelse med religiøs tro. Den pakistanske skikken med kontantbetaling passer imidlertid sammen med eventuelle regler innen islam om forbud mot lån med rentebetaling. Når man betaler kontant, behøver man ikke lån. Kontantbetaling ved kjøp av bolig eller til egenandel, forutsetter

¹¹² I intervjuene i 1999 ble det ikke spurt om holdninger til lån, men til hvordan informantene hadde finansiert kjøp av bolig. Ingen av informantene snakket den gang om begrensninger på grunn av religion. I intervjuene i 2003 ble tema tatt opp av en somalisk informant og er senere diskutert i flere sammenhenger. Dessuten har tema vært offentlig debattert i Stor-Britannia og på Islamsk Råds nettsider. Det kan virke som tema er blitt mer aktualisert etter som skillelinjer mellom muslimer og andre har blitt tydeligere etter 11.9.2001.

imidlertid lavt forbruk og evne for sparing, noe som har preget den pakistanske gruppen. Fra Sifbo's tidlige periode fortalte for eksempel ansatte om pakistanske boligkjøpere som kjøpte bolig kontant. Ved siden av sparing var som nevnt tidligere rentefrie lån gjennom nettverk en måte å få dette til på. Denne formen for lån er halal (i overensstemmelse med Koranen) og det hevdes at å gi lån til andre som er i nød er en god gjerning.¹¹³ På Islams Råds nettsider kom det frem at en ikke måtte ta i mot renter. Det betyr at rentene en får ved sparing i bank ikke kan legges til sparekapitalen, men må gis bort til fattige. For dem som følger dette rådet betyr det at det tar lang tid å spare til bolig. Det kan imidlertid spekuleres over om tendensen til å investere i ekstraboliger var en måte å tjene penger på uten å motta renter. Det ga høyere avkastning enn banken, og inntekt via utleie var ikke forbudt. Det var heller ikke prisstigning ved salg. Fortjeneste på utleieboliger er et velkjent fenomen som benyttes aktivt av folk som ønsker å få mer ut av sparepengene sine enn de får i banken, helt uavhengig av etnisk bakgrunn.

For en utenforstående kan det være lett å hengi seg til at mennesker vi putter i etniske og religiøse kategorier har handlingsmønster bestemt av denne kategorien. En logisk konsekvens av en slik tilnærming vil være at pakistanere, somaliere og muslimer handler på forutbestemte måter *fordi* de er somaliere eller muslimer eller begge deler, og at disse handlingsmåtene er forutbestemt. Mennesker, og kanskje i sær innvandrere tilhører imidlertid mange situasjonelle kategorier og måter å leve på og som ikke nødvendigvis er knyttet til etnisitet og religion. Dessuten, kategoriens innhold er ikke faste men i kontinuerlig endring. En studie fra Stor-Britannia viste for eksempel stor variasjon blant britiske, pakistanske muslimer når det gjaldt boligfinansiering. De fleste mente at banklån var en egnet måte å skaffe seg bolig på. En litt mindre gruppe satset på sparing og noen få valgte aktivt bort banklån av religiøse grunner. Å låne i familie og nettverk var imidlertid utbredt i hele det pakistanske miljøet (Bowes m.fl. 1998: v). Bortsett fra at lån i nettverk var utbredt, kunne en altså ikke på bakgrunn av etnisitet slutte seg til valg av boligfinansieringsform. I dette tilfellet fremsto bolig- og finansieringskontekstuelle forhold som mer relevante.

13.5.4 To - hjemms strategi

Det var et særtrekk ved den pakistanske gruppen som skilte den fra de to andre gruppene og som, med et utenfra blick, bidro til å forsinke prosessen med å skaffe en tilfredsstillende boligsituasjon i Norge. Det dreide seg om to – hjemms strategien med å etablere et hjem i Norge og bygge opp eller ta vare på et tillegghjem i Pakistan parallelt. Skikken var et resultat av migrasjonen

¹¹³ Islamsk råd i Norge har en egen nettside for spørsmål og svar. 6.9.2003 svarte Basim Ghozlan på spørsmål om renter og lån. <http://www.islam.no/newsite/>

og kan forstås ut fra at arbeidsutvandreernes intensjon med arbeidsreisen var midlertidig. De skulle tjene penger i utlandet i en periode for så å reise hjem igjen. De sendte penger til familien og penger til hus. To – hjemms strategien var funksjonell i den første perioden, fordi planen var hjemreise. Ideen om tilbakevending har sittet lenge i, og fungert negativt med tanke på familier som har levd sparsommelig i Norge. En morsmåslærer fortalte for eksempel hvordan foreldre overbeviste sine barn om det positive ved å bygge opp et hjem i Pakistan, for at barna skulle avstå fra leker og fritidsaktiviteter i Norge. Å bygge opp et mentalt og fysisk alternativt hjem i Pakistan var ikke bare den norske familiens drøm, det ble hevdet at det også var et sterkt press fra familien i Pakistan. Det var forbundet med status blant de gjenboende i Pakistan at deres utreiste slektninger hadde råd til å bygge fine hus (Se blant annet Aftenposten 28.4.1996). Et annet viktig argument for to-hjems strategien var at den var et materielt uttrykk for tilhørighet og lojalitet til familienettverket i Pakistan. To-hjems strategien kunne således tolkes som en måte å opprettholde transnasjonale, sosiale nettverk over tid og gjøre det mulig for utvandrere å opprettholde en plass i de sosiale strukturene i Pakistan (Anwar 1979). I tilfelle permanent tilbakevending hadde en da et utgangspunkt for gjeninkludering i familienettverket. En annen måte å fortolke to-hjems strategien på er i et identitetsperspektiv. To-hjems strategien gir anledning for utvandrere til å alternere mellom roller og kulturelle kontekster. Et alternativt hjem i opphavslandet kan gi sosial mobilitet innen opphavslandets kontekst, og åpne for drømmer om tradisjonelle og aksepterte livsstiler hvor for eksempel menn kan gjenfinne respektable roller, uten at det blir stilt spørsmål ved ens hensikter. Boligen og livssituasjonen i innvanderlandet kan derimot forbindes mer med forventninger om karrierer, selvrealisering og integrering inn i innvanderlandets kultur, tenkemåter og normsett (Bonnin og Villanova 1999). Innenfor en slik forståelse kan det andre hjemmet være et uttrykk for behov for pause og tilbaketrekking, ikke ulikt etniske nordmenns forhold til hytte. I forhold til at fremtiden var i Norge hadde imidlertid to – hjemms strategien fungert bremsende på to måter. Den hadde gjort det vanskelig for familier å bestemme seg for om deres fremtid var i Norge eller i Pakistan, og den hadde tappet husholdet for penger som kunne vært brukt til bolig og eventuelt annet forbruk i Norge. Blant en del pensjonister ble det imidlertid hevdet at deres andre hjem i Pakistan gjorde det mulig for dem å bo i Pakistan om vinteren, på lignende måte som etnisk, norske pensjonister er klima- og opplevelsesflyktninger i syden.

At to-hjems strategien ikke gjenfinnes blant tamiler og somaliere behøver ikke å skyldes at dette ikke kunne være en drøm, men snarere at krigssituasjonene hadde gjort det vanskelig. Tamiler fortalte at deres hjem enten var bombet, overtatt av det sri-lankiske militæret eller beslaglagt av Tigrene (LTTE). Det ble hevdet at Tigrene mente det var viktigere at tomme

hus ble overtatt av tamiler som fortsatt bodde på Sri Lanka enn av eksiltamiler. Det ble også hevdet at tamiler som fikk nytt statsborgerskap mistet retten til å arve eiendom. Med et slikt inntrykk av forholdene i opphavslandet ga flere av informantene derfor uttrykk for at de ikke hadde noe å vende tilbake til, verken i forhold til familie, hjem eller eiendom. Blant somaliske informanter kom det frem en drøm om hjemvending "*if peace*", men landet var ikke i en slik situasjon at eksilsomalierne om de hadde hatt økonomisk mulighet til det, kunne sendt penger hjem til oppbygging av alternative hjem i påvente av hjemreise. En av de ressurssterke somaliske kvinnelige informantene forsøkte å gjenetablere seg med familien i Mogadishu, men måtte returnere til Norge. Situasjonen var for urolig og ustabil. Fremtiden og boligbehovene måtte løses i Norge.

13.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg forsøkt å vise hvordan etnisk tilhørighet og struktur i det etniske miljøet kunne betinge variasjon i preferanser, strategier og resultater på boligmarkedet. På noen dimensjoner hadde innvandrerbakgrunn betydning, mens konkret minoritetsbakgrunn spilte liten rolle. For eksempel brukte hushold i alle de tre gruppene kombinasjoner av tilpasnings- og reproduserende strategier i den første fasen de kom til Norge, uansett ankomsttid. Reproduserende strategier tok utgangspunkt i erfaringer fra opphavslandet og tidlige erfaringer i Norge. Gitt at disse erfaringene var forskjellige, var mulighetene og det substansielle innholdet i de reproduserende strategiene også forskjellig.

Et annet forhold som var forskjellig mellom gruppene var motivasjonen og mulighetene for å reise til Norge. Mens engasjement for noe nytt preget første generasjon av arbeidsinnvandrere blant pakistanere, støttet opp av at det var forventet at de klarte seg selv, besto de to andre gruppene av ulike former for studentflyktninger og andre flyktninger som flyktet fra borgerkrig. For den somaliske gruppen tok det tid å få grep om sin nye rolle i et intensjonelt likestilt kompetansesamfunn, slik at de kunne handle formålsrettet i forhold til bolig. For tamilene bidro tradisjon for stort engasjement for utdanning og arbeid til at gruppen raskt fant sin måte å tilpasse seg tilgjengelighetsstrukturen i boligmarkedet, slik at de etter hvert kunne handle mer proaktivt til fordel for seg selv.

Ulike tradisjoner for husholds- og boligetablering mellom de tre gruppene, husholdsstørrelse, konvensjoner i forhold til kvinners yrkesdeltakelse og holdninger til sosialhjelp påvirket gruppene muligheter og håndtering av boligmarkedet. Kjennetegn ved den tamilske gruppen gjorde at de hadde lettest for å håndtere det tilgjengelige boligmarkedet, sett i relasjon til botid. Blant de pakistanske informantene kom det imidlertid frem stor variasjon i

sosio-økonomisk ressursnivå, type husholdsdannelse og valg av livsstil innen og på tvers av generasjoner. Det betydde at det i gruppen fantes relativt mange hushold med begrensede og moderate inntekter i tillegg til grupper som hadde klart seg bra. De pakistanske flerinntektshusholdene reduserte imidlertid den negative effekten av moderat inntekt i en-inntektsfamilier i forhold til bolig.

Kjennetegn ved boligmarkedet i Oslo, sammen en positiv erfaring fra hjemlandet om å ha kontroll i eget hus, ga en dragningsmot og anstrengelser for eierbolig. Ønsket om innflytelse var utbredt i alle gruppene, men engasjementet og virkemidlene for å få det til varierte. Det relativt lave inntektsnivået ga i seg selv ikke en god forklaring på at så høye andeler blant tamiler og pakistanere var boligeiere (Jfr. Kap. 5). Økonomiske forpliktelser ut av landet i alle de tre gruppene og to-hjems strategien blant pakistanere, skulle utenfra sett, redusere tilbøyeligheten til å eie egen bolig. For dem som bodde i Norge betydde det mindre økonomisk handlingsrom på boligmarkedet, enn det inntekten skulle tilsi. At så mange likevel var boligeiere og at andelen blant somaliere var økende på tross av en viss religiøs skepsis mot lån, viser at hushold i disse tre minoritetsgruppene prioriterte en stabil boligsituasjon hvor de selv hadde innflytelse, på bekostning av annet forbruk. For å lykkes ble tilpasningsstrategier kombinert pragmatisk med reproduserende og proaktive strategier. Blant somaliere ble også reaktive handlingsmåter tatt i bruk.

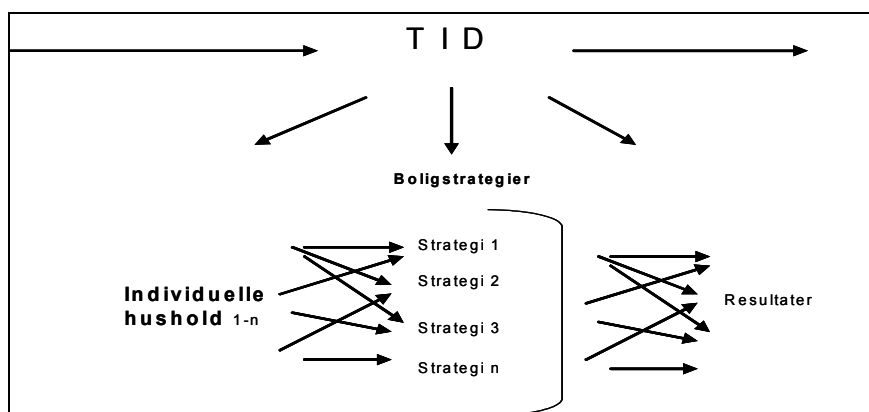
Innen alle tre gruppene fungerte nettverk som et alternativ og til dels foretrukket virkemiddel i forhold til å forbedre egen boligsituasjon. Det var bare mulig fordi det eksisterte en forventning om gjensidige sosiale forpliktelser innen de etniske miljøene. Utstrakt bruk av nettverk som virkemiddel i boligforbedringsprosessen kan videre forklare med at det ga tilgang til nyttige virkemidler slik som forståelig informasjon, finansiering og konkrete boliger som et supplement til private og kommunale boligjenester. Ulikhet i opparbeidet etnisk kapital på gruppenivå medførte imidlertid at tilgang på ressurser gjennom nettverk varierte med etnisk tilhørighet, og med nettverkstilknytning. For de fleste som ikke tilfredsstilte fordelingskriteriene til private og offentlige institusjoner, var tjenester gjennom nettverk likevel et alternativ til bostedsløshet. For enslige kvinner med pakistansk og tamilsk bakgrunn som var i en vanskelig situasjon, fungerte imidlertid nettverk sjelden som hjelpestrategi, fordi kvinnene ikke var del av større nettverk.

Sammen med politikk og marked kan etnisk tilhørighet og struktur i det etniske miljøet og miljøene i mellom, delvis betinge hvordan og hvor godt hushold av minoritetsbakgrunn lykkes i et konkret boligmarked. Det er imidlertid de enkelte husholdene som har aspirasjoner, preferanser og eventuelt lager seg strategier for å oppnå en for seg tilfredsstillende boligsituasjon. Hva slags motivasjoner som lå til grunn for enkelthusholdenes håndtering av boligmarkedet er tema for neste kapittel.

14 Fjerde synsvinkel – individuelle forhold ved husholdene som betingelse for boligstrategier

Så langt har jeg analysert og sammenlignet boligstrategier og resultat blant de tre minoritetsgruppene med utgangspunkt i norske forhold; slik som politikk og boligmarked. Dessuten har jeg analysert betydningen av etnisk tilhørighet og struktur i de etniske miljøene, inkludert de tre gruppenes ressurs- og kompetanseprofil. De tre synsvinklene har på hver sin måte bidratt til å belyse handlings- og mulighetsrommet på boligmarkedet for hushold med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn. Nå skal jeg skifte synsvinkel. For å få nærmere innsyn i hva som *beveget* hushold av ulike minoritetsbakgrunner til å handle som de gjorde på boligmarkedet, og hvorfor hushold med samme etniske tilhørighet, i det samme boligmarkedet og som var utsatt for den samme politikken valgte forskjellig, vil jeg søke etter betingelser som kan relateres til forhold ved de individuelle husholdene.

Figur 14.1 *Forhold ved individuelle hushold som betingelse for utforming av boligstrategier.*



I dette kapitlet skal jeg derfor trekke frem individuelle faktorer som kan betinge forskjeller og likheter i forhold til boligstrategier og resultater innen og på tvers av etnisk tilhørighet. Tanken bak er enkel. Det dreier seg om at selv om informantene og alle andre tilhører en etnisk gruppe, eller en annen valgt kategori, så er det enkeltindivider som føler, tenker, planlegger og handler, ikke kategorien etnisk gruppe. Det som fremkommer som typisk for en etnisk gruppe på boligmarkedet, vil derfor være et aggregat av hva enkeltindivider og hushold gjør. Grad av sosial kontroll og individuell autonomi vil variere innen og mellom etniske grupper, men det er likevel det individuelle husholdet som er utgangspunktet for handling på boligmarkedet. Noen etniske grupper vil ha mange typiske trekk, mens andre kan ha få. Det betyr at det vil være nyanser og variasjoner innen gruppen. I kapitel 5, 7, 8 og 9 viste jeg forskjeller og likheter i mønstre for boligresultat og boligstrategier innen og på tvers av de tre gruppene. I kapitel 13 forsøkte jeg å analysere mønstrene ved hjelp av kjennetegn ved etnisk tilhørighet og struktur. Utover forskjeller i ressursgrunnlag, kan variasjon innen og på tvers av minoritetsgrupper skyldes at informantene opplevde den norske virkeligheten og sine muligheter i den på forskjellig måte, at de hadde forskjellige mål og at det var forskjellige dimensjoner ved livssituasjonen som ga mening og som dermed var verdt å streve for. Peach har for eksempel hevdet at det er umulig å forstå pakistaneres høye eierandel i Storbritannia på 1990-tallet, hvis en ikke inkluderer egne preferanser og valg (Peach 1998). Ved å søke å analysere variasjon og sammenfall på boligmarkedet med flere innfallsvinkler enn samfunnsforhold og etnisitet, blir det tydeligere at å argumentere for at noen gjør det ene eller andre *fordi* de har en spesiell etnisk bakgrunn, ikke er tilstrekkelig. For selv om det kan fremstå som typisk for somaliere å søke leiebolig og boligsosial bistand, så er det likevel noen som har kjøpt selveierbolig på egenhånd. Og selv om det kan fremstå som særpreget i deler av det pakistanske miljøet å velge å bo sammen i flerfamiliehusholdninger i romslige hus, så velger de fleste annerledes.¹¹⁴ Gjennomgangen så langt har vist at det er trekk på individuelt husholdsnivå som avviker fra de typiske tendensene i de tre etniske gruppene, og at det er elementer ved strategiutforming som har lignende betydning på tvers av gruppene.

Med utgangspunkt i sosialpsykologi (Antonovsky 1991) og rasjonalitetsteori skal jeg nedenfor analysere individuelle faktorer som påvirket strategiutforming, handling og dermed også boligresultat. Mens det kan virke som rasjonalitetsteorien tar for gitt at aktører handler innenfor kjente samfunnssystem, tolker jeg Antonovskys tilnærming dit hen at det ikke er

¹¹⁴ 15, 1 prosent av pakistanske familier bor i flerfamiliehusholdninger, dvs. at ca. 85 prosent av pakistanske familier ikke gjør det, de bor i enfamiliehusholdninger. 4,6 prosent av hele befolkningen bor i flerfamiliehusholdninger (Lie 2004:19).

åpenbart at aktørene handler innenfor kjente omgivelser. Det åpner for å forstå handlingsbetingelser for mennesker som krysser grenser og skifter samfunnskontekster og livsvilkår.

14.1 Opplevelse av sammenheng og mening

Antonovskys vektlegging av at mennesket må oppfatte verden rundt seg og sin rolle i den som *forståelig, meningsfull og håndterlig* er et inntak til å belyse hva som påvirker menneskers evne til å ta hånd om egen livssituasjon (Antonovsky 1991:38-41). For eksempel vil det være slik at mennesker som ikke forstår den verden de er del av og oppfatter den som uforutsigbar, vil ha problemer med å vite hva de kan gjøre i nåtid for å oppnå noe i fremtid. Dette er det samme som kom frem i et av de somaliske ordtakene som er sitert foran (se 9.1). Manglende opplevelse av sammenheng i tilværelsen støttet opp om en reaktiv handlingsmåte, eller gjenfinning av tidligere praksiser som en følte seg trygg på, selv om praksisene ikke var utprøvd i nåværende kontekst. Manglende opplevelse av sammenheng kunne også føre til passivitet, fordi en ikke visste hva en kunne gjøre for å endre egen situasjon. Hushold som valgte vente og se strategien, var til dels preget av at de ikke skjønnte hva de selv kunne gjøre for å bedre boligsituasjonen, utover å vente på kommunen, eller de hadde prøvd de mulighetene de hadde oversikt over uten å lykkes. En alternativ strategi som ble valgt av en kvinne av somalisk bakgrunn, var å tilegne seg forståelse gjennom handling, noe hun evnet gjennom å kopiere dem hun opplevde som vellykkete. Omvendt gjorde forståelse av egen situasjon og omgivelsene det mulig å arbeide mer proaktivt for å få til det en var opptatt av.

At livssituasjonen oppleves som *meningsfull* er et annet av Antonovskys poeng som han fant hadde betydning for at mennesker skulle oppleve det som verdt å anstrenge seg. Det innebærer at handlingen selv, eller det handlingen forventes å føre til må oppleves som ønskelig. Eksempler er pakistanske hushold som gjennom måten de ivaretok egen boligsituasjon, samtidig inkluderte den større familien i sine handlinger, noe en del pakistanske informanter opplevde som vesentlig. Dette er en dimensjon som utfyller teorien om rasjonelle valg fordi det vektlegges at handling ikke bare kan forstås instrumentelt, men i relasjon til hva den handlende oppfatter som meningsfullt og verdifullt. Meningsfullhet kan kobles til verdier som den enkelte er opptatt av og til hverdagslivet, og spiller i følge Antonovsky rolle som motivasjonsfaktor (ibid.:40). For den somaliske kvinnen nevnt ovenfor var det meningsfullt å handle *fordi* hun håpet det skulle føre til noe hun ønsket å oppnå, nemlig en tryggere boligsituasjon for seg og barna. Dessuten ble handlingen opplevd som meningsfull *fordi* hun trodde at den skulle gi henne større forståelse for de sammenhengene hun inngikk i. Omvendt

opplevde ikke en tamil det som meningsfylt å skaffe hybel når hele hans tankeverden var konsentrert om kone og barn som han håpet skulle få komme til Norge. En hybel var ikke et ledd i hans drøm om å få bo sammen med familien igjen. Det var for ham en følelsesmessig blindvei. Et annet eksempel var menn av somalisk bakgrunn som hadde en oppfatning av seg selv som ansvarlige for å skaffe bolig og for å underholde sin familie, og som opplevde å bli fratatt denne muligheten i eksil.¹¹⁵ For menn som ikke slapp til i arbeidsmarkedet, hadde kommunen overtatt rollen som skaffer gjennom ulike hjelpeordninger. Mannen hadde i et slikt perspektiv mistet sin rolle, samtidig som kvinnen opprettholdt sin rolle og ansvar for hjem og oppdragelse. Dessuten opplevde kvinner nye muligheter. Samfunnsstrukturene la til rette for at kvinnene kunne øke sin evne til å håndtere egen situasjon. Endringer i roller og ansvar krever refleksjon og erobring av nye oppgaveområder for å skape mening. En av mennene med pakistansk bakgrunn hadde observert norske og pakistanske kjønnsrollepraksiser og funnet frem til sin egen variant. På den måten hadde han skapt seg en meningsfylt rolle som samtidig styrket hans posisjon i familien. Informantene kunne således selv gjøre noe for at livet skulle bli mer meningsfullt. En kvinne av tamilsk bakgrunn som kom til Norge som flyktning uttrykte seg slik: ” *Jeg må gjøre noe for å skape mening i eksil. Og, ved å gjøre noe tilegner jeg meg erfaringer og kunnskaper som gjør at jeg får større oversikt.* ” Uttalelsen viser til en win-win situasjon hvor det å gjøre noe og være aktiv ble opplevd som meningsfullt i seg, samtidig som det ga større oversikt, som igjen kunne føre til innsyn og inspirasjon til ny og målfokusert handling.

I tillegg til at forståelse og mening kunne bidra til at informanthusholdene fikk innflytelse over sin boligsituasjon, var det i følge Antonovsky en styrke om situasjonen ble opplevd som *håndterlig*. Det innebar at husholdene måtte oppleve at de enten selv eller gjennom andre, for eksempel gjennom eget arbeid, nettverk eller kommunen hadde de virkemidlene som trengtes for å skaffe, beholde eller forbedre boligsituasjonen. I dette bildet hadde i sær penger, men også språk, informasjon, innsikt i boligmarkedets mekanismer, samt sosiale koder betydning. Opplevelse av sammenheng og mening virker sammen med det jeg har kalt for *tro* på at en selv kan gjøre noe for å endre egen situasjon. *Tro* på at en selv kunne gjøre noe påvirket opplevelse av evne til å håndtere egen situasjon. Kanskje fordi det bidro til å spekulere og reflektere over hvordan en kunne utnytte de ressursene en tross alt hadde, samt skaffe seg supplerende ressurser til å styrke egen boligsituasjon. Et godt eksempel var den somaliske kvinnen som fikk en norsk venninne til å

¹¹⁵ Lege Arild Aambø ved Nasjonalt kompetansesener for minoritetshelse har gjennom en selvhjelpsgruppe fått innsyn i hvordan menn av somalisk bakgrunn opplever egen situasjon i Oslo, blant annet i forhold til familie, arbeid og bolig.

gå på visning, da hun selv ble avvist. I stedet for å bli demotivert og passiv av å bli diskriminert slik hun selv opplevde situasjonen, ble hun oppsatt på å få leiligheten ved hjelp av en alternativ strategi, en norsk venninne. Andre eksempler var hushold av alle de tre bakgrunnene som arbeidet bevisst for å styrke sine økonomiske og sosiokulturelle ressurser over tid, slik at de opparbeidet seg mer innflytelse over egen boligsituasjon. De valgte å tro at det økte handlingsmulighetene, til tross for eventuell uforutsigbar utestengning.

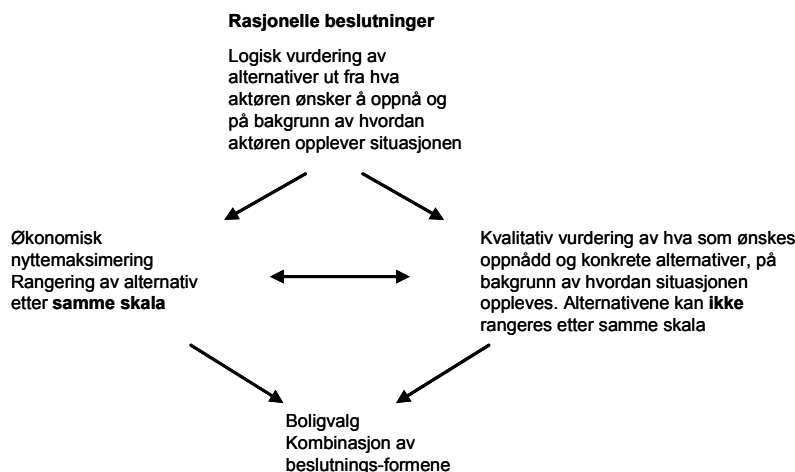
Forståelighet, meningsfullhet og håndterbarhet var dimensjoner som hang sammen og styrket hverandre gjensidig. Som vist var ikke dette statiske egenskaper en hadde, men snarere egenskaper en kunne tilegne seg, blant annet gjennom handling.

14.2 Verdimangfold, komplekse handlingssituasjoner og boligstrategier

Opplevelse av sammenheng og mening hadde betydning for hvordan informanthusholdene forholdt seg til egen boligsituasjon. Nedenfor skal jeg diskutere hvordan hensyn som informanthusholdene var opptatt av spilte inn på strategier og handlingssituasjoner. Gitt at strategiene omfattet hele den perioden informantene hadde vært i Norge, inngikk handlinger kontinuerlig i strategiene, om det så bare gjaldt å betale de månedlige bostyggene. I kapittel 2 og 6 ble ulike sider ved rasjonalitet diskutert. Teorien om rasjonelle valg (rational choice theory) tar som utgangspunkt at mål og virkemidler kan vurderes, sammenlignes og rangeres i forhold til hverandre, etter samme målestokk. Informanthusholdene opplevde ikke sin virkelighet slik. Opplevelse av forpliktelse til å ta vare på foreldre, trygge og gode oppvekstvilkår for barna, og ønsket om å være økonomisk selvstendig, kunne ikke enkelt omsettes til *en* målestokk, for eksempel penger, eller enkelt oppnås gjennom *en* boligløsning. Det dreide seg ikke om enten eller valg, men om å finne frem til kompromisser med de ressursene de hadde tilgjengelig. Informanthusholdene måtte foreta valg på bakgrunn av en kombinasjon av hva som ble opplevd å være tilgjengelig, og hva som best kunne tilfredsstille behov og hensyn som ble opplevd som vesentlige og meningsfulle i den aktuelle situasjonen. For dem som opparbeidet bedre økonomi over tid, ble det mulig å inkorporere flere hensyn i strategiene og de konkrete boligvalgene, selv om det måtte foretas avveininger. Å tro at denne type vurderinger utelukkende er et økonomisk spørsmål, vil være å forenkle virkeligheten. Informantene foretok valg på bakgrunn av en kombinasjon av økonomiske og kvalitative vurderinger av egen situasjon. Det dreide seg om å vurdere om og hva slags tilgjengelige boligløsninger som kunne tilfredsstille vesentlige hensyn og verdier for den aktuelle

husstanden, gitt den økonomiske og markedsmessige situasjonen de befant seg i. Selv om aktørene ikke kunne rangere etter en felles skala hva som var viktigst av å følge opp forpliktelser overfor gamle foreldre, bo slik at ungene kunne føle seg trygge, ha stor nok leilighet til at ungene fikk ro til å gjøre lekser, så var de nødt til å ta beslutninger som omhandlet slike valg og omsette dem til konkrete boligløsninger.

Valgsituasjonen kan oppsummeres slik:



Det å ta vare på gamle foreldre, ønske seg en stor nok bolig til familien og ønske om å klare boutgiftene uten offentlig hjelp, var uttrykk for bakenforliggende verdier som påvirket strategier og konkrete valg, blant dem som kunne velge. Det handlet om hvordan konkrete handlinger på boligmarkedet kunne tolkes inn i en meningsfull ramme. For eksempel kunne moderat boligstandard i Oslo tolkes som tilfredsstillende, fordi det ga anledning til å ta vare på foreldre i opphavlandet. Aktuelle verdier som påvirket boligstrategiene og kom til uttrykk blant informantene kan oppsummeres som kombinasjoner under Webers formålsrasjonalitet og verdirasjonalitet (Weber 1947/1964). Mer konkret dreide det seg om nyttmaksimering kombinert med vurderinger av hva som var bra nok, og verdier som solidaritet med identitetsfellesskapet, autonomi og uavhengighet, religion og integrering. Verdiene representerte ulike og kryssende dimensjoner i livssituasjonen og lå som et bakteppe for hva det enkelte hushold var opptatt av i hverdagslivet og i forhold til egen boligsituasjon. Verdiene inngikk i den meningsdannende konteksten som hver person og hvert hushold var del av, og var fenomen som det enkelte hushold kunne ta hensyn til, eller la være.

14.3 Nyttmaksimering og boligstrategier

Teori om rasjonelle valg tar som utgangspunkt at mennesket har mål og handler nyttemaksimerende i forhold til å nå disse målene. Som vist over var nyttemaksimering i forhold til egen boligsituasjon ikke udelte enkelt. Dette skyldtes blant annet at hushold sjelden har et tydelig boligmål, men flere delmål eller parallelle mål som ønskes realisert gjennom boligen. Likevel, gitt at de aller fleste med minoritetsbakgrunn bakgrunn, bortsett fra dem som har vokst opp i Norge, måtte bygge opp egen økonomi fra bunnen av, spilte økonomi en vesentlig rolle ved vurdering av alternative boligstrategier og løsninger. Materialet viser at alle i perioder var nødt til å gjøre økonomiske vurderinger og prioritere stramt hva de hadde råd til, innen gitte kostnadsrammer. Situasjonen gjorde det nødvendig å opptre økonomisk, uten at økonomistyring nødvendigvis var det eneste som var viktig. Blant annet på grunn av generelt begrensede økonomiske ressurser fremsto nyttemaksimering som et ideal for mange, i tråd med Føllesdals resonnement om at mennesket har rasjonalitet som norm, til forskjell fra at alle handler rasjonelt (Føllesdal 1982). Sammen med skjev oversikt over muligheter på boligmarkedet, dreide det seg i praksis likevel mer om å finne frem til kombinasjoner av boligmål, virkemidler og aktuelle løsninger som var tilstrekkelig tilfredsstillende. Samtidig kom det frem andre synspunkter som dreide seg om å handle nyttemaksimerende innenfor normer for finansiering og økonomi som informantene sluttet seg til. Det understreker at hva det innebærer å handle nyttemaksimerende, eller økonomisk smart i forhold til bolig ble forstått på ulike måter. For dem som var avhengige av kommunal støtte i forhold til bolig, var for eksempel de viktigste nyttemaksimerende hensynene å tilfredsstillende kommunale kriterier for bistand, ikke kostnadsnivå.

For en gruppe av informanter var nyttemaksimering slik det forstås i vårt samfunn, likevel både et mål og et virkemiddel for å øke valgmulighetene i forhold til egen boligsituasjon. Disse informantene hadde tatt til seg den kalkulerende, økonomiske atferden som gjenspeiles i blant annet media når det gjelder hvordan en skal forholde seg på boligmarkedet. I dette perspektivet er bolig en omsettelig vare som kan generere profitt, dersom en handler rasjonelt. Det var særlig noen hushold som inkluderte aktive, relativt unge menn blant pakistanere og tamiler i denne gruppen. Denne gruppen søkte aktivt informasjon om muligheter og mekanismer i boligmarkedet. De vurderte økonomien i ulike boligsituasjoner opp i mot hverandre og handlet strategisk og til dels taktisk for å oppnå mest mulig av ønsket boligkode for minst mulig økonomisk innsats. De endret disposisjonsform fra leie til eie hvis de hadde økonomisk mulighet til det, *fordi* de trodde det var rimeligere på sikt. De flyttet når det var gunstig prismessig. De investerte i ekstrabolig for å kunne delfinansiere egne bosteder og for å oppnå økonomisk uavhengighet. De kalkulerte og vurderte hva det var mulig å oppnå av

boligstandard for det de hadde til økonomisk rådighet, og de vurderte hva de kunne gjøre for å redusere kostnader knyttet til bolig. Denne gruppen foretok løpende vurderinger av hva som lønte seg økonomisk og handlet deretter. Det handlet om å opptre økonomisk kløktig og å unngå å bli lurt. Gitt at investeringer i boligmarkedet er et risikospill, forutsatte dette høy årvåkenhet fra aktørens side. Likevel, selv om økonomisk nyttemaksimering var fremtredende, handlet det samtidig om å opptre hensiktsmessig for å oppnå en boligstandard som de opplevde som tilfredsstillende for den type liv de ønsket å leve. Det involverte for noen plass til å ta i mot foreldre fra opphavlandet, slektninger på besøk eller overnattingsgjester. Og, det innebar at noen tenkte langsiktig og inkluderte boliganskaffelse for egne barn i egne boligdisposisjoner. Dette viser at flere verdirelaterte hensyn var involvert i boligbeslutningene. Nyttemaksimerende og verdirasjonelle hensyn ble også for denne gruppen vevd sammen i boligbeslutningene. Likevel var det slik at de som tilsluttet seg denne formen for økonomisk nyttemaksimering også var dem som ga uttrykk for å være mest løsrevet fra forventninger og normer i eget miljø.

14.4 Andre verdihensyn og boligstrategier

Det viste seg altså at ulike typer av verdier, hensyn og oppfatninger spilte inn på boligsmål og ved vurdering av handlingsmuligheter for å skaffe, beholde eller forbedre egen boligsituasjon. Selv om bolig var kostbart, og spesielt kostbart for hushold med ingen, lave eller moderate inntekter, så var det likevel flere hensyn enn økonomi som spilte inn i vurderingene. Verdier og hensyn den enkelte var opptatt av å ivareta *ved hjelp av eller på tross av* boligsituasjonen, påvirket hva som ble opplevd som relevante fremgangsmåter og løsninger. Praktiske og verdirelaterte hensyn var det som gjorde det meningsfylt å streve for å ordne egen boligsituasjon. Nedenfor skal jeg diskutere hvordan andre verdier enn økonomisk nyttemaksimering påvirket håndtering av boligmarkedet. Dette gjelder verdihensyn knyttet til religion og som nevnt relasjonelle verdier som solidaritet med identitetsfellesskapet, autonomi, status og integrering.

Innen alle de tre gruppene var det hushold som hadde inkorporert verdier knyttet til en form for *solidaritet* med det fellesskapet det enkelte hushold følte tilhørighet til, i sine boligstrategier. Ulike praksiser og forpliktelser knyttet til grupperinger som familie, slekt, kaste, klan, sosiale lag og etnisk gruppe kom til uttrykk i de tre etniske miljøene. Et eksempel var de pakistanske husholdene som opplevde familien som en enhet, som ett. Solidaritet med identitetsfellesskapet ble opprettholdt og eventuelt omdefinert gjennom sosiale nettverk, innen Norge og transnasjonalt, blant annet ved hjelp av familiegjenforening. Gjensidig og forpliktende medansvar

for familie, på tvers av generasjoner og landegrenser var gjennomgående. Det innebar for eksempel at boligsmål i Norge inkluderte flere enn de som faktisk bodde i Norge. Det dreide seg om ønsker om familiegjening og det dreide seg om å bidra til bolig- og livssituasjonen til nær familie i opphavsland eller annet sted. Slik gjensidig solidaritet betydde ofte økte økonomiske belastninger på familien i Norge, eller det kunne bety økonomiske fordeler hvis de som inngikk i fellesskapet bodde i Norge og samarbeidet om boligsmål. Unntaksvis betydde det økonomisk støtte fra opphavsland til Norge. Som nevnt i forrige kapittel, var ikke boligbistand til andre bare preget av uselvvisk hjelp, det kunne også tjene egne økonomiske formål, for eksempel når en leide ut ekstraboliger.

Blant informanthushold som hadde lang botid i Norge var det to ulike tendenser. En gruppe, i sær blant pakistanere, valgte tradisjonelle livsformer når de fikk økonomisk handlingsrom. En annen gruppe, på tvers av de etniske grupperingene orienterte seg mot et mer norsk familiemønster hvor ansvar for og solidaritet med kjernefamilien var det vesentligste. Innen alle de tre etniske miljøene var likevel samarbeid en måte å skaffe seg handlingsrom på i boligmarkedet. Blant somaliske informanter fremsto imidlertid samarbeid mellom foreldre og voksne barn snarere som et unntak. Det virket som regelen var at de unge voksne flyttet hjemmefra. En familie hadde imidlertid en strategi som lignet det pakistanske mønsteret. I denne somaliske familien hadde enkeltmedlemmene og husholdet som helhet utdannings- og økonomiske strategier som støttet opp om hverandre. Ved å samarbeide tett i en periode la familien til rette for å kunne håndtere egen fremtidige boligsituasjon på en ønsket måte.

Autonomi og uavhengighet sto både i kontrast til og spilte sammen med eventuell solidaritet til et fellesskap. Blant tamiler fremsto ikke disse to verdiene bare som konfliktfylte, men de kunne være det. Gjensidig uavhengighet og forpliktelse til familie ble i en del tilfelle opplevd som en moralsk forpliktelse og en økonomisk belastning. Behovet for å være uavhengig og ha anledning til å bestemme over egne handlinger og disposisjoner i Norge, ble likevel i første rekke markert som vesentlig overfor det norske samfunnet. Som del av det norske samfunnet ble det opplevd som viktig å kunne foreta valg ut fra hva en selv var opptatt av å få til, gitt den kulturelle ballasten en hadde fått som del av spesifikke sosiale fellesskap. Blant noen tamiler ble det å være aktiv i samfunnet forstått som at en var integrert. De strevde ikke for å bli integrert, men for å lykkes med det de var opptatt av, tilfredsstillende utdannings-, arbeids- og boligsituasjoner. For noen av de pakistanske mennene som begrunnet sin utvandring blant annet med nysgjerrighet og mulighet til å velge livsstil uavhengig av konvensjoner og tradisjoner, bidro en økonomisk selvstendig livssituasjon til å gjøre dette mulig. De opplevde mulighet til å ta vare på og

plukke det de opplevde som attraktivt i eget og andre miljøer, for så å sette det sammen på sin egen måte.

Noen sluttet seg til *religiøse verdier* som spilte sammen med behovet for selvstendighet. Det gjaldt for eksempel tamilers uvilje mot å ta imot bistand, fordi bistand på vilkår blant hinduer kan tolkes som akseptert underordning. En slik holdning fordret økonomisk selvstendighet. Lignende ble uttrykt som viktig blant muslimer. Dette synet på eget ansvar var klart en fordel i forhold til strategier på boligmarkedet, fordi det motiverte den enkelte til å streve for å bli økonomisk selvstendig. Religiøs betinget uvilje mot å ta i mot bistand og hjelp, enten det var fra nettverk eller det offentlige falt dermed sammen med behovet for å være uavhengig, og var i tråd med den overordnede velferdspolitikken.

Religion påvirket dermed i noen tilfelle individuelle mål og hva slags beslutninger og handlinger som ble oppfattet som legitime og aktuelle i de respektive etniske miljøene. Oppfatningen om at det var et sentralt gode å klare seg selv og være mest mulig økonomisk selvstendig og uavhengig, fremsto både som avledet av religion og som en selvstendig verdi for å ivareta egen selvrespekt. Andre religiøse verdiers påvirkning på aktørenes boligstrategier er usikker. Finansiering av bolig ved hjelp av lån som tilbakebetales med renter var imidlertid et moment blant muslimer som kunne bidra til usikkerhet. Som vist i forrige kapittel, virker det likevel som de fleste pakistanere forholdt seg til dette på en pragmatisk måte. Økningen i andel boligeiere blant somaliere tyder også på en pragmatisk holdning i fortolkning av islam i denne gruppen, til tross for at noen snakket om at renter var haram (ikke i overensstemmelse med Koranen).

Blant hushold av i sær tamilsk, men også pakistansk og somalisk bakgrunn var noen opptatt av boligens betydning i forhold til *status*. Det dreide seg om hvordan en ønsket å bli vurdert av andre i samfunnet og hvor boligen og boligområdet kunne fremstå som symbol for en slik vurdering. Det ble opplevd som viktig å "være noe" og at det "å være noe" måtte være synlig materielt. Dette kan ha medvirket til at tamiler var fokuserte på utdanning og kvalifiserte jobber, selv om noen tjente dårligere som nyutdannede enn som rengjøringspersonale. Få blant tamilene hadde anledning til å gjøre mye med sitt behov for materiell synliggjøring på intervjuetidspunktet, men de var opptatt av karrieremuligheter og mulighet til høyere lønn på sikt. En beveggrunn for å være opptatt av å synliggjøre status gjennom bolig, var at det ble oppfattet som vanskelig for synlige minoriteter å lykkes med immateriell sosial mobilitet i norsk miljø. I det pakistanske miljøet ble dette påpekt. Likevel, romslige og gode boliger i tilfredsstillende bomiljø var hovedmålet. Status var en bieffekt som spilte en rolle for anseelse i eget miljø og som kunne bidra til aksept og opplevelse av likeverdighet i majoritetssamfunnet. Behov for synliggjøring av status kunne imidlertid føre

til større økonomiske belastninger, fordi det å ha for eksempel en spesiell bil, ble en viktig brikke i dette spillet. Blant somaliere, som jevnt over hadde begrensede økonomiske ressurser, ble behovet for status blant kvinner manifestert gjennom blant annet inventar i boligen.

Noen av informantene var også opptatt av at boligen skulle bidra til *integrering*, i sær i forhold til barn. Det ga seg uttrykk i hva slags boligområde de ønsket å bo i. Uavhengig av bakgrunn var det et utbredt ønske å bo i områder hvor barna kunne gå på skoler hvor fellesspråket var norsk, og hvor barna kunne få norske venner, samtidig som de fikk anledning til å lære og opprettholde morsmålet. For denne gruppen handlet integrering om å legge til rette for seg selv slik at en kunne fungere ut fra egne premisser i det norske samfunnet og i forhold til egen gruppe. Å være en aktiv del av det norske samfunnet var imidlertid ikke bare avhengig av minoritetene. En bolig i områder i Oslo med få beboere med minoritetsbakgrunn koster generelt mer enn i områder med flere beboere med minoritetsbakgrunn (Hansen og Brattbakk 2005). Integrasjon forstått som å bo i områder med få minoritetsbeboere hadde dermed en økonomisk kostnad. For noen hadde denne formen for integrering også et statusaspekt. Å bo i områder med overveiende nordmenn ble både av enkelte pakistanere og tamiler vurdert som bedre, fordi det ble antatt at det gjorde integrasjon lettere og fordi en kunne føle seg mindre kategorisert som innvandrere. Områdetilknytning og minoritetsbakgrunn ville gi ulike assosiasjoner. Lokal, sosial inkludering var imidlertid helt avhengig av hvordan den enkelte opplevde å bli mottatt eller avvist av majoritetsbeboerne. Flere av informantene hadde ubehagelige erfaringer fra møte med etniske nordmenn i eget nabolag. Erfaringene inspirerte ikke til deltakelse og dermed sosial inkludering i nabolaget. Hushold av alle bakgrunner hadde likevel erfaringer med å bli sosialt inkludert på en slik måte at det påvirket deres boligsmål til å bli boende. I et tilfelle bidro den respekten som en eldre pakistansk mann opplevde i nabolaget til at han og familien valgte å flytte innen området da de flyttet til større bolig, selv om det var et kostbart alternativ.

I de tilfelle hvor det å handle riktig, eller oppnå sosiale eller religiøse verdier kostet mer økonomisk enn andre alternativ, betydde det at å oppfylle eller ivareta spesielle verdihensyn var viktigere enn å handle på en slik måte at en fikk mest mulig av godet bolig for minst mulig økonomisk innsats. Likeledes hvis det å handle riktig betydde at en ikke kunne velge boligsituasjoner som bidro til å oppfylle mål som botrygghet for en selv. Eksempel var noen som var forpliktet til å sørge for familie utenfor Norge, før de tok hånd om egen boligsituasjon. Prioritering av et sett av verdier kan således påvirke både boligsmål, valg av virkemidler og mulighet til å oppfylle andre verdier, slik som for eksempel trygge oppvekstvilkår.

Tilslutningen til ulike verdioppfatninger hadde således konsekvenser både i forhold til hva en ville oppnå med egen boligsituasjon utover det å bo, og i forhold til strategiutforming. De som la vekt på økonomisk nyttemaksimering og de som var opptatt av å være uavhengige og ha innflytelse over egen livssituasjon, var konsekvensorienterte og beveget seg mellom tilpasning og proaktive boligstrategier. Innpassing av egne skikker og praksiser i forhold til å skaffe og beholde bolig var pragmatisk. For dem var målet viktigere enn midlene. De som derimot var opptatt av at måten de håndterte boligmarkedet på skulle bidra til å ivareta for dem viktige verdier, var det vi kaller sinnelagsorientert. Det handlet om å opptre moralsk forsvarlig i egen håndtering av boligmarkedet. Boligstrategiene blant denne type hushold var preget av en blanding av tilpasning til det faktiske boligmarkedet de levde i, og av reproduserende strategier basert på aksepterte normer i det sosiale og etniske miljøet de refererte seg til, slik som økonomisk samarbeid i familien. Inntrykket fra informantene er likevel at det var viktigere å oppnå bolig mål enn å handle på rett måte, hvis slik handling var økonomisk ugunstig.

Økonomisk nyttemaksimering ble både oppfattet som en verdi i seg og en måte å ordne seg på. Som vist forekom begge varianter blant informantene. Uansett hvilke verdihensyn informantene ønsket å ivareta gjennom eller på tross av boligsituasjonen, så var det slik at de i overveiende grad ønsket å opptre *økonomisk fornuftig innenfor normer for økonomi og finansiering som de sluttet seg til.*

I de neste avsnittene vil jeg diskutere relevansen av noen elementer fra rasjonalitetsteorien i forhold til strategi. Kan denne vestlige tilnærmingen være fruktbar for å forstå mer av hvordan hushold av minoritetsbakgrunn håndterte egen boligsituasjon, uavhengig av om de var inneforstått med denne type tankegang?

14.5 Andre faktorer som påvirket individuelle boligstrategier

Innsyn i individuelle verdier bidrar til å belyse hva enkelthushold og individer opplever som meningsfylt å streve for. Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig for å forstå handlingssituasjonen til hushold på boligmarkedet. Inspirert av rasjonalitetsteorien har jeg valgt å se på hvordan fenomenene målorientering, informasjon og samfunnsforståelse, oppmerksomhet og tid hadde betydning og var innvevd i hverandre og spilte sammen i forhold til boligstrategier. På hvilken måte kan disse fenomenene bidra til innsikt i informanthusholdenes handlingsvilkår? Av analytiske hensyn har jeg valgt å diskutere dem hver for seg.

14.5.1 Mål som individuell ressurs

Uavhengig av tro på økonomisk nyttemaksimering har materialet vist at de som hadde tydelige og relevante boligsmål som de hadde stor interesse av å oppnå, fikk til mer enn de som hadde svakt formulerte mål. Jeg oppfatter det å ha mål som en individuell ressurs, fordi det motiverte det enkelte hushold til å anstrenge seg for å finne ut av hvordan man kunne gå frem for å håndtere egen boligsituasjon. Med relevante boligsmål mener jeg her boligsmål som var tilpasset boligmarkedet i Oslo og ens egne ressurser og handlingsmuligheter. Relevante mål forhindret ikke at en kunne ønske seg og lykkes med en ideell boligsituasjon som for eksempel et romslig hus, men at dette formålet inngikk i en langsiktig strategi som inkluderte både arbeids-, inntekts- og boligkarriere. Dette gjaldt for hushold innen alle sosiale lag og i alle de tre gruppene. Personer og hushold som hadde klare forestillinger om hva de ville oppnå med kommunal bistand og som hadde interesse og anledning til å forfølge sitt mål, oppnådde for eksempel relativt tilfredsstillende boligsituasjoner over tid. En forklaring kan være at deres interesse for å oppnå et bestemt boligsmål ved hjelp av kommunen, bidro til engasjement for å undersøke hva som var mulig å få til, og på hvilken måte. Til tross for at kommunale leietakere sjelden flyttet videre til selveid bolig, hadde tre av de somaliske informanthusholdene klart å skaffe seg tilstrekkelig inntekt til å få etableringslån, kjøpe bolig og flytte ut av den kommunale boligen. Det hadde de ikke klart uten at de var fast bestemt på å skaffe seg en stabil boligsituasjon som de selv hadde kontroll over. Andre av somalisk bakgrunn var opptatt av å få det til. For personer og hushold som hadde ambisjoner om å klare seg selv, bidro prioritering og tydelige og langsiktige mål til å gjøre det mulig.

Innen alle de tre gruppene, så det likevel ut til at det var en fordel å ha middelklassebakgrunn, både i forhold til å lage seg og nå mål. Nesten alle som faktisk hadde eller var på vei til å skaffe seg attraktive eneboliger, hadde slik bakgrunn. Selv om de startet på bar bakke som hushold av andre sosiale lag, så kan det virke som de fikk til mer i forhold til egen boligsituasjon. En forklaring kan være at de ønsket å gjenvinne middelklasse statusen, i alle fall materielt. En annen forklaring kan være at de hadde mer anvendbare sosiokulturelle ressurser, at de taklet omstilling lettere og at de var inneforstått med mulighetene for sosial mobilitet. Andre mål som styrket tilpasningsprosessen, og som blant annet ble uttrykt av somaliere, var å tre ut av nordmenns oppfatning av dem som 2. rangs borgere. En måte å gjøre det på var å lykkes på boligmarkedet.

Boligmålene inngikk i hva som ble opplevd å være en ønskverdig livssituasjon i Norge. Samstemmighet mellom ønsker om å lykkes i arbeidsmarkedet og på boligmarkedet styrket sjansene for å nå egne

boligmål blant informanter på tvers av de tre gruppene. Dette innebar blant annet at personene hadde forståelse for at det var en gjensidig avhengighet mellom bolig- og arbeidsmarkedet. Det betydde at hushold som var innenfor arbeidsmarkedet og som ønsket forbedring av boligstandarden, lagde seg strategier for høyere inntekt hvis de opplevde det som mulig. Hushold utenfor arbeidslivet som ønsket boligforbedring, rettet derimot sine boligstrategier mot boligsosiale ordninger og kommunal bistand.

Langsiktige mål som inkluderte flere fasetter av livet (utdanning, arbeid, bolig) bidro til at enkeltindivider og hushold utformet omfattende, forberedende strategier som ledd i det å være proaktiv. Betydningen av langsiktige og omfattende mål kan illustreres gjennom et eksempel fra en somalisk familie. Eksempelet viser hvordan koplingen av individuelle og husholdsmål og strategier spilte sammen, slik at familien over tid og over generasjoner kunne ha muligheter for boligforbedring. Sagt med Antonovsky hadde familien over tid skaffet seg oversikt slik at de forsto hva de selv måtte gjøre for å skaffe seg en boligsituasjon som var meningsfull for dem (Antonovsky 1991). Det dreide seg om å få stor nok bolig til at de kunne ta hånd om en multihandikappet datter og søster på en tilfredsstillende måte i hjemmet. Dessuten var det viktig at boligen var lokalisert i en bydel hvor de var trygge på god faglig oppfølging. Økonomisk nyttemaksimering fremsto som en fremmed tankemåte for familien. Gjennom økonomisk samarbeid planla de likevel hvordan de kunne oppnå en meningsfull og tilfredsstillende boligsituasjon for familiens medlemmer på sikt.

Vi er en stor familie. Far er blitt uføretrygdet og mor jobber heller ikke. Hun vil gjerne, men har ikke utdanning. Hun skjønner alt som blir sagt på norsk, men snakker ikke så mye selv. Mor er derimot veldig aktiv i frivillig arbeid i forhold til skolen. En av søsknene mine er multihandikappet og bor hjemme. Vi er opptatt av at hun skal få bo skikkelig og helst hjemme, og at hun skal få god faglig oppfølging. Etter at vi flyttet til Oslo har vi jobbet mye og lenge overfor kommunen for å få en bolig som er tilpasset søsteren min og som har stor nok plass. Etter mye strev og mange år ser det ut til at vi lykkes med det. Vi eldste barna jobber ved siden av skole og studier slik at vi slipper studielån. Alle bor hjemme og vi bidrar økonomisk. Når jeg blir ferdig med studiene slipper jeg å nedbetale studielån, men kan få anledning til å etablere meg på boligmarkedet. Det samme gjelder antakelig for søsknene mine. (Ung kvinne, somalisk bakgrunn)

Sitatet viser et eksempel hvor mål hadde betydning for innsats som ville gi husholdet økte valgmuligheter i forhold til bolig på sikt. Blant somaliere var det udiskutabelt at de som kombinerte forventninger om å styrke egen

situasjon på arbeidsmarkedet med forventninger om bedre, tryggere og mer selvstendig boligsituasjon enn hva de kunne oppnå i kommunal bolig, hadde fortrinn. Målfokuseringen bidro til interesse for å lære norsk, slik at de kunne målføre sin sak, skaffe seg innsyn i hvordan det norske samfunnet fungerte på områder som var viktige for dem, og hva som skulle til for å lykkes, som somalier i Norge.

Troen på mulighet til å oppnå mål, og innsats for å nå mål varierte. Det tok for eksempel tid for en del relativt nyankomne flyktninger av somalisk bakgrunn å fatte at bolig ikke var en rettighet. Det innebar en reorientering i forhold til hvem som hadde hovedansvar for å skaffe boligen. Dessuten at det ville ta tid og kreve tålmodighet, forstått som mange år å skaffe seg det de opplevde som en tilfredsstillende boligsituasjon. På tvers av etnisk tilhørighet og sosiale lag var det et mål som var gjennomgående. Det dreide seg om å ha kontroll over egen boligsituasjon, i forhold til økonomi og kontraktsforhold. Frustrasjon over ikke å oppleve boligsituasjonen som trygg og forutsigbar, bidro til aktivitet for å oppnå det, blant dem som opplevde situasjonen som håndterbar.

Ovenfor har jeg belyst hvordan positive mål, det å ønske seg noe bedre, styrket informantenes handlingsmuligheter på boligmarkedet. Noen av informantene handlet imidlertid ut fra negative mål. Eller det kunne være kombinasjoner av negative og positive mål. For eksempel ønsket tamiler flest og enkelthushold i de to andre gruppene å være uavhengige i forhold til det norske hjelpeapparatet. Det bidro ofte til ekstra anstrengelser for å klare seg. Negative mål, forstått som å flytte fra ubehagelige eller på andre måter ikke tilfredsstillende boligsituasjoner, bidro sjelden til det vi forstår med boligforbedring. Det resulterte snarere i en endring av adresse. Dette kan blant annet skyldes at fokuset var å komme bort fra noe, i stedet for at fokuset var på hva en skulle oppnå, utover å komme bort fra en ubehagelig situasjon. Somalieren som ble gjeldsslave da han ikke kunne nedbetale lån pga redusert inntekt, var for eksempel opptatt kun av dette, å aldri igjen å eie bolig i Norge. Dette hensynet var overordnet økonomisk nyttemaksimering på senere tidspunkt. Selv om han forsto at det ville være gunstigere økonomisk å reinvestere i eierbolig, var det helt uaktuelt. Han ville aldri igjen utsette seg for risikoen for å havne i samme gjeldssituasjon igjen.

Blant pakistanere var det noen som valgte kontroversielle mål ved bevisst å velge bort to-hjemstrategien. Det hadde vært vanskelige beslutninger fordi de var blitt utsatt for press både fra familien i Pakistan og fra nettverket i Norge. På den annen side hadde det å kunne konsentrere mental og økonomisk innsats om en bolig og et liv, gjort det lettere å oppnå en tilfredsstillende boligsituasjon i Norge. Blant tamiler kunne det oppleves som kontroversielt å velge seg bort fra gjensidig bistand og støtte i det tamilske miljøet i Oslo, noe som ble lettet ved å bosette seg i områder med få

eller ingen andre tamiler. Mens pakistanere som satset på et-hjemstrategi styrket sine økonomiske ressurser, avskrev tamiler som valgte bort miljøet bistand gjennom nettverk. Dette er eksempler på upopulære valg i miljøene. I det somaliske miljøet var tydelige avvik derimot kjennetegnet av dem som aktivt satset på kombinasjoner av utdanning-, arbeid- og bolig for å oppnå meningsfylte og tilfredsstillende liv i Norge.

På bakgrunn av det som har kommet frem fra informanthusholdene kan det virke som en viktig forskjell på positive og negative mål var at positive mål var mer fokusert på fremtidsorientering og tanker om hva som skulle til for å oppnå det en ønsket, mens negative mål mer handlet om å komme bort i fra uønskete situasjoner. De som kombinerte de to måltypene kunne imidlertid ha et fortrinn siden de dro fordel av både en push og en pull faktor samtidig.

Jeg vil hevde at målfokusering blant informanter i alle de tre gruppene styrket interesse og evne for å handle slik at husholdene beveget seg i retning av en for dem bedre boligsituasjon. Målfokusering var lettest å få øye på og kople til proaktive strategier. Også for de andre strategitypene var imidlertid mål vesentlig. Tilpasningsstrategier forutsatte at en hadde intensjoner eller ønsker om å få til endring av egen boligsituasjon. Det var imidlertid ikke sikkert at en hadde oversikt over boligmarkedets funksjonsmåte og alle alternative handlingsmuligheter. I stedet hadde en beredskap for uforutsette muligheter og tilpasset seg disse når de oppsto. Tilpasningsstrategier var forskjellige fra reaktive strategier fordi ønsket om handling ikke oppsto før en kom i en situasjon som krevde handling. Det spesielle med reaktive handlingsmåter var fravær av planlegging, men ikke fravær av mål. Reproduserende strategier kunne derimot være svært målorienterte og koples med proaktive strategier, eller de var et uttrykk for at en ikke hadde oversikt over andre handlingsmuligheter. I de få tilfelle hvor reproduserende strategier var forbundet med normer for riktig handling hadde aktøren også mål, men ikke på bekostning av virkemidler. Denne formen for reproduserende strategier innsnevret handlingsmulighetene, mens reproduserende strategier koplede med proaktivitet utvidet handlingsmulighetene for å nå egne boligsmål.

14.5.2 Informasjon og samfunnsforståelse

I rasjonalitetsteorien er man opptatt av at den besluttende aktør må ha akkurat passe informasjon for å kunne foreta velbegrunnede og rasjonelle valg om hvilket handlingsalternativ som er det beste i forhold til hva aktøren ønsker å oppnå (Elster 1989: 24-25). Å skaffe og nyttiggjøre seg av slik informasjon forutsetter at aktøren er inneforstått med de samfunnskontekstene som informasjonen inngår i. Begrepene og

informasjonsinnholdet må være forståelige i forhold til omgivelsene og det konkrete boligmarkedet.

Pågangsmot, interesse for og evne til å skaffe seg relevant informasjon var ikke jevnt fordelt blant informantene. Variasjon i pågangsmot skyldtes dels individuelle egenskaper og dels at husholdene ikke var blitt fratatt troen på egen handling. Bortsett fra dem som var kommet på familiegjenforening, hadde arbeidsinnvandrene og flyktningene erfart gjennom sine migrasjonskarrierer at de hadde hatt innflytelse på egen situasjon. Uten pågangsmotet hadde de ikke havnet i et vestlig land. Utover individuelle egenskaper, styrket tidligere utdanning evnen til å skaffe og tilegne seg informasjon utenfor etnisk nettverk. Nærliggende var også interesse for å styrke språkkompetansen slik at en lettere kunne ta til seg boligrelevant informasjon. Oversikt og relevant informasjon gjorde det mulig å være proaktiv, hvor vurdering av hva som best kunne føre til ønsket mål var sentralt. Tilpasningsstrategier var derimot mulig uten omfattende informasjon om alternativer, fordi denne strategien bygget på små skritt og ”learning by doing”, mer enn vurdering av alternativer. Også reproduserende strategier basert på vane var mulig uten mye informasjon, fordi det innebar videreføring av en kjent handlemåte slik som for eksempel gjestfrihet, kontantbetaling og lån i nettverk. For dem som derimot vurderte om reproduserende strategier var nyttig i den situasjonen de var i, var informasjon og kompetanse om mekanismer i boligmarkedet vesentlig for å kunne foreta avveiningene mellom fremgangsmåter. Reaktive strategier forutsatte heller ikke oversikt og informasjon for å kunne handle. Kjernen i denne strategien var nettopp evne til å kunne agere uten nevneverdig planlegging og oversikt, ut fra en situasjonskopling av behov og muligheter. Reproduserende strategier basert på vane og reaktive strategier fremsto som alternative løsningsstrategier ved fravær av ressurser som gjorde at en kunne planlegge. Det var en måte å overleve på når man opplevde manglende innsikt i og innflytelse over omgivelsene. Vesentlig var at informasjon forstått som oversikt og innsikt i alternativer ikke var en nødvendig betingelse for å handle på boligmarkedet. Det var likevel helt klart et nyttig gode i forhold til å oppnå akseptable resultater og unngå uheldige konsekvenser. Informanthushold på tvers av gruppene var eksempler på dette. Informasjon og oversikt styrket ikke overraskende de økonomisk ressurssterkes innflytelse over egen situasjon på boligmarkedet. Det ga dem alternativer både i forhold til boligsmål og i forhold til virkemidler og fremgangsmåter. Informasjon, oversikt og samfunnsforståelse var imidlertid også et gode for økonomisk vanskeligstilte. Det ga innsikt i mulige boligsosiale virkemidler og kriterier for disse. Det ga mulighet til å bli inkludert i alminnelige ordninger for vanskeligstilte. Det ga i tillegg innsikt i uformell kompetanse som hadde betydning for å lykkes overfor kommunale og private tilbydere av boligtenester.

Tilgjengelighet til forståelig og nyttig informasjon, kombinert med økonomiske ressurser var ikke jevnt fordelt i de tre gruppene. Utdanning og deltakelse i arbeidslivet styrket tilgjengeligheten til informasjon, noe som tilsier at tamilene var i en fordelaktig posisjon. På den annen side var erfaringsrike nettverk, slik som deler av pakistanske miljø gunstige i forhold til informasjon. Enslige kvinner i alle de tre gruppene dro særlig fordel av arbeidsdeltakelse i forhold til informasjon, fordi de hadde sparsommere nettverk enn familiene. Dessuten fikk de som hadde jevnlig kontakt med det offentlige, lettere tilgang til offentlig informasjon, for eksempel om boligsosiale ordninger. Det innebar at husholdenes sosiale situasjon påvirket hva slags informasjon som var tilgjengelig. Dessuten påvirket hva en var opptatt av å få til, for eksempel en selvstendig boligsituasjon, hvor en søkte informasjon. Det innebar for eksempel at hushold av tamilsk bakgrunn med moderat inntekt ikke undersøkte muligheter for husbanklån gjennom kommunen, men gikk direkte i privat bank. Konsekvensen kunne være høyere boutgifter enn nødvendig.

14.5.3 Oppmerksomhet

Skjev og selektert informasjonsinnhenting og informasjonstilgang, leder over til betydningen av *oppmerksomhet*. Simon har vært opptatt av den menneskelige kapasiteten i forhold til hvilket grunnlag en fatter beslutninger på (Simon 1985). Han hevder det er umulig å ha full oppmerksomhet om alle aspekter ved en sak før en beslutning fattes. Dessuten er det som tidligere nevnt ikke slik at alle forhold knyttet til en boligsituasjon kan sammenlignes. Hvis en må velge mellom trygg skole for barna eller lave bokostnader, er det ikke gitt hva den enkelte velger. Dersom en nettopp har slitt med å betale regninger kan det være tilbøyelighet til å velge det billigste alternativet. Dersom datteren har kommet gråtende hjem på grunn av trakassering på skolen, kan boligalternativet som inkluderer trygg skole bli valgt. En tamilsk familie hadde flyttet hyppig nettopp på grunn av slike hendelser. Oppmerksomhet om negative mål hadde styrt familiens flyttemønster inntil de opparbeidet seg nok erfaring om boligalternativer i Oslo-området til å inkludere positive preferanser. Avgjørelsene knyttet til bolig var basert på hva en til en hver tid trodde var det beste, gitt hva en i beslutningsøyeblikket var opptatt av og hadde sin oppmerksomhet knyttet til. Denne type beslutningssituasjoner kjennetegnes mer av tilfeldigheter og det som kalles for "garbage can" modellen, enn hva som ligger i vurdering av ulike alternativer i rasjonalitetsteorien (March og Olsen 1986). Likevel vil jeg hevde at denne type beslutninger ikke var tilfeldige, men var preget av det ved boligbeslutningene som fikk oppmerksomhet og som ble opplevd som mulig i de konkrete beslutningssituasjonene.

Bolig er både et selvstendig mål og en forutsetning for å kunne leve et alminnelig liv med familie, arbeid, skole osv. Å skaffe ny bolig, eller gjøre ekstra anstrengelser for å klare å beholde boligen er for folk flest ikke en oppgave som inngår i dagliglivet. Det er et sett av handlinger som det sjelden reflekteres over, utover når en faktisk skal endre boligsituasjonen. Flyttehyppigheten blant tamiler og somaliere i denne undersøkelsen viste derimot at det å bytte bolig var relativt alminnelig gjennom mange etableringsår, selv om det ikke var ønskelig. Oppmerksomheten om å beholde eller skaffe en bolig måtte imidlertid konkurrere med oppmerksomhet knyttet til barn, skole, utdanning, arbeid eller andre måter å skaffe penger på. Til tross for hyppige flyttinger kunne dermed oppmerksomheten om å skaffe eller beholde bolig ikke være kontinuerlig, men av og på etter hvor nødvendig det var og hva en hadde av tid. Få hadde anledning til å ta seg fri fra jobben for å ordne boligsituasjonen. Dessuten, boligsøkere uten egen inntekt måtte tilpasse seg kommunens ordninger og systemer for bistand. I dette inngikk å akseptere uvisshet og venting knyttet til avgjørelser. Ekstra oppmerksomhet hadde begrenset betydning utover aktivitet i forhold til å følge opp egen sak. For hushold som frivillig valgte å endre egen boligsituasjon var derimot oppmerksomhet et mindre knapt gode. Tidspunktet ble i større grad valgt når husholdet hadde anledning til å sette av tid til å håndtere boligforbedringsprosessen. Blant informantene gjaldt dette i sær hushold av pakistansk bakgrunn med lang botid og ordnet økonomi.

14.5.4 Tid

Tett koplek til informasjon og oppmerksomhet var tid til å orientere seg. Informantene var i forskjellige situasjoner i forhold til hvor hastig de måtte fatte beslutninger om endring av boligsituasjonen. Noen av informanthusholdene av pakistansk bakgrunn var ikke i prekære situasjoner, for dem var det snakk om preferanser og frivillig boligforbedring. De hadde tid til å vurdere muligheter, få oversikt over markedet, justere forventninger osv. I forhold til forutsetningene i rasjonalitetsteorien om at en skal bruke passe med tid til å innhente akkurat passe med informasjon for at en beslutning skal være rasjonell og effektiv, er det et spørsmål om ikke et par av disse informantene var ineffektive gitt at de brukte alle helger i over et år på å gå på visning og vurdere muligheter. Selv om dette kanskje var irrasjonelt i følge teorien, var det nyttig for familiene. God tid på prosessen bidro til at de ble trygge på at de ikke ble lurt, de fikk ordnet de økonomiske sidene ved boligkjøpet meget gunstig og syntes de gjorde gode valg som de ikke angret på. De hadde kanskje oppnådd en like god boligsituasjon ved å velge tidligere, men da hadde de ikke oppnådd å føle seg trygge på at de hadde valgt riktig.

De fleste informantene hadde imidlertid ikke ubegrenset tid å bruke på å skaffe seg informasjon og fatte beslutninger. Situasjonen var snarere preget av tidspress og fravær av innflytelse. De opplevde ikke en situasjon preget av tilstrekkelig tid til informasjonsinnhenting, tid til oversikt og overveielser og tid til å vurdere ulike alternativer. Snarere måtte de bestemme seg raskt for å få et alternativ over hodet. I slike situasjoner dreide det seg om å beslutte på grunnlag av begrenset og ofte tilfeldig informasjon koplet med intuisjon. De reagerte på ytre hendelser som oppsigelser, manglende tilbud fra kommunen, lite tilfredsstillende tilbud, eller de ønsket å flytte ut av en dårlig boligsituasjon. Det var snakk om reaktive strategier som samtidig var et uttrykk for et forsøk på en intuitiv tilpasning til boligmarkedet. Et annet kjennetegn ved disse beslutningssituasjonene var at de var preget av risiko. Mangel på informasjon sammen med markedsmekanismer og prosedyrer for offentlig saksbehandling, ga ikke beslutningsaktøren oversikt over hva beslutningen konkret kunne føre til. Eksempler var familier som hadde oppsigelser og fikk tilbud fra kommunen. Et par somaliske familier i denne situasjonen hadde takket nei til kommunens tilbud fordi de opplevde at tilbudet avvek for mye fra deres forestillinger (boligmål) om en tilfredsstillende boligsituasjon. De var ikke garantert nye tilbud fra kommunen og de måtte flytte ut av eksisterende bolig. Likevel avslo de kommunens tilbud. I begge tilfelle opplevde foreldrene at leilighetene de ble tilbudt enten var farlige for barna, eller lite tilfredsstillende på grunn av kombinasjonen høy etasje og trapper. De tilbudte leilighetene ble opplevd som så ugunstige at foreldrene valgte dette alternativet bort til fordel for nært forestående opphør av kontrakt og usikkerhet med hensyn til nye tilbud fra kommunen. Tidsaspektet i forhold til nær forestående utflytting ble her vurdert som mindre truende enn nye tilbud som ble opplevd som ugunstige. Det kan spekuleres i om handlingssettet kan forstås ut fra en forståelse av tid som nåtid. Situasjonen ville ikke bli prekær før familiene faktisk måtte flytte. Innen da kunne det dukke opp andre muligheter som var bedre, selv om familiene selv ikke hadde forestillinger om det var noe de kunne gjøre selv for at det skulle skje. En annen innfallsvinkel til å forstå avslagene var at familiene ikke trodde det var riktig at kommunen ikke hadde mer egnede tilbud. De kunne kjenne andre barnefamilier som bodde bedre.

Tidsaspektet i forhold til tid til å skaffe seg tilstrekkelig informasjon og tid til å fatte beslutninger, må sees i sammenheng med hvordan husholdene oppfattet tid. For informanthushold som hadde liten erfaring med planlegging og forberedende strategier over tid, spilte det antakelig mindre rolle om de hadde knapp tid ved boligendringer. Behovet for handling oppsto først når ytre krefter krevde flytting. Dessuten, de konkrete husholdene av somalisk bakgrunn som var i denne situasjonen, hadde begrenset erfaring for at den alminnelige koplingen mellom innsats og resultat som gjaldt i det norske samfunnet gjaldt for dem, når det gjaldt

betingelser for tilgjengelighet til goder som arbeid og bolig. For dem var det for eksempel ingen opplagt sammenheng mellom utdanning, språkkunnskaper og arbeidsmuligheter. Fordi sammenhengen mellom innsatsfaktorer og resultat var uforutsigbar, kunne det virke meningsløst å bruke tid på å forsøke å håndtere egen boligsituasjon. Den ble opplevd som u håndterbar. De hadde ikke tilgang til de ressursene som var nødvendige for å påvirke situasjonen i ønsket retning, utover å sette sin lit til kommunen og være åpne for muligheter som kunne dukke opp. Vilje til å ta valg på tross av mangel på informasjon og kunnskap om sammenhenger, samt tid til å vurdere mulige konsekvenser av beslutningen, tolker jeg likevel som et gode i en etableringsprosess, selv om noen valg kunne ha uheldige konsekvenser.

I tillegg til at tidsfaktoren hadde betydning når en skulle fatte beslutninger, hadde botid betydning for forventninger. Folks bilder av fremtiden da de kom til Norge ble endret ettersom de fikk nye erfaringer. Det påvirket forventninger og anstrengelser for å nå egne bolig mål.

14.6 Oppsummering

I dette kapitlet har fokuset vært på hvordan individuelle faktorer kan betinge sammenfall og variasjon i boligstrategier og resultater innen og på tvers av etniske grupper, som lever i det samme boligmarkedet og omfattes av den samme politikken. Hva hadde betydning for håndtering av boligmarkedet for det enkelte hushold utover økonomiske og sosiokulturelle ressurser slik det ble beskrevet i forrige kapitel?

Individuelle faktorer som er trukket frem er hva slags verdier husholdet var opptatt av å ivareta, fremme eller oppnå gjennom boligen. Dessuten dimensjoner som kan knyttes til rasjonell adferd. For å få nærmere innsyn i hva som har påvirket husholdenes håndtering av egen boligsituasjon på hvilken måte har jeg anvendt to litt ulike tilnærminger; Antonovskys perspektiv om sammenheng og mening og rasjonalitetsteori.

For det første var det en fordel om det ble opplevd som *meningsfullt* å streve for å ordne egen boligsituasjon. Meningsfullhet kunne bero på nødvendige behov som at en trengte en tilfredsstillende fysisk bolig for de en ønsket å bo sammen med. Eller det kunne omfatte verdier husholdet opplevde som viktige å ivareta, fremme eller oppnå ved hjelp av den konkrete boligsituasjonen. Det gjaldt i sær verdier som solidaritet med familien eller andre identitetsfellesskap og uavhengighet fra hjelpeordninger. Religiøse verdier kunne spille sammen med ønsket om uavhengighet, og det kunne påvirke hva som ble opplevd som akseptert adferd på boligmarkedet. For enkelte hushold spilte det også en rolle hvordan boligen og boligområdet kunne bidra til å styrke ens status og bidra til integrering. Økonomisk

nyttmaksimering som verdi i seg selv, ble i sær fremhevet av dem som levde av egen inntekt, som hadde skaffet seg såpass mye erfaring og oversikt i det norske samfunnet at de hadde oversikt over alternativer og som opplevde å kunne foreta positive valg. Noen i denne gruppen hadde tatt til seg oppfatningen av bolig som vare som kunne generere profitt.

Dernest var det gunstig for evne og interesse til å *håndtere* egen boligsituasjon at husholdene hadde en viss *innsikt i og forståelse* av de samfunnsforholdene de inngikk i, og i mekanismene på boligmarkedet. Slik innsikt gjorde det lettere å håndtere egen boligsituasjon, fordi det gjorde en oppmerksom på hva slags ressurser som var nyttige i forhold til å nå egne boligsmål.

I tillegg til å være et verdimål i seg selv, kunne økonomisk nyttmaksimering være førende for selve bolighåndteringsprosessen. I overveiende grad ønsket informanthusholdene å opptre økonomisk nyttmaksimerende og fornuftig, *innenfor de normer for økonomi og finansiering som de sluttet seg til*. For dem som for eksempel hadde en oppfatning av at det var familien som var enheten en handlet ut i fra, dreide både boligsmål og hvordan en finansierte bolig seg om dette. Et overordnet mål var å ivareta denne enheten ved hjelp av eller på tross av boligen. I de tilfelle deler av familien oppholdt seg i et annet land, kunne det bety økonomiske belastninger på familien i Norge. Hvis de som inngikk i familieenheten oppholdt seg i Norge, kunne det derimot slå begge veier.

For å få nærmere innsyn i selve strategi- og bolighåndteringsprosessen har jeg analysert om noen elementer som inngår i teori om rasjonelle valg, kan bidra til å øke innsikten i husholdenes handlingsvilkår, på tvers av de etniske gruppene. Kunne de aktuelle husholdene håndtere endring av egen boligsituasjon uten å være opptatt av mål, informasjon og samfunnsforståelse, oppmerksomhet og tid? Svaret er ja, men de som var opptatt av disse dimensjonene klarte seg bedre. Å ha mål betydde at en handlet for å oppnå noe. Og, det kan se ut til at jo mer konkrete mål det enkelte hushold hadde for egen boligsituasjon, jo større sjans var det for at de oppnådde en boligsituasjon som var tilfredsstillende å sikt. Når det gjaldt informasjon, var det klart at det var nødvendig med en viss samfunnsforståelse for å skjønne sammenhengene informasjonen inngikk i. På den annen side var det mange som ordnet boligsituasjonen uten vesentlig informasjon når de for eksempel fikk bolig gjennom nettverk. Det ga dem et sted å bo, uten at de nødvendigvis visste om de kunne fått noe bedre på en annen måte. Uten oppmerksomhet knyttet til boligstrategier ville det imidlertid vært vanskelig å håndtere egen boligsituasjon. Tidsfaktoren spilte også en rolle. For hushold som var opptatt av forberedende og proaktive strategier inngikk tid som en viktig faktor. Tidsdimensjonen strukturerte fremtidige handlinger. For hushold som av ulike årsaker benyttet løpende

tilpassningsstrategier og reaktive strategier hadde kronologisk tid mindre betydning. Handlingene skjedde når situasjonen gjorde det nødvendig eller når mulighetene oppsto.

Dette kapitlet om individuelle forholds betydning for boligstrategier og muligheter på boligmarkedet, har handlet om at boligstrategier ikke er forutbestemt av strukturer i det norske samfunn. Bolig-, innvandrings- og integreringspolitikken har betydning sammen med strukturer og mekanismer i markedet og forventninger og muligheter knyttet til etnisk tilhørighet og struktur. Når fokuset settes på individer viser det seg imidlertid at individuelle beveggrunner er utgangspunktet for hvordan det enkelte hushold velger og evner å gjøre bruk av egne ressurser, muligheter og begrensninger i omgivne strukturer. Det gir rom for variasjon i boligsmål, strategier og resultater innen og på tvers av etniske grupper.

15 Politikk, marked, etnisk tilhørighet og individuelle forholds betydning for utforming av boligstrategier

I Del III av avhandlingen har jeg forsøkt å belyse hva som kunne betinge relasjonen mellom hushold med minoritetsbakgrunn og boligmarkedet. Fire synsvinkler ble hentet frem for å gi innsikt i betingelser for de identifiserte strategiene og variasjon mellom og innen de tre minoritetsgruppene. Selv om synsvinklene er analysert hver for seg, vil virkelighetens verden være kompleks. I dette kapitlet skal jeg forsøke å sammenfatte hvordan synsvinklene virket sammen i forhold til utforming og valg av boligstrategier.

Politiske forhold og markedsforhold inngikk som kontekstvariable og definerte langt på vei strukturene som individuelle strategier på boligmarkedet foregikk i. Dessuten definerte markedet i stor grad mulige boligresultat, gitt boligmassens sammensetning. På et overordnet nivå kan det hevdes at politikken hadde inkluderende intensjoner, mens boligmarkedet selekterte etter ulike hensyn og kriterier. Over tid bidro politiske initiativ til å redusere uønsket seleksjon og variasjon i markedet basert på andre kriterier enn økonomi. Det dreide seg om å åpne alle segment av boligmarkedet for alle, bedre boligstandard ved hjelp av byfornyelse, samt juridiske og økonomiske virkemidler for lette innpass i boligmarkedet. Både innen velferds- bolig- og integrasjonspolitikken, var det mål om at innvandrerbefolkningen skulle ha de samme mulighetene, rettighetene og pliktene som majoritetsbefolkningen. Det har aldri vært politiske intensjoner om forskjellsbehandling basert på etnisk bakgrunn, selv om forhold i markedet har bidratt til dette. Det nærmeste en kommer når det gjelder politiske innsatser basert på etnisitet, var Sibø/Sifbo (1976-1992) som skulle kompensere for ulemper for innvandrere på boligmarkedet. Andre initiativ som omhandlet særbehandling for å redusere levekårsulemper i utvalgte geografiske områder, var imidlertid fordelaktige

også for minoritetsbefolkningen. I sær den pakistanske gruppen dro nytte av dette fordi de var på rett sted til rett tid.

Et kjennetegn ved boligmarkedet har som nevnt vært seleksjon. I det første boligpolitiske regimet som jeg kalte for ”regulert boligfordeling”, var seleksjonen basert på medlemskap og ansiennitet i boligkooperasjonen og en kombinasjon av ventelister og sosialmedisinske kriterier i kommunen. På det private leiemarkedet var utleiers individuelle skjønn avgjørende. Etter hvert har politikken bidratt til å fjerne formelle terskler som ikke var relatert til økonomi. For vanskeligstilte som ikke klarte å delta i den økonomiske konkurransen på boligmarkedet, bidro fravær av økonomiske ressurser til utestengning fra det alminnelige boligmarkedet. Sammen med andre vanskeligheter, var imidlertid *fravær* av økonomiske ressurser et kriterium for boligsosial bistand.

Innenfor de overordnede hovedtrekkene i boligpolitikken og andre aktuelle politikkområder (innvandrings - og integreringspolitikk, velferdspolitik), har det selsagt skjedd endringer i perioden 1970-2003. Første spørsmål er på hvilken måte de til enhver tid eksisterende betingelsene ga individuelt handlingsrom for å utforme strategier for boliganskaffelse. Her spilte både innvandringskategori og boligpolitikk en rolle. Kombinasjonen av de pakistanske arbeidsinnvandrernes selvoppfatning av migrasjonen som midlertidig, prioritering av å sende penger hjem og et lukket borettslagsmarked inntil midt på 1980-tallet, førte til boligstrategier som var rettet mot leiemarkedet i den første perioden. Hovedstrategien var *tilpasning* til åpninger i privat og kommunalt leiemarked gjennom utveksling av erfaringer og informasjon i eget nettverk, gitt at få snakket norsk eller fikk norskopplæring i den første perioden. Utsettelse av hjemreiser og etter hvert oppfatning av oppholdet i Norge som mer permanent, sammen med boligpolitiske grep som inkluderte byfornyelse, omgjøring fra private leiegårder til beboereie og etter hvert avregulering og markedsgjøring av borettslagsmarkedet, betydde en utvidelse av den enkeltes handlingsrom.

Omstruktureringen av boligmarkedet i retning av flere eierboliger og fordeling via markedet, la til rette for en massiv endring i disposisjonsform fra leiebolig til eierbolig. Det førte til en tilpasning til eierboligmarkedet, i sær til borettslagsmarkedet og motiverte for *proaktive strategier*.

Reproduserende strategier som styrket muligheten til å være proaktiv i den gitte boligpolitiske- og markedsmessige situasjonen, ble hentet frem der det ble opplevd som nyttig. I slike tilfelle var konkret gruppetilhørighet et aktivum i forhold til tilgjengelighet til alternative løsningsmodeller og økonomiske virkemidler, fordi boligrelaterte ressurser ble formidlet i nettverk. Noen av dem som var del av etablerte pakistanske miljø med nær familie i Norge, hadde for eksempel mulighet til å låne til egenkapital og redusere låneandelen ved kjøp av bolig. Familier med flere inntekter

samarbeidet om boliganskaffelser og boutgifter innen og på tvers av generasjoner.

Flyktninger og familiegjenforente som kom til Norge etter åpningen av borettslagsmarkedet og starten på markedsgjøringen av tilgangen til boligmarkedet, hadde begrenset handlingsrom på boligmarkedet hvis de ikke fikk arbeid. Dette gjaldt både tamilene og somalierne som gruppe, og pakistanere som kom på familiegjenforening. Tamilene som kom på 1980-tallet opparbeidet seg en fordel ved at mange av dem begynte på folkehøgskole, fikk tilgang til studentboliger, ble kjent med distriktene og fikk innsyn i norske forhold. En annen fordel var at en del av dem som fikk oppholdstillatelse etter søknader om asyl opplevde seg til en viss grad som midlertidige arbeidsutvandrere. Det var noe tamilene som gruppe hadde erfaring med, mens det å være flyktning som ikke kunne vende tilbake var en ny situasjon som måtte erfares. Opplevelsen av å være arbeidsutvandrer innebar at arbeidsmuligheter ble prioritert fremfor lokalisering og bolig i den første perioden. De opparbeidet inntekt, bankforbindelse og i noen tilfelle noe kapital som gjorde det mulig å håndtere boligmarkedet.

Markedsgjøringen av tilgjengelighetsstrukturen i boligmarkedet, forsterket boligsøkernes avhengighet av arbeidsmarkedet. Arbeidsfokuseringen er en av flere forklaringer på at tamilene som gruppe lyktes bedre enn somalierne som gruppe, i forhold til å få kontroll over egen boligsituasjon. En annen forklaring er at somalierne som gruppe kom senere til Norge og møtte et enda mer markedsorientert og dyrere boligmarked enn de to andre gruppene. Samtidig møtte somalierne et stramt arbeidsmarked med høye terskler for dem som ikke behersket norsk.¹¹⁶ Dessuten var strukturen i den somaliske gruppen forskjellig fra de to andre ved at husholds sammensetningen ved ankomst ofte var preget av kvinner og barn, mens førstankommende i de to andre gruppene besto for det meste av enslige menn. Som gruppe hadde dermed somalierne både en husholds- og kjønnsulempe, samt en språkulempe i forhold til etablering i arbeidsmarkedet. For tidlig ankomne pakistanere som ble etablert i arbeidsmarkedet, betydde markedsorienteringen på mange måter en utvidelse av handlingsmuligheter på boligmarkedet. For den tamilske gruppen som hadde erfaring med formell diskriminering fra Sri Lanka, var den formelle tilgjengeligheten til alle segment av boligmarkedet en politisk bekreftelse på at de var formelt akseptert i det norske samfunnet, på tross av at de opplevde utestengning i leiemarkedet. Jeg vil påstå at intensjonene i flerkulturpolitikken sammen med markeds mekanismer, bidro til at husstander med tamilsk bakgrunn opplevde det som mulig å lykkes i Norge. For dem ga politikken og

¹¹⁶ I følge Rogstad var det en positiv sammenheng mellom stor tilgang på arbeidskraft og krav til norsk kunnskaper i arbeidslivet. Dette rammet mange i den somaliske gruppen. Kravene og dermed terskelhøyden for å komme inn på arbeidsmarkedet varierte med konjunktorene (Rogstad 2000: 270).

markedet muligheter så lenge de klarte å håndtere arbeidsmarkedet. For den somaliske gruppen fungerte imidlertid markedet som en terskel mot en selvstendig boligsituasjon. Kombinasjonen av liten kjøpekraft, vanskelig tilgjengelighet til alminnelige leieforhold og religiøs usikkerhet i gruppen i forhold til lånefinansiering av bolig, bidro til dette. Slik usikkerhet kunne bidra til at hushold ikke utviklet aspirasjoner om å bli boligeiere. Hvorvidt den religiøse skepsisen slo igjennom for dem med kjøpekraft er uvisst. I materialet var det ingen informanter med kjøpekraft som uttrykte at de foretrakk leiebolig på grunn av religion. Samtidig var det i den siste fasen av datainnsamlingen (2003) noen som hevdet at slike normer hadde betydning for hvordan somaliere så sine muligheter og håndterte boligmarkedet.

Markedsgjøringen som åpnet boligmarkedet formelt for alle, bidro til at prisene over tid steg innen alle segmenter. Det siste segmentet som ble trukket inn var kommunale boliger. Samtidig som prisene økte jevnt, endret boligpolitikken seg fra å støtte boligproduksjon, til å legge vekt på fordeling og å støtte boligsøkernes etterspørselsevne, samt hindre boligutbyderes mulighet for utestengning av boligsøkere på ikke saklig grunnlag. Det innebar grovt at det var fattige og andre vanskeligstilte som skulle få støtte. Så samtidig som alle deler av boligmarkedet formelt ble tilgjengelig for alle uansett bakgrunn, så ble tilgjengeligheten til en selvstendig boligsituasjon skrumpet inn for økonomisk vanskeligstilte fordi økonomi ble mer avgjørende. Jo sterkere økonomi det var i de etniske gruppene og på individnivå, jo lettere var det å forholde seg til en slik markedsutvikling. Sterk økonomi i gruppen bidro til at det var penger i nettverket som kunne anvendes til boligformål. Variasjon i tilknytning til arbeidsmarkedet på gruppenivå bidro dermed også til variasjon i minoritetenes muligheter på boligmarkedet.

Når det gjaldt dem i alle de tre gruppene som var avhengige av boligsosiale ordninger var det et spørsmål om hva slags handlingsrom det ga for å utvikle strategier for å få mer innflytelse over egen boligsituasjon. I alle de tre gruppene, men i sær blant pakistanere og somaliere med svak økonomi, var hovedstrategien å komme inn i og klare å beholde kommunal bolig, eventuelt å bytte bolig innen det kommunale systemet. Selv om kommunal bolig i prinsippet var midlertidig, ga det et pusterom for å involvere seg på andre arenaer som var viktige for den enkelte, for eksempel arbeid og utdanning. Kriteriene og ordningene i kommunen ble i mange tilfelle utgangspunktet for strategiene. Dette krevde imidlertid at de som var ressursvake generelt på boligmarkedet, var ressurssterke nok til at de etterspurte og kunne håndtere kommunen på en måte som førte til tilfredsstillende boligløsninger. De måtte akseptere og *tilpasse seg* tersklene i det kommunale systemet og systemets krav. I dette inngikk evne til å samle etterspurt dokumentasjon om egen situasjon. Vanskeligstilte som enten på grunn av språk eller andre grunner falt igjennom, måtte finne alternative

strategier for å skaffe bolig. Det handlet stort sett om å gjenoppfriske strategier fra hjemlandet hvor det i alle tre gruppene var tradisjon for støtte og bistand i sivile nettverk. For folk med sparsomme og tilfeldige nettverk i den etniske gruppen ble det imidlertid opplevd som ubehagelig å be om hjelp.

Markedsforhold og politikk påvirket alle gruppene muligheter. Likevel kan det hevdes at omleggingen av boligpolitikken har betydd mest i positiv retning for den pakistanske gruppen, fordi gruppen var til stede på de rette tidspunktene og kunne dra fordel av markedsorienteringen og formuesutviklingen knyttet til bolig. De som kom på familiegjenforening på et senere tidspunkt dro nytte av den opparbeidete erfaringen, kunnskapen og økonomien den norskboende familien hadde ervervet. Den pakistanske gruppen hadde som gruppe svakere arbeidsmarkedstilknytning (prosent arbeidsdeltakelse og gjennomsnittlig inntekt) enn den tamilske gruppen, men hadde visst å utnytte gruppekjennetegn som rentefrie lån i nettverk og økonomisk samarbeid i storhusholdninger for å få kontroll med egen boligsituasjon. Tamilene hadde på sin side gjennom intens arbeidsaktivitet opparbeidet noe høyere eierandel til bolig enn den pakistanske gruppen. Det kan hevdes at marked som fordelingsmekanisme for bolig har betydd mest i negativ retning for den somaliske gruppen. Dette fordi gruppen ankom Norge på et sent tidspunkt, fortsatt ankommer og hadde en begrenset arbeidsmarkedstilknytning. Begrenset tilknytning til arbeidsmarkedet medførte at gruppen som sådan bare disponerte mindre beløp som kunne benyttes til boligformål i nettverket. På den annen side evnet hushold i gruppen å utforme alternative strategier når bolig via alminnelige kanaler i markedet var vanskelig tilgjengelig. Strategier for tilpasning til boligsosiale ordninger og det kommunale boligmarkedet førte i en del tilfelle frem. Dette handler både om at mange i gruppen var vanskeligstilte og tilfredsstilte kommunens kriterier for boligsosial bistand, men også at somaliere som gruppe bygget seg opp kunnskap om hvor og hvordan de kunne søke kommunal bistand når de ikke hadde de ressursene som ble etterspurt i det private markedet. Likevel, det gjennomgående målet om større innflytelse over egen boligsituasjon ble ikke opplevd som tilfredsstilt med kommunal bolig, bortsett fra blant dem som fikk permanent kommunal bolig på grunn av sosialmedisinske forhold.

For personer og husstander i alle tre gruppene har det å tilhøre en etnisk minoritetsgruppe betydd tilgang til alternative virkemidler som bare var tilgjengelig *fordi* man tilhørte den spesielle etniske gruppen. Somaliere hjalp hverandre hvis de trengte overnatting, men de hjalp ikke nødvendigvis bostedsløse pakistanere. Det samme var tilfelle blant tamiler og pakistanere. Det var en slags gjensidig forpliktelse innen nettverk i gruppen. På samme tid var det interne kjennetegn som selekterte hvem som hjalp hvem og på

hvilken måte. For eksempel hadde en mer å hente i egen gruppe om en var enslig, somalisk kvinne enn om man var enslig, pakistansk kvinne.

Ved overskudd på boliger, viste det seg at etnisiteten overskred grenser. I slike tilfelle ble boliger leid på tvers av etniske grupper. Fenomenet var såpass utbredt at det kan tyde på at det fantes uorganiserte, etniske submarkeder på boligfeltet som til en viss grad fanget opp vanskeligstilte med minoritetsbakgrunn, enten fordi de ikke slapp til andre steder, fordi de ikke kunne norsk eller fordi de hadde usikker økonomi. Eller, fordi boligsøkere og boligutbydere med minoritetsbakgrunn foretrakk å forholde seg til boligsøkere og boligutbydere med samme etniske bakgrunn, eller annen minoritetsbakgrunn.

15.1 Tro på endring – betingelse for strategier

Denne gjennomgangen av betydningen av politikk, marked, etnisk gruppe har vist at de ytre forholdene betydde forskjellig for strategiutforming for individ/hushold med forskjelling bakgrunn, og at de betydde forskjellig på ulike tidspunkt. Gjennomgangen viser også tydelig at faktorene virket sammen og ikke hver for seg. Summen av de ytre betingelsene, slik de ble opplevd av det enkelte hushold var vesentlig både for hva man fikk til og på hvilken måte. Likevel, på bakgrunn av analysene vil jeg hevde at individuelle forhold, forstått som tro på at en selv kunne gjøre noe for å endre eller bevare egen situasjon, var det vesentligste for at et hushold utformet strategier og anstrengte seg for å håndtere egen boligsituasjon. Egne verdier og hva som ble opplevd som meningsfylt å streve for, var sammen med sosioøkonomiske og sosiokulturelle ressurser drivkraften og grunnlaget for strategiutforming. Gruppetilhørighet kunne dernest påvirke hva en var opptatt av å få til og kunne både styrke og svekke husholds ressursgrunnlag i forhold til å håndtere boligboligmarkedet. Etnisk gruppe betydde dermed forskjellig avhengig av hvilken gruppe og sosiale lag man tilhørte, hvor opptatt man var av å følge forventninger i gruppen og hva slags situasjon man var i. Individuelle forhold kunne på den annen side styrke gruppekjennetegn eller bidra til å nøytralisere dem. Politikk og boligmarked hadde betydning som rammefaktor, uavhengig av husholdenes kjennskap til disse ytre betingelsene. Over tid økte imidlertid betydningen av politikk og marked ettersom hushold og etniske miljøer fikk erfaring for hvordan de selv kunne håndtere disse rammebetingelsene til egen fordel. Dette gjaldt både for ressurssterke og for hushold med begrenset økonomi og lite kompatible sosiokulturelle ressurser, og som dermed måtte rette sine strategier mot kommunen.

Individuelle forhold forstått som tro på egne muligheter for endring og handlingsevne var vesentlig i alle de tre gruppene. Det kan se ut til at individuelle forhold betydde mest i den tamilske gruppen, blant annet fordi gruppekjennetegn (religiøse normer, utdanning, erfaring med diskriminering, erfaring med arbeidsutvandring) styrket tro på individuelle muligheter ved hjelp av egne anstrengelser. Samtidig var gruppen tilpasningsdyktig. Tamilene tok til seg hvordan de kunne håndtere markedet for å nå egne mål. Det innebar at tamiler som gruppe i stor grad opparbeidet seg oversikt og forståelse for hvordan samfunnet fungerte slik at de kunne lage seg forestillinger om hva de måtte gjøre for å oppnå bestemte resultat. Pakistanere og i noen tilfelle somaliere som opplevde omgivelsene som håndterlige og forståelige, og som ønsket å oppnå en for dem bedre boligsituasjon, gjorde det samme. De hadde langsiktige mål med innebygde, forberedende strategier. Blant pakistanere med middelklassebakgrunn var dette mer fremtredende enn blant andre pakistanere, men tro på mulighet for endring tolker jeg som det vesentligste. For eksempel var det slik at både pakistanere og somaliere med begrensede, økonomiske ressurser og begrenset kjennskap til samfunnets virkemåte, fikk til substansielle, positive endringer i egen boligsituasjon. Blant somaliere som bodde i svært dårlige og usikre situasjoner slo den reaktive handlingsmåten til når situasjonen ble opplevd som for vanskelig eller uholdbar. Reaktiv handlingsmåte i prekære situasjoner bidro ikke nødvendigvis til nye, trygge boligsituasjoner med en gang, men det viste aktøren at egen handling var mulig for å forandre egen situasjon og unngå å bli bostedsløs. Det var en måte å overleve på som var kjennetegnet av flukten, som igjen er kjennetegnet av handling og oppfinnsomhet for å komme bort fra det ubehagelige og uønskede. Det var en handlingsmåte som både somaliske og tamilske krigsflyktninger hadde erfaring med.

Mens etnisk bagasje sammen med ressurser og kompetanse påvirket forventninger og mål og spilte inn på handlingsrepertoaret, hadde etnisk tilhørighet også betydning for hvordan hushold ble oppfattet av majoritetssamfunnet og av markedet. Informanter i alle gruppene mente å ha blitt valgt bort på grunn av minoritetsbakgrunn, uavhengig av økonomisk situasjon og både på leie- og eiermarkedet. Utestengningen var imidlertid langt mer utbredt på leie- enn eiermarkedet. Dette fikk betydning for muligheter og valg av strategier. Den vanskelige tilgjengeligheten til det alminnelige leiemarkedet hadde i følge tamiler presset dem over i eiermarkedet, mens somaliere i større omfang måtte finne alternative løsninger innen leiemarkedet på grunn av for svak økonomi for eiermarkedet. Kommunen var et alternativ, utleiende med minoritetsbakgrunn et annet og leieboliger som var lite attraktive for etniske nordmenn et tredje. De politiske initiativene for å øke tilgjengeligheten til alle segment av eierboligmarkedet for alle (byfornyelse, avregulering og markedsføring),

uavhengig av bakgrunn, så imidlertid ut til å ha bidratt til å redusere effekten av etnisk tilhørighet for tilgang til eierbolig.

Det hadde vært greit å kunne fastslå at en eller to av de valgte synsvinklene betydde mer for strategiutforming enn de andre. Inntrykket så langt er at selv om de fire betingelsene inngikk i komplekse variasjoner avhengig av situasjon, så ser det ut til at individuelle forhold var mest avgjørende for strategiutforming, mens den eksisterende boligmassen og tilgjengelighetsstruktur var avgjørende for mulige boligresultat.

Tidsdimensjonen spilte inn på tilgjengelighetsstrukturen ved at politikken endret seg over tid og ga forskjellige føringer i forhold til generelle begrensninger og muligheter i markedet. En annen side ved tidsdimensjonen var at grupper, hushold og individer hadde ulik botid i Norge. Variasjon i botid påvirket strukturen i den etniske gruppen og relasjonen til majoritetssamfunnet, samt den enkeltes ressurser, aspirasjoner, erfaring og forståelse av å håndtere ytre betingelser i forhold til egne preferanser.

15.2 Faktorenes relative betydning

Betydningen av de fire synsvinklene eller betingelsene jeg har valgt for å få innsikt i boligstrategier innen og mellom etniske grupper, varierte i forhold til hverandre og over tid. Kjennetegn ved og opplevelsen av betingelsene politikk, marked, etnisk tilhørighet og struktur hadde betydning for hvordan den enkelte erfarte og håndterte egen situasjon. Det betyr at endringer i kjennetegn ved betingelsene kunne endre det substansielle innholdet i de ulike strategiene, slik de manifesterte seg. Vilkårene for den enkeltes handlingsrom, ville for eksempel vært annerledes om jeg hadde valgt å studere strategier blant innvandrede minoriteter i et annet samfunn enn det norske, eller i andre kommuner enn Oslo. Andre vestlige samfunn, selv i Norden, har annen boligpolitikk og har organisert boligmarkedet på en annen måte enn i Norge, noe som får betydning for strukturer og mekanismer i boligmarkedet og for utforming av individuelle strategier og boligresultater blant innvandrede minoriteter (Børresen 2000; Lujanen 2001). Jeg tror også det hadde hatt betydning for innholdet i strategiene, og muligens for strategitypene om jeg hadde valgt andre etniske grupper enn opprinnelige pakistanere, tamiler og somaliere. Andre etniske grupper ville antakelig hatt med seg et annet sett av erfaringer og forventninger, skikker og praksiser. De ville antakelig hatt en annen ressurs- og kompetanseprofil og annen tilhørighet til og nettverk i egen gruppe.¹¹⁷ Dessuten ville det være usikkert

¹¹⁷ I rapporten *Fakta om 10 innvandrergupper i Norge* viser Lie (2004) hvordan etniske minoritetsgrupper i Norge scorer ulikt på sentrale levekårsvariable, noe som kan skyldes at de kan ha ulikt ressursgrunnlag, at de kan oppleve ulike muligheter

hvordan de ville blitt oppfattet av majoritetsbefolkningen. Reaktive strategier ble identifisert fordi den somaliske gruppen ble inkludert i undersøkelsen. Hvorvidt jeg hadde identifisert andre typer av strategier ved å velge andre individer og hushold innen de samme tre etniske gruppene er jeg mer usikker på. De interne tyngdepunktene i gruppene kunne imidlertid hatt en annen fordeling, gitt at utvalgene ikke er statistisk representative.

Dersom jeg derimot hadde ønsket å fremheve boligstrategier blant bestemte sosiale lag, for eksempel middelklassen, er det sannsynlig at jeg hadde fått andre tyngdepunkt. Det kunne gitt bredere kunnskap om hvordan minoritetshushold forholder seg til boligmarkedet når de opplever større handlingsrom. Gitt at minoritetene ikke fordeler seg likt i den sosiale strukturen, ville en slik tilnærming imidlertid forutsatt valg av minoritetsgrupper med en viss andel hushold i middelklassen. Dersom jeg hadde ønsket å fremheve betydningen av etnisk bakgrunn for boligstrategier, kunne jeg valgt å sammenligne boligstrategier innen *en* etnisk gruppe i ulike samfunn med ulike boligmarkeder, for eksempel pakistanere i Oslo, København og London. Da ville det være sannsynlig at det som var felles på tvers av landegrenser kunne relateres til etnisk bakgrunn. Jeg har imidlertid valgt tre ulike etniske grupper som kom til Norge på ulike tidspunkt og med varierende motivasjoner. Hensikten har vært å få mer kunnskap om variasjoner i minoritetsbefolkningens egne tilpasningsstrategier til det norske samfunnet, på boligfeltet i Oslo-området, fremfor mer dybdekunnskap om en gruppe. En viktig side ved den valgte tilnærmingen er at den synliggjør at minoritetsbefolkningen ikke er *en* ensartet gruppe, men variert og nyansert i forhold til hva de er opptatt av å få til på boligmarkedet og hvordan de går frem. Tilnærmingen har også synliggjort at majoritetssamfunnet i en del sammenhenger forholder seg forskjellig til forskjellige etniske grupper, der hvor skjønn inngår i vurderingene. Den geografiske begrensningen til Oslo-området har jeg begrunnet med kombinasjonen av presset boligmarked og høye priser, høyest andel minoriteter av kommunene i Norge og at omtrent halvparten av minoritetene i Norge bodde her. Jeg antok at det ville fremtvinge behov for kreative tilnærminger for å ordne egen boligsituasjon. Med den valgte tilnærmingen med variasjon i etnisk bakgrunn og informanter gjennom nettverk, oppnådde jeg samtidig sosial og økonomisk variasjon innen de tre etniske miljøene, noe som økte mulighetene for variasjon i strategier og boligresultat. Mangfoldet i Oslo gjorde dette mulig.

Noen vil spørre seg om det ikke er behov for kunnskap om hvordan folk ordnet seg i andre kommuner også, hvor boligmarkedene fungerte annerledes selv om den nasjonale boligpolitikken var den samme. Det kan være et viktig perspektiv i forhold til å få belyst alternative muligheter for

for seg i Norge, ha forskjellige preferanser og forskjellige prioriteringer, i tillegg til variasjon i botid.

minoritetene og deres rolle for distrikts-Norge. Innblikk i slike forhold kom delvis frem i kapitlene 7, 8 og 9 om strategier. For informantene var boligerfaringen i Norge en lang og sammenhengende historie. Forhold på et tidspunkt og på et sted påvirket den videre boligkarrieren. For eksempel var det slik at for noen var det forhold i distriktskommunen gjorde det mulig å flytte til Oslo, mens det for andre var forhold i distriktskommunen gjorde det nødvendig å flytte, uavhengig av hvordan en ville bli ”mottatt” på boligmarkedet og ellers i Oslo. Den samlede kunnskapen kan være nyttig i utforming av bolig- og inkluderingspolitikk i et multietnisk og multikulturelt samfunn, og for utforming av varierte, boligpolitiske virkemidler overfor hushold i ulike vanskeligstilte situasjoner. Tilnærmingen under ett gir som tilleggskunnskap hvordan det norske samfunnet forholder seg til nye befolkningsgrupper, og hvordan samfunnsforhold blir endret på grunn av innvandring. Det gir innsikt i hva slags mottakelighet samfunnet har for å slippe til mennesker som har synlig minoritetsbakgrunn, ukjente, andre eller ikke verdsatte ressurser, ev. divergerende oppfatninger og andre måter å forholde seg på enn den alminnelige nordmann. Eller de kan ha synlig minoritetsbakgrunn, men ellers oppføre seg mer eller mindre som majoritetsbefolkningen.

15.3 Perspektivene i retrospektiv

Så langt har jeg vurdert og sammenlignet boligsituasjonen til hushold med pakistansk, tamilsk og somalisk bakgrunn og hvordan de håndterte boligmarkedet, med utgangspunkt i et sett av idealtyper for strategisk handling. Dessuten har jeg forsøkt å belyse hva som kan betinge hvordan hushold håndterer egen boligsituasjon og hva de får til, med utgangspunkt i fire synsvinkler. Nå nærmer jeg meg slutten på avhandlingen og tiden er inne for å spørre om arbeidet har bidratt til større innsikt? Eller kanskje heller om innfallsvinklene var fruktbare for mine problemstillinger?

I kapitel 2 dro jeg opp et tilgjengelighetsperspektiv og et rasjonalitetsperspektiv som grep for å analysere hvordan hushold med minoritetsbakgrunn håndterte egen boligsituasjon i et konkret boligmarked, Oslo i perioden ca. 1970 – 2003 (Weber 1947/1964; Shaffer og Huang 1975; Elster 1989; Bleiklie, Dahl Jacobsen og Thorsvik 1997; Bleiklie 1997). Som et alternativ og supplement til rasjonalitetsperspektivet introduserte jeg et sosialpsykologisk perspektiv som la vekt på opplevelse av sammenheng og mening for individet (Antonovsky 1991). Tilgjengelighetsperspektivet opplevde jeg som nyttig fordi det ikke er et statisk perspektiv, men dynamisk og fokusert på strukturelle vilkår i konkrete situasjoner, ved relasjonen mellom boligsøker og boligutbyder. Det handlet om hvordan vilkårene som konstituerte elementene i de ulike strukturene skapte muligheter og

begrensninger i boligmarkedet, ut fra hvordan husholdene evnet å se muligheter for seg ved hjelp av eller på tross av de samme strukturene.

Husholdene handlet innenfor og som del av strukturer knyttet til politikkområder, boligmarked og etnisk tilhørighet og struktur. Ved å benytte tilgjengelighetsperspektivet mener jeg å ha fått frem *vilkår* ved strukturene som påvirket strategi- og handlingsvalg. Et tilgjengelighetsperspektiv på politikk og boligmarked åpnet for å vurdere hvordan intensjoner i den generelle politikken knyttet til spesifikke områder som var relevant for bolig, sammen med markedsmekanismer, betinget vilkår på boligmarkedet for hushold i de tre minoritetsgruppene. Samtidig ble det tydelig at husholdene handlet ut fra subjektive behov, intensjoner og rasjonaliteter (Israel 1973). Å få innsyn i disse intensjonene og rasjonalitetene utvider kunnskapsgrunnlaget om drivkrefter i det multietniske samfunnet. Det åpner opp for innsyn i hva vi ikke vet, at vi ikke vet.

Tilgjengelighetsperspektivet anvendt på etnisk struktur, åpnet på den ene siden for å belyse hvordan minoritetene har blitt del av strukturer på boligutbydersiden, og hvilken betydning dette hadde for minoriteters tilgjengelighet til bolig. På den annen side åpnet det for å forstå hvordan forhold i opphavsland påvirket preferanser og opplevde muligheter i innvanderlandet. For eksempel opplevde opprinnelige pakistanere press fra gjenværende slekt om å etablere eller opprettholde et hjem i Pakistan, samtidig som de hadde legal mulighet til dette. For tamilene og somalierne var situasjonen annerledes. Tamiler mente at de hadde mistet arveretten til eiendom, fordi LTTE prioriterte tamiler som fortsatt bodde på Sri Lanka. I Somalia var det fortsatt så mye uro at å planlegge å investere i et ekstra hjem, utover å støtte opp om familie var irrelevant. Forholdene i opphavslandene og strukturen i de etniske miljøene bidro på denne måten til å påvirke engasjement for boligsituasjonen i Norge. Tilnærmingen rettet dessuten blikket mot trekk ved den etniske strukturen i Norge. Fra analysen kom det frem at etnisk struktur forstått som antall, bosettingsmønster og generell ressurs- og kompetanseprofil på gruppenivå hadde betydning for den enkeltes muligheter på boligmarkedet. Det bidro til å påvirke tilgjengeligheten til bolig og det konkrete boligtilbudet.

Jeg har tolket boligstrategier som handlinger for å posisjonere seg overfor boligutbyder, slik at man har mulighet til å bli valgt. Dette har løftet frem differensieringen mellom nødvendige og nyttige relasjoner og vilkår (Sayer 2000). For å få bolig var det nødvendig å opprette en relasjon med boligutbyder, men det var ikke et nødvendig vilkår å ha jobb, selv om det var svært nyttig for utfallet av bolighåndteringsprosessen. Nyttige relasjoner, som for eksempel nettverk, kunne øke handlingsmulighetene og alternativene, men var ikke tilstrekkelig i seg (Portes 1995). Dessuten var det nødvendig at en engasjerte seg for å dra nytte av ressurser i nettverket.

Tilgjengelighetsperspektivet har et handlingsblikk på strukturer. Rasjonalitetsperspektivet tar derimot utgangspunkt i den enkelte aktør og ser verden fra dennes ståsted. Innledningsvis stilte jeg spørsmål ved om rasjonalitetsteorien i streng forstand kan forstås som etnosentrisk, fordi den har et universelt utgangspunkt og tar for gitt at alle mennesker handler nyttemaksimerende og at handling dermed kan tolkes ut fra et slikt perspektiv (Hindess 1991, Harding 1994, Smith 1998). Hvis en derimot modifierer perspektivet og fokuserer på hva som oppleves som fornuftig handling, gitt aktørens mål og opplevde muligheter samt begrensninger i situasjonen, blir perspektivet mer åpent. Jeg har tolket rasjonalitetsteorien som en instrumentell handlingsteori hvor analyser av blant annet elementene mål, informasjon, oppmerksomhet og tid kan bidra til vurderinger av hvorvidt aktøren handlet rasjonelt, evt. optimalt. Jeg har ikke vært opptatt av optimale handlinger, men av om de nevnte elementene kunne bidra til å øke innsikten i informanthusholdenes handlingsvilkår. På bakgrunn av empirien kom det tydelig frem at handling på boligmarkedet ikke bare kunne forstås ut fra en instrumentell tilnærming. Fra informantene kom det frem at slik handling ble motivert av at strevet ble opplevd som meningsfylt. Det handlet om hva de ønsket å oppnå eller opprettholde ved hjelp av boligen. Det kunne dreie seg om verdier slik som å holde familien samlet eller få familiegjenforening, at boligen skulle bidra til at de kunne oppnå en mest mulig selvstendig livssituasjon, at boligsituasjonen skulle oppleves som trygg og bidra til integrering m.m. Dessuten kunne det handle om at måten man ordnet boligsituasjonen på burde være i tråd med normer og skikker man sluttet seg til, enten dette handlet om nyttemaksimering eller ikke. Dette medførte at den instrumentelle tilnærmingen kom til kort. En alternativ innfallsvinkel til å forstå hva som beveget aktørene til å handle på boligmarkedet, var et sosialpsykologisk perspektiv som vektla betydningen av aktørenes ”opplevelse av sammenheng og mening” (Antonovsky 1991). Fordelen med dette perspektivet er at utgangspunktet er hva aktørene opplever som meningsfylt og verdt å streve for. Slik jeg forstår det binder det ikke til en kulturs handlingskodeks eller til en spesiell virkelighetsforståelse. Det åpner for at det er hvorvidt aktørene opplever sine omgivelser som begripelige og sine muligheter som håndterbare, som er utslagsgivende for handling. Når det er sagt opplevde jeg elementene i rasjonalitetsteorien som nyttige, anvendt som en idealmodell. I sær er det viktig at rasjonalitetsperspektivet tydeliggjør at aktører har valg, selv om alternativene kan oppleves som svært begrenset (Peach 1998). Informanthusholdene hadde valg både i forhold til preferanser og fremgangsmåter, og også i forhold til om de ville, les valgte, å følge skikker og praksiser i miljøet som hadde betydning for egen boligsituasjon. Dette ble tydeliggjort ved at hushold innen samme gruppe valgte forskjellig når de hadde positive valgmuligheter, og ved at boligresultatene var forskjellige på tvers av gruppene. Selv om ytre forhold hadde betydning viste analysene av

de fire synsvinklene at boligsituasjon ikke var gitt av ytre forhold alene. Analysen i kapitel 14 viste at positiv score på elementene i rasjonalitetsteorien styrket handlingsmulighetene, men at de ikke var nødvendige. Man kunne oppnå bolig ved diffuse mål og begrenset informasjon ved å være tilpasningsdyktig eller ha evne til å gripe muligheter som oppstod. Det vesentligste elementet som pekte seg ut var tro på at endring var mulig ved hjelp av egen innsats og positiv oppmerksomhet. Oppmerksomheten bidro til at en var årvåken for å oppnå eller nærme seg det en opplevde som meningsfylt.

Dette leder over til den valgte typologien av boligstrategier. Jeg valgte generelle idealtyper for strategier, som ikke var bundet til boligfeltet. Hensikten med idealtypene var å konstruere enkle og overdrevne kategorier som gjorde det mulig å sammenligne og kontrastere informantenes erfaringer innen og på tvers av de tre etniske gruppene (Weber 1947/64, Smith 1998). Idealtypene har en relasjon til tid, ved at de enten ser fremover, bakover eller er konsentrert om nåtid (proaktiv, tilpasning, reproduserende, reaktiv). I virkelighetens verden, koblet til en strategi for å skaffe bolig, kunne flere elementer inngå. Fordelen ved den valgte typologien er at den i tillegg til tidsperspektiver inkluderer aspekter fra den enkeltes erfaring og sosiale kontekst, før og nå. Dessuten at aspekter knyttet til reproduserende strategier kan koples til for eksempel mer proaktive strategier ved at aktøren vurderer hva ved tidligere skikker, praksiser, normer eller andre erfaringer som er hensiktsmessig i nåværende situasjon. En annen fordel er at reproduserende strategier ikke behøver å knyttes til etniske minoriteter. Det er like relevant for studier av andre grupper, for eksempel majoriteten, sosiale klasser, yrkesgrupper, alderskategorier m.m. Det gir dermed et perspektiv på hvordan tidligere erfaringer opprettholdes, transformeres eller endres i bevisste strategiprosesser innen bestemte grupper og på hvordan oppfatningen av skikk og nyskaping varierer. Som en forlengelse av dette mener jeg at de generelle idealtypene er egnet til å studere strategier på andre felt enn bolig. En ulempe med den generelle typologien kan være at den nettopp er for generell, at den sier lite. Til dette argumentet håper jeg at jeg gjennom avhandlingen har klart å vise hvordan idealtypene er en tilnærming som må fylles med substans. Idealtyper kan brukes til å sortere og sammenligne fenomen i virkeligheten, men *er* ikke virkeligheten. Reproduserende strategier blant de tre gruppene var for eksempel forskjellig, fordi de kom fra forskjellige samfunn og hadde forskjellig etnisk bagasje. Tilpasningsstrategiene var heller ikke like, blant annet fordi husholdene og gruppene kom til Norge på ulike tidspunkt, til ulike vilkår på boligmarkedet og med ulike motivasjoner. De opplevde situasjonen på forskjellig måte samtidig som ressurs- og kompetanseprofilen gruppene i mellom varierte. Innsikt i aktørenes *opplevde* handlingsvilkår hadde ikke vært mulig uten kvalitative empiriske studier på mikronivå. I tråd med Simon mener jeg kunnskap basert

på empiriske studier tilbyr et annet og mer situasjonsbetinget inntak til å predikere mulige handlingsvalg blant ulike grupper, enn universelle teorier (Simon 1985). Dersom en også antar at etnisitet er dynamisk og foranderlig og opprettholdes og skapes i relasjon til omgivelsene, blir det helt nødvendig å foreta situasjonsbetingete, empiriske studier. Etnisitet som vilkår for handling vil variere med tid og sted, og kan dermed ikke predikeres som om det var en fast størrelse (Barth 1994).

Mitt forsett med avhandlingen har ikke vært å teste hypoteser om atferd og resultat på boligmarkedet, men å få ny innsikt i et felt med begrenset kunnskap. For å analysere og belyse hva som kunne betinge de identifiserte strategiene og oppnådde boforholdene, samt variasjon innen og mellom de tre gruppene, tok jeg utgangspunkt i fire synsvinkler. Hver synsvinkel ga et utsnitt av betingelser for strategier, handling og mulige boligresultat. De fire synsvinklene ble valgt for å kunne gå i dybden på noen forhold som jeg mente hadde betydning for håndtering av boligmarkedet. Det viktigste med dette grepet var å vise kompleksiteten i handlingssituasjonen. I tillegg til betingelser ved synsvinklene etnisk tilhørighet og struktur, ytre forhold som markedsbetingelser og politikk influerte tidsdimensjonen på disse betingelsene, inkludert husholdet selv. Vilråene på boligmarkedet var forskjellige på ulike tidspunkt, og et husholds muligheter på boligmarkedet varierte med livsfase og oppholdsansiennitet. Kombinasjonen av flere synsvinkler bidro til å redusere betydningen av etnisitet. Etnisk tilhørighet og struktur hadde betydning, men kunne ikke alene betinge relasjonen mellom hushold av minoritetsbakgrunn og boligmarkedet. Politiske intensjoner knyttet til det multietniske, norske samfunnet, operasjonalisert og implementert innen ulike politikkområder spilte sammen med vilkår for tilgjengelighet til dominerende strukturer som arbeid og bolig, samt hva det enkelte hushold selv ville.

Til slutt kan man selvsagt spørre om jeg valgte de mest fruktbare synsvinklene for å få innsikt i betingelser for boligstrategier og boligresultat blant etniske minoriteter i Oslo-området rundt 2000 år skiftet? Skulle jeg f.eks. ha valgt tilknytning til arbeidslivet som en egen synsvinkel? Da hadde kanskje avhengigheten mellom deltakelse i arbeidsmarkedet og muligheter på boligmarkedet blitt enda tydeligere. Jeg valgte i stedet å innlemme arbeidsdimensjonen under det jeg har kalt for etnisk ressurs- og kompetanseprofil på gruppenivå, gitt at tilknytning til arbeidslivet ikke alene bestemmer handlingsmulighetene på boligmarkedet. En annen synsvinkel kunne være å ta utgangspunkt i livsfaser og kjønn. På tvers av etnisitet kunne det gitt verdifullt innsyn i vilkår, preferanser og opplevde muligheter blant unge i etableringsfasen, småbarnsfamilier, middelaldrende og eldre. En slik tilnærming vil bli mer aktuell ettersom strukturen i de etniske gruppene i Norge omfatter et bredere spekter av hushold i ulike livsfaser. Foreløpig er det nesten bare de gruppene som kom som opprinnelige arbeidsinnvandrere

som omfatter bredde i livsfasestrukturen. Et slikt perspektiv ville redusere fokuset på etnisitet og inkludere studiet av minoritetene til å bli del av studiet av den multietniske, norske befolkningens vilkår og interesser på boligmarkedet. Likevel måtte en ta høyde for at det hele tiden ville være personer og hushold med kort botid, uavhengig av livsfase og struktur i den enkelte gruppe.

16 De empiriske funn: Implikasjoner for integrasjon og velferd?

I denne avhandlingen har jeg identifisert og forsøkt å belyse boligstrategier og resultat blant tre innvandrede minoritetsgrupper, innbyggere med opphav i Pakistan, på Sri Lanka og i Somalia. I dette siste kapittelet skal jeg løfte blikket og spekulere litt rundt om erfaringene og funnene fra undersøkelsen kan gi perspektiver utover seg selv. Jeg stiller spørsmål ved om det kan trekkes inkluderings- og integrasjonspolitiske implikasjoner fra kunnskapen om boligstrategier blant minoritetsbefolkningen. Et underliggende spørsmål blir da hva det skal integreres til? I min forståelsesramme handler det om at nyankomne og minoritetsbefolkningen skal oppleve seg som aktive deltakere i det velferdspolitiske og multikulturelle prosjektet som det norske samfunnet befinner seg i. Kan mine funn på noen måte bidra med innsikt til slike problemstillinger?

Jeg startet avhandlingen med å introdusere en klassisk studie av polakkenes utvandring til USA ved begynnelsen av det 20. århundre (Thomas og Znanieckis 1918-1920/1996). Jeg vil også avslutte med perspektiver fra denne studien for å belyse mine funn. Det interessante med Thomas og Znanieckis studie var at de introduserte begrepet "becoming" for å forstå hva som skjer når migranter flytter fra en samfunnskontekst til annen. Begrepet er med på å gi perspektiv på at migrasjon medfører uforutsette endringer i etniske grupper som migrerer, og i det samfunnet de flytter til og det de flytter fra. Studier ved begynnelsen av det 21. århundre ville også vist at migrasjonsstrømmene påvirker både avsender og mottakerland, og relasjonen dem i mellom. For eksempel vil overføring av penger og praksiser for opprettholdelse av transnasjonale familienettverk påvirke forholdene både for de som har reist og for de som ble igjen, og for de samfunnene de var en del av (Carling 2004). "Becoming" assosierer ikke til planlagt og styrt endring, men til noe som vokser frem uten at man på forhånd kan forutsi hva dette vil bli og hvordan det vil ta form. Dette gjelder både på individuelt, gruppe og samfunnsnivå. I forhold til internasjonal migrasjon og

transnasjonale nettverk kan ”becoming” perspektivet være en nøkkel til å forstå hvordan samfunn endrer seg på ulike nivå og over tid. Endring som følge av at mennesker med ulike aspirasjoner, perspektiver og virkelighetsforståelser har flyttet på seg og inngått i nye sammenhenger, er en annen type endring, enn endringer basert på politiske beslutninger. Politiske beslutninger på nasjonalt nivå, vil likevel måtte relatere seg til transnasjonal mobilitet og hva slags utfordringer som oppstår i møtet mellom den universelle velferdsstaten, og innvandring av ulike etniske og sosiale grupper. I et slikt perspektiv påvirker innvandring velferdsstaten, samtidig som velferdsstaten påvirker de som kommer. I dette møtet virker krefter som påvirker integrering og inkludering, og krefter som virker i retning av utestengning og marginalisering.

16.1 Integrering og bolig, er det noen sammenheng?

Norske myndigheter er opptatt av at alle som flytter til Norge, raskest mulig skal bli i stand til å forsørge seg selv slik at de kan leve et selvstendig liv. Bolig og det å ha et hjem, vil være helt sentralt i forhold til mulighet til å leve et selvstendig liv. Integreringspolitikken har imidlertid ikke vært så opptatt av bolig spørsmålet. Arbeid og utdanning har fått mer oppmerksomhet. Når det gjelder bolig, har fokuset i første rekke vært rettet mot bosetting av nyankomne flyktninger som har fått innvilget opphold. De to siste stortingsmeldingene om innvandring, deltakelse og det multietniske samfunnet har i begrenset grad fokusert på hva slags betydning bolig kan ha for minoritetsbefolkningens velferd.¹¹⁸ Meldingen fra 1996/97 understreker at hovedmålene i boligpolitikken gjelder alle, uansett bakgrunn. Dessuten var man opptatt av tiltak som kunne bidra til utjevning av levekår mellom majoriteten og minoritetsbefolkningen. Stortingsmeldingen fra 2003-2004 var blant annet opptatt av tilgang til utdanning, arbeid og tilpasning av offentlige tjenester. Som tema var bolig bare nevnt i vedlegget. I en nordisk kunnskapsstatus om innvandringens velferdspolitiske konsekvenser var heller ikke boligspørsmålet viet oppmerksomhet (Brochmann og Hagelund 2005). Kan den begrensede opptattheten av bolig i forhold til minoritetsbefolkningen være at det er noe en tar for gitt? Eller at en vurderer bolig som tilhørende markedet og ikke som del av integreringspolitikken? Politikken på dette området retter seg i stedet mot å rette opp negative sider ved markedet, slik som diskriminering. Jeg skal ikke spekulere i hvorfor boligspørsmålet har fått så beskjeden oppmerksomhet som kombinert velferdsgode og

¹¹⁸ St. meld. nr. 17 (1996-97), Om innvandring og det flerkulturelle Norge. St. meld. nr. 49 (2003-2004), Mangfold gjennom inkludering og deltakelse.

integreringsfaktor. I stedet vil jeg ved hjelp av noen av mine funn diskutere betydningen av bolig for den enkelte, i et integrerings- og velferdsperspektiv.

16.2 Boligens betydning i et velferds- og integreringsperspektiv

Den siste stortingsmeldingen om boligspørsmål trekker imidlertid frem boligens betydning for velferd (St.meld.nr. 23 (2003 – 2004):18). En god og trygg bolig blir beskrevet som en *forutsetning for integrering og deltakelse* i samfunnet, både i forhold til utdanning og arbeid. Dessuten blir det vektlagt at bolig er grunnlaget for en *anstendig og menneskelig tilværelse*. Boligen blir således betraktet både som et gode i seg, og et virkemiddel i forhold til å motivere til aktivitet. Til sammen vil det tjene både den enkelte, husholdet og samfunnet. Uten aktive og deltakende borgere er det vanskelig å opprettholde et universelt velferdssamfunn basert på omfordeling til dem med behov. I meldingen fremheves det videre at gode velferdssystem som sikrer dem som trenger økonomisk bistand til å skaffe og beholde bolig, gir økt trygghet. Disse formuleringene er presentert som en visjon, og ikke som rettigheter. Retten til bolig i Norge er minimal, det dreier seg kun om rett til midlertidig husvære.¹¹⁹ Det viktige med visjonen i stortingsmeldingen er at ingen grupper er ekskludert. Jeg tolker det derfor slik at visjonen gjelder alle med lovlig opphold og uavhengig av sosio-økonomisk situasjon. Boligpolitikken forutsetter altså at den omfatter alle. Det er imidlertid lite studert hvorvidt forskjeller mellom forskjellige grupper blir fanget opp av de boligpolitiske virkemidlene. Sagt på en annen måte, om boligpolitikken virker slik i praksis at den fremstår med muligheter for alle, til tross for ulikt utgangspunkt? Her kunne integreringspolitikken kanskje hatt en mer aktiv rolle i forhold til særlige utfordringer for minoritetsbefolkningen.

16.3 Boligstrategienes betydning for integrering

Jeg skal nå gjøre et hopp tilbake til mine funn. Hvordan kan kunnskap om boligstrategier bidra til å utsi noe om boligens betydning som velferdsgode og integrasjonsfaktor blant minoritetsbefolkningen? Jeg vil knytte diskusjonen til relasjonen mellom minoritetsbefolkningen og bolig som velferdsgode. Dette fordi det kan bidra til å få frem om det er noe som fremstår som spesielt i forhold til minoritetenes forhold til bolig. Jeg vil relatere tre av mine funn til ulike former for integrering. For det første vil jeg

¹¹⁹ Sosialtjenesteloven § 4-5.

diskutere boligresultat i forhold til strukturell integrering. Dernest vil jeg se på hvordan boligstrategier kan relatere seg til integrering, og til slutt vil jeg diskutere hva betydningen av disposisjonsforhold kan bety for husholdenes egen opplevelse av å være inkludert eller ikke i samfunnet.

Det første funnet jeg vil trekke frem, og som burde være opplagt, var at det var et overveiende inntrykk fra kontakten med informantene at de ønsket å klare seg selv i forhold til bolig.¹²⁰ Dette gjaldt både dem som var selvforsørgende og de som var avhengige av offentlig hjelp. Unntak var dem som var i livssituasjoner hvor det var urealistisk å forvente at de skulle være i arbeid, slik som syke, eldre m.m. Dette spiller opp til at informantene, i sær pakistanere og tamiler, men også til en viss utstrekning somalierne, hadde tatt inn over seg at det norske boligmarkedet i stor grad var et eiermarked. Det betydde ikke at de prinsipielt syntes at det var et mål å eie egen bolig, men at de var inneforstått med at det var lettere å få til en tilfredsstillende boligsituasjon hvis en eide egen bolig når en bodde i Norge. Dessuten ble det erfart som rimeligere blant dem som hadde yrkesinntekt av en viss størrelse. Strukturen på boligmarkedet bidro dermed til å påvirke individuelle boligsmål. Resultatet, målt ved Folke- og boligtellingsen i 2001, var at innbyggere av tamilsk og pakistansk bakgrunn i overveiende grad var blitt boligeiere på omtrent samme nivå som majoritetsbefolkningen, mens innbyggere av somalisk bakgrunn hadde en lav, men økende eierandel. Poenget med å trekke frem eierandelen, er å vise at minoritetsgrupper etter hvert klarer å bli boligeiere på nivå med majoritetsbefolkningen. Dette tolker jeg som at minoritetsbefolkningen anstrender seg for å bli *strukturelt integrert* i boligmarkedet. Ved å bli boligeiere inngår de i de alminnelige strukturene på boligmarkedet og deltar i formuesakkumuleringen knyttet til bolig på lik linje med majoritetsbefolkningen. Slik som boligmarkedet i Norge fungerer, har boligeiere langt større valgfrihet enn leietakere, både i forhold til utbud av boliger og i forhold til innflytelse og kontroll. Boligeiere er i langt større utstrekning enn leietakere, herrer i eget hus. Disse poengene gjelder selv om minoritetsbefolkningen generelt bor trangere, og kan ha relativt sett høyere boutgifter i forhold til inntekt enn majoriteten. Strukturene på boligmarkedet bidro altså til et press og en tilpasning i retning av den alminneligste disposisjonsformen på boligmarkedet, nemlig eierbolig. Slik integrasjon hadde ikke vært mulig uten at minoritetsbefolkningen også var aktive på arbeidsmarkedet. Integrasjon i eksisterende strukturer på boligmarkedet kalles også for objektiv integrasjon. Det kan avleses i statistikker og er frikoplet fra den enkeltes subjektive opplevelse av å være inkludert i majoritetssamfunnet. Statistikkene avdekker

¹²⁰ Denne holdningen underbygges av Levekårsundersøkelsen blant innvandrere i 1996, hvor det kom frem at 50 prosent av leietakerne ønsket å eie egen bolig, men de hadde vansker med å få lån (Gulløy, Blom og Ritland 1997).

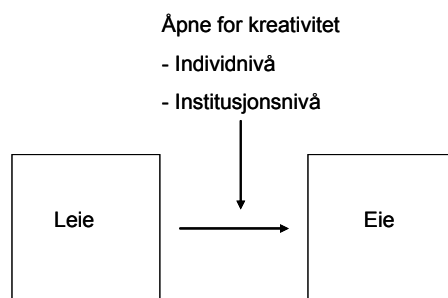
imidlertid ikke hvordan minoritetene gikk frem for å bli boligeiere og hva det betydde for dem.

Fordi hovedtyngden av boligpolitikken har vært rettet mot det å eie egen bolig, ble de som leide over lang tid, ikke på samme måte integrert i strukturene på boligmarkedet. Å leie bolig i Norge, og i sær i Oslo, forbindes med midlertidighet, blant annet på grunn av tidsbestemte kontrakter og høyt leienivå. Det er en boligform som kan egne seg i deler av livsløpet, men i mindre grad for familier og eldre som ønsker å skape seg et stabilt hjem. Eierbolig kan knyttes til mektiggjøring, for dem som klarer å beholde boligen. Gjennom å eie styrker eierne sine økonomiske muligheter og har en viss innflytelse over egen boligsituasjon. De bestemmer blant annet selv når de vil flytte. Situasjoner med hyppig flytting, høye leier og trangboddhet over lang tid, bidro derimot ofte til resignasjon og avmektiggjøring, blant leietakere som hadde forventninger om å klare seg selv.

Det andre funnet handler om hvordan strategier for boliganskaffelse samtidig dreide seg om strategier for mektiggjøring. Strategiene for å skaffe seg en tilfredsstillende boligsituasjon, var et uttrykk for hvordan minoritetsbefolkningen *selv anstrengte seg* for å klare å skaffe seg egen bolig. Anstrengelsene kan tolkes som et bevis for at bolig ble opplevd som vesentlig for egen livssituasjon. Det ga mening å streve for å skaffe seg et hjem, som var noe mer enn tak over hodet. Minoritetsbefolkningen måtte tilpasse seg den eksisterende strukturen på boligmarkedet. Måten å skaffe bolig på, eller strategiene, var imidlertid ikke bare basert på tilpasning, forstått som kopiering av norske måter for boliganskaffelse. Det var heller ikke et fast mønster på tvers av gruppene, og det var variasjon innen gruppene selv om noen handlingsmønstre fremsto som mer vanlig enn andre. Når det gjaldt strategier var det altså ikke snakk om streng tilpasning, men om å utvikle fremgangsmåter på bakgrunn av hva man kjente til, fikk vite om og rådde over. Lån i nettverk og forpliktende finansiering på tvers av generasjoner var eksempler som bidro til at lavinntektsfamilier kunne bli boligeiere. Å bo sammen i store husholdninger med flere inntekter var en annen tilnærming til å kunne kjøpe og beholde bolig. Blant pakistanske hushold og til dels tamilske hushold handlet det om å kombinere det jeg har kalt for reproduserende, tilpasnings- og proaktive strategier. Blant somaliske hushold handlet det blant annet om å kombinere reaktive og proaktive strategier. Dette var strategier og handlingsmåter som oppsto ved at bestemte hushold med bestemt etnisk bakgrunn hadde aspirasjoner som de prøvde å virkeliggjøre i møte med et konkret samfunn, nemlig det norske. En av utfordringene for det multietniske og multikulturelle, norske velferdssamfunnet er, slik jeg ser det, å være åpen for hva forskjeller kan medbringe av kreativitet, blant annet i forhold til måter å betrakte problemer, løsninger og fremgangsmåter på. På boligfeltet handler det blant annet om muligheter for variasjon i preferanser og i hvordan hushold vil håndtere sin

boligsituasjon, og om å gjøre det lettere for hushold som opplever høye barrierer inn på eiermarkedet. Sosiokulturell kompetanse kan styrke husholdene i deres anstrengelser og oppfinnsomhet for å forbedre egen boligsituasjon. Kreativitet fra myndigheter og finansieringsinstitusjoner kan for eksempel bidra til å senke tersklene inn på eiermarkedet for personer med svak økonomi, eller som møter andre barrierer koplet til det å bli boligeier.¹²¹ Figuren nedenfor fremstiller hvordan kreativitet på strategisiden kan lette tilgjengeligheten til eierboligmarkedet.

Figur 16.1



Å være åpen for kreativitet og akseptere at det kan være mange måter å løse et problem på, og at forskjellige løsninger kan ha sin verdi for forskjellige mennesker, kan være en forutsetning for at multietniske samfunn som bygger på samhandling og flersidig integrasjon og inkludering, kan fungere.¹²² Videreføringen av et slikt argument vil innebære at det ikke er gitt en gang for alle hva som er det gode liv, eller den beste måten å leve på, og hva som er en rettferdig fordeling av goder. Filosofen Gray mener at hva som er akseptabelt, ønskelig, meningsfylt og rettferdig på samfunnsnivå må være gjenstand for politiske forhandlinger. Og, at det må aksepteres at noen verdier vil være viktigere å ta hensyn til enn andre i konkrete situasjoner (Gray 2000). For eksempel er de nye lovbestemmelsene mot diskriminering i tilgangen til boligmarkedet et uttrykk for at det ble opplevd som en mindre ulempe å begrense mulighetene for ulikebehandling, enn å innskrenke boligutbydernes fulle disposisjonsrettigheter i forhold til egen eiendom.¹²³

¹²¹ For nærmere beskrivelse av hvordan Oslo kommune har utviklet kreative ordninger for å bistå i kjøpsprosessen, se avsnitt 12.3.8. Kreativitet i forhold til å gjøre det mulig for muslimer å bli boligeiere uten å betale renter er beskrevet i avsnitt 13.5.3. Dette kan tjene som eksempler, men er langt fra tilstrekkelig.

¹²² Jfr. stortingsmeldingene nr. 17 (1996-1997) og nr. 49 (2003-2004).

¹²³ Lov om husleieavtaler, lov om burettslag, lov om eierseksjoner.

Det tredje funnet jeg vil trekke frem, er knyttet til hva det gjør med personer og hushold av minoritetsbakgrunn å bli boligeiere. Det hadde betydning for selv tillit og aktelse, og for motivasjon til å være aktiv på andre områder. Andre studier har bekreftet at stabilitet og ro rundt boligsituasjonen bidro til at man kunne konsentrere seg og yte mer i forhold til for eksempel kvalifisering og arbeid (Ruud 2002:76). Informantene, som alle hadde strevd for å klare seg i Norge, tok ikke for gitt at de var boligeiere. Noen hadde også mislyktes. Eierne var klar over og hadde erfaring for at de hadde større innflytelse og kontroll over egen boligsituasjon enn de hadde hatt som leietakere. Det ga de fleste trygghet og en viss selv tillit, det ga en opplevelse av å ha fått til noe, å ha mestret, selv om økonomien ofte var stram. Det var dessuten en legitim måte å bo på og en legitim måte å øke egen formue på. Oppbygging av boligformue likestilte dessuten barn av minoritetsbakgrunn med barn av majoritetsbakgrunn i forhold til arv. Å bli boligeier kunne også bidra til at en skiftet sosial status i egne, og i andres øyne. Det kunne gi anerkjennelse at en var interessert i og i stand til å ordne seg selv på boligmarkedet. Slike opplevelser bidro til følelser av å ha valg som ikke bare var knyttet til boligen, men til livssituasjonen. Å eie ga en følelse av at de kunne bestemme mer selv i forhold til livsform og livsstil. Eierskap vaksinerte ikke mot trakassering i bomiljø, men eierskapet ga mer beskyttelse mot urimelige klager og trusler om utkastelse. Dessuten, hvis en valgte å flytte ville en ha boligformue som grunnlag for ny boliganskaffelse.

Frikoplet fra den konkrete boligsituasjonen, kunne det å eie gi en form for subjektiv opplevelse av inkludering i det norske samfunnet. Slike følelser var positive og kunne gi inspirasjon og motivasjon for videre handling. Det handlet om at man var i en prosess hvor det å lykkes på et område, ga grobunn for nye mål og forventninger. For eksempel hadde en del av de pakistanske informantene andre forventninger til egne barn enn til seg selv. De hadde selv lyktes mer eller mindre materielt. Barna skulle derimot også lykkes i utdannings-samfunnet, slik at de blant annet kunne få kvalifiserte jobber. Strukturell integrasjon på boligmarkedet ble på den måten en trygghets- og suksess faktor som motiverte for ytterligere anstrengelser, sammen med andre impulser.

Kanskje kan det bety *mer* for minoritetsbefolkningen å bli integrert i strukturene på boligmarkedet enn for majoritetsbefolkningen? En grunn kan være at det gir erfaring for at man kan bli del av strukturene i det norske samfunnet, på linje med majoritetsbefolkningen. Det er et uttrykk for at man er akseptert av det landet man har bosatt seg i. En annen grunn er at minoritetsbefolkningen kan gjøre boligkarriere i materiell forstand, selv om man ikke opplever sosial inkludering i det norske samfunnet, eller opplever sosial mobilitet. Å lykkes materielt kan bety mye for egen status i det etniske miljøet en referer seg til, og for eksempel blant slekt i opphavslandet. Andre grunner som gjør det å eie bolig verdifullt, kan knyttes til at

minoritetsbefolkningen kan oppleve å stille med handikap på andre velferdsarenaer som utdanning og arbeid. Slike handikap kan skyldes forhold ved individene slik de blir tolket av majoriteten, eller utestengnings- og utslingsmekanismer knyttet til arbeids- og utdanningsarenaene (Rogstad 2000, Pihl 2005). Muligheten til å gjøre ulike karrierer på ulike arenaer, bidrar til å øke boligens betydning. For mens det blant majoritetsbefolkningen stort sett har vært positiv sammenheng mellom utdanning, type arbeid, lønnsnivå, klassetilhørighet og boligstandard, er ikke det samme like opplagt for minoritetsbefolkningen. Der behøver ikke kvalifikasjoner være knyttet til type arbeid. Og klassetilhørighet behøver verken å være koplet til posisjon i arbeidsmarkedet eller i boligmarkedet. Enkelt sagt betyr det at renholdere med eller uten utdanning kan ha klart å skaffe seg romslige og attraktive eneboliger. Det har de klart fordi de har vært villige til å ha flere jobber, eller fordi husholdet hadde flere inntekter. Universitetsutdannede kan på den annen side være avhengige av sosialhjelp og kommunal boligbistand, fordi de aldri ble absorbert inn i arbeidsmarkedet.

Slik boligmarkedet har fungert og fungerer i Norge, er muligheten til å eie bolig tett knyttet til inntektsposisjon på arbeidsmarkedet. Inntekt er viktig for å betale lån. Men, fordi boligformue stiger raskere enn lønnsinntekter, kan boligformue etter hvert bety mer enn inntekt for videre boligkarriere. Derfor har det stor betydning at karakteren på offentlige ordninger som skal bistå hushold til å bli boligeiere, og til å beholde bolig ved uforutsett tap av inntekt, er tilpasset minoritetenes sosioøkonomiske situasjon. Dette er viktig fordi denne gruppen har løsere tilknytning til arbeidsmarkedet enn majoritetsbefolkningen. Dessuten arbeider majoriteten av minoriteten i lavtlønnsyrker. Det innebærer at gruppen er mer sårbar ved konjunktutsvingninger. Til tross for arbeidsaktivitet varierer den strukturelle integreringen i arbeidsmarkedet. Strategien med flerinntektshushold fremstår dermed som en slags forsikring mot tap av bolig.

På bakgrunn av erfaringene om hva strukturell integrasjon i boligmarkedet kan bety for opplevelse av å være akseptert og anerkjent, og hva mestringsen kan innebære for motivasjon for videre aktivitet, kan en spørre seg om ikke denne type av integrering bør være mer synlig i integrasjonspolitikken? For å opprettholde legitimiteten til og oppslutningen om en multietnisk, universell velferdsstat, vil det være helt vesentlig at minoritetsbefolkningen blir del av de etablerte strukturene. En utfordring for boligpolitikken er om man er fornøyd med at integrering i de alminnelige strukturene på boligmarkedet skal forutsette forutgående integrering på arbeidsmarkedet.

16.4 Bolig, integrering og velferd

Å være strukturelt integrert i boligmarkedet ble opplevd som et gode. Det ble gitt uttrykk for en slags opplevelse av at den enkelte sto friere i forhold til livsstil og valg i dagliglivet, enn en hadde gjort som leietaker. Fra informantene ble det ikke gitt uttrykk for at eierskap ga en forpliktelse til å leve som nordmenn i ett og alt. Formelt eierskap ga derimot et grunnlag for følelsesmessig trygghet. Inntrykket var at denne tryggheten gjorde det lettere å holde fast på aspekter ved egen kultur og bakgrunn som ble opplevd som verdifullt, og lettere å forholde seg til hva ved norsk kultur en ville adoptere eller avstå fra. Denne type prosesser er kontinuerlige og dynamiske og har varierende hastighet. Det understreker at etnisitet er foranderlig og bevegelig, knyttet til de spesifikke samhandlingsmessige, historiske, økonomiske og politiske situasjonene som personer handler innenfor (Barth 1994:175).

På bakgrunn av dette kan man slutte at det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom strukturell integrering og sosiokulturell integrering. Man kan være strukturelt integrert på arbeidsmarkedet, men ikke på boligmarkedet. Eller, man kan for eksempel være strukturelt integrert både på arbeids- og boligmarkedet, men ikke sosiokulturelt integrert. Sosiokulturell eller interkulturell integrasjon forstått som deltakelse i sosialt og kulturelt liv, involvering i interetniske relasjoner, og deltakelse i fritidsaktiviteter er viktig for å skape forståelse og interesse mellom mennesker med forskjellig kulturbakgrunn enn selv (Søholt 2001b; Brand 2002; Sandercock 2004). Det er også viktig i forhold til å bidra til endring av uønsket adferd og illiberale praksiser i både minoritets- og majoritetsmiljø. Majoritetens innsyn i andre virkelighetsforståelser, holdninger og praksiser kan blant annet påvirke tilgjengeligheten til sentrale velferdsarenaer som bolig, arbeid og utdanning, fordi majoriteten definerer vilkårene og tilgjengeligheten til disse arenaene. Mange og ulike former for deltakelse, samhandling og integrering er av det gode for å få et multietnisk og multikulturelt samfunn til å fungere i det daglige. Samtidig er det viktig å ha i mente at sosiokulturell integrering ikke er en forutsetning for et godt liv på individnivå. Sosial kontakt og nettverk innenfor egen gruppe kan være tilfredsstillende i et livsløp, eller i en fase av livet. Dette vil være helt avhengig av den enkeltes aspirasjoner for eget liv og strukturer i det etniske miljøet.

I forhold til en såkalt universell velferdsstat hvor alle med lovlig opphold har samme formelle rett til velferdstjenester, vil likevel integrering i de grunnleggende strukturene være avgjørende for livskvalitet. Det er flere grunner til dette. For det første er mange av velferdstjenestene basert på opptjening, enten i forhold til arbeidsinnsats eller i forhold til botid

(Brochmann og Hagelund 2005). Oslo kommune har for eksempel krav om botid for å kunne søke om kommunal bolig. Dette innebærer at velferdstjenestene ikke utløses bare etter behov. De må også opptjenes. Unntak er sosialstønadordninger som sosialhjelp og midlertidig bolig. Fravær av strukturell integrering på de sentrale velferdsarenaene, kan dermed bidra til sosial ulikhet som følger etniske skillelinjer. Dette er uønsket i norsk politikk.

Et annet argument for strukturell integrering er knyttet til oppslutning om den multietniske og multikulturelle velferdsstaten. Mange har reist spørsmålet om den multietniske og multikulturelle velferdsstatens fremtid dersom ikke minoritetsbefolkningen blir absorbert inn i arbeids-, utdannings- og boligmarkedet som selvstendige aktører (Brochmann og Hagelund 2005; Kymlicka 2005; Banting og Kymlicka 2005; Bader 2005). Faren er knyttet til stigmatisering av minoritetsbefolkningen og til politiske endringer av hvem som har rett til velferdstjenester og på hvilke vilkår. En slik endring kunne innebære ulike fordelingsystemer for ulike befolkningsgrupper.¹²⁴ Og, en særlig bekymring ville være om de ulike fordelingsystemene fulgte etniske skillelinjer. En slik endring ville medføre at det politiske målet om at sosial ulikhet ikke skal følge etniske skillelinjer måtte fravikes. Dessuten, ulike fordelingsystemer rettet mot ulike befolkningsgrupper ville gå i mot prinsippet om at alle skal ha like muligheter, eller bedre, muligheter til å skape seg et tilfredsstillende liv på tross av ulikheter. Det ville også være å gå imot prinsippet om likeverd mellom forskjellige mennesker, og forskjellige grupper av befolkningen. Å forlate prinsippene om likeverd og like muligheter for ulike grupper av befolkningen, ville i følge den franske filosofen Alain Finkielkraut være å gå i mot den europeiske identiteten som ble bygget opp etter kunnskapen om konsentrasjonsleirene (Finkielkraut 2005). I følge Fienkelkraut var konsentrasjonsleirene bare mulige fordi det var legitimt å vurdere forskjellige grupper av befolkningen ulikt. Et vesentlig hensyn ved menneskerettighetene, som Norge har sluttet seg til, er nettopp å unngå forskjellsbehandling mellom forskjellige grupper av befolkningen. Hva har så dette med boligstrategier blant minoritetsbefolkningen å gjøre? Hensikten er å belyse hvordan beslutninger om fordelingsystem og prinsipper, kan få betydning både for fordeling av levekår og for oppfatning av menneskeverd. Jeg ser (minst) to utfordringer for det multietniske velferdssamfunnet. Den ene er knyttet til stigmatisering av minoritetsbefolkningen eller enkelte etniske grupper, fordi det kan være en utbredt oppfatning at gruppen får mer enn den fortjener fra velferdsstaten. Den andre utfordringen er knyttet til uakseptable forskjeller i levekår mellom

¹²⁴ Etter valget i Danmark 2001, innførte Danmark lavere sosialhjelpssatser for flyktninger med oppholdstillatelse enn for dansker (Den danske regjering, 17. januar 2002).

utvalgte etniske grupper og resten av befolkningen. Også en slik situasjon kan medføre stigmatisering og nedvurdering fordi en lett kan slutte at en etnisk gruppe har dårlige levekår nettopp *fordi* de har den spesielle etnisk bakgrunnen. Jeg har ikke løsning på disse dilemmaene, men har tro på at en politikk som støtter opp om minoritetenes egne anstrengelser for å klare seg, uten at man bryter prinsippene om like muligheter og likeverd, vil være mest fruktbar for det felles multietniske, norske velferdssamfunnet.

Litteratur

- Aambø A (2005): Upublisert materiale. NAKMI, Oslo.
- Abramsson M, L-E Borgegård og U Fransson (2002): "Housing Careers: Immigrants in Local Swedish Housing Markets" i *Housing Studies* Vol. 12. No.3. ss, 445-464. Carfax Publishing, Basingstoke.
- Aden A og I Aden (1995) *From the Soul of the Nomads*, Proverbs and Sayings of the Somalis. UNESCO Publishing, Paris.
- Al-Araki M (1997): *Forståelsesformer i mellommenneskelig samhandling*. HiO-notat nr. 27. Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag. Høgskolen i Oslo, Oslo.
- Allardt E (1975): *Att ha, att älska, att vara: om välfärd i Norden*. Argos, Lund.
- Andersen S S (1997): *Case-studier og generaliseringer. Forskningsstrategi og design*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Antirasistisk senter og Norsk Folkehjelp (1998): *Eldre innvandrere – en verdig alderdom i Norge?* Rapport fra konferanse.
- Antonovsky A (1991): *Hälsans mysterium*. Bokförlaget Natur og Kultur, Stockholm.
- Anwar M (1979): *The Myth of Return – Pakistani in Britain*. Heinenman, London.
- Assal M A M (2003): *Beyond Labelling. Somalis and Sudanese in Norway and the challenge of homemaking*. Dr. grads avhandling. Institutt for sosialantropologi, Samfunnsvitenskapelig fakultet, Universitetet i Bergen, Bergen.

- Bader V (2005): "Dilemmas of Multiculturalism: Finding or Losing Our Way?" i *Canadian Diversity*, volum 4:1, Association of Canadian Studies, Montreal.
- Banting K og W Kymlicka: (2005): "Multiculturalism and the Welfare State: An Emerging Debate," i *Canadian Diversity*, volum 4:1, Association of Canadian Studies, Montreal.
- Barlindhaug R og E Dyb (2003): *Bruk av etableringslån i Oslo og Akershus*. Prosjektrapport 355, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Barry B (2001): *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of MultiCulturalism*. Harvard University Press, Harvard.
- Barth E, B Bratsberg og O Raaum (2004): "Mulighetenes land? Inntektsprofiler for innvandrere til Norge og USA" i *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 4. Årgang 45. s. 637-658. Universitetsforlaget, Oslo.
- Barth F (1969): "Introduction" i (Red.) Barth *Ethnic Groups and Boundaries*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Barth F (1994): *Manifestasjon og prosess*. Det Blå Bibliotek, Oslo.
- Berg B (1993): *Innvandrere i norsk arbeidsliv, et møte mellom ulike arbeidstradisjoner og arbeidsbegreper*. IFIM-notat 10. Sintef, Trondheim.
- Berg T, K B Aarhus, S Breivik, T Indseth og T Bjerås (2003): *Forstå og bli forstått. Erfaringer fra kompetansehevingstiltak i flerkulturell forståelse ved seks offentlige instanser (1990-2003)*. Humanistisk prosjektsemester UiO og Utlendingsdirektoratet, Oslo.
- Beezer A og P Osborne i G Viswanathan (2001): *Power, Politics and Culture. Interviews with Edward W. Said*. Vintage Books, New York.
- Beiser B (1987): "Changing time perspectives and mental health among Southeast Asian refugees". I *Culture, medicine and psychiatry*, Kluwer, Dordrecht.
- Bersaas og Steen (2000): *Evaluering av boligframskaffelsen til og bosetting av 1. gangsbosatte flyktninger etter desentralisering av mottaksansvaret til bydelene i 1994*. Oslo kommune. Oslo.

- Bleiklie I (1997): *Service Regimes in Public Welfare Administration. Case Studies of Street-Level Bureaucrats and Professionals as Decision Makers*. Tano Aschehougs Fonteneserie, Oslo.
- Bleiklie I, K D Jacobsen og J Thorsvik (1997): "Forvaltningen og den enkelte" i Christensen T og Egeberg M (red). *Forvaltningskunnskap*. Kapittel 9, s. 301 – 334. Tano Aschehoug, Oslo.
- Blom S (1994): *Innvandrere og bokonsentrasjon*. Notat 94/4. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Blom S (1995): *Innvandrere og bokonsentrasjon i Oslo*. Rapport 95/32. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Blom S (1998): *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*. Rapport 16. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Blom S (2002): *Innvandrerens bosettingsmønster i Oslo*. Sosiale og økonomiske studier 107. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Blom S (2004): *Integrering av flyktningkohorter – Må "ta tiden til hjelp"*. Samfunnspeilet nr. 2. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Boligvirkemiddeletaten (2002): *Leiekraft i det private boligmarkedet 2002*. Oslo kommune, Oslo.
- Bolt G (2002): "Turkish and Moroccan couples and their first steps on the Dutch housing market: Co-residence or independence?" i *Journal of Housing and the Built Environment*, Nr. 17, s. 269-292. Kluwer Academic Publishers. Nederland.
- Bolt G og R van Kempen (2002): "Moving Up or Moving Down? Housing Careers of Turks and Moroccans in Utrecht, the Netherlands" i *Housing Studies* Vol. 17. No. 3, ss, 401-422. Carfax Publishing, Basingstoke.
- Bonin P og Villanova R (1999): *D'une maison à l'autre. Parcours et mobilités résidentielles*. Editions Créaphis, Grane.
- Bowes A M, N S Dar og D F Sim (1998): *"Too white, too rough, and too many problems": a study of Pakistani housing in Britain*. Research Report No. 3. Housing Policy and Practice Unit, University of Sterling. Stirling.

- Bowes A M, N S Dar og D F Sim (2002): "Differentiation in Housing Careers: The Case of Pakistanis in the UK", i *Housing Studies* Vol. 17, nr. 3, s. 381 – 400. Carfax Publishing, Basingstoke.
- Brand A m.fl. (2002): *Trans-Atlantic Urban Perspectives on Immigrant/Refugee Settlement and Integration*. Paper. Seventh International Metropolis Conference, Oslo.
- Brekke J-P (1997): *Erfaringer med bruk av tolk*. Upublisert arbeidsnotat, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Brekke J-P (2004): *While we are waiting. Uncertainty and empowerment among asylum-seekers in Sweden. Report 10*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Brochmann G (2002): *Arbeidsinnvandring og velferdsstatsdilemmaer i en europeisk kontekst*. Notat til Utlendingslovutvalget. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Brochmann G (2003): "I globaliseringens tid" i Kjeldstadli K Norsk innvandringshistorie, Bind 3, Pax Forlag, Oslo.
- Brochmann G og A Hagelund (2005): *Innvandringens velferdspolitiske konsekvenser*. Nordisk kunnskapsstatus. Tema:Nord 2005:506. Nordisk Ministerråd, København.
- Broin V E (1994): "Separatism: A Political Strategy for Building Alliances", i *Journal of Social Philosophy*, Vol. 25 side 228-240.
- Broms H (1982): *The Middle Eastern Thinking as Expressed in Language and Style*. Working papers F-28, Helsinki School of Economics, Helsinki.
- Brox O (1989): *Praktisk samfunnsvitenskap*. Universitetsforlaget metodebibliotek, Oslo.
- Brox O (1991): "Jeg er ikke rasist men..." *Hvordan får vi meninger om innvandrere og innvandring?* Norsk Gyldendal forlag, Oslo.
- Brox O (1995): *Dit vi ikke vil: ikke-utopisk planlegging for neste århundre*. Exil, Halden.
- Bråten S (1981): *Modeller av menneske og samfunn*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Bunæs R, K O Kvigne og B Vandvik (red) (2004): *Utlendingsrett*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Burgess R G (2000): "Some Issues and Problems in Cross-Cultural Case Study Research" i Pole C J og R G Burgess *Cross-Cultural Case Study*. JAI Press, Elsevier Science Inc., Amsterdam.
- Bø P B (1980): *Fremmedarbeidernes boligsituasjon i Oslo*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Børresen S K (2000): *Fremmedhet og praksis – om tyrkiske og pakistanske indvandreres bosætning og boligvalg*. Ph.d.-afhandling. Sociologisk Institut, Københavns Universitet / Statens Byggeforskningsinstitut.
- Carling J (2004): "Innvandrere prioriterer å sende penger til familien" i *Samfunnsspeilet* 6/2004 18. årgang. Sider 53-63. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- CIA (2003): *The World Factbook*.
[HTTP://WWW.CIA.GOV/CIA/PUBLICATIONS/FACTBOOK/PRINT/CE.HTML](http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/print/ce.html)
- Crozier M (1973/1964): *The bureaucratic phenomenon*. The University Chicago Press, Chicago.
- Dahl Ø (2000): *Møter mellom mennesker. Interkulturell kommunikasjon*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Davidson D (1984): *Inquiries into Truth and Interpretations*. Clarendon Press, Oxford.
- Den danske regering (2002): *En ny udlændingepolitik*. Regjeringen, København.
- Djuve A B og K Hagen (1995): "Skaff meg en jobb!" *Levekår blant flyktninger i Oslo*. Fafo-rapport 184. Fafo, Oslo.
- Dobloug M (2006): *Bak verket. Kunnskapsfelt og formgenererende faktorer i nyttearkitektur 1935-1985*. Dr. Ing. avhandling. Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, Oslo.
- Eckhoff T og K D Jacobsen (1960): *Rationality and Responsibility in Administrative and Judicial Decision-making*. Munksgaard, København.

- Elster J (1989): *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Elster J (1992): "Argumenter og forhandlinger. Om strategisk bruk av kommunikatív adferd." I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Årgang 33, s. 115 – 132.
- Econ-Analyse (2004): *Eiendomsmeglerbransjens boligprisstatistikk mars 2004. Med Boligbarometer*. Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening og Finn.no, Oslo.
- Engebrigtsen A og G F Farstad (2004) *Somaliere i eksil i Norge. En kartlegging av erfaringer fra fem kommuner og åtte bydeler i Oslo*. NOVA Skriftserie 1/04, Oslo.
- Ericsson U, I Molina og P M Riistilami (2002): *Miljonprogram och mediaföreställningar om människor och förorter*. Integrationsverket och Riksantikvarieämbetet.
- Eriksen T H og T A Sørheim (1994): *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. ad Notam, Gyldendal, Oslo.
- Eriksen T H (2004): *Røtter og føtter, identitet i en omskiftelig tid*. Aschehoug, Oslo.
- Etzioni A (1973): "Mixed-scanning: A "Third" Approach to Decision-making" i Faludi A: *A Reader in Planning Theory*. Pergamon Press, Oxford.
- Farah N (2000): *Yesterday, Tomorrow. Voices from the Somali Diaspora*. Cassell, London.
- Farley R (1996): "Racial Differences in the Search for Housing: Do Whites and Blacks Use the Same Techniques to Find Housing?" i *Housing Policy Debate*, Vol. nr. 7, Nr. 2, s. 367-385. Fannie Mae Foundation.
- FBHO (1997-98) : *Yearbook*. Federation of Black Housing Organisations, London.
- Finkelkraut A (2005): "L'identité européenne." Paper til seminarserien *Indépendance d'esprit*. PRIO og Det franske kultursenter. Oslo.
- Fog J (1994): *Med samtalen som utgangspunkt*. Akademisk forlag, København.

- Friedman J (1987): *Planning in the Public Domain*. Princeton University Press, New Jersey.
- Friedrich J (1998): "Ethnic Segregation in Cologne, Germany, 1984-94" I *Urban Studies* Vol. 35. No.10, ss. 1745-1764. University of Glasgow, CARFAX, Abingdon.
- Fuglerud Ø (1999): *Life on the outside. The Tamil Diaspora and Long Distance nationalism*. Pluto Press, London.
- Fuglerud Ø (2000): "Transnasjonal kamp for Tamil Eelam" i X nr. 3-2000. Årgang 9, s. 26 – 27. Fellesrådet for Afrika, Latin-Amerikagruppene i Norge, SAIH og Utviklingsfondet, Oslo.
- Føllesdal (1982): "The Status of Rationality Assumptions in Interpretation and Explanation of Action" i *Dialectica* Vol. 16. No. 4 ss. 301-316. Blackwell Publishing.
- Galster C G, K Metzger og R Waite (1999): "Neighborhood Opportunity Structures and Immigrants' Socioeconomic Advancement" i *Journal of Housing Research*, Vol. 10 Nr. 1. Fannie Mae Foundation, Washington D.C.
- Ganapathy J og S Søholt (2000): *Store møter – små steder. Møter og møtesteders betydning i flerkulturelle bomiljø*. Prosjektrapport 286, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Gilje N og H Grimen (1995): *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Granovetter M (1973): "The Strength of Weak Ties" i *American Journal of Sociology*, Vol. 78. No. 6. Sider 1360-1380.
- Granovetter M (1995): "The Economic Sociology of Firms and Entrepreneurs" i Portes A: *The Economic Sociology of Immigration*. Russell Sage Foundation, New York.
- Gray J (2000): *Two Faces of Liberalism*. The New Press, New York.
- Gressgård R (2004): *Dilemmaet mellom likeverdighet og særegenhet som ramme for flerkulturell dialog*. Avhandling til dr.polit. graden. Sosiologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitet i Bergen, Bergen.

- Gullestad M (2002): *Det norske sett med nye øyne*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gulløy E, S Blom og A A Ritland (1997): *Levekår blant innvandrere 1996*. Notat 97/6. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Gaasholt Ø (1992): "Etnisk politikk" i *Politica: Tidsskrift for politisk videnskap*. Vol 20. ss. 357-373. Århus.
- Habeeb W M (1988): *Power and Tactics in International Negotiations: How Weak States Bargain with Strong States*. John Hopkins University Press, Baltimore.
- Hansen T, O Gulbrandsen og H Svenneby (1984): *Leieboere og vedlikehold. Kontrakter, husleier og vedlikehold i leiegårder*. Rapport 93, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Hansen T (1993): *Kommunal boligbistand til flyktninger*. Prosjektrapport 126, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Hansen T (1994): *Fjernkulturelle utenlandske og norske husstanders boforhold*. Prosjektrapport 145, Norges byggforskningsinstitutt.
- Hansen T og J Guttu (2000): *Oslo kommunes boligpolitikk 1960 – 1989. Fra storskalabygging til frislipp*. NIBR/NBI, Oslo.
- Hansen T, A Holm og S Østerby (2004): *Bostedsløse i Norge 2003 – en kartlegging*. Prosjektrapport 371, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Hansen T og I Brattbakk (2005): *Endringsprosesser i norske drabantbyer*. Byggforsk skriftserie 6. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Harding S (1994): "Is Science Multicultural? Challenges, Resources, Opportunities, Uncertainties", i Goldberg D T (red.): *Multiculturalism: A Critical Reader*. Blackwell Publishers s. 344-370.
- Harrison M L (1995): *Housing, "Race", Social Policy and Empowerment*. Avebury, Aldershot.
- Hatland A, S Kuhnle og T I Romøren (2001): *Den norske velferdsstaten*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

- Haugen I A (1988): "Betegnelse og navning" i Korbøl A (red.) *Kulturforskjeller og gjensidig forståelse*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Hechter M (1978): "Group Formation and Cultural Division of Labour" i *American Journal of Sociology*. Vol. 84. ss. 293-318. University of Chicago Press, Chicago.
- Heiberg T (1998): *Innvandringspolitikk og utlendingslov – samtidens klagemur*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Hindess B (1991): "Rationality and Modern Society" i *Sociological Theory*, Vol. 9 nr. 5, s. 216-227. Basil Blackwell, Oxford.
- Holm A og S Søholt (2005): *Bolig, bomiljøsetting og levekår. Evaluering – Handlingsprogrammet Oslo indre øst*. Prosjektrapport 388, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Hooks B. (1992): *Black Looks: Race and Representation*, South End Press, Boston.
- Hulchanski J D (1997): *Immigrants and Access to Housing: How Welcome are Newcomers to Canada?* Paper presentert på Metropolis Year II Conference, Montreal.
- Husbanken (2000): *Slik gjør vi det. Lokale boligsosiale handlingsplaner*. Husbanken, Oslo.
- Hustad E (1983): *Må du bli selveier, eller kan du fortsette som leieboer?* Hus & Hjem nr.3-4, 48. årgang. Norges Leieboerforbund, Oslo.
- Højdahl T (2000): *Somaliere i diaspora. En studie av splittede somaliske hushold*. Hovedfagsrapport nr. 4, Høgskolen i Oslo, Oslo.
- Israel J (1973): *Sosiologi*. Gyldendal Norsk forlag.
- Jacobsen K D, T Ø Jensen og T Aarseth (1982): "Fordelingspolitikken forvaltning" i *Sosiologi i dag*. Nr. 3 s. 29-49. Novus, Oslo.
- Johnsen Å L (1982): *Hvem får hva og hvorfor? En undersøkelse av utskrevne pasienters møte med det sosiale hjelpeapparatet*. Hovedoppgave i offentlig administrasjon og organisasjonskunnskap. Universitetet i Bergen.

- Johnson J (2000): "Why Respect Culture?" i *American Journal of Political Science*, Vol. 44, Nr. 3 ss. 405 – 418. Midwest Political Science Association.
- Karn V (1996): *Ethnic group variations in education, employment and housing in Britain: the evidence from the 1991 census*. Paper til ENHR konferansen 26-31. august 1996. Statens Byggeforsknings institutt, Helsingør.
- Kemeny J (1985): *Immigrant Housing Conditions in Urban Sweden*. Statens institute för byggnadsforskning, Gävle.
- Kjeldstadli K (red.) (2003): *Norsk innvandringshistorie*. Pax forlag A/S, Oslo.
- Korsnes O, H Andersen og T Brante (red.) (1997): *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Krogh H (1994): *To flyktninggruppers hverdag i en norsk kommune*. Prosjektrapport 156, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Krogh H (1999): *Dialog og konflikthåndtering*. Prosjektrapport 253, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Kymlicka W (1997): *States, Nations and Cultures*. Spinoza Lectures, Van Gorcum, Amsterdam.
- Kymlicka W (2005): "The Uncertain Futures of Multiculturalism" i *Canadian Diversity*, Volum 4:1. Association for Canadian Studies, Montreal.
- Lakey J (1997): "Neighbourhoods and Housing" i Modood T (ed.) *Ethnic Minorities in Britain*. Policy Studies Institute, London.
- Langsether Å, L Gulbrandsen og E Annaniassen (2003): *Leiemarkedet og leietakernes rettsvern*. Rapport 2/03, NOVA, Oslo.
- Langsether Å (2003): *Etablering, generasjonsulikhet og generasjonsoverføringer i boligsektoren*. Skriftserie 6/03, NOVA, Oslo.
- Langsether Å og P Medby (2004): *Husleieindekser og husleiestatistikk*. Byggforsk skriftserie nr. 1. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.

- Lappegård T (1997): *Boligsøkere og tilbudet av utleieboliger på annonsemarkedet*. Upublisert notat. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Lasswell H D (1936): *Politics. Who gets What, When and How*. Cleveland. Meridan.
- Leieboerforeningen (2005): *Leieboerforeningens Somalia-prosjekthøsten 2004 og våren 2005. Empowerment eller kun et kurs?* Leieboerforeningen, Oslo.
- Lie B (2004): *Fakta om 10 innvandrergupper i Norge*. Rapport 14. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Lien I-L (1986): *Sosialkontorets plass i innvandrernes problemløsningsrepertoar*. Rapport 4, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Lindblom C E (1959): "The Science of Muddling Through" i *Public Administration Review* 19, nr. 2: 79 – 99.
- Lipsky M (1980): *Street-Level Bureaucracy. The Dilemmas of the Individual in Public Services*. Russell Sage Foundation, New York.
- Lujanen M (red) (2001): *Boende og bostadspolitikk i Norden*. Nord 2001:27. Nordisk Ministerråd, København.
- Lunde, H (1997): *Har du bodd i hus før?* Antirasistisk senter, Oslo.
- Maalouf A (1998): *Korstogene sett fra arabernes side*. Pax forlag A/S, Oslo.
- Maalouf A (1999): *Identitet som dreper*. En Pax-bok. Pax forlag A/S, Oslo.
- Magnusson L og S Özukren (2002): "The Housing Careers of Turkish Households in Middle-sized Swedish Municipalities", i *Housing Studies*, Vol. 17, No. 3, s. 465 – 486. Carfax Publishing, Basingstoke.
- March J G og J P Olsen (1986) "Garbage Can Models of Decision Making in Organizations" i March J G og R Weissinger-Baylon *Ambiguity and Command*, s. 11-35. Pitman Publications, Massachusetts.
- Medby P, P Austin, V Nordvik og G Raad (2003): *Flyttekjedemekanismer – En utredning om sammenhengen mellom boligproduksjon og*

fordeling. Prosjektrapport 347, Norges byggforskningsinstitutt og Asplan Viak, Oslo.

- Molander B (1996) "Kunnskap i handling" i Eikeland O og K Fossetøl (red.) *Kunnskap og handling*. Rapport fra en nordisk konferanse om aksjonsforskningens metodologiske og vitenskapsteoretiske status. Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo.
- Murdie R A og L-E Borgegård (1998): "Immigration, Spatial Segregation and Housing Segmentation of Immigrants in Metropolitan Stockholm, 1960-95" I *Urban Studies*, Vol. 35, Nr. 10, s. 1869-1888.
- Murdie R A (2002): "The Housing careers of Polish and Somali Newcomers in Toronto's Rental Market" i *Housing Studies* Vol. 17, nr. 3, s. 423 – 444. Carfax Publishing, Basingstoke.
- Nordvik V m. fl. (2003): *Bo i storby*. Prosjektrapport 349, Norges Byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Norske Boligbyggelags Landsforbund (2002): *Årsrapport 2001*. Norske Boligbyggelags Landsforbund, Oslo.
- Norske Boligbyggelags Landsforbund (2004): *Brukt boligomsetning 2. kvartal 2004*. NBBL statistikk. Norske Boligbyggelags Landsforbund, Oslo.
- NOU 2002: 2 *Boligmarkedene og boligpolitikken*. Avgitt til Kommunal- og regionaldepartementet, Oslo.
- NOU 2001: 20 *Lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere*. Avgitt til Kommunal- og regionaldepartementet, Oslo
- Nussbaum M (2001): *The Fragility of Goodness. Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- OBOS (2003): Bydelspriser november 2002 og 2003. Gjennomsnittlig kvadratmeterpris inkl. fellesgjeld. OBOS, Oslo.
- OECD (2005): *Migration, Remittances and Development*.
- Oslo helseråd (1972/1985), brev fra overlege Moseng til innvandrerkontoret (1985) om botetthetsnormer i Oslo.

- Oslo kommune (1977/78): *Byfornyelsesprogram del I og II*. Bystyresak 427/1977 og 463/1978.
- Oslo kommune, (2000): *Oslo byråds forslag til budsjett 2001*. Saksnr. 679/00. Bystyret, Oslo kommune.
- Oslo kommune, Boligvirkemiddeletaten (2001): *Leiekraft i det private boligmarkedet*. Rapport 1. kvartal. 2001.
- Oslo kommune, Byrådsavdeling for finans (2002): *Innvandrerbefolkningen pr. 101.2001*. Notat 8, Oslo.
- Oslo kommune, Byrådssak 1356/03. Instruks til forskrift av 7.5.2003 om tildeling av kommunal bolig i Oslo med mer. Ikrafttreden 1.1.2004.
- Owuso T Y (1999): "Residential Patterns and Housing choices of Ghanaian Immigrants in Toronto, Canada" i *Housing Studies* Vol. 14, nr. 1, s. 77-97.
- Patton M Q (1990): *Qualitative Evaluation Methods*. Sage Publications, Newbury Park.
- Peach C (1998): "South Asian and Caribbean Ethnic Minority Choice in Britain", i *Urban Studies*, Vol. 35, nr. 10, s. 1657 – 1680. Published for the University of Glasgow.
- Peach C (2005): "The Ghetto and the Ethnic Enclave" i Varady D P (ed.): *Desegregating the City: Ghettos, enclaves and inequalities*. Albany, State University of New York Press.
- Phillips D (1985): *What price equality? A report of the allocation of GLC housing in Tower Hamlets*. GLC Housing Research & Policy Report No. 9., London.
- Phillips D og V Karn (1992): "Race and housing in a property owning democracy" i *New Community*. Vol. 18, side 355-369.
- Pihl J (2005): *Etnisk mangfold i skolen: det sakkyndige blikket*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Platt J (1988): "What Can Case Studies Do?" i R. G. Burgess (Red.) *Conducting Qualitative Research* (s. 59-72). JAI Press, London.

-
- Pole C J og R.B Burgess (2000): *Cross-Cultural Case Study*. JAI, Amsterdam.
- Popper K (1962): *The Open Society and Its Enemies*. Vol.1. Routledge, London.
- Portes A (1995): *The Economic Sociology of Immigration*. Russell Sage Foundation, New York.
- Ragin C C (1987): *The Comparative Method*. University of California Press, Berkeley.
- Ragin C C (1994): *Constructing Social research*. Pine Forge Press, California.
- Ristilampi P-M (1994): *Rosengård och den svarta poesin: en studie av modern annorlundahet*. Brutus Östlings bokförlag Symposium. Stockholm / Stehag.
- Rogstad J (2000): *Mellom faktiske og forestilte forskjeller. Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*. Rapport 17. Institutt for samfunnsforskning.
- Ruud M E (2001): *Hindringer for deltakelse i multietniske boligområder*. Prosjektrapport 299, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Ruud M E (2002): *Kantineprosjektet på Kloden. Evaluering av et opplæringstiltak i bydel Sagene – Torshov*. Prosjektrapport 324. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Ruud M E (2003): *Byfornyelse og endringer i urbane miljøer. En studie av beboeres erfaringer fra området Grønland/Nedre Tøyen i Oslo 1980 – 2000*. Avhandling for dr.art.graden, Institutt for kulturstudier, Universitet i Oslo, Oslo.
- Rønnefeldt C (1996): “Sri Lanka: Fred i sikte?” i serien *Hvor Hender Det?* Årg. 1995-1996, nr. 25. Norsk Utenrikspolitisk institutt.
- Salvesen M-M (1979): “Hushold hos de pakistanske innvandrere” i Tambs-Lyche H (red.): *Hushold, bolig og kontaktmønster blant innvandrerne*. Rapport nr. 1 fra Fremmedarbeiderprosjektet. Sosialantropologisk institutt, Universitet i Bergen.

- Sandercock L (2004): *Sustaining Canada's Multicultural Cities: Learning from the Local*. Breakfast on the Hill Seminar Series. Canadian Federation for the Humanities and Social Sciences, Ottawa.
WWW.FEDCAN.CA
- Sarre P, D Phillips og R Skellington (1989): *Ethnic Minority Housing: Explanations and Policies*. Avebury, Aldershot.
- Sayer A (2000): *Realism and Social Science*. Sage Publications, London.
- Schaffer B og W Huang (1975): "Distribution and the Theory of Access" i *Development and Change* Vol. 6, No. 2, s. 13-36. Sage Publications, London.
- Schütz A (1943): "The Problem of Rationality in the Social World" i *Economica* Vol. 10, s. 130-149. London School of Economics, London.
- Schütz A (1967): *The phenomenology of the social world*. Northwestern university press, New York.
- Schütz A (1972): "Common-sense and the Scientific Interpretation of Human Action" i Natanson M (ed). *Collected papers I: The problem of Social Reality*, s. 3 – 47. Nijhoff, Haag.
- Seierstad Å (2002): *Bokhandleren i Kabul; et familiedrama*. Cappelen forlag, Oslo.
- Seip A-L (1981): *Om velferdsstatens fremvekst*. Universitetsforlaget. Oslo – Bergen – Tromsø.
- Selskapet for innvandrere- og flyktningboliger (1991): *Styresak 90/1991*. Selskapet for innvandrere- og flyktningboliger, Oslo.
- Semmingsen I (1942): *Veien mot vest. Utvandringen fra Norge til Amerika 1825 – 1865*. Aschehoug & Co, Oslo.
- Seymour-Smith C (1986): *Macmillan Dictionary of Anthropology*. Macmillan Press Ltd., London.
- Simon H (1964): "On the concept of organizational goal", i *Administrative science quarterly*, Vol. 9. No.1. s. 1-22. Itacha, New York.

- Simon H (1985): "Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science", i *American Political Science Review*, 79: s.293-304.
- Smith M J (1998): *Social Science in Question*. Sage Publications in association with the Open University, London.
- Ssereo F (2003): "Clanpolitics, Clan-democracy and Conflict Regulation in Africa: The Experience of Soamliia" i *The Global Review of Ethnopolitics* Vol. 2, nr. 3-4, s. 25-40. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Stamsø M A (1999): "*Den store boligdugnaden*". *Boforhold for flyktninger*. Prosjektrapport 252, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Stamsø M A og S Østerby (2000): *Forholdet mellom bostøtte og sosialhjelp*. Prosjektrapport 288, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Stamsø M A og P Medby (2005): *Sosialhjelp og privat utleie av bolig*. Skriftserie nr. 4, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå (1980): *Sosialt utsyn 1980*. Statistiske analyser nr. 45. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå (2002 a): *Facts and figures concerning immigrants in Oslo*. Informasjonsark laget på oppdrag for Kommunal- og regionaldepartementet i forbindelse med Metropoliskonferansen i Oslo, 9 – 13. september 2002.
- Statistisk sentralbyrå (2002 b): "Innvandring og innvandrere 2002" i *Statistiske analyser* (SA 50). Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- St. meld. nr. 39 (1973-74) *Om innvandringspolitikken*. Kommunal- og arbeidsdepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 107 (1975-76): *Om innvandringsstoppen og arbeidet med innvandringssspørsmålene*. Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- St. meld. nr. 39 (1987-88): *Om innvandringspolitikken*. Kommunal- og arbeidsdepartementet, Oslo.
- St.meld.nr. 34 (1988-89): *Boligpolitikk for 90-årene*. Kommunal- og arbeidsdepartementet, Oslo.

- St. meld. nr. 61 (1989 – 90): *Bosetting og integrering av flyktninger og personer med oppholdstillatelse på humanitært grunnlag – organisering, ressursbruk og finansieringsordninger.* Kommunaldepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 29 (1993-94): *Om avvikling av Selskapet for innvandrere- og flyktningboliger (SIFBO).* Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- St. meld. nr. 17 (1994-95): *Om flyktningpolitikken.* Kommunal- og arbeidsdepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 17 (1996-97): *Om innvandring og det flerkulturelle Norge.* Kommunal- og arbeidsdepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 49 (1997-98): *Om boligetablering for unge og vanskeligstilte.* Kommunal- og regionaldepartementet.
- St. meld. nr. 50 (1998-99): *Utjamningsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Norge.* Sosial- og helsedepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 23 (2003-2004): *Om boligpolitikken.* Kommunal- og regionaldepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 49 (2003-2004): *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse.* Kommunal- og regionaldepartementet, Oslo.
- Søholt S (1994): *Innvandrerens deltakelse i bomiljø.* Prosjektrapport 166, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Søholt S (1996): *Primærmedisinsk verksted, kartlegging av erfaringer med en helseopplysningsgruppe.* Byggforsknnotat 1, Norges byggforskningsinstitutt.
- Søholt S (1997): *Helsefremmende ledelse.* En evaluering av gruppeledere med innvandrerbakgrunn. Prosjektrapport 225, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Søholt S (1999): *Om lovgivning og diskriminering på boligmarkedet.* Byggforsknnotat 33, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Søholt S (2000): *Noen aspekter ved å intervju i miljøer en selv ikke er del av.* Essay til dr.grads kurs i kvalitativ metode, Institutt for sammenliknende politikk, Universitet i Bergen.

- Søholt S (2001a): *Etniske minoriteter og strategier på boligmarkedet i Oslo*. Prosjektrapport 297, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Søholt S (2001b): *Oppvekst i to multietniske boligområder i Oslo*. Prosjektrapport 313, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Søholt S (2001c): *Ethnic minority groups and strategies in the housing market in Oslo*. The European Journal of Housing Policy, 1(3), s. 337-355. Routledge, London.
- Søholt S, M E Ruud og A Holm (2003): *Offentlige strategier for boligetablering blant etniske minoriteter*. Prosjektrapport 354, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Søholt (2005): *Representative forvaltningsorgan, organisasjonsadferd og etniske minoriteter*. Byggforsknotat 78, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Tamb-Lyche H (red.) (1979): *Hushold, bolig og kontaktmønster blant innvandrere*. Rapport nr. 1 fra Fremmedarbeiderprosjektet. Sosialantropologisk institutt, Universitet i Bergen.
- Taylor C (1992): *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Teixeira C og R A Murdie (1997): "The Role of Ethnic Real Estate Agents in the Residential Relocation Process: A Case Study of Portuguese Homebuyers in Suburban Toronto" i *Urban Geography*, Vol. 18, nr.6, s. 497-520.
- Thomas W I og F Znaniecki (1996): *The Polish Peasant in Europe and America*. A Classic Work in Immigration History. Red. E Zaretsky. University of Illinois Press, Urbana and Chicago. Det originale fembindsverket ble utgitt i 1918-1920.
- Tomlins R , M R D Johnson og D Owen (2002): "The Resources of Ethnicity in the Housing careers and preferences of the Vietnamese communities in London," i *Housing Studies*, Vol. 17, nr. 3, s. 505-520. Carfax Publishing, Basingstoke.
- Tvedt T (2002): *Verdensbilder og selvbilder. En humanitær stormakts intellektuelle historie*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Unstad M (2001): *Bomiljø og inkludering*. Prosjektrapport 307. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Utlendingsdirektoratet (2000): *Art og omfang av rasisme og diskriminering i Norge 1999-2000*. Utlendingsdirektoratet, Oslo.
- Utlendingsdirektoratet (2003): *Rasisme og diskriminering i Norge 2001-2002*. Utlendingsdirektoratet, Oslo.
- Utlendingsdirektoratet (2003): *Rundskriv 06/2003. Underholds kravet i saker om familiegjenforening*. Utlendingsdirektoratet, Oslo.
- Van Kempen R og S Özukren (1998): "Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World" i *Urban Studies*, Vol. 35, No. 10, pp 1631-1656.
- Vassenden K (1997): *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* antall sider Statistiske analyser nr. 20. Statistisk sentralbyrå, Oslo, Kongsvinger.
- Verhoeven J C (2000): "Some Reflections on Cross-Cultural Interviewing" i Pole C J og R G Burgess *Cross-Cultural Case Study*. JAI, Elsevier Science Inc., Amsterdam.
- Weber M (1947/1964): *The Theory of Social and Economic Organization*. The Free Press, New York.
- Wessel T (1994): *Segregering. En drøfting av årsaker til sosio-økonomisk og etnisk segregering med utgangspunkt i eksisterende kunnskap*. Osloforskningen, Universitet i Oslo, Oslo.
- Wessel T (1997): *Boligsegregasjon. En drøfting av underliggende prosesser*. Prosjektrapport 220, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Yin R K (1989): *Case Study Research Design and Methods*. Sage Publications, Newbury Park.
- Yinger J (1995): *Closed Doors, Opportunities Lost. The Continuing Costs of Housing Discrimination*. Russell Sage Foundation, New York.
- Ytrehus L A (2004): *Intellektuelle i eksil. Integrering og ekskludering i et livsverdenperspektiv*. Avhandling for dr. art. graden, Seksjon for kulturvitenskap, Institutt for kulturstudier og kunsthistorie, Universitet i Bergen.

-
- Øistensen B (1998): *Boligetablering. Analyse av problemer og evaluering av virkemidler*. Prosjektrapport 232, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Østby L (red.) (2004): *Innvandrere i Norge – Hvem er de, og hvordan går det med dem?* Del II, Levekår. Notat 66. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Özukren S og R van Kempen (eds.) (1997): *Housing Conditions of Turks in European Cities*. ERCOMER, Utrecht.
- Özukren S og R van Kempen (2002): "Housing Careers of Minority Ethnic Groups: Experiences, Explanations and Prospects" i *Housing Studies* Vol. 17, nr. 3, s. 365-380. Carfax Publishing, Basingstoke.
- Aase T H (1991): *Punjabi Practices of Migration*. Ph.D Thesis. Social Anthropology, Universitetet i Bergen.
- Ålund A og C-U Schierup (1991): *Paradoxes of Multiculturalism*. Research in Ethnic Relations Series. Avebury, Aldershot.

Media:

Aftenposten 28.4.1996: "Der nærmeste nabo bor på Tøyen". Om husene som er bygd opp i pakistanske landsbyer av norsk-pakistanere.

Aftenposten 23.4.2003: "Somaliere førte ut 100 mill. årlig". Fra Økokrims påstand om hvitvasking av penger gjennom det private banksystemet Barakaat.

Aftenposten 17.3.2005: "Selgere presses til å velge hvite kjøpere."

BBC News 18.02.2002: UK to encourage Islamic mortgages.

BBC News 29.11.02: Case study: Islamic mortgages.

Internett:

WWW.ASTONBROOK.COM

WWW.ISLAMICMORTGAGES.COM; "Islamic buy to let mortgages; Islamic mortgages UK."

WWW.ISLAM.NO

WWW.SSB.NO/EMNER/02/01/10/INNVBEF/

WWW.SSB.NO/EMNER/02/01/FOB2001/

Lover:

Lov om burettslag

Lov om eierseksjoner

Lov om husleieavtaler

Lov om sosiale tjenester

Lov om fornyelse av tettbygde strøk

Vedlegg 1

Vedlegg til kapitel 3.3.

Samtaleguide

Navn:

Alder:

Adresse på intervjutidspunkt:

Boligsituasjon nå:

Bakgrunn:

	Ja	Nei
Bor tilfredsstillende på intervjutidspunkt?		
Er på aktiv boligjakt?		
Ønsker eller må flytte innen 1 år		
Må flytte innen et år men gjør ingenting aktivt		

Utfyllende kommentarer:

1. Opplevelse av nåværende boligsituasjon

- område
- størrelse og standard
- bokostnader
- disposisjonsmuligheter
- opplevelse av trygghet (botid, andre ting)
- boligen som arena / utgangspunkt for å leve et selvstendig liv

2. Hvordan er det forsøkt for å skaffe seg tilfredsstillende bolig. Hvilke metoder /fremgangsmåter brukte du for å få fatt i den boligen du bor i nå?

		Ja	Nei
a	Snakket med familie, slekt		
b	Snakket med venner, bekjente		
c	Oppsøkte, snakket med folk jeg trodde kunne hjelpe meg		
d	Gikk rundt og så etter oppslag / skilt om ledige leiligheter		
e	Avisannonser, oppslag		
f	Satte selv inn avisannonse, hang opp lapper		
g	Sosialkontor, boligkontor		
h	Boligbyggelag		
i	Megler, boligformidlingsfirma (både salg og utleie)		
j	Går på visninger		
k	Organisasjoner (lokale, etniske, interesseforeninger)		
l	Annet, spesifiser:		

Hva hadde du mest nytte av?

Hvorfor brukte du de kanalene du gjorde?

Hva var vanskelig?

Hvis du skulle skaffe deg bolig i dag, hva ville du da gjøre?

3. Nettverk

- hvordan har venner / familie hjulpet konkret i forhold til å skaffe bolig
- forpliktelser overfor familie i Norge eller i annet land
- skaffe bolig, samtaleemne blant likesinnede?
- boligens betydning i forhold til å holde nettverk vedlike (for eksempel mulighet til å være gjestfri, ha overnattinger osv)
- hvordan en selv evt bistår familie, venner, bekjente, samme etniske gruppe i forhold til å skaffe bolig
- deltakelse i organisasjoner og lignende som er opptatt av boligsituasjonen (egne organisasjoner, bbl, annet)

4. Økonomi og evt bistand fra sosial/boligkontor

- egen økonomi
- pengestøtte
- bistand til bolig? hvordan?
- gode råd? om hva, hvilke?

-
- Egen kjennskap til eller info om bbl, ungbo, boligspareordninger for ungdom, husbankens etableringslån/tilskudd?

5. Skikker eller tradisjoner som har betydning for boligpreferanser

- skikker fra hjemland som har betydning for boligsituasjonen her
- skikker i Norge som påvirker i forhold til det å bo her

6. Boligpreferanser

- boligens betydning i forhold til andre goder
- hva gir status i det miljøet en identifiserer seg med (bolig, bil, andre materielle goder, utdanning, jobb, å være tro mot tradisjonene, annet)
- hva er statusmessig viktig ved boligen
- bolig eller område?

7. Hva en er opptatt av som har betydning for preferanser og egen aktivitet på boligmarkedet? Orienteringshorisonten.

- framtid i Norge?
- reise hjem?
- etablere og/eller opprettholde hjem nr. 2 i opprinnelsesland
- få familien hit?
- familie som bor i ”hele verden”, diaspora

8. Opplevelse av egne muligheter på boligmarkedet

- tilknytning til arbeidsmarkedet
- opplevelser av håp, muligheter?

9. Tegne boligkarriere kart

Siste bolig i hjemland, deretter her. Tidsperspektiv.

Vedlegg 2

Til kapitel 3.4.5

Spørreskjemaet var på både somalisk og norsk.

BYGGFORSK

Norges byggforskningsinstitutt

P.b. 123 Blindern, N-0314 Oslo

Tlf.: + 47 22 96 55 00

Fax.: + 47 22 96 57 92

Spørreskjema om boforhold for innvandrere og flyktninger

Om den som svarer

1. **Kjønn:** 1 Mann
2 Kvinne

2. Hvilket år er du født? 19

3. Hvilket land er du født i?

4. Er du enslig, samboer, gift, skilt eller enke?

(sett ett kryss)

- 1 Enslig
2 Samboer
3 Gift
4 Separert/skilt
5 Enke/enkemann
Om de andre i boligen

5. Hvem bor du sammen med? (fyll ut med antall personer ved siden av hvert alternativ)

0. Bor alene
- a. Ektefelle
- b. Mor
- c. Far
- d. Svigermor
- e. Svigerfar
- f. Datter/døtre
- g. Sønn/sønner
- h. Tante/tanter
- i. Onkel/onkler
- j. Bestemor
- k. Bestefar
- l. Venner
- m. Andre (spør hvem de er):
-
-

6. Hvor mange voksne (21 år og mer) bor i boligen nå? Antall: ||

7. Hvor mange barn (under 21 år) bor i boligen nå? Antall: ||

8. Hvis det bor barn i boligen, hvor mange år er de?

Barn 1: || år

Barn 2: || år

Barn 3: || år

Barn 4: || år

Barn 5: || år

Barn 06: || år

Barn 07: || år

Barn 08: || år

Barn 09: || år

Barn 10: || år

9. Har du barn (under 21 år) som har flyttet hjemmefra ?

1 Ja

2 Nei

Utdanning og arbeidsbakgrunn

10. Hvor mange år har du gått på skole i alt? Antall år: |__|__|

11a. Har du gått på skole i Norge?

1 Ja **Hva slags skolegang i Norge:**
 2 Nei *(sett kryss ved de alternativene som passer:)*

- a Norsk kurs
 b Grunnskole
 c Videregående skole
 (gymnas, yrkesskole)
 d Høyskole eller universitet

12. Hva slags utdanning har du fra Somalia? (skriv):

.....

13. Hvis du hadde jobb i Somalia, hva slags arbeid var dette?

.....

14. Hva er din ektefelles utdanning? *(sett kryss ved de alternativene som passer:)*

- a Norsk kurs
 b Grunnskole
 c Videregående skole (gymnas, yrkesskole)
 d Høyskole eller universitet

Arbeid og inntekt nå

15. Er du i jobb, går du på skole eller kurs?

(Sett kryss ved de alternativene som passer)

- a I full jobb
 b I jobb på deltid
 c Student / skoleelev
 d Arbeidsledig / arbeidssøkende
 e AMO-kurs
 f Norsk kurs
 g Andre kurs
 h Hjemmearbeidende
 i Annet, skriv hva:

16. Hvor kommer familiens inntekter fra i dag?*(Sett kryss ved de alternativene som passer)*

- a Arbeidsinntekt
 b Studielån
 c Sosialhjelp
 d Arbeidsledighetstrygd
 e Uføretrygd
 f Overgangsstonad
 g Alderspensjon
 h Barnetrygd
 i Kontantstøtte
 j Barnebidrag
 k Bostøtte
 l Annet, skriv hva:

17. Har din ektefelle inntektsgivende arbeid i dag?

- 1 Ja
 2 Nei

18. Hvor mye fikk familien til sammen *utbetalt* sist måned?

Ca. kr. |__|__|__| |__|__|__|

Om nåværende bolig

19. Når flyttet du til den boligen du bor i nå?

Måned: År: 19 |__|__|

20. Hvordan skaffet du deg din nåværende bolig?*(Sett kryss ved de alternativene som passer)*

- a Ved å svare på annonse i avisen
 b Ved å annonsere selv
 c Gjennom arbeidsgiver
 d Gjennom boligbyggelag
 e Gjennom kommunen
 f Gjennom eiendomsmegler
 g Gjennom privat utleiefirma
 h Ved hjelp av familie, slektninger
 i Ved hjelp av venner og bekjente
 j Annet,

beskriv:.....

21. Eier, leier eller låner du den boligen du bor i nå?*(Sett ett kryss)*

- 1 Selveier
2 Eier leilighet i borettslag eller aksjeleilighet
3 Leier boligen
4 Låner boligen, i så fall: **Hvordan kjenner du den du låner av?**
5 Bor hjemme hos familie, venner
6 Annet, beskriv:.....

DISSE SPØRSMÅLENE GJELDER BARE DEM SOM LEIER BOLIGEN. ANDRE GÅR TIL SPØRSMÅL 26 PÅ NESTE SIDE

22. Hvem leier du boligen av?*(Sett ett kryss)*

- 1 Leier av noen i familien
2 Leier av noen jeg kjenner
3 Leier av person som jeg ikke kjenner
4 Leier av privat selskap (gårdeier, boligselskap)
5 Leier av kommunen
6 Leier av arbeidsgiver (personalbolig, tjenestebolig)
7 Ingen, jeg /vi okkuperer en ledig bolig
8 Annet, beskriv:.....

23 a. Hva slags leiekontrakt har du?*(Sett ett kryss)*

- 1 Ingen leiekontrakt **Har du muntlig avtale om å bo i boligen?**
2 Tidsbegrenset leiekontrakt 1 Ja
3 Leiekontrakt uten tidsbegrensning 2 Nei

24. Er boligen leid møblert, delvis møblert eller umøblert?*(Sett ett kryss)*

- 1 Møblert
2 Delvis møblert
3 Umøblert

25. Hvilken nasjonalitet har den du leier av?*(Sett ett kryss)*

- 1 Somalisk
 2 Norsk
 3 Annen, hvilken:
 4 Vet ikke

26. Hva slags type hus bor du i?*(Sett ett kryss)*

- 1 Blokk/bygård
 2 Rekkehus, tomannsbolig
 3 Enebolig
 4 Hospits, hotell, pensjonat
 5 Studentbolig, hybelhus
 6 Brakke
 7 Annet, beskriv:

27. Hvor mange rom har boligen?

(Rom som kjøkken, bad, wc, gang, vaskerom skal ikke tas med):

|_|_| Antall rom

28. Finnes det kjøkken, bad/dusj og wc inne i boligen?

(Sett ett kryss på hver linje)

	Ja ¹	Nei ²
a. Har kjøkken	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Har bad og /eller dusj	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Har WC	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

29. Hvis det ikke finnes kjøkken, bad/dusj eller wc inne i boligen, har du tilgang til dette i tilknytning til boligen?*(Sett ett kryss på hver linje)*

	Ja 1	Nei 2
a. Har tilgang til kjøkken	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Har tilgang til bad/dusj	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Har tilgang til WC	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Kommentarer:.....

.....
36 a. Er du fornøyd med bomiljøet ditt?

(Sett ett kryss)

- 1 Ja
 2 Nei

36 b. Hvorfor / hvorfor ikke?

37 a. Er du fornøyd med den boligen du bor i nå?

(Sett ett kryss)

- 1 Ja
 2 Nei

37 b. Hvorfor / hvorfor ikke?

38. Hvorfor flyttet du/dere til dette boligområdet?

- a Ble bosatt her av kommunen
 b Det var her vi fikk fatt i bolig
 c Hadde familie / venner her
 d Det lå i nærheten av arbeid/skole
 e Det var lettere å få barnehageplass her
 f Boligområdet passet bedre for barn enn der vi bodde før
 g For å kunne ha kontakt med andre somaliere
 h Det var vanskelig å være innvandrere der jeg bodde før
 i Giftemål/flyttet sammen med partner
 j Annet, beskriv

Om flytting og flytteplaner

39. Hvor lenge kan du / dere bo i den boligen du har nå? (Sett ett kryss)

- 1 Ett år eller mindre
 2 1 – 3 år
 3 Mer enn 3 år
 4 Vet ikke
 5 Annet:

40. Hvor lenge ønsker du / dere å bo i den boligen du har nå?*(Sett ett kryss)*

- 1 Ett år eller mindre
 2 1 – 3 år
 3 Mer enn 3 år
 4 Vet ikke
 5 Annet:

41. Hvis dere må eller ønsker å flytte innen tre år, hvilke grunner er det til det?*(Sett kryss ved de aktuelle alternativene):*

- a Har ingen flytteplaner
 b Arbeid på nytt sted
 c Utdanning på nytt sted
 d Huseier har sagt opp leieforholdet
 e Jeg/vi har tidsbegrenset leiekontrakt
 f Klarer ikke å betale boutgiftene
 g Vil ha lavere boutgifter
 h Boligen er for liten for vår familie
 i Boligen er for stor for vår familie
 j På grunn av familiegjenforening
 k Har råd til bedre bolig
 l Ønsker å bo i et boligområde som passer for barn
 m Vil flytte nærmere familie
 n Ønsker hyggeligere naboer
 o Vil bo i område med flere nordmenn
 p Vil bo i område med flere somaliere / innvandrere
 q Vil bo i et område med varmere klima
 r Vil bo på et mindre sted
 s Skal flytte til hjemlande
 t Annet, hva da

42. Eier du bolig i Somalia?*(Sett ett kryss)*

- 1 Ja
 2 Nei

43. Tror du at du noen gang kommer til å flytte tilbake til Somalia?*(Sett ett kryss)*

- 1 Ja, innen 5 år
2 Ja, om 5-10 år
3 Ja, når jeg blir gammel
4 Nei
5 Vet ikke

Boligøkonomi i forhold til nåværende bolig

44. Hvor mye betaler du/dere i husleie pr. måned?

(Ikke ta med renter og avdrag på lån.)

|_|_|_|_|_|_|_| kroner pr. Måned

I. DISSE SPØRSMÅLENE GJELDER BARE DEM SOM LEIER BOLIGEN.**ANDRE GÅR TIL SPØRSMÅL 49 PÅ NESTE SIDE****45 a. Hvis du har vært i kontakt med et privat utleiefirma, måtte du betale for å få utlevert lister over ledige boliger?**

- 1 Ja **Hvor mye måtte du betale?**
2 Nei |_|_|_|_|_|_|_| kroner

46. Måtte du betale gebyr for å få leiekontrakten?

- 1 Ja **Hvor mye måtte du betale?**
2 Nei |_|_|_|_|_|_|_| kroner

47. Er det betalt depositum?

- 1 Ja **Hvor mye er betalt?**
2 Nei |_|_|_|_|_|_|_| kroner

48. Hvordan er depositumet betalt?

- 1 Betalt gjennom depositumsgaranti fra kommunen
 2 Betalt med depositumslån fra kommunen
 3 Betalt selv med egne penger

II. DISSE SPØRSMÅLENE GJELDER BARE DEM SOM EIER BOLIGEN.**ANDRE GÅR TIL SPØRSMÅL 54 PÅ NESTE SIDE**

49. Hvor mye har du kjøpt boligen for? |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner

50. Hvordan fikk du penger til å kjøpe boligen?*(Sett kryss ved de aktuelle alternativene, og angi beløp hvis mulig):*

- a Salg av annen leilighet ca. |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner
 b Egne penger ca. |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner
 c Etableringslån fra kommunen ca. |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner
 d Lån i bank/forsikringselskap ca. |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner
 e Lån av familie /venner ca. |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner
 f Gave fra familie /venner ca. |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner
 g Annet; skriv hva nedenfor: ca. |__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner

Andre steder penger ble skaffet fra:

51. Hvor mye gjeld har dere på boligen?|__| |__| |__| |__| | *0 0 0* |__| kroner**52. Hvor mye betaler dere i renter og avdrag på lånet?**

|__| |__| |__| |__| |__| |__| kroner 1 pr. måned, eller
 2 pr. kvartal

53. Hvilken nasjonalitet hadde den som solgte boligen til dere?*(Sett ett kryss)*

- 1 Somalisk
 2 Norsk
 3 Annen, hvilken.....
 4 Vet ikke

Boligforhold siste fem år

54. Hvilket år kom du til Norge?

19 |__|__|

55. Hvor ble du bosatt fra asylmottaket?*(Sett ett kryss)*

- 1 I Oslo
 2 I en annen kommune enn Oslo **I hvilken kommune ble du bosatt?**

.....

Hvilket år flyttet du til Oslo?

19 |__|__|

56. Hvorfor flyttet du til Oslo?*(Sett kryss ved de alternativene som passer)*

- a Ble bosatt her fra asylmottaket
 b Hadde familie / venner her
 c For å få arbeid
 d For å gå på skole/universitet
 e For å få mer kontakt med andre somaliere
 f Det var vanskelig å være innvandrere der jeg bodde før
 g For å gifte meg / bli samboer
 h Ville bo i et område med varmere klima
 i Ville bo i stor by
 j Annet, beskriv

57. Hvor mange ganger har du flyttet de siste fem årene ?

(eller kortere hvis du ikke har bodd i Norge så lenge som fem år):

|__|__| ganger

62. Hvilke grunner har det vært til at du/dere har flyttet tidligere?

(Sett kryss ved de aktuelle alternativene):

- a Arbeid på nytt sted
- b Utdanning på nytt sted
- c Huseier sa opp leieforholdet
- d Jeg/vi hadde tidsbegrenset leiekontrakt
- e Jeg / vi bodde uten avtale
- f Klarte ikke å betale boutgiftene
- g Ville ha lavere boutgifter
- h Boligen var for liten for vår familie
- i Boligen var for stor for vår familie
- j På grunn av familiegjenforening
- k Kunne betale for bedre bolig
- l Ønsket å bo i en bolig/ boligområde som passet bedre for barn
- m Ville bo nærmere familie
- n Ønsket å ha hyggeligere naboer
- o Ville bo i område med flere nordmenn
- p Ville bo i område med flere somaliere/ innvandrere
- q Ville bo i et område med varmere klima
- r Ville bo i by
- s Ville bo på et mindre sted
- t Annet, hva da:.....

63. Hvilke vanskeligheter har du opplevd når du har leid eller forsøkt å leie bolig?

- a Det var for dyrt
- b Huseier ville ikke leie ut til innvandrere
- c Kommunen ville ikke gi meg / oss garanti for husleia
- d Kommunen ville ikke gi meg / oss kontantlån til depositum
- e Huseier ville ikke leie ut til personer med kommunal garanti for depositumet
- f Huseier ville ikke leie ut til personer med kommunal garanti for husleia
- g Husleia var høyere enn det kommunen ville gi støtte til
- h Det var mange som ville leie den samme boligen
- i Huseier krevde bevis på at jeg/vi hadde fast jobb
- j Jeg hadde bodd for kort tid i kommunen til at jeg kunne få kommunal bolig
- k Leiekontrakten var bare for kort tid
- l De leilighetene jeg ble tilbudt var dårlige
- m Fant ingen ledig leilighet
- n Annet, beskriv:.....

64. Hvilke vanskeligheter har du opplevd når du har kjøpt eller forsøkt å kjøpe bolig tidligere?

- a Jeg / vi fikk ikke lån i bank/post/forsikringselskap
 b Jeg / vi fikk ikke etableringslån fra kommunen
 c Jeg / vi hadde ikke nok egne penger
 d Jeg / vi visste ikke nok om hva vi måtte gjøre for å få tak i bolig
 e Selger ville ikke selge til innvandrere
 f Megler ga lite hjelp
 g Jeg / vi hadde ikke medlemskap i boligbyggelag
 h Jeg / vi fant ingen bolig vi hadde råd til
 i Annet, beskriv:
-

65. Hva er det som har hjulpet deg tidligere når du har vært på boligjakt?

(Beskriv kort:)

.....

Dersom du kunne velge friere på boligmarkedet, hvordan ville du da bo?

66. Hvor stor bolig synes du ville være passe for deg og din familie?

|__|__| Antall rom

67. Hva slags hus ville du ønske å bo i?

(Sett ett kryss)

- 1 Blokk/bygård
 2 Rekkehus, tomannsbolig
 3 Enebolig
 4 Annet; skriv:
-

68. Ville du ønske å eie eller leie bolig hvis du kunne velge?

(Sett ett kryss)

- | | | |
|---------------------------------|--|---------------------------------------|
| 1 <input type="checkbox"/> Eie | Hvis du ønsker å eie boligen din, | 1 <input type="checkbox"/> Borettslag |
| 2 <input type="checkbox"/> Leie | hva synes du er best for deg? | 2 <input type="checkbox"/> Selveier |

69. Hvor ville du/dere ønske å bo?*(Sett ett kryss)*

- 1 Sentralt i Oslo
- 2 Drabantby
- 3 Villa- / småhusområde i Oslo
- 4 Annen by enn Oslo
- 5 På et mindre sted
- 6 Annet; beskriv:

.....

70. Hva slags nabolag ville du ønske å bo i?*(Sett ett kryss)*

- 1 Nabolag med en blanding av nordmenn og innvandrere
- 2 Nabolag med mange innvandrere
- 3 Nabolag med mange nordmenn
- 4 Nabolag hvor flere kommer fra samme land som deg
- 5 Det spiller ingen rolle hvor mine naboer kommer fra
- 6 Annet; beskriv:

.....

71. Hva er viktig for deg ved valg av bolig og boligområde?

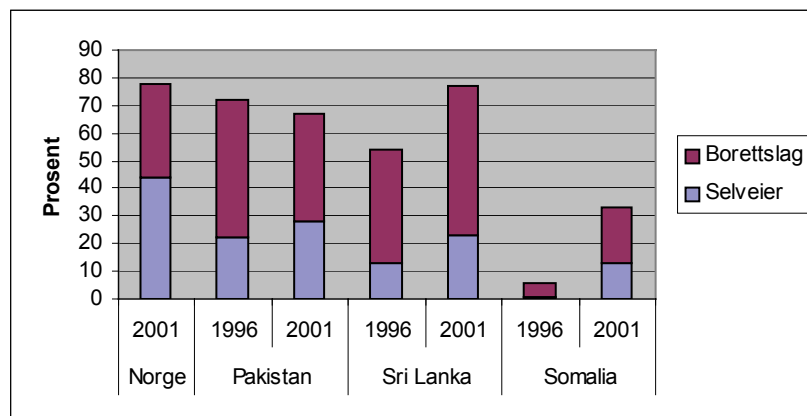
Skriv tre stikkord:

1.
2.
3.

Vedlegg 3

Til kapitel 5.1.1.1:

Figur 5 a: Fordeling innen eiersektoren. Selveie og eie gjennom borettslag blant personer som bor i eid bolig, etter innvandrerbefolkningens landbakgrunn. 1996 og 2001. 16 – 70 år. Oslo. Prosent.

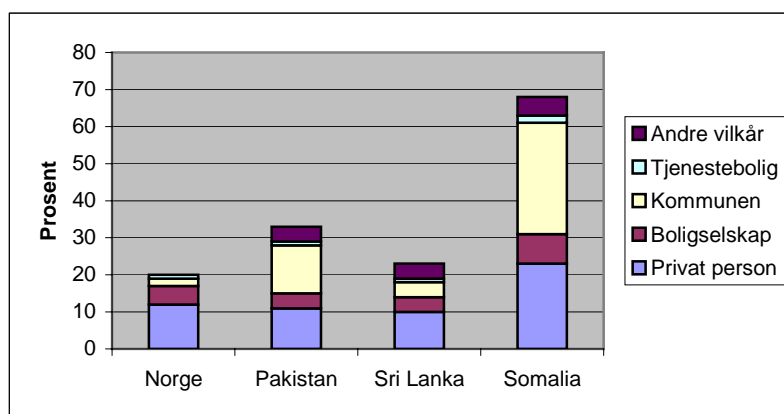


Levekår blant innvandrere 1996 og Folke- og bolig tellingen 2001. Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 4

Til kapitel 5.1.1.2:

Figur 5 b: Fordeling innen leiesektoren blant innbyggere i Oslo etter landbakgrunn. 16 – 70 år. 2001. Prosent.

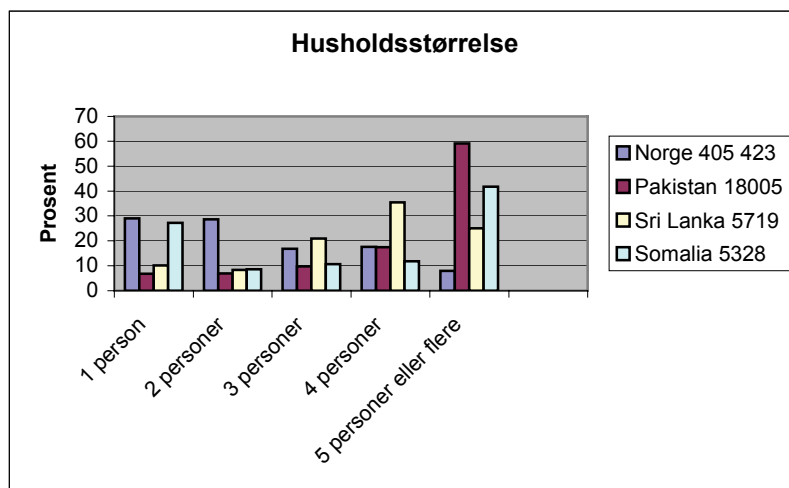


Kilde: Folke- og boligtellingsen 2001. Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 5

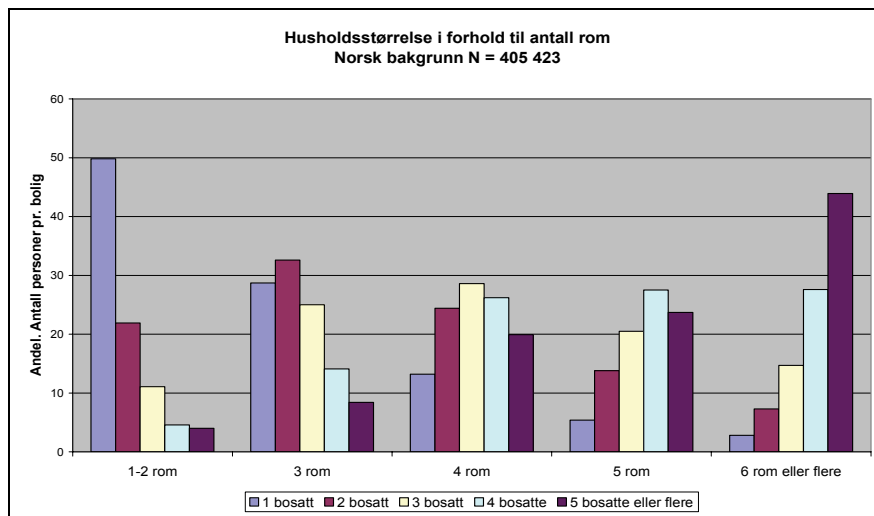
Til kapitel 5.1.2:

Figur 5 c: Husholdsstørrelse etter landbakgrunn i Oslo pr. 1.11.2001. Prosent.



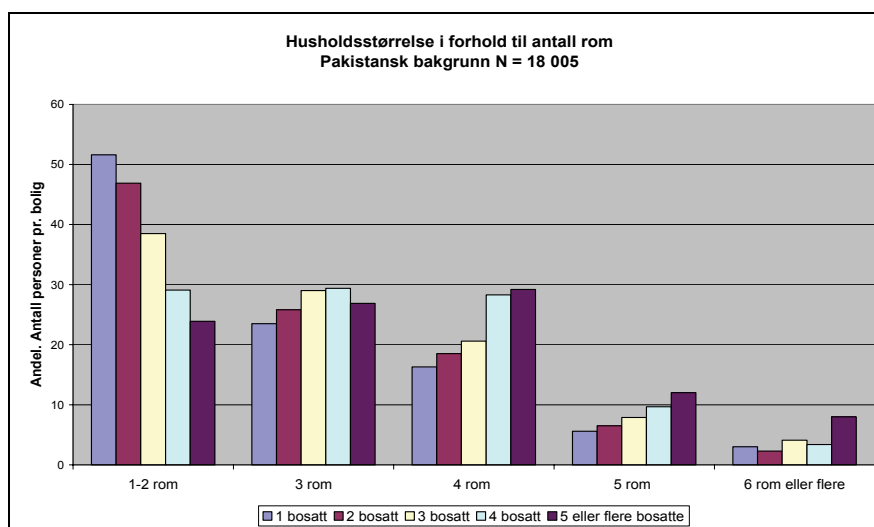
Kilde: Folke- og boligtellingsen 2001. Statistisk sentralbyrå.

Figur 5 e: Norsk bakgrunn. Husholdstørrelse i forhold til antall rom. Oslo 2001. Prosent.



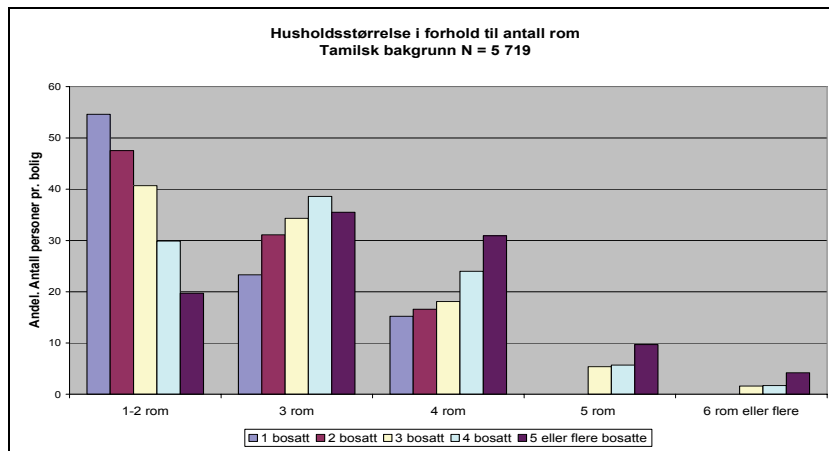
Kilde: Folke- og boligtellingsen 2001. Statistisk sentralbyrå.

Figur 5 e: Pakistansk bakgrunn. Husholdstørrelse i forhold til antall rom. Oslo 2001. Prosent.



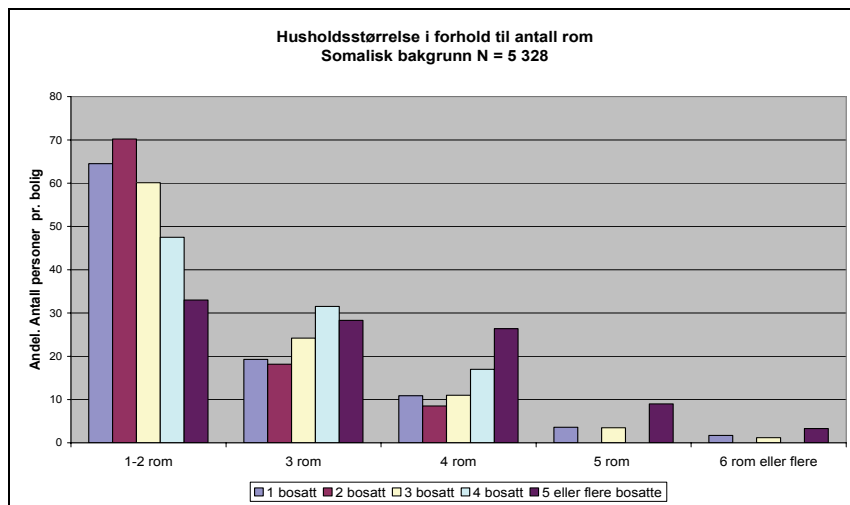
Kilde: Folke- og boligtellingsen 2001. Statistisk sentralbyrå.

Figur 5 f: Tamilsk bakgrunn. Husholdstørrelse i forhold til antall rom. Oslo 2001. Prosent.



Kilde: Folke- og bolig tellingen 2001. Statistisk sentralbyrå.

Figur 5 g: Somalisk bakgrunn. Husholdstørrelse i forhold til antall rom. Oslo 2001. Prosent.

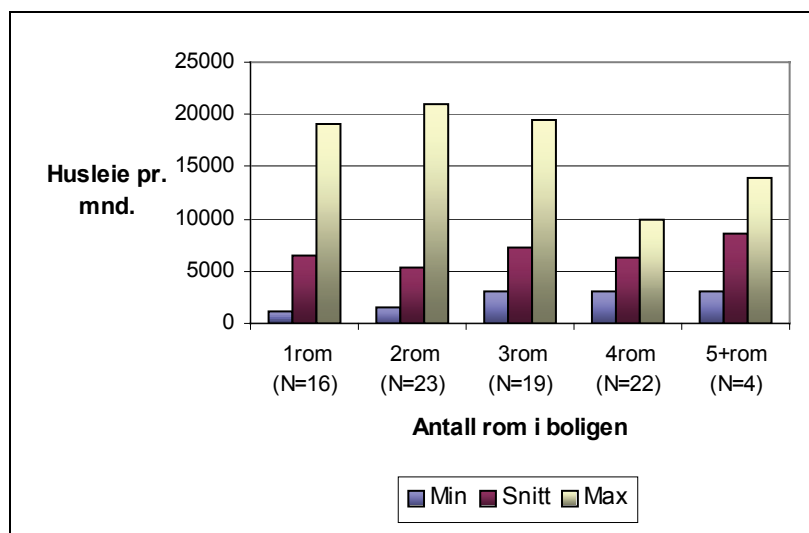


Kilde: Folke- og bolig tellingen 2001. Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 6

Til kapitel 5.5.1.5:

Figur 5 h: Husleie pr. mnd. i forhold til størrelse på bolig (antall rom). N=84.



Kilde: Informantintervjuer 1999.